

GESCHIEDENIS VAN DE HERVORMING IN EUROPA

TEN TIJDE VAN CALVIJN

DOOR

Dr. J. H. MERLE d'AUBIGNÉ.

"De dingen van korte duur verwelken gewoonlijk wanneer hun tijd voorbij is."

"In de Christus-regering verkeert slechts de nieuwe mens in de staat van bloei; slechts hij heeft daarin kracht en slechts hij heeft daarin gewicht." CALVIJN.

Uit het Frans vertaald

**MET EEN VOORREDE VAN
Prof. J. J. VAN OOSTERZEE**

EERSTE BOEK.

Deel 1 Genève

Deel 2 Frankrijk

Totaal 13 boeken

AMSTERDAM,

**B. H. BLANKENBURG JR.
1869.**

**STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2016**

VOORREDE.

"De voorrede van het eerste deel van de eerste uitgave van zijn *Geschiedenis van de Hervorming in de zestiende eeuw* besluitende, zei de schrijver: "Dit werk zal uit vier, hoogstens uit vijf delen bestaan, welke achtereenvolgens zullen in het licht verschijnen."

Die vijf delen zijn verschenen. Men heeft daarin de heldenjaren van Luther, de uitwerkselen van de karakteristieke leer van die Hervormer, de zaligheid door genade, hetzij in Duitsland, hetzij in andere streken, verhaald; men heeft, daarin dat grote tijdperk beschreven, hetwelk de kiem van de gehele vernieuwing van de Christenheid in de nieuwere tijd bevatte. Zo heeft de schrijver de taak voleindigd, die hij zich opgelegd had; niettemin bleef er een andere te vervullen over.

Op de tijden van Luther volgen die van Calvijn. Deze legde zich, even als zijn voorganger, op het peilen van de Heilige Schriften toe, en hij vond daarin dezelfde waarheid en hetzelfde leven; maar toch is de kenmerkende trek van zijn werk een geheel andere.

De hernieuwing van de persoon, van de Kerk, van de mensheid is zijn thema. Indien de Heilige Geest in de mens het licht van de waarheid ontsteekt, het is, volgens Calvijn, om de zondige mens een volkomen verandering te doen ondergaan."

"In de Christusregering," zegt hij, verkeert slechts de nieuwe mens in de staat van bloei; slechts hij heeft daarin kracht en slechts hij is daarin van gewicht."

Deze vernieuwing is tevens een bevrijding; en men zou aan de Hervorming, welke Calvijn volbracht heeft, even als aan het apostolisch Christendom zelf, dit woord van Jezus Christus tot zinspreuk kunnen geven; "*De waarheid zal u vrijmaken.*"

Toen de goden van de natiën vielen, toen de Vader, die in de hemelen is, zich in het Evangelie openbaarde, diegenen tot zijn kinderen aannemende, die in hun hart de blijmaar van de vrede Gods ontvingen, werden al die mannen broeders, en deze broederschap schiep de vrijheid. Van toen af aan had er langzamerhand in de bijzondere personen, in de huisgezinnen, in de gehele maatschappij een grote en volkomen verandering plaats. De slavernij verdween daaruit, zonder strijd en zonder omwenteling.

Ongelukkig werd de zon, die gedurende enige tijd de ogen van de volken had verblijd, in nevelen gehuld; de vrijheid van de kinderen Gods ging verloren; men zag opnieuw menselijke instellingen de gewetens ketenen en de geestelijke slaap wiegen.

De Hervorming van de zestiende eeuw hergaf aan de Christenen, wat de middeleeuwen hen hadden ontnomen; zij bevrijdde hen van de overleveringen, van het pausdom; zij maakte een einde aan de wetten, van de willekeur van het Pausdom, aan de staat van minderjarigheid en van voogdijschap, waarin Rome het mensdom voor altijd wilde houden, en door aan alle mensen een vrije toegang tot de Vader te verkondigen, sprak zij openlijk het bepaald en, onherroepelijk aanbreken van de meerderjarigheid van de Christenen uit.

Evenwel is een verklaring noodzakelijk. Er zijn in onze dagen wijsgeren, die eenvoudig Christus tot apostel van de staatkundige vrijheid maken. Die wijzen moeten leren, dat, indien zij de uitwendige vrijheid verlangen, zij haar eerst inwendig moeten bezitten. De eerste te willen genieten zonder de tweede, is een zuiver droombeeld te willen najagen.

Het grootste en gevaarlijkste despotisme is dat, waaronder de slechte neiging van de natuur, de noodlottige invloed van de wereld, -, de zonde, het menselijk geweten op

betreurenswaardige wijze doen buigen. Ongetwijfeld zijn er vele landen, vooral onder die, welke de zon van het Christendom nog niet heeft verlicht, die beroofd zijn van de burgerlijk vrijheid en verzuchten onder de willekeur van de machtigen. Maar om waarlijk uitwendig vrij te worden, moeten de mensen er eerst toe komen in hun hart vrij te zijn. Er is daar een geheel uitgestrekte landstreek, die van de slavernij moet bevrijd worden; - afgronden, welke voor de mens alleen onoverkomelijk zijn, hoogten, die hij alleen niet kan bereiken, sterkten, die hij niet innemen, legers die hij niet op de vlucht drijven kan. Om in die zedelijke strijd overwinnaar te zijn, moet de mens zich verenigen met één, die machtiger is dan hij, - met de Zone Gods.

Is daar in de tegenwoordige maatschappij iemand, die vermoeid werd door de strijd, wien het bedroeft zich altijd door het kwade te zien overwonnen, die de zuivere en ijle lucht van de hoge gewesten van vrijheid verlangt in te ademen, hij kome tot hoge gewesten van de vrijheid van het *Evangelie*; hij zoeke de vereniging met de Zaligmaker, en hij zal bij Hem machten vinden, die hem heerlijke overwinningen zullen doen behalen.

Er zijn er, wij weten het, zelfs onder de besten, wie het woord van vrijheid verschrikt. Maar die eerbiedwaardige mannen hebben goed praten. Christus is een bevrijder. *De Zoon, zegt Hij, zal u vrij maken.* Zonden zij dan van Hem een tiran maken willen?

Er zijn er, wij weten het ook, onder de schranderste vijanden van het Christendom, die, in de geschiedenis van de Kerk een langen en droeven sleep van despotische handelingen ziende voorbijgaan, ze op de rekening van het Christendom zelf schrijven. Dat zij hun dwaling erkennen: die onderdrukking, die hen tegen de borst stuit, is heidens wellicht, Joods, paaps, werelds; maar zij is niet Christelijk. Telkenmale wanneer het Christendom met zijn geest, zijn geloof, zijn oorspronkelijk leven opnieuw in de wereld verschijnt, brengt het de mensen de bevrijding en de vrede.

Inderdaad, de vrijheid welke het Christendom geeft, is niet alleen voor de bijzondere personen, zij bereikt de gehele maatschappij. Het werk van de vernieuwing van Calvijn in het bijzonder, hetwelk ongetwijfeld bovenal een inwendig werk mag heten, was daarna bestemd om een grote invloed op de volken uit te oefenen. Luther veranderde vorsten in geloofshelden, en wij hebben hun overwinningen te Augsburg en elders met bewondering beschreven.

De Hervorming van Calvijn richtte zich vooral tot het volk, en schiep in zijn schoot martelaren, in afwachting dat zij er de geestelijke veroveraars van de wereld uit deed voortkomen. Sinds drie eeuwen brengt zij in de maatschappelijke orde, onder de natiën, die haar hebben ontvangen, veranderingen voort, welke aan de vroegere tijden onbekend waren.

Nog tegenwoordig, en wellicht meer dan ooit, deelt zij aan de mensen, die haar ontvangen, een machtige geest mede, die hen tot uitverkoren organen maakt, geschikt om de waarheid, de zedelijkheid, de beschaving tot aan de uiterste einden van de aarde te verspreiden.

Het denkbeeld van deze arbeid is niet nieuw; het dagtekent van voor meer dan veertig jaren. Een geleerde, wiens naam aan al degenen, die de eenvoudige schoonheid van zijn karakter gezien en zijn geschriften over de geschiedenis van de Kerk met zorg gelezen hebben, dierbaar is.

Neander, in 1818 te Berlijn met de schrijver sprekende, drong hem de Geschiedenis van de Hervorming van Calvijn te beginnen. De schrijver antwoordde, dat hij eerst die van Luther wenste te verhalen; maar dat hij toch voornemens was, achtereenvolgens twee zo gelijkende en toch zo verschillende taferelen te schetsen.

De Geschiedenis van de Hervorming in Europa, ten tijde van Calvin, moet natuurlijk met Genève beginnen.

De Hervorming van Genève begint met de val van een prins-bisschop of, als men wil, van een bisschop-koning. Dit kenmerkt haar; en indien wij de heldhaftige worstelingen, die dezen val veroorzaakt hebben, stilzwijgend voorbijgingen, zouden wij ons aan billijke verwijten van de zijde van verstandige mannen blootstellen.

Het kan zijn, dat deze gewichtige gebeurtenis, welke wij geroepen zijn te beschrijven (het einde van een geestelijke staat), aanleiding geeft tot een vergelijking met de tegenwoordige tijden; toch, vergelijkingen hebben wij ze niet gezocht.

De grote kwestie, welke op dit ogenblik Europa bezig houdt, was ook die, welke Genève bezig hield in de tijden, die wij zullen verhalen. Maar dat gedeelte van onze geschiedenis is geschreven vóór die laatste en onrustbarende jaren, gedurende welke de zo belangrijke en zo ingewikkelde kwestie van de instandhouding of van de val van de wereldlijke macht van de pausen, zich voor de vorsten en voor de volken ter oplossing heeft voorgesteld en nog gedurig voorstelt. Bij het verhalen van de feiten van de zestiende eeuw, heeft de geschiedschrijver zich met geen andere gedachten bezig gehouden, dan die, welke de geschiedenis zelf deed ontstaan.

Deze gedachten waren natuurlijk. Van die *Hugenoten van Frankrijk afstammende*, welke de vervolging in de zestiende en zeventiende eeuw uit hun land heeft verjaagd, heeft de schrijver zich gehecht aan die gastvrije stad, welke zijn vaders hebben ontvangen en waarin hij een nieuw vaderland heeft gevonden.

De Hugenoten van Genève hebben zijn oplettendheid geboeid. De vastberadenheid, de opofferingen, de volharding, de heldenmoed, waarmede de Genèvezen toen hun bedreigde vrijheid handhaafden, heeft hem diep bewogen. De onafhankelijkheid van een stad, met zoveel moed, ontberingen, gevaren, smarten veroverd, is ongetwijfeld in aller ogen een heilige zaak, en niemand zal daaraan de hand willen slaan. Wellicht zelfs bevat die geschiedenis voor de volken lessen waaraan de schrijver niet altijd gedacht heeft toen hij haar schreef. Zal het hem geoorloofd zijn, er ééne aan te stippen?

De staatkundige bevrijding van Genève verschilt van vele nieuwe omwentelingen dáárin, dat men er op bewonderenswaardige wijze de twee elementen in vindt samengevat, die de bewegingen van de volken heilzaam maken, te weten: de orde en de vrijheid. Men heeft in onze dagen volken zien opstaan in de naam van de vrijheid, zonder in het minst aan het recht te denken.

Niet alsoo was het in Genève. Lange tijd volhardden de Genèvezen in de instandhouding van de bestaande orde; en het was eerst nadat zij, gedurende een lange reeks van jaren, de prins-bisschoppen met de vijanden van de Staat hadden zien verbonden aangaan, overweldigingen begunstigen en zich overgeven aan handelingen, die strijdig waren met de vrijheidswetten hunner voorvaders, dat zij de scheiding aannamen, voor de ouden staat een nieuwen in de plaats stelden, of liever tot een nog ouderen staat terugkeerden.

Wij zien hen altijd de oude libertates, franchises, immunitates, usus, consuetudines civitatis gebennensis, voor de eerste maal in 1387 vastgesteld, maar wier oorsprong in de akte zelf nog veel ouder wordt gezegd te zijn, op de voorgrond stellen.

De schrijver (men zal het zien) is de vriend van de vrijheid; maar het recht, de zedelijkheid, de orde zijn in zijn ogen elementen, die even noodzakelijk zijn tot de welvaart van de volken. In dien zin is hij volkomen van hetzelfde gevoelen als een van de meest gehoorde leermeesters van de nieuwere beschaving, Guizot, hoewel hij het op andere punten niet met hem eens is.

Om deze geschiedenis te schrijven, hebben wij de bronnen te baat genomen, en in het bijzonder *enige belangrijke handschriften, de Geschreven Registers van de Raad van Genève, de Geschreven Geschiedenis van de syndicus Roset, die van Gautier, het handschrift van de Mamelukken en verscheidene brieven en belangrijke akten, in de Archieven van Genève bewaard.*

Bovendien hebben wij in de bibliotheek van Bern handschriften bestudeerd, waarvan men tot nu toe weinig of geen gebruik had gemaakt; enige zijn in de noten aangegeven, anderen zullen zulks later worden.

Behalve van deze bronnen, hebben wij gebruik gemaakt van geschriften en documenten van hoog gewicht, behorende tot de zestiende eeuw en in onze dagen door geleerde Genèvefse archeologen in het licht gegeven, in het bijzonder door de Heren Galiffe, Grénus, Revillod, E. Mallet, Chaponière, Fick.

Wij hebben ook zeer veel gebruik gemaakt van de gedenkschriften van het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap van Genève.

Voor hetgeen Frankrijk betreft, de schrijver heeft zich dikwijls bediend van verschillende, weinig of niet bekende documenten van de zestiende eeuw, vooral voor hetgeen de betrekkingen van het Franse gouvernement met de Duitse Protestanten aangaat. Hij heeft ook partij getrokken van verscheiden handschriften, en heeft op die wijze enige feiten kunnen doen kennen, die tot het begin van het leven van Calvijn behoren en nog niet verhaald zijn geworden. Deze feiten zijn gedeeltelijk getrokken uit de Latijnse brieven van de Hervormer, die tot nu toe noch in het Latijn, noch in het François zijn gedrukt, maar die een deel uitmaken van de schone verzameling, welke de Heer Jules Bonnet voornemens is ons te geven, indien deze uitgave onder het Christelijk publiek de billijke aanmoediging vindt, welke de moeiten, de belangeloosheid en de ijver van haren geleerden uitgever verdienen.

Daar de schrijver gewoonlijk uit de Franse documenten van de zestiende eeuw put, heeft hij daaruit dikwijls de meest karakteristieke passages in de tekst ingelast. Het werk van de geschiedschrijver is evenmin een werk van de verbeelding, gelijk dat van de dichter, als een eenvoudig gesprek over de gebeurde zaken, gelijk enige schrijvers van onze dagen schijnen te geloven. Het is de getrouwe uiteenzetting van de gebeurde zaken zelve, en wanneer men ze kan verhalen door zich van de uitdrukkingen te bedienen van hen, die ze gezien hebben, is men zekerder ze voor te stellen zoals zij waren.

Toch heeft deze methode een gebrek: de taal van de zestiende eeuw wordt niet altijd begrepen door de meerderheid van de lezers. Wanneer dus de schrijver hetzij proza, hetzij poëzie heeft aangehaald, heeft hij somtijds de uitdrukking van die oude tijden door die van onze dagen moeten vervangen. Het is niet alleen een geoorloofde, maar een bevolen vrijheid. Een oudheidkundig boek vereist vóór alles de nauwkeurige, zelfs slaafse overbrenging van de uitdrukkingen van de tijd; een geschiedkundig boek wil vóór alles begrepen zijn.

De schrijver heeft zich dikwijls vergenoegd met de nieuwe uitdrukking tussen twee haakjes of in een noot aan te geven.

Evenwel is het overbrengen van de documenten van de tijd niet het gehele werk van de geschiedschrijver. Hij moet niet enkel de overblijfselen van de mensen en zaken van de verleden tijd uit het graf opdelven, om ze in het volle daglicht ten toon te stellen. Wij achten zulk een arbeid en hen, die hem volbrengen, zeer hoog, want hij is

noodzakelijk; en toch geloven wij dien niet voldoende. Verdroogde beenderen zijn niet de getrouwe voorstelling van de mannen van het verleden. Zij hebben niet bestaan als skeletten, maar als wezens vol beweging en leven. De geschiedschrijver is niet enkel een dodenopdelver; hij behoeft - zonderlinge verwaandheid, die toch een onbetwistbare waarheid is, - hij behoeft een macht, die de doden doet herleven.

Geschiedschrijvers van de oudheid hebben dit ideaal verwezenlijkt. Het is aldus, dat Herodotus, bij de Olympische Spelen en op het feest van de Panatheneeën de schitterende Geschiedenis, waarin hij de overblijfselen van de volken had bijeengebracht, lezende, daaruit taferelen wist te vormen, vol licht en vol leven. Zo begroetten de Grieken, bijeengekomen om hem te horen, deze levende tonelen met kreten van geestdrift en de meest verschillende ontroeringen van angst en van vreugde. Enige geschiedschrijvers van de nieuwen tijd hebben deze bezielde verhalen van de oudheid op nieuw weten te voorschijn te brengen.

Niet in staat om zelf deze taak te vervullen en genoodzaakt de lezers slechts een eenvoudige en onaanzienlijke kroniek aan te bieden, heeft de schrijver toch behoefte zijn bewondering uit te drukken voor diegenen, welke de ingesluimerde eeuwen hebben weten te doen herleven. Hij gelooft vast, dat, indien de geschiedenis waarheid moet bevatten, zij ook leven moet bezitten. De dingen van de verlopen tijden geleken niet, in de dagen waarin zij waren, op die grote museums van Rome, van Napels, van Parijs, van Londen, in wier gaanderijen wij na elkander marmeren standbeelden, mummiën en graftomben gerangschikt zien! Er waren toen, weest er verzekerd van, levende wezens, die dachten, gevoelden, spraken, handelden, streden. De schildering zelve, wat ook de geschiedenis vermoge te doen, zal altijd minder leven bezitten, dan de werkelijkheid.

Er zijn lieden, die, zodra zij in een verhaal een gezegde of een gesprek aantreffen, zich dadelijk verbeelden, dat zulks louter verzinsels zijn. Hen horende, zou men moeten geloven, dat de personen, die in de wereld een rol gespeeld hebben, allen stom zijn geweest. Men moet het bekennen, sommige geschiedenissen schijnen zulks bijna aan te duiden; zij zijn geen sprekende taferelen. Indien dat een genre is, is het, naar het ons toeschijnt, evenzeer in strijd met de geschiedkundige, als met de zedelijke waarheid. De aanzienlijke mannen van onze tijd spreken.

Ik zou slechts de eerste de beste eersten minister van Engeland, president van de Verenigde Staten, redenaar van de Kamers van Frankrijk, of tribuun van onze Zwitserse Republieken tot bewijs daarvoor hebben aan te voeren. Meestal is liet door redevoeringen of zelfs door eenvoudige woorden, dat de grote gebeurtenissen plaats hebben, die de geschiedenis dáárstellen.

Ondanks zekere beoordeelaars, durf ik vast beweren, dat de mannen van de oude tijden het gebruik van het woord even goed als wij, evenzeer als wij, en wellicht meer en beter dan wij gekend hebben. Bij voorbeeld zal men in deze geschiedenis een groeften spreker, Bonivard, tot nu toe meer bekend door een diep stilzwijgen in de onderaardse gewelven van een oud kasteel dan door zijn schitterend gesprek, horen.

Wanneer de geschiedschrijver een gezegde van een van de spelers van het grote drama van de menselijke dingen ontmoet, moet hij het dadelijk als een parel aangrijpen en in zijn weefsel invlechten om er de juiste kleuren mede te verhogen en het meer vastheid en meer glans te geven. Of het gezegde van die persoon zich in zijn brieven, in zijn geschriften of in die van de kroniekschrijvers bevindt, komt er niet op aan. Overal, waar hij het vindt, zal de geschiedschrijver het opnemen.

O, hoe aangenaam is het, de mensen te, horen spreken, hen te zien denken, gevoelen,

handelen, zoals zij het in de werkelijkheid gedaan hebben! Hoeveel beter bevalt mij die ware geschiedenis, dan die louter verstandelijke samenstellingen, waarin de handelende personen van het spraakvermogen en zelfs van het leven beroofd zijn. Indien de geschiedschrijver, in plaats van ons in de bezielde tonelen en te midden van de hartstochten en van het gewoel van de Wereld te leiden, ons droevig in de doodse en stille zalen van een klooster van de Trappisten rondvoert, heb ik niet veel lust om hem te volgen. Hoe? geen gesprekken, geen genegenheid, geen vreugde, geen tranen, geen van die levende beelden van de mensen en van de zaken, welke het vernuft van de ouden nog goed wist te schetsen! Niets van datgene, wat de mens uitmaakt; en in plaats daarvan een koude en stomme afgetrokkenheid, die nooit heeft bestaan. De eierzucht van zulk een geschiedschrijver, ik beken het, schijnt mij niet zeer groot. Toen Prometheus zijn werk had voltooid, toen hij een mens van klei had gemaakt en hem de nauwkeurigste en sierlijkste vormen had gegeven, bleef deze kunstenaar, zoals Aeschylus hem in zijn trilogie voorstelt, zwijgend, ontevreden, droevig voor dit beeld staan. Om te beantwoorden aan het ideaal, dat hij had gevormd, om zijn werk tot waardig voorwerp van de bewondering van de mensen te maken, gevoelde hij, dat hij hem het leven moest geven, en in zijn vermetelheid zich met Jupiter metende, beproefde hij het vuur des hemels in zijn boezem te doen nederdalen. "De geschiedenis," gelijk een van de meesters onzer eeuw gezegd heeft, "is uit zichzelf schilderachtig en dramatisch; de barbaarsheid van de middeleeuwen werd vereist om haar mat en koud te doen worden (Dannou)."

Aldus de beide grote historische methoden aangewezen en zich vóór de beste verklaard hebbende, moet de schrijver een leedwezen te kennen geven: *Het voorschrift is gemakkelijk, maar de kunst moeilijk.*

En zijn werk beschouwende, moet hij met smart deze bekentenis van de dichter van de oudheid herhalen: *Doteriora sequor!*

Dit geschrift is geen levensbeschrijving van Calvijn, zoals enige zouden kunnen geloven. De naam van de grote Hervormer prijkt, wel is waar, op de titel, en wij zullen ons gelukkig rekenen, wanneer de gelegenheid zich daartoe zal aanbieden, aan dit beeld, in onze dagen zo zonderling miskend, zijn ware kleuren te hergeven. Wij weten, dat wij, zulks doende, enige ingewortelde vooroordelen zullen schokken en aan diegenen zullen mishagen, die zonder beoordeling dienaangaande de fabelen van de Romeinse legende geloven.

Het is waar, Tacitus verzekert, dat de boosaardigheid een valse schijn van vrijheid bezit: *Malignitati falsa species libertatis inest*; dat de geschiedenis gunstiger gehoord wordt, wanneer zij zwart maakt en lastert: *Obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur*. Maar welk geschiedschrijver zou de misdadige eierzucht kunnen hebben, van te behagen ten koste van de waarheid? Er is meer; wij geloven, dat, indien onze eeuw omtrent vele mannen en vele zaken nog in grote dwalingen verkeert, zij, meer dan andere, die haar zijn voorafgegaan, vooral meer dan die van Tacitus, in staat is de waarheid te horen, te onderzoeken, te waarderen en te ontvangen.

Niettemin, wij herhalen het, is het niet de geschiedenis van Calvijn, het is die van de Hervorming in Europa ten tijde van dien Hervormer, welke wij wensen te verhalen. Reeds zijn andere delen vrij ver gevorderd, en wij zouden er toekomende jaar graag twee nieuwe uitgeven. Maar zou het ons geoorloofd zijn, hier tot slot een woord van de Heilige Schrift over te nemen, dat ons dikwijls voor de geest is gekomen bij het verrichten van een nieuwen arbeid? Het is dit: *Gij weet niet wat morgen gebeuren zal,*

want hoedanig is uw leven? het is gelijk een damp, die voor een weinig tijds gezien wordt en daarna verdwijnt. Gij moet dus zeggen: Indien de Heere wil en wij leven, zullen wij dit of dat doen (Jakobus 4: 14 en 15.)."

Tot zover de Voorrede van de beroemde schrijver voor dit deel van zijn uitgestrekte arbeid, door hem van uit zijn bekoorlijk landhuis te Eaux-Vives bij Genève, in het najaar van 1862 getekend.

Aanvankelijk voornemens, daarvan slechts enige fragmenten mee te delen, begrepen wij weldra, dat wij niet beter konden doen dan haar in haar geheel te doen opnemen, ten einde de auteur zelf, naar zijn recht en plicht, verantwoording te horen afleggen van de nieuwe taak, die hij op reeds vergevorderde leeftijd aanvaard, en de eigenaardige wijze, waarop hij haar tot dusver vervuld had. Maar zo menen wij tevens van de verplichting ontslagen te zijn om nog met vele redenen aan te prijzen, wat, wij zijn er verzekerd van, bij, ons Christelijk publiek zijn hoogste aanbeveling terstond in zichzelf zal vinden. Immers hier, indien ergens, zal wel het spreekwoord waarachtig zijn, dat men voor goede wijn geen krans heeft te vlechten.

De naam van de waardige en rijkbegaafde Merle d'Aubigné is door geheel de Protestantse Kerk van de oude en nieuwe wereld sinds een tal van jaren met welverdiende ere bekend.

De eerste reeks zijner studiën over de Geschiedenis van de Hervorming is ook in haar Hollands gewaad, door lezers van de meest verschillende denkwijze, met dankbare waardering ontvangen, waarvan een vernieuwde, aanzienlijke oplaag, bij de uitgevers dezes verschenen, ten ondubbeltzinnige bewijze verstrekt. Toch werd de klacht geuit en herhaald, dat de auteur, die vaak jaren tussen de verschijning van het een en het ander deel liet verlopen, het geduld van lezers wat al te zwaar op de proef stelde. Kon het anders, of liet bericht, dat de aanvang ener nieuwe serie gereed was liet licht te zien, werd als een letterkundig evènement alom met blijdschap ontvangen?

Voor wie zich met hart en ziel aan de Gereformeerde Kerk en hare schone belijdenis verbonden gevoelen, beloofde Merle's geschrift over de Hervorming van Calvijn althans niet minder belangrijk dan zijn arbeid over die van Luther te worden. En inderdaad, voor zover wij althans naar het thans voleindigd eerste deel van de vertaling durven oordelen, schijnt er geen grond te bestaan om deze verwachting een te hoog gestemde te noemen.

Wel is waar, de beginselen, waaruit zo grote dingen in Genève ontsproten zijn, waren nog geringer en onaanzienlijker dan die, waaruit zij in Duitsland ontstonden. Wie bij het waarden van de feiten de beginselen, die zij vertegenwoordigen, geheel of ten dele voorbijziet, zou kunnen menen, dat de schrijver wat al te lang bij de inwendige worstelingen en verdeeldheden van een stad van zeer betrekkelijke betekenis in het statenstelsel van Europa heeft stilgestaan, en zijn lezers misschien wat korter in de voorhof had kunnen ophouden, alvorens hen het heiligdom zelf van dit deel van de Hervormings-geschiedenis in te leiden. De wijze echter waarop hij ook datgene verhaalt, wat allereerst voor de burgers van de stad zijner woning bijzondere betekenis had, verzoent ons weldra met die breedvoerige inleiding.

Ook waar hij ons innerlijke botsingen en onlusten op het aanstaand toneel van de Hervorming beschrijft - Voltaire noemde in zijn tijd die twisten in de Genève'se republiek wel eens een onweder in een glas water" - straalt zijn schitterend talent als geschiedschrijver op iedere bladzijde door. Wij krijgen ze lief, die fiere republikeinen,

omdat wij in hen de herauten van de godsdienstvrijheid, in zeker opzicht ook de geestverwanten en strijdgenoten onzer eigen wakkere vaders zien. Hoe verder men verder leest, temeer klimt en boeit het verhaal, en nog voor het eerste deel is teneinde gespoed, heeft men van hem, die hoofdfiguur in de volgende zijn zal, reeds zoveel vernomen, dat men zich met hoge verwachting gereed maakt de schrijver te volgen op de baan, waarop hij ons verder zal verder leiden.

Zo althans ging het de opsteller dezer regelen, en, gelijk hij aanvankelijk met vreugde vernam, hem niet alleen. Wat wens kan dit schier overbodig woord van aanbeveling dan beter besluiten, dan dat God de auteur, ook hier te lande aan velen dierbaar, bekrachtigen om een taak te voltooien, die tot het: *exegimonumentum aere perennius* meer dan gewone vrijmoedigheid geven zal, maar bovenal, dat ook deze arbeid dienstig bevonden worde om de grote beginselen, waarvan bepaaldelijk ook de Zwitserse hervorming is uitgegaan, meer te doen kennen, waarderen, beoefenen als een levenskracht tot hernieuwing en volmaking van de Kerk ook nog voor déze eeuw, gelijk voor volgende, God geve meer rustige en gezegende tijden!

UTRECHT, Juni 1863, J. J. VAN OOSTERZEE.

INHOUD EERSTE BOEK GENEVE.

Genève en de eerste Hugenenoten.

EERSTE HOOFDSTUK. DE HERVORMING EN DE NIEUWE VRIJHEDEN.

(Oude Tijden.)

Drie bewegingen in Genève. Belangrijkheid van het staatkundig element. Redenen dier belangrijkheid. Vrijheden van de Protestantse natiën. Invloed van Calvijn. Nederland, Schotland, Frankrijk, Engeland, de Verenigde Staten. Vrijheid en losbandigheid. De zestiende eeuw, Servet en Calvijn. De grote dingen in de kleine bestuderen. Drie bronnen van vrijheden. De Romeinse. De Germaanse. De christelijke. De drie lagen van de bodem.

TWEEDE HOOFDSTUK. EERSTE OVERWELDIGINGEN EN EERSTE WORSTELING EN.

(Middeleeuwen.)

Drie machten tegenover de Genèvefse vrijheden. De graven van Genève. De vorst-bisschoppen. Gevaar van de wereldlijke raagt van de bisschoppen. De hertogen van Savoye. Zij beleren Genève. Peter van Savoye maakt zich meester van het kasteel. Zijn wéslagen en zijn misrekeningen. Amédeüs V maakt zich meester van het tweede kasteel. Hij maakt zich- zelf bisschopsleenhouder. Hij bekrachtigt de vrijheden van Genève. Amédeüs VIII vraagt Genève aan de paus. De paus ontnemt de Genèvezen de vrijë verkiezing van de bisschoppen. Een hertog en paus maakt zich-zelf bisschop. Strijd tussen een zoon en zijn moeder. Ongeregeldheden van Filips zonder Land. De vader vlucht voor de zoon. List van de moeder tot redding harer schatten. De zoon verschijnt bij de vader. Zonderling bezoek. De kermessen van Genève aan Lyon gegeven. Een bisschop-Hervormer te Genève. Savoye maakt de laatste slagen gereed. God blaast over de mensheid. Hervormings-beginsel in Genève.

DERDE HOOFDSTUK. EEN BISSCHOP DOOR de PAUS GEZONDEN OM AAN GENÈVE ZIJNE ONAFHANKELIJKHEID TE ONTNEMEN.

(1513.)

Dood van de bisschop, opgewondenheid van het volk. Gesprekken van de burgers. De Boumont door het volk als bisschop toegejuicht. Twee stelsels van verkiezing. De hertog en de bastaard van Savoye. Akkoord tussen deze beide vorsten. Vereniging met Savoye door de paus verlangd. De koop te Rome gesloten. De Zwitsers worden afgewezen. Gemor van de Genèvezen. De slaafsen geven toe, de vrijen protesteren. Intocht van de prinsbisschop in Genève. Rij legt de eed af, om die te schenden. Rij wil Berthelier en de abt de Boumont winnen. Bals en maaltijden om de jeugd te ontzenuwen. De Savoyaards te Genève. Een jonge losbol. Onzedelijkheden.

VIERDE HOOFDSTUK. VERSCHILLENDE TEGENKANTINGEN TEGEN DE PLANNEN VAN de HERTOG, DE PAUS, EN DE BISSCHOP.

(1513 tot 1515.)

Klachten over de losbandigheid van de priesters. Verdorvenheid van de kloosters. Nuttelooze vertogen van de overheid. Aankomst van Bonivard te Genève. Zijn

verstand en zijn goede inborst. Dood van zijn oom; de veldslangen. Besançon Hugues verschijnt. Karakter van Karel III. Bruiloftsfeesten van Juliaan en Philiberte. Bene bul geeft Genève aan Savoye. Verontwaardiging en protest van de burgers. Treurigheid in Genève. Tegengestelde beslissing van de kardinalen. Nieuw plan van Karel 32

VIJFDE HOOFDSTUK.
DE GEWELDENARIJEN VAN DE BISSCHOP BRENGEN BERTHELIER EN
HET VOLK VAN GENÈVE IN OPROER.
(1515 tot 1517.)

Vaudel en zijn vier zonen. De bisschop doet de vader oplichten. Ontroering van de zonen en van het volk. Berthelier verscheurt zijn brieven van slotvoogdij. Men wendt zich tot de bisschop, die ontvlucht. Wonderen van een monnik. Feesten en losbandigheden. Berthelier roept tot de vrijheid. Schimpredenen en herstellingen van onrecht. Geen vrijheid zonder zedelijkheid.

ZESDE HOOFDSTUK.
DE VIJANDIGE PARTIJEN BEREIDEN ZICH TOT de STRIJD.
(1516 tot 1517.)

Een dief door de bisschop begenadigd. Toorn van de hertog. De hertogelijke gezanten souperen in Saint-Victor. La Val-d'Isère wil Bonivard winnen. Het mislukt hem. De afgevaardigden en de bisschop nemen de vlucht. De hertog en de bisschop beramen een aanslag. Bonivard en Berthelier sluiten een overeenkomst. Karakter van Bonivard, van Berthelier, van Calvijn. Heilloos voorteken

ZEVENDE HOOFDSTUK.
VERGADERING, OPGEWONDENHEID EN KOMISCHE SPELEN van de
PATRIOTTEN.
(1516 tot 1517.)

Enige patriotten verenigen zich. Vergadering van de Molard. De eed van de patriotten. De maaltijd bij Mugnier en de Momon. Scherts van Bonivard. Dood van het muildier van messire Gros. Berthelier stelt voor een klucht te hebben. Afkondiging voor de huid van het muildier. De hertog begeeft zich naar Genève. Seyssel wil de Genèvezen onenig maken. Komplot van de hertog en van de bisschop.

ACHTSTE HOOFDSTUK.
PIJNIGING, PÉCOLAT AANGEDAAN, EN VERVOLGING TEGEN
PHILIBERT BERTHELIER.
(1517.)

Karakter van Pécolat. Non videbit dies Pari. De bedorven vis van de bisschop. Hinderlaag om Pécolat te vangen. Men pijnigt hem. Hij wordt door de smart overwonnen. Benauwdheid van Pecolat en van de Genèvezen. De bisschop wil, dat men Berthelier zal overleveren. Men smeekt hem te vluchten. Hij verlaat vermomd Genève. Men zoekt hem overal. (September en October 1518.)

NEGENDE HOOFDSTUK.
BERTHELIER ROEPT DE ZWITSERS TER HULPTI VAN GENÈVE;
HUGENOTEN EN MAMELUEREN; GEWELDDADIGHEID VAN de
BISCHOP, (1517 tot 1518.)

Berthelier streeft naar het verbond met de Zwitsers. Redevoering van Berthelier te

Freyburg. De bisschop weigert hem een vrij-geleide. Bedreigingen van de Zwitsers. Hugenen. Mamelukken. De syndicus d'Orsieres naar de bisschop afgevaardigd. De afgezant in de gevangenis geworpen. Een Savoysch gezant in Zwitserland. De hertog in Zwitserland. Klachten tegen de bisschop

TIENDE HOOFDSTUK.

NIEUWE PIJNIGING, WANHOOP EN SCHITTERENDE BEVRIJDING VAN PÉCOLAT.

(December 1517 tot Maart 1518.)

Pécolat verschijnt voor zijn rechters. Men dreigt hem met de pijnbank. Men beweert dat hij een geestelijke is. Hij wordt in de handen van de priesters overgegeven. De duivel uit zijn baard verjaagd. Hij wil zich de tong afsnijden. Bonivard tracht hem te redden. Beroep op de aartsbisschop. Dagvaarding van de bisschop door zijn aartsbisschop. Bonivard vindt een geestelijke om haar ter band te stellen. Angst van de geestelijke, moed. van Bonivard. Het verbod aan de bisschop te kennen gegeven. Tachtig burgers eisen recht. Invloed van de vrienden van Pécolat. De kerkelijke ban te Genève aangeplakt. Ontsteltenis en oproerigheid. Bevel om Pécolat los te laten. Pauselijke brieven tegen Pécolat. Bevrijding van Pécolat. Hij komt in triomf te Genève terug. Pécolat in de cel van Yvonnet. Zijn verhalen door gebaren. De beschroomde Blanchet.

ELFDE HOOFDSTUK.

BERTHELIER TE GENÈVE GEVONNID; BLANCHET EN NAVIS TE TURIJN GEVAT; BONIVARD TE ROME GEËRGERD.

(Februari tot September 1518.)

De drie vorsten spannen samen te Turijn. De fakkel van de vrijheid ontbrandt op nieuw te Genève. Het proces van Berthelier begint. De procureur-fiscaal eist zijn gevangenneming. Hartstochtelijke beschuldigingen. Blanchet en André Navis te Turijn. De bisschop laat ze arresteren. Hun verhoor. Zij worden op de pijnbank gebracht. Het berouwt Navis, dat hij zijn vader ongehoorzaam is geweest. Bonivard begeeft zich naar Rome. De zeden van de Roomse prelaten. Twee oorzaken dezer verdorvenheid. Bonivard over de Duitsers en Luther. Bonivard te Turijn. Zijn vlucht.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

DE LEDEMATEN VAN BLANCHET EN VAN NAVIS AAN de NOTENBOOM VAN DE BRUG VAN DE ARVE OPGEHANGEN.

Veroordeling van Blanchet en van Navis. Afscheid, onthoofding, ver de ledematen ingezouten en naar Genève gezonden. Aan de opgehangen, bemerkt men ze. Verontwaardiging, spotternij en gesnik. De vader en de moeder van Navis. Zielengeneeswijze van de bisschop. De kastijding van de vorsten. Verschillende uitwerkselen in de raad. De bisschop verlangt nog meer hoofden. Zal Genève bezwijken?

DETIENDE HOOFDSTUK.

DE HUGENOTEN DOEN HET VOORSTEL VAN HET VERBOND MET DE ZWITSERS, EN DE MAMELUKKEN VERMAKEN ZICH TE TURIJN.

(October tot December 1518.)

Vurig verlangen van Berthelier. De ledematen van Navis en de appel van Tell. De bisschop en de hertog ontkennen de moord. De afgevaardigden verenigen zich met de

hertogelijken. De bisschop en de hertog vorderen tien of twaalf hoofden. De Hugenootse opperhoofden raadplegen te samen. een vergadering eist hét Zwitserse bondgenootschap. Martin van Freyburg, steunt de vrijheid te Genève. Terugkomst van de Genèvefse afgevaardigden. De raad verwerpt hun verzoek. Het volk komt bijeen. De hertogelijke brief wordt geweigerd.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.
DE HUGENOTEN EISEN PIET VERBOND MET PREYBUB.G, DE
MAMELUKKEN VERWERPEN HET BERTBELIER WORDT
VRIJGESPROKEN; KLACHTEN VAN de HERTOOG.
(December 1518 en Januari 1519.)

Twee gezelschappen in elkanders tegenwoordigheid. Hugues gaat naar Freyburg voor het verbond. Het wordt aan het volk voorgesteld. De gematigden en de doortastenden. Opgewondenheid van Genève. Botsingen. Gevaar van Berthelier. Zijn kalme gemoedsstemming, zijn proces. Vonnis van vrijspraak. Levendigen indruk te Turijn. Hertogelijk gezantschap te Genève. Vleierijen en twisten

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.
BET VOLK STEM T IN DE ALGEMENE VERGADERING VOOR HET
VERBOND, EN DE HERTOOG BEKRUIPT HET.
(6 Februari tot 2 Maart 1519.)

Freyburg biedt het bondgenootschap aan. liet verbond wordt met geestdrift hij stemming aangenomen. Hugenootse verkiezingen. Grote vreugde. De Mamelukse partij organiseert zich. De vrijheid ontwaakt. Zonderlinge praatjes over Genève. De vorsten trachten Freyburg te winnen. De vorsten trachten de Hugenootse opperhoofden te winnen. De vorsten brengen Zwitserland in opstand. Vreugde, veroorzaakt door de afgevaardigde van Freyburg. Onrust, veroorzaakt door de afgevaardigde van de kantons Waardig antwoord van Genève. Aan wien Genève zijn onafhankelijkheid verschuldigd is.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.
DE KANUNNIKEN VOEGEN ZICH BIJ de HERTOOG, EN HET VOLK
STAAT TEGEN HEN OP.
(Maart 1519.)

De hertog neemt de kanunniken voor zich in. Redevoering van Bonivard. Hij maakt onderscheid tussen het wereldlijke en het geestelijke. Verklaring van de kanunniken tegen het verbond. De verbitterde patriotten klimmen tot hen op. Bonivard tussen het volk en de kanunniken. De kanunniken stellen een nieuwen brief op. liet volk komt tot bedaren

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.
DE HERTOOG, AAN ZIET.
HOOFD VAN ZIJN LEGER, OMRINGT GENÈVE.
(Maart en April 1519.)

Onbezonnenheid van vijftien hertogelijke edellieden. Moedig antwoord van de raad. Ontsteltenis te Genève. De hertogelijke wapenkoning voor de raad. Zijn redevoering, antwoord van de eersten syndicus. De Humt verklaart de oorlog. Genève maakt aanstalten tot de tegenweer. De Mamolukken begeven zich tot de hertog. Hun conferentie in de boomgaard van de Valk. De hertog begeeft zich naar Gaillard. Marti

komt van Freyburg. Bijeenkomst van de hertog en Marti. Poging tot verrassing te middernacht. Zij mislukt. List en belofte van de hertog. Vlucht van Bonivard.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.
HET LEGER VAN SAVOYE BINNEN GENÈVE.
(April en Mei 1519.)

De hertog en zijn leger trekken Genève binnen. Het leger betreft zijn kwartieren in de stad. De hertog en de graaf handelen als meesters. De plundering van Genève. Ongeregeldheden in de kelders en straten. Lijst van vogelvrijverklaring. Verwijten van de Freyburgers aan de hertog. Een algemene raad en een gerechtelijke afkondiging van de hertog. Het leger van Freyburg nadert. Boodschap van Freyburg aan de hertog. Schrik en gehele verandering van de hertog. De kwinkslagen en spotternijen van de Genèvezen. De bemiddeling van Zurich, Bern en Solothurn.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.
GEVANGENNEMINGEN VAN BONIVARD EN VAN BERTHELIER.
(April tot September 1519.)

De bisschop en de Mamelukken spannen samen te Troches. Vlucht van Bonivard tussen een heer en een priester. Verraad van die twee ellendelingen. Opsluiting van Bonivard te Grolée. De bisschop werft soldaten aan. Zijn intocht in Genève en zijn voornemens. Kalme gemoedsgesteldheid van Berthelier. Zijn landgoed aan de Rhone en zijn wezeltje. Zijn gevangenneming. Zijn gevangenis en zijn verachting van de dood. Hij weigert om genade te vragen. Het Woord van God vertroost hem.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
IBILIBERT BERTHELIER MARTELAAR VOOR DE VRIJHEID. VREES
EN ONDERDRUKKING IN GENÈVE.
(Augustus en September 1519.)

De Bisschop onttrekt zich aan een wettelijk pleitgeding. Alles geschiedt op één dag. Zes honderd man in het gelid ten strijde. Onwettige en onbillijke veroordeling. Dood van Berthelier. Processie door de stad. Afschrik van de Genèvezen. De worsteling en toekomstige oven winning. liet bloed van de martelaren en een zaadkorrel. De bisschop wil een omwenteling in Genève. Mameluksche syndici; stomme droefheid. Minilto tegenkantingen tegen bijgelovigheden. Heilige Babolin. Rechterlijke ondervraging van De Soie. Men bedreigt hem met de pijnbank. De prinsen van Savoye vernietigen de vrijheid. Stem van een profetes.

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
VRIJHEIDSSTRIJD. LUTHER.
DOOD VAN de BISSCHOP, EN ZIJN OPVOLGER.
(1520 tot 1523.)

Lévrier herroept in naam van het recht. De Hugenoten hernemen moed. Hun bescheidenheid, hun liefde tot eendragt. De geestelijkheid weigert te betalen. De voorschriften van Luther. Zijn voorbeeld moedigt Genève aan. Grote omgang buiten de stad. Bedreiging om de poorten voor haar te sluiten. Bonivard in vrijheid gesteld. Pierre de la Baume, coadjutor. Dood van de bisschop. Wanhoop en berouw. Zijn opvolger. Brief van de nieuwen bisschop aan de raad. Ontvangst, aan Pierre de la Baume bereid. Verwachtingen van sommige Zwitsers. Eed en wreedheid van de bisschop

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
KAREL WIL GENÈVE DOOR FEESTEN VERLEIDEN. DE COMEDIE DER
KANUNNIKEN EN DIE van de HUGENOTEN.

(Augustus 1523.)

Béatrix van Portugal. IJdelheid van de Zwitsers. Prachtige intocht van de hertog en de hertogin. De hoogmoed van Béatrix kwetst de Zwitsers. Bewijs dat Genève de pauselijke waardigheid liefheeft. Voorstelling van een mysterie. De uitvinding van het heilige kruis. Gastmalen, dansen en overwinningen. De voorliefde voor de onafhankelijkheid schijnt op te houden. Nieuwe Testamenten in Genève verkocht. Nieuw gezag, nieuwe wetenschap. Memorie aan de paus over het oproer te Genève. De Hugenoten voeren een mysteriespel op. De zieke wereld. De onberispelijke Bijbel, het geneesmiddel. De verwarringen van de geestelijkheid. Luther en de Reformatie. De wereld verkiest gek te zijn. Strijd tussehen Zwitsers en Savoyaards. Lévrier en Lullin. Liever karrelieden dan prinsen. Geboorte van een prins van Savoye. Pogingen van de hertog om Genève te verkrijgen. Verwarringen in de kloosters. God waakt over Genève.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
AIME LEVIER, MARTELAAR VOOR DE VRIJHEID EN HET BELT,
OP NET KASTEEL VAN BONNE.

(Maart 1524.)

Hulde aan de martelaars van de vrijheid. De stedehouders in Genève. Wie zal de hertog beletten? De hertog en Lévrier te Bonne. Onverschrokken taal van Lévrier. De Kerk en de Staat. De hertog ontmaskert zijn batterijen. Beloften en verleidingen. Dei bisschoppelijke raad voor de hertog. Lévrier voor de hertog. De hertog dreigt hem met de dood. Lévrier verkiest de dood boven de vlucht. St. Sorlin en de hertog verwijderen zich. Lévrier aan de uitgang van St. Pierre gevat. Een geleide vervoert hem naar Bonne. Beweging te Genève. De bisschoppelijken vreezen tussen beiden te treden. Staatskundig complot van de hertog. Hij wil Genève hebben, of het leven van Lévrier. Gedrag van de Genève'sche dames. Veroordeliug en kalmte van Lévrier. Tien uur des avonds. Marteling van Lévrier. Een zedelijke overwinning. De grondleggers van de nieuwe vrijheid. Uitwerking op de jonge wereldlingen. Verwachting van de Zwitsers, vlucht van de hertog. Genève haalt adem en verrijst weder.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
VERONTW AARDIGING TEGEN DE MAMELITEKEN.
DE HERTOEG NADERT MET EEN LEGER;
UITTOCHT VAN DE HEER van de BURGERS.

(1524, 1525.)

Ontrouw van de schatmeester Boulet. De gevolmachtigde Richardet treft hem. Boulet maakt van dit voorval gebruik. Wraak van de raad van Savoye. Boulet en de bisschop te Genève. Genève houdt aan de bisschop het geweld van de hertog voor oagen. Een nieuw opperhoofd, Bésançon Hugues. Keuze van vier gevolmachtigde Hugenoten. Hugues weigert zijn verkiezing. Uitdaging van Genève en Rome. Bedreigingen van de raad van Savoye. De bisschop bekommert zich niet over Genève. Geweldenarijen tegen de Zwitsers. De hertog verzoekt de herroeping van het appèl te Rome. Twee en veertig tegenstanders. De lijsten van verbanning. Het onweer barst los. Schrik in Genève. De uittocht. Vuillet komt logeren bij Hugues. Vlucht door het land Vaud. Vlucht door het François Comté. Hugues verlaat des nachts Châtelaine. De dienaars

van het gerecht vervolgen de vluchtelingen.

**VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
DE VLUCHTELINGEN IN FREYBURG EN IN BERN. DE HERTOG EN DR
RAAD DEB. HELLEBAARDEN IN GENkvg.
(September tot December 1525.)**

Redevoering van Hugues in Freyburg. Onthaal te Freyburg, Bern en Solothurn. Evangelische invloed te Bern. Gedachten van de Savoyaards. De Mamelukken trekken hun appèl op Rome terug. De hertog wil de soevereiniteit. Genève wankelt. De Zwitsers versterken het. List van de hertog van Savoye. Hugues ontsluit haar. De vrouwen van de forensifs voegen zich bij hen. Droefheid en appèl van de forensifs. Bekommering des hertogs. De wereldlijke macht. Ontwerp van de hertog. Hij roept een algemenen. Raad te samen. De Raad van de Hellebaarden. Hij roept de soevereiniteit van de hertog uit. Stemming zonder Hellebaarden. De hertog tegen-gewerkt in zijn dwingelandij. Het hart ontzinkt hem, hij gaat heen. De Mamelukken betichten de vluchtelingen. Lullin en anderen komen te Genève. Zij vragen, dat men hun recht doen zal.

**ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
HET VOLK EN DE BISSCHOP VERDEDIGEN DE ZAAK van de
VLUCHTELINGEN
(December 1525 tot Februari 1526.)**

Honderd burgers dienen zich bij de Raad aan. Goedkeuring en rechtvaardiging van de vlagtelingen. De Freyburgsche notaris ondervraagt de vergadering. Een klein volk, dat zich verheft. Het protest door velen getekend. Maatregelen van de Savoyaardse partij. De beide partijen roepen de bisschop. Pierre de la Baume te Genève. Vandel wint het. De bisschop trotseert en vreest de hertog. Verkiezing van de gevolmachtigden. Lijst van de Mamelukken. Lijst van de bisschoppelijken. Het volk kiest vier Hugenoten. Het volk verbreekt de besluiten tegen de vrijheden. Uitwerking van het grote nieuws in Bern. Het scheepje met de wonderen Gods

**ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
GENÉVE EN DE ZWITSERS SLUITEN TE SAMEN EEN VERBOND; DE
BISSCHO DE ITHRTOGELIJKEN EN DE KANUNNIKEN NEMEN DE
VLUCHT, EN HET VOLK BEEFT VAN VREUGDE.
(Februari tot Augustus 1526.)**

Acte van Alliantie in naam van de Drieëenheid. Wederkomst van de vluchtelingen in Genève. Redevoering van Hugues. Hij leest de verbonds-acte. De geestelijkheid beraadslaagt tegen, het verbond. De bisschop stelt zich tegen hen over. Het volk bekrachtigt het verbond. Vrijheid van het volk en wereldlijke regering van de bisschop. Zaden van grote vraagstukken te Genève. De Genèvezen hellen over tot de reformatie. Samenzwering van de domheren. Redde zich wie kan. Alles is geschiedt door de genade Gods. De Zwitsers ontvangen de eed van Genève. Vreugde van het volk. Ere aan Bonivard, Berthelier, Lévrier. Ontwaking van de maatschappij in de zestiende eeuw. Zal het graf zich andermaal sluiten? De schoonste eertitel van Frankrijk. Zijn heil.

TWEEDE BOEK.
Frankrijk. - ernstige tijden.
EERSTE HOOFDSTUK.
EEN MAN UIT HET VOLK, EN EEN KONINGIN.
(1525-1526.)

Drie handelingen, noodzakelijk voor de gemeenschap met God. Werk van Luther, Zwingli, Calvijn. De waarheid en zedelijkheid verschaffen de vrijheid. Calvijn voltooit de tempel Gods. Een koningin. De overeenkomst tussen Margaretha en Calvijn. Hun verschil. Pavia. Uitwerking te weeg gebracht op Karel de Groten. Raad van de hertog van Alva. Verdediging van Frankrijk. De weg van het kruis. Gebeden van Margaretha. Zij vindt de koning stervende. Hij komt terug tot het leven. Margaretha te Toledo. Hare welsprekendheid en haar medelijden. Opgetogenheid, die zij inboezemt

TWEEDE HOOFDSTUK.
MARGARETHA REDT DE EVANGELISCHEN EN de KONING.
(1525-1526.)

Vervolging in Frankrijk. Berquin predikt in Artois. Oppositie. Beda onderzoekt de boeken van Berquin. Berquin gevangen. Margaretha en de koning treden tussen beide. Gevaar van Margaretha in Spanje. Valse eden van de koning. Goedkeuring van de paus 250

DERDE HOOFDSTUK.
ZAL DE HERVORMING OVER de RIJN GAAN?
(1525, 1526.)

De overtocht van de Rijn te Straatsburg. De graaf van Haute Flamme. Briefwisseling van Margaretha en Haute Flamme. Het stelsel van Margaretha. Zij nomiïgd Haute Flamme in Frankrijk. Verbod van te schrijven, te drukken en te lezen. Ondervraging van Berquin. Margaretha wint hare moeder voor Berquin. De koning verbiedt aan het parlement te handelen. Hendrik d'Albret koning van Navarre. Hij herwint de hand van Margaretha. Vooringenomenheid van Margaretha

VIERDE HOOFDSTUK.
DE DOOD van de MARTELAARS EN DE TERUGKEER DES KONINGS.
(1526.)

Een martelaar op de markt te Maubert. Een jong Christen van Maux herroept. Hoe het in Vauderie ging. Een jonge Picardiër te Grève verbrand. Toussaint overgeleverd aan de abt St. Antoine. Angst van Toussaint in de kerker. François de le wordt aan Frankrijk teruggegeven. De koning ten voordele de Evangelischen geraadpleegd. François verzet zich tegen de komst van Haute Flamme. De gijzeling des konings. Verzuchting van Margaretha's ziel. De klacht van de gevangene. Gedachten des konings over het huwelijk van zijn zuster. Nieuwe staat van zaken in Europa

VIJFDE HOOFDSTUK.
DE BEVRIJDING van de GEVANGENEN EN DE TERUGKEER van de
BALLINGEN.
(1526.)

Verlossing van de gevangenen; Berquin, Marot. Michel d'Aranda tot bisschop benoemd. Toussaint uit zijn kerker gehaald. Grote vreugde te Straatsburg. De vluchtelingen in deze stad. Lefèvre en Roussel door Margaretha ontvangen. De vruchten van de beproeving. Evangelische samenkomst te Blois. Toussaint aan het hof. Een schitterend tijdperk begint. De koning komt het in Parijs inwijden. De

aanzienlijken en geestelijken, gelovigen aan het hof, verwerpen het geloof, als zij er van verwijderd zijn. Zwakheid van Lefèvre en Roussel. Toussaint walgt van het hof. Dat Frankrijk het Woord waardig zij!

ZESDE HOOFDSTUK.
WIE ZAL DE HERVORMER, VAN FRANKRIJK ZIJN?
(1526.)

Zal dat Levèvre, Roussel zijn? Zal het Farel zijn? Roussel en de vorsten van la Marche. Farel geroepen in la Marche. Proselytisme van Margaretha. Zij wil de heiligmaking. Het Evangelie afhankelijk van zedelijken invloed. Farel als Hervormer. Farel en Mirabeau. Hoe Farel werd ontvangen. De oproeping van la Marche komt te laat. Berquin in vrijheid gesteld. Zal hij niet de Hervormer zijn? Huwelijk van Margaretha met de koning van Navarre. Verlangen van de koningin. Alles verandert in de wereld

ZEVENDE HOOFDSTUK.
EERSTE STUDIEN EN EERSTE WORSTELINGEN VAN GALMT.
(1528-1527.)

Een professor en een scholier. Aankomst en erkentenis van Calvijn. Invloed van Cordier op Calvijn. Calvijn komt in. Montaigu. Een spaansch professor. Calvijn klimt op in filosofische kennis. Zuiverheid en ijver van Calvijn. Zijn studien. Een adem des Evangelies in de lucht. Olivétanus, neef van Calvijn. Gesprekken van Olivétanus en Calvijn. Tegenstand van Calvijn. Calvijn onderzoekt zich. Zijn meesters willen hem stuiten. Calvijn neemt zijn toevlucht tot boeten en heiligen. Zijn wanhoop.

ACHTSTE HOOFDSTUK.
BEKERING VAN CALVIJN EN VERANDERING VAN ROEPING.
(1527.)

De proto-notarius Doullon levend verbrand. Het licht schijnt in Calvijn. Hij valt voor de voeten van Christus neder. Hij kan zich niet van de Kerk scheiden. De leer van de paus, door zijn vrienden aangevallen. Het pausdom voor Calvijn. Was zijn bekering plotseling? Tijdstip van die bekering. God in de bekering. Spijt van de vader van Calvijn. Gérard bestemt zijn zoon voor het recht. Bekering, Christendom en Hervorming.

NEGENDE HOOFDSTUK.
BERWIN VERKLAART HET PAUSDOM DE OORLOG.

Orde en vrijheid komen uit de waarheid voort. Beda en Berquin. Onderneming van Berquin. Schrik van zijn vrienden. Beda in het paleis opgesloten. Berquin valt Beda en de Sorbonne aan. Schrik van Erasmus. Hij wil niet vechten. De Katholieke partij komt in beweging

TIENDE HOOFDSTUK.
POGINGEN VAN DUPRAT TOT DET VERKRIJGEN van de VERVOLGING,
NVEUSTAND VAN François 1.
(1527, 1528.)

Louise van Savoye en Sapratt. François de Ie en de 16e eeuw. Onderhandeling, die de geestelijkheid voorstelt. Margaretha aangemoedigd. Hare wandelingen te Fontainebleau. Hare bevalling te Pau. Marteling van de La Tour. De koningin keert met haast naar Frankrijk terug. Concilie te Parijs. Duprat doet aanzoek bij de koning, Conciliën in het overige gedeelte van Frankrijk. Duprat en het parlement verzoenen

zich met elkander. De koning verzet zich tegen de vervolging

ELFDE HOOFDSTUK.

DE FEESTEN VAN FONTAINEBLEAU, EN DE MAAGD van de RUE DES BOSIERS. (1528.)

Evangelisatie door de koningin van Navarre. De koningin en een jong jager. Ah! gij zijt een slecht jager. Bruiloften van Renée en van de hertog van Verrare. Uitbarstingen van toorn bij de koning. Het beeld van de H. Maagd verbrijzeld. Verdriet en geschreeuw van het volk. Pogingen om de schuldige uit te vinden. Uitgestrekte processie. Wonderen geopenbaard door het beeld. De koning laat de teugels vrij aan de vervolgers.

TWAALFDE HOOFDSTUK

GEVANGENEN EN MARTELAARS TE PARIJS EN IN DE PROVINCIE. (1528.)

Een Christaudin. Denis, van Rieux. Briçonnet in de gevangenis van Denis. Horde en brandstapel. De heilige deugden van Annonay. Machopolis, Rénier, Jonas. Kalmte van Berquin voor het onweder. Berquin gevat. Verblinding van het pausdom. Uit de vervolging komt de Hervormer te voorschijn.

GESCHIEDENIS van de HERVORMING IN EUROPA, TEN TIJDE VAN CALVIJN.

EERSTE BOEK. GENÈVE EN DE EERSTE HUGENOTEN.

EERSTE HOOFDSTUK. De Hervorming en de nieuwe Vrijheden.

De feiten maken niet de gehele geschiedenis uit, evenmin als de leden van een lichaam de gehele mens uitmaken. Gelijk het lichaam, zo ook heeft de geschiedenis een ziel, en het is deze, die de gebeurtenissen zodanig voortbrengt, bezielt en aaneenschakelt, dat haar geheel tot een éniĝ en zelfde doel medewerkt.

Op het ogenblik, dat wij ons gaan bezig houden met Genève, dat in de zestiende eeuw door de werkzaamheid van Calvijn het machtigste middenpunt van de Hervorming moet worden, doet zich van zelf een vraag aan ons voor.

Wat is de ziel geweest van de Hervorming te Genève? Ongetwijfeld het heil door het geloof in Christus, gestorven om te behouden; ongetwijfeld de vernieuwing des harten door het Woord en de Geest van God. Maar nevens deze hoofdelementen, die zich in alle Hervormingen hebben bevonden, treft men bestanddelen aan van minderen rang, die in het een land en niet in het andere hebben bestaan. Dat, wat wij in Genève vinden, verdient wellicht de aandacht te boeien van de mannen van onze tijd; de kenmerkende grondtoon van de Hervorming te Genève was - de Vrijheid.

Drie grote bewegingen hadden in deze stad, gedurende de eerste helft van de zestiende eeuw, plaats; de eerste was de zegepraal van de onafhankelijkheid; de tweede, de zegepraal van het geloof; de derde, de zegepraal van de hernieuwing en inrichting van de Kerk. Berthelier, Farel en Calvijn zijn de drie helden dezer drie epoeeën.

Deze verschillende bewegingen waren allen noodzakelijk. De bisschop van Genève, even als die te Rome, was ook wereldlijk vorst; en het was dus moeilijk de bisschop zijn herdersstaf te ontnemen, zo men hem niet eerst de degen ontrukte. De noodzakelijkheid van de vrijheid voor het Evangelie en van het Evangelie voor de vrijheid wordt tegenwoordig door alle ernstig denkende mannen erkend; maar reeds vóór drie honderd jaren werd zij door de geschiedenis van Genève verkondigd.

Maar, zegt wellicht iemand, een geschiedenis van de Hervorming heeft zich niet bezig te houden met het wereldse, staatkundige, sociale bestanddeel, Men heeft mij beschuldigd dit element in de geschiedenis van Duitsland Hervorming, waarin het betrekkelijk van weinig belang was, niet genoeg in het licht gesteld te hebben. Men zal mij wellicht verwijten, er in de Hervorming van Genève, waarin het een hoofdstelling inneemt, te lang bij stil te staan. Moeilijk is het naar ieders smaak te voldoen, en het zekerste is zich naar de waarheid van de grondbeginselen, en niet naar de eisen van de personen te richten. Is het onze schuld, wanneer het leven van een tijdperk trekken bezit, die het kenmerken? Wanneer men er geen werelds element uit kan weglaten, zonder aan het geestelijk element nadeel toe te brengen? Wanneer men de geschiedenis misvormt door haar in twee delen te splitsen?

In de Hervorming van Genève en bijzonder in de inrichting van haar Kerk heerst het element van de vrijheid meer dan in die van andere landstreken, en de reden daarvan kan men slechts kennen, wanneer men de beweging nagaat, die deze Hervorming heeft voortgebracht.

De geschiedenis van de staatkundige bevrijding van Genève is in zichzelf belangwekkend; de vrijheid, gelijk iemand gezegd heeft, is nooit in de wereld

gemeengoed geweest; zij heeft nimmer op al de gronden of onder al de hemelen gebloeid, en de tijdperken, waarin een volk rechtmatig voor de vrijheid worstelt, zijn de meest bevoorrechte van de geschiedenis. Zulk een tijdperk bevond zich aan de aanvang van de nieuwere tijden; maar, vreemd verschijnsel, bijna uitsluitend in Genève maken de worstelingen om de vrijheid van het eerste gedeelte van de zestiende eeuw een bevoorrechte tijd.

Er is meer: wij vinden in dat kleine volk mannen, die ons verbazen door hun zelfopoffering voor de vrijheid, door hun gehechtheid aan wettigheid, door de stoutheid van hun denkbeelden, de vastheid van hun karakter de overvloedigheid van hun geestkracht.

Na een rust, die verscheiden honderden jaren had voortgeduurd, spreidde de menselijke natuur, toen zij hare kracht wedergevonden had, gelijk een braak gelaten akker, in de zestiende eeuw, bijna overal de wonderen van de machtigste wasdom ten toon. Genève is dán zonder twijfel het kleinste toneel dezer buitengewone gisting; maar het is het dat, waar zich de minste heldenmoed en grootheid vertoont, en reeds daarom alleen zou het de moeite ener studie overwaardig zijn,

Niettemin zijn het andere redenen, die er ons, toe uitnodigen. De eerste heb ik reeds genoemd: de worsteling voor de vrijheid in Genève was één van de krachten tot hare godsdienstige verandering; om deze te kennen moet men eerst met gene bekend zijn. De tweede was deze: Calvijn is de grote figuur van dat tijdperk; het is dus noodzakelijk de grond te beschouwen, waarop dit beeld zich verheft; de bekendheid met de geschiedenis van Genève vóór Calvijn kan alleen het leven van dien grote Hervormer duidelijk doen begrijpen. Maar de derde en tevens meest belangrijke reden is deze: Wij ondernemen de Geschiedenis van de Hervorming van de zestiende eeuw, ten tijde van Calvijn, te beschrijven.

Wat nu hoofdzakelijk de Hervorming van Calvijn van die van Luther onderscheidt is, dat overal waar zij zich gevestigd heeft, *zij niet alleen de waarheid, maar ook de vrijheid heeft aangebracht, met al de grote ontwikkelingen, die deze twee vruchtbare beginselen met zich brengen.*

De staatkundige vrijheid zet zich dan, gelijk wij zien zullen, neder op die heuvelen, die aan het zuidelijk uiteinde van de Leman-zee de stad van Calvijn dragen, en van dien tijd af aan heeft zij ze niet meer verlaten. Maar er was meer. Als getrouwe gezellin van de goddelijke waarheid, kwam die aardse vrijheid ter zelfder tijd als deze in de Verenigde Nederlandse Gewesten, in Engeland, in Schotland, daarna in de Verenigde Staten en elders, en schiep overal grootse volken.

De Hervorming van Calvijn is die van de nieuwe tijd; het is de godsdienst, bestemd voor de gehele wereld. Door en door geestelijk, dient zij tevens op bewonderenswaardige wijze de tijdelijke belangen van de mens. *Zij heeft de beloften des tegenwoordigen en des toekomstigen levens.*

De vrijzinnige instellingen zijn hun bestaan niet aan de Hervorming van Calvijn alleen verschuldigd; zij hebben zeer verschillenden oorsprong, en zijn niet uit de vreemde ingevoerd. Er waren in het bloed van die volken bestanddelen van vrijheid, en buitengewone mannen hebben onder hen een beschavende invloed uitgeoefend; het Groot Charter is ouder dan de Hervorming van Genève; maar wij menen (ofschoon wij in dwaling kunnen verkeren), dat deze Hervorming enig gering aandeel heeft gehad aan de invoering van die constitutionele beginselen, zonder welke de volken niet tot de jaren van mondigheid kunnen geraken. Van waar deze invloed?

Zoowel het volk van Genève als zijn grote leeraar hebben ieder zijn zegel gelaten op de Hervorming, die uit hare muren voortkwam. De stempel van Calvijn was de

waarheid; die van het volk de vrijheid.

Deze laatste omstandigheid dwingt ons tot het verhalen van de worstelingen, wier schouwplaats Genève was, en die, tot op dezen tijd bijna onbekend, toch, als een waterstraal, de grote vloed van de nieuwe beschaving hebben doen wassen. Maar er is een tweede, machtiger oorzaak. Onder de grote beginselen, die Calvijn heeft in het licht gesteld, is het eerste, dat van Gods soevereiniteit. Hij heeft voorgeschreven de Keizer te geven, wat des Keizers is, maar hij heeft er bijgevoegd: "Het is noodzakelijk, dat God altijd de opperste macht behoude en dat alles, wat de mensen kan worden toegekend, ondergeschikt blijve. De gehoorzaamheid aan de vorsten mis in overeenstemming met de dienst van God; maar indien de vorsten zich enig goddelijk gezag aanmatigen moet men hen slechts in zover gehoorzamen, als mogelijk is zonder God in zijn eer te krenken." (1)

Indien mijn geweten volkomen aan God onderworpen is, ben ik vrij met betrekking tot de mensen; maar indien ik aan iets anders dan aan de hemel hecht, kunnen de mensen mij gemakkelijk dienstbaar maken. De ware vrijheid wordt slechts in de hogere sferen gevonden. De vogel, die langs de aarde fladdert, kan haar gemakkelijk verliezen, maar men kan ze niet ontnemen aan de adelaar, die in de wolken zweeft.

De grote bewegingen, die de volken in de zestiende en zeventiende eeuw overeenkomstig met wetten en vrijheid ten uitvoer legden, hebben met de Hervormingen van Calvijn enige betrekkingen, die het onmogelijk valt te miskennen. Guy de Brès en vele anderen uit Genève, komen in de Nederlanden terug, en weldra begint de strijd van de rechten des volks tegen de revolutionaire en bloedige willekeur van Filips II; heldhaftige worstelingen hebben plaats, en de schepping van de Verenigde Gewesten is er de roemrijke bekroning van.

John Knox keert ook uit Genève, waar hij enige jaren heeft doorgebracht, naar zijn vaderland Schotland weder; en het pausdom, de liefde voor het willekeurige, de zedeloosheid van de nicht van de Guises, maken in die edele landstreken plaats voor de geestdrift voor het Evangelie, de vrijheid en de heiligheid, die niet opgehouden heeft van dien tijd af aan de gloeiende harten dezer veerkrachtige natie te ontbranden. De talloze leerlingen en vrienden van Calvijn brengen ieder jaar de beginselen van staats- en godsdienstvrijheid naar Frankrijk over (2); een vreselijke strijd tegen het pausdom en het despotisme van de Valois, en later van de Bourbons, vangt aan; en indien die vorsten de vrijheden, waarvoor de Hugenoten hun bloed geven, zoeken te vernietigen, zullen er toch in deze vermaarde natie onvergankelijke overblijfselen van blijven.

De Engelschen, die gedurende de bloedige vervolgingen van Maria naar Genève uitgeweken waren, worden er doordrongen van liefde voor het Evangelie en de Vrijheid. Zij keren in Engeland terug; een bron ontwelt onder hun schreden. Onder Elisabeth in een eng kanaal besloten, verheffen deze wateren zich onder hare opvolgers. Weldra worden zij tot een snellen en bruisende stroom, welke overvloedt, en welks al te stoute golven in hunnen onstuimige loop zelfs de troon medeslepen. Maar door de wijze hand van Willem van Oranje in zijn bed teruggeleid, wordt de onstuimige stroom tot een weldadige vloed, die alom voorspoed en leven brengt.

Eindelijk werd Calvijn de Grondvester van de grootste van de republieken. De pelgrims, die, onder Jakobus I hun vaderland verlatende, op de onvruchtbare oevers van Nieuw-Engeland aanlandden, en er koloniën stichtten, die weldra bevolkt en machtig werden, zijn zijn wettige in rechte linie van hem afstammende zonen; en deze Amerikaanse natie, die men in weinige jaren in licht, raagt en vrijheid zag toenemen,

begroet de nederigen Hervormer van de oevers van de Leman-zee als vader.

(1) Calvijn. Evangelische overeenstemming. Matth. 20: 21.

(2) Onder de staatkundige geschriften van de leerlingen van Calvijn, zie Le Gaule Franko. *De morgenwekker van de Fransen en van hun naburen*, enz.

Er zijn wel fs waar uitstekende geesten, die dezen man Gods van despotisme beschuldigen; zulks laat zich verklaren. Omdat hij de losbandigheid vijandig is geweest, heeft men hem tot vijand van de vrijheid gemaakt. Niemand is meer dan Calvijn tegen de zedelijke en sociale regeringloosheid geweest, die de zestiende eeuw bedreigde, en die al de tijdperken verwoest, welke niet in staat zijn haar te onderdrukken. Deze moedige worstelstrijd van Calvijn is een van de grootste diensten, die hij de vrijheid bewezen heeft, want deze heeft geen gevaarlijker vijanden dan zedeloosheid en wanorde.

Zeker, wanneer er sprake is van de middelen, die bestemd waren, om het kwaad te onderdrukken, is Calvijn niet verheven geweest boven zijn eeuw, die eenstemmig, in alle verenigingen, de toepassing van de zwaarste kastijdingen voorstond. Indien een mens omtrent de kennis van God in dwaling verkeert, heeft hij daarvan aan God alleen rekenschap te geven. Wanneer de mensen, dikwijls de beste, zich tot wrekers van God opwerpen, verzet zich het geweten, en de godsdienst omsluiert zich. Vóór drie eeuwen was men nog niet zover, en zelfs de uitstekendste geesten betalen altijd, op de een of andere wijze, hunnen tol aan de menselijke zwakheid. En toch, in een vermaarde omstandigheid, toen een ongelukkige, wiens leerstellingen de samenleving bedreigden, voor het burgerlijk gerechtshof van Genève stond, was er in geheel Europa slechts een enkele stem, die zich ten gunste van de beschuldigde verhief; een enkele stem, die een verzachting van de straf van **Servet** vroeg; en deze stem was die van Calvijn (1).

Welke ook de ingewortelde vooroordelen zijn, die men in de wereld aantreft, als onwraakbaar getuige plaatst de geschiedenis Calvijn onder de vaders van de nieuwere vrijheden. Wellicht zal men langzamerhand onpartijdige mannen het oor zien lenen aan de rechtmatige ernstige tonen van die stem van de eeuwen; en hoe meer men de belangrijkheid en algemeenheid van de uit Genève voortgekomen Hervorming zal erkennen, des te meer zal men ons ontschuldigen van het te wagen, de oplettendheid enige ogenblikken op de heldendaden van die nederige stad te vestigen.

De zestiende eeuw is de grootste van allen; zij is het tijdperk waarin alles eindigt en waarin alles begint; niets is daarin ijdel, zelfs niet het genoeg; niets is daarin gering, zelfs niet een onbemerkte stad aan de voet van de Alpen geplaatst.

En in deze alles vernieuwende, geheel met tegengestelde richtingen en worstelingen vol geestkracht vervulde eeuw, had de godsdienstige beweging niet een enkel, maar gelijk in de ellips, had zij twee brand- punten; een beroemd gedicht heeft ze genoemd: "Tussen Genève en Rome zal ik niet beslissen."

(1) "Poenae vero atrocitatem remitti eupio." Ik begeer, dat de afgrijselijkheden dezer straf hem worde kwijtgescholden." (Calvijn aan Farel, 26 Aug. 1553). Calvijn schijnt daarna zijn ambtgenoten te hebben uitgenodigd, om zich bij hem aan te sluiten. "Genus mortis eonati sumus mutare, sed frustra." Wij hebben ons bemoeid om de wijze van zijn dood te veranderen, maar te vergeefs: waarom zijn wij er niet in geslaagd? Ik stel het uit u zulks nader te zeggen als ik u zien zal." (Dezelfde aan dezelfde 26 Oct. 1553).

Farel antwoordt aan Calvin: Door de gestrengheid van de straf te willen verzachten, hebt gij als vriend gehandeld jegens een man, die uw grote vijand is."

Het katholieke brandpunt was in Italië in de hoofdstad van de oude wereld; het evangelisch brandpunt, in Wittenberg ontstoken, werd overgeplaatst naar de kleinste van de steden, dezelfde waarvan wij de geschiedenis gaan verhalen.

Van zekere tijdperken, bijv. uit de regering van Karel V, sprekende, heeft men in de afmetingen van het toneel, waar het voorval plaats had, een nadeel kunnen opmerken; men heeft zich wellicht beklagd, daarover, dat, hoedanig ook de houding van de hoofdpersoon zij, hij zich noodzakelijk op de achtergrond bevond. Deze zwaarigheid komt niet voor in het verhaal, dat ik mij voorstel. Indien het rijk van Karel V de grootste schouwplaats van de geschiedenis is geweest, was Genève de geringste. Maar deze kleinheid doet de grootheid van de handeling slechts te meer uitkomen. Alleen oppervlakkige geesten wenden zich minachtend af van een verheven drama, omdat het toneel, waar het wordt opgevoerd, klein, en de voorstelling weinig glansrijk is. Een van de nuttigste bezigheden van de mens is, de grote zaken in de kleine te bestuderen. Dat, wat ik mij voorstel (en dit dient ter mijner verontschuldiging), is niet, een zeer kleine Alpenstad te beschrijven, wat niet de moeite waardig zou zijn; maar in die stad een geschiedenis te bestuderen, die eigenlijk een beeld is van de geschiedenis, de rampen, de worstelstrijd en het streven naar iets beters, de staatkundige vrijheden en de godsdienstige veranderingen van Europa.

Wellicht, ik erken het, heeft de gehechtheid aan de plaats, die mij zag geboren worden, mij onze jaarboeken wat meer van nabij doen onderzoeken en meer uitgebreid doen verhalen. Maar zou die gedachte aan het vaderland, die ik erken aan mijnen arbeid niet vreemd te zijn geweest, mij aan strenge verwijten blootstellen? Zij zal, ik hoop het, veelmeer een oorzaak tot mijne vrijspraak zijn. Bij de aanvang van een van zijn onsterfelijke werken, (1) zeide Tacitus: "Dit boek werd mij ingegeven door de genegenheid; het zal zijn lof of althans zijn verontschuldiging zijn."

En zou het dan ons ongeoorloofd zijn, nederig achter de hoge gestalte van de vorst van de geschiedenis ons te verschuilen

De nieuwere vrijheden ontspruiten uit drie zeer verschillende bronnen, uit de vereniging van drie karakters, van drie wetten, van drie werelden, van drie veroveringen, - de Romeinse, de germaansche, en de christelijke. De verbinding van deze drie invloeden, die het nieuwe Europa heeft doen ontstaan, laat zich, op een vrij treffende wijze, in de vallei van Leman terugvinden. De drie uit zuiden, noorden en oosten gekomen stroomen, wier vereniging de grote stroom van de beschaving vormt, zetten in die kleine holte, die de hand des Scheppers tussen Alpen en Jura gemaakt heeft, kostbare sliblagen af, waarvan men, na vele eeuwen, nog gemakkelijk de verschillende deden terugvindt.

Men treft in Genève vooreerst het Romeinse element aan; inderdaad maakte deze stad gedurende een geruime tijd een deel van het keizerrijk uit; het was, zegt Cezar "de laatste stad van de Allobrogiërs (2);" zij werd een van de hoofdplaatsen van het wingewest

(1) *Ine enim liber professione pietatis, ant laudatun crit, nut excusatus.*" (Tacitus, Agricola III),

(2) *"Extremum oppidum Allobrogum."* (De bello Gallico, 1, (6.)

van Vienne. Op een mijl aftands van Genève verhief zich eertijds een antiek

marmeren gedenkteken ter eer van Fabius Maximus de Allobrogier, die honderd twee-en-twintig jaren vóór Christus de volken van die landstreken had onderworpen (1), en Julius Cesar zelf, die om de stad grote werken deed aanleggen, liet er zijn naam na aan een groot aantal Romeinse lijfeigenen of althans beschermelingen. Meer merkbare sporen bevinden zich in de meeste steden, die de Romeinen bezet hielden; het zijn de stedelijke inrichtingen; men mag geloven, dat Genève hun niet vreemd bleef.

Met de Germanen, verscheen, in de vijfde eeuw, het tweede element van de nieuwere vrijheden. De reeds tot het Christendom bekeerde Bourgondiërs, die Teutonen van Oder, Weichsel en Wartha, wierpen hun benden in de uitgestrekte kom van de Rhone, en een geest van onafhankelijkheid, uit de verre noordsche wouden uitgaande, ademde over de oevers van het Lemman-meer. De bourgondische stam verenigde steeds de dapperheid van de andere Germanen met een zachtere meer beschavende geest. Koning Gondebald bouwde zich een paleis in Genève; een boven de poort, op vijftien voet hoogte, geplaatst opschrift luidde: Gundebaldus rex elementissimus, etc. en het heeft tot op onze tijd bestaan (2).

Van dit kasteel vertrok de nicht des konings, de beroemde Clothilde, die, door haar huwelijk met Clovis, dezen stichter van het Franse koningschap tot het Christendom deed toetreden. Even als het Christelijk geloof te van die tijde uit Genève tot de Franken kwam, evenzo moesten later verscheidene van hun nakomelingen daaruit de Hervorming ontvangen.

De oom van Clothilde herstelde de bressen van de stad, en, zijn bekwaamste raadslieden vergaderd hebbende vervaardigde hij die bourgondische wetten, die klein en groot gelijkelijk beschermde, en de eer en het leven van de mens tegen elke aanranding verdedigden (3).

Dit eerste, door de Bourgondiërs gestichte, koninkrijk was overigens niet van langen duur. In 534 viel het in handen van de Merovingische koningen, en de geschiedenis van Genève loste zich in die van Frankrijk op, tot in 888, tijdstip, waarop het tweede Bourgondische koninkrijk, uit de overblijfselen van het fiere maar kortstondige rijk van Karel de Groten, voortkwam.

Maar reeds vóór de inval van de Bourgondiërs in de vijfde eeuw, was een gedeelte van Europa, en voornamelijk Genève, het schouwtoneel ener andere verovering geweest. Sinds de tweede eeuw had het Christendom in alle doelen van de Romeinse wereld hare vertegenwoordigers. Ten tijde van keizer Marcus Aurelius en van bisschop Irenéus (177) waren enige te Lyon, Vienne en in Dauphind vervolgde Christenen, die zich aan de vlammen en wilde van die wilden onttrekken, waaraan Rome Gods kinderen toewierp,

(1) Spon. Geschiedenis van Genève, boek I.

(2) Zie in de Gedenkboeken van de Archéologie het Opschrift van Oor M. Ed. Mollet, deel IV, bl. 305. M. de professor A. de la Rive, van het oude kasteel bouwende, werd de poort of boog geslecht in het Academisch Museum.

(3) *Onlinum Consilium Genevae habitum est,*" (Een door Godfried aangehaald fragment.)

wensten te beproeven, of hun vrome ijver niet in enig ander oord vruchten kon dragen, de ontzagwekkende wateren van de Rhone opgevaren, tot de voet van de Alpen (de wijkplaats en de uitgewekenen zijn oud in die landstreek) doorgedrongen, en hadden het Evangelie derwaarts overgebracht, even als veertien eeuwen later andere, eveneens van de Galliërs komende, uitgewekenen er de Hervorming moesten brengen. Het

schijnen alleen discipelen, nederige oudsten en evangelisten, geweest te zijn, die in de tweede en derde eeuw het eerst het Goddelijk Woord aan de oevers van het Lemanmeer verspreidden; men mag dus aannemen, dat zich daar de Kerk in hare meest eenvoudige gedaante vormde. Althans had Genève eerst twee jaren later een bisschop, Diogenes (1), en zelfs wordt deze eerste bisschop nog betwist (2).

Hoe dit zij, het Evangelie, dat de uitgewekenen in de vallei, die tussen Alpen en Jura nederdaalt, overbrachten, verkondigde, gelijk overal, de gelijkheid van alle mensen voor God, en werd er een van de grondslagen ener wijze vrijheid.

Zo bevonden zich, in die plaatsen, de grote voortbrengende elementen ondereen gemengd. Cezar, Brondebald en een onbekende Christelijke naam zijn, om zo te zeggen, de vertegenwoordigers van de drie lagen, die de bodem van Genève vormen.

Wij zullen hier kortelijks enige lichtpunten uit de oude geschiedenis van Genève schetsen. De fundamenteen, waarop een gebouw staat, zijn ongetwijfeld niet het meest belangwekkende, maar toch wellicht het nuttigste gedeelte daarvan.

TWEDE HOOFDSTUK.

Eerste overweldigingen en eerste worstelingen.

Genève was eerst niets dan een landelijke (vicus) gemeente geweest, die een stedelijken raad en een bouwmeester had. In de vierde eeuw, onder Honorius, was het een stad geworden; waarschijnlijk verkreeg het zelfs dien naam, nadat Caraealla aan alle Galliërs stadsrechten had gegeven. Sinds die oude tijden had Genève, hetzij vóór, hetzij na Karel de Groten, rechten en vrijheden, die het vrijwaarden voor de willekeur van de leenheer. Maar had het ook staatkundige instellingen? Was er een bepaalde organisatie van de gemeente te vinden? De berichten ontbreken. De inwoners van Genève beweerden in het begin van de zestiende eeuw, dat zij zóó lang vrijwaren, dat geen mens het tegendeel heugde (3). Maar het zou wel kunnen zijn, dat dit mensengeheugen niet vele eeuwen omvatte. Daar de paus Karel de Grote had uitgenodigd met zijn Franken in Italië te komen, om de wille Gods en om zijn vijanden

(1) Lijst van de bisschoppen van Genève, volgens Bonivard (Gaberel, Geschiedenis van de Kerk van Genève, Bewijsschriften, bladz. 4.)

(2) M. Baulacre (Werken I, bl. 37) meent, dat Diogenes een Genèvees bisschop was.

te bestrijden, trok die vorst er in 773 met een talrijk leger henen, waarvan een gedeelte de St. Bernard overtrok, aldus de weg wijzende aan een anderen Charlemagne, die duizend jaren later zou optreden, en wiens rijk, nog schitterender, maar nog kortstondiger, als dat van de eersten, eveneens, bij zijn ontbinding, liet ten tweden male bij Frankrijk ingelijfde Genève de vrijheid moest wedergeven (1).

Toen Karel de Grote met zijn leger door Genève trok, hield hij er stil, en beleidde een raadsvergadering. (2). Dit woord heeft doen geloven, dat hij er vrijheden en voorrechten had gevonden, en dat hij ze had bekrachtigd (3); maar deze door Karel te Genève gehouden raadsvergadering was waarschijnlijk samengesteld uit de raadslieden, die dien vorst bij zich had: het was geen stedelijken raad. Hoe dit zij, de eerste oorsprong van de vrijheden van Genève schijnt zich te verliezen in de nacht van de tijden.

Drie machten bedreigden beurtelings deze vrijheden.

Eerst komen de graven van Genève. Aanvankelijk waren zij naar het schijnt, niets dan eenvoudige keizerlijke hoplieden (4); maar langzamerhand werden zij bijna onafhankelijke vorsten.

Reeds Sinds 1091 vinden wij, dat zekere Aymon graaf is van het grondgebied van Genève (5).

De heersappij van de graven van Genève breidde zich weldra uit over een uitgestrekt en heerlijk land. Zij hielden hun verblijf niet alleen in hun erfelijke woning te Genève, op de plaats van het paleis van Gondebald gelegen, maar ook in kastelen, die alom in hun goederen, te Annecy, Rornilly" La Roche, Lausanne, Moudon, Romont, Rue, Les Clées en elders verspreid waren (6).

Deze graven leidden dat afgezonderde en tevens onrustige leven, dat het. tijdperk van het leenstelsel heeft gekenmerkt. Nu eens trokken zij zich in hun meestal met kleine huizen omgeven, door grachten en ophaalbruggen ingesloten kastelen terug, waar men bij het opgaan van de zon de wapenrustingen van de wachten zag blinken; dan weder trokken zij naar buiten, omgeven door een aanzienlijken stoet van talrijke hoofdlieden, drossaard, maarschalk, schenkers, valkeniers, pages en schildknepen, hetzij om van een van hun woningen naar een andere te trekken, hetzij om op de hoogten van Alpen en Jura ter jagt te gaan, hetzij met godsdienstige plannen om de een of andere bedevaartplaats te bezoeken, hetzij eindelijk om tegen hun naburen of zelfs tegen hun vasallen voortdurende kruistochten te voeren.

(1 Cum toto Francorum exercitu. Gebennam venit. et copiarum partem per montem Jovis ire jussit." (Eginhardi Annales). Deze woorden uit oude jaarboeken zouden zich even goed op Napoleon I als op Karel de Grote kunnen toepassen. Bejaarde lieden, en de schrijver in het bijzonder, herinneren zich in de maand Mei 1800 de eerste consul Bonaparte op de pleinen van Genève te hebben gezien, toen hij zich naar Marengo begaf.

(2) Genevamque civitatem veniens synodum tenuit." (Zie in de Monumenta historiae germanicae, van Pertz, deel I, bij het jaar 773, de kroniek van Régino bladz. 557, 558; Eginhardi Annales, bl 150.)

(3) Dit wordt door Spon stellig verzekerd, I, bl. 59.

(4) In Burgundia in pago Genèveensi, & ai pater ejus comes tuit. Beneficium non grande." (Muil berd; Enistolae, bladz. 26 en 27.)

(5) Comes Genèvensium." (Guichenou, Bibl. Geb., cent. II. - Zie ook (omstreeks 1140 Peter de Eerwaardige, de Miraculis, lib. II.

(6) Geschiedenis van Genève, I, bladz. 71. M. Galiffe, de zoon, Inleiding tot de geslachtsboeken van Genève, bladz. 9. Hiseli, de graven van Genève en van Waadtland, bl. 4, 18.)

Maar te midden van deze feodale onrusten nam een andere eerst nederige macht in Genève toe, en haar mond moest grote dingen spreken (1).

Ten tijde van de verovering van de Bourgondiers had Genève enen bisschop, en de inval van de Germanen had weldra die kerkvoogd een aanzienlijke macht gegeven.

Begaafd met een kennis die ver verheven was boven die van de hen omringende mannen, door de Barbaren als Rome's grootpriesters geëerd, er in ervaren langzamerhand uitgestrekte eigendommen te verkrijgen, en daardoor de meest belangrijke mannen geworden van de steden, waarin zij hun verblijf hielden, was het streven van de bisschoppen daarheen gericht, hun stad uitwendig te versterken, en inwendig te besturen, en daarna legden zij, zonder al te veel omstandigheden, beslag op de vrijheid des volks, en voegden bij hun bisschoppelijke ook de vorstelijke waardigheid.

In 1124 liet Aymon, graaf van Genève, in een verdrag, dat hij met Humbert van Grammont, bisschop van Genève, sloot, deze stad de bisschop over (2), terwijl hij er

niets behield, dan zijn oude woning, en een gedeelte van het strafrecht: maar hij bleef in het bezit van de geringere steden en landerijen. De half godsdienstige, half staatkundige instelling van bisschoppelijke vorsten, evenzeer in tegenspraak met het Evangelie van de verlopende als met de vrijheid van de toekomstige eeuwen, kon, wel is waar, in enkele gevallen weldadig zijn; maar, in het algemeen gesproken, was zij een ongeluk voor het middeleeuwsche tijdperk, en voor Genève in het bijzonder. Waarom zou dezelfde geestelijke macht, die in de eerste eeuw het Romeinse veelgodendom had overwonnen, ook niet over de duisternis van de tijden van het leenstelsel hebben gezegepraald, wanneer slechts de Kerk ook toen nederige en levende dienaren had gehad, die de fakkel van het evangelie in de wereld hadden doen schijnen? Maar wat kon men verwachten van kerkvoogden, die van hunnen bisschopsstaf een degen, van hun schapen lijfeigenen, en van hun herderlijke woningen sterke kastelen maakten. *Corruptio optimi pessima*.

De vorstelijke bisschop, dat tweeslachtig wezen, door de inval van de Barbaren voortgebracht, kon zich in de Christenheid niet staande houden. Het kleine volk van Genève, - het is een van zijn roemvolste titels, - was in de nieuwere tijd het eerste, dat hem verwierp; en de wijze, waarop het deze daad heeft ten uitvoer gebracht, is een van die delen van de geschiedenis, welke wij wenschen te verhalen. Zeker was er een machtige geestkracht, een Godsarm, nodig om dit eerste bedrijf uit te voeren, dat aan de bisschoppelijke handen de tijdelijken scepter ontnam, die zij zich hadden toegeeeigend.

Van toen af aan heeft het voorbeeld van Genève menigvuldige navolging gevonden; de leentronen van de bisschoppen aan de oevers van de Rijn, in België, Beieren, Oostenrijk en elders zijn gevallen; maar de eerste die viel, was die van Genève, gelijk de laatste die van Rome zijn zal.

Indien de bisschop door de ondersteuning van de keizers er in slaagde, de graaf uit de stad Genève te verdringen, terwijl hij hem

(1 Profetiën van Daniël, hoofdst. 7, vers 8.

(2) "Totas Gebennas Episcopo in pace dimisit." (Zie het document in de Bewijsschriftun von Spon, no. 1.)

slechts de rechtspraak over de vazallen op zijn goederen liet, gelukte het hem evenzeer, door de natuurlijken loop van de zaken, de volksvrijheden in te korten. Niettemin bleven die rechten bestaan, en de vorstelijke bisschop werd door het volk gekozen; St. Bernard herinnert er aan, bij gelegenheid van de verkiezing van Arducius. Deze vorst legde zelfs voor het volk de eed van getrouwheid af; de burgers verzetten zich somtijds tegen de aanmatigen van hunnen kerkvoogd, en weigerden zich door hem voor het hof van Rome te laten slepen.

Het Christendom had een kracht van de vrijheid behoren te zijn; door het te doen ontaarden, had Rome er een macht van het despotisme van gemaakt.

Maar wat het meest de vrijheid en onafhankelijkheid van Genève bedreigde, waren niet de bisschoppen en graven, maar veeleer een buitenlandse macht, die had aangevangen de graven hun burgen en dorpen te ontnemen. Door onverzaadbare eerezucht beziel, arbeidde het huis van Savoye tot vergroting van zijn staten, met een bekwaamheid en een volharding, die met de snelsten uitslag werden bekroond. Toen de vorsten van Savoye zich in Waadtland in de plaats hadden gesteld van de graven van Genève en de hertogen van Zaeringen, werd het daartussen gelegen Genève het bestendig voorwerp van hun begeerten. Even als die Alpengieren, die hun vleugelen in

de wolken uitspreiden, de landstreek met hun blikken doorvorsen, op de prooi toeschieten, die zij bespieden, en dagelijks wederkomen, tot zij er de stukken van hebben verslonden, zo zweefden zij gedurende eeuwen boven de oude stad. Savoye hield de ogen gevestigd op Genève, vooreerst uit eerezucht, omdat het bezit van die belangrijke stad het zou uitbreiden en versterken, maar ook uit berekening, omdat het in dien kleinen staat beginselen van recht en vrijheid ontdekte, die het vrees aanjoegen. Wat zou er worden van de onbeperkte macht van de vorsten, met vele overweldigingen gekocht, wanneer vrijzinnige leerstellingen er in slagen zich bij het Europese recht in te lassen? Een aan de puntige Alpenrotsen hangend nest bevat wellicht slechts onschadelijke arendsjongen; maar weldra zullen hun vleugelen aangroeien, zij zullen omhoog stijgen; en met hun doordringende blikken van verre de prooi ontdekken, en haar grijpen. Het veiligste is dus, dat een krachtige hand hen, nog jong zijnde, in hun nest verstikt.

De betrekkingen tussen Savoye en Genève, als vertegenwoordigers, de een van het absolutisme, de ander van de vrijheid, werden en worden nog menigmaal miskend. Toch zijn zij voor de geschiedenis van Genève, en zelfs van de Hervorming, van belang.

Het was in de eerste helft van de dertiende eeuw, dat de vreselijke jagt begon, waarvan wij zo even spraken. Toen het huis van Savoye te Genève twee machten, de bisschop en de graaf, aantrof, besloot het van hun worstelingen onderling partij te trekken, om, hetzij in de provincie, hetzij in de stad, binnen te sluipen, en er hun plaatsen te vervangen. Aanvankelijk verklaarde het zich vóór de bisschop tegen de graaf, die de machtigste van beiden was, om deze afbreuk te doen.

Peter van Savoye had, eerst als eenvoudig kanunnik van Lausanne, daarna, in 1229, op zes-en-twintigjarige leeftijd, als proost van de kanunniken van Genève, gelegenheid, deze stad te leren kennen, het belang van haar ligging te waarderen, en de schoonheden, die haar omringen, ieder in het bijzonder te beschouwen; hij werd er belust op. Als jongere zoon van een graaf van Savoye, had hij gemakkelijk de bisschoppelijke waardigheid verkregen; maar onder zijn pij verborg Peter, de kanunnik, een soldatenarm en een staatsmansgenie. Bij de dood zijns vaders (1232) werpt hij de pij af, neemt de helm, huwt Agnes, die door de graaf van Faucigny, ten nadele van haar oudste zuster, tot erfgename wordt benoemd (1; vervolgens voerde hij oorlog en deed strooptochten (2).

Later, als oom van de koningin van Engeland, Eleonore van Provence, en door zijn neef, Hendrik III, tot graaf van Richmond verheven, bestudeert hij in Londen de praktijk des bewinds. Maar de oevers van de Theems doen hem die, van het Lemanmeer niet vergeten. Het kasteel van Genève was, gelijk wij boven zagen, het privaateigendom van zijn vijand, de graaf van Genève, gebleven; hij neemt het besluit, er zich meester van te maken. "Als een verstandig man," zo verhaalt een oud geschiedschrijver, met een hoge gestalte, een atletische kracht, trots, vermetel, verschrikkelijk als een leeuw, aan de beroemdste dolende ridders herinnerende, zo dapper, dat men hem zelfs de dapperen Charlemagne noemde, begaafd met een organiserend genie, dat staten grondvest, en met de krijgshaftige geest, die ze doet veroveren, maakt Peter zich in 1250 van het kasteel van Genève meester, en behoudt het als borgtocht, tot onderpand voor 35000 marken zilver, die hij beweerde, dat de graaf hem schuldig was; toen had hij vasten voet in de stad."

Dit is niet alles: begaafd met een onrustige bedrijvigheid, een ongehoorde bekwaamheid, en een onvermoeide volharding (3), trekt hij partij van dit steunpunt, om in de kom van het Lemanmeer het gebouw van zijn grootheid op te trekken. Het

volk, van Genève begon de geestelijke heersappij moede te worden, en begeerde ongestoord die gemeentevrijheden te genieten, welke de geestelijkheid de slechtste aller instellingen (4) noemde.

Toen Peter, die het plan gevormd heeft Genève met zijn erfstaten te verenigen, graaf van Savoye wordt, belooft hij aan de burgers, hun alles te geven, wat zij begeren: en deze, die reeds toen (twee en een halve eeuw vóór de Hervorming) zich aan de wereldlijke macht van hunnen bisschop wensten te onttrekken, stellen zich onder de voogdij van Peter. Maar weldra verontrusten zij zich; zij vreezen de krijgsmansdegen meer dan de herderlijke staf; zij vergenoegen zich met hun geestelijk bestuur, uit vrees dat hun niet wat ergers geschiede.

In 1267 moest de tweede Charlemagne door een publiek besluit verklaren, dat hij er van afzag, Genève in zijn bescherming te

(1) Wustemberger, Peter van de Zweyte, I, bl. 123.

(2) De in de Franse editie aangehaalde uitdrukking van de kroniekschrijvers: *afait le gart* laat zich in het Hollands niet overbrengen, De Vert.

(3) *Lanimo irrequieto et intraprendonte del principe Pietro*," (Datta, Rist. dei Principi, I, bl. 5.)

(4), *Communie, novum ne pessimum nomen*." (Script. Ree. Franc" XII, bl. 250.)

nemen (1. Onaangenaam aangedaan door deze misrekening, door ouderdom verzwakt, en uitgeput door zijn onvermoeide werkzaamheid, trok Peter zich terug in zijn kasteel van Chillon. Dáár liet hij zich dagelijks langzaam, zachtens rondvaren op het schone meer, te midden van de luister van de natuur; men verhaalt dat een troubadour, zijn welluidende stem onder het gekabbel van de wateren mengende, de heldendaden van de beroemden Paladijn bezong. Hij stierf er in 1268 (2).

Twintig jaar later hervatte Amedéus V moedig de aanval, in welken zijn oom niet geslaagd was. Vol eerezucht en genie, de Grote bijgenaamd, had hij alles om te slagen. De vorstelijke standaard moet zich verheffen op de muren dezer al te vrije stad. Amedéus bezat in de stad reeds één kasteel, het oude kasteel van de graven van Genève, in het hoogste gedeelte van de stad gelegen. Hij wilde meer hebben, en de kanunniken verschaften hem de gelegenheid, die hij nodig had, om zijn verovering te beginnen. Gedurende een openstand van de bisschopszetel ontstonden er verdeeldheden onder deze eerwaarde vaders, en diegenen onder hen, die Amedéus vijandig waren, namen, door de aanhangers van zijn partij bedreigd, geheel verschrikt de wijk in het kasteel van het eiland (hier wordt bedoeld het eiland, dat de Rhone te Genève vormt); Amedéus besloot hun te tonen, dat sterke muren en de beide armen van een stroom hen niet tegen zijn toom zouden beschermen; hij maakte zich meester van het kasteel. Wel is waar gaf hem deze verovering niet het minste gezag in de stad; maar Savoye wist er meer dan eens partij van te trekken voor zijn eerezuchtige plannen. Het was dáár dat in 1518, korte tijd na het eerste optreden van Teuther, op bevel van de bisschop en van de hertog, de onversaagdste martelaar van de nieuwere vrijheden werd omgebracht.

Amedéus vergenoegde zich niet met deze twee kastelen; om in Genève meester te worden achtte hij het niet beneden zijn waardigheid, zich er eerst dienaar te maken. Daar de bisschoppen, in hun ambt van geestelijken, geen bloed mochten vergieten, was een beambte belast in de geestelijke vorstendommen *vice domini* "in de plaats van monseigneur" op het eerste rechtsgeding uitspraak te doen; men noemde hen daarom bisschoppelijke stedehouders (*vidame*, *vidomne*). Amedéus beweerde, dat

hem, tot loon voor zijn diensten, dit bisschoppelijk stedeouderschap toekwam. Te vergeefs verzamelden zich de burgers, ontzet bij het denkbeeld van een zo machtigen stedeouder, in de kerk van de heilige Magdalena (November 1288); te vergeefs gebodde de bisschop "in de naam van God, van de roemrijke maagd Maria, van de heiligen Petrus en Paulus en van al de heiligen" Amedéus zich het ambt van zijn plaatsvervanger aan te matigen (3); de gier hield het stedeouderschap in zijn klauwen, en liet het niet weer los.

(1) "Communitatem de Gehennis in gardam non reeipiemus." (Verdrag tussen de graaf en de bisschop; Gedenkboeken van Archéologie, VII, bl. 196 tot 258, en bl. 318, 319.)

(2) Monumenta hist. patriae, III, bl. 174. M. Ed. Maliet meent, maar zonder grond, dat Peter op dan Petersburg in Bugey kwam te sterven. - Zie ook Peter van Savoye volgens M. Cibrario door M. F. de Gingins.

(3) Gedenkboeken van de Archeologie, VIII, bewijsschriften, bl. 241.)

De inwoners van Genève bescotten wel is waar die soeverein, die zichzelf burgerlijk beambte maakte. "Een prachtige positie voor een vorst," zeiden zij, "het is slechts uitvoerend en geen gebiedend bewind, het is een dienst en geen beheersing." "Laat hen maar praten, antwoordde dan de Savoyaard, ik zal van dienaar wel heer kunnen worden (1.)"

Toen de vorsten van Savoye, die partij voor de bisschop tegen de graaf hadden gekozen, om dezen uit de weg te maken, in hunnen eersten veldtocht zo goed geslaagd waren, ondernamen zij een tweden, en kozen partij voor het volk tegen de bisschop, om dezen kerkvoogd de voet te ligten. Amedéus werd liberaal. Hij wist, dat men nooit zekerder kan zijn de volksgeest te winnen, dan door zich tot verdediger van de volksvrijheden op te werpen. In 1285 zeide hij tot de burgers: " Wij zullen uwe stad, uwe goederen, uwe rechten en vrijheden en alles wat u toebehoort handhaven, bewaken en verdedigen (2).

Indien Amedéus de vrijheden van Genève wil handhaven, bewijst zulks, dat zij reeds bestonden; zijn taal is die van een instandhouder, en niet van een invoerder van nieuwigheden. Het jaar 1285 zag niet, gelijk sommigen gemeend hebben, de eerste oorsprong van de vrijheden van Genève, maar hun herstelling. Niettemin was er toen, een ontluiking van die vrijheden.

De inrichting van het stedelijk bestuur werd verbeterd. Van de ondersteuning van Amedéus partij trekkende, verkozen de burgers rectoren (opperbestuurders) van de stad; maakten vaste instellingen omtrent de belasting, en gaven het burgerrecht aan vreemdelingen. Maar de eersuchtige vorst had een verkeerde berekening gemaakt. Door de burgers te helpen in de vorming ener corporatie, die in staat zou zijn hun aloude vrijheden te verdedigen, trok hij met onvoorzichtige hand het bolwerk op, waartegen de plannen van zijn opvolgers zouden afstuiten.

Steeds meer begerig naar de verovering van Genève, veranderden de tot hertogen verheven graven van Savoye, in de vijftiende eeuw, ten derden male van tactiek. Het viel hun in, dat er te Rome een paus was, dat die paus heer was van al de vorsten en vorstendommen van de aarde, en dat een bul van die opperpriester meer vermogend zou zijn dan hun leger en hun kuiperijen, om Genève aan Savoye te onderwerpen.

Het was hertog Amedéus VIII, die dezen nieuwe veldtocht opende. Niet tevreden met aan zijn staten het grondgebied van Genève, Bugey, Verceil en eindelijk Piëmont, dat er meer dan een eeuw van gescheiden was geweest, te hebben toegevoegd, vroeg hij paus Martinus V, hem, tot groot voordeel voor de Kerk, "de wereldlijke macht in

Genève" te geven. Ontzet op het vernemen dezer nieuwe daad, wetende, dat "Rome zijn klauw niet op de koninkrijken moet zetten," vast besloten om, als het nodig was, zich tot handhaving van hun onafhankelijkheid, tegen de paus zelf te verzetten, legden de voorstanders, raadsliden en gevolmachtigden van de stad de hand op het Evangelie, en zwoeren "geen overdracht van de stad of van haar grondgebied te zullen dulden." Amedéus trok zijn aanzoek

(1) Savyon, Jaarboeken, bladz. 16-18.

(2) *Villum vestram, nee non bona et jura vestra et franchisias vestras*

terug; maar toen paus Martinus V, in 1418 van het concilie van Constance terugkomende, zich drie maanden te Genève ophield, begon hij met de hertogen van hetzelfde gevoelen te worden. Er was iets in de kerkvoogd, dat hem zeide, dat geen vrijheid met de pauselijke overheersing bestaanbaar was; hij werd ongerust, toen hij de vrijheden van die stad aanschouwde. een geschrevene kroniek uit de bibliotheek van Turijn zegt: "Hij vreesde die algemene raadsvergaderingen, die alles bedierven." Hij verontrustte zich over die woelzieke lieden, die, doordrongen van de denkbeelden van de Zwitsers, de inwoners van Genève de losbandigheid van de volksregeringen (1) in het oor fluisterden." De vrijheden van de Zwitsers waren dus reeds een eeuw vóór de Hervorming dierbaar aan de burgers.

De paus besloot dit te verhelpen; maar op een andere wijze dan de hertogen van Savoye zulks verstonden. Deze vorsten wilden de onafhankelijkheid van Genève opkopen om hun macht te vermeerderen; de pausen vonden verkiesselijk haar ten hunnen voordele verbeurd te verklaren. Het concilie van Constance, waarvan Martinus V toen terugkwam, had vastgesteld, dat de verkiezingen van bisschoppen, volgens de canonieke vormen, door het kapittel zouden geschieden, tenzij de paus, om een billijke en duidelijke reden, gepast mocht oordelen, een persoon te benoemen, die voor de Kerk van meer nut was (2).

De opperpriester meende, dat de noodzakelijkheid, om aan de vrijheden van het volk weerstand te bieden, een billijke beweegreden was; en het is daarom, dat hij, te Turijn aangekomen, de bisschop van Genève op de aartsbisschoppelijke zetel van het Tarentijnse verplaatste en, zonder zich om de rechten van de kanunniken en burgers te bekommeren, Jan van Rochetaillée, patriarch in partibus van Konstantinopel, tot bisschop en vorst van Genève benoemde. Vier jaren later herhaalde Martinus deze willekeurige handeling. Toen Hendrik V van Engeland, die destijds meester was van Parijs, met de bisschop van die hoofdstad, Jan met de Korte Dye, niets wilde te maken hebben, stelde de paus, op eigen gezag, Jan met de Korte Dye op de bisschopszetel van Genève, en Rochetaillée op dien van Parijs. Toen waren de verkiezingen door de pausen aan het christenvolk en zijn vertegenwoordigers ontnomen. Het was voor Genève een onuitputtelijke bron van rampen.

Er volgde onder anderen uit, dat, door middel van de oogluikende toelating van Rome, vorsten van Savoye in de mogelijkheid waren, vorsten van Genève te worden. Maar zou men deze stilzwijgende toestemming verkrijgen? Van toen af aan was het streven van het hof van Turijn er naar gericht, de pausen te vleien, ten einde van hen te verkrijgen, dat het bisdom van Genève aan vorsten of gunstelingen van Savoye werd gegeven. een buitengewone omstandigheid begunstigde dit nieuwe plan. Benige jaren te voren door de burgers geweerd, maakte Amedéus VIII van de hem geopende deur gebruik, om binnen te komen. Nadat hij in 1434 het bewind aan zijn oudsten zoon overgedragen had, bekleedde hij zich, te Ripaille, aan

- (1) Bibliotheek van Turijn, manuscript H. - Gaberel, Geschiedenis van de Kerk van Genève, 1, bladz. 45.
(2) Harduin, Consil. VIII, bl. 887.

het meer van Genève, met het kluizenaarsgewaad; en toen het concilie van Bazel hem tot paus benoemd had, nam hij de naam aan van Felix V, en maakte gebruik van zijn grootpriesterlijke macht, om zichzelf tot bisschop en vorst van Genève te verkiezen. Een paus, die zichzelf bisschop maakt. Wat wondere zaak! Maar de sleutel tot dit raadsel was deze: die paus was vorst van Savoye; dat bisdom was het bisdom van Genève. Savoye wilde Genève tot eiken prijs bezitten; men zou bijna gezegd hebben, dat paus Felix zich in waardigheid meende te verheffen, door bisschop van Genève te worden. Het is waar, dat Felix een paus van het bisschoppelijk en niet van het pauselijk stelsel was; door een concilie verkozen, bezweek hij, onder de verlating van de meerderheid van de Europese vorsten. Genève en Ripaille troostten hem over Rome.

Als bisschop en vorst van Genève, eerbiedigde hij de vrijheden van zijn nieuw eigendom; maar de arme stad moest later tot voedsel verstrekken aan de jongen van dezen roofvogel. Na de dood van Amedéus (volgens Guichenon stierf hij te Genève) beklom, in 1451, Peter van Savoye, kleinzoon van de paus, hertog, kluizenaar en bisschop, een kind van achttien jaren oud, de bisschopstoon van Genève; in 1460 is het een ander van zijn kleinzonen, Jan Lodewijk, een twaalfjarig kind; in 1482 een derde kleinzoon, Frans; de nakomelingschap van dien paus scheen de inwoners van Genève onuitputtelijk. Deze bisschoppen en hun gouverneurs waren bloedzuigers, die Genève tot op het merg van de beenderen uitzogen.

Inderdaad had Anna van Cyprus, hun moeder, een zeker aantal "Cyprische bloedzuigers" gelijk men ze noemde, met zich naar Savoye gebracht, en, na er eerst de staten van haren gemaal mede gekweld te hebben, stuurde zij ze af op de staten van haar kinderen. Bijzonder was het een Cyprisch kerkvoogd, Thomas van Sur, die zich in de kunst onderscheidde, de burgers hun geld en hun vrijheid afhandig te maken. Het was de minst slechte van de drie broeders, de bisschop Jan Lodewijk, die aan Genève de vreselijkste slag toebracht. Wij zullen verhalen hoe dit zo kwam. Deze dramatische episode is een tafereel van zeden, dat ons te Genève met zijn bis- schoppen en vorsten doet leven, en ons bekend maakt met het ge-)slacht van dien Karel III, die in de zestiende eeuw de aanhoudende vijand van de vrijheden en van de Hervorming van deze stad was.

De hertog Lodewijk van Savoye, zoon van de pauselijke hertog Amedéus, was een onschadelijk, zwak, vreesachtig en somtijds driftig manneke; zijn gade, Anna van Cyprus of van Lusignan, was een verwaande, eierzuchtige, gierige, listige en heerszuchtige vrouw; de vijfde van hun zonen, die men Heer Filips noemde, was een hartstochtelijk, losbandig en oplopend jongeling. Anna, die achtereenvolgens drie van haar zonen van zich verwijderd had, door hen op de bisschoppelijke zetel van Genève te plaatsen, en die van de oudsten van hen, Amedéus IX, de Gelukzalige, welke onderhevig was aan vallende ziekte, nimmer tegenstand ondervonden had, was tegen Filips gestuit. Zij had met hem levendige en menigvuldige onenigheden, en hield niet op, hem in de geest zijns vaders te benadelen; zodat de hertog, altijd volgzaam aan de inblazingen van zijn vrouw, dezen jongen prins zonder eigen bezittingen liet.

Filips zonder land (dit was bij gevolg de naam, die men hem gaf), verbitterd door zich zo zijn rechten te zien ontfutseld, vergold aan zijn moeder haat voor haat; en in plaats van die genegenheid vol bekoring, die de dichters van de heidense oudheid zelf

dikwijls hebben bezongen, heerste in Savoye een onverzoenlijke vijandschap tussen de moeder en de zoon. Deze Filips moest in de geschiedenis een belangrijke plaats innemen; hij was bestemd om eens de kroon te dragen; hij zon de vader zijn van Karel III (schoonbroeder van Karel V) en door zijn dochter, Louise van Savoye, grootvader zijn van François I; maar niets voorspelde toen de bestemming, die hij later zou bereiken. Altijd omringd door jonge losbollen, leidde hij een vrolijk leven; hij trok hier er daar heen met zijn spreuwenbende; hij vestigde zich in de kastelen en pachthoeven; indien de bewoners oproerig werden, sloeg hij diegenen, die zich tegen hem verzetten, verwondde de een, doodde de ander en leefde in voortdurende vechtpartijen. "Daar mijn vader," zeide hij mij zonder bezittingen laat, neem ik mijne goederen, waar ik ze vind." - "Geheel Savoye," zeggen oude jaarboeken," was in onenigheid en vol van moorden, kloppartijen en oproerigheden (1)."

De gezellen van de jongen prins haatten de "Cyprische" gelijk zij de hertogin noemden, evenzeer als hij, en wanneer zij bij hun bacchanalen hun glazen tot op de bodem ledigden, overstelpten zij haar met smaadheden. Eens gaven zij niet onduidelijk te kennen, dat: "wanneer zij haren echtgenoot en haren zoon beroofde, zulks geschiedde om hare gunstelingen te verrijken."

Filips zwoer dat hij zich recht zou verschaffen. Hertog Lodewijk lag toen te Thonon, aan de zuidelijken oever van het meer van Genève, aan een jichtziekte. Zonder Land komt er met zijn volgelingen aan; hij gaat de kapel binnen, waarin men de mis vierde, doodt de hofmeester van zijn moeder, laat de kanselier van zijn vader oplichten, in een boot werpen en naar Morges voeren, waar hij in het meer werd verdrinken. Hertog Lodewijk werd door schrik bevangen. Waarheen zou hij vluchten? In al zijn staten was geen enkele plaats, waar hij zich in veiligheid mocht geloven; hij zag geen anderewijkplaats dan Genève en besloot in allerijl daarheen te vlieden.

Jan Lodewijk, een ander van zijn zonen, was er toen bisschop van; deze Jan Lodewijk was bij machte Filips weerstand te bieden. Ofschoon hij reeds in zijn kindsheid voor de geestelijken stand was bestemd geweest, had men hem noch schone letteren noch goede zeden onderwezen, "gelijk ook," verhalen de jaarboeken, "het niet de gewoonte van de vorsten is, van hun kinderen geleerden te maken." Daarentegen voerde Jan Lodewijk behendig de degen; kleeedde zich niet als bisschop, maar als soldaat, en hield zich bezig met spelen, ruzie maken, nachtzwieren en ongebonden leven." Trots, bars en driftig als hij was, betoonde hij zich toch somtijds grootmoedig en vergaf altijd, wanneer men hem met recht beledigd had. Ten bewijze," zegt de oude kroniek "strekt het voorval met de schrijnwerker, die, hem in zijn eigene kamer verrast hebbende, waarin de bisschop zich met zijn vrouw had opgesloten,

(1) Sayvon Jaarboeken, bladz. 23.

hem zodanig afrostte, dat hij bijna voor dood werd gehouden. Desniettegenstaande wilde de bisschop zich niet wreken, en gaf zelfs aan de schrijnwerker de klederen, die hij aan had, toen deze hem geslagen had."

Jan Lodewijk ontving de verklaringen zijns vaders gunstig; de hertog, Anna van Cyprus en al de Cyprische ambtenaars kwamen te Genève aan (Juli 1462), en werden in het Franciscaner klooster en elders gehuisvest, maar geen van hun kon zich buiten Genève begeven, zonder aan de aanvallen van de gevreesde Zonder Land te zijn blootgesteld (1).

Toen werd de trotse hertogin door schrik bevangen. Geldgierig en geldzuchtig als zij was, beefde zij bij de gedachte, dat liet Filips zou gelukken zich van hare schatten meester te maken; om ze buiten het bereik van haren zoon te stellen, zond zij ze aan

hare vrienden in Cyprus, en wel op deze wijze. Men maakte in de nabij Genève gelegene bergen zachte en zeer bekende kazen; de hertogin deed er een aanzienlijk aantal van aankopen om, gelijk zij zeide, ze hare Cyprische vrienden te laten proeven. Zij haalde het binnenste van de kazen er uit en verborg er zorgvuldig haar goud in; zij deed vervolgens alles te samen op muildieren laden, die naar het Oosten vertrokken. Filips ontving bericht daarvan, haalde de karavaan bij Freyburg, deed de muildieren afladen en legde beslag op het goud. Nu, daar hij de bewijzen voor de trouweloosheid van de hertogin in handen heeft, wil hij de haat koelen, die hij haar toedraagt; hij wil naar Genève gaan, zijn moeder bij zijn vader aanklagen, van dien verbitterden vorst de terugzending van de Cyprische verkrijgen en eindelijk de bezittingen erlangen, waarvan deze vrouw hem zo lang heeft beroofd.

Wetende, dat de bisschop hem niet in de stad zou binnen laten, besloot Filips er door bedrog binnen te dringen. Hij begaf zich heimelijk naar Nyon, en zond van daar de ervarensten van zijn vertrouwden naar Genève. Deze zeiden aan de voorstanders en aan enige jonge lieden, die hun bekend waren, dat monseigneur voor een zaak van hoog belang met de hertog zijn vader wenste te spreken. Een van de voorstanders (zonder twijfel hij, die met de bewaking belast was) daarin niets onnatuurlijks ziende, gaf zijn orders aan de wacht; en toen Filips, op de 9de October, volgens Savyon midden in de nacht, hetgeen echter door vermaarde schrijvers wordt tegengesproken, voor de poort van de stad kwam, werd hij binnen gelaten en trok recht op Rive, het verblijf van zijn Hoogheid aan, met een hart vol bitterheid en haat jegens zijn ontaarde moeder. Wij halen hier woordelijk de oude jaarboeken aan, die deze samenkomst schilderachtig meedelen.

"Filips klopt aan de deur;" aanstonds komt een van de kamerdienaars en vraagt wie daar was? Hij antwoordde hem: "ik ben Filips van Savoye, die met mijn heer vader in zijn eigen belang wenst te spreken."

De dienaar daarvan bericht overgebracht hebbende, zeide hem de hertog: "Open hem om des duivels wil, wat er dan ook van kome;" en plotseling

(1) Savyon, Jaarboeken, bl. 22 32. - Galiffe, bl. 222, Latijnse Kroniek van Savoye.

opende de dienaar. Toen Filips binnengekomen was, groette hij zijn vader, zeggende: "Goeden dag, mijnheer vader."

De vader zeide tot hem: "God geve u een kwaden dag en een kwaad jaar! "Welke duivel heeft u nu herwaarts gevoerd?"

Waarop Filips eerbiediglijk antwoordde: "Het is niet de duivel, Monseigneur, maar God, die mij tot uw belang hier heeft gebracht, want ik bericht u, dat "gij bestolen wordt en het niet weet. Mevrouw mijne moeder laat u niets over, zodat, als gij het niet verhoedt, zij niet alleen uwe kinderen na uwen dood, maar ook u reeds gedurende uw leven zal maken tot de armste vorst van de Christenheid."

Bij deze woorden opende Filips een koffertje waarin zich het naar Cyprus gezonden goud bevond en toonde hem de daarin bevatte rijkdommen (1. Maar bevreesd voor het geweld, dat zijn vrouw zou maken, hield zich de hertog op hare zijde. Daarop werd de heer zoon driftig en zeide tot zijn vader: "Wanneer gij het wilt verdragen, ik doe het niet; ik wil straoefening houden over die schavuiten." hit zeggende trok hij de degen en begon onder zijns vaders bed te zoeken, in de hoop van er Cypriërs en wellicht de Cyprische zelf te vinden. Er was echter niets. Gevolgd door zijn bende ging hij toen het ganse gebouw doorzoeken, maar vond niemand; de Cypriërs waren ontweken en in verschillende huizen van de stad verborgen. De prins waagde het niet er heen te gaan "want ook," verhalen de jaarboeken, "zou men zich daartegen verzet hebben;"

hetgeen oorzaak was, dat hij van de woning zijns vaders en uit de stad aftrok zonder meer kwaad te doen (2).

De hertogin ontstak in toorn; de hertog was zeer neerslachtig; de bisschop Jan Lodewijk was woedend. Daar het volk, dat bijeenliep, zich er tegen verzet had, dat de Cypriërs diegenen zouden vermoorden, die de poorten aan Monsieur hadden geopend, verkoos de hertog een andere wraak. Hij deed de bisschop opmerken, dat zijn schoon-zoon, Lodewijk XI, met wie hij over enige steden in Dauphiné in onderhandeling was, de inwoners van Genève verfoeide en zeer belust was op hun kermessen, waar men uit alle landen heenspoedde. Hij verzocht hem bijgevolg hem de stukken in handen te geven, die aan Genève dit belangrijk voorrecht toekenden.

De bisschop liet de archieven voor de hertog opslaan; deze nam de gemelde stukken en ze naar Lyon, waar Lodewijk XI zich toen ophield, overbrengende, stelde hij ze hem ter hand. Aanstonds verplaatste de koning de kermessen naar Bourges, vervolgens naar Lyon, en verbood zelfs de kooplieden door Genève te trekken. Het was voor de ganse stad de stof tot grote droefheid. Was het niet aan hare kermessen, wier privilege zich in de nacht van de tijden verloor, dat Genève zijn grootheid verschuldigd was?

Terwijl Venetië de stapelplaats van de handel van het Oosten en Keulen die van de handel van het Westen was, was Genève op weg voor de centrale handel een stapelplaats te worden. Nu zou Lyon ten zijn koste zich uitbreiden en de stad zou op hare pleinen die levendige en bedrijvige menigte van

(1) De Jaarboeken

(2) De Jaarboeken bl. 24 en 25. - Andere documenten zeggen, dat hij enige tijd te Genève verbleef

vreemdelingen niet meer zien, die uit Genua, Florence, Bologna, Lucca, Bretagne, Gascogne, Spanje, Vlaanderen, van de oevers van de Rijn en uit geheel Duitsland derwaarts kwamen. Zo beroofde de katholieke of bisschoppelijke macht, die in de elfde eeuw Genève van zijn grondgebied had beroofd, het in de vijftiende eeuw van zijn rijkdommen. De uitwijking van de vervolgde Hugenenoten en de nijvere bedrijvigheid van het Protestantismus waren alleen in staat om het te doen herstellen van de slag, die de Romeinse hiërarchie het had toegebracht (1).

Toch werd dezer arme, zo zeer gekwelde stad nog een ogenblik rust vergund. In de laatste jaren van de vijftiende eeuw, na de uitpattingen van bisschop François van Savoye, van zijn geestelijken en monniken, verkreeg een priester, die men in menig opzicht als voorloper van de Hervorming kan beschouwen, de bisschoppelijke zetel; het was Antoine Champion, een streng man, die nimmer, noch aan anderen, noch aan zichzelf, het minste vergaf. "Ik wil," zeide hij, "de onreinheden van mijn bisdom wegvegen."

Hij gaf er zich moeite toe. Op de 7de Mei 1493, verzamelden zich vijfhonderd door hem opgeroepen priesters tot een Kerkvergadering in de St. Pieterskerk. "De aan de dienst van God gewijde mannen," zeide de bisschop met nadruk, "moeten zich onderscheiden door een onbevleete levenswandel; onze priesters daarentegen zijn aan alle ondeugden overgegeven en leiden een nog afschuwelijker leven dan het overige van de kudde. Enige dragen open tabbaarden, anderen zetten de kleinen helm van de krijgslieden op, kleden zich met rode buizen of harnassen, bezoeken aanhoudend de kermessen, lopen in kroegen en bordelen, gedragen zich als hansworsten en kwakzalvers, leggen valse eden af, lenen op pand en verkopen onwaardig aflaten aan meinedigen en moordenaars." Zo sprak Champion; maar hij stierf achttien maanden

na de Kerkvergadering, en de verdorvenheid van de priesters vermeerderde (2). Terzelfder tijd dat Genève kwijnde, nam Savoye voortdurend toe in macht. Door omstandigheden, die hem door de Voorzienigheid beschikt moesten toeschijnen, had de hertog pas verscheidene provinciën, welke aan verschillende takken van zijn huis in bezit gegeven waren, achtereenvolgens aan zijn staten toegevoegd gezien, en was zóó een van de machtigste vorsten van Europa geworden. La Bresse, Bugey, het gebied van Genève, liet land van Gex en Waadtland, die onder zijn scepter geplaatst waren, omringden Genève en sloten het van alle kanten in. De arme kleine stad was verloren te midden van die uitgestrekte met kastelen bezaaide landstreken; en haar grondgebied was zo klein dat, gelijk men het uitdrukte, meer Savoyaards dan Genèvezen de klokken van St. Pieter hoorden luiden. De staten van Savoye omsloten Genève als een net, en een enkelen slag van de machtige hand van de hertog zou voldoende zijn om het te verstikken.

(1) Savyon, Jaarboeken, bladz. 30. - Spon, Gesch. van Genève, I, bl.199. - Pictet de Sergy, Gesch. van Genève. II, bl 175 tot 242. Weisz, Geschiedenis van de Uitgeweken, bladz. 217 en 218.

(2) Constitutiones synodales, eccl. Genev. - Register van de kanunniken, Mei 1493. - Gaberel, Gesch. van de Kerk van Genève, 1, bladz. 56.

De hertogen waren niet alleen om, maar zij waren ook in Genève. Door middel van hun kuiperijen met de bisschoppen, die hun zonen, vaders, broeders, neven of onderdanen waren, hadden zij in de stad weten binnen te sluipen, en hadden er hunnen invloed, nu eens door vleierijen en geschenken, dan weder door bedreigingen en vrees, vermeerderd. De gier had de zwakken vogel geplukt, en verbeeldde zich dat het hem thans zeer gemakkelijk zou vallen, dien te verslinden. Door middel van een goochelaarshandgreep, waarbij hij de prelaat tot medehelper zou hebben, zou de hertog in een oogwenk geheel van stelling kunnen veranderen, van de gastvrijen zetel die de Heren van Genève hem met zoveel hoffelijkheid aanboden opstaan, eis zich overmoedig op de troon plaatsen. Hoe zou de zwakke stad, door hare beide onderdrukkers in de enge gedreven, met geweld tot zwijgen gebracht, en met ketens beladen, zich tegen hen kunnen verzetten en roemrijke vrijheden verwerven? Zie hier, hoe zulks mogelijk was.

Een nieuw tijdperk brak in Europa aan, de machtige hand Gods beroerde de maatschappij; ik zeg de maatschappij en niet de staat. De maatschappij is meerder dan de staat; zij behoudt altijd haar recht op de voorrang en doet hare aanspraken in de voorname tijdpunten gelden. Het is niet de staat, die op de maatschappij invloed uitoefent, maar het zijn de bewegingen van de maatschappij, die de veranderingen in de staat voortbrengen, even als het de dampkring is, die de voortgang van een schip bepaalt en niet het schip, dat de richting van de winden regelt. Maar indien de maatschappij verheven is boven de staat, is God boven beiden verheven. In het begin van de zestiende eeuw blies God over de mensheid en deze goddelijke ademtocht bracht in de artikelen van het godsdienstig geloof, in de staatkundige denkbeelden, in de beschaving, letteren, wetenschappen, zeden en nijverheid bevreedende hernieuwingen te weeg. een grote hervorming was dus op het punt om tot stand te komen.

Er zijn ook veranderingen in de orde van de natuur; maar hun loop is door de scheppingsmacht op onveranderlijke wijze geregeld. De opvolging van de jaargetijden is altijd dezelfde. De moessons, die tijdelijk de Indische zee beroeren, waaien zes

maanden in dezelfde en gedurende de andere zes maanden in de tegengestelde richting. In de mensheid daarentegen komt de wind somtijds eeuwen achtereen van dezelfde kant. Op het tijdstip, waarvan wij de geschiedenis verhalen, draaide de wind, na ongeveer duizend jaren in dezelfde richting te hebben gewaaid; God gaf hem een nieuwe, levenwekkende en alles hernieuwende richting. Ongetwijfeld zijn er winden, die, in plaats van het schip zachtken voort te stuwten, de zeilen aan flarden scheuren, de masten breken, en het vaartuig tegen rotsen werpen, waar het wordt verbrijzeld. Bene school, wier zetel te Rome is, beweert, dat de beweging, die in de zestiende eeuw werd volvoerd, van dien aard was. Maar wie dit punt met onpartijdigheid onderzoekt, erkent, dat de adem van de Hervorming de mensheid naar de gelukzalige gewesten van licht, vrijheid, geloof en zedelijkheid heeft voortgedreven.

Er was in het begin van de zestiende eeuw in Genève een levende kracht. De ongeschikte mijter van de bisschop, het meedogenloze zwaard van de hertogen, scheen er te bevelen; maar niettemin vormde zich toen een nieuw wezen in zijn schoot. Dit alles hernieuwend beginsel was niet dan een nietige kiem zonder luister, die in de heldenziel van enige onbekende burgers verborgen was, maar hare toekomstige ontwikkelingen waren niet twijfelachtig.

Geen enkele macht in de mensheid was in staat de nieuwe vlucht van de mensenlijken geest te onderdrukken, toen deze op het machtwoord van de eeuwigen Gebieder ontwaakte. Dat, wat te vreezen was, was niet, dat de vorderingen van de beschaving en van de vrijheid, door het goddelijk Woord geleid, hun doel niet mochten bereiken; maar integendeel, dat zij, door de hoogste regel te verlaten, hetzelfde zouden kunnen overschrijden.

Wij willen dieper indringen in de geschiedenis van de voorbereidingen tot de Hervorming, en de kloekmoedige worstelingen aanschouwen die aan de voet van de Alpen gaan beginnen tussen het despotisme en de vrijheid, tussen het ultramontanisme en het Evangelie.

DERDE HOOFDTUK.

Een bisschop door de paus gezonden om aan Genève zijn onafhankelijkheid te benemen.

Op de 13de April 1513 heerste er een grote opgewondenheid in Genève. Men sleepte kanonnen door de straten; men plaatste ze op de muren; men sloot de poorten van de stad; men zette overal schildwachten uit (1).

Karel van Seyssel, bisschop en vorst van Genève, een man met een zahten en eerlijken inborst, "zeer goed als mens," zegt een kroniekschrijver, "en bij uitnemendheid een groot voorvechter zoowel van geestelijke als wereldlijke vrijheid" was juist gestorven, toen hij van een bedevaart terug keerde. De hertog, Karel van Savoye, minder groot liefhebber van de vrijheid dan deze goede kerkvoogd, had kort te vorm heftige onenigheden met hem gehad. "Ik ben het, die u bisschop gemaakt heb," had hem de verbitterde hertog trots toegevoegd, "maar ik zal u vernederen, en u tot de armste priester van het gehele bisdom maken (2)."

De misdaad van de bisschop was, dat hij de vrijheden van de stad tegen de overweldigingen van Karel had willen verdedigen. Deze vorst hield woord en, zo men oude jaarboeken op dat punt moet geloven, liet hij hem zelfs vergiften (3).

Toen de tijding van deze treurige, onverwachte doodt in Genève aankwam, werden al de burgers dor vrees bevangen; zij begrepen dat, zonder enige twijfel, de geheime bedoeling van de hertog was een lid van zijn familie op de bisschoppelijke zetel te

plaatsen, om zo de opperleenheerschappij van de stad te verkrijgen.

(1) Geschreven registers van de raad van Genève van 13 April 1513.

(2) Savyon, Jaarboeken van Genève, bladzij 44

(3) Ibid.

De oproerige burgers schoolden te samen in de straten en hartstochtelijke redenaars, onder welke zich Philibert Berthelier onderscheidde, deden aanspraken tot het volk. Het geslacht, waarvan die grote burger afstamde, schijnt Sinds het midden van de twaalfde eeuw tot de voornamen ridderstand behoord te hebben; maar hijzelf was een van die edele karakters, die hun roem er in zoeken, zich de geringsten ten dienst te stellen. Niemand scheen, beter dan hij, geschikt om Genève te redden. Rechtvaardig, edelmoedig, trots en vast van geest, was hij bovenal onverschrokken, getrouw en gehecht aan recht en billijkheid. Zijn roemrijke eerzucht haakte niet naar verandering; hij wilde het recht handhaven en niet het bestrijden. Het doel, dat hij zich voorstelde, was niet zozeer de bevrijding van zijn vaderland als wel de herstelling van hetzelfde in zijn vrijdommen en vrijheden.

Hij gaf zich geen indrukwekkend voorkomen, gebruikte geen grote woorden, hield van het genoegen en de luidruchtige gesprekken van zijn medgezeilen; maar men hervond in hem altijd een ernstige gedachte, een grote geestkracht en vooral een uiterste minachting van het leven. Ten hoogste ingenomen met de aloude vrijheden, was hij altijd bereid zich voor hen op te offeren.

"De hertog", zeiden Berthelier en zijn vrienden, in hun opgewonden bijeenkomsten, "heeft ogenblikkelijk berichten gehad van de dood van de bisschop evenals ook de paus; de boden ijlen voort, en ieder wil zijn deel hebben aan de huid van het dode dier."

Vervolgens toonden zij aan, dat, indien de paus Sinds lang de hand op de Kerk had gelegd, nu de hertog van Savoye haar op de staat zou leggen. Genève was niet de eerste stad, waar men zodanige overweldigingen zou gezien hebben. Andere steden van het koninkrijk Bourgondië, Grenoble, Gap, Valencia, Die, Lyon waren de een na de ander onder een vreemde macht gevallen.

"Onszelf, zeiden deze burgers in de krachtige en enigzins gemeenzame taal van hunnen tijd, " men heeft onze macht reeds zodanig gefnuikt, dat wij ter nauwernood buiten onze muren zouden kunnen spuwen, zonder dat ons speeksel op de hertog viel. Zijn verovering begonnen hebbende, wil hij haar nu voltooiën. Hij heeft zijn neus in de stad gestoken, en zal er zich op toeleggen er met zijn gehele lichaam binnen te komen. Laat ons hem weerstand bieden! Is er één volk, wiens vrijdommen ouder zijn dan het onze? Wij zijn altijd vrij geweest, en geen mens herinnert zich het tegendeel (1)."

De burgers waren dus vast besloten hun poorten voor de invloed van Savoye te sluiten, en zelf hunnen bisschop te verkiezen. Zij gedachten er aan, dat, toen Arducius, van zijn aan de rotsen van de Mole hangend arendsnest afdalende, tot bisschop van Genève werd benoemd, zulks geschied was door de bewilliging van de geestelijkheid en van het volk (2).

Heren kanunniken," zeide men, "komt, kiest ons enen kerkvoogd, die de hertog niet toestaat de snuit in zijn soep te steken (3)." Deze enigszins onkiese uitdrukking wil ongetwijfeld zeggen: *Kies een bisschop die onze vrijheid verdedigd.* Zij

(1) "De libertatibus, franchisiis et immunitatibus, sumus cum maxima diligentia

informati," (Liber Idles. Gebennenses, Gedenkb. van Archéologie, II, bl. 312).

(2) "Credimis electionem team, etc." (Bernardi Eist. XXVII.)

(3) Bonivard, Kroniek, I, bl. 22; II, bl. 230,

zochten niet lang.

Er was onder de kanunniken van Genève een man van adellijken huize, en die goede betrekkingen had op het land van de Zwitsers, Aimé de Gingins, abt van Bonmont en deken van het kapittel. Zijn vader, Jakobus, heer van Gingins, van Divonne en andere plaatsen, was raadsheer, kamerheer, grootmeester van het huis van de hertog van Savoye en zelfs diens afgezant bij paus Paul II geweest. Aimé, die reeds op zeer jeugdigen leeftijd kanunnik van St. Pieter te Genève was geworden, was toen acht en veertig jaar oud, en was "de beste gezelschap van de wereld, open tafel houdende en de vrienden van het genoeg goed onthalende, "er van houdende rondom hem te horen lachen en zingen en zelfs, volgens de gewoonte van de Kerk, tamelijk vrije zeden hebbende, maar hij verontschuldigde er zich lachend over en zeide, zonder schaamte of schroom": Het is een zonde, die dóórluip."

M. de Bonmont was te Genève de meest geëerde van de priesters, en terwijl zijn ambtgenoten met hart en ziel het huis van Savoye waren toegedaan, trok de deken partij voor Genève, en bleef niet vreemd aan het edele verlangen, dat zoveel milde geesten drong zich tot de aloude vrijheden te keren. Het volk riep hem tot bisschop uit, liet kapittel benoemde hem; en dadelijk stelden de burgers alles in het werk, om deze verkiezing te verzekeren. Zij moedigden de Zwitserse kantons uit er bij de paus op aan te dringen, en zonden zelf "per snelpost, brieven en afgevaardigden" naar Rome (1).

Indien men deze verkiezing van het kapittel had gehandhaafd, is het waarschijnlijk, dat M. de Gingins met de raad en de burgers op een goeden voet gebleven en de eendracht in stand gehouden zou zijn. Maar de benoeming van de bisschoppen, die eertijds aan de geestelijkheid en het volk had toebehoord, was bijna overal aan de vorst en de paus overgegaan.

Op de verkiezing van de meerdere door de ondergeschikten was een aanwijzing van de mindere door de meerdere gevolgd. Dit was betreurenswaardig; er is geen zekerder onderpand van een goede verkiezing dan het eerste dezer twee stelsels, want het is altijd in het belang van de bestuurden en het strekt hun tot eer, goede bestuurders te hebben. Daarentegen kozen de vorsten of pausen in de regel vreemdelingen, gunstelingen, die zo min de genegenheid als de achting van hun schapen en van hun priesters wonnen. Door de bisschoppelijke waardigheid van het volk en de geestelijkheid te scheiden, ontnamen de laatste bisschoppelijke verkiezingen aan de Kerk de kracht, die haar toen noodzakelijk was, en maakten, de Hervorming gemakkelijker.

Hertog Karel begreep de belangrijkheid van het ogenblik, Deze vorst, die gedurende een halve eeuw op de troon van Savoye en van Piëmont bleef, was zijn gehele leven lang de onverbiddelijke vijand van Genève. Zwak, maar ligt vertoornd; ongeduldig bij iederen Wgenspoed, maar besluiteloos; trots, onbehendig, partijdig; de weelde beminnende, maar zonder grootheid; vol hardnekkigheid, maar zonder moed; niet in staat de machtigen te wederstaan, maar altijd gereed om

(1) Geschreven Archieven van het geslacht van Gingins. - Froment, Roemruchtige daden von Genève, bladz. 157. - Savoyon, Jaarboeken, bladz. 44, 45.

één vast denkbeeld: Genève te veroveren. Hij had daartoe een volgzaam werktuig

nodig, dat aan zijn eierzuchtige plannen de hand leende; een bisschop, wanniede hij kon doen, wat hij zou willen. Hij zocht dus met beide ooglu, wie hij de kandidaat van het volk zou tegenstellen; zijn man was weldra gevonden. Bij al de gemaklikheden van het hof zag men een klein, zwak, teer, misvormd, armzalig, onbevallig, slecht naar het lichaam maar nog slechter naar de geest, verwaand, laaghartig mannetje, die geen enkele zorg droeg voor zijn eer, eerder geneigd was kwaad dan goed te doen, en ten gevolge van zijn uitspattingen een treurige ziekte had. Deze ellendige, Jan genaamd, was zoon van een meisje van Angers, "communis generis," zegt Bonivard, die voor allen, priesters en leken, open huis hield; weinig milddadig met hare goederen, "(zij was niet bemiddeld), maar die het des te meer was met hare vuile genegenheden."

Frans van Savoye, de derde van de kleinzonen van de paus-hertog, die achtereenvolgens de bisschoppelijke zetel van Genève hadden ingenomen en die ook aartsbisschop van Aux en bisschop van Angers was, woonde even als de anderen hare gastmalen bij. Deze vrouw was op het punt moeder te worden, "maar," zegt de kroniekschrijver, "zij wist niet, wie zij als vader moest aanwijzen; daar de bisschop de rijkste van haar minnaars was, schreef zij hem het kind toe, dat door de vrienden van zijn vermeenden vader werd onderhouden." Dewijl de bisschop van Angers er niet opgesteld was dat kind in zijn bisdom te hebben, zond hij het naar zijn oude bisschopsstad, waar hij enige hem toegedane lieden had (1).

Deze arme, kleine, ziekelijke jongen werd dus te Genève opgevoed en groeide er treurig op, tot dat, aan het hof van Turijn geroepen, men hem enig gevolg, drie paarden, een dienaar, een kapellaan en de titel van bastaard van Savoye gaf. Toen begon hij het hoofd te verheffen en werd de begerigste, listigste en ongebondenste priester van zijn tijd, "Dat is de man die ik tot bisschop van Genève behoef," dacht de hertog; "hij is mij zoveel verschuldigd, dat hij mij niets zal kunnen weigeren."

Er was geen koop, die de bastaard niet bereid was te sluiten om enig geld of enige eer te verkrijgen; Genève aan de hertog over te leveren was voor hem een gemakkelijke zaak.

Karel liet hem roepen: "Neef," zeide hij tot hem, "ik zal u met een bisdom bevoordelen, wanneer gij tot mijne beloning mij het wereldlijk gezag daarin afstaat." De bastaard beloofde alles; het was een onverwacht middel, om de hertog enige schulden te betalen, waarover deze te veel ophef maakte. "Hij heeft ons niet als rijpe vruchten, maar nog groen verkocht," zeide Bonivard, "want hij heeft ons ten geschenke weggegeven, vóór wij hem nog toebehoorden (2)."

Zonder langer dralen deed de hertog zijn neef naar Rome

(1) Men heeft gemeend, dat hij te Angers was opgevoed, maar ik heb in de Archieven van Genève een brief gevonden, die op de 2den September 1513 door een rechtsgeleerde van Nice, J.-A. Vêrard aan Jan was gericht, en waarin deze de nieuwe bisschop gelukwenst inclitae eivitatis Gebennanum, in Qua cunabulis ab usque vutritus et educatus es. (Archieven van Genève, n°. 570.1)

(2) Bonivard, Kroniek bladz. 25; II, bladz. 227, 228. - *ibid.*, van Genève, Gedenkboeken van Archéologie, bladz. 380. - Savyon, Jaarboeken van Genève, bladz. 45.

vertrekken, onder voorwendsel van Leo X, die onlangs Julius H was opgevolgd, van zijnentwege te begroeten (1). Jan de Bastaard en zijn gezellen reisden zo spoedig, dat zij vóór de Zwitsers aankwamen. Intussen verzuimde het hof van Turijn niets, om zich het bezit ener zo lang begeerde stad te verzekeren. Eerst zette het al de kardinalen aan het work, die onder zijn bereik kwamen. Op de 24ste Februari beloofde de kardinaal de Saint-Vital en op de 1ste Maart ook de kardinaal de Flisco hun diensten, om aan

Jan van Savoye het bisdom van Genève te doen geven (2). Op de 20sten April schreef de koningin van Napels aan de hertog, dat zij Jan aan haren neef, de kardinaal van Arragon, had aanbevolen (3). Dit was nog niet genoeg. een onverwachte omstandigheid kwam de plannen van Savoye begunstigen.

De vermaarde Leo, X, die men pas op de pauselijke zetel geplaatst had, had het plan gevormd, zijn geslacht aan een van de oudste huizen van Europa te verbinden. Te dien einde sloeg hij het oog op een prinses, die destijds aan het hof van Savoye schitterde; een jong onschuldig meisje, eenvoudig, met een edele ziel, de vriendin van de armen en de jongste zuster van de hertog en van Louise van Savoye, Philiberte, tante van François I en van Marguerite van Valois. Leo besloot voor zijn broeder Juliaan de Luisterrijke, luitenant- generaal van de pauselijke legers, aanzoek te doen om hare hand. Juliaan had tot dien tijd geen zeer stichtelijk leven geleid; als hartstochtelijk minnaar van een weduwe van Urbino, had hij bij haar een onwettigen zoon gehad.

Om de hertog voor deze vereniging, die de Florentijnsche parvenus zeer in de smaak viel, te stemmen, deed de paus fl vele beloften," verhalen de Italiaansche documenten (4).

Hij zond zelfs naar het hof van Turijn enen afgevaardigde, die in last had aan Karel te zeggen, dat hij "van hem alles kon wachten wat de beste aller zonen verwacht van de tedersten aller vaders (5)."

Het was te Rome dat de zaak beslist zou worden, en Leo X gaf er zich moeite voor. Hij ontving de bastaard van Savoye met de hoogste eerbewijzen. Dit verachtelijk en onaangenaam persoon bekleedde de eerste plaats bij de feesten, in het theater, en op het concert. Leo schepte er vermaak in met hem te praten en liet hem van Philibertes bevalligheden verhalen. Wat zijn benoeming tot bisschop van Genève betrof, die had niet de minste zwarigheid. De paus gaf even weinig om de deken de Bonmont als om het kapittel of om de inwoners van Genève. "

Laat de hertog ons zijn zuster "geven, dan geven wij u Genève," herhaalde men gedurig de kleinen ziekelijke smekeling. "Gij kunt daarna de hertog de tijdelijke macht overlaten. Het Romeinse hof verzet zich niet daartegen;

(1. Misso legato Johanne de Sabaudia, episcopo postea Gebennensi." (Documenta historice patriae, Script. I, bl. 848, Turijn.) De instructies, die de hertog zijn neef gaf, bevinden zich in de manuscripten van de Archieven van Genève onder n°. 875.

(2) Men zie hun brieven in de Archieven van Genève onder de nos. 872 en 873.

(3) Archieven van Genève. n°. 876.

(4) Leo X Sabaudianum ducem ad affinitatem ineundam snuifje pollicitis invitavit." Documenta Historiae Patriae, Script., I, bladz. 814, Turijn, 1840.)

(5) Omnia expectare que ab optimo alio de patre amantissimo munit expectanda." (Brief van Dombo in naam van de paus, op de 3 Avril 1513.)

integendeel zal het u steunen." Alles werd tussen de paus, de hertog en de bastaard beslist. "Jan van Savoye," zegt een manuscript, "zwoer de hertog de rechtspleging in de stad over te geven, en de paus zwoer de stad te dwingen er in toe te stemmen, om de banbliksems van het Vatikaan te ontgaan (1)."

Nauwelijks was deze zaak beklonken, toen de Zwitserse afgevaardigden, wien was opgedragen de deken van Bonmont in zijn hoedanigheid als bisschop te doen bevestigen, aankwamen. Eenvoudig, recht door zee, maar veel minder bekwaam als de Romeinen en Piemontezen, deden zij zich bij de paus aandienen.

Helaas! deze veehoeders van de Alpen hadden aan de Medici geen vorstin aan te bieden. "Nescio vos," zeide Leo X tot hen. "Gaaf henen, ik weet niet, wie gij zijt." Hij

had zijn redenen om hen af te wijzen, want hij had de bastaard van Savoye tot bisschop van Genève benoemd.

Men zou geen Kerk een grotere belediging kunnen aandoen. Opdat een gezag, en vooral een keurgezag, wettig zij, moet het in handen zijn van de besten en schrandersten, en is het nodig, dat hij, die het uitoefent, terwijl hij met ijver bestuurt, de vrijheden van hen, die hij regeert, niet kwetst. Maar deze gedachten kwamen nooit op in de verachtelijken man, die door de paus tot eersten herder van Genève was aangesteld. Toch vond hij reeds aanstonds vleiers. Men schreef hem (deze brieven bevinden zich in de Archieven van Genève), dat zijn verkiezing door de gemeente was gedaan, I, niet door mensengunst, maar door de hulp van God alleen." Het waren evenwel de gunst van de koningin van Napels, die van Karel III, en verscheidene andere zeer mensehelijke gunsten, die hem hadden doen benoemen. Men vermaande hem zijn Kerk met rechtschapenheid, rechtvaardigheid en ijver te besturen, gelijk zijn waardigheid en zijn uitstekende deugd hem daartoe drongen (2).

De bastaard nam weinig notitie van deze vermaningen, zijn regering was niet dan een ellendige spotternij, een lange ergernis. Leo X had geen gelukkige greep. Door de handel in aflaten gaf hij de eerste aanleiding tot de Hervorming van Wittenberg, en door de verkiezing van de bastaard bereidde hij die van Genève voor. Dit zijn twee misstappen, die Rome duur heeft moeten betalen.

De tijding dezer verkiezing vervulde de harten van de vaderlandslievende Genèvezen met droefheid en verontwaardiging. Zij verenigden zich op de markt, murmureerden en "weeklaagden onderling" en de stemmen van Berthelier en van Hugues beheersten al de anderen. Zij hielden hen voor, dat zij de bastaard niet nodig hadden; dat zij reeds een bisschop hadden, die, in Genève en bij al de partijen geëerd, alle recht op het bisdom had, daar hij deken van het kapittel was. Zij merkten aan, dat Leo X voornemens was deze ondergestoken Savoyaard de wettigen bisschop in de plaats te stellen, omdat het huis van Savoye zich van Genève wilde meester maken.

(1) Ik heb dit manuscript in de bibliotheek van Bern aangetroffen. (Geschiedenis van Helvetië, V, 12.) Het draagt tot opschrift: Geschiedenis van de stad Genève, door J. Bonivard. Dit manuscript is niet van Bonivard; het werd in 1705 te Bern overgeschreven uit een oud manuscript van wijlen Ami Favre, eerste voorstander. Te Genève onbekend, bevat het vele belangrijke omstandigheden, die Spon en Gautier uit beschroomdheid of op bevel hebben weggelaten. Ik zal het noemen Manuscript van Bern, V, bladz. 12.

(2) Pro tea singidari gravitate atque virtute. (Arch. van Gen., no. 879.)

Men verontwaardigde zich bovenal over het bekende karakter van Rome's kandidaat. "Waarlijk, een schone verkiezing, waarmede zijn Heiligheid ons vereert!" zeide men, "tot bisschop geeft hij ons een verlopen geestelijke, tot leidsman op de paden van de deugd een losbandige bastaard; tot instandhouder onzer oude en geëerbiedigde rechten, een schurk, die bereid is ze te verkopen." Men liet het niet bij het murmureren; Berthelier en zijn vrienden deden opmerken, dat, daar de storm uit het Zuiden kwam, men aan de Noordzijde een schuilplaats moest zoeken; dat, indien Savoye de voet over Genève ophief om het te verpletteren, Zwitserland aan Genève le hand reikte om het te behouden. "Laat ons," zeide hij, "thuis meester blijven, en de kandidaat van de paus de deur sluiten."

Allen deelden deze denkwijze niet; de beschroomde mannen, de slaafse priesters, belanghebbende vrienden van Savoye beefden bij het horen dezer stoute taal. Zij meenden, dat, ingeval zij de van Rome gekomen bisschop terugwezen, de paus zijn

banbliksems en de hertog zijn soldaten op Genève zou werpen. De kanunniken van de hoofdkerk en de rijkste kooplieden hadden hun grondbezittingen in de staten van Karel, "zodat," zegt een manuscript, deze vorst, naar believen hen, van honger kon doen omkomen."

Deze invloedrijke mannen sleepten de meerheid mede; men besloot de te Rome verkozen bisschop aan te nemen. De hoofden van de onafhankelijkheidspartij, zich overwonnen ziende, namen het besluit ogenblikkelijk het plan te verwezenlijken, dat zij gevormd hadden.

Op de 4e Juli 1513 verzochten Philibert Berthelier, Besangon Hugues, Jan Taccon, Jan Baud, N. Tissot en H. Pollier te Freyburg om het burgerrecht, tot behoud van hun lijf en goederen; en zij verkregen het. Deze krachtdadige handelwijze kon hen in het verderf storten; de hertog zou hun wel de een of andere bloedige les weten te geven. Maar wat schaadde het, wanneer daardoor een grote schrede was gedaan? De levensboot van Genève was vastgehecht aan het schip, dat hem in de wateren van de vrijheid zou voeren. Reeds in 1507 hadden drie vaderlanders, Peter Lévrier, Peter Taccon en De Fonte met Zwitserland een verbond aangegaan. Zo waren zij dan negen, zich scharende aan de zijde van de onafhankelijkheid; het was wel weinig; toch was het aan deze negen, dat de zegepraal moest blijven. De geschiedenis heeft het dikwijls getoond, dat er nog een andere meerderheid dan de meerderheid in aantal bestaat (1).

Terwijl een kleine troep vaderlandslievende mannen zich in Zwitserland om liet altaar van de vrijheid schaarde, bereidde zich de hertogelijke en de geestelijke partij om zich slaafs voor de Savoysche prins neder te buigen. Hoe meer de patriotten hem hadden teruggestoten, des te meer beijverden zich de bisschoppelijke, om hem een luisterrijke ontvangst te bereiden. Op de Sisten Augustus 1513 kwam dus de vorstelijke bisschop in de stad, onder een prachtige draaghemel; overal waren groen, bloemkransen, tapijten, fraai uitgedoste gezellen, tribunes, los opgeslagen theaters, geschiedenissen, treurspelen, volksspelen, pijpers en trommelslagers.

(1) Michel Hosset, Geschrevene Geschiedenis van Genève, boek I, hoofdst. LXIX.

Te vergeefs haalden enige slecht gemutste burgers de schouders op, en zeiden, de bisschop aanschouwende: "Hij is waarlijk even lelijk van lichaam als van geest." De laaghartigen bewierookten hem; enige verontschuldigten zich nederig, dat zij de schijn hadden gehad van zich tegen hem te verzetten. Zij toonden aan, dat dit verzet niet op de persoon van Monseigneur gemunt was; dat zij eenvoudig hun verkiezingsrechten wensten te handhaven. Jan van Savoye, die bij zichzelf gezegd had: Ik wil het paard niet de sporen doen voelen, eer ik er vast opzit," antwoordde eenvoudig met een glimlach om het uiteinde van zijn bleke lippen; allen, het volk en de bisschop, veinsden.

Voor de hoofdkerk aangekomen vond de nieuwe kerkvoogd er de kanunniken, met hun klederen van damast en zijde bekleed, met baretten en kruisen, ieder op zijn rang (1). Zij hadden wel enige ontevredenheid gevoeld toen zij hun verkorene, de abt van Bonmont door de paus ter zijde gesteld. Zagen zonder enige omstandigheid; maar de eer van een vorst uit het hertogelijk geslacht tot bisschop te hebben, was een schadeloosstelling.

Deze eerwaarde heren, bijna alle aanhangers van Savoye, vernederden zich aanstonds voor de bastaard, en maakten voor hem bij herhaling diepe buigingen. De bisschop trad de kerk binnen, hield zich staande voor het altaar, met een geopend misboek voor zich, gelijk het gebruik was, en leidde plechtig in handen van de voorstanders, in tegenwoordigheid des volks de eed af, van de vrijheden en gebruiken van Genève te

zullen handhaven. Enkele goede zielen namen zijn eed voor ernst aan en schenen geheel gerustgesteld: maar de verstandigsten hadden een ongelovig voorkomen en vertrouwden deze verzekering niet veel. Toen de bisschop tot opperheer was erkend en verklaard, verliet hij de kerk, en ging in zijn bisschoppelijk paleis, om van zijn ongewone vermoemenissen uit te rusten. Dáár zette hij zich in een kleinen kring van zijn hovelingen neder en, het hoofd opheffende, zeide hij tot hen: "Wel, mijne heren, het komt er nu op aan Genève te savoyarden. Reeds lang genoeg is deze stad er slechts door een gracht van gescheiden, zonder er over te komen. Ik ben belast haar de luchten sprong te laten doen." Deze woorden waren ongeveer de eersten, die de bastaard sprak, nadat hij voor God had gezworen, de onafhankelijkheid van de stad te handhaven (2).

Listig van nature en omringd van raadslieden, die nog listiger waren dan hij, was de bisschop er op gesteld, te weten, welke de meest invloedrijke mannen van de hem vijandige partij waren, vast besloten om hen schitterende bewijzen van zijn gunst te geven. Hij vond in de eerste plaats enen naam, waarvan de gehele stad vervuld was, Philibert Berthelier. De bisschop zag, hoe deze burger zich eenvoudig, vrolijk, schertsend en vol hartelijkheid jegens het volk betoonde; hoe hij bij al de feesten van de kinderen van Genève tegenwoordig was en hen door de levendige bevalligheden van zijn manieren

(1) (Roset was in de zestiende eeuw veertienmaal voorstander.) - Lévrier, Tijdsrekenkunde van de graven van het land van Genève, bl. 102. - Bonivard, Politie van Genève (Gedenkb. Van Arch. bl. 380). - Savyon, Jaarboeken, bl. 46.

(2) Manuscript van Roset, boek 1, hoofdstuk LXIX. - Savyon, Jaarboeken, bladz. 46.- Reg. Van de Raad, 25-30 Augustus 1613. - Bouivard, Kron. II, bladz. 285.

en door de belangrijke diensten, die hij altijd bereid was hun te bewijzen, voor zich won. "Goed," zeide Jan van Savoye bij zichzelf, dit, is een man, die ik moet hebben. Als ik hem voor mij win zal mijne macht in Genève niets te vrezen hebben." Hij besloot hem de eervolste ambten te geven, waarover hij beschikken kon. Enige personen zochten hem in te lichten; zij zeiden hem, dat Berthelier onder dit onbeduidend uiterlijk een oproerige, krachtige, onverwrikbare ziel verborg. "Vreest niets," antwoordde Jan, "hij zingt lustig en drinkt met de jonge lieden van de stad." Inderdaad, Berthelier vermaakte zich met de kinderen van Genève, maar om hen met zijn vuur te ontgloeien. Hij bezat de twee hoedanigheden, die voor grote zaken nodig zijn: een volksziel en een heldenkarakter; de praktische wijze om op de mensen te werken en de verheven geest om heerlijke denkbeelden te bevatten.

De bisschop, voor wie alle grote gedachten als een onbekende wereld waren, scheen geheel verliefd op de grote burger; zelf altijd gereed om zich te verkopen, twijfelde hij er niet aan, dat de trotse Genèvees ook te koop was. Een sterk kasteel, dat van Reney, in het midden van de dertiende eeuw op twee mijlen afstand van de stad door een bisschop van Genève gebouwd, was toen zonder slotvoogd. Ik geef u," zeide de prelaat tot Berthelier, "de slotvoogdij van Peney."

Philibert was verwonderd; want, gelijk wij zeiden, was het een van de belangrijkste posten van de staat. Ik begrijp," - zeide hij, "Peney is de appel, die de slang aan Eva gaf." - "Of wel," voegt Bonivard er bij, "de appel die de tweedragt Erinuys in het midden van de bruiloft van Peleus wierp!" Berthelier weigerde; maar de bastaard hield aan; hij deed de schoonste beloften voor de toekomst van de stad. De burger nam eindelijk de post aan, maar met het vaste besluit dien neder te leggen, zodra zijn beginselen het zouden eisen. De bisschop kon zelfs geen ontslag vermoeden, dat in

zijn ogen een zinneloosheid zou zijn; ook dacht hij, dat Genève hem niet zou ontsnappen, daar hij meende Berthelier in zijn macht te hebben. Dit was niet alles; de verkozen bisschop de Gingins, wiens plaats de bastaard had ingenomen, had veel invloed in de stad. Jan gaf hem een aanzienlijk jaarwedde. Menende op deze wijze twee voorname tegenstanders buiten gevecht gesteld te hebben, schertste hij daarover met zijn hovelingen. "Het is," zeiden deze, "een hun in de muil geworpen been, dat hun het blaffen zal beletten." Zij schaterden van het lagchen en klaptten in de handen (1).

Het kwam er nu op aan het volk te winnen. "Twee trekken kenmerken de inwoners van Genève," zeiden de aanhangers van Savoye tot de bisschop, "de liefde voor de vrijheid en de liefde voor het vermaak." De raadslieden van de savooischen prins besloten daaruit, dat men op zulk een wijze zou moeten te werk gaan, dat men deze twee behoeften van zijn nieuwe onderdanen door elkander verstikte. Het bevel daartoe werd aanstonds gegeven: Komt, moed gevat! Feesten, bals en maaltijden, vermakelijkheden aan het bisschoppelijk paleis, "vermakelijkheden in al de huizen van de savooische partij. Niettemin

(1) Bonivard, Kroniek, II, bladz. 236"257. - Savyon, Jaarboeken, bladz. 46. - Manuscripten van Gautier en van Roset.

Galiffe, Geslachtrekenkundige aantekeningen, 1, bladz. 8.

was er een zwarigheid. De bastaard was van nature treurig en droefgeestig, en zijn ongesteldheid verminderde deze knorrige stemming niet. Maar Jan deed zich geweld aan; hij zette er zich toe, open tafel te houden. "Men deed in het bisschoppelijk paleis niets dan onthalen, spelen, dansen en goede sier maken." Uit zijn vertrekken komende, verscheen de kerkvoogd met zijn bleek en somber gelaat te midden van deze vrolijke feesten, en poogde te glimlagchen. Overall vernam men slechts de klank van de muzikinstrumenten of het aanstoten van de glazen. De jeugd van Genève was - verrukt; maar de goede burgers verontrustten zich. "De bisschop, de lieden van de Kerk en de Savoyaards," zeiden zij, "maken onze jonge lieden verwijfd en lafhartig, door tafels met lekkernijen, spelen, dansen en andere ongeregelde dwaasheden." Zij stelden zich niet tevreden met te murmureren, maar namen hun jonge medeburgers ter zijde, en brachten hun onder het oog, dat de bisschop en de zijn aan hen al de genoegens verkwistten, alleen om hun de liefde voor de algemene zaak te doen verlieze. "Zij doen als Circe met de medgezellen van Ulyssus," zeide een verstandig man, en hun betoverde dranken hebben geen ander doel, dan de mannen in zwijnen te veranderen."

Maar de bastaard, de kanunniken en de savooische heren zetten nog meer wijn op hun tafels en brachten nog meer schone jonkvrouwen in hun bals. De kinderen van Genève konden niet langer weerstaan; zij luisterden niet meer naar de grijsaards en hun geraaskal, verloren het hoofd, en gaven zich met de onstuimigheid van hunnen leeftijd aan de bekoorlijke cadensen, aan de welluidende akkoorden, en aan de verlagende ongeregelheden over. Enige jonge heren, die dansten of dronken, fluisterden hun in het oor; "wat zou het zijn, wanneer de hertog zijn hof en zijn luisterrijke feesten te Genève vestigde?" En deze lichtzinnige zielen vergaten de vrijheid en de zending van hun vaderland (1).

Onder de jonge lieden, wier zeden door de hovelingen van Savoye werden verdorven, bevond zich de zoon van de procureur fiscaal van het bisdom. Een van de listigste praktijken van de hertogen, die begerig waren om Genève aan hun staten gelijk te

maken, bestond daarin, dat zij een zeker aantal van hun onderdanen uitnodigden zich in deze stad te vestigen. Daar deze Savoyaards over het algemeen rijk en van goede familie waren, werden zij graag ontvangen en dikwijls met enige belangrijken post bekleed, maar zij bleven altijd de hertogelijke belangen toegedaan. Onder deze waren F. Cartelier van La Bresse, M. Guillet, heer van Montbard, en Pierre Navis, van Rumilly in het gewest van Genève; alle drie speelden een belangrijken rol in het beslissende tijdperk, dat wij moeten schetsen.

Navis, in 1486 als burger ontvangen, en in 1497 tot raadsheer benoemd, was een bekwaam, maar trots man, een goedrechtsgeleerde, geheel de hertog toegedaan, en die hem blindelings meende te moeten dienen in de ongerechte handelingen, die de burgers werden aangedaan. De jongste van zijn zonen, Andreas, was een schelmse, lichtzinnige, luidruchtige jongen, en die, niettegenstaande hij een zekere eerbied voor zijn vader had, zich dikwijls ongehoorzaam en

(I) Bonivard II, bladz. 235 en volgende.

halsstarrig betoonde. Toen hij uit de kindse leeftijd de jongelingsjaren bereikte, verkregen zijn genegenheden meer vuur, zijn verbeelding meer vlam; de gevoelens, die hij voor zijn familie koesterde, waren hem niet meer voldoende, en hij gevoelde in zich een zekere geestdrift, die hem naar iets onbekends voortdreef. De kennis van God zou de behoeften dezer vurige ziel hebben vervuld; maar hij vond die nergens. Toen was het (hij was toen drie en twintig jaar oud), dat Jan van Savoye te Genève kwam, en dat zijn hovelingen hun netten uitspanden. De afkomst van Andreas Navis wees hem tot hun praktijken aan; hij moest een van hun eerste slachtoffers zijn. Inderdaad, met de onstuimigheid van de jeugd wierp hij zich in al de vermaken, en de wellust nam de eerste plaats in zijn leven in. Hij daalde de treden van de ladder van de zedelijkheid snel af; weldra wentelde hij zich in het slijk van de ontucht en werd niet afgeschrikt door de schandelijkste handelingen. Soms ontwaakte zijn geweten; de eerbied voor zijn vader nam de overhand; maar een of andere behendige verleiding sleepte hem op nieuw in het kwade mede. Hij verteerde zijn geld, en dat van zijn familie, in ongeregdheid.

"Als mij geld ontbreekt," zeide hij, "schrijf ik naar het bureau (1) van mijn vader; als ik het heb verteer ik het met mijne vrienden of met de wereld door te trekken." Hij moest weldra hulpmiddelen te baat nemen, om zijn liederlijkheid te voldoen. Eens zond zijn vader hem te paard naar Chambéry, waar hij iets te verrichten had. Andreas speelde onderweg, verloor zijn geld en, om ander te hebben, verkocht hij zijn paard. Hij deed nog erger; zich zonder paard bevindende, stal hij tweemaal paarden en verkocht ze. Overigens was hij niet de enige losbol in Genève; de bisschop en zijn hovelingen vormden er andere; de priesters en monniken, die Jan te Genève gevonden had, gaven zelf grote ergernis. Het waren deze onzedelijkheden, die de burgers bij de bisschop de eerste en dringende klachten deden inbrengen (2).

VIERDE HOOFDSTUK.

Verschillende tegenkantingen tegen de plannen van de hertog, de paus, en de bisschop.

Het verzet tegen de bisschop vertoonde zich op verscheidene wijzen en kwam van verscheidene zijden. De overheidspersonen, jonge en nieuw verdedigers van de onafhankelijkheid, eindelijk (wat men niet zou verwacht hebben) de kardinalen zelf

werkten het plan tegen, dat men gevormd had, om aan Genève zijn onafhankelijkheid te benemen. De algemene opinie, die koningin van de wereld, gelijk men haar genoemd heeft, vergaf aan de priesters de wereldsgezindheid,

(1) In de Franse uitgave staat banche, hetgeen eigenlijk een gladde en zachte steengrond in de zee betekent. De Vert.

(2) Galiffe, Stoppen voor de geschiedenis van Genève, Gerechtig onderzoek van Navis, bladz. 108 tot 181,

maar niet de losbandigheid. De ontucht was in de zeden van de pauselijke waardigheid ingeslopen. De Kerk van de middeleeuwen, een uitwendige en wettische instelling, ontbeerde de zedelijkheid van haar dienaren en lidmaten. Dante en Michel Angelo plaatsen in de hel priesters en pausen, die losbollen of giftmengers waren. Volgens Rome, benadelen de misdaden van de priester het Goddelijk gezag, waarmee hij bekleed is, niet. Men kan de heilige vader God zelf op aarde - zijn, en een rover tevens. Op het tijdstip, waarop de Hervorming een aanvang nam, waren, er in de Romeinse Kerk zekere opgedrongen geloofspunten, zekere priesterheerschappijen, zekere kerkgebruiken, zekere praktijken, maar zedelijkheid was er niet; integendeel had dit ganse getimmerte ten gevolge, dat de Christenen vrijheid hadden het zonder deze te doen. De godsdienst (behoudens de uitzonderingen) was niet de mens; het was een lijk met prachtige klederen bekleed, en onder die klederen van de wormen doorknaagd.

De Hervorming zou aan de Kerk het leven hergeven. Indien de behoudenis niet in een aankleven aan de paus en aan de kardinalen, maar in een inwendige, persoonlijke en levende gemeenschap met God wordt gevonden, dan is een hernieuwing des harten noodwendig. Het was op het gebied van de zedelijkheid, dat zich te Genève het eerste hervormende streven openbaarde.

In de maand October 1513, weergalmden de hevigste klachten in de raad: "Wie moet aan het volk het voorbeeld van zedelijkheid geven, indien niet de priesters?" zeiden de edele burgers: onze kanunniken zijn integendeel bon vivants, die zich dronken drinken, die onwettige vrouwen onderhouden, en voor de ogen van de gehele wereld onechte kinderen hebben (1). Komt ge in de nabijheid van de Kerken en kloosters, wat vindt gij er? Schandelijke huizen, waar die vierkante mutsen en puntrokken zich troosten over de ongetrouwden staat, die de Kerk hun voorschrijft." Inderdaad bevond zich naast het klooster van de Franciskanen van Rive een huis, dat in een kwaden reuk stond. Eens ging een deugniet (F. Morier) bij de eerwaarde monniken een vrouw halen, die dit slechte huis bewoonde, en die zij hem hadden ontvoerd; de jonge lieden van de stad vergezelden hem, ontdekten die ongelukkige in een cel en voerden haar onder veel gerucht mee. Door het rumoer aangetrokken, verschenen de monniken aan hun deur of in de gangen, maar zij waagden het niet haar te weerhouden. De makkers van Morier voerden haar in triomf terug, terwijl zij de geestelijken met hun spotternijen overstelpten (2).

De Augustijnen van Onze-Lieve-Vrouw waren niet beter dan de Franciskanen van Rive; en de monniken van St. Victor deden hun hoofd niet veel eer aan. Overal in de omgeving van hun klooster bevonden zich kleine huizen, waarin de mannen en vrouwen woonden, die met hun uitspattingen hun voordeel deden (3).

Nog groter was het kwaad bij de Dominikanen van Plainpalais; de voorstanders en raadsheren moesten twee van hen, broeder Marchepalu en broeder Nicolin, weggagen, omdat men zich in dat klooster

- (1) Galiffe, Mattériaus; poer l'histoire de Genève, II, VII.
- (2) Registers van Genève (manuscript), 2 September, 13 Juni, 11, 25 Julij, 28 November 1480; 24 Juni 1491.
- (3) Ibid, ad annum 1534.

aan afschuwelijke ondeugden overgaf. Deze monniken boden zelfs een vrijplaats aan voor de onzedelijkheid; tegen beloning openden zij de grote, tussen de beide stromen de Rhone en Arve gelegene, tuinen van het klooster en daar dienden schone beschaduwde plaatsen om onzedelijke bijeenkomsten en nachtelijke bacchanalen te verbergen.

Niemand had in Genève een zo slechte naam als de geestelijken; zij waren zeer vermaard, maar door hun ondeugden. Waarvan gierigheid, onzuiverheid en misdaden sprake was, was er niets, waartoe men hen niet in staat rekende. "Datgene," zei men, "wat een verstokte duivel zou vrezen te doen, zal een goddeloze en onbeschaamde monnik zonder aarzelen verrichten."

Wat kon men verwachten van een geestelijkheid, die tot hoofden pausen had als Jan 23^e, Alexander 6^e, of zo als die Innocentius 8^e, die, niettegenstaande hij zestien onwettige kinderen had toen hij de drievoudige pauselijke kroon op zijn hoofd plaatste, toch met algemene stemmen tot "vader van het Romeinse volk" werd uitgeroepen. De scheiding tussen de godsdienst en de zedelijkheid was volkomen; al de pogingen tot hervorming. Sinds eeuwen door vrome geestelijken in liet werk gesteld, waren mislukt; niets scheen deze ingewortelde, aanstekelijke, afschuwelijke ziekte te kunnen genezen; - niets, indien niet God en Zijn Woord.

Niettemin besloot de overheid -van Genève enige hervormingen te beproeven, en ten minste tegen onverdraaglijke gruwelen te protesteren. Op Dinsdag de 10den October, verschenen de voorstanders gezamenlijk voor de bisschoppelijke raad, en brachten er hun klachten in over het gedrag van de priesters.

Maar wat kon men wachten van de raadsvergadering van een kerkvoogd, die zelf, voor aller oog, de schandelijke tekenen droeg van zijn gruwelijke liederlijkheden? Men verstikte klachten, die de eer van de geestelijkheid, de eerezucht van de hertog en de mijter van de bisschop konden compromitteren. Niettemin was de slag toegebracht, en de zedelijke uitwerking bleef voortduren. Van die tijd af aan vestigde zich een gedachte in de harten van de rechtschapene mannen; zij erkenden, dat er iets nieuws nodig was, om de godsdienst, de zeden en de vrijheid te redden. Enigen zeiden zelfs bij zichzelf, dat, daar de hervormingen die van deze aarde kwamen niet baatten, er een hervorming nodig was, die uit de hemel kwam.

Op het ogenblik dat de wind alzo uit de hoek van de onafhankelijkheid woei, en dat de liberale partij hare verdedigers zag vermenigvuldigen, kwam er in Genève een uitstekend jongeling aan, schitterend van geest, en geheel vol van Titus-Livius, Cicero en Virgilius. De priesters bereidden hem een goede ontvangst, om reden van zijn betrekkingen met verscheidene kerkvoogden, en de liberalen deden hetzelfde, uit hoofde van zijn goedhartigheid; hij werd weldra de gunsteling van iedereen, en de held van het ogenblik. Hij had zulk een sterke verbeelding, hij wist zo goed zijn lieden te amuseren! Deze jonge man bezat geen oppervlakkige geest; hij is in onze ogen een van de eerste Franse schrijvers van het begin van de zestiende eeuw; maar, men moet het erkennen, een van de meest miskenden.

Frans Bonivard (dit was de naam van die beminnelijke geleerde) bezat eigenlijk weinig geloof, zelfs weinig zedelijkheid; maar hij zou in Genève door zijn vrijzinnigheid, zijn kundigheden en bijtende spotternijen, een rol vervullen, die vrij

wel overeenkwam met die, welke Erasmus speelde in de grote Hervorming. Wanneer men door de poort Saint-Antoine de stad verliet, trof men bijna onmiddellijk een Kerk aan van ronde gedaante, en vlak daarnaast een klooster, bewoond door monniken van Clugny (1, wier zeden, gelijk wij zo even zeiden, niet voorbeeldig waren. Het was de priorei van St. Victor.

Binnen deze muren, hadden vele gesprekken en beraadslagingen plaats, die de Hervorming voorbereidden. St. Victor was een kleine staat, met een klein grondgebied, welks prior de onbeperkte beheersers was. Op de 5en December 1514, lag. Jean-Amé Bonivard, de toenmalige prior, te ziele en ter zijde van zijn bed, bevond zich zijn neef Frans, een-en-twintig jaren oud, en te Seyssel (2) geboren, wiens vader een zekere rang bekleedde aan het hof van de hertog Philibert van Savoye, en wiens moeder uit het adellijk geslacht van Menthon was. Hij behoorde tot die klasse van edelen en kerkelijken, die de hertogen van Savoye naar Genève overplaatsten om de burgers verwijfd te maken. Te Turijn opgevoed, was hij de roervink van de hogeschool geworden, en overal deze vrolijke inborst medebrengende, scheen hij een uitnemende lokvogel te moeten zijn, om de jeugd van de stad in de netten van Savoye te lokken; maar het viel geheel anders uit, hij keerde zich tot de vrijheid.

Voor het ogenblik dacht hij slechts aan zijn oom, wiens einde gekomen scheen. Hij wendde zijn onrustige blikken niet van hem af, want de oude prior was in hevige onrust op zijn sterfbed. In vroeger tijd had hij, in een ogenblik van verbittering, voor rekening van de Kerk vier grote veldslangen doen gieten, om een van zijn naburen, de heer van Viry, in zijn aan de voet van de berg Salève gelegen kasteel te belegeren. De oude Bonivard had wel andere zonden bedreven, maar daarover verontrustte hij zich weinig in vergelijking met deze. Die grote kanonnen, van zijn geestelijke inkomsten aangeschaft, met het doel om mensen te doden en bres te schieten in het kasteel van een oude vriend, bezorgden hem een geweldige gewetensangst (3).

In zijn benauwdheid wendde hij zich tot zijn neef. Hij had een uitweg, een verdienstelijk werk gevonden, dat, hem geschikt toescheen, om aan zijn ontrust geweten de vrede weder te geven: "Frans," zei hij tot zijn neef, "luister goed naar mij; gij kent die artilleriestukken "zij moeten gebezigd worden tot de dienst van God. Ik wil, dat

(1) In de nabijheid van het tegenwoordige Observatorium.

(2) Tegenwoordig in het departement van de Ain.

(3) Bunivard Chroniq., 11, p. 246.

men er, onmiddellijk na mijn dood, klokken voor de Kerk van vervaardige."

Frans beloofde het, en de tevreden gestelde prior stierf, aan zijn neef het vorstendom, het klooster en de veldslangen nalatende.

Een bijzondere overeenstemming van gevoelens had weldra Berthelier en Bonivard verenigd. De eerste had meer geestkracht, de tweede meer bevalligheid; maar beiden behoorden tot het nieuw geslacht; zij, werden wapenbroeders, en beloofden elkander het bijgeloof en de willekeur een meedogenlozen oorlog aan te doen. Zij gaven elkander wederkerig blijken van hun genegenheid, en Bonivard werd peet van een van de zonen van Berthelier. Toen deze, op de dag zelf van de dood des ooms, zijn vriend een rouwbezoek had gebracht, vernam hij uit zijn mond de geschiedenis van de veldslangen. "Wat!" zei hij, "kanonnen smelten om er klokken van te maken! "Wij zullen u zoveel gesmolten ijzer geven, als gij nodig zult hebben om u een klokkenspel te maken, waarvan het geluid u de oren "zal doen bersten. maar de veldslangen moeten veldslangen blijven."

Bonivard merkte aan, dat, volgens de bevelen van zijn oom " de kanonnen moesten

gebezigd worden tot de dienst van de Kerk. "De "Kerk zal dubbel gediend worden," hernam Berthelier, er zullen klokken zijn te St. Victor, dat de Kerk is, en geschut in de stad, die de grond van de Kerk is." Hij bracht de zaak voor de raad, die alles goedkeurde wat Berthelier verzocht (1).

Maar nauwelijks had de hertog van Savoye zulks vernomen, of hij eiste voor zich de kanonnen van het klooster. De raad van de vijftigen werd verzameld om over deze zaak te beraadslagen, en Berthelier was niet de enige, die de rechten van de stad verdedigde. Een jong burger v n vijf-en-twintig jaren, met een zacht maar moedig karakter, rustig en evenwel ijverig, evenzeer de vriend van de wet als van de vrijheid, zonder kleingeestigheid en zonder verwaandheid, en die in zijn ziel nauw verbondene en machtige krachten droeg, vreesde niet de worsteling tussen Genève en de vreeselijksten van zijn naburen te beginnen.

Hij heette Besangon **Hugues**, had pas zijn vader verloren, en stelde toen zichzelf meer op de voorgrond. een enkele gedachte beheerste hem: de onafhankelijkheid van zijn land handhaven, zich tegen de overweldigingen van Savoye verzetten. al moest hij zich ook de haat van de hertog op de hals halen. "In de naam van het volk," zei hij, "verzet "ik mij er tegen, dat men dit geschut aan zijn Hoogheid over- "geve; de stad heeft het nodig." De vier kanonnen bleven te G neve; maar van toen af aan beschouwde Karel III Berthelier, Hugues en Bonivard met een toornig oog. "Ik zal het hun betaald zetten," zei hij. - "Toen ik hem," verhaalde Bonivard, "na de dood van "mijn oom mijn opwachting maakte, gaf zijn Hoogheid mij een bek (2)."

Karel III, zoon van Filips Zonder-Land, geleeke niet veel op deze avontuurlijke vorst. Toen hij een zekere leeftijd bereikt bad, had Filips zich verbeterd; en na verscheidene onechte kinderen

(1) Registers van Genève, 8 en 9 December 1514.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 247,

gehad te hebben, was hij ten laatste met Margaretlia, van Bourbon, en daarna, weduwnaar geworden, met Clandina, van Penth vre of van Bretagne gehuwd, en had in 1490 de troon van Pi mont en Savoye bestegen. Karel III, zijn zoon uit het tweede huwelijk, geleeke meer op zijn grootvader hertog Lodewijk; hij was, gelijk deze geregeld, maar zwak, onderworpen aan zijn vrouwen had van Monsieur slechts zijn vlagen van toorn overgeërfd. Veel ververstand had hij niet; maar zijn raadsheren die zeer bekwaam waren, kwamen hem te hulp. Een enkele gedachte scheen hem voortdurend bezig te houden: Genève met Savoye te verenigen; het was bijna zijn gehele staatkunde. Om Genève te bezitten verloor hij zijn staten. Nooit is de fabel van de hond, waarvan Esopus spreekt, minder een fabel geweest.

In 1515 scheen alles de plannen van deze vorst gunstig. Het huwelijk van de jonge Filiberte, dat in 1513 wegens de jeugdige leeftijd van de prinses niet voltrokken was, zou weldra gevierd worden. De bisschop van Genève, die toen om het concilie van Latraan zich te Rome bevond, zou er het verzoek van zijn neef, betreffende het tijdelijk opperbestuur, ondersteunen. De ministers van Karel, het hof, de adel en de geestelijkheid, allen drongen aan op de inlijving van Genève. Was deze stad niet de markt van de in de nabijheid van Savoye gelegen gewesten? Was zij niet noodzakelijk voor de krijgskundige verdediging van het hertogdom? Claude van Seyssel, een geslepen staatsman, schrijver van de Monarchie van Frankrijk, een groot verachter van elke republiek," en die weldra tot aartsbisschop van Turijn werd benoemd, hield niet op de hertog te herhalen, dat, zo Genève binnen zijn land bleef zonder tot zijn

land te behoren, Savoye aan grote gevaren was blootgesteld. Toen hij de dringende aanzoeken van Seyssel vernam, zei Bonivard: "Waarlijk! zijn Hoogheid behoeft niet voortgedrongen te worden om haar te doen lopen. "Zij heeft begonnen met de trom te laten slaan, en nu opent zij "zelve de dans."

Maar zou de paus tot de dans toetreden? Zou hij Genève aan Savoye overleveren? Dat was de vraag. Leo X beminde de rijkdommen de kunsten, de genoegens en al de genietingen van het leven; hij toonde zich edelmoedig, mild, zelfs verkwistend, en bekommerde zich niet veel om de zaken. In de stad van de Pausen en Cesars had hij voor Juliaan en zijn jeugdige gemalin een prachtig paleis in gereedheid gebracht. Elke dag vierde men, door ongehoord glansrijke feesten, de verbindtenis van de Medicis met het oude geslacht van Humbert met de witte handen.

"Ik zal niets ontzien," had Leo X gezegd; en inderdaad kostten hem deze verlustingen de ontzagelijke som van vijftien duizend dukaten. Hoe zou deze opperpriester, die altijd bezig was anderen te beroven om zijn verwanten te verrijken en te verheffen, de eer en zo roemrijke verbindtenis in de waagschaal stellen om de onafhankelijkheid van een onbekende, in de woeste Alpenlanden geplaatste, stad te handhaven? Daarenboven was de toestand van Genève verontrustend; de vrije instellingen van de stad bedreigden de tijdelijke raag van de bisschop, en was deze vernietigd, wat zou er dan van de geestelijke macht worden? Maar indien de hertog van Savoye er onbeperkt vorst werd, zou hij de aanmatigende vrijheden van de burgers afschaffen, en aldus de bisschoppelijke voorrang hebben. Deze geschiedenis, welke toen die van Genève was, was die van het merendeel van de middeleeuwsche steden geweest (1).

Laurent de Medicis had de gewoonte van te zeggen: "Mijn zoon Juliaan is goed; mijn zoon Jan (Leo X) is slim; mijn zoon Peter is gek." Leo meende een bewijs van veel slimheid te geven, door Genève aan de roem van de Medicis en aan de eerbij van Savoye op te offeren. "De hertog van Savoye," verhaalt een katholijk geschiedschrijver, trok partij van deze omstandigheid (het huwelijk) om zich een bul te doen geven, die de overdracht van de tijdelijke rechtspleging bevestigde (2)".

Karel III triomfeerde. Hij had het doel bereikt, dat zijn voorgangers gedurende eeuwen hadden nagejaagd; hij had meer gedaan dan Peter, de kleine Charlemagne; meer dan Amedéus de grote; hij meende de held te zijn van zijn geslacht. "Ik ben onbeperkt heer van Genève met betrekking tot het wereldlijke bestuur," zei hij tot allen. "Ik heb het van onze heiligen vader, de moderne paus, verkregen." Maar wat zou men te Genève zeggen? Zou de oude republiek onderdanig het hoofd buigen onder het juk van de Savoyaards (3)?

De gehele stad geraakte in beweging, toen deze tijding er aankwam. Berthelier" Bonivard, Hugues, Vandel, Bernard, zelfs de meest katholieken onder de burgers, werden onrustig en verontwaardigd over deze overweldiging, spraken te samen, en gaven er vooral de paus de schuld van. "De macht van de pausen," zeiden zij, strekt zich niet uit over van de vorsten rijksg gebied, maar over de zonden; "zij hebben de sleutels van het hemelse koninkrijk ontvangen, om de ondeugden uit te roeien, en niet om meester te zijn van de koningen en volken." Er waren te Genève enige weinige geleerden (Bonivard behoorde daartoe), die de bestoven boeken van hun bibliotheek opsloegen, en er gronden tegen het pauselijk besluit in opzochten. Had de heilige Bernardus niet tot paus Eugenius gezegd: de wijnberg des Heeren bebouwen, en er het onkruid uitroeien, dát is uw werk. Gij hebt behoefte niet aan een scepter, maar aan een spade (4)?"

Op de 25ste Mei begaven zich afgevaardigden uit de raad tot de bisschop. "Monseigneur," zei de eerste syndicus tot hem, " wij bezweren u de gemeente in

dezelfde toestand te laten, waarin " uw voorgangers haar aan u hebben overgegeven, in het genot van haar goede gewoonten en aloude vrijdommen." De bisschop was in verlegenheid; aan de een zijde beefde hij er voor mannen te verbitteren, wier geestkracht hem bekend was, en aan de andere zijde zijn neef, wiens, slaaf hij was, misnoegd te maken; hij deed

(1) Thierry, *Lettres sur l'histoire de France*, passim.

(2) *Chronique des Comtes du Genevois*, door M. Lévrier, luitenant-generaal van de rechtbank van Meullant, II, bladz. 110.

(3) *Archieven van Genève*, 9 Juni 1515. - Savyon, *Annales*, p. 49. - *Manuscripten van Roset en van Gautier*. Maratori, *d'Italia*, X, p. 110 - Roscoe *Léon III*, p. 2.

(4). *Discs sarculo tibi opus esse, ron sceptro.*" (Bernardus, de *Consideratione*, ad *Enqcnium papam*, liber II, cap. VI.)

niets, en stamelde slechts enige woorden. Toen begaven zich de syndics naar het kapittel. "Voorkomt deze ongerechtigheid," zeiden zij tot de kanunniken, "want dat raakt u even zo veel als de stad." Maar de eerwaarde vaders, die rijke inkomsten op het grondgebied van de hertog hadden, en die vreesden deze te zien verbeurd verklaren gaven een zo verward antwoord, dat men er niets van kon begrijpen. De bisschop en de kanunniken leverden Genève over aan diengenen, die zich ten doel gesteld had zijn meester te worden.

Het gerucht dat deze stad stellig aan Savoye gegeven was, verspreidde zich dagelijks meer; van alle kanten schreef men er over. Bewogen door de brieven, die zij ontvingen, kwamen de syndics andermaal tot de bisschop. "Het is nu een algemene stem en gerucht," zeiden zij tot hem; "Monseigneur, spreek deze zonderlinge verhalen tegen en laat deze overweldiging, hoewel zij begonnen is, niet voltooid worden."

De bisschop zag hen een poos aan; daarna, zijn schele en holle ogen ter neder slaande, bewaarde hij een diep stilzwijgen. De syndics vertrokken zonder iets verkregen te hebben. Wat zou men doen? Het laatste uur van de vrijheid scheen voor de oude republiek geslagen. De burgers ontmoetten elkander zonder een woord te spreken; hun bleek gelaat en hun donkere blikken alleen drukten hun smart uit. Één kreet deed zich niettemin in hun midden horen. "Daar het recht machteloos is," zeiden de stoutmoedigsten, "nemen wij onze toevlucht tot het geweld, en, als de hertog binnen Genève wil komen, zal hij over onze lijken moeten gaan."

Maar het merendeel was ongerust; hun zwakheid en de macht van Savoye kennende, beschouwden zij de weerstand als nutteloos. Het oude Rome had. de onafhankelijkheid van vele volken vernietigd; het nieuw wilde het navolgen. De stad was verloren. Het behoud kwam van een zijde, van welke niemand het zou hebben verwacht (1).

Het heilige college was bijeengekomen en de Kerkvorsten, met purper bekleed, hadden de zaak onderzocht. Een bisschop zijn wereldlijke vorstenwaardigheid ontnemen. wat gevaarlijk voorbeeld voor de pauselijke waardigheid zelve! wie weet, of men niet eenmaal evenzo met zijn Heiligheid zou willen doen? Volgens hen, zou men gezegd hebben, dat het katholicisme ineens stort en verdwijnt, wanneer het de herdersstaf niet met de caesarscepter verenigt. De kardinalen stelden vast, "dat het een kerkvoogd alleen dan geoorloofd was van zijn wereldlijk rechtsgebied afstand te doen wanneer: 1e. de onderdanen tegen hunnen vorst oproerig waren; 2e. dat de vorst niet machtig genoeg was, om hen te onderwerpen; 3e. dat men hem iets beters tot beloning daarvoor gaf."

Moest de beloning een ander wereldlijk gezag of eenvoudig een geldelijke schadeloosstelling zijn? Hierover delen de documenten niets mede. Wat daarvan zij, het heilige college weigerde zijn goedkeuring aan het pauselijk besluit, en de bul werd herroepen (2).

De hertog was er verwonderd en verbitterd over. Zijn raads-

(1) Registers van Genève, msc. - 22, 25 Mei, 19 Juni 1515. - Manuscript van Reset, boek 1, hoofdst. LXXII. - Savyon, Annales, p. 49, enz.

(2) Manuscript van Reset, boek I, bladz. 72. - Savyon, Annales, p. 50. - Spon, I, p. 26t. Chroniq., II, p. 268. - Lévrier" Chroniq.11, p. 110.

lieden stelden hem gerust; zij deden hem opmerken dat, volgens de beslissing van de kardinalen, een oproer voldoende zou zijn, om de bisschop de wereldlijke rechtspraak te ontnemen. "De Genèvezen," zeiden zij, die een warm hoofd en veel praats hebben, moeten enige onvoorzichtigheid begaan, door middel waarvan men het heilige college zal bewijzen, dát zij een krachtiger herder dan een bisschop, nodig hebben, om hen tot hunnen plicht te brengen."

Bij deze vertogen moet men enige bekwame praktijken voegen. De officieren van justitie, die tot de hertogelijke partij behoren, moeten tegen de burgers enige duistere, partijdige, onbeslisbare, onontcijferbare processen-verbaal opmaken; de heren kardinalen van Rome, die de traagheid zelf zijn, zullen er van afzien, dat afschuwelijk gekrabbel te lezen; men zal hun de zaak mondeling uitleggen, men zal hun aantonen, dat het enige middel om de bisschop te redden is, aan de hertog het onbeperkt gezag in de stad te geven. Karel troostte zich, en zond aan zijn neef nieuwe instructies. "Daar ik," zei hij, "de boom niet kan hebben, wil ik ten minste de vruchten genieten. Begin dus, ten einde mij geld te verschaffen (foncer), met overal (ab hoc et ab hac) te plunderen." Door middel dezer plunderingen zou men de Genèvezen verbitteren; men zou er hen toe brengen de wapens op te vatten, en er op deze wijze in slagen, hun onafhankelijkheid met toestemming, niet alleen van de paus, maar ook van al de kardinalen, in te trekken (1).

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 253. - Manuscripten van Roset en Savyon.

Ibid., de zoon, B. Hugues, p. 226

VIJFDE HOOFDSTUK.

De geweldenarijen van de bisschop brengen Berthelier en het volk van Genève in oproer.

De bisschop, als eerste dienaar van zijn neef, maakte zich gereed om volgens diens bevelen te handelen. De hertog had hem een curator opgedrongen, die hem slechts datgene gaf, wat hem volstrekt noodzakelijk was om zich zeer karig te onderhouden. Eens, toen een aanzienlijk burger hem om een gunst verzocht, riep Jan van Savoye uit: ik heb niets dan mijn bisschopsstaf en mijter, de goederen behoren de hertog; de hertog is bisschop, de hertog is abt." - "Daar nu," voegt de kroniekschrijver er bij "de hertog zeer plunderziek was, moest Jan aan de afpersers van zijn Hoogheid de vrijen teugel laten." Zij legden de hoogst mogelijke boeten op; ofschoon de straf, wanneer men voor de eerste maal op een uitgesproken vonnis terug kwam, slechts zestig sous moest zijn, eisten zij vijftig livres. Nooit deed enig vorst zoveel pogingen om een oproer te onderdrukken, als de bastaard om het aan te blazen. Hij vertoonde zelfs moed met het plan om zijn vorstelijke waardigheid te verliezen, maar het was door de drang van de dienstbaarheid. Hij ontnam aan de syndics hun rechterlijke macht; hij wierp burgers in de gevangenis om zich over geheime of denkbeeldige beledigingen te wreken. Men begon te morren. " Een zonderling herder!" zei men, " hij stelt zich niet tevreden met zijn kudde te scheren, maar hij laat ze door zijn honden afmatten en verscheuren." De aanhangers van Savoye juichten. Bene van deze handelingen van de bastaard had werkelijk bijna Genève in het verderf gestort (1).

Claude Vandel was een van de meest geachte burgers dor stad, Uitstekend rechtsgeleerde, met een edel karakter en een vlekkeloze rechtschapenheid, zedige, ingetogene manieren, maar ook met groeten moed begaafd, ondersteunde hij met eigen gevaar de zwakken en geringen tegen de vervolgingen van de groten. Eens, dat een burger onrechtvaardiglijk was aangevallen door een van de officieren van de bisschop, nam Vandel zijn verdediging op, en verbitterde dus de kerkvoogd, die zwoer er zich over te zullen wreken. Maar op wat wijze zou hij zulks doen? Het volk had eerbied voor Vandel, zijn voorvaderen hadden de eerste posten in de Staat bekleed; zijn vrouw, Mie du Fresnoir, was uit een aanzienlijk geslacht, verwant met de Châtillons en andere savooische huizen van het edelste bloed. Daarenboven had Vandel altijd vier zonen om zich, die nauw aan elkander verknocht en vol eerbied voor hunnen vader, eenmaal zouden geroepen worden om een belangrijke rol te spelen. De oudste, Robert, was een van de syndics; Thomas was kanunnik, procureur fiscaal en een van de eerste priesters, die de Hervorming omhelsden; de beide jongeren, Hugo en Peter, toen nog maar knapen, werden de een afgezant van de Republiek in Zwitserland, de andere kapitein-generaal.

Men wist aan het bisschoppelijke paleis, dat de zonen van Vandel nooit zouden toelaten, dat men de hand sloeg aan hunnen vader; dat het volk zelf zijn verdediging zou opnemen. Niettemin besloot men de Genèvezen onder het juk van een onbeperkt gezag te doen bukken. Toen Thomas, die toen geestelijke te Morges was, de gevaren vernam, die zijn vader bedreigden, ijldde hij naar Genève. Hij had een beslist karakter en gelijk men zei " hij wist beter met de degen dan met het gebedenboek om te gaan."

Het plan van de bisschop vernemende, hadden zijn broeders en hij, in hun hart die ongewone en plotselinge ontroeringen gevoeld, welke de edelste aller genegenheden veroorzaakt, en hadden gezworen hun ligehamen tot een wal om hunnen vader te maken. De bisschop en zijn hovelingen namen list te baat. Vandel was op zijn landgoed, Robert en Thomas waakten in zijn omgeving. Men verbreidde het gerucht,

dat de rovers van de bisschop zich bij het vallen van de nacht van de rechtsgeleerde zouden komen meester maken. Bijgevolg gingen Robert en Thomas, voor dat de nacht aanbrak, om diegenen te bespieden, die hunnen vader moesten wegvoeren. Maar in plaats van op het bepaalde uur, ware deze vroeger uitgegaan en hadden zich bij het huis verborgen. Toen de nacht was aangebroken kwamen zij uit hun schuilplaats te voorschijn, en terwijl de zonen en vrienden van Vandel hen elders opwachtten, lichtten zij de republikein Claude op, bonden hem,

(1) Idvriër, Chron. des enfantes de Savoye, II. p. 112. - Galiffe, Médériaux pour l'histoire, 11, p. 20, 176, Savyon, bandes, p. 50.

deden hem door de verborgen deur van een geheim achterpoortje gaan en voerden hem, door een onderaardse gaanderij tot in de gevangenis van het bisschoppelijk paleis (1).

De volgende dag snelden de zonen van Vandel diep bedroefd tot hun vrienden, en spraken de burgers aan, die zij in de straten ontmoetten. Zij brachten hun onder het oog, dat de syndics alleen het recht hadden strafzaken te onderzoeken, en dat de bisschop, door hunnen vader in verzekerde bewaring te stellen, de vrijdommen van de stad met voeten getreden had. Het volk geraakte in oproer, de raad vergaderde, de voorstanders begaven zich naar de kerkvoogd en verzochten hem, Vandel in vrijheid te stellen of aan hen, zijn wettige rechters, zijn processtukken ter hand te stellen.

"Mijn raad," zei de bisschop, "zal onderzoeken of deze inhechtenisneming in strijd is met uw vrijheden, in welk geval ik zal herstellen, wat er zal te herstellen zijn." De bisschoppelijke raad zelf stemde voor de vrijlating van Vandel, maar de bastaard weigerde haar halstarrig.

Toen ontstak de toorn van het volk tegen de burgers, die jaarwedden van de bisschop hadden aangenomen.

"Deze kerkvoogd," zei men, "weet zeer wel, dat enige onder hen zijn geld verkiezen boven de vrijheden van de stad. Waarom zou hij vrezen onze rechten aan te roeren, daar verraders ze hem hebben verkocht?" De geestelijke, Thomas Vandel, de haastigste van de familie, liep naar Berthelier. De verbittering is algemeen," zei hij tot dezen, een toch aarzelt men; niemand durft de kat de "bel aanhangen." Berthelier voegde zich bij de zonen van Vandel, en hun stoutmoedige voorstellingen, zoowel als het gemor van het volk, bewogen de syndics. De dag (29 Juni), was reeds vergevorderd. Dat doet er niet toe; nog die zelfde avond te acht ure, een ongewone tijd, kwam de raad bijeen, en al de aanzienlijksten van de stad voegden zich, ten getale van drie honderd, bij de vergadering." Men snelde er henen, men verdrong elkander, de zaal was overvol.

Berthelier was dáár. Hij was nog slotvoogd van Peney, door de wil van de bisschop; en deze verheugde zich met zijn hovelingen daarover, dat hij "hem een been in de bek had gegeven om hem het blaffen te beletten." Er waren wel enige Genèvezen, die hem een somberen blik toewierpen, alsof deze grote burger zelf zijn vaderland verraadde. Maar Berthelier was rustig, zijn houding was kloekmoedig, hij was gereed de eersten slag toe te brengen. De syndics droegen de onwettige daad van de bisschop voor; de zonen van de gevangene eisten, dat men hunnen vader zou wreken; Berthelier riep uit: "Om de vrijheden van de stad te handhaven, moet men zonder vrees handelen; laat ons de burger bevrijden, die verreders hebben opgeligt." Jean Tacon, kapitein-generaal die tevens een jaargeld van de bisschop trok, viel hem in de rede: "Zacht wat," zei hij, "indien wij deden zoals gij het verstaat, zouden er zwarigheden uit

kunnen voortkomen." Zeer vertoornd riep Berthelier

(1) Bonivard, Chroniq., II. p. 257. - Registers van Genève, 29 Juni 1515. - Savyon, Annalen, p. 51. - Manuscripten van Roest en van Gautier.

uit: "Nu ziet men wel wie een jaargeld trekt!" Op dit woord weerhield Tacon zich niet meer: "Gij zijt het," zei hij toornig, "ja gij, die mij het "voorbeeld gegeven hebt om een jaargeld aan te nemen." Bij het horen van dit verwijt trok Berthelier uit zijn borst de brieven van de bisschop, die hem tot slotvoogd van Peney hadden gemaakt, en die hij bij zich gestoken had toen hij zich naar de raad begaf, en scheurde ze voor de vergadering in stukken, zeggende: "Daar ik u de weg getoond heb om ze te verkrijgen, toon ik u nu die om er van af te komen." Dit woord werkte als een elektrische vonk. "Geen jaarwedden meer!" zei men aan alle zijden. Allen die met een jaargeld begiftigd waren verklaarden zich bereid hun bewijsstukken even als Berthelier te verscheuren. Het rumoer was buitengewoon: "Men moet de "algemenen raad door klokgelui bijeen roepen," zeiden enigen. - "Neen, neen," zeiden de meer voorzichtigen, "dat zou het teken zijn tot "een grote oploop, en het volk zou zichzelf recht verschaffen (1)."

Men moest toch iets doen. Een gedeelte van de vergadering stond op, begaf zich voor het bisschoppelijk paleis, en begon de kerkvoogd toe te roepen: "laat de gevangene los!" Maar de bisschop verscheen niet; de vensters en deuren van het paleis bleven hermetisch gesloten. De verbittering werd algemeen. "Daar de vorst," zei men, "niet verschijnt, moet dus het volk worden verzameld." Ogenblikkelijk liep Jean Bernard, wiens drie zonen in de Hervorming een belangrijke rol speelden, naar de St. Pieterstoren om de algemenen raad bijeen te luiden. Maar voorziende wat op het punt was te geschieden, hadden de priesters de klokketoren gesloten. Bernard liet zijn plan niet varen; hij greep een grote ijzeren hamer en begon geweldig op de deur te slaan. Benige burgers kwamen toelopen en deden hem ophouden; zij hadden zo even vernomen dat de reden, waarom de bastaard zich niet vertoonde, was, dat hij, de woede van het volk vrezende, Genève in allerijl had verlaten. Te midden van zijn angsten had de bisschop nog ééne troostende gedachte. Il Voorzeker," dacht hij, dit is een beweegreden, die het heilige college "zal overtuigen; mijn volk geraakt in oproer!" Maar de bisschoppelijke raad dacht er geheel anders over; de inhechtenisneming van Vandel was onwettig, en hij stelde deze burger in vrijheid. "Van "toen af aan werd de haat van de bisschop des te groter tegen //diegenen, die niet in zijn dwingelandij toestemden." (2)

De geestkracht, die de burgers getoond hadden, deed de bastaard inzien, wat hij te wachten had, wanneer hij de hand wilde slaan aan hun onafhankelijkheid. Zijn vertrouwden besloten bijgevolg, daartoe een anderen weg in te slaan; het zo trotse en zo sterke volk te ontzenuwen, en tot dit oogmerk in Genève meer en meer bijgeloof en losbandigheid te verspreiden. Het bijgeloof zal de burgers, beletten zich met hervorming en waarheid in te laten, terwijl de ongebondenheid hun hun waardigheid, hun rechten en hun kostbaarste vrijheden zal doen vergeten. Het duurde niet lang eor dit plan werd verwezenlijkt.

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 258.

(2) Honivard, Chroniq., II, p. 271. - Qaliffe, illatériaux pour l'histoire de Genève, 11, p. 122. Havyon, donaten, p. 52.

In de aanvang van 1517 (het is het jaar, waarin de Hervorming in Duitsland begon), kwam een monnik, Thomas genaamd, barbevoets te Genève in de Italiaanse taal prediken, en het volk, dat er niets van begreep, hoorde hem met bewondering aan. De maagd Maria, de heiligen en de afgestorvenen waren zijn gewoon onderwerp. Bonivard haalde de schouders op en zei "Hij springt "altijd van de hak op de tak, even als een domkop!" Toen begon de monnik wonderen te doen. Bij het uitgaan van de Kerk bracht men zieken tot hem; hij zegende rechts en links, en velen keerden genezen terug. "Wat zegt gij dáárvan?" vroegen met zegepralend gelaat enige godvruchtigen aan de twijfelenden kloostervoogd. - "Wel," antwoordde hij "Imaginatio facit casum (1). Die onnozele "lieden verbeelden, zich zozeer" dat hij hen genezen zal, dat zulks enige uitwerking heeft; maar deze is niet van langen duur, en "verscheidenen koeren nog meer ziek terug, dan zij er henen gekomen waren." de horen van de raad, even als de anderen bij de neus genomen, zonden de monnik "vorstelijke geschenken." Daar het bijgeloof niet voldoende was, voegde men er feesten en liederlijkheden bij, Hertog Philibert de schone, die in 1498 met René, zijn bastaardbroeder, te Genève gekomen was, had dit middel reeds gebezigd om de Genèvezen in bedwang te houden. "Gaat", had hij tot zijn adellijke heren gezegd, "en wint al die kooplieden en handwerkslieden door met hen op de gemeenzaamsten voet te verkeren. De Genèvezen met een vriendelijk voorkomen naderende, zetten de Savooische edelen zich werkelijk nevens hen in de kroegen, dronken, lachten, zongen en verblindden de eenvoudigen door hun snorkende taal. "Hun grote pralerijen" bedekten hun fijn gesponnen bedriegerijen met fraaie redeneringen, en alle schaamte verachtende, veroorloofden zij zichzels blikken en gebaarden vol van een verfoeilijke ongebondenheid, die de harten met onreinheid bezoedelde, en de jeugd verdoerde. Verre van zich tegen deze ongebondenheden te verzetten, waren de priesters onder de eersten om zich daaraan over te geven. een schandelijke wulpsheid veroorzaakte schuldige uitpattingen, die de ondergang moesten medevoeren voor diegenen, die er zich aan overgaven en tevens die van de stad zelve. De onbeschaamheid wandelde door de straten.

Waarlijk," zeiden de vreemdelingen, die zich te Genève ophielden, " het is een stad, die tot aan de ogen in de wellusten baadt! De Kerk, de adel en het volk zijn er aan alle uitpattingen overgegeven. Men ziet er niets dan spelen, dansen, vermommingen, maaltijden, onttuchtigheden en, tengevolge daarvan, twisten en krakelen. De overvloed veroorzaakt er onbeschaamdheid, en zekerlijk verdient Genève " door de tuchtroede Gods geslagen te worden (2)."

Philibert Berthelier, hoewel begaafd met een onwrikbare moed en een onvermoeide bedrijvigheid, en blakende voor de onafhankelijkheid en de aloude rechten van de vrijheid, maar zelf door de algemene kwaal aangetast, bracht toen het door hem beraamde plan ten uitvoer, en besloot in Savoye de losbandige zeden ingang te verschaffen waarmee het zijn vaderland had begiftigd. Hij gaf zich geheel aan de feesten, maaltijden en liederlijk- heden over; hij dronk, lachte en zong met de kinderen van Genève; er was niet één feest, waar hij geen deel aan nam; Bonus eivis, malus homo!" zei men van hem. " Ja, malus homo, een slecht mens," zei hij; "maar, daar de wijze mannen het niet wagen hunnen bijstand ll te verlenen aan een onderneming, waaraan zij wanhopen, moet " ik wel de vrijheid redden met behulp van de gekken."

Hij bezigde zijn praktische geest en zijn grote scherpzinnigheid om de xnenschen te winnen (D, en bereikte het doel dat hij zich had voorgesteld. De samenkomsten van de burgers van Genève veranderden van lieverlede van karakter; Philibert de schone had

er een leerschool van de dienstbaarheid van gemaakt; Philibert Berthelier maakte er een leerschool van de vrijheid van. Diegenen, die zich tegen de overweldigingen van de Savooische vorsten verzetten, voerden stoutmoedig het woord in deze vrolijke en luidruchtige feesten. Alsof hij met een toverkracht was begaafd, had de grote burger de Genève's geest een geheel tegengestelde richting gegeven, en, terwijl hij hem in zijn hand hield, liet hij hem alles doen, wat hij wilde. De bijtende spotternijen vielen op de bisschop en op de hertogelijken; en al de kwinkslagen (quolibets) werden met schaterend gelach en toejuichingen ontvangen. Indien enig bisschoppelijk beambte een onwettigheid beging, werd de zaak voor deze zonderlinge rechtbanken gebracht, en deze herstellende van onrechtvaardigheden belastten zich er mede, aan het slachtoffer recht te verschaffen. Daar de Savooische partij zich buiten de wet stelde, deed de Genève'sche partij het zelfde, en de oorlog begon.

Had Berthelier de rechte weg ingeslagen? Was het op zulke grondslagen, dat de onafhankelijkheid van Genève moest worden gevestigd? Voorzeker, neen; de ware vrijheid kan niet bestaan zonder de gerechtigheid, en, bijgevolg, niet zonder een zedelijke verandering, die van God komt. Zoolang het jonge Genève nog boven alles het vermaak beminde, konden de bisschop en de hertog zich er nog van meester maken. De zucht naar genot was zó hevig bij de meesten dezer jonge lieden, dat het voldoende was hun het lokaas met enige behendigheid toe te werpen, om het hen met een brandende onstuimigheid te doen aangrijpen. Zij voelden toen wel, zegt een schrijver van de zestiende eeuw, de angel, die hun in de keel stak, maar zij hadden de moed niet, die los te rukken. Deze kracht moest van Boven komen. De zo onstandvastige en zwakke menselijke geest vond in Gods Woord de macht, die het behoeftte, en welke de herschepping van de vijftiende eeuw hem nooit zou hebben gegeven. De Hervorming was noodzakelijk voor de vrijheid, omdat zij noodzakelijk was voor de zedelijkheid. Wanneer in enig land, in Frankrijk bijv., de geest van het protestantisme ontaardde, verloor ook de menselijke geest zijn kracht, en beheerste de ongebondenheid op nieuw de maatschappij; en, na een prachtige dageraad te hebben zien schemeren, verviel deze zo begaafde natie weder in de diepen nacht der traditionele macht van Rome en van het des-

- (1) "Het is hun verbeelding, die deze uitwerking voortbrengt." (DAd allieendum homines ad se." (Geil; Matériaux pour l'histoire de Genève,
(2) Bonivard, Chroniq., H, p. 318, en passim. Gerechtiglijk verhoren ven Pécolitt, 11, p. 42.

potisme van de Valois en van de Bourbons. De vrijheid is nooit met meer vastheid gevestigd geworden dan bij de volken, waar Gods Woord heerste (1).

ZESDE HOOFDSTUK.

De vijandige partijen bereiden zich tot de strijd.

Daar zich in Genève een nieuw en machtige oppositie vormde, was het noodzakelijk, dat de bisschop en de hertog zich nauwer verenigden. een zaak van weinig aanbelang was toen op het punt hen in onmin te doen geraken en aldus de bevrijding van Genève te verhaasten.

Op zekere dag, toen de aan jicht lijdende bastaard, op een smartbed liggende, en vreeselijk lijdende was, hoorde hij oenig gerucht op de straat, Wat is dat?" zei hij. -, Een dief, die men wegbrengt om gehangen te worden," antwoordde hem de oude

vrouw, die hem verpleegde, en zij voegde er bij: zo gij hem genade schonkt, Monseigneur, zou hij zijn gehele leven lang voor uw gezondheid bidden." Medegesleept door de neiging van alle zieken, die alles willen beproeven, wat hen kan genezen, zei de bisschop: " Welnu, dat men hem in vrijheid stelle."

Het was in Genève de gewoonte (ene zonderlinge gewoonte!) dat de syndies aan de stedehouder de lieden overgaven, die zij veroordeeld hadden, dat de stedehouder hen overgaf aan de slotvoogd van Gaillard (in Savoye), en de slotvoogd aan de scherprechter. Zo ging dan de scherprechter, door de slotvoogd bijgestaan, deze man hangen, toen de beambten van de bisschop hem het bevel kwamen brengen, hem weder los te laten. "Ik ben dienaar van mijn zeer geduchte heer de hertog van Savoye," zei de slotvoogd, "en ik zal mij kwijten van de plicht, die hij mij heeft opgedragen." Men kwam evenwel overeen, dat de terechtstelling zou worden geschorst en de bisschop deed zijn raad bijeen roepen, om te onderzoeken, of hij geen recht had een misdadiger te begenadigen, zelfs wanneer deze reeds in handen was van de hertog, belast met hem te doen terecht stellen. Er was onder de leden van de bisschoppelijke raad een man met een schoon karakter, die in de geschiedenis van Genève naast Berthelier en zelfs boven deze een plaats zou innemen, Aimé Lévrier, een rechter, de zoon van een gewezen syndicus, kende geen anderen regel dan de wet, geen andere beweegreden dan zijn plicht. Ernstig, kalm, vol waardigheid, begaafd, als ik mij zo mag uitdrukken, met de wijsheid van enen Nestor, was hij beslist en vol geestkracht om de wetten te doen ten uitvoer leggen, en, zodra zijn geweten zich deed horen, gehoor-

(1) Bonivard Chroniq., II, p. 265, 271. - Ponce de Genève, Méni. d'Archéol. V, p. 361. - Craliffe Matériaux pour d histoire de Genève, p. 201, 207, 216. -- Calvijn, passim.

zaamde hij het in zijn nederige betrekking, met de onstuimigheid van enen Achilles, indien het geoorloofd is kleine dingen met grote te vergelijken. De opgewondenheid van het volk en de willekeur van de vorsten vonden hem gelijkelijk onwrikbaar. Hij zag in dit nietig voorval de grote twist tussen het wettig gezag van de bisschop en de overweldigingen van de hertog. De vorst van Genève," zei hij, "heeft het recht elken misdadiger genade te schenken, zelfs al bevond deze zich op het grondgebied van Savoye, en reeds aan de voet van " de ladder." Vervolgens, de gelegenheid willende aangrijpen, die zich aanbood, om te tonen, dat de hertog in Genève dienaar, en niet meester was, verliet hij de zaal, snelde naar de veroordeelde, sneed zijn banden los, nam hem bij de hand, en, hem voor de bisschop voerende, zei hij tot de armen man: "Zeg dank aan God en aan Monseigneur;" daarna stelde hij hem stoutmoedig in vrijheid. Maar de prelaat, die zich nooit zo veel macht had toegekend, begon er reeds van te beven.

Inderdaad, de toorn van de hertog liet zich niet wachten. Indien hij aan zijn neef het bisdom van Genève had gegeven, was het, om er zelf de soevereine macht te verkrijgen, en nu verstoutte zich de bisschop, in een ijrende koorts van onafhankelijkheid zelfs zozeer, dat hij hem zijn rechten van leenhouder van de bisschop, zijn ambt van scherprechter betwistte! Het was nodig partij te trekken van deze zonderlinge stoutmoedigheid, om de bastaard weder op zijn plaats te stellen, zich van Lévrier te ontdoen, de overblijfselen van de vrijheid, die zich in deze stad bevonden, te vernietigen, en er het hertogelijk gezag te vestigen.

De sieur van La Valdisère kwam, vergezeld van twee andere afgevaardigden, te Genève aan, ten einde de wil van zijn Hoogheid te doen ten uitvoer leggen. Met

opgeheven hoofd in de zalen van het bisschoppelijk paleis binnentredende, sprak hij in naam van de verbitterden hertog, op zeer bitsen toon tot de bisschop. Te vergeefs maakte de bisschop een menigte van buigingen en putte hij zich uit in voorkomendheden en eerbewijzen; La Val-d'Isère, die zijn les goed kende, sprak steeds op hoger toon, Ongelukkige bastaard! waartoe, dacht hij bij zichzelf, moest hij ook een man begenadigen, die men ging ophangen? Hij was op de pijnbank en meer dood dan levend. Eindelijk, toen de hertogelijke afgevaardigde zijn harde bestraffing geëindigd had, verontschuldigde zich de arme kerkvoogd sidderend "gelijk onze vader Adam, toen hij zijn schuld op Eva wierp" zegt Bonivard (1).

Het is een zekere M, Lévrier, een doctor in de rechten en rechter, die het gedaan heeft!" zei hij. De seur La Val-d'Isère bracht de bisschop onder het oog dat, wel verre van zich aan verlangens naar onafhankelijkheid over te geven, hij zijn pogingen met die van de hertog moest verenigen om de vrijheids-geest in Genève te bestrijden.

Evenwel nam de hertogelijke afgevaardigde tot zekere hoogte de verontschuldiging van de kerkvoogd aan; hij kende zijn zwakheid en begreep dat een andere wil dan de zijn in deze zaak had gehandeld. Hij deelde de hertog de euveldaad van Lévrier mede, en van toen af aan werd deze onversaagde rechter het voorwerp der

(I) Bonivard, Chroniq., 11, p. 276.

hatelijkheden van het hof van Turijn, en was zijn ondergang besloten. De aanhangers van Savoye zeiden, dat, daar hij deze dief van de galg had losgemaakt, men hem in de plaats moest- stellen van de gehangene. De hertog en zijn ministers begrepen, dat elke poging om Genève te onderwerpen, mislukken zou, zo lang er zich zulk een krachtige verdediger van het recht bevond. Aan de avond van de dag, waarop La Val-d'Isère de bisschop de les gelezen had, soupeerde deze hertogelijke zendeling met een van zijn collégas en de vidame in de priorei van St. Victor; de afgezant was een verre neef van de vader van Bonivard, en had zich met opzet door deze doen nodigen. Hij wilde van zijn neef een Savoye toegedaan beambte te Genève maken, en, om daarmede te beginnen, hem gebruiken voor de inhechtenisneming van de weérspannigen rechter. Na de maaltijd nam La Val-d'Isère de prior ter zijde en hield tot hem een groteflattabo (vleiende aanspraak).

"Mijn "waarde neef," zei hij tot hem, de hertog heeft geen man in " zijn landen, die beter dan gij geschikt is, hem van dienst te "zijn. Ik ken u; toen gij aan gene zijde van de bergen hebt gestu", deerd, heb ik in u een verstandigen geest en een behendig vechtersbaas gezien, altijd gereed enig bezwaarlijk werk ten uit" voer te brengen, wanneer dit aan uw vrienden dienstig was.

"Uw voorvaderen zijn getrouw dienaren van het huis van Savoye geweest, en Monseigneur rekent er op, dat gij u van hun waardig zult betonen." Zeer verwonderd, antwoordde Bonivard niets. Toen beduidde hem La Val-d'Isère, hoe hij de hertog in zijn plannen omtrent Genève zou kunnen dienen; hij voegde er bij, dat hij hem onmiddellijk reeds een belangrijke dienst kon bewijzen. Het betrof Aimé Lévrier, een verklaarden tegenstander, en, even als zijn vader, een oproerling, die men moest in hechtenis nemen.

La Val-d'Isère deelde zijn plan aan Bonivard mede. Aimé Lévrier ging gewoonlijk de godsdienstplichten waarnemen in de kerk van Notre-Dame de Grâce, bij de brug van Arve. Bonivard moest hem volgen, hem aanvatten op het ogenblik dat hij bij de kerk zou aankomen, en, hem bij de keel houdende, moest hij met hem over de brug van de Arve gaan en hem aan de hertogelijke soldaten overleveren, die zich aan de andere zijde zouden bevinden, geheel bereid om hem te ontvangen. Dit is voor u een

gemakkelijke zaak," voegde de afgezant er bij; want ieder, kent uw verstand en uw stoute daden. La Val-d'Isère voegde er bij, dat Bonivard aldus een dubbel voordeel zou hebben: vooreerst zou hij zich wreken op de bisschop, die hij niet goed mocht lijden, en vervolgens zou hij van Monseigneur van Savoye een heerlijke beloning ontvangen. Zonderling denkbeeld, om de prior van een klooster zulk een voorbedacht schelmstuk op te dragen; niettemin kwam het overeen met de zeden van die tijd. Het eigenbelang van Bonivard en zijn familie-overleveringen moesten hem dringen Savoye te dienen; maar hij had een helder verstand en een onafhankelijke ziel, hij was een man van de vooruitgang. "Sinds ik de geschiedverhalen heb bei, gonnen te lezen," zei hij, "heb ik altijd de republiek verkozen boven de alleenheersappij, en bijzonder boven die, waar "men door opvolging regeert."

De hertog zou hem eerbewijzen en rijkdommen in overvloed gegeven hebben, terwijl hij van de zaak, die hij omhelsde, slechts armoede en gevangenis kreeg; niettemin aarzelde hij geen ogenblik. De liefde tot de vrijheid had zich van deze uitstekenden geest meester gemaakt, en hij bleef haar altijd getrouw; welke ook zijn zwakheden mogen geweest zijn, dit is een roem, die men hem niet kan ontnemen. Bonivard wilde het voorstel afslaan, zonder echter de afgezant al te zeer te verbitteren, en dit was niet moeilijk; hij wees hem op zijn klederen, zijn misboek, zijn monniken, zijn priorei, en zei tot hem: "Mijn Heer Oom, het is mijn werk niet meer de degen te voeren; ik heb die met het gebedenboek verwisseld." Zeer teleurgesteld, weid de sieur La Val-d'Isère toen driftig, en zeide: Welnu, "ik zweer, dat ik deze nacht zelf Lévrier in zijn bed zal gaan op,ligten, en hem, gebonden aan handen en voeten, naar Savoye zal "wegvoeren."

Bonivard beschouwde hem glimlagchende: "Wilt gij dat werkelijk ondernemen, oom?." zei hij; geef mij dáárop de hand." –

De afgezant, menende hem gewonnen te hebben, gaf hem de hand. - "Gij gaat u gereed maken om de slag te slaan, mijn Heer Neef." –

"Neen, mijn Heer Oom," antwoordde Bonivard met een buiging, "ik ken het volk van Genève, "het is niet verdraagzaam, dat verzeker ik u, en ik ga dertig gulden afzonderen om morgen ochtend een mis voor uw ziel te doen lezen." De afgezanten vertrokken zeer vertoornd (1).

Bonivard begreep, dat het leven van Lévrier groot gevaar liep. Men gebruikte het avondmaal toen vroeg; de prior wachtte tot dat de nacht gekomen was; toen, vermomd uit het klooster gaande, sloop hij heimelijk door de straten, en het huis van zijn vriend, de rechter van de buitensporigheden, binnentredende, gaf hij hem alles te kennen. Lévrier snelde op zijn beurt naar Berthelier. O, ho!" zei deze, die kapitein van de stad was, "willen de Savooische Heren "bij ons de baas spelen! Wij zullen hun leren, dat zulks niet gemakkelijk is."

Op datzelfde ogenblik berichtte men aan de voorstanders, dat zich voetknechten te Vengeron (op een halve mijl van de stad aan de rechteroever van het meer) bevonden, en zich gereed maakten de voorstad St. Gervais te bemachtigen; het was duidelijk, dat Savoye de rechter wilde oplichten. De voorstanders gaven aan Berthelier bevel gedurende de gehele nacht gewapenderhand de wacht te houden. Hij verzamelde de compagniën; en al de compagnons wandelden in gesloten gelederen en met slaande trom door de straten, aanhoudend het huis van de stedehouder Aymon Conseil, waar de afgezanten gehuisvest waren, voorbijtrekkende.

De sieur La Val-d'Isère, en zijn ambtgenoten de sieur J. de Crans en Peter Lambert

meenden ieder ogenblik, dat zij door deze gewapende lieden zouden worden aangevallen. Zij herinnerden zich de mis van de afgestorvenen, waarvan Bonivard had gesproken, en brachten enen akeligen nacht door. Tegen de morgen kwam de stad tot rust, en nauwelijks was de dag aangebroken toen de zendelingen van Savoye, hun paarden latende opzadelen, door een

(1) Boni vtird, Chronig.,:II, p, 277, 278.

geheime uitgang, waarvan de bisschop de sleutel had, vertrokken en zich voortspoedden, om het gehele voorval aan hun meester te verhalen (1).

Ondanks deze haastige aftocht was een van de doeleinden van hun zending bereikt. De afgevaardigden van Savoye waren niet de enige, die de stad verlieten; de bastaard was nog meer verschrikt dan zij; de vrees ontnam hem de jicht, hij verliet zijn legerstede; en de graaf van Genève, broeder des hertogs, met zich nemende, begaf hij zich aan gene zijde van de bergen, naar Turijn, ten einde zijn gevreesden neef tot bedaren te brengen. Deze was zeer vertoornd. Het was niet genoeg, dat men in zijn rechten trad; maar men dwong ook zijn afgevaardigden uit Genève te vluchten.

De bastaard vergat niets om zich te rechtvaardigen; hij kroop aan de voeten van Karel III. Hij was, zei hij, het meest te beklagen; die Genèvezen joegen hem dag en nacht angst aan.

Eindelijk zei de vorst tot hem: Ik vergeet alles, mits gij mij krachtig ondersteunt, om deze republikeinen tot reden te brengen." Dat had de kloostervoogd van St. Victor voorzien.

Even als Herodes en Pilatus te samen stemden over de dood van Jezus "Christus, evenzo," zeide hij, "doen de hertog en de bisschop over "den dood van Genève." - Neef," vervolgde de hertog, "laat ons een overeenkomst maken; gij hebt in uw schaapskooi enige honden, die zeer hard blaffen en uw schapen dapper verdedigen; men moet zich er van ontdoen. Ik spreek niet alleen van Lévrier, "e zoon; er is nog een Lévrier, de vader, en Berthelier, tegen wie gij de tanden moet gebruiken." -

"De oude Lévrier," antwoordde de bastaard, "is een oude, behoedzame en listige vos, die zich wel "weet te wachten om vat op zich te geven; wat Berthelier betreft, die is vurig, oplopend en zegt terstond, wat hij denkt; hem "kan men gemakkelijker vangen; en gis deze eens de moed laat "zinken, dan zullen wij met de anderen spoedig klaar komen." Op deze wijze spanden de vorsten van Savoye, verenigd in het kabinet van zijn Hoogheid, in het paleis van Turijn, samen tot de ondergang van Genève en bereidden voor zijn beste burgers de dood. Karel was de wreedste en hardnekkigste van de drie. "Laat ons het spel in goede ernst spelen," zei hij, "wij "moeten ze dood of levend hebben." De hertog, de graaf en de bisschop deelden onderling de rollen; daarna wachtten de wolven (dit is de naam, die Bonivard hun gaf) een goede gelegenheid af, om zich op de honden te werpen.

Terwijl men zich aldus te Turijn voorbereidde om de vrijheid te vernietigen, maakte men zich te Genève gereed om voor haar te strijden en te sterven. Van beide zijden liep men te wapen; de ontmoeting kon niet anders dan hevig zijn, en de uitslag er van moest belangrijk wezen voor Genève en voor de maatschappij. Twee vrienden vooral verloren de naderende worsteling niet uit het oog. Berthelier streefde naar de vernieuwing Van Genève, uit democratische beweegredenen;

(1.) Chroniq., de pays de Vaud, Keiz, Bibi. Lo. 16720. -- Bonivard, Chroniq. p. 276 en

streefde er naar, door zijn liefde voor de letterkunde, wijsbegeerte en nieuw denkbeelden. Naast elkander in de priorei van St. Victor gezeten, met een zoeten en krachtigen wijn op de tafel, bespraken zij de nieuw tijden. Bonivard had voor Berthelier een onbeschrijfelijke bekoring. De jonge gdor, wiens geest vol bevaligheid, oorspronkelijkheid, poësie en verbeelding, maar ook vol bitterheid was, ontwaakte toen met de zestiende eeuw, en wierp op de natuur en op de wereld een bezielenden blik. Zijn stijl is de aftekening van zijn karakter; hij vond altijd de sterkste, meest bijtende uitdrukking, zonder een schijn van sierlijkheid, noch de omwegen van de scherpzinnigheid. Er waren toch in hem verhevene trekken; hij was vol geestdrift voor de denkbeelden een gedachte, die zijn geest doordrong, deed in zijn ziel grote verlangens geboren worden en van zijn lippen de klanken van de welsprekendheid vloeijen. Maar over 't algemeen mishagden hem de mensen. Als welopgevoed edelman, met een fijnen en bevalligen geest, als man van de wereld, vond hij de burgers, die hem omringden, enigzins onbeschaafd, en spaarde hun het zout van de bijtende spotternij niet. Toen Berthelier, te midden van het geraas van de kroegen, de kinderen van Genève hartelijk de hand drukte en hen voor de groeten veldtocht van de onafhankelijkheid wierf, trad Bonivard verlegen terug en trok zijn handschoenen aan., "De geringe lieden," zei hij, met enige minachting, "beminnen de rechtvaardigheid slechts in anderen, en wat de rijke "kooplieden betreft, voorzeker verkiezen zij de feesten en het goud " van de edele Savoyaards boven de bekoorlijkheden van de onafhankelijkheid."

Hij was geneigd om het kwade te vermoeden; dit is een van de ongunstige trekken van zijn karakter. Besangon Hugues zelf was in zijn ogen slechts de trotsheid in eigen persoon, verborgen onder het masker eens burgers. Even als Erasmus, dreef Bonivard de spot met allen en alles, twee dingen echter uitgenomen: hij was, even als deze, een groot minnaar van de letteren, en hij was het, meer dan deze, van de vrijheid. Hij was te Genève de man van de Wedergeboorte, even als Calvijn die van de Hervorming. Hij overwon zijn teérgevoeligheid, en plaatste zich aan tafel, met de kinderen van Genève; hij strooide fraaie woorden in hun gesprekken en ontstak in hunnen geest vuurvlammen, die niet zouden worden uitgedoofd. Lichtzinnig en ernstig, beminnelijk en hartstochtelijk, leergierig en ijdel, viel Bonivard de oude maatschappij aan, maar hij beminde de nieuw niet. Hij geselde de ongeregeldheden van de monniken, maar hij verontrustte zich over de gestrengte leerstellingen van de Hervorming. Hij wilde met vreugde, het verleden begraven, maar hij wist niet welke toekomst men in de plaats moest stellen.

Berthelier, die het meende te weten, legde zijn plannen in hun gemeenzame gesprekken bloot. De vrijheid van de Italiaanse republieken, een baatzuchtige vrijheid, vol tweedracht en partijen, had een einde genomen; een meer edele, meer levende, meer duurzame vrijheid moest te voorschijn treden. Maar noch de politieke Berthelier, noch de esthetische Bonivard dachten aan het nieuw element, dat in de nieuw tijden aan de nieuw vrijheid leven moest geven: dat element was een machtig geloof, het was het zeer hoog verheven gezag van God, dat de maatschappij moest in stand houden te midden van de grote schokken, die zij op het punt was te ondergaan. Na de republieken Berthelier, na de klassieke Bonivard, moest een ander man verschijnen, tertium genus, "een derde soort," gelijk men zei in de tijd toen het heidenen het Jodendom voor het Evangelie verdwenen.

Een christelijk held, die zich met moed staande hield op de vulkaan van de

volkshartstochten, moest, te midden van de stuiptrekkingen van het pausdom, in Genève de grondslagen leggen van een verlichte maatschappij, van een onveranderlijke zedenleer, van een onwrikbaar geloof, en aldus de zaak van de vrijheid redden.

Na het werk van Berthelier en Bonivard komende, bood dat van Calvijn ongetwijfeld een van de zonderlingste nevenstellingen; maar drie eeuwen hebben daarvan de noodzakelijkheid aangetoond. De Hervorming is onontbeerlijk voor de vrijwording van de volken.

Berthelier, Bonivard en hun vrienden wendden hun blikken naar een andere zijde. Genoeg maaltijden, genoeg dansen," zei Berthelier tot zijn vriend; " de kinderen van Genève moeten tot een verdedigingsbond gevormd worden."

"Ja, laat ons vooruit " gaan," antwoordde Bonivard, en God zal onze dwaze ondernemingen met een goede uitslag bekronen!"

Berthelier reikte hem de hand. "Mijn Heer en vriend," zei hij, "de hand daarop!" (1) Toen, terwijl hij de hand van Bonivard in de zijn hield geklemd, werd hij door een diepe ontroering overvallen; zijn gelaat bewolkte zich, en hij voegde er bij: "Maar weet, dat, voor de vrijheid van Genève, gij uw inkomen en ik het hoofd zal verliezen." "Hij heeft mij dat honderd maal gezegd," voegt de prior van St. Victor, die ons dit gesprek heeft overgebracht, erbij. Dit somber voorgevoel moest maar al te zeer vervuld worden.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Vergadering, opgewondenheid en komische spelen van de patriotten.

Zonder dralen ving Berthelier het werk aan, waaraan hij gezworen had zijn leven toe te wijden. Daar hij het zorgvuldig wilde voorbereiden, nodigde hij diegenen onder de kinderen van Genève, die het hartstochtelijkste voor de onafhankelijkheid waren, uit, om met hem over het heil des vaderlands te beraadslagen. Hij koos tot deze samenkomst geen afgelegene weide, op de oevers van het meer, zoals de Grütli: hij had te doen met de inwoners ener stad, en niet met de kinderen van het gebergte. Hij nam dus een zaal, gelegen op het voornaamste plein van de stad, destijds bijna bespoeld door de wateren van de vloed, die van Molard, en hij bepaalde voor de bijeenkomst een uur, waarop de straten weinig bevolkt waren. Op zekere avond dan, waarschijnlijk in 1516 (het is moeilijk met juistheid het tijdstip

(1) Bonivard, Chroniq., 1, p. 28, 29. - Ibid, p. 238,

dezer belangrijke vergadering aan te geven (1, bij het naderen van de nacht, begaven zich eerst Berthelier en daarna enige andere vaderlandslievende mannen naar de Molard: zij kwamen van de zijde van de Rhône, van de kant van Rive of van de Cité; diegenen, welke uit de bovenstad kwamen, daalden door de straat Perron af. Gaandeweg spraken zij over de tirannie van de bisschop en over de aanslagen van de vorsten van Savoye. Een van degenen, die dell moesten invloed. schenen te bezitten, was Amédëus de Joye, uit aanzienlijke, eerlijke en lofwaardige ouders geboren, die hem in de deugd hadden opgevoed. Hoewel de algemene stem van hem zeide, dat hij een bon vivant was, voegde zij er toch bij, dat hij eerlijk was en geenszins bedrieglijk, en dat hij met al de rijke lieden van de stad verkeerde; hij oefende het fatsoenlijk beroep van verkoper van welriekende kruiden en van apotheker uit, en had in zijn stand steeds een zeer goeden naam gehad. Niet ver van hem bevond zich Andréas Navis; in de zoon van,den procureur fiscaal had een verandering plaats gegrepen; de zaak van de vrijheid had zich aan deze vurige ziel in hare gehele schoonheid vertoond;

hij had in haar het onbekende goed menen te vinden, dat hij met gretigheid zocht; zijn verbeelding was ontbrand, zijn hart bewogen, en, de Savoysche partij, waarvan zijn vader een van de hoofden was, verlatende, had hij zich met zijn natuurlijke onstuimigheid aan de zijde van de onafhankelijkheid geplaatst.

Een van zijn vrienden, Jan Biedermann, genaamd Blanchet, een jongman van ongeveer vier en twintig jaar, was hem gevolgd. Manchet vol natuurlijke geest, een vijand van de arbeid en een groot vriend van de vrolijkheid, liep onophoudelijk overal rond, raapte al de geruchten bijeen, verspreidde ze in 't wilde, en had niet iedereen moeilijkheden. Toch had hij in zijn binnenste een gevoelig hart, en de tirannie van de bisschop verontwaardigde hem. Een van de eersten in de zaal gekomen, sloeg Berthelier oplettend deze jongelieden en de meer ernstige mannen, die zich bij hen voegden, gade en ondervond, bij hunnen aanblik, een gevoel van geluk. Er was in hem een wezen, verheven boven de dwaasheden van de maaltijden. De dagelijkse levenswijze, de kleine hartstochten, de bekrompenheid van de geesten, het leven, zoals hij het tot op die ogenblik gekend had, vervoelden hem.

Eindelijk had hij een vergadering vóór zich, bijeengekomen voor de edele zaak van de onafhankelijkheid; hij drukte dan ook allen, die er aankwamen hartelijk de hand. De klok van de vesper sloeg op dat ogenblik op de oude kerk van de Madeleine, en liet zieli duidelijk horen in de Molard. Er waren toen rondom Berthelier ongeveer vijftig burgers, een kleine vergadering, en toch talrijker dan die van Walter Fürst en zijn vrienden. En waren niet bovendien al de edele harten, die in Genève klopten, in overeenstemming met deze vijftig vaderlanders (2).

Er werd een kring om Berthelier gevormd, men zweeg stil; de held-

(1) Pécolat zegt in zijn verhoor van de 5de Augustus 1517: Het is ongeveer een jaar geleden." (Galiffe, II, p, 41. - Blanchet zegt, in zijn verhoor van 5 Mei 1518, te Turijn Het is ongeveer twee jaren geleden." (Ibid, p. 99). Daarna de 21en Mei: Het is ongeveer 1 jaar geleden." (Ibid, p, 205).

(2) Galiffe Histoire de Genève, II, p. 199, 206, 210, passim.

haftige burger herinnerde, dat Genève sinds de oudste tijden vrij was geweest; maar dat, de, vorsten van Savoye het, Sinds een of twee eeuwen, wilden dienstbaar maken, en dat de hertog slechts op het gunstige ogenblik wachtte om aan hun vaderland zijn overweldigende soevereiniteit op te dringen. Daarna zijn edele blik op zijn hoorders vestigende, vroeg hij hun, of zij aan hun kinderen in plaats van de vrijheid, de dienstbaarheid wilden overbrengen? De burgers antwoordden ontkennend, en vorsten met angstvalligheid na, hoe de vrijheden van de stad konden worden behouden? "Hoe?" zei Berthelier. "Door eendrachtig te zijn, door onze bijzondere twisten te vergeten, door ons als met een éne ziel er tegen te verzetten, dat onze rechten zouden worden geschonden. Wij, hebben allen dezelfde vrijheden, laat ons allen hetzelfde hart hebben. Indien de beambten van de bisschop aan een onzer de hand slaan, moeten al de anderen hem met hun wapenen, met hun nagels, met hun tanden verdedigen (1)!"

Daarna riep hij uit: "wie de een aanraakt, raakt de ander aan!" Bij deze woorden hieven allen de hand omhoog, en zeiden: Ja! Ja! één zelfde hart! Eén gemeenschappelijke overeenstemming! Wie de een aanraakt, raakt de ander aan!"

"Nu dan," hervatte Berthelier, dit woord zij de naam van ons verbond, maar laat ons getrouw zijn aan deze edele zinspreuk. Indien de dienaars van de bisschop een onzer naar de gevangenis voeren, laat ons hem dan aan hun handen ontrukken. Indien zij

zich misdadige schattingen veroorloven, laat ons daar hun afschuwelijke roof tot in hun huizen gaan halen."

En hij herhaalde met zijn krachtige stem: "Wie de een aanraakt, raakt de ander aan!" Toch bemerkte men te midden van de geestdrift, op enige aangezichten tekenen van vrees. Een burger vroeg met enige angst, wat men doen zou, wanneer Monseigneur van Genève, door zijn Hoogheid geholpen, de stad met een sterk leger aanviel. "Laat ons voor niets vrezen," antwoordde Berthelier levendig, wij hebben goede vrienden." Kort daarna voegde hij er bij: "Ik zal naar de Zwitsers gaan, ik zal er een bende van mede brengen, en dán zal ik onze tegenpartijders de rekening betalen (2)."

Van toen af aan werden de beraadslagingen en debatten gedurig talrijker; men redetwistte in de huisgezinnen, te St. Victor, bij de voornaamste burgers, zelfs somtijds op de openbare plaats; men herinnerde elkander de gebruiken en vrijdommen van Genève, en men beloofde elkander, daaraan getrouw te blijven.

Eens dat Berthelier, Manchet en enige andere burgers zich bij Mugnier verenigden, om rond de tafel gezeten over de algemene belangen te raadplegen, brachten zij er ongelukkiglijk, een laag en verdorven man mede, een werktuig van de bisschop, Carmentrant genaamd. Men zette zich neer; men nam vrolijk het glas in de hand, en weldra begonnen de hoofden warm te worden: "De bisschop," riep een van de gasten uit, "heeft Genève de hertog verkocht!" "Indien hij," zei een ander, zijn eden schendt, ontslaat zijn trouweloosheid ons niet

(1) Armis, unguibus et rostris." (Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève. Verhoor van Joye, II, p. 215).

(2) Ibid, Verhoor van Blanchet, II, p. 206.

van de onzen. Wanneer de vorsten de wet met voeten treden, moeten de burgers haar tot elke prijs handhaven." - "Men moet," zei Berthelier, "den bisschop het besluit doen weten, dat wij hebben opgevat ter verdediging van onze onafhankelijkheid." - "Dat is niet gemakkelijk," antwoordde iemand; "op wat wijze kan men Monseigneur aanspreken, en het wagen hem de gehele waarheid te zeggen?" - "Laat ons maskers voordoen," hernam hij; "onder het masker kan men harde woorden zeggen. Laat ons een momon geven aan het bisschoppelijk paleis." Men noemde, toen momon een uitdaging tot het dobbelspel, die door gemaskerden werd gedaan.

Pécolat scheen niet overtuigd. "Laat mij maar begaan," zei Berthelier, "ik zal de prelaat wel weten te Spreken." In zichzelf gekeerd, luisterde Carmentrant in stilte; hij graveerde in zijn geheugen al de woorden van de grote vaderlander terwijl hij gereed was er zijn bijzondere uitleggingen bij te voegen. Hij beweerde later, dat Berthelier het voornemen had gehad een aanslag te doen op het leven van de bisschop; maar het tegendeel werd bewezen, en de poets van de momon werd nimmer gespeeld. Dat schaadt niet, de minste scherts werd toen veranderd in misdaad van majesteitsschennis (1).

Berthelier was de enige niet, wie de bisschop liet bespieden; Bonivard, die altijd vol invallen was, gaf vat aan de verklikkers. Hij had toen met de bisschop een geschil, betreffende de visvangst op de Rhône. Eens dat hij wandelde, sprak hij er met Berthelier en andere vrienden over, en beklagde zich over de gierigheid van de kerkvoogd, daarna gaf hij zich over aan de spotternij. "Indien ik," zei hij lachende, "hem op mijn visgebied ontmoet, zal hij of ik een slechte vis vangen." Men maakte daarvan een groot punt van beschuldiging: hij wilde de bisschop verdrinken. Men bedroog zich; Bonivard had geen hevig karakter; maar hij was eerezuchtig, en zonder de bisschop kwaad te doen, wenste hij het toch heimelijk toe aan de bisschoppelijke

waardigheid. Ik zal naar Rome gaan," zei hij eens tot een van zijn vertrouwde vrienden, en ik zal mijn baard niet laten scheren, vóór ik bisschop ben van Genève." Het hof van Turijn vergat intussen de vermaarde beslissing van de kardinalen niet. Enige geestige gezegden waren niet voldoende om het heilige college te bewijzen, dat het volk van Genève in opstand was; een oproer, (zoals de Savoyaards het noemden) verschaftte aan deze partij de wapenen, die zij zocht.

Op de 5de Juni 1517 sprak men in de ganse stad slechts van het muildier van Messiro Gros, dat gestorven was. Dit muildier was beroemd, want de rechter bereed het als hij zijn rechterlijke vervolgingen deed. Men twistte ernstig in de straten en bij de maaltijden, over de oorzaken van de dood van dit beroemde dier. Enige zeiden: "het is Adrien van Malvenda, die Spanjaard, wiens "vader van Valencia de Grote gekomen is, die, met de rechter op

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève. Verhoren van Pécolat en van Bianchef, (Croniq. des comtes de Genève, II, p. 141.

een feest twist gehad hebbende, diens beest de kniebogen heeft doorgesneden." - "Neen," zeiden anderen, enige kinderen van Genève, de rechter op zijn muildier ontmoet hebbende, hebben hem willen verschrikken, zij hebben geschreeuwd en de degen getrokken; zijn dienaren hebben even zo gedaan, en een van hun heeft onbehendig zijn muildier gewond, dat er van gestorven is (1)."

Messire Claude Gros of Grossi, rechter van de drie kastelen (Peney, Thiez en Jussy), was een van die meedogenloze overheidspersonen, die zich bij een geheel volk gehaat maken. In dat opzicht stelde men hem op één rij met Peter Navis; en meermalen hadden Berthelier, de Lunes, de la Thoy beiden bedreigd met de wraak van de patriotten. Hun haat tegen deze twee overheidspersonen was zodanig, dat Andréas Navis zelf er onder leed. Tevergeefs had hij zich met zijn gehele hart aan de partij van de vrijheid overgegeven; men beschouwde hem met wantrouwen, en ieder vroeg zich af, of er uit het huis van de procureur fiscaal iets goeds kon komen. Andréas had kort geleden over dit onderwerp een geschil gehad met Jan Conod. De beide jonge lieden waren evenwel weer verzoend, en des avonds van dezelfde dag, waarop het muildier was gestorven, gaf Conod, voor eigen rekening, een maaltijd aan Navis en dertig kinderen van Genève. Zo noemde men de jonge lieden, die in staat waren de wapenen te dragen. die avond hadden zich toch enige meer bejaarde burgers bij hen gevoegd. Men zag aan tafel Berthelier, J. de Lunes, E. de la Mare, J. de la Porte, J. de la Thoy, J. Pécolat. "Mijn heren," zei Berthelier, na de avondmaaltijd, "het is vrij lang geleden, Sinds men "zulk een schoon gezelschap de een of andere klucht heeft zien uitvoeren." Allen waren het eens. Berthelier hield er van zijn tegenstanders te trotseren, zonder zich om de gevolgen te bekommeren.

Hij hernam "Het muildier van de achtbaren Messire Claude Grossi is gestorven;" ging hij voort, "deze rechter is een ondeugend mens, die niet ophoudt "ons en onze vrienden te kwellen. Laat ons een poets spelen; laat ons, "met trommelslag, de huid van zijn van die aan de meest- en laatstbiedende verkoper."

Het voorstel werd onder toejuiching aangenomen. Toen twee of drie evenwel deden alsof zij zich wilden terugtrekken, zei Berthelier. "Dat allen de trommel volgen, op boete "van een gouden kroon."

"Ja!" riepen de onbezonnensten. Men weet, dat zich destijds aan alle hoven en zelfs bij vele grote heren narren bevonden, die het voorzegt hadden ongestraft de grootste waarheden te zeggen. De abt de Bonmont had er een, meester Kleine Jan met de

kleinen voet genaamd; Berthelier willende, dat deze handeling ten einde toe het karakter van een poetsenmakerij behield, liet Kleine-Jan komen. "Hier heb ik," zei hij tot hem, "een afkondiging, die gij in de straten moet omroepen, marsch!" Allen gingen naar buiten met hun rapieren, en begonnen, met de tamboer voorop, de straten te doorlopen, halt makende op elk van de pleinen, waar de gewone bekendmakingen werden gedaan. Na het tromgeroffel bazuinde meester Kleine-Jan met de kleine voet door een blaastrompet, en riep met zijn hese stem: "Hoort, hoort,

(1) Bonivard" Chroniq., II, p. 265 - Galiffe, Natériaux pour l'histoire de Genève. 11, p. 50, 174.

"hoort! men brengt ter kennis, dat, indien er iemand is, die de huid "van een dier, van de grootsten (gros) ezel van Genève, wil kopen, die "kome tussen het zegel- en stadhuis. Men zal hem aan de meest- "biedende toezenden." "Woont daar rechter Gros niet?" zei iemand uit de menigte. "Wel ja!" antwoordde een ander, "hij is de dikke ezel!" Een algemeen gelach volgde op elke afkondiging. Andréas Navis vooral gaf zich over aan de luidruchtigste betogen; hij stond er op om te tonen, dat hij een even goed vaderlander als de anderen was.

De meest bejaarden van de vaderlanders waren evenwel ongerust; de oude Lévrier was van gevoelen, dat men te spoedig aan het werk ging. "Aha!" zei hij, "die jonge lieden zullen ons iets "fraais vertonen!" "Voorzeker," voegden er anderen spijtig bij, "die "Berthelier heeft een bewonderingswaardig talent, om veel twisten te "verwekken (1)." De wandeling duurde een gedeelte van de nacht voort.

De volgende dag haastte zich de rechter van de drie kastelen, zijn klacht bij de stedehouder en de bisschoppelijke raad in te dienen. De stedehouder eiste de inhechtenisneming van de schuldigen, die verdwenen. Bij trompetgeschal gedagvaard om op het kasteel van het eiland te verschijnen, op straffe van honderd pond boete, kwamen zij uit hun schuilplaatsen, en de trotse Berthelier deed de stedehouder een proces aan, van hem en zijn vrienden met een boete bedreigd te hebben, die door de wet niet gebillijkt was. De aanhangers van Savoye waren nog meer verbitterd.

"Er is een samenzwering tegen Monseigneur de bisschop, "vorst van Genève," riepen zij uit; "hem alleen komt het toe af" kondigingen te doen." Zij schreven brief op brief naar Turijn, en vervormden de klucht van de nar, in misdaad van majesteitsschennis (2).

Inderdaad waren de vorsten van Savoye van gevoelen, dat dit een ongeregeldeheid was, waarvan men voordeel moest trekken. Karel stond in zijn erfstaten bekend als bedeesd bij het nemen van een besluit en zwak bij de uitvoering daarvan; maar, zodra als het Genève betrof, stortte hij zich in de gewaagde ondernemingen. Hij gaf aan zijn hof het bevel tot de afreize, nam een van de meest geleerde diplomaten van die tijd, Claude van Seyssel mede, die hij meende nodig te hebben voor de grote zaken, die verhandeld zouden worden, en kwam te Genève aan. Aanstonds kwam de stedehouder, zeer vertoornd over de geschiedenis van het muildier, de hertog zijn hulde aanbieden, en schilderde hem de toestand in de somberste kleuren af. "Gij ziet het," zei Karel tot zijn raadsliden, "de burgers van Genève worden oproerig; om hun tot "hun plicht te brengen, is een krachtiger herder dan een bisschop nodig." Maar Seyssel was een man met veel oordeel; hij was noch in het bestuur, noch in de geschiedenis een nieuweling; hij had Thucydides, Appianus, Diodores en Xenophon bestudeerd, en zelfs in het Frans

(1) "Tngenuosus suseitando quam plurima debata." (Galiffe, Maeériaux pour l'histoire

de Genève, 11, p, 50, 61, 171, 174.) - Savyon, Annales, p, 64.

(2) Registers van de Raad. ad annum. - Bonivard, Chroniq., 11, p. 267, 268. - Savyon, Annales, p. 55.

overgezet. Hij onderzocht de zaak nauwkeuriger" vernam, dat de afkondiging, gedaan was door de nar van de abt de Bonmont, en dat het deze zelfde persoon was, die gewoonlijk in de straten al de komische liedjes zong, welke het satirisch dichtvuur van de Genèvezen deed ontluiken. De grote diplomaat glimlachte, en zei tot de hertog c "Die zaak van het muildier is scherts; het is "u bekend, dat de narren het reet hebben alles te zeggen nen alles te doen; en wat de troep spotters betreft, die de- "zen potsenmaker omringde, laat ons deze jonge onbezonnenen "niet in C  th  gusen en in Catilinas veranderen. Nooit zullen de kardinalen er in toestemmen, ons om een dergelijke dwaasheid het "wereldlijk oppergezag van Genève te verlenen. Het zou te veel zijn, Monseigneur, voor de eersten slag; het is noodzakelijk met de geringste treden naar de opperste hoogte op te klimmen. Niettemin zal ons deze geschiedenis niet nutteloos zijn; wij zullen er ons van bedienen om onenigheid onder onze vijanden te brengen."

Inderdaad, nadat de behendige Seyssel zich met de bisschop had verstaan, liet deze diegenen van "de bende," d. i. van de kinderen van Genève, in zijn tegenwoordigheid roepen, die hij meende van de gemakkelijkste losmaking te zijn (het gemakkelijkst te verleiden). " Gij zult niets winnen door een hoop muiters en oproerlingen te "volgen," zei Claude van Seyssel tot hen. "Door het doen dezer bekendmaking hebt gij een slechte daad begaan en gij zoudt met "volle recht aan de lijve gestraft kunnen worden; maar de bisschop is een goed vorst, tot barmhartigheid geneigd; hij zal u allen vergeven, behalve Berthelier en zijn medeplichtigen. Hij zal u zelfs een ambt, betrekking en jaarwedden geven. Alleenlijk, meng u niet weer onder de oproerlingen." Verscheidenen, blij dat zij uit deze zwaarigheid waren, bedankten Seyssel hartelijk, en beloofden hem, dat men hen niet meer met de woelzieken zou zien (1). De bastaard toonde zich gestrenger voor de zoon van de procureur-fiscaal; de vermetelheden van Andréas Navis, bij gelegenheid van de afkondiging van het muildier, hadden al de toorn van de kerkvoogd opgewekt. Het schijnt, dat de arme vader zijn verloren zoon niet durfde tot voorspraak zijn; een van zijn vrienden verkreeg genade voor hem, maar niet dan nadat Navis beloofd had zich te beteren. Hij kwam in het bureau zijns vaders terug, en men zag hem onophoudelijk gebukt over de wetten en acten van de verbeurdverklaring.

Deze handelwijze geslaagd zijnde en de partij van de vrije mannen aldus verzwakt zijnde, meenden de bisschop, de hertog en hun lieden, dat men haar het hoofd moest afhouden; dat hoofd was Berthelier. Het was evenwel niet gemakkelijk zich van hem te ontslaan; hij was lid van de raad, zeer gezien in Genève, en had een behendigheid en geestkracht, di   alle pogingen deed mislukken. "Om deze grote patrijs te krijgen," zei de bisschop, "moeten wij eerst een kleine lokvogel hebben." De raad scheen voortreffelijk. De vorsten besloten dus de een of anderen vriend van Berthelier te vatten, die

(1) Bonivard, Chroniq, II, p. 285. - Savyon, Annales, p. 51. Mémoire de M. sur la R  formation de G  n  ve, p. 28,

minder geducht was dan hij, en door zijn getuigenissen (de pijnbank zou voor hem niet gespaard worden) de beste burgers van G  n  ve in ongelegenheid zou brengen. De lokvogel zou door zijn geschreeuw de grote vogels in de netten lokken, die waren

uitgespannen om hen te vangen (1).

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Pijniging Pécolat aangedaan en vervolging tegen Philibert Berthelier.

Onder de beste vaderlanders van Genève bevond zich Jan Pécolat, die wij reeds ontmoet hebben bij de maaltijd, van het muildier. Hij had niet de vastheid van karakter van Berthelier, maar hij was hartstochtelijk, Beurtelings met geestdrift en met vrees vervuld, zich aan de moedigste daad of aan de misdadigste zwakheid overgevende; door de diepste droefgeestigheid of door invallen van de uitzinnigste vrolijkheid aangegrepen, was Pécolat een held en een vrolijke François tevens. Zijn stand in de maatschappij vertoonde dezelfde tegenstellingen. Een van zijn voorvaderen was in 1409 syndicus en een ander in 1474 raadsheer geweest; zijn vader had in 1508 de eerste ambten in de Staat bekleed en hij zelf behoorde tot de raad van de vijftig; hij was wèl onderricht, verstond Latijn en was toch schoenmaker van beroep. Het is waar, dat men op dat tijdstip dikwijls industriëlen met de aanzienlijkste ambten bekleed zag; het is een van de trekken van de democratische zeden; en men vindt er voorbeelden van terug in de tegenwoordige maatschappij (2).

Een voorval, dat hem van het gebruik van zijn rechterarm beroofde, noodzaakte hem zijn arbeid te staken, bracht hem tot armoede, en dompelde hem aanvankelijk in een diepe neerslachtigheid. Dit was echter niet van duur, en er was geen kind van Genève, dat zulke aanvallen van vrolijkheid had. Bij een feestmaal hoorde men niemand dan Pécolat; hij lachte en schertste; de een woordspeling volgde op de andere; het was als een gelederenvuur. "Wat goede invallen heeft hij in de mond!" zei men. "Die goede invallen," voegt de kroniekschrijver er bij, "gaven hem "toegang tot de voorname tafels (3); en als hij de zaal binnentrad, begroette een oprechte, hartelijke ontvangst, en een geestdrift met lachen gepaard, zijn aankomst. Maar nauwelijks had Pécolat zijn vrienden verlaten, of zwarte dampen stegen hem naar het hoofd. In zijn kleine kamer gezeten, dacht hij aan zijn verminkten arm, aan zijn behoefte, aan zijn afhankelijk leven, dikwijls ook aan de vrijheden van Genève, die hij zag opgeofferd; en deze zonderlinge man, die de hele stad aan het lachen bracht, barstte in tranen uit.

(1) Bonivard Croniq., p. 285.

(2) De lords hofmayors in Engeland, bijvoorbeeld.

(3) Savyon, Annales, p. 53.

Het duurde niet lang, tot Pécolat zich derwijze compromitteerde, dat hij wapenen verschaftte tegen de kinderen van Genève.

De bisschop van Maurienne, voorzanger van de hoofdkerk en kanunnik van Genève, een proces tegen de bisschop hebbende, hield toen zijn verblijf in de stad en gaf er feesten (festoyait) aan de burgers. Eens verscheidene van zijn vrienden bij zich genodigd hebbende, onder anderen ook zijn ambtgenoot, de abt van Bonmont, die nog steeds boos op de bisschop was, omdat deze hem van de bisschoppelijke waardigheid had beroofd, nodigde hij ook Pécolat. Gedurende de maaltijd geraakten de twee kerkvoogden in vuur tegen de bastaard van Savoye; zij wedijverden er om, wie hem het hardste zou aanvallen; en hij gaf er gelegenheid toe. Pécolat begon te huilen met de wolven, en zijn gewone zinspelingen op de bisschop te werpen. Maurienne hield niet op met klagen. "Wat ik u bidden mag, Monseigneur," zei Pécolat tot hem, "trek u de onrechtvaardigheden van de bisschop niet aan: Non videbit, dies Petri! "Hij zal niet

zo lang leven als de heilige Petrus!"

Het was een gezegde, dat men gewoon was op de pausen toe te passen bij gelegenheid van hun kroning; en Pécolat wilde eenvoudig zeggen, dat de bisschop, gelijk ieder wist, door een ongeneselijke ziekte aangetast, niet lang zou leven. Twee Savoyaards, werktuigen van de hertog en de bisschop, gingen onmiddellijk dit gezegde aan de bastaard overbrengen. "Aan de wel voorziene tafels," zei de prior van St. Victor, die waarschijnlijk ook een van de gasten was, "zijn altijd gulzigaards, die enige woorden bijeenrapen, welke geschikt zijn om hun een maaltijd (repule) gratis te bezorgen." Het bisschoppelijke hof besloot uit het Latijnse spreekwoord, dat de independenten tegen de bisschop een samenzwering beraamden, en dat Pécolat de dood van de kerkvoogd, als aanstaande, verkondigde. Daar dit gezegde evenwel niet voldoende was om een proces aan te vangen, wachtte men enig feit af, dat tot voorwendsel aan een beschuldiging van moord zou dienen (1).

Het duurde niet lang, dat zich een gelegenheid voordeed. Toen de hertog kort daarop de bergen was overgetrokken, om zijn hulde te bieden aan de koningin Claude van Bretagne, die onlangs met François I was in het huwelijk getreden en zich toen te Lyon bevond, nodigde bij de bisschop uit, hem in die stad te komen bezoeken. De bastaard reisde onmiddellijk af; zijn hofmeester bestelde als reisvoorraad vispasteitjes, en de proviandmeester bezigde daartoe, hetzij door overhaasting, hetzij uit begeerte om meer te winnen, vis, die hij lang bewaard had. De bisschop raakte er niet aan, maar enige van zijn lieden, die er van gegeten hadden, werden ongesteld; men beweerde zelfs, dat een van hun er van gestorven was. De bastaard, die geen zeer gerust geweten had, zag in alles een moordenaar; ook meende hij, of scheen te menen, ofschoon het geval met de pastei niets onnatuurlijks in zich had, dat het een aanslag van vergiftiging was. een gedachte kwam op bij enige Savoyaards; men kon zich van deze geschiedenis bedienen om Pécolat te beschuldigen en de kardinalen te bewijzen, dat de onderdanen van de vorstelijke bisschop tegen hem zamenzwoeren. Pécolat was zóó vreemd

1) Savyon, Annales, p. 53. - Bonivard, Chroniq, Manuscript van Roset, - Spon. I., p. 267.

aan de keuken van Monseigneur, dat de stedeliouder zelf aanvankelijk weigerde hem te vervolgen. Maar toen liet geval met het muildier van messiro Gros daarbij kwam en de rechters zeer verbitterd had, aarzelde men niet langer; Pécolat was bij de hoop geweest, die had geroepen: "De huid van het dikke beest!" Op de 27ste Juli (1517) werd een bevel tot inhechtenisneming tegen hem uitgevaardigd.

Men moest Pécolat gevangen nemen; dit was niet gemakkelijk, want al de leden van de Vereniging Die de een aanraakt, raakt de ander aan, zouden zonder twijfel opstaan om hem te verdedigen. Men besloot dus de zaak behendig voor te bereiden. Eerst zal men uit Genève de vastberadenste jonge lieden verwijderen; vervolgens zal men Pécolat naar een eenzame plaats lokken; eindelijk, daar men niet weet, wat gebeuren kan, zal de bisschop zijn verblijf nemen in een kasteel, buiten het bereik van de kinderen van Genève. Men bracht ogenblikkelijk deze drievoudige list ten uitvoer. De graaf van het gebied van Genève, die zich gedroeg als een "allemandsvriend" organiseerde een grote jacht op hoogwild, waarvan de verenigingsplaats te Vouache, twee mijlen van Genève, aan de westzijde, was; hij nodigde daartoe de abt de Bonmont, Bonivard, en vele jonge lieden van de stad, zelfs van diegenen, die in het rode boek stonden, dat wil zeggen, waarvan men zich wilde ontdoen.

Terwijl dit vrolijk gezelschap met hoorngeschal en jachtgeschreeuw aan de voet van de

berg Salève jaagde, begaf zich de bisschop, die, zoals men zeide, een frisschere lucht wilde genieten, omringd van enige edellieden, naar zijn kasteel van Thiez, tussen de bergen van de Mèle, van de Voiron en van de Reposoir, op de weg van de Mont-Blanc, een weinig boven de plek, waar de stroom van de Giffre zich in de Arve stort. Ter zelfder tijd nodigde een geheim agent van de stedehouder, Maule genaamd, Pécolat uit, met hem een wandeling te doen naar Pressinge, een tussen het meer en de Voiron gelegen dorp, waar de een of ander enige bezitting had. Tien van het kasteel van Thiez vertrokken ruiters, hielden zich daar in hinderlaag. Zij omringden de beide wandelaars, knevelde hen en brachten hen naar het kasteel, waar de bisschop de agent, die dit had veroorzaakt, hebbende doen in vrijheid stellen, Pécolat in de gevangenis deed werpen. Toen de tijding van deze valstrik in Genève aankwam, wendde zich de verbittering nog meer tegen Maule dan tegen de bisschop.

Deze verrader, die een liederlijk mens schijnt geweest te zijn, werd overstelpt door de vervloeking van het volk. "Dat de kanker Maule vertere!" riep men uit. Dit woord werd zelfs een spreekwoord, dat men van toen af aan op de verraders toepaste (1).

Hij had zijn rol toch zó goed gespeeld, dat Pécolat in de gevangenis niet tegen hem, maar tegen zijn vertrouwdste vriend, Berthelier, verontwaardigd was. Hij verviel in sombere overpeinzingen. Hij zei bij zichzelf, dat hij, ofschoon hij het Minst vijandige karakter bezat, bestemd scheen om voor de feilen van zijn gehele partij te boeten. Wat kon men hem verwijten? Lachen, spottèrrijen. Berthelier was de ware samenzweerder en Berthelier was vrij!

(I) Savyon, Annales, p. 57. - Bonivard, Chroniq., p. 284, - Spon, I, p. 278. - Manuscripten van Roset en van Gantior.

Den 3e April kwam men Pécolat halen in de onderaardse gewelven, waarin men hem geworpen had, en deed hem naar het hoogste gedeelte van het kasteel, onder het dak, opklimmen. Inderdaad had de bisschop bevolen, "dat hij zou worden ondervraagd en dat men hem moest noodzaken de waarheid te zeggen;" nu was het geheel boven, dat zich de pijnbank bevond. Na de gebruikelijke inleiding, begon het verhoor. Het complot van het non videbit en van de gezouten vis was te bespottelijk; M. de Thoire, de rechter van onderzoek, hield er zich weinig mede bezig en gaf zich vooral moeite (hetgeen het doel van de inhechtenisneming was) om bekentenissen te verkrijgen, die geschikt waren om Genève en de voornaamste burgers in het verderf te storten. Daar Pécolat geen enkel getuigenis aflegde, dat geschikt was om hen te beschuldigen, bevestigde men hem met de een hand aan het touw en daar hij nog weigerde te antwoorden, trok men hem op tot vier voet boven de grond. Toen zuchtte de arme man en zijn stem ophalende uit de diepte van zijn borst, zei hij: "Vervloekt zij Berthelier, voor wie ik gevangen gehouden word!" Evenwel bekende hij niets (1).

Den volgende dag nam men een ander middel te baat. De bisschop verschaftte zich het genoegen die ongelukkige aan het touw te laten hangen gedurende zijn middagmaal. Terwijl de dienaars heen en weer liepen en hun meester bedienden, zeiden zij tot Pécolat: Gij zijt wel gek u zo te laten kwellen; beken alles. Waartoe zal "uw stilzwijgen u dienen? Maule heeft alles bekend, hij heeft deze en "gene genoemd. de abt de Bonmont, bij voorbeeld, dengene, die gij tot uwen bisschop wilt maken, na u van Monseigneur te hebben "ontdaan." Al deze uitlokkingen bleven vruchteloos; er kwamen geen bekentenissen. Men sloot toen op Pécolat een wredere pijniging aan te wenden; de beulen bonden hem de handen op de rug, en spannen daarna het touw zodanig, dat de armen boven het hoofd uitkwamen; eindelijk trokken zij hem op tot vijf of zes voet boven de grond, waardoor de schouders uit het lid werden gerukt. Pécolat leed verschrikkelijk en hij was geen Regulus: "Laat mij neer," riep hij uit,

"laat mij neer en ik zal spreken!." Verrukt, dat zij eindelijk deze halsstarrigen oproerling hadden overwonnen, bevalen de rechters, dat men hem neer zou laten zakken. Hij had de vrees in het hart en zijn gelaatstrekken gaven de verwarring van zijn geest te kennen. Die gewoonlijk zo vrolijke, zo boertige man was nu bleek, met een vreesachtig voorkomen, met verwilderde ogen en meende omringd te zijn door verscheurende honden, Hij zei alles, wat men hem wilde doen zeggen. Op de meest valse aantijgingen tegen de edelste van zijn vrienden, antwoordde hij ja, ja! en de tevreden gestelde rechters zonden hem naar zijn hok terug (2);

Dit was geen verlichting voor de ongelukkigen Pécolat; vreselijker folteringen wachtten hem dáár. De gedachte, dat hij tegen zijn beste vrienden had getuigd, en zichzels aan valse getuigenis had schuldig gemaakt, verschrikte hem; de vrees voor het gericht

(1) "Suspirans et ab imo trahens pectore vocem." (Galiffe, *Matériaux pour l'histoire de Genève*. Verhoor II, p. 40.)

(2) Galiffe, *Matériaux pour l'histoire de Genève*. Verhoor van Pécolat, II, p. 29-32.

van God overtrof al de angsten, die de mensen hem hadden aangejaagd. "Mijn heren," zei hij tot de adellijken F. de Thoire en anderen, die hem omringden, "mijn verklaringen zijn mij slechts il afgeperst door de vrees voor de pijniging. Indien ik op dit ogenblik gestorven was, zou ik om die leugen eeuwig veroemd zijn (1)."

De bastaard, zich liefst niet binnen dezelfde muren als zijn slachtoffer bevindende, had zijn verblijf gevestigd te Saint-joire, op twee mijlen afstand van Thiez, en volgde van dáár met belangstelling het verhoor en de pijniging. Het begon hem genoeg te geven; bij gaf dan ook de 5den Augustus last een anderen gevangene te ondervragen. Ik heb er enige hier," schreef hij naar Genève, die veel goede "dingen verhalen (2)."
Deze goede dingen waren de valse getuigenissen, die door de smart werden afgeperst, en die veroorloofden onschuldigen gevangen te nemen. De vrees wies dagelijks, aan in Genève. Men sloot zich op in zijn huis, de straten waren eenzaam; ter nauwernood zag men enige arbeiders op de akkers. Bonivard, die niet zonder reden vreesde, dat de bisschop en de hertog ook hem mochten willen oplichten, kwam niet meer buiten St. Victor. "Alles loopt zodanig in de war," zei hij" dat geen burger, naar het veld durft te gaan, uit vrees, dat men met hem "doe, als met Pécolat." Verscheidene burgers verlieten Genève. Op zekere dag (het was in een kamer van de herberg van St. Germain van de Jura) ontmoetten twee vrienden elkander. "Waar gaat gij heen?" vroeg de een, die uit Lyon kwam."

"Ik verlaat Genève," antwoordde de ander, die bu Bouchet heette; "men heeft Pécolat zodanig gepijnigd, dat zijn armen aan de koord zijn blijven hangen, en dat hij "van de foltering gestorven is." Du Bouchet voegde er hij; Daar de kerk geen recht tot de doodstraf heeft, moet Monseigneur van Genève iemand naar Rome zenden, om weer ingewijd te worden; men zegt, dat zulks hem veel tranen kost, maar ik vertrouw ze niet; het zijn krokodillentranen! Ik ga naar Lyon "

De bisschop dacht er volstrekt niet aan, zich bij de paus te verontschuldigen; hij hield zich integendeel slechts bezig met zijn wraaknemingen voort te zetten. De lokvogel was in de kooi, en enige kleine vogels met hem, hij wilde nu tot elke prijs de groten, dat wil zeggen, Berthelier vangen, Het merendeel van de kinderen van Genève was   verwijderd  f ter neer geslagen; het verbond wie de een aanraakt, raakt de ander aan was bijna ontbonden op het ogenblik, waarop het zijn stichter had moeten redden. De bisschop was van gevoelen, dat liet overbodig was list of geweld te gebruiken, en vroeg eenvoudig aan de syndicus, hem de grote volksmenner over te leveren. Op de 2e

Juli (1517) des avonds ten acht ure, toen de raad vergaderd was, zei de voorzitter, die op de zijde van de bisschop was: "De wil van Monseigneur is, dat men iemand van zijn onderdanen vatte, tegen wie hij voldoende inlichtingen heeft, welke hij ter geschikter tijd en plaats zal mededelen; en dat, wanneer gemelde onderdaan in zijn gevangenis zal zijn, de syndici hem recht doen, als de zaak zulks eist (1)."

Bij deze woorden wendde ieder de blik naar een plaats, die voor de eerste maal onbezet was. De vrienden van Berthelier verontrustten zich; en inderdaad, daar de bisschop de wettigen weg volgde, gaf de raad de kerkvoogd ten antwoord, dat men de beschuldigde zou vatten, mits hij van zijn zijde de vrijheden van Genève handhaafde.

Toen zij des nachts het stadhuis verlieten, zeiden de leden van de raad tot elkander: "Het is Berthelier!" Diegenen onder hen, die zijn vrienden waren, snelden heen om hem het bericht over te brengen, hem bezwerende zich door de vlucht aan de wraaknemingen van de vorst te onttrekken. Bonivard voegde zijn smekingen bij de - hunne: "Het mes staat u op de keel," zei hij tot hem. - "Ik weet het," antwoordde Berthelier; "ja, ik weet, dat ik zal sterven, en ik bekommer er mij niet over!" -

"Waarlijk," zei Bonivard, "ik heb nimmer een zo groot doodsverachter gezien." De vrienden van de edelmoedige burger verdubbelden hun smekingen. Zij brachten hem onder het oog, dat er te Genève slechts een gering aantal, slecht in de wapens geoefende makkers overbleven (2); dat een gedeelte van de burgers, uit vrees, hun toestemming zou geven tot het complot van de Savoysche partij, dat zelfs een ander gedeelte van de burgerij haar zou helpen. Berthelier verzette zich nog: "God," zei hij, "zal hun door een wonder hun macht ontnemen (3)." zijn vrienden namen een andere beweegreden te baat. Er waren toen te Genève afgevaardigden uit Freyburg; de vrienden van Berthelier smeekten hem, met hen te vertrekken. "Buiten Genève," zeiden zij tot hem, "zult gij de stad, beter dan van binnen, van dienst "zijn!" Deze opmerking bracht hem tot een besluit. Hij begaf zich in de nacht naar het hotel der Freyburgers. "Wij vertrekken morgen," zeiden deze tot hem, "hier is een livrekleed met een wapen "schild van Freyburg; trek het een aan, en neem het andere, "zó verkleed zult gij met ons rijden, even als een openbaar rijder. "Indien men u noch aan de poort van Genève, noch in Waadtland herkent, zijt gij gered."

Vroeg in de morgen verlieten de Freyburgers de stad; men zag hen op het ogenblik, dat zij door de poort trokken, maar zonder er aan te denken, dat de grote republiek in zich onder hen bevond. Hij was gered.

Toen de volgende dag de syndicus Nergaz de boodschap van de raad aan de badaard van Savoye overbracht, geraakte deze in toorn, omdat men in plaats van Berthelier gevangen te nemen, hem eenvoudig deed weten, dat men plan had hem te vatten. "Zijt gij "voornemens," zei hij, " hem de tijd te geven om zich uit de voeten te maken?" De raad gaf aanstonds bevel tot een grote ontwikkeling van macht, om liet liberale opperhoofd gevangen te nemen. De raadsheren, zijn vrienden, die reeds wisten dat hij in het vrije veld was, lieten zijn tegenpartijders begaan. " Men sluit al de poorten van de stad;" zei men, /, men verzamele de rotmeesters over tien, en de tientallen; men roepte de stedehouder, om het gerecht krachtdadig te ondersteunen; daarna moeten de heren syndici zelf bij het

(1) Openbare registers van Genève. Mac ad dien.

(2) Bonivard, Chroniq, 11, p. 289.

(3) Ibid., p. 286.

opzoeken van de schuldige de toon geven (1).

Moed gehouden!" zeiden enige ter zijde, "sluit de kooi, de vogel is ontvlogen." De

ijverigste aanhangers van de bisschop snelden voort om de poorten te sluiten. De syndici en de rotmeesters begaven zich op mars, een groot aantal burgers volgden hen, en allen begaven zich naar het huis van Berthelier. Men doorliep al de kamers; men doorzocht al de schuilhoeken; maar er was niemand! Enige waren zeer vertoornd; de anderen lachten in hun vuist; de heftigsten, menende, dat hij bij een van zijn vrienden gevlucht was, stelden zich aan het hoofd van de bende en doorzochten al de huizen, waal Berthelier gewoonlijk verkeerde. Daar zes dagen van nasporing tot niets leidden, moest men zich tevreden stellen met de beschuldigde met trompetgeschal op te roepen. Niemand twijfelde meer aan zijn ontsnapping; de liberalen juichten, maar de spijt en de toorn heersten op het kasteel.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Berthelier roept de Zwitsers ter hulpe van Genève; Hugenenoten en Mamelukken; gewelddadigheid van de bisschop.

De vlucht van Berthelier was meer dan een vlucht. Hij ging naar Zwitserland; en van dat oogenblik af aan zou Zwitserland zich tot Genève wenden en het de hand toereiken. Onder het gewaad van een deurwaarder van de stad Freyburg verborgen, kwam de getrouw burger er zonder hindernis aan. Niemand koesterde daar meer genegenheid voor Genève dan de raadsheer Marty, directeur van het hospitaal, die door zijn geestkracht, zijn rang en zijn verstand in de stad grote invloed had. Berthelier begaf zich tot hem, zette zich aan zijn haardstede neer en bleef enige tijd, droevig, stom en onbewegelijk. Op deze wijze (als men grote zaken met kleine mag vergelijken), had een beroemd Romein, zich het hoofd bedekkende, eertijds neergezeten aan de haardstede van de vreemdeling; maar Coriolanus zocht bij de Volsken middelen om zijn vaderland te verderven, en Berthelier zocht te Freyburg middelen om het zijn te redden. een grote gedachte, die Sinds lang in zijn hart en in dat van enige andere vaderlanders was opgekomen, had hem bezig gehouden terwijl hij voortreed door de velden van Waadtland. De tijden waren veranderd. De lange samenzwering van Savoye tegen Genève was op het punt haar doel te bereiken. De halsstarrige hertog, de ontaarde bisschop, de listige graaf, al die vorsten verenigden hun krachten om de onafhankelijkheid van die stad te vernietigen.

Na God kon slechts Zwitserland haar uit de handen van de Savoyaards redden. Genève moet een kanton of althans een bondgenoot van Zwitserland werden. "Daartoe," zei Berthelier, "zal ik mijn hoofd geven." Hij begon gemeenzaam met zijn gastheer te beraadslagen. Hij zeide

(1) Register van de raad van Genève. 29 Jan. 1517.

hem, dat hij arm, verbannen, vervolgd, als smekeling te Freyburg aankwam, niet om zijn leven, maar om Genève te redden; dat hij aan Freyburg kwam vragen, de Genèvezen in hare burgerij op te nemen. Tevens schilderde hij met welsprekendheid de ellende van zijn vaderland. Marty reikte hem bewogen de hand, verzocht hem moed te vatten en hem in de abdijen te volgen, waar de corporaties bijeenkwamen. "Indien gij die wille, zei hij tot hem, is uw zaak gewonnen."

Dadelijk begeven zich de Genèvees en de Freyburger naar de voornaamste dezer abdijen of clubs. Nauwelijks waren zij de zaal binnengetreden, toen Marty zijn gast angstig in het oor fluisterde: "Ik zie er hier een jaargeld trekken van de hertog; omsluijer uw woorden, uit vrees, dat zij ons werk zullen verhinderen" Zelf, naar het

schijnt, door de tegenwoordigheid van zijn vijanden in verlegenheid gebracht, of ten minste zich naar de raad van zijn beschermers willende voegen, drukte Berthelier zich met halve woorden uit, zijn gedachten verbergende, maar toch zodanig, dat men haar kon raden. Hij sprak van de oorlogen, die Bourgondië Zwitserland had aangedaan en van Karel de Stoute; hij wilde aldus doen denken aan de oorlog, die Savoye tegen Genève voerde, en aan Karel de Goede.

Hij liet doorschemeren, dat de Zwitsers de hertog van Savoye moesten wantrouwen, hoe gunstig hij hun ook gezind scheen. Hadden zij niet gedurende de Bourgondische oorlogen zijn land van levensmiddelen voorzien, en hielden zij nog niet een gedeelte van het land bezet? "Uw voorvaders," zei Berthelier, "hebben zekere gewesten geplunderd en verbrand. gij weet welke. en in ieder geval vergeten anderen het niet. Indien iemand zich meester maakt van Genève, zal hij er zich tegen u versterken., maar indien Genève uw bondgenoot wordt, zult gij er u een bolwerk van kunnen maken tegen alle vorsten en potentaten."

Iedereen begreep van wie Berthelier wilde spreken. Maar als de vertoornde blik van een bezoldigde van Savoye zich op hem vestigde, hield hij op, zijn woorden werden onduidelijk, afgebroken, hij sprak zachter, als in t wild, zegt Bonivard. Vervolgens zich Genève herinnerende, vatte hij weer moed en zijn krachtige tonen weerklonken op nieuw in het midden van de raad van Freyburg. Hij vergat dan alle voorzichtigheid en hief, zegt de kroniekschrijver, grote klachten aan over de onderdrukking, waaronder deze stad zuchtte. Deze redenen, die hevige onweders deden opkomen, konden niet nutteloos blijven; de welsprekende woorden van Berthelier waren vruchtbare denkbeelden, in de harten van de burgers van Freyburg geworpen. Gelijk aan die graankorrels, welke, door de storm mede- gevoerd, hier en daar in de Alpen vedervallen, zouden zij eens in Genève de ouden boom van haar vrijheden doen herleven (1).

De banneling begeerde, dat de Freyburgers met eigen ogen de rampen van Genève zien en zich daar met de aanzienlijkste mannen verbinden zouden. Wanneer Genève en Freyburg zich nauwer aaneensluiten, dacht hij, zal de vlam uitbreken en de ver-

(1) l'Histoire de Genève, door Pictet de Serpy, II, p. 313. - Bonivard, Chroniq. - Spn, I, p. 237. - Savyon, Annales, p. 58.

eniging tot stand komen. Hij bereikte zijn doel. Benige burgers van Freyburg vertrokken, kwamen te Genève aan en werden door Besançon Hugues Vandel en al de vaderlanders ontvangen. Zij aten nu eens bij de een, dan weer bij de ander. Zij spraken van de vrijheden van de Zwitsers: zij verhaalden hun heldhaftige worstelingen, en te midden dezer levendige samenspraken smolten de harten en hechtten zich te samen, zodat zij slechts één hart vormden. Door de raad ontvangen zijnde, beklagden zich de afgevaardigden over de schending van de vrijdommen van de stad en verzochten een vrijgeleide voor Berthelier.

Drie raadsleden vertrokken onmiddellijk naar St. Joire, een dorp midden tussen de bergen gelegen op enige mijlen afstand van Genève waar de bastaard een kasteel had en zich toen bevond. Jan hield er niet van, dat men hem in zijn landelijke partijen kwam storen; niettemin gaf hij bevel, dat men de overheidspersonen zou doen binnentreden, en deze stelden hem de klachten van Freyburg zeer levendig voor. "Ik, de vrijdommen schenden!" zei hij, met een verwonderd gelaat, "wel, ik denk er niet aan. Een vrijgeleide voor Berthelier! hij heeft er geen nodig. Dat hij kome, zo hij onschuldig meent te zijn; ik ben een goed vorst. Neen, neen, geen vrijgeleide?"

Op de 12de Augustus deelden de syndici aan de Freyburgers dit antwoord mee. De

Zwitsers verontwaardigden zich, en alsof de syndici voor de helft in de zaak deel hadden, riepen zij uit: "Wat zelfs de Turken weigeren geen vrijgeleide, en durft een bisschop zulks doen! Is een vrijgeleide nutteloos. Heeft men niet voor weinige dagen Pécolat buiten de grenspalen van de stad gevangen genomen? Heeft men hem niet zodanig gefolterd, dat de pijn hem alles heeft afgeperst, wat men wilde? Hebben geen beangste burgers de stad verlaten. Sluiten niet anderen zich op in hun huizen? Doet men niet elke dag deze of genen een proces aan? En de bisschop weigert een vrijgeleide aan Berthelier Welnu! wij zullen al deze grieven opsommen, en ze tegengaan. Weest er verzekerd van. wij zullen er ons lijf en goed voor op het spel zetten. Wij zullen met zoveel strijdkrachten komen, dat wij de gouverneur van zijn Hoogheid in Waadtland en de vrienden van Savoye in uw stad gevangen nemen en dan zullen wij ze behandelen, gelijk gij onze vrienden behandeld hebt." - En zo vertoornd, trokken zij af, zeggen de manuscripten van dat tijdperk (1).

De woorden van de Freyburgers, van huis tot huis overgebracht, ontvlamden de harten. De vereniging tussen Genève en Zwitserland was, om zo te zeggen, gesloten vóór dat één publieke akte haar officieel en geloofwaardig had gemaakt. Berthelier had begrepen; dat Genève in de Helvetise ligues een machtiger bescherming zou vinden dan die van de jongelingen, onder de banier van de verkwisting geworven (2). Van toen af aan zag men steeds duidelijker zich een staatkundige partij vormen, bedaard, maar vast, die zich aan het hoofd stelde van de beweging en de plaats innam van de losbandige troep van de kinderen van Genève.

Nauwelijks hadden de afgevaardigden van Freyburg de stad verlaten, toen de hertogelijken, de onafhankelijke Genèvezen aansprekende en ieder op zijn wijze het Duitse woord Eidesgenossen (eedgenoten) dat zij niet konden uitspreken, franciserende, hun toeriepen Eidguenoten, Eignots, Eyguenots, Hugenots! Dit woord is in de kronieken van die tijd op die verschillende wijzen gespeld (1).

Michiel Roset, de eerwaardigste dezer autoriteiten van de zestiende eeuw, schrijft Huguenoten; wij nemen deze vorm aan, omdat het de enige is, die in onze taal is overgegaan. Het is mogelijk, dat de naam van de burgek, die het voornaamste hoofd van die partij werd, Besangon Hugues, er toe heeft bijgedragen om de benaming van iluguenoten boven al de anderen te doen gelden. In elk geval moet men wel bedenken, dat deze schimpnaam tot na de Hervorming een zuiver staatkundige en geenszins godsdienstige betekenis had, en eenvoudig de vrienden van de onafhankelijkheid aanduidde. Vele jaren later noemden de vijanden van de protestanten in Frankrijk deze met die naam, hen willende onderscheiden en hun een, vreemden, republikeinse, ketterse oorsprong toeschrijven. Zodanig is de ware afleiding van dit woord; het zou meer dan zonderling zijn, wanneer deze twee benamingen, die er slechts een uitmaken, in de zestiende eeuw, te Genève en in het Franse protestantisme, toen zo nauw aan elkander verbonden, een zo grote rol zouden gespeeld hebben, zonder onderling enige betrekking te hebben. Het was vooral een weinig later, tegen Kersmis van 1518, dat, toen de zaak van het verbond meer gevorderd was, het gebruik van deze naam meer algemeen werd.

De hertogelijken hadden nauwelijks deze schimpnaam uitgesproken, of hun tegenstanders, hen met gelijke munt betalende, riepen hun toe: "Zwijgt stil, Mamelukken, die gij zijt! Gelijk de Mamelukken Jezus Christus hebben verloochend om Mahomet na te volgen, zo doet gij afstand van de vrijheid en de algemene zaak, om u aan de tirannie te onderwerpen (2)."

Aan het hoofd dezer Mamelukken bevonden zich ongeveer veertig rijke kooplieden, eigenlijk ondanks hun verschrikkelijke bijnaam, vrij goede mannen, maar mannen van

zaken, die vreesden, dat de onlusten hun kas mochten benadelen. Deze lauwt van Mamelukken maakte hen zeer toornig: "Ja," hervatten de Huguenoten, "sultan Selim heeft verleden jaar de Mamelukken in Egypte overwonnen; maar het schijnt, dat die slaven, uit Cairo verjaagd, in Genève de wijk hebben genomen. Wanneer die naam u echter niet behaagt. wel nu, wacht, dewijl gij uit geldgierigheid Genève overlevert, zullen wij u Judas noemen (3)"

Terwijl de stad aldus in opgewondenheid verkeerde, trok de

(1) Openbare registers van Genève, ad diem.

Bonivard, Chroniq, p. 294.

(2) Mémoire de M. Mignot, p. 23.

bisschop, trots op de foltering, die Pécolat was aangedaan, van St. Joire naar Thonon. Hij had nimmer in zo'n mate het genot gesmaakt zijn macht te doen gevoelen, en het deed hem genoegen; want hoewel hij slaafs was voor de hertog, waren er in hem toch enige trekken van de tiran. Hij had iemand doen sidderen! hij beschouwde dan ook deze valstrik, aan Pécolat gespannen, als een roemrijke daad: en hij wenste zijn zegepraal in de hoofdstad van het gebied van Chablais te genieten. Terzelfder tijd herhaalde hij aan ieder, die het wilde horen, dat hij niet meer naar Genève zou wederkeren, men zou er mij vermoorden," zei hij. Met nauwgezetheid aan de bestaande orde onderworpen, besloten de Genèvezen hun getrouwheid door een schitterende stap te doen kennen. Er was in Genève een grijsaard, die door al de partijen werd geëerd, Peter d'Orsières, wiens familie in het bezit was van de heerlijkheid van die naam, in Wallis, op de weg van de St. Bernard. Veertig jaar vroeger (1477) was hij een van de gijzelaars geweest, die aan de Zwitsers gegeven waren; Sinds die tijd was hij zesmaal tot eersten overheidspersoon van de staat benoemd. Zijn zoon Hugonin was, door het aanzien zijns vaders, tot kanunnik benoemd; als dweepziek priester werd hij later een van de geestelijken, die de Hervorming het meest vijandig waren. De raad besloot aan de bisschop een plechtig gezantschap te zenden, en plaatste de syndicus d'Orsières aan het hoofd. Het was de begeerte om getrouw onderdanen te schijnen misschien wat ver drijven, en die zachtmoedige Genèvezen zouden leren, wat het kost een tiran te willen vleien. De bastaard besloot nieuw zegepralen te behalen; door zijn ziekte gekweld, had hij verstrooiingen nodig; de smarten van zijn vijanden deden hem een zeker genot smaken, het was zijn soort van sympathie. Hij droeg allen Genèvezen, en zelfs de meest katholieken, een dodelijke haat toe; een gelegenheid om die te voldoen bood zich voor hem aan. Toen de afgevaardigden zich op de 7de September hadden aangemeld en hem allerlei eerbewijzingen hadden gebracht, vestigde hij zijn doodsden en vertoornde blik op de schonen grijsaard, wiens witte hoofd nederig voor hem boog, en beval dat men hem zou grijpen, hem uit zijn gezicht wegleiden en in een kerkerhol werpen zou. Indien hij trots was geweest op zijn heldendaad jegens Pécolat, was hij het nu nog veel meer van op verraderlijke wijze een man te hebben doen verdwijnen, wiens familie in de eersten rang schitterde en die zijn medeburgers met het heilig ambt van gezant hadden bekleed. Toen de tijding van deze aanslag te Genève aangekomen was, uitte de gehele stad (huguenoten en Mamelukken) één kreet. De meest geëerde man van de staat was als een misdadiger gegrepen, juist op het oogenblik, dat hij de bisschop de bewijzen gaf van de meest loyale getrouwheid. Men twijfelde er niet aan, dat deze misdaad het signaal was van een aanval op de stad; dadelijk liepen de burgers te wapen, spanden ketens in al de straten, en sloten de poorten.¹

Deze misstappen van de bisschop mishaagden de hertog en overvielen hem juist in

een moeilijk ogenblik. Karel III, een zwak

1 Bonivard plaatst er de oorsprong van in 1518, en zegt Eiguenotes (Chroniq. II p. 331.) De Registers van de Raad brengen het onder de datum van de 3dec Mei 1520, en zeggen Eygenots. In 1521 toen wij hei in het proces van B. Toquet, Ayguinocticae seciae (Galiffe, 111alériaux pour l'histoire de Genève., p. 164). Wij hervinden het later, in 1526: Verrader Eyguenot (Ibid., p. 506). In hetzelfde jaar: Gij zijt Eguenot (Ibid., p. 508). Eindelijk zegt Michiël Roset in zijn Kroniek, boek I, hoofdstuk LXXXIX, gewoonlijk Huguenot. In de zestiende, evenals in de negentiende eeuw, zijn de schimpnamen dikwijls van Genève naar Frankrijk overgekomen.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 287. - Op Manuscripten uit de zestiende eeuw staat Mamelus Maumelus.

en veranderlijk vorst, helde toen over naar de zijde van de keizer en gaf daardoor ongenoegen aan zijn neef François I, die geneigd scheen hem een harde les te geven. Bovendien verontrustte hem de stap van de Freyburgers, want Genève was voor Savoye verloren, indien de Zwitsers zich hare zaak aantrokken. De tot nog toe in de Duitse Alpen teruggedrongen vrijheid, zou haren standaard in deze stad van de Lemman planten, en zou daar een zetel oprichten, waarvan zij wellicht de bevolkingen, die de Franse taal spraken, in oproer zou brengen. De bekwaamste staatkundigen van Savoye, Seyssel, die kort te voren tot aartsbisschop van Turijn was benoemd, en Eustache Chappuis, die de wederkerige betrekkingen van de staten grondig kende en wie Karel V later in zijn onderhandelingen met Hendrik VIII gebruikte, hielden de hertog voor, dat men zich tot elke prijs moest wachten van de Zwitsers tegen zich te krijgen. Beangst stemde Karel III in alles toe en Chappuis kreeg in last de door de bisschop begane misstappen te herstellen.

Deze geleerde diplomaat zag duidelijk in, dat de hoofdzaak was, zo mogelijk een onoverkomelijke scheidsmuur tussen de Zwitsers en Genèvezen op te werpen. Hij dacht na over de middelen om daarin te slagen, hij besloot zich als een nederig, goedig kind te gedragen en vertrok naar Genève. Hij werd daar, door bemiddeling van de hertog, geestelijk rechter van liet bisschoppelijk hof gemaakt; hij legde als zodanig in handen van de syndici de eed af; vervolgens bezigde hij al zijn bekwaamheid om de Genèvezen van de Zwitsers te verwijderen en hen aan het huis van Savoye te verbinden, maar zijn goede woorden bekeerden niet vele kg. "De hertog," zei de kloostervoogd van St. Victor, "ziende, dat zijn katten niet vele ratten gevangen hebben, zendt een slimmere kater;" de katten waren de bisschop en de graaf. Meester Eustache begaf zich vervolgens naar Freyburg, waar hij met de door de hertog bezoldigden omgang zocht.

"Ha!" zo sprak men tot hem, "Berthelier is een voorbeeld van wat de vorsten van Savoye kunnen doen." Niets moest de diplomaat terughouden; hij begaf zich tot Berthelier en verzocht hem naar Genève terug te keren, belovende hem genade te schenken. - "Genade!" riep de trotse burger uit, "genade schenkt men niet aan rechtschapen lieden, maar aan boosdoeners. Ik vraag vrijspraak indien ik onschuldig, en straf indien ik schuldig ben. (1)."

De standvastigheid van Berthelier verlamde de pogingen van de diplomaat; er werd besloten, dat de hertog zelf in Zwitserland zou komen. Inderdaad, de zaken die hij te Genève en te Lausanne had tot voorwendsel nemende, kwam Karel III te Freyburg en Bern aan. Hij trachtte de kantons voor zich in te nemen; hij verzocht hun de koning van Frankrijk van zijn plan, om hem de oorlog te verklaren, af te brengen; hij hernieuwde het verbond dat hij met de Liges gesloten had; en daar men zich bij hem beklaagde over de tirannie van zijn neef de bisschop, over de onwettige oplichting van Pécolat, over de verbanning van Berthelier, deed hij aan allen de fraaiste beloften (2).

(1) Bonivard, Chroniq., p. 294, 295. - Registers van de Raad van Genève van 21

Angusins 1517. - Spon, Hist. de Genève, 1, p. 278.

(2) Ibid.

Maar hij rekende buiten de waard; de bisschop, die een laaghartiger karakter dan de hertog had, was ook halsstarriger van aard. Daar zijn doorluchtige neef in Zwitserland kwam, moest hij er zijn om hem te ontvangen; hij was dus te Genève teruggekomen; en daar enige verstandige mannen hem hadden doen verstaan, hoeveel ontterends er voor hem in de oplichting van d'Orsières was, had hij de wijzen grijsaard weer losgelaten. Zo hij er al in toestemde voor hem te wijken, was hij vast besloten niet te wijken voor de overigen. Inderdaad, toen de syndici zich bij hem beklaagd hadden over de binnen en buiten de stad begane buitensporigheden, en hem hadden onder het oog gebracht, dat de burgers zonder oorzaak werden in hechtenis genomen, en zulks niet door de officieren van justitie, maar, welk een ongehoorde zaak door zijn boogschutters, had de kerkvoogd zich doof gehouden, het hoofd omgewend, gezien wat in zijn omgeving voorviel, en de overheidspersonen zo beleefd als hij kon weggezonden; toen dan ook de hertog van Freyburg was teruggekeerd, hadden de syndici hem al hun klachten opgesomd: "Onze vrijdommen worden door de bisschop geschonden. Een burger kan niet buiten onze grenspalen gevat worden en Pécolat is te Pressinge gevat. Elk proces wegens misdaad behoort bij de syndici te huis, en Pécolat is veroordeeld door bisschoppelijke rechters."

Hierop hadden de bisschop en de hertog, de schijn willende aannemen van de Zwitsers en Genèvezen enige genoegdoening te geven, Pécolat uit de gevangenis van Thier naar Genève doen overbrengen en hadden hem opgesloten in het kasteel van het eiland. Maar noch de hertog, noch de bisschop dachten er aan hem los te laten; kon men ooit een schonere gelegenheid vinden, om de kardinalen te bewijzen, dat het leven van Monseigneur in gevaar was? Zou echter Pécolat, voor de syndici, zijn rechters, verschijnende, veroordeeld worden? De hertogelijken schudden het hoofd. "De oude Lévrier" een hunner, een onverbeterlijke sufferd zou," zei men, " zich liever, even als in 1506, in de gevangenis laten zetten, dan toe te geven; een ander, Richardet, een heethoofd; zou zich driftig maken en wellicht een degensteek toebrengen; en Porral, even als zijn oudste broeder een spotvogel, zou de rug toedraaien, terwijl hij met de Mamelukken de spot dreef!"

TIENDE HOOFDSTUK.

Nieuw pijniging, wanhoop en schitterende bevrijding van Pécolat.

De veroordeling van Pécolat werd de voornaamste zaak van het hof van Turijn, in zijn betrekkingen tot Genève. De aartsbisschop Seyssel, die toen een grote invloed had, was geen voorstander van het despotisme; hij schonk zijn bijval aan de matiging van de koninklijke macht; maar hij verfoeide de Republikeinen, en wilde partij trekken van liet proces van Pécolat om die vrijheidsgeest te verbreken, die ziel, niet zoveel kracht in Genève openbaarde, en die van daar verder kon gaan. Het belang van deze rechtszaak, ter bestrijding van de onafhankelijkheid van de hugenoten, gevoelende, besloot de aartsbisschop, zo mogelijk, de Genèveze burger aan zijn natuurlijke rechters te ontnemen en hij nam daartoe een spitsvondigheid te baat, die zulk een groot staatsman onwaardig was. Hij toonde aan, dat de misdaad van majesteits-schennis, waarvan Pécolat beschuldigd werd, niet van diegenen was, waarvan in de wetten van de stad melding werd gemaakt, en dat de kennisneming daarvan dus slechts de vorst toebehoorde. Maar hij kon niet slagen: "Wij hebben de macht," antwoordden de syndici, "elke misdadige zaak te kennen." Alles wat Seyssel kon

verkrijgen was, dat de bisschop in het gerechtshof afgevaardigden had, die hun denkwijze zouden meedelen, maar zonder te stemmen (1).

De rechters kwamen de 10^e December 1517 bijeen, op het kasteel van het eiland; zij waren omringd door de advokaten-fiscaal van de hertog en van de bisschop, van de gouverneur van Waadt-land en andere aanhangers van Savoye. Onder de zes raadsheren, die met de syndici moesten oordelen (de rechters waren dus tien in getal), bevonden zich verklaarde Hertogelijken, op welke de aartsbisschop kon rekenen voor een uitspraak ter veroordeling. De arme Pécolat werd, nog geheel verbijzeld, door de stedehouder binnengeleid. Het Bezicht van de syndici, van Levrier" de vader., van Richardet, van Porral, gaf hem weer moed; hij wist, dat het rechtvaardige mannen en vijanden van het bisschoppelijk despotisme waren. "De bekentenissen," zei hij, die ik te Thier heb afgelegd, zijn mij door de foltering ontruikt; de rechter zei mij de woorden, en ik sprak ze hem na. Ik wist, dat, als ik niet zeide, wat men wilde, men mij de armen zou breken, en ze mij geheel zou verbijzelen (2)."

Na deze verklaring begon het verhoor; de helderheid van de antwoorden van Pécolat, zijn zachtmoedigheid en oprechtheid deden de omstanders begrijpen, dat zij een onschuldige voor zich hadden, die machtige vorsten in het verderf wilden storten. De syndici verklaard hebbende, dat zij verplicht waren hem vrij te spreken, zei de bisschop: "Laat hem pijnigen en gij zult wel zien, dat hij schuldig is." De syndici weigerden; toen beschuldigden de beide vorsten hen, van partijdig en verdacht te zijn. De bisschoppelijke raad besliste bij gevolg, dat de stad en de bisschop elk vier rechters zouden benoemen; de syndici onderwierpen zich aan deze onwettige maatregel.

Het was op de 20e Januari 1518, dat het nieuw verhoor moest beginnen; maar Pécolat, verbijzeld door de doorgestane pijniging en bevreesd voor de pijniging die komen zou, was ernstig ziek geworden; men moest hem de geneesheer zenden. De geneesheer gaf zijn toestemming dat men hem voor het tribunaal voerde, De vier bisschoppelijke rechters eisten onmiddellijk de foltering; toen de syndici zich daartegen verzet hadden, begonnen de afgevaardigden van de kerkvoogd dit levende lijk te bezichtigen. "Er is hem nog wel

(1) Registers van de Raad, van 25 September, 30 October, 5, 6, 9, 10 November 1517. Spon, Hisi. de Genève, I, p. 279. - Savyon, Annales, p. 59. - Bonivard, Chroniq II p. 299.

enige foltering aan te doen," zeiden zij; "men kan" (dit is de uitdrukking, in het proces-verbaal gebezigd) men kan hem onderzoeken " met enige pijnigingen." Nervaz zich bij de Savooische doctoren voegende, werd er tot de foltering besloten. De arme Pécolat begon over al zijn leden te boven; hij wist, dat hij al zijn vrienden ging aanklagen en vervloekte zijn zwakheid. Men bond hem de handen achter op de rug, men stelde hem de pijniging voor, en men nam hem in het verhoor. "Niettemin," vervolgt het proces-verbaal, " pijnigde men hem niet vanwege de zwakheid van zijn lichaam en zijn langdurige gevangenschap." Men meende, dat de angst voor de pijniging voldoende zou zijn om hem te doen spreken; men bedroog zich; de invalide (men zou bijna moeten zeggen, de stervende) gebonden, geboeid, met het werktuig van de pijniging voor ogen, antwoordde met eenvoudigheid en zonder omwegen. Zelfs de rechters van de bisschop waren getroffen over zijn oprechtheid en twee van hen, "die de vreze Gods meer voor ogen hadden," zegt Bonivard, " dan de vreze van de mensen," zeiden rondt: "Men doet die armen man onrecht. Non invenimus in eo eausam. Wij hebben hem niet schuldig bevonden (1)."

Deze achtenswaardige verklaring bracht de hertog des te meer in verlegenheid, daar hij veel andere zorgen in het hoofd had. De tijdingen uit Piëmont waren slecht; men schreef hem dagelijks om terug te komen., "De markies de Monferrat," zei men hem, brengt hier overal verwoestingen aan." Maar deze halsstarrige vorst was gereed om het bezit van Genève, als het moest, zijn eigene staten te verliezen, hetgeen hem later gebeurde. Zich op het punt ziende om een goede samenzwering te ontdekken, die geschikt was om de kardinalen vrees aan te jagen, besloot hij liet niet op te geven. Zijn werktuigen en die van de prelaat hielden beraadslaging op beraadslaging; eindelijk vond men een middel - een duivelachtig middel - om de verminkte te doen omkomen. Begrijpende, dat de wereldlijke rechters volstrekt niet deugden om deze onschuldige te veroordelen, besloot men hem door priesters te doen oordelen. Om dit plan ten uitvoer te brengen was het nodig de leek, de ouden schoenmaker, de levenslustige, die aan alle maaltijden en maskeraden deel nam, tot geestelijke te vervormen. Men slaagde er in. " Om er te maken naar hunnen smaak," zegt Bonivard, brachten zij een valse brief te voorschijn, waaruit bleek hoe Pécolat een gewijd geestelijke was en hoe, bij gevolg, zijn zaak niet aan de wereldlijken rechter, maar aan de geestelijken toebehoorde." Deze uitvinding vond of scheen geloof te vinden in de officiële wereld, "waarom zij hem," vervolgt de kroniekschrijver" "van het eiland dat de gevangenis van de leken was, naar het bisschoppelijk paleis, dat het geestelijk gerechtshof was, overbrachten en hij werd de Farizeeën overgeleverd." Het was een trek van genie ener beroemde orde waardig, die nog niet bestond, maar die weldra zou ontstaan om de Hervorming te bestrijden. Nu niet meer van die laffe omzichtigheden, van die afgemeten voorzichtigheden, welke de leken hadden gebezigd. De bis-

(I) Register van de Raad, 24 December 1517; 8, 9, 15, 20 Januari 1518. - Saryon, p. 60. - Bonivard, Chroniq., II, p. 300.

schop, rechter en partij geworden zijnde, "beraadslaagde er over hem goed onderhanden te nemen." Daar enige personen te kennen gaven, dat Pécolat de pijniging niet zou kunnen verdragen, onderzochten geneesheren op nieuw dit arme lichaam; enige zeiden ja, anderen zeiden neen; de rechters stelden vast, dat de eersten gelijk hadden, en men maakte liet folteringinstrument gereed. Het waren niet alleen heldhaftige mannen zo als de Bertheliers en Lévriers, die door hun moedig verzet tegen het willekeurig gezag, toen het gebouw van de vrijheid optrokken; het waren die laaghartige rechters, die tirannieke vorsten, die wrede beulen, die door hun wipgalgen en rekramen de nieuw en meer billijke tijden van de maatschappij voorbereidden (1).

Toen Pécolat het noodlottig besluit vernomen had, ving zijn angst op nieuw aan. Het vooruitzicht ener nieuw foltering, de gedachte aan de beschuldigingen, die hij tegen zijn vrienden zou inbrengen, verontrustten zijn geweten en brachten hem tot wanhoop. Zijn gelaat werd er door misvormd, zijn baard was in de war, zijn ogen werden schuw, alles in hem was uitdrukking van lijden en angst. Zijn bewakers, die niets van die zielstoestand begrepen, meenden, dat hij van de duivel bezeten was. "Berthelier;" zeiden zij, "is een grote tovenaars" hij heeft een gemeenzame duivel; hij zal Pécolat betoverd hebben om hem ongevoelig te maken voor de foltering; wij mogen doen, wat wij willen, maar hij zal toch niets zeggen!"

Men geloofde toen, dat de tovenaars zulke duivels plaatsten in de haren van de lijdens. De lange stekelige baard van de gevangene verontrustte de beambten van de bisschop. Om de geest te verjagen, werd besloten aan Pécolat al het haar af te scheren (raisre) (2).

Als katholiek sprekende, had men een duivels-banner en niet een barbier moeten halen. De priester had, met misgewaad en stoel bekleed, over Pécolat het teken des kruises moeten maken, hem met wijwater besprenkelen, en tegen de bozen geest dreigende bezweringen uitspreken. Maar neen; de bisschop vergenoegde zich (hetgeen veel prozaïscher was) met een barbier te zenden; het zou kunnen zijn, dat de bastaard bij al de slechtheden nog die voegde van een vrijegeest te zijn. De barbier kwam en maakte zijn scheermes gereed. De duivel, die Pécolat vreesde, was zijn lafhartigheid. "Ik zal mijn beste vrienden beschuldigen," zei hij bij zichzelf, ik zal bekennen, dat Berthelier de bisschop wilde doden; ik zal alles zeggen, wat men mij zal laten zeggen. En dan, als ik gedurende de pijniging sterf, (hetgeen ligt mogelijk was, van wege de uitputting van zijn krachten) zal ik eeuwig verdoemd zijn, om dat ik op het ogenblik van mijnen dood heb gelogen."

Dit denkbeeld beangstigde hem; een storm beroerde zijn ziel; hij lag reeds te zieltogen. "Het is beter," dacht hij, zichzelf een arm, een voet, de tong af te snijden, dan in het eeuwig verderf te storten." Op dit ogenblik ging de barbier, de baard ingezeept hebbende, naar buiten om het water uit zijn kom weg te werpen; Pécolat greep het scheer-

(1) Bonivard, Chroniq., II enz.

(2) Lionivord, Chroniq., 11, p. 201. - Savyon, Annales, p. 61, 62.

mes, dat die man op een tafel naast hem had laten liggen en bracht het op zijn tong; maar de zedelijke kracht en de fysieke kracht ontbraken hem te gelijktijd; hij gaf zich slechts een snee. Niet te min wilde hij het nogmaals beproeven; de barbier, die terugkwam, sprong geheel verschrikt op hem toe, rukte hem het scheermes uit de hand en maakte alarm. De cipier, zijn huisgezin, daarna de wondhelers van de vorsten, kwamen aangelopen en vonden Pécolat naar adem snakkende en grote hoeveelheden bloed opgevend. Zij grepen hem aan en begonnen het bloed te stelpen; dit was niet moeilijk. De tong was niet afgesneden, gelijk men verhaald heeft; er was alleen een diepe wond. De beambten van de bisschop en die van de hertog gaven zich ongehoord veel moeite om hem te genezen, "niet om hem goed te doen," zeggen de kronieken, "maar om hem een andermaal nog meer kwaad te doen, en opdat hij zijn tong zou gebruiken om alles te zingen, wat hun behaagde." Allen waren ten hoogste verwonderd over deze geheimzinnigheid, welke in de stad groot opzien baarde (1). Toen Pécolat verbonden was, eiste de bastaard, dat men hem zou pijnigen. De rechter voor moedwilligheden, Lévrier, overtuigd, dat Pécolat onschuldig en het slachtoffer ener onwettige rechtszaak was, verzette er iich tegen. Daar de bisschop op de noodzakelijkheid aandrong, om enige bekentenissen van hem te verkrijgen, antwoordde de rechter "Bekentenissen, hij kan niet spreken." - "Welnu," hernam, niet de beul, maar de bisschop, men doe hem zijn antwoorden schrijven." Even vast wanneer het er op aankwam de aan de mensheid verschuldigde eerbied, als de aan de wet verschuldigde gehoorzaamheid te handhaven, verklaarde Lévrier, dat zulk een wreedheid voor zijn gerechtshof niet zou plaats hebben. De bisschop moest toegeven; maar hij schreef deze nieuw belediging op rekening van de stoutmoedige rechter (2). Geheel Genève had medelijden met de ongelukkige, en vroeg zich af, of er niemand was, die hem uit dit moordhol verlost. Een man, die later zelf de afgrijpselikheden ener gevangenis kende, Bonivard, hield niet op te peinzen over de middelen om hem te redden. Hij gevoelde, dat de Goddelijke en, menselijke rechten, het aan ongelukkigen verschuldigde medelijden, zijn plichten omtrent Genève, "zelfs hoewel ik er niet geboren ben," zei hij, "dat alles hem verplichtte een poging te doen." Hij ging uit het

klooster, begaf zich naar Aimé Lévrier, en gaf hem zijn begeerte te kennen om Pécolat te redden. Lévrier bracht hem onder het oog, dat de bisschop het procederen verbood, en dat de rechters niet zonder zijn toestemming konden handelen. "Zie hier evenwel een middel," voegde hij er bij. "Laat de bloedverwanten van Pécolat mij om recht vragen; ik zal dat weigeren, de wil van de vorst tot reden daarvan opgevende. Laat hen

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 301, 304. - Roset, Hist. de Genève, manuscript, boek I, hoofdstuk LXXXI. Dit getuigenis van twee schrijvers van die tijd laat niet de minsten twijfel omtrent de wezenlijkheid van deze daad van Pécolat. (Zie ook Savyon, Annales, p. 67. Deze dood is liet onderwerp geweest van een hevige archeologische twist, waarvan de oplossing) eenvoudig deze Pécolat sneed zich de tong niet af, maar hij sneed zich in de tong.

dan, om weigering van recht (1, appelleren op het aartsbisschoppelijk hof van Vienne." Vol verbeeldingskracht, voorstellingskracht en hulpmiddelen, los en dapper, besloot Bonivard van deze onderneming de proef te nemen. Hij meende, dat de aartsbisschop van Vienne, die altijd naijverig was op de bisschop van Genève, zeer tevreden zou zijn deze machtigen ambtsbroeder te vernederen. "Ik heb," zei hij, yin Savoye vrienden, verwanten en vertrouwen. Ik zal hemel en aarde bewegen, en wij zullen de bastaard een goede les geven." Hij keerde naar zijn klooster terug en liet de beide broeders van Pécolat halen. De een, Stephanus, was in het genot van het gehele vertrouwen van zijn medeburgers, en werd later tot hoge ambten verheven; maar de tirannie van de vorsten beangstigde iedereen. "Eist, dat uw broeder eindelijk geoordeeld worde," zei Bonivard tot de beide broeders. - "Neen," antwoordden zij, "er hangt een te grote zaak van af." Eindelijk behield de welsprekendheid van Bonivard de overhand. Hun geen tijd tot overweging willende laten, verliet hij aanstonds St. Victor, vergezeld van de beide Pécolats, en geleidde hen naar Lévrier. De verzoeken, antwoorden en appellaties werden naar behoren gedaan en Stephanus Pécolat, die door de aanraking dezer beide edelmoedige zielen moedig was geworden, vertrok naar Vienne in Dauphiné, met een warme aanbeveling van de prior. De Kerk van Vienne had. Sinds de oudste tijden, de benaming van heilig gehad, van maxima sedes Galliarum, en haar aartsbisschop was opperkerkvoogd van de Galliërs. Opgetogen een bisschop, die toen machtiger was dan hij, zijn gezag te doen voelen, dagvaardde deze prelaat de fiskalen, de bisschoppelijke raad en de bisschop van Genève zelf, om binnen een bepaald tijdsverloop voor zijn hof te Vienne te verschijnen, ten einde het vonnis te horen. Middelerwijl verbood hij de bisschop iets tegen de persoon van de gevangene aan te vangen, op straffe van kerkban. "Nu zijn wij op de rechte weg," zei Bonivard tot Lévrier.

Maar wie zal deze stoute dagvaarding aan Monseigneur meedelen? Deze handelingen van Vienne werden zo gering geschat door de machtige bisschoppen van Genève, dat men gewoon was de overbrengers met stokslagen te betalen. Het was te voorzien, dat de bisschop en de hertog alles in het werk zouden stellen om de dagvaarding te vernietigen of om de aartsbisschop van Vienne te bewegen haar in te trekken. Inderdaad, het betrof hier geen gewoon geval. Indien Pécolat onschuldig werd verklaard, indien zijn getuigenissen tegen Berthelier vals werden verklaard, wat zou er dan worden van het plan van Karel III en Leo X, waarmee de bisschop zelf op een lafhartige wijze stilzwijgend instemde? Genève zou vrij blijven. De zwarigheden, die zich opdeden, deden Bonivard niet verkoelen, hij zei bij zichzelf dat de gebruikte praktijken om deze vrije stad te onderwerpen verfoeilijk waren, en dat hij, er willende leven en sterven, haar moest verdedigen. "En dan," voegt een kroniekschrijver er bij, "de gebieders van St. Victor was een meer stoutmoedig dan wijs jongeling." Bonivard nam zijn besluit,

(1) "A denegata justitia." (Bonivard, Chroniq., II, p. 306)

"Niemand," zei hij, "durft de kat de bel aanhangen. Welnu ik zal de bodem beproeven." Maar zijn waardigheid veroorloofde hem niet alleen de rivier te doorwaden; een bisschoppelijk deurwaarder moest de bisschop de aartsbisschoppelijke dagvaarding ter hand stellen. Hij trachtte zulk een man op te sporen, en, zich zekere armen geestelijke herinnerende, die in een ellendige kamer van de stad zijn verblijf had, liet hij hem roepen, stopte hem twee Franse kronen in de hand, en zei tot hem:!, Hier is een brief van de aartsbisschop, die de bisschop moet worden ter hand gesteld. De hertog en de kerkvoogd vertrekken overmorgen naar Turijn; morgen ochtend gaan zij de mis horen in St. Pieter: dat zal het laatste uur zijn; later is het geen tijd meer "stel dit papier aan Monseigneur ter hand." De geestelijke was bevreesd; evenwel brachten de twee kronen hem in zware verzoeking; Bonivard drong bij hem aan: "Welnu," zei de arme man, Ik belooft u het werk te doen, mits gij mij persoonlijk behulpzaam zijt," Bonivard beloofde het.

De volgende dag trad de prior met de geestelijke de kathedraal binnen. De vorsten waren daar, door veel luister omringd; het was de grote mis, een afscheidsmis; niemand ontbrak er. Bonivard, in zijn hoedanigheid van kanunnik, had in de kathedraal een ereplaats, die hem meer in de nabijheid van de bisschop zou gebracht hebben; maar hij wachtte zich wel er heen te gaan, en bleef op een afstand achter de geestelijke om hem te bewaken; hij vreesde, dat de arme man verschrikt mocht wegsluipen. De wijding, de opheffing, de gezangen, al de prachtige plechtigheden van de roomse eredienst, al de aanzienlijke personen voor het altaar neergebogen, werkten op de verbeelding van de ongelukkigen deurwaarder. Hij begon te beven, en toen de mis geëindigd en het ogenblik tot handelen gekomen was, "ziende," zegt Bonivard, "dat het spel ernst was," verloor hij de moed, deed heimelijk enige schreden achterwaarts en maakte zich gereed om weg te lopen.

Maar Bonivard, die plotseling vooruit trad, greep de arme man bij de kraag, en de andere hand aan een dolk brengende, die hij onder zijn kleed verborgen had, fluisterde hij hem in het oor: "Als gij uw belofte niet houdt, zweer ik, u een dolksteek te geven." De geestelijke was bijna dood, en het was niet zonder reden, "want" voegt Bonivard er bij in zijn geestige Kronieken; "ik had het niet nagelaten, hetgeen ik niet tot mijn lof zeg, ik zie nu wel in, dat ik dwaselijk handelde. Maar jeugd en genegenheid brachten mij buiten mij zelf," Evenwel doodde hij de geestelijke niet; hij vergenoegde zich met hem vrij vast bij de duim te vatten, en hield hem met zijn krachtige hand aan zijn zijde. Door vrees bevangen, wilde de arme man Tevergeefs ontvluchten: de dolk van Bonivard deed hem onbewegelijk blijven; hij was als een stenen beeld (1).

Intussen verlieten de hertog, zijn broeder, de graaf en de bisschop de kerk, omringd van hun prachtige stoet, en begaven zich naar het bisschoppelijk paleis, waar grote receptie zou wezen. "Nu niet langer gedraald," zei Bonivard tot de geestelijke, "gij moet kwijten van uw boodschap;" daarna gaf hij hem de aartsbisschoppelijke dagvaarding in de hand, die hij vrij had, en altijd de andere bij de duim vasthoudende, voerde hij hem tot de bisschop.

Bij de bisschop gekomen liet eindelijk de standvastige prior de duim los, die hij als in een nijptang gekneld hield, en met de vinger de prelaat aanwijzende, zei hij tot de geestelijke: "doe uw plicht." "Deze woorden horende," verhaalt Bonivard, "verschrikte de bisschop zeer en werd zo wit als een doek, menende, dat ik hem beval hem te doden." Zich angstig naar de vermeenden moordenaar wendende, wierp de lafhartige prelaat een bekommerden blik op diegenen, die hem omringden. De geestelijke beefde

evenzeer als hij; maar toen hij de vuurschietende blik van de prior ontmoette en de dolk onder het kleed bemerkte, wierp hij zich voor de bisschop op de knieën, en het exploot kussende, bood hij het hem aan, zeggende: "Monseigneur! inhibitur vobis, prout in copia."

Vervolgens legde hij hem de akte in de hand en snelde heen: "Toen," voegt de prior er bij, "trok ik mij in St. Victor mijn priorei, terug; ik had een zo jeugdige en zo dwaze verwaandheid, dat ik daar noch bisschop, noch hertog vreesde." Bonivard bezat zijn veldslangen niet meer, maar hij zou toch, als het had moeten zijn, een beleg hebben doorgestaan, om deze zaak tot een goed einde te brengen. De bisschop vergat nooit de schrik, die Bonivard hem veroorzaakt had, en zwoer het hem betaald te zullen zetten.

Deze veerkrachtige handeling gaf moed aan anderen. Tachtig burgers, die met Pécolat meer of min in het geval met de bedorven vis deel hadden, - "allen brave lieden," - verschenen voor de vorsten, en verzochten, dat, indien zij en Pécolat schuldig waren, men hen zou straffen; maar dat indien zij onschuldig waren, men het openlijk zou erkennen. De vorsten, wier toestand moeilijk werd, hadden volstrekt geen lust om in tachtig processen gewikkeld te worden in plaats van in één. "Wij zijn verzekerd," antwoordden zij, dat deze vergiftiging een door slechte lieden uitgedachte zaak is en wij houden u allen voor rechtschapen lieden. Maar wat Pécolat aangaat, hij was buitendien toch een slechte knaap: om welke reden wij hem enige tijd in de gevangenis willen houden om hem te kastijden." Vrezende, dat men hem gedurende hun afwezigheid mocht verlossen, lieten de vorsten van Savoye hem vervolgens in het kasteel van Peney voeren, hetgeen strijdig was met de vrijdommen van de stad. De machteloze werd er de 29e Januari 1518, achter de grendels gestopt (2).

Ene verdeeldheid in de Kerk van Genève, kwam Pécolat te hulp. sinds de worstelingen tussen Victor en Polycrates in de tweede, tussen Cypriaan en Stephanus in de derde eeuw, hebben de onenigheden tussen de bisschoppen van het Roomse katholicisme niet opgehouden; en vooral in de middeleeuwen werden er dikwijls hevige twisten gevoerd tussen de bisschoppen en hun opperkerkvoogden. De aartsbisschop van Vienne was niet voornemens de bisschop van Genève toe te geven, en juist op het ogenblik, dat de stellingen van Luther door de gehele christenheid weerklonken, -1517 en 1518, - gaf de Roomse Kerk op de oevers van de Rhône een treurig voorbeeld van hare gewaande eenheid. Zijn oproepingen nutteloos ziende, beval de opperkerkvoogd de bisschop, Pécolat los te laten, op straffe van kerkban (D; maar de bisschoppelijke beambten, die te Genève gebleven waren, spotten slechts even als hun meester, met de opperkerkvoogd en zijn bedreigingen.

De vrienden van Pécolat namen de zaak ernstiger op. Zij vreesden voor zijn leven. Wie weet of niet de bastaard het bevel heeft achtergelaten zich van de gevangene te ontdoen, indien hij Genève al niet heeft verlaten om aan de toorn van het volk te ontsnappen? Deze vrees was niet zonder grond, en meer dan één rechtvaardige zou inderdaad in het kasteel van Peney worden omgebracht. Stephanus Pécolat en enige vrienden van zijn broeder begaven zich naar St. Victor, en zeiden: "Het hoge aartsbischoppelijke gezag heeft bevolen, dat men Pécolat zal loslaten; wij gaan hem dus ogenblikkelijk afhalen."

De scherpzinnige Bonivard deed hun opmerken, dat men hem hun niet zou uitleveren, dat het kasteel sterk was, dat de aanval hun niet zou gelukken, dat het gehele volk de bevrijding moest eisen van de onschuldige, die door de bisschop, ondanks de vrijdommen van de stad en de bevelen van haren opperkerkvoogd, in zijn gevangenhokken werd teruggehouden. "Een weinig geduld," vervolgde hij" de vaste begint weldra; de Paasweek nadert; dan zal het verbod van de openlijke godsdienst

door de opperkerkvoogd worden uitgesproken. Wanneer de christenen zich het Sacrament onthouden zien, zullen zij oproerig worden, opstaan, en de beambten van de bisschop noodzaken onze vriend los te laten. Zo zal het verbod, dat wij de prelaat in zijn paleis hebben te kennen gegeven, ondanks hem zelf zijn uitwerking hebben." Deze raad werd wijs geoordeeld, men schikte er zich naar, en iedereen in Genève verwachtte Pasen en de kerkban met ongeduld.

Antoine de la Colombière, gevolmachtigde van de opperkerkvoogd van Vienne, kwam aan om de bevelen van zijn gebiedster ten uitvoer te brengen, en zich met de prior van St. Victor en de rechter van de goedwilligheden verstaan hebbende, beval hij, de 18e Maart, dat Pécolat binnen de vier-en-twintig uren zou worden in vrijheid gesteld. Hij wachtte acht dagen. Zijn wachten was nutteloos; de bisschoppelijke beambten gingen voort niet te gehoorzamen. Toen begaven zich, op goeden Vrijdag, de aartsbisschoppelijke beambten, het vonnis van kerkban en van verbod van de godsdienstoefening in de hand houdende, ten twee ure in de namiddag naar de kathedraal, en dáár, in tegenwoordigheid van Jan Gallatien, notaris, en van drie andere getuigen plakten zij het verschrikkelijk vermaanschrift aan; zij deden hetzelfde te vier ure aan de kerken St. Gervais en St. Germain. Het waren ongetwijfeld niet de bliksems van het Vaticaan, maar het was toch de kerkban van een prelaat, die voor Genève, na de paus, de eerste plaats in de Roomse hiërarchie innam. De kanunniken, de priesters en de parochianen die zich naar de avonddienst begaven, deze aanplakbiljetten genaderd zijnde en ze gelezen hebbende, stonden als verstomd. Zij luidden aldus: "Wij doen de bisschoppelijke beambten in de ban, en wij bevelen deze ban in de

(1) "Het is u verboden, gelijk in de copie staat." (Bonivard, Chroniq., II, p. 309.

(2) Galiffe, Bonivard, Registers van de Raad.

kerken, met klockgelui en brandende, daarna uitgedoofde kaarsen, bekend te maken. Wij bevelen bovendien, op straffe van dezelfde ban, de syndici en leden van de raad de kastelen en gevangenissen aan te vallen, waarin Pécolat is opgesloten, en hem met geweld te bevrijden. Eindelijk spreken wij de banvloek uit tegen al de plaatsen, waar zich gemelde gebannen bevinden, en indien zij, gelijk aan de doven adder, in hun boosheid volharden, verbieden, wij de viering niet alleen van het sacrament, maar ook van de godsdienst in de kerken St. Pieter, Notre-Dame-la-Neuve, St. Germain, St. Gervais, St. Victor, St. Léger en St. Croix"

Toen de kanunniken en de priesters deze akte gelezen hadden, bleven zij ontsteld op de drempel van de Kerk staan. Zij zagen elkander aan; zij vroegen zich af, wat zij doen moesten. Alles wel overwogen hebbende, zeiden zij: "Dat is een slagboom, die ons verhindert verder te gaan," en zij trokken terug.

Het aantal godvruchtige katholieken was in Genève nog vrij groot. Wat Bonivard voorzien had, gebeurde: de ontsteltenis was algemeen. Geen diensten, geen missen, geen doopplechtigheden, geen huwelijken meer. De godsdienst-oefeningen opgeheven, het kruis omsluiërd, de altaren ontbloot. Wat zou men doen? Het kapittel was bijeen gekomen, verscheidene van de burgers begaven er zich zeer vertoornd heen. "Gij," zeiden zij tot de verschrikte kanunniken, "zijt oorzaak van dit alles." Dit was niet alles. De gebannen van de Savooische parochiën van het bisdom kwamen ieder jaar, als het Paasfeest naderde, de bisschoppelijke officiaal brieven van toestemming vragen, opdat hun geestelijken hun het avondmaal bedienden. Nu waren er toen zulke lieden in grote menigte te Genève. - "Waarlijk," zeiden zij, "Te vergeefs verwijderen wij een hinderpaal, daar verrijst dadelijk een andere door de schuld van

de bisschoppelijke beampten." Vertoornnd voegden zich deze Savoyaards bij de Genèvezen en deze ganse opgewonden menigte verenigde zich voor de deuren van de Kathedraal; de mannen murmureerden, de vrouwen weenden, zelfs voegden zich priesters bij de leken. Weldra deden zich luide kreten horen. Het volk had het geduld verloren; het koos partij tegen zijn bisschop.

"Naar de Rhone!" zeiden de vromen, naar de Rhone, met de verraders, de booswichten, die ons beletten onze Heer te ontvangen!" Er was van niets minder sprake, dan de gebannen bisschoppelijke beampten te verdrinken. Het gehele bisdom meende in de ban gedaan te zijn; ook breidde het oproer zich buiten de stad uit. De syndici snelden toe en bezwoeren het volk te bedaren; daarna zich naar de bisschoppelijke raad begevende (de bisschop was nog altijd afwezig), zeiden zij: "Laat Pécolat los, anders kunnen wij u tegen de toorn van het volk niet beschermen." De bisschoppelijke beampten zagen aldus de bisschop en de hertog aan de een zijde, de aartsbisschop en het volk aan de andere; in tegengestelde richting gedrongen, wisten zij niet, wie zij zouden gehoorzamen. Men kwam hun zeggen dat de gehele stad in oproer was; dat de meest godvruchtige katholieken tot elke prijs op de Paasdag het avondmaal wilden vieren; en dat, daar zij hen beschouwden als het beletsel, dat hen verhinderde de hostie te ontvangen, zij besloten waren hen over de bruggen te werpen. "De eerste van u, die buiten komt, gaat er over," zei men tot hen. Een grote vrees beving hen, en zich reeds bijna verdrongen wanende, schreven zij de slotvoogd van Peney, onmiddellijk Pécolat in vrijheid te stellen. De bode vertrok, en de verwanten en vrienden van de gevangene, het bisschoppelijke hof niet vertrouwend, vergezelde hem. Gedurende de drie kwartier uurs, dat de tocht duurde, vroeg men elkander in deze menigte, of de slotvoogd niet zou weigeren het slachtoffer over te geven; of met zelfs dienaars van de bastaard hem zouden hebben opgelicht? Wellicht ter dood gebracht? Noch de een noch de andere dezer onderstellingen had zich verwezenlijkt. Achter in een gevangenhok van het kasteel gaf de arme man, geketend, geen hand voor ogen ziende, zwak naar hart en lichaam, zich over aan de somberste droefgeestigheid. Plotseling doet zich een gerucht horen. Hij luistert; hij meent bekende stemmen te herkennen; het waren zijn broeders en zijn vrienden, die luidruchtig onder de muren van het kasteel aankwamen, en vooraf vreugdekreten slaakten.

Hun slagen was evenwel minder zeker, dan het hun toescheen. Inderdaad, vreemde dingen hadden op dit ogenblik in Genève plaats. De bisschop en de hertog waren niet zo werkeloos geweest, als men het zich verbeeldde, en op het ogenblik dat de bode, die de overbrenger was van het bevel van het bisschoppelijk hof, door de Genève'sche volkshoop vergezeld, door de Franse poort uitging, kwam een renbode, belast met een bevel van het Romeinse hof, door de Savoysche poort binnen. Deze begaf zich in alle haast naar de vertegenwoordigers van de bisschop, en stelde hun de pauselijke brieven ter hand, die de vorsten hadden verkregen, en door welke de paus de aartsbisschoppelijke censuren vernietigde. Deze bode bracht bovendien bevelen van de bisschop, die op straffe des doods verbood, dat men Pécolat zon loslaten.

De bastaard had gesidderd bij de gedachte, dat de ongelukkige, die hij zo zeer gefolterd had, hem zou kunnen ontsnappen; hij had hemel en aarde bewogen om hem in de gevangenis terug te houden. Men kan zich de ontroering en schrik voorstellen, die de bisschoppelijke raadsleden bevingen, bij de lezing van de brieven, die hun waren ter hand gesteld.

Het samenvallen van het ogenblik, waarop deze twee tegengestelde bevelen van Genève vertrokken of er aankwamen, is zo treffend, dat men zou kunnen vragen of deze brieven van Rome en van Turijn niet vals waren, door de bisschoppelijke beampten zelf uitgevonden; maar niets in het verhaal wijst een list aan. "Onmiddellijk

nadat de brieven gelezen waren, gaven de bisschoppelijke beambten met spoed tegenbevel tot zijn bevrijding." Deze woorden van de Annalen strekken ten blijke van de overhaasting, waarmee men de begane fout zocht te herstellen. Er was inderdaad geen ogenblik te verliezen, indien men Pécolat wilde behouden. Verscheidene beambten wierpen zich te paard, en vertrokken in galop.

Nauwelijks waren de brengers van deze slechte tijding halfweg, of zij bemerkten een talrijken, luidruchtige, jubelende troep, die Van Peney kwant. De vrienden van Pécolat, voorafgegaan door de aan de slotvoogd gerichte officiële brieven, hadden zich bij die beambte aangemeld. Deze, de de brief gelezen en herlezen hebbende, had gemeend te moeten gehoorzamen. De vrienden van Pécolat waren de cipier nage-ijld, die, een bos sleutels in de hand houdende, het gevangenhok ging openen; zij waren er met hem binnengetreden, bevrijding! roepende. Zij hadden de ketenen van de gevangene verbroken, en hem zo ellendig ziende, hadden zij hem in hun armen gedragen en op de plaats van het kasteel neergelegd in de gloed van de zon. Zonder tijd te verliezen, hadden zij hem op een boerenkar geplaatst, en waren allen naar Genève vertrokken. Het was deze troep, die de bisschoppelijke beambten ontmoetten, De Genèvezen brachten hun vriend met jubelkreten terug. Tevergeefs hielden de bisschoppelijke beambten deze vrolijken hoop staande, en eisten zij, dat de gevangene naar Peney. Zou worden teruggebracht. Tevergeefs spraken zij van de bisschop, spraken zij zelfs van de paus; alles was nutteloos. Ondanks de verzoeken van de paus, van de bisschop en van de boodschappers, bracht het volk Pécolat als in triomf terug. Dit verzet tegen de Romeinsen grootpriester, in het ogenblik, dat hij de bastaard krachtig de hand leende om een armen onschuldige te onderdrukken, was een voorpostengevecht, en de Genèvezen vormden zich aldus tot aanmerkelijker veldslagen. - "Voorwaarts!" riep men; "naar de stad! naar de stad!". en de bisschoppelijke beambten alleen op het midden van de weg latende, ijelde de menigte de poorten te geraclet.

Eindelijk kwam men nabij Genève. De ontroering was er niet minder groot, dan op de weg. De terugkeer van Pécolat was de zegepraal van het recht over de onrechtvaardigheid, van de vrijheid over het despotisme; men vierde die dan ook met geestdrift. De ongelukkige, stom (hij kon nog niet spreken), éénhandig, verminkt door de foltering, uitgeteerd door zijn lange gevangenschap, beschouwde in stilte alles wat hem omringde en gevoelde een ontroering, die hij nauwelijks kon bedwingen. Na zoveel smarten keerde hij in de stad terug bij de jubelkreten van de gehele bevolking. Evenwel vergaten zijn vrienden de bevelen van de paus en van de bisschop niet. Vrezende, dat de stedehouder op nieuw de gevangene mocht doen grijpen, voerden zij hem naar het klooster van de Cordeliers van Rive, een wijkplaats, die als onschendbaar bekend was, en plaatsten hem in de kamer van de monnik Yvonnet, zijn broeder. De arme zieke vond er de liefderijke verplegingen, die hij behoefde; hij bleef er enige tijd zonder veel te spreken; maar eindelijk bekwam hij het spraakvermogen terug "door tussenkomst van een heilige" zeiden de priesters, en naar het schijnt, Pécolat zelf. Is het in godvruchtigen ernst, of is liet spottenderwijs, dat hij van deze zogenaamde wonderbaarlijke genezing spreekt?

Wij beslissen zulks niet. Alleenlijk Bonivard, die wellicht niet meer aan de wonderen van de heiligen geloofde, gaf een andere reden op: " Omdat," zegt hij, ghem door de wondhelers de tong verbonden werd," en hij voegt er bij: "hoewel hij altijd enigszins stamelde." Indien Bonivard de heiligen niet vertrouwde, geloofde hij toch aan de oppermachtige rechtvaardigheid van God. " Toen," zegt hij, "gebeurde er iets, dat niet moet vergeten worden; namelijk, dat de doctoren, die Pécolat tot de pijnbank veroordeelden, allen in dit jaar, na elkander stierven, hetgeen men niet kan aannemen

geschied te zijn, uitgenomen door een Goddelijke vergelding."

De herinnering aan de foltering van Pécolat bleef lange tijd in het geheugen van de burgers van Genève, en droeg er toe bij om hun de heerschappij van de Roomse bisschoppen te doen verwerpen (1).

Inderdaad toonde zich de belangstelling, die men dit slachtoffer van de bisschoppelijke wreedheid toedroeg, op elke wijze. De cel van broeder Yvonnet was nimmer ongevolgd; ieder wilde het slachtoffer van de bisschop zien. De prior van St. Victor was een van de eersten om er te komen, vergezeld door verscheidene vrienden. De arme man, in de spraak belemmerd, verhaalde " de geschiedenis van zijn lijden, met de vingers" zegt Bonivard. sinds lang was er in Genève geen belangwekkender schouwspel geweest. Rondom hem gezeten of staande, wendden de Genèvezen hun blikken niet af van zijn bleek en ingevallen gelaat. Pécolat beschreef, door zijn gebaren en houdingen, de tonelen van het verhoor, van de foltering, van het scheermes, en te midden dezer herinneringen, die hem de tranen in de ogen deden komen, werd hij somtijds weer de spotvogel.

De kinderen van Genève zagen elkander aan, sidderden, verontwaardigden zich., en dan lachten zij soms waarover de bisschoppelijke beampten " bijna razend werden." Deze waren inderdaad vol spijt en toorn. Hoe! een bevel van de bisschop, een bevel van de paus komt tot hen, en enige minuten geleden hebben zij een tegengesteld bevel gegeven. O wonderlijke fortuin! Niet wetende op wiep zij het zouden verhalen, deden zij de slotvoogd in de gevangenis zetten, die toch Pécolat slechts op hun bevel had losgelaten, en om hun verantwoordelijkheid te dekken, maakten zij zich gereed hem ter dood te brengen.

Beschroomde en beangste burgers durfden Pécolat niet te gaan zien; een van hun was Blanchet, de vriend van Andréas Navis, die bij de beroemde vergadering van de Molard en bij het souper van de uitdaging was tegenwoordig geweest; en die, weldra onder de slagen van de bisschop vallende, zijn verkeerdheden met de wreedste dood moest boeten. Blanchet is de type van een karakter, dat in dat tijdperk menigvuldig "voorkwam. Kort na de vermaarden maaltijd van de uitdaging vernomen hebbende, dat een zeker man, wiens naam hij zelfs niet kende maar die, gelijk hij zei "hem had gelogenstraft met de muil," in Bourgondië zich bevond, was Blanchet derwaarts gesneld, had hem een, slag in het aangezicht gegeven en was weer vertrokken. Hij kwam te Genève terug; hij ging van daar naar Faucigny en vervolgens naar Italië; hij nam deel aan de oorlog van de paus met de hertog van Urbin (die Leo X zoveel angst. veroorzaakte); hij kwam te Pavia terug; hij begaf zich naar Turijn, vervolgens van daar naar Genève.

Zijn neef Peter, die te Turijn zijn verblijf hield, had hem gezegd, dat Pécolat, gedurende zijn reizen, om een samen- spanning tegen de bisschop, was in hechtenis genomen. "Ik zal hem geen bezoek gaan brengen", zei hij, "uit vrees van mij te compro-

(1) Bonivart, Chroniq., II, p, 310, 515, 316. - Savyon, Annales, p, 65, - Spon Hist. Genève

miteren." Ondanks deze bovenmatige vrees, zal hij niet ontsnappen aan de barbaarse wraakoefeningen van de kerkvoogd (1).

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 316, 317. - Galiffe, Maf ériaux pour l'histoire de

ELFDE HOOFDSTUK.

Berthelier te Genève gevonnist; Blanchet en Navis te Turijn gevat; Bonivard te Rome geërgerd.

Niemand omhelsde Pécolat met zoveel vreugde, als Berthelier, die sinds enige dagen te Genève was wedergekeerd. Inderdaad had de hertog, tot elke prijs de Zwitsers willende behagen, -hem een vrijgeleide gegeven en door de bisschop doen geven, dat, gedateerd van 24 Februari 1518, liep tot Pinksteren, 23 Mei van hetzelfde jaar. De genade, de republikeinschen held bewezen, was niet groot, want men gaf hem verlof te Genève terug te komen om zich te laten vonnissen; en de vrienden van de bisschop hoopten wel, dat hij niet alleen gevonnist, maar ook ter dood veroordeeld zou worden. Ondanks deze vooruitzichten, kwam Berthelier, die een voortvarend en standvastig man en stout in zijn voornemens was, in zijn stad terug om het werk te voltooien, dat hij in Zwitserland had voorbereid: het verbond van Genève met de kantons. Hij had er zich gedurende zijn verblijf bij de verbondenen moeite voor gegeven. Men had hem onophoudelijk gezien, gaande, etende, drinkende in de huizen of de gilden, die men daar abdijen noemt, met de burgers raadplegende en hun aantonende, dat dit verbond van groot nut zou zijn voor het ganse land van de liguës."

Berthelier was toen vol hoop; Genève toonde zich van de vrijheid waardig; er was een beweging vol geestkracht in de zin van de onafhankelijkheid; men was de dwingelandij van de vorsten moede. Vrije stemmen deden zich horen in de algemenen raad. "Niemand kan twee heren dienen," zeiden enige vaderlanders. "Wie enig ambt of pensioen van een vorst heeft, of aan anderen, dan aan de Republiek, de eed heeft afgelegd, moet noch tot syndicus, noch tot raadsheer verkozen worden, Dit besluit werd met een grote meerderheid genomen. Nog moer, de burgers verkozen tot syndici drie mannen, die in staat waren de vrijdommen van de gemeente te bewaken; het waren Ramél, Vondel en Besançon Hugues. Een Mameluk, "aangezien het grote vertrouwen, dat de tegenstanders genoten," was ook benoemd geworden; maar een enkele, Montyon; hij was eerste syndicus (2).

Terwijl aldus de vaderlanders pogingen aanwendden om de onafhankelijkheid van de stad te redden, smeedden de hertog, de bisschop, de graaf, de aartsbisschop Seyssel en de andere raadsheren, te Turijn verenigd, tegenovergestelde plannen. Zouden zij niet slagen? De

(1) Bonivard Chroniq Genève, I1, p. 196, 197.

(2) Registers van de Raad van 7 Februari 1518. Savyon, Annales, p. 66. Bonivard, Chroniq., II, p. 311.

beroemde schrijver van de Grande Monarchie, Seyssel, kon hun zeggen, dat, in de elfde en twaalfde eeuw, in Frankrijk, in Bourgondië, in Vlaanderen, de bisschop en de wereldlijke heer zich tegen de burgerlijke vrijheden hadden verbonden, en, zich van wapens en kriegslist bediend hebbende, tegen de gemeenten een oorlog hadden gevoerd, die met de vernietiging van de rechten en vrijdommen van de burgers was geëindigd. Een diepe nacht had toen in de maatschappelijke wereld geheerst. Te Genève bestonden die rechten nog; men zag er een klein, zwak en afgezonderd licht schijnen te midden van de duisternis. Maar zouden de bisschop en de hertog er niet in slagen het uit te doven? Dan zou het despotisme geheel Europa onder zijn wrede hand houden, gelijk in de landen van Mahomed en in andere wereldstreken. Waarom zou de te Cambray, Noyon, St. Quentin, Laon, Amiëns, Soissons, Sens en Rheims volvoerde werking op de oevers van de Lemanees mislukken? Voorzeker, er was een reden

voor, maar men nam die niet in aanmerking. Deze reden vinden wij niet (althans niet enkel) daarin, dat de helden van de vrijheid van Genève meer onversaagd waren dan overal elders. De vrijmaking zou van hoger komen; God schiep het licht en de vrijheid. De middeleeuwen eindigden en nieuw tijden vingen aan. De vorsten en de bisschoppen van het katholiek geloof, nauw te samen verbonden, hadden overal het gebouw van de gemeente-vrijheden in de as gelegd. Maar te midden dezer puinhopen bevonden zich enige vuurspranken, die, op nieuw door een hemelse vlam ontstoken, in de wereld de flambouw van de wettige vrijheden weer zouden doen ontbranden. Genève was de hinderpaal voor de volkomen vernietiging van de volksvrijdommen; en in Genève was de krocht van de hinderpaal vooral Berthelier. Ook zeiden de vorsten van Savoye tot elk dat, om de zegepraal van de geest van de onafhankelijkheid te stuiten, vereist werd, dat men zich eerst van deze trotse, geestdriftige en ontembare burger ontsloeg. Men begon de uitvoering van dit schandelijk plan voor te bereiden. Vreemde verblinding, te denken, dat, door één mens uit de wereld weg te nemen, men Gods bedoelingen zal stuiten.

Kalm, omdat hij onschuldig, en bovendien voorzien was van een bisschoppelijk vrijgeleide, had Berthelier zich bij de syndici aangemeld om gevonnisd te worden. De hertog en de bisschop hadden aan hun agenten, de stedelsouder Conseil en de procureur fiscaal Peter Navis, bevel gegeven, zijn hoofd te doen vallen. Het proces begon: "Gij zijt beschuldigd," zeiden deze beide overheidspersonen, van in de Itiadruchtige genoegens van de kinderen van Genève te hebben gedeeld? –

"Ik wilde," antwoordde Berthelier vrij uit, "den goeden wil onderhouden van diegenen, die voor de vrijheid worstelen tegen de overweldigingen van de dwingelanden." De rechtvaardiging was erger dan de beschuldiging. "Laat ons hem als een wolf bij de keel grijpen," zeiden de twee rechters. "Gij hebt," vervolgden zij, "samengezsvoren tegen het leven van de vorst-bisschop," en zij brachten tot bewijs de getuigenissen van Pécolat bij. "Leugens," zei Berthelier koel, "door foltering ontrukte en later weer ingetrokken leugens." Navis bracht toen de verklaringen van de trouwelozen Carmentrant te voorschijn, wie wij, reeds bij de maaltijd van de gemaskerde uitdaging, de dienst van verklikker hebben zien waarnemen. Hij was visscher van de bisschop. "Carmentrant!" riep de beschuldigde met verachting uit, een knecht van de prelaat, die elke dag zijn paleis in- en uitloopt, etende, drinkende, en zich lustig makende. waarlijk, een fraai getuige!

De bisschop heeft, door hem goed te betalen, hem uitgenodigd zich in de gevangenis te laten zetten, om alles, wat men hem zou inblazen, tegen mij te zingen. Carmentrant zelf beroemt er zich op!" Daar men de processen-verbaal aan de bisschop zond, bemerkte hij, die lezende, dat dit verhoor in plaats van de onschuld van de beschuldigde te onderdrukken, de onrechtvaardigheid van de beschuldiger openbaarde; de verschrikte kerkvoogd schreef dus aan de stedehouder en aan Navis: "Gebruikt alle boosheden, die gij maar met mogelijkheid kunt uitdenken." Men moet Berthelier in het verderf storten, maar zonder de bisschop daardoor te compromitteren.

Navis was daartoe de man. Een kwaadaardige en scherpzinnige geest hebbende, begreep hij niets van de vrijheden van Genève; maar hij was de bekwaamste wetgeleerde en de listigste pleitbezorger. "Hij vermengt het geringe wezentlijke met het grote valse," zei men; " hij doet geloven dat het geheel waarheid is. Indien men enige onrechtvaardigheid van de bisschop ontsluit, dan vervaardicht hij ijlings pinnen om het gat te stoppen en dicht te maken. Hij verzint gedurig nieuwe artikelen en vraagt het ene uitstel na het andere." Zijn hulpmiddelen uitgeput ziende, begon Navis het vrijgeleide op alle mogelijke wijzen te wenden en te keren; het behelsde een uitdrukkelijk verbod om Berthelier persoonlijk gevangen te houden. Dat baat niet! Ik

verzoek," zei hij, "dat men Berthelier in hechtenis neme, en dat men hem met geboeiden voet verhore; want het vrijgeleide; als men het wel beschouwt, si bene ruminetur, verzet zich daartegen niet (1)." –

"De eerste aller deugden," zei Berthelier, is, zijn woord te houden." Weinig gevoelig voor deze zedeleer, besloot Navis zijn verzoek door middel van aanhoudende lastigvallingen te verkrijgen; de volgende dag vraagt hij "dat Berthelier in verzekerde bewaring zou gehouden worden;" de 20^e April eist hij, "dat hij zal worden ingekerkerd; de volgende dag, hetzelfde verzoek; tegen het einde van Mei, smeekt hij twee herhaalde malen niet alleen, dat "de edele burger zal worden in hechtenis genomen, maar ook dat hij gepijnigd worde."

Al deze onrechtvaardige eisen werden door het hof verworpen (2). Verlegen en vertoornd vermenigvuldicht Navis zijn beschuldigingen; zijn klacht is als een stroom, die overvloeit: "De aangeklaagde," roept hij uit, is een levenmaker, twistzoeker, stichter van onenigheden, heimelijke vergaderingen en afscheidingen, oproerig tegen zijn vorst en tegen diens ambtenaren, gewoon zijn bedreigingen te verwezenlijken, verleider van de jongelieden van de stad, en bedreigingen te verwezenlijken, alles zonder zich ooit van zijn misdaden noch van zijn buitensporigheden verbeterd te hebben." "Ik beken mij niet van die fouten gebeterd te hebben," antwoordde Berthelier met minachting, "omdat ik ze niet heb begaan." (3) Men besloot de syndici commissarissen toe te voegen, die de

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, Pièces de Berthelier, II, p. 105.

(2) Ibid, p. 113, 114, 116, 125, 132.

(3) Ibid., p. 124, 125.

bisschoppen waren toegedaan; de syndici antwoordden, dat zulks tegen de wet was. De stedehouder en Navis, ten einde raad, schreven aan de hertog en aan de kerkvoogd, hun enige goede grieven te zoeken. " Gij zult ze hebben," antwoordde men hun; "wij hebben zekere getuigen om hier te doen onderzoeken, aan gem zijde van de bergen." Welke waren die getuigen? Ongetwijfeld dacht Navis niet, dat een van hun zijn eigen zoon was, en dat het onderzoek zou eindigen met een ramp, die hem een smartkreet zou ontrukken. Zie hier; wat er te Turijn voorviel (1).

Blanchet, afkerig van zijn stand sinds hij in de oorlog was geweest, bekommerde zich niet om Genève. Gedurende zijn verblijf te Turijn, bij de rijke heer de Méxitieux, had de glans van dit huis hem verblind. Zijn liefde voor de vrijheid was verkoeld, zijn smaak voor de gemakken en de weelde van het leven was vermeerderd. "Ik wil beschermers en fortuin zoeken," herhaalde hij dikwijls. Tot dit doel keerde hij van Genève naar Turijn terug. Het was op het ogenblik, dat de bisschop, met de ogen op de loer, enig kind van Genève zocht te overvallen. Blanchet werd gegrepen en in de gevangenis geworpen. Dit was niet alles (2).

Andréas Navis, die sinds het geval met het muildier een meer geregeld leven had geleid, verveelde zich dodelijk op het bureau zijns vaders. Eens, op een Zondag, had M, de Vernier aan zijn vrienden een fraai ontbijt aangeboden, waartoe Andréas Navis en Blanchet waren uitgenodigd. Navis kon niet moede worden "de grote rondloper, te horen spreken van Italië, van zijn bekoorlijke gezichten, van de zachtheid van zijn klimaat, van zijn vruchten, van zijn gedenktekenen, van de schilderstukken, van de concerten, van de schouwspelen, van de schone Italiaansen, van de oorlog tussen de paus en de hertog van Urbinuni. De begeerte om de Alpen over te trekken maakte zich van Andréas meester. "Zodra men," zei hij, "te Genève enig oorlogsgerucht verneemt, zijn er gezellen, die er heen snellen. Waarom zou ik niet evenzo doen? De hertog van

Urbinum, trots op de heimelijke ondersteuning van de Fransen, bracht toen Leo X zeer in het mauw. Een openlijke oorlog tegen een paus bekoorde Navis. De kwaal, waardoor hij werd aangetast, was niet die lage ongevoeligheid, die de mens vernietigt, maar die vurige ondeugden, die krachtige bewegingen, die hoop laten op een bekering. Met de ellebogen leunende op het bureau zijns vaders, afkerig geworden van de twistgedingen, gevoelde hij behoefte aan een meer werkzaam leven.

Een gelegenheid deed zich voor hem op. Een vrouw, Georgia genaamd, met wie hij vroeger misdadige betrekkingen had gehad, zich naar Turijn moeiende begeven tot een man, die haar echtgenoot niet was, verzocht aan Andréas haar tot geleide te dienen, hem grote vreugdegenietingen belovende. Navis nam een besluit, en buiten weten zijns vaders verliet hij Genève en zijn vrienden, en kwam Zaterdag, de 8sten Mei op de middag, te Turijn aan. Een Genèvees, Gabriël Gervais, wachtte hem op. "Neem u in acht," zei hij tot hem, "Blanchet is in arrest genomen om enige on-

(1) Galiffe, Matériaux, p. 133. - Bonivard, Chroniq., II, p. 311 tot 316.

(2) Galiffe, Matériaux, pour l'histoire de Genève, Verhoor van Blanchet, II, p. 197 enz.

aangenaamheden met monseigneur de bisschop." De zoon van de procureur-fiscaal meende, dat hij niets te vrezen had. Maar den. volgende dag, Zondag avond ten zes ure, kwam dezelfde Gabriël Gervais in allerijl hem zeggen: "Men zal u onmiddellijk vatten, red u!" Andréas begaf zich dadelijk op de vlucht; maar juist toen hij de stad wilde uitgaan, werd hij gegrepen en naar het kasteel gevoerd (1).

Door deze jonge Genèvezen in hechtenis te nemen, wilden de hertog en de bisschop zich wreken over hun onafhankelijke inborst; maar bovenal hun bekentenissen ontrukken, die geschikt waren om Berthelier en andere vaderlanders te doen veroordelen. sinds de 26ste April had de bisschop van Genève zijn brief van gevangenneming aan al de hertogelijke ambtenaren gericht, en in zijn hoedanigheid van vreedzaam man van de Kerk, had hij die geëindigd met te zeggen: "Wat ons aangaat, wij betuigen niet te willen, dat er enige bloed- of doodstraf of verminking van een lichaamsdeel of iets anders uit voortspruite, dat een ongeregeldheid zou kunnen doen ontstaan (2)." Wij zullen zien hoe zorgvuldig de bisschop verminking van ledematen vermeed. De hertog gaf dezelfde dag bevel om te arresteren.

Het verhoor van Blanchet begon de 3de Mei op de binnenplaats van het kasteel van Turijn. hij meende beschuldigd te zijn van een aanslag tegen het leven van de en bisschop en twijfelde niet, dat de foltering en wellicht een wrede dood hem waren voorbehouden; deze jongeling, die een beminneijk maar zwak karakter had, werd dan ook door de somberste droefgeestigheid bevangen. De 5de Mei weer op de binnenplaats van het kasteel gebracht zijnde, wendde hij zich tot de stedehouder van Bresse, die de procureur-fiscaal was toegevoegd, en zonder te wachten tot men hem ondervroeg, zei hij: "ik ben onschuldig aan de misdaad, waarvan men mij beschuldicht" - "En waarvan beschuldicht men u?" zei de luitenant. Blanchet antwoordde niets en barstte in tranen uit. De procureur-fiscaal tot het verhoor overgegaan zijnde, begon Blanchet weer te wenen. Niettemin liet hij, met behendigheid ondervraagd, zich verrassen en legde verscheidene getuigenissen af tegen Berthelier en de andere vaderlanders, - daarna zijn dwaasheid bemerkende, hield hij plotseling op en riep snikkende uit: "Ik zal niet meer naar Genève durven terugkeren! Mijn gezellen zouden mij doden. Ik roep de barmhartigheid van Monseigneur de hertog in!" De arme Blanchet verwekte zelfs deernis bij zijn rechters.

Navis, de 10de Mei voor hetzelfde gerechtshof, gevoerd, weende niet. "Wie zijt gij?"

zei men tot hem, -"Ik ben van Genève" antwoordde hij, "acht en twintig jaren oud, schrijver, notaris en zoon van goeden huize." Het verhoor was niet lang. De bisschop, die zich toen te Pignerol bevond, wilde de gevangenen onder zijn bereik hebben, even als te voren Pécolat. Men voerde ze er heen (3).

- (1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 169, 171, 177, 179. Savyon, Annales. - Bonivard, Chroniq., p. 320. - Manuscriten van Roset en van Gastier.
(2) "Exqua possit contrahe irregularitas." (Galiffe Matériaux pour l'histoire de Genève" p. 166).
(3) Ibid, p. 95, 163, 196, 199, 202.

Den 14de, 15de en 21ste Mei werden Navis en Blanchet in de grote zaal van het kasteel gebracht in tegenwoordigheid van de vermaarden Jan van Luzern, toegevoegde aan de raad, en van Messire van Aneina gevoerd. Spreekt, gelijk wij het welischen," zei de neven-raadsheer, en gij zult daardoor in de gunst van zijn Hoogheid komen." Daar zij geen woord zeiden, bedreigde men hen eerst met twee rekkingen van het koord, en daar dit niet voldoende was, ging men tot de foltering over; men maakte hen aan het koord vast en trok ze een elleboogslengte op. Navis werd benauwd; maar in plaats van Berthelier te beschuldigen, beschuldigde hij slechts zichzelf. Het gebod, dat zegt: " Eert uw vader en uw moeder," kwam hem gedurig voor de geest, en hij geloofde, dat hij in de schande en smaadheid gevallen was, omdat hij, het geschonden had. "Ach!" zei hij, op de pijnbank gebracht" ik ben een landloper geweest, ongehoorzaam aan mijn vader, overal rondsloeterende, mijn geld en dat van mijn vader in de kroegen doorbrengende. " Helaas! ik ben mijn vader niet onderdanig geweest. Indien ik gehoorzaam geweest was, zou ik nu niet zo lijden, als ik doe." De 10den Juni, zegt het proces-verbaal, bond men hem op nieuw op de pijnbank in de grote zaal van het kasteel en hief hem op ter hoogte van een el. Na een ogenblik gehangen te hebben, verzocht Navis, dat men hem zou neerlaten, belovende alles te zeggen. Toen zich op een bank neerzettende, beschuldigde hij zichzelf droevig van de misdaad, waaraan hij zich schuldig gevoelde; hij beleed. Zijn ouders ongehoorzaam, geweest te zijn (I)."

Peter Navis was, in de ogen van velen, een hartstochtelijk rechter; Andréas zag in hem slechts zijn vader; en de versmading van het vaderlijk gezag was de grote zonde, die deze ongelukkige jongeman beïnvloedde. Eindelijk tot zichzelf inkerende, en de noodlottige afloop van het proces voorziende, gaf hij zich niet, even als planchet, over aan de angst voor de dood, maar hij betreurde zijn misslagen. De gedachten aan zijn familie ontwaakten niet raagt in zijn hart, de heiligste banden hernamen hun kracht, en het beeld van zijn vader vervolgde hem nacht en dag.

De bisschop was tot dusver met zijn vervolgingen gekomen, toen hij vernam, dat Bonivard juist door Turijn was getrokken, zich naar Rome begevende. Verrukt, de prior van St. Victor in zijn netten te zullen gevangen zien, gaf de kerkvoogd bevel hem bij zijn terugkomst te grijpen. Was het niet Bonivard, die hem aan het bisschoppelijk paleis zulk een grote schrik had veroorzaakt, ten tijde van de aartsbisschoppelijke dagvaarding? Was hij het niet, die hem Pécolat had ontnomen, en die zelfs er naar streefde zich eens op zijn bisschoppelijke zetel te plaatsen? Het is de gewoonte van zekere dieren, prooi in hun hol mede te voeren, om die te verslinden; de bastaard van Savoye had reeds Navis en Blanchet in zijn gevangenhokken gesleept, en maakte zich gereed om hun ledematen te verminken; maar het zou nog veel beter zijn, als hij de gehaten Bonivard kon vangen en met zijn klauwen verscheuren."

(1 Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, p. 162, 178, 179, 180, 183, 136.205.

Deze was zo weinig verdacht op het gevaar, dat hem dreigde, dat hij in Italië kwam om de erfenis van de kerkvoogd te bekuipen. Het was duidelijk, dat de bleke bastaard niet lang meer zou leven. "Ik wil naar Rome gaan," had Bonivard tot zijn vrienden gezegd, "om de kerkelijke bediening van de bisschop, onder begunstiging van een Gardinatie (1, een heimelijke handel van kardinalen, te verkrijgen." Hij ijverde zeer om bisschop en vorst van Genève te zijn; ware hij het geworden, dan zou wellicht zijn mild katholicisme de burgers voldaan en de Hervorming belet hebben. Zes jaren na Luther zonder belemmering te Rome aangekomen, was Bonivard dadelijk, even als de Hervormer, verbaasd over de verdorvenheid, die er heerste. "De Kerk," zei hij, nis zon vol van slechte vochten, dat zij waterzuchtig is geworden (2)."

Het was toen ten tijde van de pauselijke regering van Leo X; de priesters, monniken, bisschoppen en kardinalen hadden geen andere bezigheid dan bij kluchten en komedies tegenwoordig te zijn en gemaskeerd de courtisanes te gaan bezoeken (3).

Bonivard zag dat alles met eigen ogen, en heeft ons enige verhalen nagelaten waarin hij uitdrukkingen voegt, die wij trachten te verzachten en bijzonderheden, die wij moeten weglaten. "Eens iets te verhandelen hebbende met de concubinarijs van de pauselijke kamerdienaar (wij laten deze ongewone uitdrukkingen, wier betekenis niet zeer stichtelijk is), moest ik hem bij een courtisane gaan opzoeken. Zij had een schone veder, fladderende boven een schoon gouden kapsel; een kleed van taffetas, aan de armen uitgesneden om het lijf; men zou haar voor een vorstin hebben gehouden (4).

Op een andere dag door de stad gaande, ontmoette hij een dezer dames, als man verkleed op het zadel van een Spaans paard; achter haar zat, op het paard een hoorndrager in een Spaanse kap gewikkeld, die hij als een sjerp met zorg voor zijn neus hield om niet herkend te worden. Wie is dat?" zei Bonivard? "Het is een zekere kardinaal met zijn gunsteling," zei men tot hem. - Waarlijk," antwoordde hij, men zegt in ons land, dat al de gekken niet te Rome zijn; toch vind ik, dat zij er niet ontbreken." (5)

De prior van St. Victor verloor het doel van zijn reis niet uit het oog, en hield er zonder ophouden om aan, maar hij begon aan het welslagen te twijfelen. " Wilt gij, "zei men tot hem, "weten hoe men het moet aanleggen om door de paus en de kardinalen een verzoek te doen inwilligen? Zegt hun, dat gij wel de stoutheid zult hebben om enig man, die zij kwalijk gezind zijn te doden; of dat gij gereed zijt hen in hun kleine genoegens te dienen, om hun de donna toe te voeren, om met hen te spelen, te nachtbraken, overspel te bedrijven; kortom, dat gij een lichtmis zijt."

Bonivard was niet gestreng; niettemin verwonderde hij zich, dat de zaken in de hoofdstad van het katholicisme zo ver gekomen waren. Zijn geest, begerig om te weten, vroeg zich af, welke de oorzaken van dit

(1 Cardinationis" (Galiffe, Mottériaux poer l'histoire de Genève, II, p, 184.

(2) Advis et devis de la source de l'idolatrie palmde, uitgegeven door M. Eevillod, p.134.

(3) Ibid, 78.

(4) Advis et devis, p 79.

(5) bid., p. 80.

verval waren hij schreef het daaraan toe, dat het christelijk individualisme uit de Kerk

was verdwenen, zodat men niet meer een persoonlijke bekering, een nieuw schepsel had geëist. Dat komt," zei hij, "in de eerste plaats daarvan, dat toen de vorsten christenen geworden waren, hun gehele land gezamenlijk werd gedoopt, van toen af aan is de tucht niet meer geweest dan het web ener spin, waarin de vliegjes gevangen worden, maar dat de grote paardenvliegen door en door steken. Vervolgens komt dat door het voorbeeld van de pausen. Ik heb nu de tijd van drie pausen beleefd. Eerst Alexander VI, een loze, geslepen (1, slechte jongen en geitalianiseerde Spanjaard, - en te Rome!, dat is het ergste, - een man zonder geweten, zonder God, die om ondiepte noch plank dacht, als hij zijn begeerten maar vervulde. Daarna kwam Julius II; trots, opvliegend, meer de fles dan zijn gebedenboek doorzoekende; dol door zijn pauselijke waardigheid, en er slechts op bedacht niet alleen de aarde, maar de hel en de hemel aan zich te onderwerpen. Eindelijk is Leo X, de tegenwoordige paus verschenen, geleerd in Griekse en Latijnse letteren, maar bovenal een goed musicus, een groot gulzigaard, een knap drinker; schone pages hebbende, die de Italianen ragazzi noemen; altijd omringd van muzikanten, potsenmakers, kluchtspelers en dergelijke lustige kwanten wanneer men hem ook bericht van een of andere zaak brengt, zegt hij: Di grazia, lasciate mi godere gueste papate in pace; Domini mio me le ha date. Andate da Monsignor di Medici.

Alles is te koop aan het hof; rode hoeden, mijters, bisschopsstaven, mutsen van pauselijke oppergeheimschrijvers, abdijen proostschappen, kanunnikplaatsen. Vertrouwt vooral niet op het woord van Leo X, want hij beweert, dat, daar hij anderen van hun eed ontslaat, hij zichzelf er wel van ontslaan kan (2)."

Verwonderd over de afschuwelijken toestand, waarin de pausen, de priesters en de monniken de Kerk gedompeld hadden, vroeg Bonivard zich af, van waar de redding zou komen. Het was weinig meer dan zes maanden geleden, dat de meester van het heilige paleis, Prierias, een geschrift had uitgegeven, getiteld: Samenspraak over de verwaande stellingen van **Martin Luther** (3).

"Leo X en zijn voorgangers," zei Bonivard, "hebben altijd de Duitsers voor domkoppen gehouden: Pecora campi, (dieren des velds) noemden zij ze; en met volle recht, want die eenvoudige Germanen lieten zich zadels opleggen en berijden, even als ezels. De pausen bedreigden hen met stokslagen (banvloeken), zij streelden ze met distels (aflaten) en lieten hen zo naar de molen draven, om hun van daar het meel te brengen. Maar door eens de ezel te zwaar te beladen, heeft Leo X hem doen achteruitslaan, zodat de meelzak is omgestort en het wittebrood is verdwenen.

"Die ezel," voegde hij er bij, "heet Martin, zoals al de ezels, en hij heet met zijn bijnaam Luther, hetwelk betekent voorlichter (4)."

Men bemerkte te Rome, dat Bonivard niet de inschikkelijkheid

(1) Ibid., p. 42.

(2) ddvis ei devis, p. 67-74.

(3) Dialogus in presomptunegas M. Lutheri conclusionem depotestate papae. Decemb. 1517.

(4. Advis at devis, p. 80.

had, die een Romeins bisschop nodig had; en de prior, ziende dat hij niet slaagde, schudde het stof van zijn voeten af tegen de hoofdstad van het katholicisme, en vertrok naar Turijn en Genève. Zijn reis was evenwel niet nutteloos geweest; hij had er een les gekregen, die hij nooit vergat, en die hij zijn gehele leven aan ieder, die het horen wilde, verhaalde.

Te Turijn aangekomen ging hij zijn oude vrienden van de universiteit bezoeken; maar

deze riepen verschrikt uit: "Navis en Blanchet zijn slechts een duim breed verwijderd van de dood, en men heeft lesloten u zelf gevangen te nemen. Vlucht zonder een ogenblik te verliezen." Bonivard bleef. Kon hij die twee jonge lieden, waarmee hij zo dikwijls bij de luidruchtige maaltijden van de kinderen van Genève had gelachen, in de klauwen van de gier laten? Hij besloot te doen, wat in zijn vermogen zou zijn, om zijn vrienden belang te doen stellen in hun lot. Gedurende acht dagen ging hij van huis tot huis, en doorliep, zonder zich te verbergen, de straten van de stad. Niets scheen gemakkelijker dan de hand aan hem te slaan, en de hertogelijke politie zou het beproefd hebben; maar hij was niet alleen; de "scholieren," verrukt over zijn geest en zijn onafhankelijkheid, vergezelden hem overal, en deze dwaze en driftige jeugd zou hem ten koste van haar bloed verdedigd hebben. Alle middelen willende gebruiken, schreef Bonivard, langs enige geheime weg, aan Navis en Blanchet.

De cipier, de brief onderscheppende, snelde heen om hem de bisschop te brengen; en deze, menende er een samenzwering in te zien, die tot in Turijn zelf gesmeed was, verhaastte de veroordeling van de beschuldigten, en deed bevel geven om Bonivard onmiddellijk te vatten. Onderricht van wat hem wachtte, spreidde de verstandige prior een grote gerustheid ten toon. "Ik blijf nog een maand te Turijn," zei hij tot iedereen, "om met mijn medestudenten feest te vieren;" daar hem verscheidene uitnodigingen waren toegekomen, nam hij ze allen aan. Maar de volgende dag, voor het aanbreken van de dageraad, steeg hij te paard en vertrok in galop naar Genève (1).

TWAALFDE HOOFDSTUK.

De ledematen van Manchet en van Navis aan de notenboom van de brug van de Arve opgehangen.

De bisschop stond verstomd toen hij vernam, dat Bonivard hem was ontsnapt. Hij troostte zich echter door te denken, dat hij genoeg in handen had om zijn neigingen en wraakoefeningen te voldoen. Zijn gehele oplettenheid trok zich te samen tot Navis en Blanchet. Wat zal hij doen met die beide jonge mannen, die zich onbezonnen in zijn netten hebben laten vangen? Hoe zal hij,

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 320, 321. - Matériaux pour l'Histoire Gen. II, p. 184. - Mém. D'Archéologie, IV, p. 152, 153.

door hen te treffen, tevens een slag toebrengen aan de onafhankelijke mannen van Genève? Want hij peinst er niet alleen over, zich van deze gelukzoekers te ontslaan, maar ook door middel van hun dood de gehele stad niet angst te vervullen. Tevergeefs herinnerde men hem, dat de vader van een van de gevangenen de ijverigste van zijn ambtenaren was; de bastaard bekommerde zich weinig om de smart van een vader, en was van gevoelen, dat Peter Navis hem nog beter zou dienen, als hij hem eerst een schitterend voorbeeld had gegeven van de wijze, waarop hij gediend wilde worden.

Hij drong het hof om het proces te verhaasten. Ancina, rechter in zaken van misdaad, Caracei, heer van Farges, procureur fiscaalgeneraal van Savoye, en Licia, zijn substituut, door hertogelijke brieven tot rechters van Navis en van Blanchet aangesteld, verklaarden hen plechtig overtuigd, ten eerste, van de vergadering van de Molard te hebben bijgewoond en er beloofd te hebben, even als hun medeplichtigen "eendrachtig tegen de ambtenaren van de bisschop te zijn, om uit hun handen diegenen onder hen te ontrukken, welke die bisschoppelijke agenten zouden in hechtenis nemen; ten tweede, zich te hebben voorgenomen, in geval de hertog partij

tegen hen mocht kiezen, te vluchten, zich onder een vreemde heerschappij te plaatsen (Zwitserland), aldus het opperbestuur van Savoye en de luister van het witte kruis verlatende." De beide beschuldigten werden veroordeeld, onthoofd en vervolgens gevierendeeld te worden, volgens de begeerten van de bisschop. Dadelijk werden er aanstalten tot de straoefening gemaakt (1).

Navis morde niet; het gevoel van zijn ongehoorzaamheid jegens zijn vader sloot hem de mond; het schijnt zelfs, dat Blanchet van zijn schrik bekwam, zijn tranen droogde en ook zijn dwaasheid erkende. Niets, ongetwijfeld, geeft te kennen, dat het berouw van deze beide kinderen van Genève waarlijk christelijk is geweest; maar het zou onrechtvaardig zijn hun edele bekentenis in de ure des doods te miskennen. De provoost en zijn lieden, hen uit de handen van de magistraat ontvangen hebbende, voerden hen naar de plaats van de terechtstelling. Hun uiterlijk was gepast en hun gelaat was ernstig, zij gingen in het midden van de wachten; bedaard, zonder zwakheid, zonder angst, zij bestegen het schavot, en dáár het woord opvallende, zei Navis: "Vóór alles het kwaad willende herstellen, dat wij gedaan hebben, trekken wij alles in wat wij gezegd hebben ten opzichte van enige onzer landgenoten, en wij verklaren, dat men ons dergelijke bekentenissen door de vrees voor de folteringen heeft ontrukkt. Na de onschuld van de anderen te hebben afgekondigd, erkennen wij onszelf schuldig. Ja, wij hebben geleefd op zulk een wijze, dat wij rechtvaardig de dood verdienen en wij vragen God, in dit laatste uur, ons onze zonden te vergeven. Niettemin, begrijpt het wel, deze zonden zijn niet die, waarvan men ons beschuldigt: wij hebben niets gedaan tegen de vrijdommen en wetten van Genève; daarvan zijn wij zuiver. De zonden, die ons veroordelen, zijn onze uitspattingen."

Navis wilde nog voortgaan, maar de provoost, verbitterd door wat hij reeds gezegd had, beval de scherprechter zijn plicht te doen. Dadelijk begon deze man zijn werk;

(1) Matiriauz. enz.

hij deed de beide jonge lieden neerknielen, zwaaide zijn zwaard en "Zo werden zij onthoofd en vervolgens gevierendeeld (1)."

Eindelijk zag de bisschop zijn begeerten voldaan; hij had de hoofden en de vierde gedeelten van twee van de kinderen van Genève in zijn bezit. Deze kleine, broze, lijkkleurige, afschuwelijke, bijna dode man, zonder geest en zonder wil, had de wil en de geest tot het kwaad, Ondanks zijn betuigingen tegen de verminking van de ledematen, besliste hij dat drie van de vierde gedeelten van elk van de lichamen aan de poorten van Turijn zouden worden opgehangen, en hij behield voor zijn deel een vierde gedeelte van Navis, een vierde van Blanchet, en de beide hoofden. Hij deed zout leggen op de gevelesde plaatsen; want hij hechtte er aan, deze zo lang mogelijk te bewaren; vervolgens, toen deze de Roodhuiden waardige, woeste bewerking was voltooid, liet hij die hoofden en armen in twee vaatjes doen, welke met het wapen van de graaf, de broeder van de hertog, verzegeld werden. De bisschop wilde voor zijn schapen een staaltje van zijn bekwaamheid vertonen; en daar de terechtstelling niet te Genève had plaats gehad, wilde hij ten minste de ledematen van de terechtgestelden derwaarts zenden "om de schurken te ontroeren en vrees in te boezemen."

De brengers van de beide gezouten vaatjes vertrokken inderdaad van Turijn, trokken de Mond-bénis over, kwamen ni de kom van de Lenian- zee, op de 2e October 1518, aan, en namen hun intrek "over de brug van de Arve" (2).

Op de oever van die rivier, welke toen het hertogelijk grondgebied van dat van Genève scheidde, bij het hoofd van de brug, aan de zijde. van Savoye, stond een fraaie

notenboom, welks dichte takken zich tegenover de kerk van Notre-Dame de Grace, op de Genève'schen oever gelegen, verhieven. In de nacht van Zaterdag op Zondag begaven zich de agenten van de bisschop, die bevel hadden ontvangen ten nutte van de Genèvezen een tentoonstelling te houden van de verminkte ledematen, naar de brug, om er, onder begunstiging van de duisternis, hun onwaardige zending te vervullen. Behalve de beide tonnen vol vlees, zout en bloed, droegen zij met zich een ladder, een hamer, spijkers en touwen. Bij de notenboom aangekomen, openden Zij de beide vaatjes en bevonden de trekken goed bewaard en gemakkelijk te herkennen. De agenten van de bastaard beklommen de boom, en spijkerden de hoofden en de armen aan de takken vast, er zich op toeliggende ze zodanig op te hangen, dat zij goed voor al de voorbijgangers zichtbaar waren. Zij plaatsten een plankje er onder met deze woorden: "Dit zijn de verraders van Genève," en daarboven het witte kruis van Savoye; vervolgens trokken zij terug, de ledige vaatjes aan de voet des booms achterlatende.

"Dit is geschied op bevel van uw bisschop," zegt de hertog in een brief, die hij drie dagen later aan zijn zeer waarden, welbeminden en getrouwen, de burgers van Genève schreef, "welke het ons heeft

(1) Savyon, Annalen, enz.

(2) Galifte, Matériaux pour l'histoire de Genève. Instrnetions pour les réponses á faire Soleire, , p. 135. - Savyon, Annales, p. 72, - Registers van de Raad van Genève 3 October 1518. - Spon, Hist. De Genève. - Manuscripten van Roset en van Gautier.

behaagd kracht te verlenen en te begunstigen; waarover gij u allen behoort te verheugen (1)."

De dag brak aan; ieder stond op, opende zijn vensters en kwam uit zijn huis; enige begaven zich naar de stad. Een man was op het punt van over de brug te gaan; menende iets zonderlinge te bespeuren, trad hij nader en beschouwde met verwondering menselijke ledematen, die aan de boom waren opgehangen. Hij sidderde; hij geloofde aan een moord, aan een terging van moordenaars, en dit zonderbaar feit willende bekend maken, verhaastte hij zijn schreden. De eerste, die deze geheimenis zag, zweeg er niet over; maar hij snelde heen om er door de ganse stad bericht van te geven.", Wat is er?" zei men onderling.

En toen snelde ieder er heen," vervolgt de kroniekschrijver. Inderdaad, weldra omringde een talrijke menigte van burgers, mannen, vrouwen en kinderen de notenboom. Het was Zondag, een dag, die de bastaard wellicht opzettelijk voor dit stichtelijk schouwspel had uitgekozen; ieder was vrij van zijn gewone bezigheden, en gedurende de gehele geheiligde dag verdrong zich onophoudelijk een opgewonden menigte rondom de boom, waaraan de bloedige overblijfselen van de beide slachtoffers hingen. Men beschouwde ze van nabij, men bestudeerde de trekken er van.

Het is Navis," zei men, " het is Blanchet." "Aha," riep een Hugenoot uit, "het is niet moeilijk in dat geheim in te dringen. Het is een boodschap op de wijze van Monseigneur de bisschop, welke de post van Turijn ons brengt!"

Bonivard, te Genève teruggekeerd, achtte zich zeer gelukkig, dat de galop van zijn paard hem aan de nasporing van de kerkvoogd had onttrokken, en verheugde zich, dat zijn hoofd zich niet bij die van Navis en van Blanchet bevond; maar hij was tevens vol verontwaardiging en toorn tegen het monster, dat zijn beide jeugdige vrienden aldus behandeld had. De boosaardigsten onder de kinderen van Genève gaven zich over aan bittere spotternij. "Ziedaar een schone meiboom, die hij deze morgen op de grenzen

van de stad heeft geplant!" zeiden zij; "men heeft er reeds een vaandel geplaatst; er zijn nog slechts linten en bloemen aan te hechten, opdat de vreugd volkomen zij." Maar de aanblik van die bloedige brokken, in de lucht fladderende, was niet geschikt tot scherts, er was grote rouw in de stad; men hoorde onder de menigte gesnik en gekrijt; de vrouwen lieten hun afschuw, de mannen hun verontwaardiging uitbarsten. De vader van Navis, door de Genevezen gehaat, was niet een van de laatsten, die er van onderricht werden; enige snelden heen om hem de droevige gebeurtenis mee te delen, die de stad in beweging bracht. "Kom," zeiden zij tot hem, "aanschouw de beloning, die de bisschop u voor uw trouw diensten toezendt. Gij zijt daar wel mee betaald; de tirannen geven u een koninklijke schadeloosstelling voor de ongenade, die gij u bij ons berokkend hebt; zij zenden u van Turijn tot loon, het hoofd van uw kind." Peter Navis kon een slecht rechter zijn; toch was

(1. Galiffe Matérioux pour l'histoire de Genève, II, p. 151. - Registers van de Raad van Geneve. 3 oktober 1518.- Savyon, Annales p. 72. - Bonivard, Chroniq p. 325. -

hij vader; ook was hij aanvankelijk verplet. Andréas was ongehoorzaam geweest, maar de ondankbaarheid van het kind had de genegenheid van de vader niet kunnen uitdoven. Verdeeld tussen liefde tot zijn kind en eerbied voor zijn vorst, stortte de ongelukkige tranen en deed zich geweld aan om ze te verbergen. Overstelpd door smart en schaamte, bleek, bevend, boog hij het hoofd in een diep stilzwijgen. Met de moeder was het niet zo gesteld; zij gaf zich over aan de hevigste droefheid en aan de verschrikkelijkste wanhoop. De smart van de ouders van Navis, die zich op zo verschillende wijze uitdrukte, trof al diegenen, die hen omringden. Bonivard, die zich in dit treurig ogenblik onder de opgewonden groepen van de burgers begaf, had een verscheurd hart door alles, wat hij zag en hoorde, en toen hij in zijn priorij terugkwam, riep hij uit: "Welk een afgrijzen en welk een verontwaardiging veroorzaakt zulk een schouwspel! Zelfs de vreemdelingen, wie het niet aangaat; hebben er een afschuw van. Wat is het dan voor de arme burgers? Wat voor de arme verwanten en vrienden? Wat voor de vader en de moeder?"

De Genevezen lieten niet bij nutteloze weeklachten, en hun blikken bleven niet wijlen op de slag, die zij pas hadden ontvangen; zij richtten zich op de hand, die hem geslagen had; die hand was die van hun bisschop. Ieder kende de afdwalingen van Navis en Blanchet; maar op dat ogenblik sprak niemand er van; men zag in hen slechts twee jonge en ongelukkige martelaren voor de vrijheid. De toorn des volks werd gedurig heviger en stortte zich meer over de kerkvoogd dan over de hertog uit. De bisschop," zei men, is een wolf, onder de kap van een herder.

Als gij verlangt te weten, hoe die goede herder zijn schapen weidt, gaat dan naar de brug Van de Arve." De hoofden dachten er evenzo over: zij zeiden bij zichzelf, dat het de bisschoppelijke vorst niet genoeg was huisgezinnen en een ganse stad in tranen te dompelen; dat zijn verbeelding koel de middelen berekende, om deze smart te vergroten; dat deze opgehangen hoofden en armen een duidelijk voorbeeld waren van dat wrede uitvindingsvermogen, dat de tirannen altijd heeft gekenmerkt; dat het de prelaat niet genoeg was de lichamen van hun jonge vrienden in Piëmont te pijnigen, maar dat hij ook in Genève alle harten moest folteren. Wat geest bezielt hem dan? Welke zijn de geheime beweegredenen dezer afschuwelijke terechtstellingen? vroeg men zich af. Despotisme, eigenbelang, dweeppzucht, haat, wraak, wreedheid, eerzucht, razernij, woede. Och, het is dat alles te samen. Meent niet, dat hij op zulk een fraaie weg ophouden zal; dat zijn slechts de eerstelingen van zijn tederheid. Lijsten van vogelvrijverklaringen opmaken, de vrienden van de vrijheid verworgen, hun lijken ten

toon stellen, Genève doden, kortom in alles Sylla tot voorbeeld nemen, (1) dát zal voortaan de wijze van zielengenezing van deze bisschop van de paus zijn. Het verzet van de burgers tegen de verguizingen van de kerkvoogd nam van toen af een karakter aan, dat noodzakelijk tot afschaffing der Rooms-bisschoppelijke waardigheid te Genève moest voeren.

(1) "zo toen een wreedheid werd uitgeoefend, een Sylla waardig" zegt Bonivard.

Er is een recht van wedervergelding, waaraan de vorsten niet kunnen ontsnappen, en, dikwijls zijn het onschuldige opvolgers, die van de troon worden gestoten om de misdaden van hun schuldige voorgangers; sinds moor dan een halve eeuw hebben wij er luisterrijke en herhaalde voorbeelden van gezien. De straf, die niet op de individu gevallen is, valt op zijn geslacht of op de instelling, en deze straf, die de instelling treft, is aldus nog verschrikkelijker en leerzamer. De verscheurde ledematen, aan de oevers van de Arve opgehangen, lieten in de geest van het volk van Genève een onuitwisbare indruk achter. Indien een Mameluk en een Hugenoot te samen voorbijgingen, en de eerste, op de notenboom wijzende, tot de laatste glimlachend zeide: "Herkent gij Navis en Blanchet?" antwoordde de Hugenoot koel: "Ik herken mijn bisschop (1)."

De instelling van een bisschoppelijk vorst, de navolging van die van een bisschoppelijk koning, werd de Genèvezen dagelijks meer gehaat. Haar einde was onvermijdelijk, - haar einde te Genève; later moesten de oordelen Gods haar overal treffen.

Het volk was niet alleen opgewonden. De syndici hadden de raad vergaderd. "Deze morgen," zeiden zij (2), "vóór het aanbreken van de dag, heeft men twee hoofden en twee armen aan een notenboom, voor de kerk van Notre-Dame des Grâces vastgehecht. Wij weten niet, op wiens bevel."

Iedereen wist zeer goed wier hoofden het waren, en op wiens bevel het was geschied; echter was de uitbarsting in de raad minder groot, dan onder de volksmenigte. Men begreep ongetwijfeld, dat deze wrede daad heilloze voornemens aankondigde; men zag daarin een donderslag, die het onweder voorafging, maar ieder maakte er verschillende gevolgtrekkingen uit. Sommige kanunniken, monniken; en "andere lieden van de Roomse Kerk, die medeplichtigen van de tiran waren," vroegen een onbepaalde onderwerping. Sommige kooplieden, Savoyaards van geboorte, die liever een grote winst in dienstbaarheid, dan een kleine winst in vrijheid hadden, verheugden zich in de gedachte, dat, indien de hertog heer werd van de stad, hij er met zijn hof zijn verblijf zou houden, en zij dan hun koopwaren duur zouden verkopen. Maar de ware Genèvezen stemden er met vreugde in toe, dat hun vaderland klein en arm zou zijn, mits het een haardstede ware van licht en van vrijheid. Voor de Hugenoten waren de twee hoofden het teken tot de weerstand. "Met een tegenstander, die enigszins binnen de palen blijft,". Zeiden zij, "kan een zijn rechten laten glippen; maar er zijn geen omzichtigheden meer in acht te nemen met een vijand, die de moord te baat neemt. Laten wij ons de Zwitsers in de armen werpen,"

De misdaad van de bisschop zou aldus een van de schragen van de vrijheid worden. Ongetwijfeld waren de slachtoffers schuldig, maar de moordenaars waren het nog meer. Alles wat Genève edels bevatte,

(1) Geschreven registers van de Raad, 3 October en 26 November 1518. Bonivard Chroniq., II, p. 326. - Manuscripten van Reset en Gautier. - Les Maumelus (Mamelouks de Gen. het laatste manuscript, even als verscheidene andere door M.

verzamelden is tegenwoordig het eigendom van M. De professor Cellérier aan wiens bereidwilligheid ik de lezing ervan verschuldigd ben.

(2) Registers van de Raad van de 3e October 1518.

haakte naar de onafhankelijkheid. Tevergeefs zochten de Mamelukse overheidspersonen een daad te verontschuldigen, die hun zaak benadeelde; men gaf hun een scherp antwoord; de tegenstrijdige denkwijzen schokten elkander in de raad en er was een grote opschudding."

Ten laatste besloot men de vorsten een gezantschap te zenden, om te weten of deze woeste daad op hun bevel was geschied, en er hun in dat geval over te berispen. Dit besluit mishaaide de Mamelukken zeer; zij stelden alles in het werk om deze harde boodschap te verzachten, door er zachtmoedige boden mede te belasten. "Om van de vorsten te verkrijgen, wat men begeert, moet men hun lieden zenden, die hun welgevallig zijn," zei de eerste syndicus. De vergadering benoemde dus de stedehouder, Aymon Conseil, die een onbeschaamd agent van Savoye was; de oude syndicus Nergaz, een slecht mens en persoonlijk vijand van Berthelier; en Deléamont, slotvoogd van Peney, met wiep de Hugenoten meer dan eens het zwaard getogen hadden. De hertog, die zich toen in zijn Savoysche gewesten bevond, ontving de afgevaardigden koel op de publieke audiëntie, maar in het geheim vleide hij hen duizendmaal. De afgevaardigden kwamen, drie dagen na hun vertrek, met een onbeduidend antwoord terug(1).

De bisschop was toen te Pignerol, waar hij de afschuwelijke slachting had bestuurd. Men had zich tevreden gesteld met hem te schrijven, uit aanmerking van de afstand; daar hij nu nog geheel trots was op zijn heldendaad, antwoordde hij met een lofrede op de zachtheden van zijn bestuur.

"Nooit," schreef hij de 15e October uit Turijn, "hebt gij een vorst of een kerkvoogd gehad, die zo zeer het goede gewild heeft, als ik; die terechtstelling, aan gene zijde van de brug van Arve gedaan, is om een les te geven aan diegenen, die slecht zouden willen leven."

Ook vermaande de bastaard de Genèvezen, zich gevoelig te tonen voor deze weldaad, door haar met een verdubbeling van liefde te beantwoorden. Wel verre van hem wroegingen te veroorzaken, gaven deze beide hoofden hem lust, er nieuw te hebben; hij nodigde de Genèvezen uit, zijn treffende gunstbewijzen te erkennen, door hem het hoofd van Berthelier en enige andere daarenboven af te staan. Aan de raad zijn geheimste angsten in vertrouwen meedelende, drukte hij de vrees uit, dat, indien deze hoofden niet vóór zijn terugkomst vielen, zulks hem mocht verhinderen de kostelijkheid van zijn spijsen volkomen te genieten. "Kwijt u van uw plicht zei hij, "op zodanige wijze, dat, als ik mij ginds zal bevinden, van niets meer sprake is, dan van goeden sier te maken." Zich aan tafel vrolijk maken en zijn uitstekendste parochianen ter dood brengen, dat waren de beide voornaamste punten van de bisschoppelijke geneeswijze van de bastaard. Om zekerder te zijn, dat hij deze hoofden zou verkrijgen, bedreigde hij Genève met zijn wraaknemingen. "Indien er het tegendeel sprake was," zei hij aan het slot, y verstaat mij wel, dat ik mijn gemelden heer (de hertog), en monseigneur zijn broeder (de graaf) zal smeken, mijn goed recht te bewaren; en ik heb in hen dit vertrouwen, dat zij mij niet zullen laten krenken; bovendien zal ik er

(1) Register van de Raad, 3, 6 en 22 October 1518. Manuscripten van Roset en van Cautier.

mijn persoon en mijn goederen voor wagen. Deze zachte herderlijke brief is getekend: De Bisschop van Genève. (1)

Zo verbond zich alles tegen Genève. Zou het bezwijken? Waren er onder die kleine bevolking krachten, die machtig genoeg waren om weerstand te bieden aan de dubbele wereldlijke en geestelijke onderdrukking, die in de middeleeuwen zoveel vrije steden had verplet? Drie invloeden, wij hebben het gezien, werkten in de vorming van de nieuw vrijheden en wij hervinden in Genève de vertegenwoordigers van de drie scholen, waarin Europa de beginselen heeft geleerd, die het besturen. Het karakter van de Germaanse vrijheden was de sterke liefde voor de onafhankelijkheid; nu stamden Berthelier en verscheidene van zijn vrienden in dat opzicht van Germanië af. Het karakter van de Romeinse vrijheden was de wettigheid; wij vinden het zeer duidelijk in Lévrier en andere uitstekende mannen.

Het derde element van de onafhankelijkheid van dit volk moest dat christelijk beginsel zijn, dat, het geweten aan God onderwerpende en aldus de mens een meer dan menselijke vastheid gevende, hem op de weg van de vrijheid doet lopen en zelfs te midden van de afgronden doet doorgaan, zonder dat hij duizelt of dat zijn voet wankelt. Nog enige jaren, en een groot aantal Genèvezen zouden dit element in het Evangelie vinden. Het is daaraan hoofdzakelijk, dat Genève de handhaving van zijn bestaan verschuldigd is.

Na Blanchet en Navis, werd de zucht naar onafhankelijkheid algemeen. Van toen af aan," zegt een overheidspersoon van de zeventiende eeuw, "beschouwde men in Genève de hertog en de bisschop slechts als twee tirannen, die niet anders dan de verwoesting van de stad bedoelden (2)."

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

De Hugonoten doen het voorstel van het verbond met de Zwitsers en de Mamelukken vermaken zich te Turijn.

Het ogenblik, waarop de lieden van de eerste categorie de handen aan het werk zouden slaan, was dus gekomen, De patriotten begrepen, dat de overweldigingsplannen van Savoye onherroepelijk waren, en dat het bijgevolg nodig was hun een krachtige en onwrikbare weerstand te bieden. Berthelier, de grote doodsverachter" glimlachte koel bij de bedreigingen van de bisschop; grootmoedig, trots, stout, meende hij het gelukkig ogenblik te zien naderen, waarop zich zijn dierbaarste droom, zijn leven te geven om Genève te redden, zou verwezenlijken. Indien hij aan de wreedheden van de vorsten, die hem van alle kanten bedreigden, wilde ontsnappen, moest hij zich verwijderen, zich terugtrekken, zijn edelste plannen laten varen; hij verwijderde met afschrik deze gedachte.

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 270-273.

(2) Document, gericht aan lord Townsend, door M. Chonet, secretaris van Staat. Msc. van Bern

Aan de tegen de vrijheid van Genève gerichte samenzwering wek.- stand te bieden, was zijn plicht; indien hij verzuimde hem te vervullen, verlaagde hij zich in eigen ogen, en gaf hij zich aan de wroeging over; terwijl hij, indien hij die plicht vervulde, wel te moede was en zich op zijn plaats gevoelde; het scheen hem toe, dat hij beter en Gode meer aangenaam werd. Maar het was niet alleen de gebiedende, onoverwinnelijke plicht die hem drong; het was ook de hartstocht, de edelste

hartstocht; niets kon de stormen, die zijn boezem bewogen, doen bedaren. Hij wierp zich dus vol geestkracht in het midden van de gevaren. Tevergeefs begon Bonivard de hoop te verliezen, en zei hij tot zijn edelmoedige vriend in hun bijeenkomsten in St. Victor: " Gij ziet het, de pensioenen en de bedreigingen van de vorsten brengen er vele zogenaamde wijze lieden toe, hun horens in te trekken."

Bonivard kon Berthelier in zijn vaart niet stuiten. Zich om niets, zelfs niet om zijn leven bekommerende, mits hij de vrijheden van Genève redde, doorliep de onverschrokken burger de stad, ging van huis tot huis, de burgers " een voor een," aansporende; en predikte in de kamers en kabinetten (1)."

Zijn vermaningen waren niet nutteloos; een machtige gisting begon op de gemoederen te werken. Men gedacht er aan, hoe die Zwitsers, van wie men de bevrijding wachtte, hun vrijheid hadden veroverd. Een, in Altorf, boven op een kolom, geplaatste hoed, een appel, door een barbaars bevel op het hoofd van een kind geplaatst, waren, volgens de aloude overleveringen van die volken, het signaal van hun onafhankelijkheid. En nu, deed de bastaard onder voor Gessler? Waren niet die beide hoofden, die beide armen een nog afschuwelijker teken? De overblijfselen van Navis en van Blanchet bleven geruime tijd ten toon gesteld; Tevergeefs richtte de ongelukkige vader, de rechter Navis, dikwijls dringende verzoeken aan de bisschop, opdat hij ze deed afnemen; deze kerkvoogd schepte vermaak in die betoning van zijn macht (2). Het was van zijn kant een vreemde verblinding. Dat dode vlees, die uitgedoofde ogen, die met bloed bevlekte lippen riepen de burgers toe, dat het tijd was hun aloude vrijheden te verdedigen. De grote onruststoker trok partij van de wreedheid van de bastaard, en, zich van de krachtige taal van zijn tijd bedienende, zei hij: "Zulk een spijker hangt aan de mantel van ieder onzer. Er is een middel tot verzet nodig. Verenigen wij ons; reiken wij aan het land van de Liges de hand, en vrezen wij niets, want niemand durft hun bondgenoten aanraken. evenmin als het St. Antonies vuur (3). Laten wij ons zelf helpen en God zal ons helpen.

De jeugd, het volk, al de edelmoedige harten leenden het oor aan de redenen van Berthelier; maar "de aanzienlijken en rijken," zegt Bonivard, "waren bevreesd, om reden van hun rijkdommen, die zij boven hun leven verkozen (4)." Het gevaar ziende, dat de vor-

(1) Bonivard, Ckroniq., H, p. 328.

(2) Registers van de Raad van de 3den Mei 1519.

(3) Pestverwekkende houtskool. (Bonivard, Chroniq., 11, 327.

(4) Idem, p. 328.

sten van Savoye in Genève bedreigde, besloten deze aanzienlijken en rijken, Montyon en de hertogelijken, hun een tweede gezantschap te zenden, met bevel ditmaal tot naar Turijn en naar Pignerol te gaan; de drie zelfde Mamelukken werden met de zending belast. De vaderlanders waren er verontwaardigd over. "Wat!" zeiden zij, het komt er op aan schapen te redden, en gij kiest wolven om zulks te doen? – "Begrijpt gij niet," antwoordde Montyon, dat indien men vorsten handelbaar wil maken, men zich moet wachten van hun lieden te zenden, die hun onaangenaam zijn?" De afgevaardigden kwamen te Turijn, alwaar zich de hertog toen bevond, aan. Zij verzochten toegelaten te worden om zijn Hoogheid hun hulde te bieden, en, daar hun denkwijze bekend was, werd dit verzoek hun, geredelijk toegestaan.

Zij spraken beschroomd hun grieven uit. "Ik ben niet degene, die dat gedaan heeft," zei Karel, "het is mijnheer van Genève; gaat naar Pignerol tot de bisschop." De afgevaardigden begaven zich naar deze stad, gelegen in de nabijheid van de afvallige

Waldenzen, die de kerkvoogd ten minste evenzeer als de Genèvezen verfoeide. Gehoor verkregen hebbende, zeiden de afgevaardigden de hun opgedrongen les op: /, de stad," zeiden zij, verwondert zich grotelijks daarover, dat gij twee van onze burgers hebt doen vierendelen, en hun vierde-delen naar de grenzen van Genève hebt gezonden. Indien enig bijzonder persoon, zeggen onze medeburgers, zich jegens u aan enig misdrijf had schuldig gemaakt, had gij hem slechts aan te klagen, men zou hem te Genève gestraft hebben (1)." –

"Ik ben niet degene, die dat gedaan heeft," zei de bisschop, het is Monseigneur de hertog." De Mamelukse afgevaardigden waren zeer geneigd de helft van de betuigingen van deze beide vorsten aan te nemen, en te geloven, dat waarschijnlijk de moord noch van Jan, noch van Karel kwam. De officiële zending geëindigd zijnde, beval de prelaat, die zeer wel wist met wie hij te doen had, dat men de heren afgezanten zou vermaken. Deze wensten niets liever. "De bisschop," zeggen de kronieken, "onderhield hen dus, richte feesten en maaltijden voor hen aan en onthaalde hen voortreffelijk." De plezierpartijen volgden snel op elkander, en de staatkundige zaken, waarom zij zich volstrekt niet bekommerden, vergetende, vonden de drie Mamelukken de wijnen van Italië uitmuntend en de gunstbewijzen van de bastaard en van zijn hof boeiend (2).

Echter komt aan ieder goed onthaal een einde; de staatsmannen van het hof van Turijn wilden partij trekken van het gezantschap, en terwijl het tegen de overweldigingen van de vorsten van Savoye was gericht, het behendig tegen de vrijheden van het volk van Genève doen keren. Dit was niet moeilijk, want zijn vertegenwoordigers verraadden het. De drie gezanten, de bisschop, zijn ambtenaren en de hertogelijke raadsheren beraadslaagden dus over het antwoord, dat men de raad van Genève zou geven. Op hun gepensioneerden vertrouwende, verachtten de vorsten de liberale partij. Maar verre van dit ook te doen, verontrustten zich de drie zendelingen, de stedehouder, Nergaz en Déléamont, die het gevaar van nabij hadden

(1) Savyon, Annales, p. 74.

(2) Id., p. 75. -Archieven van Genève, no. 888.

gezien, over deze zorgeloosheid. "Er zijn," zei zij, "in Genève getrouw onderdanen; maar ook slechte jongens, stijfkoppen, oproerigen, die, om aan de straf van hun boosheden te ontsnappen, het volk opstoken een verdrag van burgerschap met Freyburg te sluiten. Het kwaad is erger, dan gij denkt, de Helvetische Republieken zullen in Genève hun gevloekt volksbestuur invoeren. Het is dus noodzakelijk de bewerkers van zulke handelingen zeer streng te straffen en de oproerlingen te verpletteren (1)."

De twee neven wensten niets liever; Karel bekreunde er zich volstrekt niet om, de liberale beginselen Savoye, en wellicht Turijn te zien naderen; maar hij vond verkieselijk de raad slechts een mondeling antwoord te geven. De afgevaardigden, verschrikt over de verantwoordelijkheid, die zij daardoor zouden op zich geladen hebben, hielden aan om een geschreven antwoord; er werd dan een brief opgesteld. De hertog en de bisschop gaven daarin de raad te kennen, "dat zij de burgers voor getrouw onderdanen zouden houden, indien zij wilden helpen om. Berthelier en tien of twaalf anderen, die zij noemden, zonder genade ter dood te brengen. – "Wij stellen u deze brief ter hand, zei de hertog en de bisschop tot de afgevaardigden, "maar gij zult hem slechts aan de syndici en aan de raad van Genève overleveren, indien zij zich (alvorens hem gelezen te hebben) bij ede verbinden, zonder uitstel de bevelen ten uitvoer te brengen, die er in vervat zijn."

Nooit heeft een monarch zo grote aanmatigingen ten toon gesteld. God verwacht de geest van diegenen, die Hij wil verderven. De slaafse afgezanten wachtten zich van enige bedenking te maken, en verrukt over de schone uitslag van hun zending en bovenal over de prachtige feesten van het hof van Turijn, vertrokken zij met de zonderlingen last, die de beide vorsten hun hadden opgedragen (2).

Terwijl de Mamelukken en Savoyaards te Turijn en te Pignerol tegen de vrijdommen van de stad samenspannen, dachten Berthelier en zijn vrienden slechts dááaraan, die te redden. De onrechtvaardigheid van de hertog en van de bisschop toonde hun gedurig meer, hoezeer de onafhankelijkheid noodzakelijk was. Zij besloten een beslissender stap te doen. Berthelier, Bernard, Bonivard, Lévrier, Vandel, de la Mare, Besaincon, Hugues en enige anderen kwamen bijeen "om te beraadslagen." "Tot nu toe," zei Berthelier, "hebben wij alleen in de kamers en kabinetten het verbond met de Zwitsers aangeraden; men moet het nu tot over de daken prediken; eenvoudige gesprekken zijn niet meer voldoende; het is tijd een gemeenschappelijk besluit te nemen. Maar, helaas waar? wanneer? hoe? De vorsten van Savoye hebben ons gewend, slechts tot onze wellustigheden bijeen te komen. Wie denkt dit in onze vergaderingen aan het heil van de stad?" Bonivard nam het woord, en zeide: "Mijn huis van St. Victor en dat van M. De Gingins hebben ons dikwijls in kleinen getale bijeengezien tot gemeenzame gesprekken; groter zalen en talrijker verenigingen zijn nu noodzakelijk; ziet hier mijn voorstel mijne heren,

(1) Savyon, Annales, p. 75.

(2) Savyon, Annales, p. 75. - Bonivard, Chroniq., II, p. 332. - Manuscript van Roset en van Gantior. - Spon, Mist. De Genève. I, p. 296, 208.

laat ons het goede doen door hetzelfde middel dat het kwaad heeftgedaan; laat ons partij trekken van de bijeenkomsten, waarin men tot nu toe slechts aan het vermaak gedacht heeft, om er van deze ure af aan over de handhaving onzer vrijheden te beraadslagen." Dit voorstel werd toegejuicht.

Sinds de moord van Navis en van Blanchet, was het houden van de volksvergaderingen van de Hugenoten moeilijker geworden. De bedreigingen van Savoye waren van die aard, dat men vreesde voor wat tot gewelddadige maatregelen zou kunnen aanleiding geven. "Er is sinds oude tijden," zei een van de omstanders, "te Genève een zekere broederschap van St. George, die nu verbasterd, maar niet vernietigd is; laat ons haar herstellen en nuttig maken: laten wij, ons er van bedienen om onze, door de overweldigingen van de Savoysche vorsten, bedreigde vrijdommen te redden (1).

Na deze geheime bijeenkomst zette Berthelier zich dadelijk aan het werk. Als hij zijn vrienden wilde verzamelen, had hij de gewoonte fluitende voorbij hun vensters te gaan. Hij begon dan de straten met een onverschillig uiterlijk te doorlopen, maar met het oog op de wacht, en gedurig een gefluit doende horen, wanneer hij zich voor het huis van een hem toegedaan burger bevond. De Hugenoten leenden het oor, herkenden het fluitje van hun opperhoofd, kwamen naar beneden, en naderden; men noemde hun een plaats van bijeenkomst op een bepaalden dag en een bepaald uur. Die dag brak aan.

"Wij waren," zegt Bonivard, " ongeveer zestig in getal." Het was weinig; maar men had slechts de moedige en dóórzettende mannen genomen. Het was geen vergadering van samenzweerders. De wijste mannen van het volk waren te samen gekomen en dachten er volstrekt niet aan, de rechten, die de grondwet hun verleende, te buiten te gaan. Inderdaad stelden Berthelier en Besançon Hugues eenvoudig het verbond met de

Zwitsers voor. "Dit denkbeeld," zeiden zij, "is geen hersenschim, uit een dweepziek brein voortge- komen; de vorsten van Savoye zelf noodzaken ons daartoe. Door ons onze kerkmissen te ontnemen, door onze wetten met voeten te treden, door onze betrekkingen met de andere volken te verbreken, dwingen zij ons, ons met de Zwitsers te verbinden." Daar zij Savoye gewelddadig de takken van de boom zagen verbreken en zelfs pogingen aanwenden om hem te ontwortelen, waren deze vaderlanders besloten hem te enten op de ouden en meer krachtige boom van de Helvetische vrijheden (2).

Het gerucht van dit besluit, dat men evenwel trachtte geheim te houden, kwam te Turijn aan. Niets ter wereld kon de bisschop zo veel toorn en zo veel schrik veroorzaken. Zij antwoordden onmiddellijk de 13e October bevel zendende om Berthelier de volgende maand door bisschoppelijke commissarissen te doen vonnissen; dat was hem aan de dood overleveren. Dadelijk kwam de raadsheer Marti van Freyburg, een driftig maar verstandig, warm, welgezind,

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 328, 330.

(2) Bonivard. Chroniq., p. 330. Galiffe, Malérieux pour l'histoire de Genève, - Spon, Hist.. De Genève, I, p. 296.

haastig man, en die was ingelicht omtrent hetgeen er voorviel, te Genève aan. De heiligste vriendschap was tussen hem en Berthelier ontstaan, toen zij, aan dezelfde haardstede gezeten, te samen over Genève en de vrijheid hadden gesproken. De gedachte, dat de dood iedere dag een zo dierbaar en zo kostelijk man kon treffen, ontroerde Marti diep. Hij begaf zich naar het stadhuis, waar de raad van de Vijftig vergaderd was, en betoonde er zich te gelijk vol tederheid voor Berthelier en vol bedreigingen voor zijn tegenpartijders. "Mijn heren," zei hij driftig, "het is de vijfde maal, dat ik hier kom voor dezelfde zaak; ik verzoek dat het de laatste maal mag wezen. Bescherm Berthelier, gelijk het de vrijdommen van de stad eisen of neemt u in acht! Freyburg heeft altijd uw welzijn gewild; dwingt het niet van denkwijze te veranderen. Hinkt niet altijd op twee gedachten; kiest voor deze of gene. De hertog en de bisschop doen altijd anders dan zij spreken. Al hun denken bepaalt er zich toe, uw vrijheden te verdelgen, en Freyburg denkt er slechts aan, die te verdedigen." De raad, die gemakkelijker vond aan enigen de rechter- en aan anderen de linkerhand te reiken, en die Freyburg en de bisschop wilde ontzien, vond deze rede een weinig hard. Hij bedankte niettemin Marti; maar hij voegde er bij, dat, om hem een bepaald antwoord te geven, hij de terugkomst van de aan de bisschop en aan de hertog gezonden afgevaardigden moest afwachten. "Niettemin," zeiden de syndici, "zullen wij ten opzichte van Berthelier de vrijheden van de stad handhaven (1)."

(1) Registers van de Raad van 10 en 11 November 1518

De afgevaardigden, die men van Turijn verwachtte, Nergaz, Déléamont en de stedehouder, vertoefden inderdaad niet te komen. Toen zij weer binnen de vrije stad kwamen, waren zij nog geheel verblind door de luister van het piëmonteschen hof, en geheel vervuld van de denkbeelden, die de voorstanders van de onbepaalde macht hun hadden ingeprint. "Alles is in de vorst," had men hun gezegd, "en het volk moet geen anderen wil hebben dan de zijne." Bij gevolg aan niet anders denkende, dan voor de bisschop een onbepaald gezag te eisen, verschenen zij de 29sten November voor de raad en zeiden met een gebiedende stem tot dezen: - "Wij hebben bevel van Monseigneur de bisschop, ons niet eerder van onze opdracht te kwijten, vóór gij u

twintig andere burgers van de meest aanzienlijken zult hebben toegevoegd." De vorsten van Savoye wilden zich aldus de meerderheid verzekeren; de raad stemde in dit verzoek toe. "Wij," voegde de syndicus Nergaz er bij, "dat zij in onze tegenwoordigheid zweren, niets te openbaren, van hetgeen zij horen zullen." - Wat betekent toch al dat geheimzinnige?" vroeg men zich af; niettemin werd de eed afgelegd. Toen een schrede verder gaande, zeiden de afgevaardigden: "Hier is de brief, waarin Monseigneur zijn oppermachtige wil doet kennen, maar alvorens die te openen moet gij u bij ede verbinden, al de bevelen uit te voeren, die zich daarin bevinden." Een diep stilzwijgen volgde op deze zonderbaren eis; een zo vrijmoedig despotisme verbaasde niet alleen de vrienden van de vrijheid, maar ook de Mamelukken zelf. Stelt ons de brief ter hand, die aan ons gericht is, opdat wij hem lezen," zeiden Besangon Hugues en de andere onafhankelijke leden van de raad. "Neen," hernam Nergaz, "eerst de eed, en dán de brief." Enige aanhangers van Savoye hadden de onbeschaamdheid dit verzoek te ondersteunen; maar "de vrienden van de onafhankelijkheid" verzetten zich standvastiglijk daartegen, en de zitting werd opgeheven. "Er moet in die brief oenig voor het volk schadelijk geheim zijn" zei men. Men besloot de algemenen raad te vergaderen, opdat de gezanten hem zelf hun boodschap deden. Dit beroep op het volk mishaaide de drie afgevaardigden zeer; niettemin moedigden zij elkander aan, hun zending ten einde toe te vervullen. (1)

Op Zondag, de 5de December, deed het trompetgeschal zich horen, de grote klok van de hoofdkerk luidde uit alle macht; de burgers gordden het zwaard, en de grote zaal van Rive was opgepropt van volk." "Kwijt u van uw boodschap," zei men tot de drie afgevaardigden. "Onze boodschap," zei Nergaz, staat in de brief, en onze enige last is, dat de raden van Genève, alvorens die te openen, zich bij ede verbinden, te doen wat hij beveelt." Deze woorden verwekten bij het volk een grote opschudding. Wij hebben een zo goed leidsman," zei men op spottende toon, "dat wij hem met gesloten ogen moeten volgen, zonder te vrezen met hem in de sloot te vallen! Hoe zou men er aan kunnen twijfelen, dat het geheim, in dit geheimzinnig papier vervat, een geheim van recht en liefde is? Indien er twijfelaars onder ons zijn, laat ze naar de notenboom van de brug van de Arve gaan, waar nog de ledematen onzer vrienden zijn." "Heren," zeiden de ernstige mannen, "wij geven u de brief ongeopend terug en verzoeken u hem terug te zenden aan diegenen, die hem u hebben ter hand gesteld. Toen riep de verbitterde Nergaz met heftigheid uit: "Ik waarschuw u, dat de Heer van Savoye veel troepen te velde heeft, en dat, indien men de in deze brief vervatte bevelen niet uitvoert, geen man van Genève meer in veiligheid zal zijn in zijn Staten. Hij heeft het gezegd, en ik heb het gehoord." Het volk, dit horende, werd ten hoogste verbitterd. Waarlijk," riep men uit, "indien wij niet vooruit zweren een zaak te doen, zonder die zelfs te kennen, zullen diegenen onder ons, die in Savoye landerijen hebben, of die er in reizen, behandeld worden als Navis en Blanchet"

Toen zeiden verscheidene burgers, zich tot de drie afgevaardigden wendende, tot hen: "Zijt gij vijf of zes weken maaltijden houdende, u vermakende, zegepralende en goeden sier makende, aan gene zijde van de bergen gebleven, om ons zulke berichten over te brengen! In de Rhone! In de Rhone, de verraders!" De drie Mamelukken beefden voor de toorn des volks; ging men hun werkelijk in de wateren van de vloed werpen, om hun te wassen van de bezoedelingen die zij in de feesten van Turijn hadden opgedaan? Lévrier, Besançon Hugues en "andere lieden van dat slag" brachten de burgers tot bedaren, en de slaafse afgevaardigden kwamen er

(1) Registers van de Raad van 29 November en 2 December 1518. - Savoyon, Annales,

p. 78. - Manuscripten van Roset en van Gautier.

met de schrik af. De kalmte hersteld zijnde, gaven de raadsleden de brief van de vorsten aan Nergaz en zijn beide ambtgenoten terug, hun zeggende: " Wij willen hem niet openen." Men vreesde de invloed van de door Savoye groot genaakten, die in groot aantal in de grote raad waren. Wij noemen aldus het in 1457 gesticht lichaam, dat aanvankelijk slechts uit vijftig personen bestond, en dat dikwijls vermeerderd, later aan de raad van de Twee Honderd zijn ontstaan gaf. Het volk ontnam dus aan deze vergadering een privilege, dat het haar in 1502 had verleend, en stelde vast, dat voortaan alleen de algemeens raad zou beslissen in alles, wat de vrijheid van Genève betrof (1).

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

De Hugenoten eisen het verbond met Freyburg, de Mamelukken verwerpen het. Berthelier wordt vrijgesproken; klachten van de hertog.

De wrede slachting van Navis en Blanchet en de onbeschaamde, verzegelde brief waren van die daden, welke diegenen verderven, die ze begaan. Indien de bisschop slechts het geestelijk gezag had gehad, zou hij niet tot zulke maatregelen zijn meegesleept; maar door de wereldse heerschappij bij het godsdienstig bestuur te willen voegen, verloor hij beide; - rechtvaardige straf voor diegenen, die dit woord van Jezus Christus vergeten: "Mijn koninkrijk is niet van deze wereld." De bisschop had zelf het contract verscheurd, dat hem aan de vrije burgers van de oude stad verbond. De strijd zou gedurig heviger worden en onfeilbaar uitlopen op de val van de Rooms-bisschoppelijke waardigheid in Genève. Het zou niet de Hervorming zijn, die de vertegenwoordiger van de paus zou omverwerpen. De adem van de vrijheid en van de wettigheid moest die onvruchtbare boom ontwortelen, en de Hervormers zouden eerst later komen, om de bodem te bebouwen en er zaden van leven te strooien. Twee partijen, die beide vreemd waren aan het Evangelie, bevonden zich nu tegenover elkander. Aan de een zijde waren de bisschop, de vicaris-generaal, de procureur-fiscaal, de kanunniken, de priesters, de monniken, al de agenten van het pausdom; aan de andere, de mannen van de herleving, de vrienden van de vrijheid, de voorstanders van het recht, de vertegenwoordigers des volks. De strijd was tussen de geestelijke maatschappij en de wereldlijke maatschappij. De worstelingen waren niet nieuw; maar terwijl in de middeleeuwen de geestelijke maatschappij aan het einde altijd de zegepraal had weggedragen, zou integendeel in de zestiende eeuw te Genève de reeks van haar neerlagen beginnen. Gemakkelijk is het, dit verschijnsel te verklaren. De godsdienstige maatschappij was sinds lang de meest gevorderde en de sterkste geweest; maar in de zestiende eeuw verscheen de wereldlijke in de volle

(1) Registers van de Raad van December 1518. Savyon, Annales

Kracht van de jeugd, en moest weldra de zege behalen op de rijperen leeftijd. Het was met de geestelijke macht gedaan; de wapens, die zij te Genève gebruikte, (de brief en de notenboom), waren de blijken van een geheel verval van de menselijke waardigheid. Achter gebleven, tot kindsheid vervullen, afgeleefd, kon zij met het wereldlijk lichaam niet worstelen. Indien slechts de tweestrijd in het vrije veld, zonder geheime verstandhoudingen, zonder schurkerij plaats had, moest het geestelijk gezag onteerd noodzakelijk het onderspit delven. De bisschop, of indien het geoorloofd is een oude uitdrukking te bezigen dat onreine en tevens wrede varken van Epicurus, dat

op de bisschoppelijke troon gezeteld, op een lompe wijze de heiligste rechten met voeten trad, bereidde, zonder het te weten, in Genève de roemrijkste opkomst van de Hervorming voor.

Nauwelijks was de vergadering van de 5de December uiteengegaan, of de burgers hadden zich door de stad verspreid. De onbeschaamde eis van de vorsten, de weigering van het volk waren het onderwerp van al de gesprekken; men sprak van niets anders "in het publiek en in het bijzonder, op ernstige bijeenkomsten en op feesten." De brief, die uit naam van Genève het verbond met Freyburg verzocht, was niet verzegeld; men stelde hem ten toon op de publieke plaats, men deed hem rondgaan van huis tot huis; een groot aantal burgers haastten zich er hun namen bij te voegen: er waren drie honderd ondertekenaars. Het kwam er nu op aan dit verzoek naar Freyburg te brengen; Berthelier die nog niet gevonnisd was, kon de stad niet verlaten; bovendien was een nieuw, wellicht meer bedaard en diplomatiek man, beter geschikt. Men wierp de ogen op de syndicus Besamcon Hugues, die, door zijn karakter, een zeker midden hield tussen Berthelier, de man van handelen en Lévrier, de man van de wet. Niemand zal beter door de verbondenen ontvangen worden, dan gij;" zei men tot hem: "Conrad Hugues, uw vader, streed te Morat in de gelederen van Zurich."

"Ik zal gaan," antwoordde hij, "maar als eenvoudig burger," Men wilde hem een ambtgenoot met een meer levendig karakter toevoegen, en men koos De la Mare. Hij had enige tijd zijn verblijf gehouden op een landgoed, dat zijn vrouw in Savoye bezat; maar daar de edellieden uit de omtrek hem "veel poetsen bakten," omdat hij Genèvees was, was hij te Genève teruggekomen, vol ijver tegen de Savoysche heerschappij.

De beide afgevaardigden ondervonden te Freyburg een goed onthaal en grnote eerbewijzen. Tevergeefs verzetten zich de door Savoye gepensioneerden tegen hun verzoek; de drie honderd Gene, vezen, die ondertekenaars van de brief waren, ontvingen het burgerschap, met aanbieding van het verbond algemeen te maken, wanneer de gesamenlijke burgerij het verzocht. Op Dingsdag, de 21sten December, waren de afgevaardigden te Genève terug, en de volgende Donderdag werd het voorstel van het verbond voor het volk en de algeinenen raad gebracht. Het moest een grote dag zijn; ook begaven zich de beide partijen naar de raad, ieder van zijn zijde vast besloten een uiterste poging te doen. De voorstanders van het absolutisme en die van de burgerlijke vrijheden, de burgers die aan Rome gehecht waren en die, welke er naar streefden er zich van te bevrijden, de oude tijden en de nieuw tijden waren tegenwoordig. Van beide zijden werden er aanvankelijk welsprekende redevoeringen gehouden. "Wij zullen niet toelaten," zeiden de burgers, "dat men uit Genève het recht noch de vrijheid verjaagt, om er de willekeur te vestigen. God zelf is borg voor onze vrijdommen." Weldra kwam men tot de hevigste woordenwisselingen; en eindelijk werd men zo opgewonden, dat de beraadslaging onmogelijk werd. Tevergeefs wilde de afgevaardigde van Freyburg, die Hugues en De la Mare vergezeld had, de gemoederen tot bedaren brengen; de raad was genoodzaakt uiteen te gaan, zonder tot een besluit te zijn gekomen. Zwitserland had zijn verbond aangeboden, en Genève had het niet aangenomen (1).

De vrienden van de onafhankelijkheid waren ontrust; de meesten van hun ontbrak het aan kundigheden en beredeneerde beginselen; zij vulden dit aan door de natuurlijke neiging naar de vrijheid, door stoutmoedigheid en geestdrift; maar dat zijn hoedanigheden, die somtijds verzwakken en verdwijnen. Ook vreesden toen velen, dat de vrijheden van Genève eindelijk tot groot genoegen van de bisschop zouden worden vernietigd. De meest verlichten meenden integendeel, dat de rechten van de burgers in

stand zouden blijven, dat noch de privilegiën, noch de list, noch het geweld hen zouden omverwerpen; maar dat de worsteling wellicht langdurig zou zijn, en dat, indien, volgens een oud spreekwoord, Rome niet in éénen dag werd gebouwd, men het ook niet in éénen dag zou kunnen afbreken. Die aanzienlijke mannen, wier zinspreuk was: "Alles komt met van de tijd," verzochten, dat men geduld zou hebben. Dat was niet, wat de vurige Berthelier wenste. Hij was er voor, op het ogenblik zelf te handelen, en de meest verlichte mannen ziende aarzelen, herhaalde hij onophoudelijk: "Wanneer de wijzen niet willen, bedient men zich van de dwazen." Hij nam nogmaals de toevlucht tot de kinderen van Genève, met wie hij sinds lang gedurig omgang had, met het doel om hen voor zijn vaderlandslievende beginselen te winnen.

Hij was niet alleen. Wij zien hier een ander burger te voorschijn treden, behorende tot een van de meest invloedrijke familiën van de stad, Baudichon de la Maison-Neuve, een man met een edel, verheven, stoutmoedig karakter, welkom bij allen, zonder omzichtigheid de overleveringen van de oude tijden braverende, somtijds woelziek, en die, wellicht meer dan enig ander, er toe bijdroeg, om in Genève de wegen te banen, waardoor de Hervorming er zou binnen komen. Deze beide vaderlanders en enige anderen van hun vrienden wendden pogingen aan om onder het volk de herinnering van zijn oude "rechten te verlevendigen. Bij de maaltijden, waaraan zich de kinderen van Genève verenigden, liet men zich scherpe uitdrukkingen (dictiers) ontvallen tegen de hertogelijke partij; men zong burgerlijke en Helvetische liederen, onder anderen een, door Berthelier gemaakt, waarvan het weinig poëtisch, maar zeer patriottisch refrein, was: "Vivent sur tom, Messieurs les allies." (2).

(1) Registers van de Raad van 7, 21 en 23 December 1518; 6 Februari 1519. - Galiffe, *Matériaux pour l'Histoire de Genève*, II, p. 217.

(2) "Leven, boven allen, onze heren bondgenoten".

Elke dag werd dit refrein met vernieuwde geestdrift toegejuicht. De wind woei in de richting van de onafhankelijkheid en de volksgezinde golfslag steeg onophoudelijk hoger. "Het merendeel van de stad," zei Bonivard, "voegt zich aan onze broederschap toe; gewis: dijn de burgers de sterksten." de feesten van Kersmis kwamen de opgetogenheid van de burgers begunstigen. De onstuimigsten van de kinderen van Genève doorliepen de straten; s avonds staken zij vuren, aan op de pleinen, hetwelk men misslagen verbranden noemde, en de jonge knapen, flambouwen van omwonden stroo makende, doorliepen de stad, roepende: "Leven de Liges! Leven de Hugenoten!" De wapenlieden hielden de wacht door de stad; zij liepen voor de huizen van de Mamelukken op en neer, en riepen hun schimpwoorden toe. "Men was zeer vrolijk," zegt Bonivard" en men deed meer dan nodig was." De beide partijen scheidden zich gedurig meer van elkander. De Hugenoten droegen een kruis op hun wambuis en een veer op hun hoed, gelijk de Zwitsers; de Mamelukken hadden een steekpalmtak op het hoofd. "Wie mij aanraakt, steekt zich," zeiden zij trots, er met de vinger op wijzende. Aan botsingen ontbrak het niet. Wanneer een troep vrienden van Zwitserland aangetroffen werd door een troep vrienden van Savoye, riepen de laatsten: "Hugenoten!" De anderen antwoordden: "Wij houden dit woord voor een eernaam, want het was dien, welke de eerste Zwitsers aannamen, toen zij zich door de eed tegen de dwingelandij van de onderdrukkers verbonden! Maar gij Mamelukken, gij zijt nooit iets anders dan slaven geweest!" - "Neemt u in acht," zei de stedehouder, "uw handelingen zijn oproerig." -

"De noodzakelijkheid van uit de slavernij te komen, maakt ze wettig," antwoordden Berthelier, Maison-Neuve en de hun. De bergstroom stortte bruisend voorwaarts, en

men vroeg zich af, of de dijken, die men daar tegen opwierp, zijn woede zouden kunnen stuiten (1).

De partij van Savoye besloot een grote slag te slaan. Niemand werd meer bedreigd, dan Berthelier. Wellicht zouden de beide vorsten aan de andere burgers, wier namen in de verzegelden brief vervat waren, het leven hebben geschonken; maar het hoofd van Berthelier moesten zij hebben, en dat dadelijk. Men wist het; men vreesde zich verdacht te maken, door hem te groeten, en de beschroomde mannen keerden zich om, zodra zij hem zagen komen; ook riep Bonivard, die hem trouw bleef, ontrust uit: "Helaas! hij is verlaten van bijna alle welgezinde lieden!" Maar Berthelier vergat zichzelf niet. Hij zag het zwaard boven zijn hoofd; hij wist dat de slag niet ver meer af was, en toch was hij de vrolijkste, opgewondenste van de burgers van Genève; hij was het, die " door woorden en voorbeeld de jongen lieden altijd een luchtig hart verschafte." Hij verzocht eenvoudig" dat hem zegt werd gedaan." "Men beschuldigt mij van een onruststoker te zijn, omdat ik recht vraag," zei hij; - "een slecht mens, omdat ik de vrijheid verdedig tegen de ondernemingen van de overweldigers; - een samenzweerder tegen het leven van de bisschop, omdat men tegen het mijn samenspannt." Men stelde altijd de zaak uit tot over acht dagen. Getroffen door de helderheid dezer edelmoedige ziel, eisten zijn vrienden vol-

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 330, 831. Savyon, p. 79. - Manuscripten van Roset en van Gautier

mondig een algemenen raad. Het volk kwam, de 19^e Januari, bijeen. Alles, wat ik vraag is, dat men mij oordelen," zei Berthelier, " dat men mij straffe wanneer ik schuldig ben, en indien ik onschuldig ben, dat men het verklaren." De algemene raad gelastte de syndici recht te doen (1).

Deze aarzelden niet langer. Zij onderzochten rijpelijk het proces; zij dagvaardden de stedehouder en de procureur-fiscaal tot drie herhaalde malen toe, opdat zij hun beschuldiging zouden volhouden. Wetende dat zulks onmogelijk was, verscheen de stedehouder niet; men kon hem zelfs niet vinden. Navis alleen vertoonde zich, maar om te verklaren, dat hij niet wilde verschijnen. Toen al de formaliteiten vervuld waren, kwam de grote raad, die toen uit honderd zeventien leden was samengesteld, op de 24ste Januari 1519, bijeen, en velde een vrijsprekend vonnis. De staf van hun post in de hand dragende en gevolgd door al de leden van de raad, plaatsten. Zich de syndici, volgens het aloud gebruik, op de tribune, die zich voor het stadhuis bevond. Een ontelbare menigte van burgers omringde de verhevenheid, verscheidene waren" aan de muren opgehangen; allen vestigden met geestdrift hun blikken op de beschuldigde, die bedaard en vast voor zijn rechters stond. Toen zei de eerste syndicus Montyon, zelf Mameluk, maar getrouw uitvoerder van de wetten, tot hem: " Philibert Berthelier, daar de tegen u gedane betichtingen voortkomen, niet uit waarschijnlijke kentekenen, maar uit gewelddadige en gedwongen bekentenissen, die door ieder Goddelijk en menselijk recht worden verworpen, beslissen wij syndici en rechters in zaken van misdaad dezer stad Genève, God en de heilige schriften voor ogen hebbende," - het teken des kruises makende, - zeggende, In de Naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes, u, Philibert, door ons beslissend vonnis op "generlei wijze te zijn bevlekt door, noch schuldig aan gezegde misdaad van samenzwering tegen onze vorst en de uwen, en wij verklaren de tegen u aangevoerde betichtingen voor onbewezen en onrechtvaardig. Om welk bovengenoemde gij moet worden vrijgesproken en bevrijd, gelijk wij u vrijspreken en bevrijden."

Dit oordeel, uitgesproken door een de hertog en de bisschop toegedaan

overheidspersoon, was een schone hulde van de rechtvaardigheid van de zaak, die Berthelier verdedigde, gebracht. Een plechtig gevoel, zoals dat, hetwelk een groot en rechtvaardige bevrijding vergezelt, bezielde de vergadering, en de verheugde vaderlanders vroegen zich af, of de bevrijding van Berthelier niet het onderpand was van de bevrijding van Genève (2).

Maar zo de vreugde van de Hugenoten groot was, was de ontsteltenis van de Mamelukken het nog meer. Deze geheimenis (zo noemden zij de vrijspraak van een onschuldige) verschrikte hen. Zij hadden hun zaken in de beste toestand gewaand, en plotseling schenen zij hun wanhopig toe. Dat edele hoofd, dat zij wilden doen vallen,

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 344. - Savyon, Annales, p. 91. - Spon, Hitt. De Genève, 1, p. 303.

(2) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 137-139. - Registers van de Rand van 11, 19 en 24 Januari 1519. - Savyon, iinnales, p. 82. - Manuscripten van Roset en van Gautier. Arch. van Genève, no. 998.

verhief zich nu kalm en vrolijk te midden van een volk in geestdrift. Tot overmaat van ongeluk was het een van de hun, die dit afschuwelijk vonnis van vrijspraak had gevelde. Zij schreven het bericht aan hun vrienden van Piëmont, er bijvoegende, dat hun zaken nimmer in meer beklagenswaardige toestand waren geweest. De vrijspraak van Berthelier maakte aan het hof van Turijn een diepen indruk. Het was een zegepraal van de wettigheid en van de vrijheid, die al de plannen van Savoye benadeelde. Door Berthelier te vatten, had men dat vuur van onafhankelijkheid en van vrijheid willen uitblussen, dat men van verre op de Genève'sche heuvelen kon onderscheiden: en nu wierp dat vuur, dat men had gemeend verstikt te zijn, integendeel een heviger en hogere vlam. De aartsbisschop van Turijn, die had gezworen alle republikeinsche onafhankelijkheid te vernietigen, bracht. Zijn soeverein de grote betekenis onder het oog, van het vonnis, dat gevelde was. Deze zwakke vorst, die zijn ondernemingen niet wist te voltooien, en nog meer voor het geld verteren, dan voor het verliezen van zijn Staten vreesde, was tot op dat uur in een vroom vertrouwen gebleven. Hij ontwaakte; hij begreep, dat het verbond met Zwitserland hem voor altijd van Genève zou beroven; hij meende, dat de vrijspraak van Berthelier een belediging van zijn eer was. Hij besloot het verbond te verbreken, het vonnis te verscheuren, en daartoe, als het moest, zelfs de wapenen van Savoye te bezigen. Niettemin begon hij langs de diplomatische weg (1).

Op de 30sten Januari kwamen zijn gezanten, de president de Landes, de sieur de Balaygon, Bernard de St. Germain, de krachtige en bekwame de Saleneuve, te Genève aan, en nadat zij in de algemenen raad waren ingeleid, deden zij eerst grote vriendschapsbetuigingen. Maar weldra van toon veranderende, en door bedreigingen schrik willende aanjagen, zeiden zij: "Niettemin verneemt zijn Hoogheid, dat enige onder u tegen haar samenspannen." Bij deze woorden ontstond er een grote beweging ho de vergadering, "Wie zijn die samenzweerders?" noemt hen! riep men aan- alle kanten uit. De sire de Landes, die deze uitdrukking had laten glippen, nam het woord weer op, veranderde zijn taal en verzekerde, dat de hertog zich verblijd had te vernemen, dat het volk geweigerd had de hand te reiken aan diegenen, die tegen hem waren. Maar Tevergeefs had de gezant boete gedaan, de Genève'sche lichtgeraaktheid was opgewekt; het ongelukkige woord samenzweren liep door de gehele stad., Om tegen de hertog samen te spannen, zou hij onze vorst moeten zijn," zei men; en immers, wat hij er ook van zegge, is hij hier slechts bisschopsleenhouder, d. i. burgerlijk ambtenaar

en als zodanig aan de hogen raad onderworpen. Wij zullen de gezanten van Savoye generlei antwoord geven, zoolang zij de samenzweerdere niet noemen." De Savoyaards verdubbelden hun achtingsbewijzen; zij toonden de tederste belangstelling voor de beurs van de Genèvezen. De goudguldens, die men aan Freyburg voor zijn verbond zou moeten geven, verontrustten hen, zoals zij zeiden. Zij bedekten zich zorgvuldig met schaapsklederen; maar zij mochten doen, wat zij wilden, de wolvenklauw kwam plotseling hier of daar weer te voorschijn; en terwijl de opperhoofden zich in de diplomatie wikkelden, ontstonden er hevige twisten tussen de Genèvezen en de lieden van het gezantschap: "Die van Genève zijn allen verraders!" riep een bediende van de rentmeester van Chambéry uit. Men berispte de onbeschaamde; maar de gezanten oordeelden, dat het voorzichtiger was de stad te verlaten. Zij waren verontwaardigd; en te Turijn teruggekeerd, zeiden zij tot de hertog: Gij zult er niets bij winnen, met die burgers te pleiten; indien gij zegt, dat gij hun vorst zijt, zullen zij beweren, dat gij hun leenman zijt." - Wel nu," zei de hertog, laat ons het proces niet met de pen, maar met het zwaard uitmaken." Dat was, wat de krachtige Saleneuve wilde (1).

(1) Registers mec. van Genève, van 30 en 31 Januari.] 1519. - Bonivard, Chroniq., 11, p. 333. Savyon, Annales, p. 82.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

Het volk stemt in de algemene vergadering vóór het verbond en de hertog bekuipt het.

De Genèvezen begrepen, welk bericht men van hen te Turijn zou doen, zij besloten daarom de hertog voor te komen en zo spoedig mogelijk met de Zwitsers een verbond te sluiten, dat hun zou veroorloven de Savoyaards met kracht terug te drijven. Niets was wettiger. Het was de vrijheid, die in Genève sinds lang had bestaan; de overheersing van de vorsten was er een nieuwigheid. Toen het volk, volgens het gebruik, op Zondag de 9e Februari 1519, bijeengekomen was tot de verkiezing van de vier syndici voor dat jaar, stond Besançon Hugues op; hij scheen het woord slechts op te vatten tot een persoonlijke rechtvaardiging; maar een enkele gedachte vervulde zijn hart; hij wilde Genève met Zwitserland verenigen. Het openlijk voor te stellen, zou zijn hoofd in gevaar gebracht hebben, waartoe hij geen lust had; wellicht zelfs zou zulks de vijand vat gegeven hebben; hij ging dus met behendigheid te werk. "Oppermachtige heren," zei hij, de afgezanten van Savoye hebben gesproken van samenzweerdere. Ik meen, dat zij van mij willen spreken, en dat zij op mijn reis naar Freyburg het oog hebben. Nu verklaar ik, dat ik er niets gedaan heb, dat tegen de plicht van een burger was. "Overigens," voegde hij er als in het voorbijgaan bij, "indien gij deze zaak wenst te kennen, zij is uitvoerig uiteengezet in een brief van de raad van Freyburg." - de brief!

Leest de brief!" zeiden verscheidene burgers. Dat was, wat Hugues wilde; Freyburg zelf zou op deze wijze het voorstel doen, dat hijzelf niet durfde voordragen. De brief werd voor het gehele volk gelezen. "Wanneer het van de gehele burgerij van Genève zal behagen," zo luidde het, "vriendschap en burgerschap te sluiten met de heren van Freyburg, zullen deze het met blijdschap goedkeuren, zonder benadeling, hetzij van de rechten van de bisschop en vorst van Genève, hetzij van de vrijheden en vrijdommen van de stad, en zonder dat een van de partijen enigerlei schatting aan de andere betale

(1)."

Bij het aanhoren van deze rechtschappen en edelmoedige brief beefde het volk; de Zwitsers zelf reikten hun de hand. De vreugde was algemeen; men verzocht, dat het aanbod dezer edele bondgenoten in stemming werd gebracht. De Mamelukse syndicus Montyon was door vrees bevangen; hij was onvoorziens overvallen; die grote zaak, waartegen de bisschop en Savoye al hun krachten verenigden, zou als stormenderhand worden uitgeroeid. De vaderlander Vandel zelf werd beschroomd en verzocht, dat men onmiddellijk tot de verkiezing van de syndici zou overgaan, in overeenstemming met de orde van de dag. Het was te laat sinds de 22ste December hadden Berthelier en zijn vrienden een onvermoeibare bedrijvigheid ontwikkeld: in zes weken had de Hugenootse partij grote stappen gedaan. De begeerte, de hoop, de vreugd bezielde al de burgers. Niettemin mengde zich een ander gevoel bij deze geestdrift; het was de verontwaardiging. De gezanten van Savoye hadden, gelijk men zich herinnert, te kennen gegeven dat Genève aan Freyburg een schatting zou moeten betalen. "Waar zijn die vermaarde goudguldens, waarmee men ons bang maakte?" zeiden de burgers. "De hertog, die onder ons niets dan een burgerlijk ambtenaar is, vorst willende worden, vernedert zich tot lage leugens om daar in te slagen!" Van alle kanten vernam men deze kreten: "Aan het stemmen, burgerschap met Freyburg!

Aan het stemmen, aan het oor van de secretarissen!" Daar de eerste syndici het hardnekkig weigerden, herinnerde zich Hugues, dat er ogenblikken zijn, waarin de stoutheid alleen de volken redt; hij zette zijn gewone omzichtigheid ter zijde, en stoutmoedig deze daad voor zijn verantwoording nemende, stelde hij zelf het verbond voor. "Ja! ja!" antwoordde het grootste gedeelte van de omstanders met opgestoken handen. Verrast, bedremmeld en verslagen, bleven alleen enige Mamelukken stom en onbewegelijk (2).

Op hetzelfde ogenblik, waarop het hof van Turijn zijn ontevredenheid over de vrijspraak van Berthelier deed kennen, gaf men het dus een besluit ten antwoord, dat de eerezuchtige plannen van Savoye veel meer bedreigde. Het volk van Genève opende de poorten voor Zwitserland. liet Zuiden de rug toekerende, verwijderde het zich van het despotisme en van het pausdom; door zich naar het Noorden te koeren, riep het de vrijheid, en (wat het nog niet wist), de waarheid tot zich.

De benoeming van de syndici, die vervolgens geschiedde, bevestigde deze plechtige stemming; Het was de meest Hugenootse verkiezing, die ooit gedaan werd. Drie van de verkozen syndici, Etienne de la Mare, verwant van de Gingins, en die Hugues naar Freyburg had vergezeld, Jan Baud, schoonbroeder van Hugues, en Louis Plongeon, heer van Bellerivo, waren de ijverigste aanhangers van de vrijheid. De eerste Guigues Prévost, had, wel is waar, nauw betrekkingen

(I) Registers van de Raad van 6 Februari 1519.

(2) Bonivard. Chronoq., 11, p. 333. - Registers van de Raad van de 6de Februari 1519.

met de hertogelijken, maar ook goede bedoelingen. Verscheidene van de oude raadslieden moesten plaats maken voor oprechte vaderlanders. Genève nam een sprong; het wilde vrij zijn. Er vertrokken gezanten naar Freyburg om aan te kondigen, dat het volk voor het verbond had gestemd (1).

Toen ontstond er een grote vreugde, zoals een volk bevangt wanneer het, na vele worstelingen, de vrijheid ziet opdagen. In de gehele stad waren vuurwerken, geschreeuw, liederen, optochten en maaltijden. Maar hier en daar, te midden dezer

grote vrolijkheid bespeurde men sombere blikken; de Mamelukken zochten tevergeefs hun toorn te verstikken; hij barstte plotseling los door beledigingen en muiterijen. Inderdaad, de terugwerking was plotseling op het zien van de ongekunstelde vreugde van het volk, sloten de hertogelijken zich bij elkander aan en de partij organiseerde zich. Het huis van Savoye had nog talrijke aanhangers in Genève, die in staat waren de begeerten van onafhankelijkheid en van waarheid te bestrijden. Er waren oude Savoysche families, die de hertog waren toegedaan; personen, die hem verkocht waren; jonge edellieden, die vol geestdrift waren voor de onbeperkte macht priesters en dweepzieke leken van Rome; kooplieden, die tegen een oorlog waren, welke hun handel zou benadelen; zwakke mensen welke de minste ontroering deed beven, en veel landlopers, die men gemakkelijk in oproer bracht. De partij gevoelde de behoefte zich te tellen en zich onderling te verstaan; maar het waren niet de aanzienlijkste hoofden, die zich toen voorop stelden.

François Cartelier, geboortig uit la Bresse, syndicus in 1516, een geleerd, voorzichtig en slim, maar laag man, riep hare voornaamste leden bijeen in een kamer van het klooster van Rive, die men "de kleine kachel" noemde. Men zag er achtereenvolgens, behalve Montyon en Nergaz, die wij reeds kennen, andere jongere en volijverige Mamelukken aankomen; de heren de Brandis, die in Genève onder de aanzienlijksten behoorden; de beide De Fernex, wier naam afkomstig was van een later beroemd geworden heerlijkheid; Marin de Versonex, wiens geslacht zich had onderscheiden door zijn goede werken, een jongman met een beperkt verstand, maar met een vurige verbeelding, met een gemakkelijk meegesleept karakter en een hartstochtelijke onderwerping aan de Roomse kerk, die hij alleen in staat rekende, hem zalig te maken; aan zijn zijde was Percival de Pesudes, zijn neef, aan wie hem een treffende vriendschap verbond en wiens voorouders onder het getal van de baronnen waren geweest, die onder Lodewijk de Heiligen ter kruisvaart togen; eindelijk verscheidene andere edele Mamelukken, besloten om zelfs met hun bloed de zegepraal van de vrije en Zwitserse partij tegen te gaan. Die oude overheidspersonen en die jonge edelen waren verdwaald midden in, Genève. Voor het merendeel oprecht in hun overtuigingen, meenden zij in de nieuw dag, die zich over de wereld verhief, een, dag van onweder te zien, die, terwijl hij alles verbrak, wat bestond, niets in de plaats stelde. Wat zou men doen om zo groot een

(1) Men zie de Brief van de Raad in de Registers van 6 Februari en in de Fragmenten van Grenus, p. 109,

heil te bezweren? Zij besloten de hertog kennis te geven van het verbond, waarvoor pas was gestemd, en hem te dringen, alles in het werk te stellen om het te verhinderen. Deze pogingen moesten nutteloos zijn. De vrijheid begon het hoofd op te steken in een van de geringste, ofschoon van de oudste steden van het Rijk en van de Kerk. Vreemde zaak, deze stad droeg en zij dmacht nog op hare banier het zinnebeeld van de beide onbeperkte machten, de sleutel van de pausen en de arend van de keizers. Het was terwijl het deze veelbetekenende wapens verhief, dat Genève, als uit tegenspraak, heldhaftig de vrijheid in de Staat en de vrijheid in de Kerk zou afkondigen.

Terwijl de andere natiën (indien men het Zwitsers Bondgenootschap uitzondert) onder de leenheersroede van hun meesters sluimerden, ontwaakte dit kleine in het midden van Europa geplaatste volk. Gelijk een op een uitgestrekt kerkhof geplaatste dode, begon het zich te verroeren. en steeg alleen zegepralend uit zijn graf. Overal in de naburige streken, in Zwitserland, in Savoye, in Frankrijk en zelfs in zeer verre landschappen, begon men te spreken van de zonderlinge bewegingen, die in Genève

geschiedden, van de stoutmoedige weerstand, die geestkrachtige burgers een vorst, de schoonbroeder van Karel V en de oom van François I, boden. De mannen van de oude tijden verontrustten er zich over. Het was, wel is waar, slechts een wolk zo groot als een handpalm, maar er kon daaruit een grote storm voortkomen en de beide oude steunselen van de feodale en Romeinse maatschappij, - de onbeperkte macht in de geestelijke orde en in de wereldlijke orde, - zouden er wellicht door verbrijzeld worden. Wat zou men dan worden? Zou die beweging tot vrijmaking zich niet in Europa uitbreiden? Te Genève sprak men van staatkundige vrijheid, te Wittenberg van godsdienstige hervorming; indien deze beide stromen zich ergens kwamen te verenigen, zouden zij een geduchten stroom vormen, die het gebouw van de middeleeuwen zou doen waggelen en zijn puinen in de grote afgrond zou werpen. Bonivard verhaalt ons: "Men onderhield zich over de Hugenoten en over de Mamelukken, zoals eertijds over de Guelfen en de Gibellinen." De prior van St. Victor, wie deze gesprekken ter ore kwamen, dacht er over na; en zei in zijn mijmeringen: "Genève begint in het lichaam van de christenheid een lid te zijn, waarover vreemd wordt gesproken."

Bij nader onderzoek meende hij echter, dat er wel was af te doen van de vrees en van de hoop. "De vermaardheid," zei hij, "is, zoals Virgilius zingt, een godin, die de zaken overdrijft." Deze zaken waren groter dan Bonivard vermoedde. Door het onderzoek naar de vrijheid te doen, zou Genève het Evangelie ontmoeten.

De hertog, de graaf en de bisschop, slag op slag door hun gezanten door de bisschopsleenhouder" en eindelijk door de Mamelukken van de kleinen kachel verwittigd, waren "gelaafd door die bittere wateen, en vroegen elkander of zij die stad, waarvan het huis van Savoye sinds eeuwen zoveel voordeel trok, zouden verliezen. Zij begonnen de onvoorzichtigheid van hun woeste staatkunde in te zien; zij ving aan de inhechtenisnemingen en de moorden te betreuren; zij zouden wel gewild hebben, dat "het werk nogmaals te beginnen was." Dit scheen moeilijk; na veel voorafsprak kwamen echter de drie vorsten overeen omtrent zekere plannen, die, meenden zij, een van allen moesten slagen.

Zij zochten vooreerst het verbond te vernietigen, door middel van hun gepensioneerden te Freyburg. Deze, hun geld willende verdienen, begonnen te kuipen, te redeneren, te redetwisten. Maar de Freyburgers, de zaak van Genève en van de vrijheid toegedaan, weerstonden hen, en het volk, de kuiperijen van de pensionarissen bemerkende, "werd oproerig." Er ontstond opschudding in de straten, en er werden slagen uitgedeeld. "Wat! zelfs Freyburg schikt zich aan de zijde van de nieuw denkbelden!" zei men onderling aan het hof van Turijn. Het was niet, omdat zij nieuw, maar omdat zij oud waren, dat Freyburg ze aannam.

De gepensioneerden van Savoye waren genoodzaakt hun zeilen te strijken en schreven aan de hertog: "Al diegenen, die niet naar de pijpen van het volk dansen, stellen zich bloot, met de pantoffel slaag te krijgen. Het behage dus Uw hoogheid, ons te verontschuldigen."

Deze poging mislukt zijnde, ging het hof van Turijn tot een andere over en besloot de hoofden van de oppositie in Genève zelf te winnen. "Zij doen de mond zeer wijd open," zei men, "welnu, laat ons die met goud stoppen." Men ging in de uitvoering van deze nieuw verrichting met bekwaamheid te werk. De bisschop van Maurienne, voorzanger van, de hoofdkerk van Genève, een handelbaar, bekwaam, innemend man, en die bij de vrienden van de vrijheid vrij gezien was, werd door de hertog tot deze netelige zending verkozen. Deze vorst verklaarde hem met afschuwelijke eden (opdat hij het zou oververtellen), dat hij geen schuld had aan de dood van Navis en van Blanchet. Het is mijn Heer van Genève alleen, die het buiten mijn weten gedaan

heeft," zei hij. "Ach! ik zou wel wensen, dat zulks niet was gebeurd, al zou het mij nog zoveel kosten. Herhaal aan Berthelier alles, wat ik u zeg. Bied hem goud en zilver aan; in één woord, doe alles om hem aan mijn dienst te verbinden."

Maurienne kwam te Genève aan. Men twijfelde er toen niet aan, dat ieder te koop was. "Zijne Hoogheid," zei de bisschop tot Berthelier, 1, weet, dat de misslagen, waarvan men u beschuldigt, een boos opzet van uw vijanden zijn." Daarna kwamen de beloften van goud en zilver. "Alleenlijk," voegde Maurienne er bij, "laat Genève van het verbond met de Zwitsers afzien." Berthelier, die met een onwankelbaar hart het uur afwachtte, dat hij met zijn bloed de onafhankelijkheid van Genève zou betalen, glimlachte minachtend bij deze woorden; daarna beefde hij, en de vergulden, maar vergiftigden beker, die Maurienne hem aanbood, terugwijzende, antwoordde hij hem koel: "Een laag eigenbelang zal ons niet een onschuldig volk aan de wraaknemingen van uw vorst doen overleven." Door Berthelier afgewezen, ging Maurienne, "zegt een handschrift, in al de gezelschappen, om de voornaamste bewerkers van het verbond uit te nodigen, liet te laten varen; maar bij deed slechts vergeefsche moeite." Al diegenen, die hij poogde te verleiden, wilden vrij zijn en de Zwitsers de hand reiken (1).

Ziende, dat hij een slecht onthaal vond, beproefde de hertog een meer heldhaftige poging. "Wel nu," zei hij, "laat ons geheel Zwitserland in opstand brengen." De afgevaardigden van de kantons toen tot de rijksdag verenigd zijnde, begaven zich de krachtige Saleneuve, de bekwame Chapuis en de diplomaat Lambert, als afgevaardigden van Savoye, er heen en beklaagden zich bitterlijk over Genève. Zou de kleine stad in de balans even zwaar wegen, als het machtige huis, waarvan de staten de beide zijden van de Alpen omsloten? "Freyburg," zei de president Lambert, "onderhandelt met ingesloten (enclavés), zonder bewilliging van de doorluchtigen vorst, in wiens Staten zij zich bevinden. "Deze nieuw naam, aan de Genèvezen gegeven, vermaakte Bonivard zeer.

"Oho!" zei hij, "ons niet meer zijn onderdanen durvende noemen, want deze naam is geschrapt, noemt de hertog ons zijn ingesloten." Ditmaal hadden Karel III en zijn bestuur het goede middel aangevat. De kantons, gekwetst door dat Freyburg in deze zaak alleen had gehandeld, er op gesteld de hertog te ontzien en de feiten niet goed kennende, beloofden "zekere Genèvezen, als halsstarrigen en oproerlingen, te vermanen van hun onderneming af te zien (2)."

Op het ogenblik, dat zij de ogen opende, zag deze kleine Republiek zowel de vorsten, hare naburen, als de grote meerderheid van de cantons tegen zich geschaard. De rijksdag deed uitspraak ten gunste van de hertog en zond de sieur d'Erlach naar Genève, om de hertogelijke klachten te ondersteunen. Wat zou het kleine Genève vermogen, waar liet tegelijk door Savoye en door Zwitserland werd gedrongen? Men zou deze toestand hebben kunnen vergelijken met die van twee schepen, met volle zeilen in tegengestelde richting aankomende, en in het midden een broos vaartuig, dat zij op het punt waren te overzeilen. Maar het arme bootje droeg een ballast, die het zou redden: de vrijheid en zijn goed geluk; zulke scheepjes, al doet men ze ook zinken, komen altijd vroeg of later weer boven water. Freyburg verliet de zaak van de onafhankelijkheid niet, en zond van zijn kant Jan Fabri naar Genève. De beide afgevaardigden kwamen bijna te gelijkertijd op de oevers van de Leman-zee aan, de een de vrede, de ander de oorlog brengende.

De algemene raad op de 1ste Maart (1519) bijeengekomen zijnde, sprak de edelmoedige Fabri, getrouw aan een wanhopige zaak, er het eerst, en verborg van de vergadering de grote meerderheid niet, die uitspraak gedaan had tegen Genève.

Beraadslaagt," zei hij; "ziet zelf toe, wat gij te doen hebt. Wat ons betreft, wij zullen het verbond tot op onze laatste druppel bloed bewaren." Deze woorden elektriseerde het volk. Wij ook!" riep men aan alle zijden uit. De burgers waren bewogen; zij drukten elkander de hand; zij zegenden Freyburg; zij omhelsden Fabri; ieder zwoer getrouw te zijn aan het verbond.

(1) Registers van de Raad de 1ste Maart 1519. - Bonivard, Chroniq II, p. 336. - Manuscripten van Bern V, p. 13. Manuscripten van Gautier

De Freyburger verliet de zaal, getroffen door dit schone schouwspel van een natie, die bereid was de grootste gevaren het hoofd te bieden, om hare rechten te handhaven. Toen trad de afgevaardigde des Liges binnen. D'Erlach, een koud diplomaat, streng patriciër en onverzettelijk magistraat, zeide, met een gebiedende stem, tot het volk: "Gehoorzaamt de hertog; weest voortaan voor hem getrouw onderdanen; verbreekt het verbond met Itreyburg. De Liges verzoeken het u, onder straffe van hun hevig ongenoegen; en wat Freyburg betreft, daaraan bevelen zij het." Deze korte en ruw aanspraak ontstelde de Genèvezen. sinds wanneer waren zij onderdanen van Savoye? Had het Zwitserse Bondgenootschap bij zichzelf het juk slechts verbroken om het anderen op te leggen? Had het op zijn bergen de fakkel van de vrijheid slechts aangestoken om haar elders uit te doven? Hoe! zouden de vertegenwoordigers van de oude vrijheid zich in slagorde scharen tegen de nieuw vrijheid? De meest trotse Genèvezen zeiden, het hoofd verheffende, dat de Zwitsers zelf or niet in zouden slagen het neer te buigen. Evenwel waren niet alle burgers zo onversaagd. Zal Genève zich kunnen redden, wanneer Zwitserland het verlaat? Velen verontrustten zich, enige werden mismoedig; de Mamelukken alleen glimlachten en zegepraalden. Er ontstonden in de vergadering kreten, tranen, vervloeking. De verwarring groeide gedurig aan.

De afgevaardigde van Bern was naar buiten gegaan; toen trad de afgevaardigde van Freyburg, met de heldhaftigste gevoelens beziel, weer binnen om het volk gerust te stellen, en ondanks de verklaringen van de berner afgevaardigde, verzekerde hij stoutmoedig, dat Bern Genève niet zou verlaten. "Vreest niets," zei hij, de heren van Bern en van Freyburg zijn broeders; zij zullen niet ter wille van Savoye elkander bestrijden. En wanneer Bern u zou verlaten, zijn wij, met Gods hulp, sterk genoeg en wij zullen noch u, noch ons laten vertrappen. Verklaart ronduit of gij het verbond wilt; zegt: "ja," of neen. Toen riep een grote stem, uit het volk uitgaande: Ja! ja! Liever onze kinderen en onze vrouwen zien doden, liever zelf duizend doden sterven, dan het verbond met Freyburg te verbreken!"

Een nadrukkelijk teken van zijn macht willende geven, en zijn besluit onherroepelijk maken, nam de algemene raad een gerechtelijk besluit, dat, indien iemand het verbreken van het verbond voorstelde, hij zonder genade zou onthoofd worden. De syndici begaven zich naar de logementhouderij, waar d'Erlach koel hun antwoord afwachtte. Het was even waardig en even trots, als de rede van d'Erlach gebiedend was geweest. " Wij zullen," zeiden zij, e afgevaardigden op de eersten rijksdag zenden, en wij zullen bewijzen, dat wij geen onderdanen van de hertog zijn en dat wij niets hebben gedaan tot zijn nadeel (1)."

De grootheid van een volk bestaat niet in de uitgestrektheid van zijn grondgebied. Er was in deze kleine natie een ziel, en er was in die ziel een streven naar omhoog. Wanneer ook al de mogendheden van de wereld tegen de Berthelie's, de Levriers, de Hugues waren opgestaan, zouden die krachtige mannen niet gewankeld hebben.

(1) Registers van de Raad ad dien, Bonivard Chroniq., p. 338. beu.

De algemene raad, de volgende dag, 2 Maart 1519, vergaderd zijnde, bekrachtigde het verbond; Hugues en Malbuisson vertrokken onmiddellijk naar Freyburg, met bevel om de verbintenis te tekenen, waarvan de Helvetische rijksvergadering pas de verbreking had uitgesproken; dit was het antwoord, door Genève aan de Zwitsers gegeven. De getrouwe toewijding van Freyburg moet ten eeuwigden dage in de geschiedrollen blijven opgetekend. Maar niet aan de Zwitsers in het algemeen, gelijk men gewoonlijk meent, waren de Genevézen wezenlijk hun onafhankelijkheid verschuldigd; zij dankten die aan God en aan de vaste wil, waarmee God hen wapende (1).

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

De kanunniken voegen zich bij de hertog, en het volk staat tegen hen op. (Maart 1519).

De hertog aarzelde niet meer. De vredelievende en diplomatieke middelen waren uitgeput; hij moest nu het zwaard trekken en met zijn machtige kling de hoogmoed van Genève ter neer slaan. Om evenwel de schijn op zijn zijde te plaatsen, verlangde hij, dat een aanzienlijk lichaam zich tegen het verbond verklaarde; de hertog zou dan de schijn hebben van een Genèvezelie partij te ondersteunen, en zijn tussenkomst gewapenderhand zou minder afschuwelijk zijn. Om dit doel te bereiken, wierp hij de ogen op liet kapittel van St. Pieter, eigen raad van de bisschop en in zijn afwezigheid vertegenwoordiger van de katholieke Kerk. Zijn leden waren allen van adel of hadden een rechterlijken graad, (hetgeen toen ongeveer op liet zelfde neerkwam); men kon dit lichaam beschouwen als de kamer van de pairs van de Genève'sche constitutie. De hertog liet dus op de kanunniken werken. Men kon zijn agenten van deur tot deur zien gaan, in de straat, die nog hun naam voert. Zij zeiden hun zich in acht te nemen; dat dit verbond met de Zwitsers alles benadeelde, en bijzonder hun posten en hun inkomsten. Zij bezwoeren hen aan de heren van het Bondgenootschap te schrijven, dat het kapittel niet toestemde in het gemeld verbond. Geleid door de waarde, die de Heer van Savoye aan hun denkwijze hechtte, bekleedden de kanunniken zich haastig met hun scapelier en hun langen hermelijnen mantel, en begaven zich naar het kapittel. De uitslag van deze hertogelijken stap was niet twijfelachtig. Een enkele kanunnik was uit Genève geboortig; het was Michel Navis, de broeder van diengene, die de bisschop had laten vierendelen, een man, die even slaafs, als zijn broeder onafhankelijk was. Slechts twee waren liberale mannen, Mijnheer de Gingins, abt van Bonmont, en Bonivard,

(1) -Registers van de Raad ad diem - Bonivard, Chroniq., p. 338. - Spon, Hist. De Geneve p. 1114. - Manuscript van Bern, V, p. 12. - Manuscripten van Reset en van Gantier.

prior van St. Victor, die de jongste was van het kapittel, en geen stem had, omdat hij niet tot de gewijde orde behoorde. De andere kanunniken waren allen de hertog toegedaan, goede edellieden, zeer ingenomen met hun waardigheid, even als de kanunniken van St. Jan van Lyon, die hun adellijke kwartieren hebben ten toon gesteld en eens het privilege vroegen om niet neer te knielen bij de opheffing van de goeden God. De beraadslaging van het kapittel begon, en II de dikke meesters hovelingen, die de eerste stemmen hadden, begonnen amen te zingen." Bonivard, die deze vette monniken, de een na de ander, hun hoofden en hun bolle wangen diep zag

buigen, verontrustte zich, dat zodanige kans keerde. Wat zal er gebeuren, wanneer de Kerk neen zegt, terwijl het volk ja zegt? Welke onrusten van binnen en wat verzwakking naar buiten! Hij begreep, dat aan hem de worsteling in liet kapittel toebehoorde; hij kweet zich dapper en betaalde het duur. Men had hem zijn stem niet gevraagd, en de secretaris maakte zich gereed om het besluit in schrift te brengen, toen de prior opstond, en zeide: "Wacht een beetje, Mijnheer de secretaris; hoewel ik niet in saeris ben en geen stem heb in het kapittel, heb ik er een verplichting. Nu dan, het komt mij voor, dat gij, alvorens de doorluchtigen hertog zijn verzoek in te willigen, or de inhoud eonigzins boter van onderzoeken moest. Het strekt om dat verbond met Freyburg te verbreken, waarop het volk zozeer het hart gezet heeft, dat het liever vrouwen en kinderen zou verliezen, dan er van af te zien. Bedenkt wat gij doet. Hogeerwaarde Heren, gij kunt de hertog niet antwoorden, zonder dat het antwoord door ons volk, waarmee gij hebt gezworen televen en te sterven, geweten worde. Wat zal het van u zeggen? Indien gij het mij veroorlooft, zal ik het u te kennen geven. Het zal zeggen, dat gij het de streek speelt van de schorpioen, dat gij in zijn bijzijn veinst zijn vrienden te zijn, en dat gij het achter de rug met de staart een dodelijke wonde slaat. Vreest zijn toorn. Weest verzekerd dat, indien het al voor het ogenblik niets zegt; het voor de toekomst u zal in gedachten houden."

De "dikke meesters," die niet moedig waren, begonnen zich slecht op hun gemak te gevoelen en keerden zich om in hun zitplaatsen. Zij bemerkten, dat zij tussen liet aanbeeld en de hamer waren.

"Er is een middel," vervolgde Bonivard, "om beide partijen te bevredigen; dat is de Heer van Savoye en ook het volk te antwoorden, dat uw beroep zich niet over de verbonden en dergelijke burgerlijke zaken, maar alleen over de geestelijke uitstrekt! dat het u niet toekomt het burgerschap te bevestigen, noch te ontbinden; dat, uw werk alleen is tot God te bidden en Hem voornamelijk te bidden om de vrede onder ons. Als gij zo handelt, zal niemand reden hebben ontevreden over u te zijn (1).

Zo stelde Bonivard, sinds het begin van de zestiende eeuw, een categorisch onderscheid vast tussen het geestelijk bestuur en het wereldlijk bestuur, en hield staande, dat de Kerk en de Staat elk hun eigene sfeer hebben. De kanunniken vonden deze theorie

(1) Bonivard heeft ons zijn rede bewaard. (Chroniq., II, p. 339, 340).

Zeer zonderling, en nog zonderlinger, dat een jong man van vijf- en twintig jaren hun de les wilde lezen.

De bisschop van Maurienne, die zichzelf voor een groot diplomaat hield, was zeer beledigd. "Denkt gij, Mijnheer van St. Victor," zei hij, "dat men niet weet, wat het is, een brief te schrijven." De Savoysche kanunniken waren verontwaardigd, dat een van hun landgenoten iets anders kon willen, dan hetgeen de hertog wilde. "Het huis van Savoye," zei Mijnheer de Monthoux, "heeft aan uw voorgangers veel wel gedaa, en is het op deze wijze, dat gij uw dankbaarheid. betuigt?" - Ik zou de hertog wel van dienst willen zijn," antwoordde Bonivard, "maar vóór alles wil ik mijn eden aan Genève en aan de Kerk houden." Bij deze woorden, die op een verwijt geleken, barstte van alle kanten gemor uit; Bonivard werd er niet bang door gemaakt; zuiver van hart, edel van bedoeling, wijs in raad, met een buitengewone geest en een uitstekend talent, was hij sterk, boven de toorn van zijn eerwaarde ambtgenoten.

"Welnu dan Mijn heren," zei hij tot hen, "handelt daarin, zoals het u goed zal schijnen; maar ik verklaar openlijk, dat ik er niet in toestem." Vervolgens zich tot de schrijver wendende: "Schrijf dat, Secretaris!" En hij verliet het kapittel. De kanunniken waren

te zeer vervuld met hel, gevoel van hun belangrijkheid, om op deze verklaring te letten. Overtuigd, dat het hun toekwam een staatkundige beweging te stuiten, die daarenboven een godsdienstige omwenteling kon na zieli slepen, stelden deze senatoren, naijverig op het vertonen van om moed gelijk aan die van de Romeinse senatoren, bepaaldelijk verklaring tegen het verbond met de Zwitsers vast, zonder zich aan de tegenstand van het volk, die Bonivard hun had voorgelaten te bekommeren.

Bij de aanvang van de kanoniale instelling, toen de verstrooide priesters ener Kerk door de bisschop tot één lichaam werden verenigd, leidden deze priesters of kanunniken een zo geregeld en zelfs zo gestreng leven, dat het volk zeer met hen was ingenomen. Maar dit duurde niet lang, en het leven dezer geestelijken werd dikwijls zo ongeregeld, dat de leken zich met walging en haat van hen afkeerden. Dit geschiedde te Genève. Men vernam weldra in de stad het besluit van de kanunniken en de burgers verenigden zich aanstonds in groeten geluk op de plaats van de Molard. Men verhaalde er het toneel van het kapittel, waarvan Bonivard wel enige woorden kon hebben gezegd; men beklagde zich daarover, dat de luie priesters zich in de publieke debatten verklaarden en zich schaarden aan de zijden der vijanden van Genève. Men zeide, dat de geestelijken zich altijd met staatkunde wilden inlaten, en, door de overheid te vleien, hun gierigheid zochten te voldoen en hun vlagt te vermeerderen. Men stelde voor, deze eerwaarden een bezoek te brengen, en hen uit te nodigen, zich niet hun eigene zaken en niet met die van de Staat te bemoeien. Inderdaad, de vaderlanders stelden zich in beweging, "willende," zegt Bonivard, "in grote woede zich naar de kanunniken begeven."

Aimé de Gingins, abt van Bonmont en bisschoppelijk stedehouder" die, even als zijn ambtgenoten, in de straat woonde, die nog de straat der Kanunniken (1) genaamd wordt, zond in allerijl om zijn vriend de prior van St. Victor te halen, opdat hij het volk zou tegenhouden. Zou deze er in toestemmen? Zou hij niet, daar de kanunniken zijn raadgevingen hadden verworpen, hen zich geheel alleen laten redden uit de onaangename toestand, waarin zij ziek hadden geplaatst? Inderdaad, Bonivard haatte het despotisme, en hij is een van de meest oprecht liberale Mannen van de zestiende eeuw geweest. "De monarchale vorsten," zei hij, "zijn altijd van de vrijheid van een volk vijandig, en de dienaars, die zij onderhouden, doen even zoo, daar men in grotere losbandigheid leeft onder koningen, dan onder wetten. Het was bijna de ondergang van Rome geweest, toen de jongelingen samenspannen om er de koningen weer te herstellen, gelijk Titus Livius het in zijn tweede boek getuigt (2)."

Maar indien Bonivard tegen het despotisme van de koningen was, was hij eveneens tegen de ongeregelde heden van het volk. Hij aarzelde dus niet en snelde tot de bisschoppelijke stedehouder. De Gingins, die de terugkomst van zijn bode in de hevigste ongerustheid verwachtte, ijde de prior tegemoet, uitroepende; Ach! mijnheer van St. Victor, indien gij er geen orde op stelt, zal aan al de kanunniken een onheil overkomen. Onze lieden hebben de dwaasheid begaan, en het volk is er van onderricht; zie of gij het kunt bedaren (3)"

Bonivard stak haastig een toorts aan (het was avond), en snelde het volk tegemoet. Hij vond de burgers boven in de Perron, een steile straat, die uitloopt tussen de hoofdkerk en de straat van de Kanunniken, Berthelier en de oude syndicus Hugues " waren geheel voorop," zegt hij ons. Zijn vriend Bonivard boven in de straat ziende, met een bont gevoerde muts op het hoofd, in de een hand een flambouw houdende, terwijl hij met de andere nadrukkelijk wenkte om stil te staan, riep de eerste van de twee uit: "Vervloekt, gij andere Bouche-Coppons gij houdt mooie praatjes in onze tegenwoordigheid en doet verraderijen achter de rug," Bouelte-Coppons (zoveel als kalotijns) (4)

was een naam," zegt de prior, "dienzij ons gaven, omdat wij de gehele winter asmussen (5) op het hoofd droegen."

Het ogenblik was hachelijk; de bevende kanunniken verwachtten, dat zij het volk zich op hen zouden zien werpen; het hoofd boven in de straat uitstekende, zagen enige van hun bedienden in de Perron, bespiedden de bewegingen van de menigte en traden plotseling van schrik terug op het horen van de kreten van de Hugenoten. Inderdaad, het volk was verbitterd en eiste, dat men die priesters die zich met staatkunde bemoeiden, tot rede zou brengen. Bonivard verloor de moed niet; "Alles wel, Mijn heren zei hij tot de burgers, "wordt niet zo licht vertoornd; er is niet zoveel kwaad in, als gij denkt." Vervolgens zijn eigen gedachte voor die van de kanunniken

(1) In het huis, dat later door Calvijn werd bewoond, tegenwoordig het huis Naville.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 343.

(3) Ibid., II, p. 342.

(4) Kalotijn, aangeworvenen in de verdichte bende van Kalotje of van de gekheid.
De vert.

(5) Asmussen, een gevoerd bont, waarmee de kanunniken zich somtijds het hoofd bedekten, mar dat zij meer gewoonlijk op de arm dragen. (Bonivard Chroniq., II, p. 342.)

verklarende, vervolgde hij: "Deze eerwaarde heren hebben geschreven, dat zij onder geen andere bescherming dan die van God en van Mijnheer de heiligen Petrus wilden leven, en dat, wat het verbond met Freyburg betreft, zij voornemens waren het noch aan te nemen, noch te weigeren. De brief is nog niet verzonden. Gij zult hem zien! ". Toen wenkte Besançon Hugues het volk hak te maken, en de menigte gehoorzaamde aan zulk een geëerd overheidspersoon. Bonivard, van zijn zijde, zond in allerijl een boodschap aan de bisschop van Maurienne, de verstandigste van de kanunniken. "Verander haastelijk de inhoud van de brief," zei hij tot hem. Maurienne liet heimelijk de secretaris halen, en dicteerde hem een nieuw zendbrief zodanig als Bonivard het gevraagd had. Berthelier, Hugues en Pécolat, afgevaardigden van het volk, kwamen kort daarna, door Bonivard geleid, aan. Maurienne toonde hun het nieuw geschrift. Zij vermoedden de list. "O!" zeiden zij, de inkt is nog geheel vers oh!". Niettemin, daar de inhoud hen voldeed, stelden zij zich tevreden met de brief tussen de vingers te beschouwen, en het volk, geen nutteloos gerucht willende maken, stelde zich ook tevreden. "Laat de zaak voor ditmaal bedaard zijn," zei men.; "maar laat ons een schop bewaren voor de andere hovelingen."

Hetgeen zonder twijfel wilde zeggen, dat het volk, de kanunniken een krachtige les gegeven hebbende, zich voorbehiel er een te geven aan de wereldlijke Mamelukken. Ik heb dit ingelast," zegt Bonivard, dit verhaal besluitende, " om alle Republieken aan te raden, nooit vertrouwen of gezag te schenken aan lieden, die aan de hoven van de vorsten zijn gevoed (1)."

1. Bonivard Chroniq p. 339-343. - Gantier, Hist. Mec.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

De hertog, aan het hoofd van zijn leger, omringt Genève. (Maart en April 1519)

De hertog was zijn kuiperijen ten einde, en de zaak van het kapittel had zijn verbittering ten top gevoerd. Men had genoeg van het komediespel; men moest tot het treurspel overgaan. Alles maakte zich gereed om Genève en de vrijheid te verpletteren.

Inderdaad wierf de hertog, aan deze zijde van de bergen, (dat wil zeggen in Savoye), zo geheim als hij kon, een leger aan. Vervolgens vrezende, dat de Freyburgers, indien zij er bericht van ontvingen de stad mochten te hulp komen, en willende "de vis vangen zonder zijn poot nat te maken," zond hij Mijnheer de Lambert naar Zwitserland, om de kantons met fraaie woorden te paaïen. Terwijl de afgezant aldus de Heren van Freyburg bezig hield, riepen de Savoysche heren met spoed overal hun vazallen te wapen. De hertog plaatste zijn leger onder het opperbevel van de Heer van Montrotier, een neef van Bonivard en een uitmuntend bevelhebber. Deze deed zijn troepen gedurende de nacht optrekken, en verzamelde ze in stilte rondom Genève; zodat de hertog zich met zeven duizend soldaten te St. Julien, op een mijl afstands van de stad bevond, voor dat iemand iets wist van zijn onderneming; nooit hadden de Savoyaards hun zaak zo goed geleid. Weldra brachten de in menigte zich onder de vaandels scharende lieden uit de omstreken het hertogelijke leger op tienduizend man (1).

Toen verborg de hertog zijn plan niet meer. Hij hield hof te St. Julien, en men zag zich om deze vorst een steeds aangroeiend aantal van rijkgeklede en prachtig gewapende heren verdringen; vooral veel jonge edellieden vol trotsheid, die brandden van verlangen om een veldtocht mede te maken tegen luidruchtige winkeliers. Nooit had men kleine stad St. Julien zoveel pracht gezien of zoveel schimpwoorden gehoord. "Men moet ze onderwerpen met de karwats in de hand," riepen enige uit, zo gezegd, zo gedaan, de 15den Maart vertrekken vijftien dezer ridders van St. Julien om dit plan van de veldtocht ten uitvoer te leggen; zij komen te Genève aan, rijden recht naar het stadhuis, laten hun paarden en hun bedienden in de straat, en treden met opgeheven hoofd, gespoorde beslijkt en gelaarsd de raadzaal binnen. Zonder te wachten, tot men hun leuningstoelen aanbiedt, zetten zij zich daar trots neer, en zich van elke voorafpraak ontslaande, zeiden zij: "Monseigneur, in deze stad willende komen, beveelt, dat men de wapens zal neerleggen en hem de poorten openen." De Genève'sche senatoren, in hun ivoren stoelen gezeten, aanschouwden met verwondering dit zonderbaar gezantschap; zij bedwongen zich evenwel en antwoordden, te gelijker tijd vast en gematigd, dat de hertog in Genève zou welkom zijn, mits hij enkel met zijn stoet kwam en alleen om er goede sier te maken, zoals hij het dikwijls had gedaan. "In dat geval," voegden de syndici er bij, "zullen de wapenen, die wij dragen, slechts strekken om hem te bewaken." Dit scheen aan te duiden, dat men er een ander gebruik van zou kunnen maken; de edellieden antwoordden dan ook op hogen toon: "Monseigneur zal in uw stad komen met wie hem zal goed dunken, en hij zal er alles doen, wat hem zal behagen." "Dan," antwoordden de syndici kortaf, zullen wij hem niet binnen laten." Bij deze woorden stonden de vijftien ridders als een enig man op en wij zullen er binnen komen ondanks uw tanden," zeiden zij, "en wij zullen bij u doen, al wat wij willen." Vervolgens met hun gespoorde laarzen op de vloerstenen stampende, gingen zij naar buiten u stegen weer te paard, en ijlden zij in galop heen, de weg op van St. Julien (2).

Men zag hen voorbijgaan en galopperen, en de vrees begon een gedeelte van de

bevolking te bevangen. Het ogenblik was inderdaad hachelijk. Van toen af was Genève gedurende meer dan een eeuw onder de wapens, en herhaalde malen, in het bijzonder bij gelegenheid van de vermaarde beklimming met stormladders van 1602, sloeg het de aanvallen van Savoye af. Maar de Kerkhervorming gaf het later krachten, die het in die ure nog niet had. De Zwitserse

(1) Bonivard, Chroniq, II, p. 343, 356. - Savyon, Annales P. 82. - Spon, Hist. du Genève, p. 311. - Manuscript van Gautier

(3) Ibíd. p. 348, 349,

rijksdag beval het de hertog te ontvangen; er waren nauwelijks meer dan tien of twaalf duizend zielen in de stad, de vrouwen en kinderen meegerekend; en de vorst van Piémont, de hertog van Savoye, was met tien duizend man aan hare poorten. Men dacht, dat Karel zou binnen komen, alles ombrengen, alles verbranden; en verscheidene beangstigde huisgezinnen gingen met hun kostbaarste zaken er uit. Nutteloze vlucht. De wapenlieden van Savoye hielden alle wegen bezet, zodat de vluchtelingen hen overal aantroffen; enige keerden in de stad terug: Het ganse land van Savoye is onder de wapenen," zeiden zij, en verscheidenen van de onze zijn gevangen en gepijnigd!" Het was toen drie uur in de namiddag (1).

De vaderlanders verenigden zich. Berthelier, Hugues, Bonivard en nog vele anderen snelden toe, om het eens te worden. Zij beslisten, dat men een gezantschap naar Freyburg moest zenden, om het van deze zaak kennis te geven en een bezetting te vragen, daar de hertog geen enkel schet met een vuurroer zou durven lossen op muren, die de Heren van het Bondgenootschap zouden bewaken. Maar wie zou men zenden? Verschillende redenen, bijv. het punt van de onkosten, weerhielden de burgers, want men was arm. Bonivard verontwaardigde zich. "Gij hebt," zei hij, "den wolf verbitterd; nu is hij aan uw poorten, gereed om u te verslinden! en gij geeft er de voorkeur aan hem uw melk, uw boter, uw kaas. Wat zeg ik? uzelf te laten opeten, in plaats van een gedeelte uwer portie te geven aan de bulhond, die u verdedigen kan!" Er was in de vergadering een man, die nooit berekende, wanneer het er op aankwam zijn vaderland te redden, Besangon Hugues. Hij was ziek en reeds in schulden voor de zaak van Genève; het schaadt niet! "ik zal gaan," zei hij, en hij vertrok.

Gedurende die tijd verhaalden de vijftien edellieden, te St. Julien teruggekeerd, er hun bezoek aan de raad. Karel en zijn raadslieden vonden deze stap niet zeer diplomatiek en besloten een meer officiële, maar nog meer beledigende, te doen. De volgende dag, Vrijdag, de 1sten April, kwam de wapenkoning, Provena van Chablais (hij had deze naam van de provincie, waaruit hij afkomstig was) te Genève van zijnentwege aan, en werd met de gewone vormen in de raad ingeleid. Een kuras bedekte hem tot aan de gordel; op zijn linkerarm had hij zijn casaque of wapenrok, en in zijn rechterhand hield hij een staf; een staak (Gaule) zegt een handschrift. Hij trad met opgeheven hoofd, zonder zich te ontdekken en zonder voor de raad te buigen, binnen. "Zet u naast mij neer en draag uw last voor," zei de eerste syndicus beleefd tot hem. ChaHals bleef staan, met trolsche lip en zonder een woord te zeggen, hoewel hem deze uitnodiging driemaal werd hernieuwd. Dit stomme gezantschap verwonderde de Genève'schen senaat zeer. Eindelijk kwam de wapenkoning uit zijn onbewegelijkheid en ging van zelf zitten, niet nevens, maar boven de syndici, die onbewegelijk bleven. Vervolgens zei hij: "Heren syndici en raadslieden, verbaast u niet, wanneer ik mij niet heb neergezet toen gij het mij hebt be-

(1) Registers van de Raad van de 2den April 1519.

volen en indien ik mij nu neerzet, zonder dat gij er mij om verzoekt; ik zal u de oorzaak er van zeggen. Ik ben hier vanwege mijn zeer geduchte vorst en Heer, de hertog van Savoye, mijn meester en de meen. Het komt u niet toe hem te zeggen te gaan zitten; het staat aan hem zulks te doen, wanneer en waar het hem goeddunkt; - niet bij u, maar boven u, als uw soevereine vorst; nu dan, zijn persoon vertegenwoordigende, heb ik het zelf gedaan. Nu, van mijn zetel, leg ik u mijn last bloot, en hij is deze: Mijn Heer en de uw gelast en beveelt u hem zijn verblijf in uw stadhuis in gereedheid te brengen met zodanige pracht en luister, als zulk een vorst betaamt. Eveneens beveelt hij, dat gij levensmiddelen gereed houdt voor hem en zijn geleide, dat uit tienduizend man zal bestaan, zonder de ruitelij; want zijn voornemen is, hier met deze trein zijn verblijf te houden om in Genève recht te doen."

De wapenkoning, werd uitgenodigd zich te verwijderen, daar de raad wenste te beraadslagen over het te geven antwoord. De debatten waren niet lang; allen eisten dat men de vrijheden van Genève standvastig zou handhaven. De heraut werd terug geroepen en de eerste syndicus zei tot hem: "Heer Chablais, wij zijn evenzeer verwonderd over wat gij doet, als over wat gij zegt. Over wat gij doet. Wanneer wij u een stoel aanbieden, weigert gij hem. Wanneer gij hem hebt geweigerd neemt gij hem. Over hetgeen gij zegt: Gij zegt, dat de Heer van Savoye uw vorst is en de onze. tot op dit uur een ongehoorde zaak! Dat hij uw vorst is, wij geloven het; maar de onze, neen! Wij zijn zeer nederige dienaars; maar wij zijn noch zijn onderdanen, noch zijn vasallen. Het komt dus noch aan u, noch aan hem toe u neer te zetten op de plaats, waar gij zijt,. Wat betreft hetgeen gij zegt van ons stadhuis, wij weten niet, wat dat beduidt; de hertog kan zulk een verblijf kiezen, als hem zal behagen, behalve ons stadhuis, dat wij niet kunnen missen. Men zal hem onthalen zo als te voren, - beter, als men kan. Hij wil recht doen, zegt hij; het is de bisschop, het is deze raad, die het doen moet, volgens de vrijheden, die hij zelf bezworen heeft. Indien iemand onder ons hem heeft beledigd, dat hij het ons doe weten. Eindelijk, wat betreft het groot geleide, waardoor hij zich wil doen vergezellen, een zonderling gezelschap om recht te doen! Het behage hem te komen met zijn gewoon geleide, vijfhonderd man voorwaar! Maar tien duizend voetknechten en daarenboven de ruitelij. Wij hebben voor zo veel mensen geen voorraad om te koken (2)."

Chablais luisterde koel, minachtend toe. "Wilt gij of wilt gij niet gehoorzamen aan het bevel van Monseigneur?" zei hij.

De eerste syndicus antwoordde kortaf: "Neen!" Toen stond de wapenkoning op, trok zijn wapenrok aan, en zeide, de stem verheffende: "Dan verklaar ik u in zijn naam tot oproerigen tegen uw vorst, -- en ik verklaar u de oorlog te vuur en te zwaard." Vervolgens, zijn staf in het midden van de zaal werpende: "Ik daag u uit in de naam van Monseigneur; tot teken, waarvan ik u deze staf

(1) Men zie deze rede, Bonivard, Chroniq., II, p. 349, manuscript van de Mamelukken van Genève. -- Spon, Rist. De Genève, 1, p. 314-320.

(2) Zie de Aanhalingen van de vorige noot.

toewerp. Wie hem zal willen opnemen, neme hem op." En hij ging uit (1). De tijding dezer zonderlinge uitdaging werd aanstonds aan het volk overgebracht, dat er door ontsteld was. Ziende, dat zij moesten sterven of dienen, verkozen de Hugenoten het eerste en bereidden zich daartoe, zeggen de jaarboeken; maar vast besloten hun leven te verkopen en niet het te geven. Zich in de stad de sterksten gevoelende, verzamelden

zij het gehele volk. "Dat ieder de wapens opvatte!" zeiden zij, "Men dwong zelfs de Mamelukken er toe." De poorten werden gesloten, de kettingen werden gespannen, het geschut werd "bemand," de wacht werd uitgezet; men maakte al de voorbereidselen ten oorlog volgens de kunst en ondervinding, die men van bovengemeld handwerk had (2)"

Gevoelende, dat het recht hem ontbrak, besloot toen de hertog het zwaard te trekken. Door Monrotier, een stoutmoedig bevelhebber, geraden, had hij een aanval van moed. Hij deed al de doorgangen sluiten, hij wierp zijn troepen in alle richtingen. Het was de 2den April, Zaterdag, marktdag te Genève. De markt werd gehouden "zonder een woord te spreken;" men liet in de stad ieder, die wilde, in- en uitgaan (3); maar tegen de middag het gerucht van de hertogelijke manoeuvre in de stad gekomen zijnde grepen de burgers naar de wapens. Enige van de markt terugkomende boeren verhaalden aan de Savoyaards, ze wellicht een weinig overdrijvende, de door de Genèvezen gemaakte oorlogstoebereidselen. Dadelijk volgde bij de hertog een aanval van vrees op de aanval van moed. Bonivard verwachtte dit; deze vorst aan het hoofd van een leger ziende, had hij de schouders opgehaald. "De hertog," zei hij, "weet van de oorlog zo veel als een sinds zevenjarigen leeftijd in een klooster opgevoeden monnik." Die toestel van tienduizend man, op een mijl afstands van Genève verenigd, die in alle richtingen uitgezondene troepen liepen uit op een schandelijken terugtocht. Mijnheer de Lucinge, zich bij de raad aanmeldende, zeide: "Zijne Hoogheid heeft mij bevolen u te berichten, zeer geëerde Heren, dat hij vriendschappelijk bij u wil komen souperen. Indien hij niet in het stadhuis kan logeren, weest dan zo goed elders logies te bereiden voor hem, voor zijn grote stoet (4) en slechts twee of driehonderd voetknechten Hij wil niemand geweld aan doen."

"De Mamelukken eisten, dat men de hertog dadelijk de poorten zou openen; maar de syndici antwoordden, dat men de volgende dag de algemene raad zou raadplegen. De hertogelijkgezmdede raadsleden, die meenden, dat de hertog, door te Genève te komen, het voorzeker een grote eer aandeed, zagen elkander, verwonderd over het antwoord, aan; hun grootste geluk was, in de nabijheid van een vorst te komen, zijn Hoogheid te vleien, en de onhandelbare. Hugonoten schenen hem dun rug toe te keren. "Wel nu," zeiden zij, "indien men niet wil, dat de hertog tot ons kome, zullen wij tot hem gaan.

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 349.

(2) Ibid., I J, p. 350. - Savyon, Annales

(3) Le Mamelouks de Genève, msc.

(4) Bonivard, zijn hof. (Registers van de Raad van de 9aen April).

Dadelijk verlieten Montyon, en enige anderen van zijn partij de raad. De plaats van het stadhuis was vol burgers, die de uitslag van de zitting afwachtten; zij zagen met verbazing de Mamelukken voorbijgaan. De omstanders fluisterden elkander in het oor: "Zij gaan zich bij de Savoyaards voegen!" Weldra riep men het overluid; verscheidene Hugonoten grepen lansen, die tegen de muren zich bevond en liepen de hertogelijken na om hen te vatten; reeds hadden zij hen bijna bereikt, toen enige door de syndici gezonden burgers hen smeekten, in de naam van het heil van de stad een strijd tussen de burgers te vermijden. Deze verbitterde vaderlanders keerden naar het stadhuis terug. Allen, die er zich bevonden, waren bedroefd, toen zij zagen, dat er onder hen mannen waren, in staat om Genève te verlaten voor de hertog van Savoye (1).

De ontrouwen (zoals men hen noemde) ijlden voort op de weg van St. Julien. Behalve Montyon waren er Cartelier, Déléamont, Nergaz, Rey, de beide de Femelt en anderen,

in het geheel dertig á veertig. "Onze bijeenkomst met de hertog moet geheim zijn," zei de slimme Cartelier, die gevoelde, wat er schuldigs was, in hun stap. De hertog liet hun zeggen, zich op een zeker uur van de nacht, onder een zekere boom, in de boomgaard van de Valk te bevinden. Zij kwamen er de een na de ander aan, en weldra waren zij allen verenigd rondom de boom, maar zonder elkander anders dan door de stem te kunnen herkennen.

De verwaande Cartelier nam het woord. Het waren staatkundige inzichten, die Montyon, de Versonex en anderen deden handelen; maar bij hem was het de haat, die hij de Hugenen toedroeg en de begeerte om zich te wreken. Hij verzekerde de hertog dat het merendeel des volks gereed was hem als hun soeverein te erkennen. "Maar," vervolgde hij, de slechten hebben de poorten gesloten, ketens gespannen, wachten uitgezet. Treed Genève binnen, Monseigneur, met het zwaard in de hand." Vervolgens tot schuldige beraadslagingen overgaande, kwam men zachtens overeen omtrent hetgeen de Mamelukken zouden doen om de intrede van de Savoyaards in de stad gemakkelijker te maken. "De verraders," zegt Bonivard, "dreven praktijk met de hertog (2)."

Des Zondags zeer vroeg in de morgen een betere stelling innemende, begaf zich de hertog in zijn sterk kasteel van Gaillard, op de Arve, op drie-kwart mijl afstands van Genève. Het gerucht van zijn plannen had zich door de ganse Léman-vallei verspreid; ook kwamen de edellieden en de benden van Waadtland, van Chablais en van Faucigny van alle kanten aan. Er was meer: de kanunniken en de priesters van de stad, vrij spoedig de ontvangene les vergetende, snelden naar Gaillard. Bonivard, bijna alleen als geestelijke in de stad gebleven, zag al zijn theoriën zich bevestigen. Hij had tot grondregel, dat ,aan de hoven van de vorsten gevoede lieden zich nog altijd hun eerste voedsel herinnerden." - En nu," zei hij, blijft er te Genève van

(1. Obviaverunt ne inent alicubi." (Galiffe, Matérieux pour l'histoire de Genève. Verhoor van D. Joyne, II, p. 218.

(2) Benivard, Chroniq., II, p. 346. - Galiffe Matériaux poer l'histoire de Genève. Verhoor van Cartelier, II p. 234, 246, 262, 264.

al de kanunniken en lieden niet lange tabbaarden niemand dan de la Biolée, Navis en ik. Allen gaan hoon om de hertog te Gaillard te bezoeken, ja zelfs M. De Bonrntont, die men voor de grootste voorstander van de algemene zaak hield (1)."

Het kasteel werd weldra, nog meer dan St. Julien, vervuld met een talrijke en indrukwekkende menigte.

Het onweder dreef nader; het gevaar groeide van uur tot uur; de kleine troep van de vaderlanders was nog vol moed; maar, helaas! het was een mierennest, dat een alpenrots op het punt was te verpletteren. Men had met een onrustige blik de priesters gevolgd, zonder hen te willen weerhouden. "Die vogels", had men gezegd, "hebben zulk een natuurlijken fijnen reuk, dat zij zich begeven, waar enig voedsel is." Indien Freyburg enige dappere krijgslieden zond om die van Genève gewapenderhand te ondersteunen, zou dit Savoysche leger weldra verstrooid zijn; maar Freyburg bleef stom. De ongerustheid maakte zich van de een na de ander meester; men ontmoette hier en daar in de straten sombere blikken. Plotseling bemerkt men twee mannen op de weg van Zwitserland. O geluk! zij dragen de kleuren van Freyburg! Inderdaad, Zondag de 3den April 1519, s morgens ten elf ure, kwam de vriend van Berthelier, de raadsheer Marti, vergezeld van een heraut, binnen Genève. En uw wapenmannen! zei men tot hem. Men vernam dat er, althans voor het ogenblik, geen waren. De algemene raad had zich toen vergaderd, om aan M. De Lucinge te antwoorden; Marti begaf er

zich aanstonds heen; maar hij werd er minder goed ontvangen, dan hij zich had voorgesteld. "Wij moeten afgezanten in wambuizen hebben; zeiden de Hugenoten tot hem, nen geen afgezanten in tabbaarden; geen diplomaten, maar soldaten." Marti vertrok naar Gaillard; doch de Genèvezen zagen hem gaan zonder hoop; volgens hen waren slechts vuurroeren geschikt om de Savoyaards te antwoorden (2).

Toen hij nabij Gaillard kwam, was de Freyburger getroffen door het aanzienlijk getal troepen, die het kasteel omringden. De hertog verleende op dat ogenblik audientie aan de kanunniken, die voor hem al de buigingen en complimenten maakten, die zij eertijds aan het hof geleerd hadden; de hertog hoopte met hen enige praktijken te kunnen drijven; ook was hij zeer onaangenaam te moede, toen hij deze bemiddelaar zag aankomen, en zich ongeduldig tot zijn veldheren wendende, wierp hij met half luide stem hem enige woorden van minachting naar het hoofd. Na enige minuten en toen hij hem aleer van nabij had opgenomen, vatte Karel echter vertrouwen op, niet twijfelende of zijn hoge bekwaamheid zou het met die alpenhoeder wel klaar spelen. Hij schijnt mij een goed ventje en gemakkelijk te bedriegen," zei hij; daarna zijn kunstgrepen willende beginnen, zei hij tot hem: "Ga zitten, Mijnheer de afgezant;" en vervolgens onthaalde hij hem zeer goed en gaf hem allerlei vriendelijke woorden. Maar het goede ventje, dat in waarheid een slim en stout Vreyburger was, antwoordde hem in zijn eenvoudige rondborstige "Monseigneur, gij hebt aan die heren reeds zoveel leugens

(1) Benivard. Chroniq., II, p.:151 Le Mamelouks de Genève,

(2) Savyon Annales

verteld, dat ik niet weet of zij u meer zullen willen geloven.

"Beledigd door deze ruw woorden, sprak de hertog meer ter zake, en zeide: "Ik zal Genève binnen gaan als vriend of, als zij dat niet willen, als vijand. Mijn geschut is geheel gereed om, in geval van weigering, de stad in te zepen." Daardoor verschrikt verzocht Marti om een bestand althans voor de nacht, opdat hij met die van Genève zou kunnen spreken en de zaak in van de minne schikken; de hertog stond het hem toe.

Al de burgers waren op de been. De lijfwachten waren aan de poorten, de kanonnen op de mixen, de schildwachten dag en nacht in de straten. 's Avonds ten tien ure, kwam Marti aan en begaf zich naar de raad, die onafgebroken zitting hield. "Mijn heren," zei hij tot de syndici, " ik geloof, dat gij op de hertog moet vertrouwen en hem in de stad laten binnenkomen." – "En de hulp van Freyburg" zei men tot hem; - waarop Marti antwoordde: "Mijn heren zijn zeer ver!" Hij schoon alle moed verloren te hebben; niettemin voegde hij er bij: "Tot morgen ochtend is er wapenstilstand." Men kwam overeen de volgende dag, voor het aanbreken van de dageraad, de grote raad te verenigen, ten einde te beraadslagen over hetgeen in deze verschrikkelijke crisis te doen stond, en daar de burgers sinds drie nachten op de been waren, stond men hun, het bestand in aanmerking genomen, toe, enige rust te gaan nemen. Het was toen elf uur in de avond.

Het sloeg middernacht. Men hoorde geen ander gerucht meer dan de stap van de schildwachten; een diepe nacht bedekte de stad met zijn sluiers, en allen sliepen. Het licht van een fakkel verscheen plotseling op de top van een van de drie torens van St. Pieter; het was het signaal, dat Cartelier met de hertog, in de nachtelijke vergadering, die zij onder de boom van De Valk gehouden hadden, was overeengekomen; dat licht gaf te kennen, dat de troepen van Savoye zonder tegenstand zouden kunnen binnenkomen. Een gerucht van paarden deed zich bijna onmiddellijk buiten de stad

vernemen, aan de zijde van St. Antoine, en men deed een harde slag tegen de poort. Het was Filips, graaf van het Genèveesche gebied, broeder des hertogs, aan het hoofd van zijn ruiters; geklopt hebbende, wachtte hij, dat de Mamelukken hem volgens hun belofte zouden opendoen. Maar de schildwacht van St. Antoine, die de flambouw had gezien en de slag had gehoord, schoot, verraad vermoedende, zijn vuurroer in het wild af en gaf hierdoor alarm. Dadelijk luidt men de stormklok; de burgers ontwaken, wapenen zich en snellen naar de zijde van de aanval: "Iedereen was zeer verschrikt en verontwaardigd, en er werd in de stad een grote opschudding gemaakt." Ieder liep, schreeuwde, beval. De graaf, die de oren spitste, begon te vrezen, dat zijn zaak mislukt was. Te midden van de opschudding deed zich een donderslag horen en verspreidde de schrik aan beide zijden. De graaf en de zijn aarzelden niet meer; zij trokken af. De Genèvezen deden hetzelfde, en enige verbitterde vaderlanders, die onder het naar huis gaan, de woning van Marti voorbijtrokken, traden er binnen en zeiden tot hem op heftige toon "Zijn dat de schone bestanden, die gij ons hebt gebracht (1)?"

Eer de dag aanbrak kwam de grote vergadering bijeen, (het was op Maandag, de 4den April). De Mamelukken verontschuldigten de zaak van de nacht; zonder twijfel was het slechts een patrouille van ruitery, die wat te ver was vooruit gegaan. Maar Marti verborg het gevaar niet. "De hertog," zei hij nis met zijn gehele leger voor uw poorten; indien gij zijn eisen billijkt, heeft hij tot ons gezegd, zult gij over hem tevreden zijn; zo niet, hij zal nog deze namiddag met geweld binnen komen. Maakt van de nood een deugd; op het allerminst, zendt hem een gezantschap." De syndici vertrokken inderdaad naar Gaillard. De hertog ontving hen met het goedigste, meest toegenegen voorkomen. "Ik zal in Genève alleen met mijn stoet binnengaan," zei hij tot hen; "ik zal slechts vijfhonderd voetknechten tot mijn lijfwacht nemen, ik zal het overige van mijn leger terugzenden, ik zal noch aan de gezamenlijke burgerij, noch aan enig bijzonder persoon enig kwaad doen, "en mijn verblijf zal niet lang zijn." Zijn Hoogheid deed zo veel beloften en preken, dat de intocht hem eindelijk werd toegestaan.

Toen dit besluit van de raad bekend werd, wierpen de verontwaardigde vaderlanders hun vuurroeren van zich; iedereen legde de wapens neer en een grote verslagenheid beving de gemoederen. Er ontstonden kreten van spijt en van smart, maar er bleef toch hier en daar enige hoop, dat God eindelijk de stad zou verlossen (2).

Op Dingsdag de 5e April, in de morgen, beval de hertog zijn gehele leger zich op mars te begeven. Geheel! Dit horende, ijlden de Genèvezen om hem vertogen te doen. "Mijn lieden zullen niets doen, dan Genève doortrekken," antwoordde hij; "vreest niets, opent slechts al de poorten." "Zonder twijfel," voegde enige Mamelukken er bij, "wees gerust; zij zullen door de een poort in en door de andere uitgaan." De zegepraal van het geweld en de list was op het punt volbracht te worden. Een al te eenvoudig, al te vertrouwend volk zou verpletterd worden onder de schreden van een machtigen vorst en van zijn talrijke huurlingen. Al de poorten werden dan geopend, en die, welke men had toegemetseld, werden zelfs gesloopt. De Hugenoten, die onverzettelijk negen de toelating van Karel in de stad hadden gestemd, zagen dit droevig schouwspel met verontwaardiging aan; maar zij waren besloten tot aan het einde de vernedering van Genève bij te wonen. Bonivard was de verst vooruit ziende; hij werd bang in zijn priorei; hij kon geen veldslangen meer leveren, en hij zon met zijn tien monniken het Savoysche leger geen weerstand hebben kunnen bieden. "In de intocht van de hertog toe te stemmen. welk een dwaasheid," zei hij. "Voorzeker, diegenen die zijn getrouwheid kennen, (al ik ben een van die, weten wat er zal gebeuren." Wat er, vol-

(1) Bonivard, Chroniq 7I, p. 352. - Les Mamelouks de Genève msc. Savyon,

gens Bonivard, zou gebeuren, is, dat hij hét eerste, door de hertog geofferde slachtoffer zou zijn, en dat er vele anderen zouden zijn. "willende," verhaalt hij ons, wijzer en slimmer zijn dan allen," vluchtte hij in allerijl naar Waadtland. Berthelier" die meer gevaar liep dan zijn vriend en die duidelijk zijn einde zag naderen, verontrustte zich daar niet over. Hij geloofde; dat de verdedigers van de wet en van de vrijheid hun zaak even goed door hun dood als door hun leven dienen, en besloot de plannen van Karel en van de bastaard af te wachten.

ACHTTTIENDE HOOFDSTUK. Het leger van Savoye in Genève. (April en Mei 1519.)

Het leger van Savoye naderde de St. Antonius poort; het was als een triomftocht. De monarchie zou, volgens de staatkundigen, de zege behalen over de Republiek. Voorop marcheerde de graaf van het Genèveesche gebied, geheel in het wit gewapend," zeggen de kronieken, "met zijn grote vederbos (plumard) en gezeten op zijn machtigen strijdhengst (roussin), die hij deed springen, dat het schoon was hem te zien." Hij werd gevolgd door zijn geharnaste ruiters. Vervolgens kwam het legercorps, de voetknechten, die, ten getale van ongeveer achtduizend, zes Genèveesche Mamelukken aan het hoofd hadden. Eindelijk verscheen de hertog, gevolgd door zijn gehele lijfwacht; hij had zijn goedige luim afgelegd en wilde, dat zijn intocht iets krijgshaftigs en verschrikkends zou hebben. "Montrotier," zei hij tot zijn voornaamste bevelhebber, " ik heb gezworen, dat ik slechts over de poorten binnen Genève zou gaan". Montrotier begreep het, en met zijn troep zich vooruit begevende, deed hij de St. Antonies poort en de belendende muren neerwerpen; voldaan zette toen de hertog zijn triomftocht voort. Hij was van het hoofd tot de voeten gewapend, en gezeten op een fiere telganger; twee van zijn edelknapen droegen de een zijn helm en de ander zijn lans voor hem uit: een van hen was J. J. De Witteville, die later ametman van Bern werd. Opgeblazen over zijn welslagen, bedwong de zwakke Karel zijn ros en liet het op de oproerige stenen pronken. Gelijk een wezenlijke de Quichotte," zegt een katholiek geschiedschrijver, " toon de hij dezelfde trotsheid, als een met roem overdekt veroveraar, wie het veel bloed en vermoeienissen mocht gekost hebben om een citadel, na een lang en gevaarlijk beleg, in te nemen." En zelfs, als wij de documenten van die tijd moeten geloven, "trok Karel voorwaarts, als een Jupiter door donders omringd, eerder dan als een veroveraar; zijn hoofd was ongedekt, zonder helm, opdat zijn ogen, zeiden de hovelingen, met toorn gewapend, en waaraan hij even zoveel punten en bliksems had gegeven, de stoutmoedigheid van de Genèvezen, die vermetel genoeg waren om zijn gelaat te aanschouwen, zouden verpletteren." Het gehele leger, na hem de poort doorgetrokken, trok door de ganse stad om zijn triomf te vertonen en de burgers te sarren (1).

In overeenstemming met de door de hertog aangegane verbintenissen, moesten zijn soldaten, door één poort binnen gekomen, na de stad te zijn doorgetrokken, door de anderen er uit gaan. Dit vernemende had Bonivard het hoofd geschud. "Het zal met Genève zijn, even als met Troye," had de geleerde prior gezegd; "de Savoyaards, even als de Grieken van Sinon, door list binnengekomen, zullen er vervolgens door geweld blijven." Dit gebeurde inderdaad; het gehele leger vestigde zich onmiddellijk in de

stad. De benden van Faucigny, die de verschrikkelijkste waren, vestigden zich, op de bevelen van de hertog, te St. Gervais; die van Waadtland, te Saint-Léger, tot aan de Arve; die van Chablais, in de Molard en langs de Rhone; die van Savoye en van het Genèveesche gebied in de burg van Four en in het hogere gedeelte van de stad. De adel nam zijn intrek in de beste huizen, die zich vooral tussen Rive en de Molard bevonden. De hertog zelf vestigde zich ook op de linkeroever, in de nabijheid van hêt meer, in het huis van Nice, dat aan Bonivard behoorde. De graaf, door zijn broeder tot commandant van de plaats benoemd, vestigde zijn generaal-kwartier op het stadhuis. Genève was ingenomen, de hertog van Savoye had er zich door een meeneed meester van gemaakt en hij was van plan er te blijven. Verscheiden burgers waanden hun vaderland voor altijd verloren. De sinds zovele jaren en zelfs eeuwen gevormde plannen waren verwezenlijkt; het despotisme, in Genève zegepralende, zou er de wetten, de constitutie en de vrijheid met voeten treden. De Savoyaards hadden van verre in deze stad, van de toppen van hun bergen een vuur gezien, dat hen verontrustte en waarvan de vlammen zich konden voortplanten en de verouderde gebouwen konden verteren, die hun vaders hadden opgetrokken. Zij zouden de vlammen verstikken, de spranken uitdoven, de as verspreiden; en de hertog, zijn schoonbroeder de keizer, zijn neef François I zouden, naar welgevallen, hun onderdanen kunnen onderdrukken, martelaren ter dood brengen, de ongeregelde heden van de edelen en van de monniken begunstigen en gerust op hun hoofdpeluw slapen.

De Savooyse vorsten gedroegen zich inderdaad evenals in een stormenderhand ingenomen stad. Diezelfde avond van de 5e April deed de graaf van het Genèveesche de op de wallen gerichte luinonnen wegnemen, plaatste ze rondom zijn verblijf en deed re laden om gereed te zijn op de burgers te schieten; het stadhuis werd aldus de citadel, die in Genève de gehoorzaamheid zou letildhaven. Ondanks deze voorzorgen was de graaf ongerust; hij had rijn woord geschonden, en hij wist het, dat hij met krachtige mannen lui doen had. Hij begaf zich niet te bed, en ten twee ure in de nacht kwamen op zijn bevel zijn officieren aan de deur van de vier syndici aankloppen en bevalen hen, zich onmiddellijk naar het stadhuis te begeven. "Stelt mij de sleutels van de poorten, van de wallen, van het tuig-

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 353. - Savyon, Annales, p. 88.

huis en van de proviandmagazijn ter hand," zei de graaf Indien de overheidspersonen zich waarlijk hadden verbeeld, dat zij de Savoyaards als vrienden ontvingen, moest nu hun dwaze inbeelding wel ophouden en hun de blinddoek van de ogen vallen. Maar hoe zich te verzetten? Het leger vervulde de ganse stad, en de burgers waren onenig; de syndici deden, wat men hun vroeg. De dweepzucht van de trouweloze Mamelukken was nog niet voldaan. Het voetspoor van Montrotier volgende, doorliepen eartelier, Pierre Joly, Thomas Moyne en anderen de, straten, de pleinen en de kerken, en begonnen de klinken en sloten van de ketens en poorten van de stad, en zelfs de klepels van de klokken af te rukken. Tevergeefs wilden de syndici hen tegenhouden, de verwoesting duurde voort. Deze ongelukkigen vergaten geen enkele straat, en alzo Genève, dat zij van de benen beroofd hebbende, tot deeg en tot gehakt wilden maken, brachten zij al deze ijzers aan de hertog. "Het is," zeiden zij, ze voor hem neerleggende, "het is ten teken van ware overgaaf van de rechtspraak van de stad, en om de oproerlingen beschroomd te maken en hun alle hoop op bijstand te ontnemen. Genève is aan de voeten uwer hoogheid." Dit geschiedde voor het aanbreken van de dag (1).

Eindelijk brak de Woensdag, 6e April 1519 aan, en deze dag was niet minder treurig dan de vorige. Vergetende dat zij hun welslagen slechts aan de schandelijkste schending van de heiligste beloften te danken hadden, en dronken te gelijk van haat en van trotsheid, begonnen de Savooyische soldaten het *vae victis* te spelen! Men kent de ongeregelheden, waaraan de ongedisciplineerde legers van dat tijdperk de gewoonte hadden zich over te geven in de stormenderhand ingenomen steden. Minder wreed, maar meer spotachtig gaven de hertogelijke soldaten binnen Genève enige van die blijspelen, die de Keizerlijken acht jaren later binnen Rome speelden. Op de vliering de wijk nemende, hadden de burgers hun veren bedden aan de soldaten afgestaan. Deze sliepen zeer vast; en om zich daarvoor schadeloos te stellen, dat er geen gevecht was geweest, leverden zij er vervolgens 's morgens een van een andere soort. Bij wijze van kogels, wierpen zij zich kussens naar het hoofd; het dons als vijanden beschouwende en het zwaard trekkende, stootten zij het er moedig tot aan het gevest in; dit waren de grote slagen, gedurende deze oorlog door de soldaten van Karel III toegebracht. - Toen hun belachelijke spotternijen willende voortzetten, schudden zij hun veren bedden aan de vensters uit en volgden, luid schaterend van lachen, de bewegingen, die de donsveertjes in de lucht maakten. Daarna eisten zij de sleutel van de kelder; zij sloten een kring om de vaten, deden hun overvloedige latingen ondergaan, en zongen luidkeels terwijl zij hun volle bekomst dronken.

"Eindelijk," zegt een kroniek, "trokken zij het zwikje er uit, dat is te zeggen zij stortten de wijn zodanig om, dat de kelder er vol van liep; en waggelend in de huizen weer opklimmende, behandelden zij diegenen, die zij ontmoetten, op een onbeschofte wijze, doorliepen de straten, schreeuwende en opgeblazen redenen voerende, en gaven zich aan duizend gewelddadigheden over."

(1) Les Mamelouks de Genève, m^{ac}.Galiffe, illat^{er}ianx poer l'histoire doGenève, 11, p, 231, 261. - Spon, lijst. De Genève, I, p. 327

Te Rome staken de Keizerlijken de gek met de pauselijke waardigheid; te Genève vertraden de hertogelijke soldaten de onafhankelijkheid en zegepraalden over de vrijheid. Maar plotseling blaast men het alarm; deze windzakken verbeelden zich, dat de Genèvezen zich gaan verdedigen, en, daar de grootste snoevers gewoonlijk de grootste lafaards zijn, pakken allen hun biezen; de een vlucht rechts, de ander links; verscheidenen lopen naar de rivier en verbergen zich onder de molens; meer bedachtzame zoeken andere schuilplaatsen (1). Het was slechts een vals alarm; de graaf van het Genève'sche zelf, ontevreden over hun gedrag, had het geslagen om hun tot les te dienen.

Gedurende die tijd hielden de Mamelukken nacht en dag zitting in de "kleine kachel," beraadslagende over de beste middelen om voor altijd in Genève de nationale onafhankelijkheid te verstikken. Zij meenden, dat de stad nimmer Savoye zou toebehoren, zoo:uig diegenen in leven zouden zijn, die voor het verbond met Freyburg hadden gestemd. In zijn tuin wandelende, sloeg een koning van Rome met zijn stokje de koppen van de hoogste slaapbollen af. Vast besloten om zich de lessen van de geschiedenis ten nutte te maken, begonnen de samengezworenen de lijst van de vogelvrijverklaarden op te maken en plaatsten de vier syndici, de een-en-twintig raadsheren en enige andere burgers er op, zodat zij een veertichtal uitmaakten. Snel een einde aan deze zaak willende maken, begaven zich enige Mamelukken naar de scherprechter, en vroegen hem, hoeveel hij voor veertig hoofden moest hebben?"

Het blijkt, dat deze man meer eiste, dan de veertig hoofden waard waren, volgens de waardering, die zij er van gemaakt hadden; de documenten van die tijd verhalen ons,

dat zij "afdongen". Drie kronieken van die tijd, die vertrouwenswaardig zijn, deden dit walgelijk bezoek aan de beul mee. Het gerucht daar van verspreidde zich, en geheel Genève beefde. Enige van degenen, die wisten, dat zij op de lijst waren, verborgen zich hier en daar. Het is een vrij dwaze zaak," zeiden enige zonder God zijn de geheimste plaatsen slechts schuilhoekjes van kleine kinderen, die de vingers op de neus leggen en denken, dat niemand hen zien kan." De moedigste Hugenoten werden verontwaardigd; in plaats van zich te verbergen, gordden zij het zwaard aan, verhieven het hoofd en gingen loet fierheid door de straten. "Maar men liet hun het koord voelen. Is dit te zeggen, dat men hen er mede sloeg of alleen, dat men hen er mede bedreigde? Ik weet het niet. "Hierop," vervolgt Savyon, "was er geen ander middel dan zich aan God aan te bevelen (2)."

Berthelier en zijn vrienden omringden Marti. Zij brachten hem onder het oog, dat de hertog, op het ogenblik dat hij de schoonste beloften had gedaan, aan niets dacht, dan ze te schenden; zij voegden er zelfs bij, dat deze meinedige vorst voorzeker rekenschap van zijn misdaad zou geven. Te gelijk beschaamd en verontwaardigd, begaf de Freyburger zich naar de hertog, en zei tot hem: "Hoedanig is uw voornemen, Monseigneur? Wilt gij mij voor een verrader doen houden? Ik heb uw woord. Gij hebt mij aan de Genèvezen de verzekering van uw goede wil doen geven; zij heb-

1. Tot in de sekreten, die aan de Elone waren." (Savyon, Annales, p. 90).

(2) Bonivard, Chroniq., 11, p, 356. - Savyon, Annales, p. 90.

ben u die ten gevolge te goeder trouw hun poorten geopend; anders zoudt gij niet zonder kloppen (1) zijn binnengekomen. Maar nu verbreekt gij uw belofte. Voorzeker, Monseigneur, het zal u berouwen." Verlegen, spijtig, zich niet kunnende rechtvaardigen, maakte de hertog zich toornig, en wierp de gezant van Freyburg de grofste belediging toe: "Ga," zei hij tot hem, terwijl hij hem door een bijnaam zulk een vuile, gemene hoedanigheid toeschreef, dat de geschiedenis zijn uitdrukkingen niet kan overnemen, "pak u weg uit mijn tegenwoordigheid (2)."

Dit gedrag bracht evenwel Karel tot nadenken; hij besloot zijn geweldenarijen te verbloemen. Tot dat einde riep hij, zijn mannen van wapenen op de been gebracht hebbende, een algemenen raad bijeen. Slechts de Mamelukken kwamen er, zelfs waren zij niet allen daar; ondanks het gering aantal aarzelden deze in het midden van de vuurroeren verzamelde hertogelijke partijgangers niet, in naam van Genève af te zien van het verbond met Freyburg.

Dadelijk zette de hertog zijn zegepraal voort, en, de hand van een meester willende doen voelen, beval hij, op Donderdag 7 April, in de morgen, dat gerechtsdienaars en mannen van wapenen zich rondom de heraut der stad zouden verzamelen en dat men een gerechtelijke afkondiging (crue) zou doen, met een vermeerdering van sterkte en toerusting. "Luistert! Luistert! Luistert!" zei de heraut; zijn naam van onze zeer geachte vorst en heer, Monseigneur de hertog van Savoye. Dat niemand uwer, op straffe van drie wipgangen (3), zich vermete enig aanvallend of verdedigend wapen te dragen. Dat niemand zich verstoute uit zijn huis te gaan, hoeveel leven er ook gemaakt worde, en zelfs zijn hoofd aan het venster te brengen, op straffe van het te verliezen. Al wie zich tegen de bevelen van Monseigneur zal verzetten, zal aan de vensters van zijn huis worden opgehangen. Zodanig waren de orde en het recht, door Karel ingevoerd (4).

Men zou gezegd hebben, dat hij, om de Genèvezen bang te maken, wilde, dat zij niet buiten hun huizen konden komen, zonder te midden zijner, slachtoffers te gaan. De afkondiging werd van plein tot plein gehouden; en de menigte werd langzamerhand

talrijker. Plotseling zag men een zekere beweging onder het volk. Enige onafhankelijke mannen verschenen; hun gedrag had iets geheimzinnigs; zij spraken tot hun vrienden, maar fluisterend. Weldra vermeedert de opschudding; zij deelt zich van afstand tot afstand mede; de een geeft blijken van vreugde, de ander van schrik. Eindelijk ontsluit zich de geheimenis: "Freyburg!" roepen enige stemmen uit; "het leger van Freyburg nadert!" Op deze woorden houden de heraut van de stad, de mannen van wapenen, de Mamelukken en de Savoyaards, die hen vergezelden, op;

(1) De Franse uitdrukking *moufles*, hier, op gezag van de schrijver, door klappen weergegeven, betekent eigenlijk want of handschoen, vanwaar ook de Hollandse spreekwijze: iemand of iets niet zonder handschoenen kunnen aanpakken. De Vert.

(2) Bonivard, *Chroniq.*, II, p. 356. - Manuscript van Gautier.

(3) Een straf door middel van een werktuig, waarmee een misdadiger, boven een brandstapel, op en neer gewipt wordt. De Vert.

(4) Des Mamelouks de Genève, *mic.*, p. 142. - Kronyk van M. Roset, *mec.*, boek I, hoofdstuk X, 1X. Galiffe, *Matériaux pour l'Histoire de Genève*. Interrogatoire de Dartelier, II, p. 21,5.

zij winnen berichten in; zij vernemen, dat zo even een renbode van Waadtland is aangekomen; zij gaan uiteen. Hugenoten en Mamelukken verstrooien zich in de stad en verspreiden er het grote nieuws: "De Zwitsers! De Zwitsers!" en men antwoordt van alle kanten: "Leve de Hugenoten!" Aldus kon de gemelde afkondiging in de stad niet worden ten einde gebracht, zegt een manuscript van die tijd (1).

Aan al de gevaren van de weg ontsnapt zijnde, was Besançon en Hugues te Freyburg aangekomen, en, zonder zich de tijd te geven om tot adem te komen, was hij dadelijk voor de raad verschenen. Hij had de trouweloosheid en de geweldenarijen van Karel, de verlatenheid en de gevaren van Genève beschreven; hij had deze stad vertoond, op het punt van bij Savoye te worden ingelijfd en de hoofden van Savoye, op het punt van ter dood te worden overgeleverd. Indien Freyburg zich niet haastte, zou het niet meer vinden dan hun hoofden, even als die van Navis en Blanchet, aan de poorten van de stad opgehangen. De blikken van de edelmoedige burger, de bezieling van zijn gehele persoon, de welsprekendheid van zijn beroep ontvlamde de harten. De ogen werden vervuld met tranen, en de handen van de mannen van Freyburg klemden zich aan het gevest van hun degens (2).

Een goed gewapend regiment vertrok dadelijk naar Genève. Dit was niet alles: de keur van de jongelieden snelde van alle zijden aan, en het leger klom weldra tot vijf á zes duizend man. In Waadtland gekomen, maakte het zich meester van de landvoogd van zijn Hoogheid, de sire Lullins. Schrijf aan uw meester," zeiden de hoofden van Freyburg tot hem, dat hij onze medeburgers generlei kwaad doe, dat uw hoofd. ons borg is voor het hunne. Overigens gaan wij hem te Genève feestelijk onthalen." Weldra wapperden de vaandels van de bevrijders op de heuvelen, die het meer omzomen. Toen verenigde zich een groot aantal jonge mannen van Waadtland rondom hen; en het leger vertoonde zich voor Morges met dertien á veertien duizend strijders. Bij hun nadering wierpen zich de bewoners dezer stad, die de hertog waren toegedaan, verschrikt in boten en vluchtten naar Savoye; de Freyburgers traden hun ledige huizen binnen, en wachtten er het antwoord van zijn Hoogheid af (3).

De landvoogd de Lullins liet niet na zijn meester te waarschuwen, en het was deze boodschap, die de afkondiging had onderbroken. De hertog, die te gelijk heftig en blohartig was, verschrikte, en werd plotseling even nederig als hij onbeschaamd was geweest. Zendende om de afgezant van Freyburg te halen, sprak hij tot hem als tot een goede vriend: "Snel naar de legerplaats van Morges," zei hij tot hem, "bevredig dit, maak om Godswil, dat uw heren terugkeren." Marti, die de grove belediging van

Karel niet had vergeten, antwoordde hem met bitterheid: "Denkt

(1) Les Mamelouks de Genève, mse., p. 143. - Michel Roset zegt hetzelfde, msc., hoek 1, hoofdstuk C.

(2) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 294. - Spon, Hist. De Genève, I, p. 326.

(3) Les Mamelouks de Genève, de Genève, p. 143. Savyon, Annales, p. 91,

gij, dat een, zoals ik, een leger de terugtocht kan doen aannemen? Draag aan uw lieden op, uw leugens over te brengen (1)." Toen zond de steeds meer beangste hertog M. De Magliau, bevelhebber van de ruitery, om de doortocht van Nyon te bewaken en "van toon veranderende" deed hij in de gehele stad bekend maken, dat "niemand zo vermetel noch zo stout zij aan iemand van Genève enig kwaad of ongenoegen aan te doen, op straffe van de strop."

Terzelfder tijd begaven zich de heer de Saleneuve en een ander raadsheer van zijn Hoogheid naar de algemene raad, maar zonder roeden, zonder garden, en met een welwillenden glimlach op het gelaat. Na het volk de verzekering van de liefde, die de hertog hun toedroeg, te hebben gegeven, verzochten zij dáár, dat men twee burgers naar Morges zou zenden, om de Freyburgers te verklaren, dat de hertog aan Genève generlei kwaad zou doen. Twee Mamelukken, Tacon en de Lestelley, vertrokken (2).

Alles veranderde in Genève. Van het plan om veertig hoofden over te leveren werd afgezien, tot groot leedwezen van Cartelier die later zeide: "Hoe jammer! zonder die Freyburgers zou men het hebben tot uitvoer gebracht (3)." Weer moed vattende speelden de Hugenoten de baas over de Faucigneranen en de andere lieden van wapenen (4)." De bewoners van de voorstad St. Gervais, die zeer tot spotternij geneigd waren, overstelpten hun gasten met liedjes, puntdichten en schimpreden. De Hugenoten leidden hun gasten een strenge vaste op (men was in de vaste) en gaven hun tot portie slechts kleine vissen, besolles (tegenwoordig féras) genaamd. "Gij zijt te goede Christenen," zeiden zij op spottende toon tot de Savoyaards: "om maar vlees te eten." Ook noemde men spottenderwijs deze krijgsonderneming de oorlog van de Besolles; die naam heeft zij in de kronieken van die tijd behouden.

Men was het niet eens te Morges. Besançon Hugues en Malbuisson, zeiden aan Freyburg voorwaarts te trekken; Tacon en de Lestelley zeiden het terug te gaan. En terwijl de opperhoofden aarzelden, kwamen de afgevaardigden van de cantons aan, en sloegen een middel-termijn voor: dat Savoye zijn troepen terugtrok en Freyburg zijn verbond. Het waren Zurich, Bern en Solothurn, die aldus van de gelegenheid zochten partij te trekken om aan Genève de enige hulp te onttrekken, die, na God, het kon redden. Door de cantons verlaten, bleven de Hugenoten verstomd. "Doet afstand," herhaalde men hun, "van het verbond met Freyburg, zonder benadeling van de vrijheden."

"Maar zij wilden het niet," zegt Bonivard, "en zij hadden de meeste stemmen." De werkelijke meerderheid van het volk stemde dus niet toe in dit noodlottig voorstel, maar het blijkt wel, dat het op nieuw werd goedgekeurd door een denkbeeldigen algemenen raad, waarbij slechts Mamelukken tegenwoordig waren.

(2) Les Mamelouks de Genève, Disc., p. 143. - Savyon, Annales, p. 91. - Bonivard, Chroniq., II, p. 357. - Manuscript van Gautier. - Le Citadin de Genève.

(3) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, Interrogatoire de Cartelier, 11, p. 247. - Savyon, Annales, p. 92.

(4) Bonivard, Chroniq., II, p. 357.

Dit gedaan zijnde, haastte zich de hertog uit Genève te trekken, met minder pracht, dan hij er was binnengekomen. De pest verving hem.

De stad verlatende, liet Karel er droevige voor gevoelens achter. De Zwitsers beschuldigden de Genèvezen van opschuddingen en van beledigingen en verklaarden voor zonderling en onwaardig, alles wat hun doorluchtige bondgenoot, de hertog, nadeel toebracht (2). De bisschop, die zich toen te Pignerol bevond, schreef aan de burgers: "Buiten gevaar zijnde van mijn zware ziekte, denk ik er de bergen over te trekken voor het nut en welzijn mijner stad; (3)" en nu herinnerde zich iedereen, dat hij zich van dezelfde woorden bediend had toen hij Navis en Blanchet had gevierendeeld. Deze tekenen waren dreigend, de hemel was vol onweer. De burgers beefden voor de kostbaarste hoofden, en afschuwelijke handelingen zouden hun angst vermeerderen en verlengen. "Sinds de oorlog van 1519 tot in 1525," zegt de geleerde secretaris van staat Chonet, verkeerde het volk van Genève in een grote neerslachtigheid (4)."

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.
Gevangennemingen van Bonivard en van Berthelier.
(April tot September 1519).

Noch de hertog, noch de bisschop waren hun plannen ten einde. De hoofden van Blanchet en van Navis, zeven maanden te voren aan de notenboom opgehangen, waren er nog, door alle winden bewogen en aan de voorbijgangers zeggende, dat de toorn van de vorsten niet bedaard was. De bisschop vroeg zich af, of die burgers, die de vrijheid in de staat eisten, nog lang zouden wachten met haar in de Kerk te eisen. Men sprak van zeer buitengewone zaken, die in Duitsland voorvielen. Een geleerde van Wittenberg had zich van de paus op een algemeen concilie beroepen, en hij maakte zich gereed om te Leipzig stellingen te verdedigen, waarin het oppergezag van de Roomse Kerk werd verworpen als strijdig met de geschiedenis van elf eeuwen en met de eigene woorden van de Heilige Schrift. Zouden deze zonderlinge, van de Germanen waardige, denkbeelden zich voortplanten, zelfs in de meer nabij Rome gelegene landstreken? Zouden Wittenberg en Genève, die twee kleine hoeken van de aarde, twee vulkanen zijn, die de bodem onder hen zouden doen schokken? Dit moest tot elke prijs verholpen worden en deze beginselen van staatkundige en van godsdienstige vrijheid, die, indien men ze niet bij tijds aanvatte, in

(1) Registers van de Raad, van de 115011 April 1519. - Bonivard, Chroniq., II, i 360. - Savyon, Annalen, p. 93. Archieven van Genève, nos. 913 en 918.

(2) *Ansultus et turnultuationes. auctoritati dueis damnum nobis extraneurn ei indignum appret.*" (Archieven van Genève, msc. no. 912).

(3) Ibid

(4) Dokument gericht aan lord Townshend (zeventiende eeuw), II, VI, 57. Manuscript van Bern. II.

de wereld zeer vreemde omwentelingen zouden kunnen tot stand brengen, moesten worden verstikt.

De bisschop, te Turijn teruggekeerd, was slechts Genève doorgetrokken; en de pest ontvliedende, had hij de wijk genomen naar Ripaille, nabij Thonou, van waar hij de

Genèvezen de hevigste klachten deed horen. "Gij houdt niet op," schreef hij hun, "praktijken op te stellen om aan de eetlust te voldoen van een hoop bijzondere personen, die vele dingen tegen hun eer en tegen mij brouwen (1). Tegen het einde van Juni verplaatste hij zich naar het kasteel van Troches, bij Dovaine. De voornaamste Mamelukken snelden tot hem in deze ouderwetsche woonplaats (2).

Zij hadden geen zeer heldere begrippen van hetgeen er in Duitsland voorviel en van de gevolgen, die er voor Europa uit zouden voortvloeijen; hun gehechtheid aan de hertogelijke en bisschoppelijke zaak sproot veeleer voort uit beweegredenen van eigen belang, uit huiselijke overlevering, maar zij gevoelden instinctmatig, dat in Genève een tweestrijd was begonnen tussen de ouden tijd en de nieuw tijd, en dat de aanhangers van de eersten al hun krachten tegen die van de tweeden moesten verenigen. Zij deden dan ook de zalen van het kasteel weerklinken van hun zware stemmen en beraamden daarin afschuwelijke samenzweringen; die mannen van het leenstelsel, hoe eerlijk zij overigens waren, weken voor geen misdaad terug om de verheffing van de vrijheid te stuiten.

Voorals was er één burger, die zij haatten, één leven, dat moest worden opgeofferd. "Vooreerst," zeiden zij tot de bisschop, wordt de dood van Berthelier vereist, en, om Godswil, Monseigneur, laat de slag snel zijn. Ten tweede is de afzetting van de oproerige raadslieden nodig. Ten derde, dat Uw Genade in de stad kome met goede degens!" De Mamelukken namen het op zich, bezigheid te vinden voor die degens, en de bisschop zeide: "Amen."

Reeds hadden de gestrengheden van de vorsten van Savoye Bonivard bereikt. Op dezelfde dag, waarop de hertog binnen de stad was gekomen, ging de prior van St. Victor er uit, in "een huichelachtige monnikspij, tussen twee vrienden uit Waadtland I, met wie hij zeer gemeenzaam was," de heer van Voruz en de abt van Montheron. "Vrees niets," zei de laatste tot hem, "wij zullen eerst naar mijn abdij gaan, vervolgens zullen wij u van daar geleiden naar Echallens, een tot Bern behorende stad, waar gij in een veilige plaats zult zijn. Maar men voerde hem naar een geheel andere veilige plaats. De priester (Montheron) en de edelman (Voruz) hadden te samen hun rekening gemaakt. Zij hadden begrepen, dat niemand in Genève meer gehaat was van de bisschop en de hertog, dan Bonivard; dat hij, in hun ogen, niet een Genèvees, maar een Savoyer was, die zijn vorst verried; zodat deze vorsten, om hem te hebben, zijn gewicht aan goud zouden geven. Daar de priorei van St. Victor een goed inkomen

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 274. M. Galiffe plaatst deze brief in het jaar 1517, ten tijde van het proces van Pécolat; het is klaar, door de inhoud en door de registers van de Raad van de vorige dag (24 Mei 1519) dat hij behoort tot het tijdatip, waarvan wij spreken.

(2) Dit kasteel bestaat nog en wordt nu, naar ik meen, bewoond door de marquis van Dovaine

was, hadden de twee trouweloze vrienden dus besloten een wisseling voor te slaan zij zouden de hertog in het bezit stellen van de prior, terwijl de hertog hen in het bezit van de priorei zou stellen. Dit huis zou natuurlijk aan de abt komen, maar deze zou van de inkomsten een jaarwedde van twee honderd gulden aan de heer van Voruz vermaken. De glans van het goud maakte de ellendelingen gek, en zij sloten hun schandelijken koop. De edelman en de abt schenen in waakzaamheid te verdubbelen, opdat de prior generlei kwaad mocht geschieden. Toen de drie reizigers te Montheron, in de bossen van de Jorat, tussen Lausanne en Echallens gelegen, waren aangekomen, werd de

prior met hoffelijkheid in een kamer gevoerd, die, zonder dat hij er gedachte op had, hem tot gevangenis moest dienen. De volgende dag trad Voruz, aan wie Bonivard zich als aan zijn broeder toevertrouwde, 's morgens in zijn kamer, zette zich tegenover hem neer, en, een blad papier op de tafel leggende, zei hij tot hem: " Doe afstand van uw priorei van St. Victor, ten gunste van Mijnheer de abt." –

"Wat!" riep Bonivard verschrikt uit, "legt gij mij hinderlagen, onder de dekmantel van de vriendschap?" –

"Gij zijt onze gevangene," hernam Voruz koel; "elke poging om te vluchten zou vruchteloos zijn." Bonivard begreep toen in welke handen hij gevallen was.

"Dus," zei hij, "in plaats van mij naar Echallens te geleiden, belet gij mij er heen te gaan." Hij verklaarde, dat hij de hand niet zou lenen tot die struikroverij en weigerde kortaf afstand te doen van zijn priorei.

"De hertog," hernam Voruz koel, "zal Berthelier en zijn gezellen doen terechtstellen; neem u in acht; indien gij niet doet, wat wij u zeggen, zullen wij u in zijn handen overleveren, en het zal een Hugenoot te meer zijn voor het schavot. Gij zijt vrij; kies: de verzaking of de dood" Bonivard had geen lust om te sterven. Zou hij die wereld, die hij zo hartstochtelijk beminde, zo spoedig verlaten? Zou hij die schoenen droom van vrijheid, van wijsbegeerte, van poëzie, waarvan de droombeelden hem zo lang hadden gewiegd, zo haastig zien afgebroken? Hij stemde in alles toe. "Goed!" zei Voruz, de akte van afstand opnemende, welke de prior ondertekend had; heengaande sloot hij de deur met de sleutel. Bonivard, die zich, nu hij arm was geworden, vrij waande, moest leren, dat de barmhartigheden van de bozen wreed waren. Hij werd onmiddellijk door Voruz en de abt overgeleverd aan de hertog, die hem door de bevelhebber van zijn lijfwacht naar Gex deed voeren. Tevergeefs zei de gewezen prior, dat zijn enig misdrijf daarin bestond, dat hij de vriend van de Hugenoten en van de Zwitsers was; Karel, in wiens (meen dit een grote misdaad was, deed hem in het kasteel van Grolée (1, op de oevers van de Rhone, op twee mijlen afstands van Belley opsluiten. Deze eerste in hechtenisneming, die twee jaren duurde, was een voorsmaak van zijn hardere en langere gevangenschap in het kasteel van Chillon. De hertog stelde de abt in het bezit van de priorei van St. Victor; Voruz ontving zijn twee honderd gulden; de bozen triomfeerden, en Bonivard gaf zich, in

(I) Grolée behoort tegenwoordig tot het departement van de Ain. - Annalen, p. 89. - Bonivard, Chroniq, 11, p. 35:1. Aantekening van de leraar Chaponnière

de eenzaamheid, aan sombere gedachten over. Moesten dan de nieuw tijden van licht en van vrijheid in de diepte van een kerker een aanvang nemen?

Toen de hertog de eerste slag had geslagen, was het de beurt van de bisschop. Hij nam zijn rusttijd; hij ging van Ripaille naar Troches, van Troches naar het kasteel van Bonne, van daar naar andere naburige plaatsen, en bezigde zijn gehele bisschoppelijke ijver, om soldaten te werven. Inderdaad, de 16de Augustus maakten landlieden uit die velden die te Genève gekomen waren, bekend, dat de bisschop oorlogslieden verzamelde om in de stad binnen te komen. De syndicus de la Mare en een van zijn ambtgenoten, verontrust over de toekomst van de gemeente, vertrokken dadelijk naar Bonne en bevalen de stad aan de bisschoppelijke zachtmoedigheid van Jan aan. a, Helaas l" zeiden zij, "zij wordt te gelijker tijd getroffen door de dubbelen gesel van de pest en het zwaard." Even leugenachtig als zijn neef, antwoordde de kerkvoogd: tMen heeft u bedrogen, Mijn heren; zonder twijfel zal ik morgen binnen Genève komen, maar slechts met honderd of honderd-vijftig voetknechten tot mijn lijfwacht. Ik wil er vrolijk met de burgers leven en iedereen in zijn goed recht beschermen."

De la Marc en zijn vriend geloofden, wat Jan van Savoye hun zeide, en kwamen het berichten. Men was in de stad enigszins gerust gesteld; die kleine bisschop, krachteloos, zwak en nabij de dood als hij was, scheen niet zeer verschrikkelijk. Men besloot ten minste de ontevredenheid en de vrees, die in het diepste van de gemoederen huisvestten, te verbergen. "Dat de winkels gesloten zijn, even als op een feestdag," zei de raad, y en dat al diegenen, die paarden hebben, Monseigneur te gewet gaan!"

Zaterdag, de 20sten Augustus 1519, waren de syndici en het grootste gedeelte van de stad op de been. Te vier ure in de namiddag, zag men het geleide van Monseigneur opdagen; de trouweloze prelaat, die de edelsten onder de burgers kwam ter dood brengen, beschouwde met een loos voorkomen de schone ontvangst, die hem gedaan werd. Zes honderd soldaten, ruw en kloeke mannen, omringden de herder van Genève; I, de bisschop," zeggen de jaarboeken, had dit aantal noodzakelijk geacht, om Berthelier gevangen te nemen." Zich herinnerende, dat Jan slechts honderd of honderdvijftig mannen van wapenen zou medebrengen, telden de Genèvezen, en vonden er zes honderd. Zij verstonden, dat de intocht van de kerkvoogd een tweede editie van de intocht van zijn Hoogheid was. Voldaan over het goede onthaal, dat hem ten deel viel, begaf zich de bastaard onmiddellijk naar zijn paleis, en deed zonder uitstel de algemenen raad voor de volgende dag bijeenroepen. De droefheid vervulde de harten.

Toen het volk zich, 's Zondags morgens, verzameld had, verscheen de hertog, omringd door zijn raadslieden en door zijn hovelingen. 1 lij scheen slechts één ademtocht des levens te hebben, maar zijn sombere en woeste blikken kondigden strenge maatregelen aan. v Niet vele dogen meer te leven hebbende, wil Monseigneur," zei zijn geestelijke rechter" dat vóór zijn verscheiden alle zaken in orde gebracht worden. Hij heeft dus krijgslieden met zich genomen, om al wie waanzinnig genoeg zijn mocht om zich tegen hem te verzetten, te kastijden (1)."

Dit dreigende woord uitgesproken hebbende, keerde de bisschop haastelijk in zijn paleis terug en sloot er zich twee dagen op, zonder enig teken van leven te geven. Hij had zijn eerste slachtoffer gekozen, en peinsde in stilte over de middelen om het op te offeren. y Hij hield zich stil," zegt Bonivard, a wakende over Berthelier, die hij als de ram van de kudde beschouwde." Gedurende die tijd hielden zijn huurlingen zich niet stil. Bij de Hugenoten gehuisvest, ontnamen zij hun alles, wat zij konden meepakken; indien men zich tegen hen verzette, bezigden zij beledigende woorden; zij gingen hier en daar op buit uit; maar de bisschop verbrak zijn stilzwijgen en zijn onbewegelijkheid niet. Dit stilzwijgen beangstigde de gehele stad, en ieder wachtte af, wat daaruit zou voortkomen (2).

Een enkel man in Genève had een rustig hart en een helderen blik; het was Berthelier. Hij had noch bij de intocht van Karel, noch bij die van de bastaard de vlucht willen nemen; Tevergeefs smeekte men hem nog, naar Freyburg te wijken; alles was nutteloos. Hij verwachtte de dood; de bedrieglijkheid (piperie) van de hoop, zoals men zich toen uitdrukte, vermaakte hem niet. "De wolf is in de schaapskooi," zei men tot hem, " en gij zult zijn eerste slachtoffer zijn." Berthelier luisterde, glimlachte en ging verder. Volgens hem kon er in het leven geen enkele ramp zijn voor den- gene, die begrepen heeft, dat het verlies van het leven geen ramp is. Hij verwachtte met kalmte dat tragisch einde, dat hij zelf had aangekondigd; elke dag stelde hij zich bloot aan de aanslagen van zijn vijanden. sinds de aankomst van de bisschop ging en kwam hij overal, als voorheen; men zou gezegd hebben dat hij de dood naliep, in plaats van die te ontvluchten (3).

Buiten de stad, in een eenzaam oord, dat toen Garvasa werd genoemd (een naam, waarvan men nu Savoises heeft gemaakt), was een vreedzame weide, welke de Rhone met hare snelvlietende wateren bespoelde; het was de meest geliefkoosde plaats van afzondering van Berthelier. Verwijderd van de luidruchtigheden van de stad, gezeten aan de schilderachtige oevers van de Rhone, en hare blauwe wateren met snelheid aan zijn voeten ziende stromen, dacht hij ai de snelheid van de tijd, en een ernstigen blik slaande in de toekomst. vroeg hij zich af, wanneer Genève vrij zou zijn. Hij kv lis gewoon, zeggen de jaarboeken, "zich daar elke dag te gaan verlustigen, en hij liet niet na het te doen, hoewel hij toen zoveel vijanden in Genève had (4)."

Op Dinsdag, de 23sten Augustus, ging hij tegen zes of zeven uur uit, om in zijn geliefkoosd afzonderingsoord de morgenlucht te

(I) Les Mamelouks de Genève, msc., p. 149.

(2) Ibid.

(3) Bonivard, Chron., II, p. 362. - Galiffe, Notices Bicigraphiqnés" p. VI

(4) Sayon, Annales p. S17. Savyon, noemt deze plaats Perieua.

gaan inademen (1). Berthelier was nog geen veertig jaar oud; alles verkondigde hem, dat zijn einde nabij was; maar hij bereidde zich voor om, zonder hartstocht en zonder schrik, van het leven tot de dood over te gaan. Hij bezat een klein wezeltje, dat zijn vreugde was." "Tot grotere minachting van zijn vijanden," had hij dit aanvallig van die in zijn boezem genomen en hij ging zo in zijn tuin zich daarmede vermakende." De bisschopsleenhouder, die van deze morgenwandelingen wist, had een zeker aantal soldaten bevel gegeven, buiten de muren van de stad post te vatten, terwijl hij zelf, er binnen blijvende, zich voorbehield Berthelier van achteren te vangen. Op het ogenblik dus, dat deze zou uitgaan, rukte de troep, die hem wachtte, voorwaarts. "Altijd gelaarsd en gereed om naar de onbekende stranden van de eeuwigheid te vertrekken," dacht Berthelier er niet aan de stad weer binnen te gaan en de kinderen van Genève te roepen; hij week niet af van zijn weg, hij ging voort zacht zijn wezeltje te strelen, dat, levendig en vlug als het was, met vrees zijn kleine zwarte ogen bewoog, en " hij ging recht op de mannen van wapenen af, even fier alsof hij het was, die hen ging vangen (2)."

Zij ontmoetten elkander bij de Crets (de wijngaard), zegt een manuscript, voor de herberg de Gans (3), en de bisschopsleenhouder, die aan de Crets van zijn muilezel afdaalde, hem tezelfdertijd bereikende, legde hem de hand op de schouder, zeggende: "In de naam van Monseigneur van Genève, neem ik u gevangen." en maakte zich gereed, hem zijn degen te ontnemen. Berthelier, die slechts een enkelen maal op zijn geducht fluitje behoefde te blazen om hartstochtelijke verdedigers te verzamelen, bleef kalm zonder begeerte naar wraak, en stelde bedaard de bisschopsleenhouder zijn zwaard ter hand, zich tevreden stellende hem met een edele fierheid te zeggen " Wacht u voor hetgeen gij met deze degen doen zult, want gij zult er rekenschap van geven." Dadelijk plaatste de bisschopsleenhouder hem in het midden van zijn soldaten, en Berthelier begaf zich op weg, altijd zijn wezeltje bij zich hebbende; het kleine van die stak verschrikt zijn aardig kopje in de boezem van zijn meester, en deze stelde het gerust door tedere lief koningen. Zo kwam hij aan het kasteel van het Eiland, en overall, zelfs tot in de kamer van de gevangene (4), wachten uitzettende, sloot de bisschopsleenhouder hem in de zogenaamde lesarstoren op.

Op dezelfde plaats, waar eertijds door de vernietiger van de vrijheden van Rome muren waren opgetrokken, moest de nederige en onbekende burger, die toch een van de stichters van de nieuw vrijheden was een bloedige gevangenis vinden (5).

In deze sterkte opgesloten, en omringd door wachters, die in

(1) In de Registers van de Raad staat geschreven, onder de dagtekening van Dingsdag, 23 Augustus, de heden gedane inhechtenis-neming; Bonivard spreekt van Maandag, te zes ure. Het zou kunnen zijn, dat de gevangenneming Maandag avond had plaats gehad, maar wij hebben ons gehouden aan de Registers van de Raad, wier nauwkeurigheid verheven moet zijn boven die van Bonivard, die toen afwezig was van Genève.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 369.

(8) Les Mamelouks de Genève, mee. p. 149.

(4) Registers van de Raad van de 23ste Augustus. - Bonivard, Chroniq., II, p. 362.

zijn kamer en rondom het kasteel op en neer wandelden, gevoelde Berthelier zich vrijer dan die allen. Wij zeggen niet, dat hij die vrijheid gehad heeft, welke het Christendom geeft; wellicht had hij de kalmte, die zijn ziel vervulde, meer uit de Tusculanen van Cicero, dan uit het Evangelie geput; niettemin is het onmogelijk in hem niet een edel, ernstig, wij zouden bijna zeggen, christelijk beginsel te erkennen. De dood ziende naderen, zei hij tot zichzelf, dat het er alleen op aankwam die het masker af te rukken, dewijl zich daaronder het gelaat van een vriend bevond. Sterven wat is dat? stelt de minste van de soldaten er zich niet op het slagveld aan bloot? Was niet de dood, die hij weldra voor de onafhankelijkheid van zijn vaderland zou sterven, duizendmaal roemrijker en zachter, dan die van een huurling?

"Dolce et decorum pro patria mori (I)."

Echter was zijn hart onrustig. Die schone velden, die hij zo zeer beminde; die bevallige oevers van het meer en van de Rhone; die bergen, welker eeuwig ijs in de gloed van de ondergaande zon weerkaatste; die vrienden, wier afgod hij was; zijn vaderland vooral, en de vrijheid, die hij daarvoor had willen verwinnen. al deze beelden vertoonden zich aan hem in zijn gevangenis en maakten zijn hart diep bewogen. Maar weldra kwam hij weer tot meer bedaarde gedachten; hij hoopte dat zijn dood de bevrijding van Genève zou kunnen aanbrengen, en hij herkreeg zijn moed. Niettemin nam hij geen tergende houding aan en toonde aan de soldaten, die hem omringden, slechts een eenvoudige en oprechte ziel. Zijn klein lievelingsbeestje vermaakte zich nog op zijn schoot; verwonderd over wat hem omringde, opende het wezeltje, bij het minste gerucht, zijn korte en wijde oren. Berthelier lachte het toe en streelde het. "Om zijn wachters beter te bespotten," zei de Prior van St. Victor, "speelde hij met zijn wezeltje (2)."

Bonivard, die genegen was de dingen van hun schaduwzijde te beschouwen, zag een bespotting daar, waar slechts zachtmoedigheid bestond. Getroffen door zoveel geduld en moed, zeiden inderdaad de wachters, die hardvochtige en Onstuimige mannen waren, tot Berthelier. "Vraag aan Monseigneur om genade." – "Welken seigneur?" Monseigneur de hertog van Savoye, uw vorst en de onzen." – "Hij is mijn vorst niet," was zijn antwoord; maar al ware hij het, dan zou ik hem geen genade vragen, want ik heb niets verkeerd gedaan. Het staat aan de slechten, genade te vragen, en niet aan rechtschapene lieden. – Dan zal hij u doen sterven," zeiden de wachters. Berthelier antwoordde niet. Maar enige ogenblikken daarna de muur naderende, rtelireef hij daarop deze. woorden: Non morior" sed vivam et narrabo upera Domini. *"Ik zal niet sterven, maar ik zal leven en ik zal des Heeren werken verhalen."*

Deze plaats van de 118de psalm, waar de Messias door de mond van David spreekt, duidt ten minste in Berthelier een zekere bekendheid aan met de heilige Schrift; wellicht toont zij, dat zijn ziel in God zich van alle bekommelingen had ontslagen (3).

(1) Horatius, Oden.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 369.

(3) Bonivard Chroniq., 11, p. 303. Savyon, p. 79. - Spon, l'Histoire de Genève, I, p. 343.

Op het ogenblik (1519), waarop de Christenen, zich verlatende op de Bijbel, te Wittenberg tegen de onbeperkte macht in de geestelijke orde opstonden, verhieven zich te Genève burgers, zich grondende op de aloude grondwetten van de vrijheid, tegen de onbeperkte macht in de wereldlijke orde. Er had toen geen ineensmelting van deze beide beginselen plaats. Luther werd niet vrijzinnig; Berthelier werd ongetwijfeld niet Protestants.

Maar in de tegenwoordigheid van de dood zocht deze grote burger zijn vertroosting in het woord van God en niet in de kerkelijke vormen van de priester, hetgeen het wezen van het protestantisme is. De Bijbelplaats, die hij op de muur schreef, heeft betrekking op de opstanding van de Zaligmaker. Vond Berthelier in deze herschepping van de koning van de gelovigen een vaste reden om voor zichzelf een opstanding, een roemrijke herschepping te verwachten? Hoopte hij, na de tegenwoordige wereld, op een verheerlijkte wereld van onvergankelijke schoonheid, de eeuwige woonplaats van de kinderen Gods? - Wij willen het hopen.

TWINTIGSTE HOPESTUK.

Philibert Berthelier martelaar voor de vrijheid. Vrees en onderdrukking in Genève. (Augustus en September 1519.)

De gevangene werd weldra, door de komst van de officieren van justitie, aan zijn heilzame gedachten ontruikt. Volgens het recht van Genève kon hij slechts door de syndici geoordeeld worden, maar de bastaard wachtte zich wel voor dit wettig gerechtshof, en daar hij geen rechtschapen man vond, die een onrechtvaardig rechtsgeding wilde op zich nemen, gaf hij het opperrechterambt aan een man van Chambery" toen te Genève woonachtig, een gewezen tandetrekker," zeggen de geschriften van die tijd, Jan Desbois genaamd. Trots op zijn bediening, wilde deze geïmproviseerde rechter het verhoor beginnen. "Wanneer de Heren Syndici, die mijn rechters zijn, mij zullen verhoren, zal ik hen antwoorden," zei Berthelier; "maar niet u, wie het niet toekomt zulks te doen." - "Ik zal terugkomen," zei Desbois, na deze nutteloze poging, en ik eis u op, om mij dan te antwoorden. De opperrechter ging de bisschop het weinig voldoende début van zijn hoge bedieningen bekend maken (1). De ontroering was algemeen in Genève. De vriend van de vrijheden, de stichter van het verbond wie de een aanraakt, raakt de ander, was op het punt van zijn geestdrift voor de onafhankelijkheid met zijn leven te boeten. De stoutmoedige geesten, die de oude tijranniën trotseerden, wilden, dat men de handeling van de bisschop als een knevelarij zou beschouwen, (hetgeen zij inderdaad was),

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 363. - Spon, Hist. De Genève, I, p. 343. - Savyon,

en dat men de wet gewapenderhand zou ondersteunen, door Berthelier te bevrijden. Maar de overheidspersonen gaven de voorkeur aan een meer gematigden gang. De grote raad was in allerijl bijeen gekomen; op zijn verzoek, begaven de syndici zich tot de bisschop. "Monseigneur," zeiden zij tot hem, "Berthelier is, in overeenstemming met de wetten, vrijgesproken; nu is hij gevangen, zonder beschuldiger, zonder

voorafgaand onderzoek. Indien hij onschuldig is, dat men hem in vrijheid stelle, indien hij schuldig is, dat zijn veroordeling ons wonde in handen gegeven; veroorloof in uw stad geen inbraak op de vrijdommen." "Het is waar," zei de bisschop, "dat er geen beschuldiger is, maar de faam neemt diens plaats in; geen voorafgaand onderzoek, maar de wereldkundigheid van het feit vervangt het; wat betreft de rechters, die dit aangaat, daar de belediging de vorst is aangedaan, komt het zijn officieren toe haar te vervolgen." Het schaap in zijn hol gesleept hebbende, wilde de wolf het niet weer afstaan (1).

Toen men deze rechtsweigerings vernam, deed de krachtigste partij zich luide horen. Men vroeg of er een heiliger plicht was dan de onschuld te bevrijden? Of het volk met onverschilligheid rechten, die het sinds onheugelijke tijd toebehoorde, kon zien vertreden door een vorst, die gezworen had, ze te verdedigen? Vrezende, dat het onweder mocht losbarsten, besloten de bisschop en de zijnen, de oproerling haastelijk van kant te maken. De zaak duurde geen twee dagen, zoals Bonivard zegt; alles geschiedde op een enkelen dag, de 23en Augustus, tussen zes of zeven uren des morgens en vier uren na de middag (2).

Berthelier bemerkte, wat er gereed gemaakt werd; maar zijn bedaardheid verliet hem niet. Hij herinnerde zich, dat, volgens enige wijzen van de oudheid, het vrijwillige offer van hun leven, dat onschuldige mannen uit liefde tot hun volk brengen, een geheimzinnige kracht heeft om het te redden. Had men zulks niet gezien bij de Grieken en Romeinen? En was het niet door de lansen van de vijand in zijn borst te stoten, dat, bij die verbondenen zelf, die Berthelier zo zeer had bemind, Arnold van Winkelried Zwitserland bevrijdde? Maar indien Berthelier Genève wilde redden, wilde Genève ook Berthelier redden. Mannen, die een juist oordeel bezaten, vrienden van het recht, steunpilaren van de aan de burgers gezworen vrijdommen begrepen, dat de oude wetten van de staat meer eerbied verdienden, dan het despotisme van een meinedige en wrede vorst. Het kasteel, waar zich de bevrijder bevond, en dat een bijzonder eigendom van het huis van Savoye was, was door hetzelfde sinds lang gevrijwaard voor een aanslag; maar Champel, de gewone plaats van de terechtstellingen, was op een zekere afstand van de stad; het ogenblik, waarop hij derwaarts zou gevoerd worden, zou het gunstig ogenblik zijn. Nauwelijks zal Berthelier honderd schreden buiten het eiland gedaan hebben, of, als een enkel man opstaande, en van alle kanten optrekkende, zullen de Hugenoten hem ontrukken aan scherprechters,

(1) Registers van de Raad, mac., 23 Augustus 1519. - Galiffe, Matériaux pour l'histoire.

(2) Men vergelijke de registers van de Raad van 23 Augustus 1519 en 1526.

die, voor de wet van de mensen en voor het recht van God, slechts zijn moordenaars zijn.

Deze geruchten kwamen de bastaard ter oren, die bijgevolg zijn maatregelen nam. Zijn zes honderd mannen van wapenen werden op de been gebracht, en al de Mamelukken voegden zich bij hen. De bisschopsleenhouder deed een detachement in goede orde aan de zijde van St.-Gervais (rechter-oever) plaatsen, om de toegang tot het eiland voor de bewoners van de voorstad te sluiten; het grootste gedeelte plaatste hij " gewapend en geregeld in slagorde geschaard," op de linker-oever, zodanig dat zij de brug, de Rhonestraat en de daarin uitlopende bezet hielden. Onder de Savoysche bevelhebbers, die aan deze gerechtelijke moord de wijding van hun tegenwoordigheid gaven, bevonden zich François van Ternier, heer van Pontverre, een geestdriftig, gewelddadig man, en toch met een edelmoedig karakter. Het bloed van Berthelier, dat

weldra zou vergoten worden, ontstak in zijn ziel een dorst, die het bloed van de Hugenoten alleen kon lessen; sinds die ogenblik was Pontverre de meest verwoede vijand van Genève en van de Genèvezen. Maar (gelijk de heidense oudheid zou gesproken hebben), de verschrikkelijke Némésis, die dochter van Jupiter en van de Nacht, de godin van de wraak cii van de wedervergelding, in de een hand een flambouw en in de andere een zwaard houdende, moest hem eenmaal, slechts op enige schreden afstand van de plaats, waar het bloed van Berthelier weldra zou vloeien, treffen, en de met het straffen van de misdaad belaste Goddelijke rechtvaardigheid zou deze onrechtvaardigen dood in zijn eigen bloed wreken (1).

Toen alles gereed was, trad Desbois met een biechtvader en een scherprechter de gevangenis binnen. "Ik eis u ten tweeden male op, om mij te antwoorden," zei hij tot Berthelier. De edele burger weigerde. "Ik eis u op ten derden maal," hernam de gewezen tandmeester, "en dit op straffe van het hoofd te worden afgehouden." Berthelier antwoordde niets, hij wilde slechts zijn wettigen rechters, de syndici, antwoorden. Overigens was het hem bekend, dat deze aanmaningen slechts voor de vorm waren; dat hij niet een beschuldigde, maar een slachtoffer was.

Toen sprak de opperrechter, zonder anderen vorm van proces, het vonnis uit: "Philibert Berthelier, daar gij u oproerig hebt betoond tegen mijn zeer geduchte heer, en de uwen, veroordelen wij u, het hoofd te worden afgehouden tot op de scheiding van ziel en lichaam; uw lichaam gehangen aan de galg van Champel, uw hoofd met een spijker vastgeslagen aan een galg, nabij de rivier van Arve en uw goederen verbeurd verklaard ten voordele van de vorst."

Toen stelde de opperrechter aan Berthelier de biechtvader voor, wie hij niet veel bijzonders zeide."

Vervolgens trad de derde persoon, de scherprechter, voorwaarts en knevelde hem (2). Van alle zijden in Genève waren de blikken gericht op het kasteel van het eiland. Zijn oude poorten ontsloten zich; de wachten traden het eerst naar buiten, de opperrechter kwam daarna, vervolgens kwam

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 365. - Savyon, Annalen, p. 98. - Spon, Hist de Geneve, Lp. 844.

(2) Savyon, Annales, p. 95. - Bonivard, Chroniq, II, p. 866

de scherprechter, Berthelier vasthoudende. De houding van de martelaar verkondigde de grootheid van zijn ziel. Tussen het kasteel en de vloed bevond zich en bevindt zich nog een kleine enge plaats, zodanig door de Rhone en door het fort beschermd, dat vijftig man haar tegen al de burgers van Genève zouden hebben kunnen verdedigen. Het was de vorstbisschop, een geleerde in de kunst van de tirannie, niet onbekend, dat indien het slachtoffer, dat moet geofferd worden, bij het volk bemind is, men het in de gevangenis, op een binnenplaats, op een eng plein of in een gracht de doodslag moet geven.

Enige schreden gedaan hebbende, bevond zich Berthelier tussen het kasteel en de vloed: " Doe uw gebed," zei toen de opperrechter tot hem. De held begreep, dat hij nu zou gedood worden, hij deed "een kort gebed," en opstaande, maakte hij zich gereed om "enige toespraak te doen, alvorens te sterven " om aan de vrijheden van Genève een laatste hulde te brengen. "De opperrechter wilde het niet dulden," en zich tot de beul wendende, zei hij tot hem: " Verhaast uw dienst." –

"Op de knieën!" zei deze man tot het slachtoffer. Toen riep Berthelier, hetzij dat hij zijn smart over de donkere toekomst van zijn medeburgers wilde uitdrukken, het zij

dat hij ontroerde van zich opgeofferd te zien zonder dat een enkele van zijn vrienden verscheen om hem te verdedigen, neerknielende uit: " Ach! Mijn heren van Genève!" Dit was zijn ganse toespraak; nauwelijks had hij die kreet geslaakt "of de beul onthoofde hem; het was de 23sten Augustus 1519."

De bisschop had het goed weten aan te leggen. Deze wrede man geleek meer op het wilde beest, dat de schapen verscheurt, dan op de herder, die ze beschermt; hij was werkelijk *tremendae velocitatis animal* "een van die met een verschrikkelijke snelheid geweest," gelijk Plinius, van de tijger sprekende, zegt. De herder was niet meer, dan een moordenaar. De Genèvezen, ween hij had moeten ten vader zijn, keerden zich met afgrijzen van hem af, en de wrekende engel van de onschuldigen bereidde zich, om hem, in zijn dood, door een verschrikkelijke wedervergelding te bezoeken. Tevergeefs zouden de wateren van de Rhone gedurende eeuwen over dit kleine plekje stromen; er zijn daar bloedvlekken, die al de stromen nooit zullen uitwissen (1).

Toch was het wel het plan van de bisschop, dat Berthelier naar de plaats van terechtstelling van de misdadigers werd gevoerd; hij had alleen verstandiger geoordeeld er hem dood, dan levend heen te voeren, op deze wijze zeker zijnde, dat de kinderen van Genève hem de vrijheid niet zouden hergeven. Men plaatste het onbezielde lichaam van de martelaar op een kar; de beul klom er op en bleef er staan, het hoofd van het slachtoffer in de hand houdende.

Een algemeen afgrijzen beving het ganse volk, en uiterst bedroefd van hun vriend niet te hebben kunnen redden, sloten verscheidenen zich in hun huizen op, om er hun schande en hun haat te verbergen. De lange stoet, van het kasteel van het Eiland vertrokken, trok echter voorwaarts, geopend en gesloten door vreemde soldaten; in het midden was de kar, die het lijk droeg, en onmiddellijk daarachter verscheidene Mamelukken, "voorwaar van de niet geringen, met grote onbeschaamdheid, spottende met hun eigen ongeluk; maar de rechtschapen lieden durfden zich niet doen horen, aangezien het goed recht moet buitengesloten blijven wanneer de kracht regeert" (1).

Droevig en verontwaardigd verschenen echter enige Hugenenoten voor hun deur of in de straten. Pronkende op zijn zegewagen, vertoonde toen de beul naar alle kanten, uit spottend, het hoofd van de martelaar; en riep uit: "Ziet hier het hoofd van de verrader Berthelier; neemt er allen een voorbeeld aan!"

De stoet zette haar tocht voort tot Champel, waar de beul, aangekomen zijnde, het hoofd van de vader van de Genève'sche vrijheden aan de galg ophing. Van dáár, ik weet niet door welke verfijning van wreedheid, begaven zich de soldaten naar de brug van Arve, en het hoofd van de dode, die zo dikwijls de bisschop had bevreesd gemaakt, werd opgehangen op dezelfde plaats, waar die van Navis en van Blanchet langen tijd waren geweest. De kerkvoogd schepte er vermaak in, de herinnering aan zijn vroegere slachterijen te verlevendigen.

Zo was de welwillende man, die iedereen beminde, de heldhaftige burger, rondom wie zich al de hoop van de vrienden van de vrijheid samentrok, door zijn bisschop opgeofferd. Dit zo overhaaste, zo onwettige, zo treurige uiteinde vervulde de Genèvezen met afgrijzen. Het lot van de weduwe en van hare kinderen vertederde hen; maar dat van Genève deed hen nog dieper ontroeren.

Berthelier was gestorven als slachtoffer van de liefde voor het vaderland; en deze liefde, die een aantal andere harten deed kloppen, ontrukte tranen, zelfs aan de meest baatzuchtigen. Niet slechts tot de zinnen spraken dat aan de galg gehangen lichaam dat bij de brug van Arve vastgehechte hoofd, de herinnering van de lijkstaatsie; de zielen waren, als door een geweldigen slag, vanéén gereten, en verscheidenen

weigerden elke vertroosting. Toch waren er fiere en onverschrokken geesten, die, niet kunnende wenen, zich vergenoegden met te vervloeken. Men zag ze hier en daar somber en stilzwijgend in de straten, en hun uiterlijk, hun toon, hun houding, hun spottende en bittere woorden waren de uitdrukking ener onuitsprekelijke verachting voor de moordenaars. Zij herdachten in hun geest die zonderlinge worsteling, waarin de wrede vorsten gewikkeld waren met een edelmoedig, eenvoudig, arm, maar vrij burger. Aan de een zijde de luister van een troon, de heerlijkheid van het priesterambt, legers, beulen, pijnbanken, schavotten, en al de verschrikkingen ener grote mogendheid; aan de andere zijde een nederig man, die zijn vijanden niets tegenstelde dan de adel van zijn karakter en de onverwrikbare vastheid van zijn moed. De strijd was ongelijk; het hoofd van de grote burger was dan ook gevallen. Half dood van vreugde beschouwde een bisschop het bloed van een van zijn parochianen, waarin hij zich de voeten baadde, terwijl hij stoutmoedig alle rechten van het land schond. Maar, (dit was de troost van deze fiere burgers), dit ver-

(1) Bonivard, Chroniq" II, p. 368

goten bloed zou een vreselijke stem doen horen. Het beledigde recht en de bebloede vrijheid zouden een langen en smartelijke kreet slaken. Die kreet zou doordringen tot het Bondgenootschap van de Zwitsers. De bergen en de dalen, de kastelen en de hutten, de steden, de landelijke woningen, al de echos van de Alpen zouden hem als om strijd herhalen, en eens zouden duizenden armen zich verenigen om een klein, onwaardig verdrukt volk te verdedigen.

De dood van Berthelier moest nog ernstiger gevolgen hebben. Zijn vijanden hadden gewaand, in hem de vrijheid te doden. Wellicht maar dit was een van die doden, die door een roemrijke opstanding gevolgd worden. De strijd, die pas was geleverd, was een van die, welke een edelmoedig bloed kosten, maar die tot de eindoverwinning leiden. Indien het tarwegraan in de aarde niet valt, en sterft, zo blijft het alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort (2). De godsdienstvrijheid heeft in alle landen van de Hervorming sinds drie eeuwen een tal van martelaars gehad; maar de edelste martelaars van de staatkundige vrijheid, in de nieuw tijd, zijn, indien mijn oordeel niet dwaalt, te Genève gevallen, en hun dood is voor de algemene zaak van de beschaving niet nutteloos geweest. Cruciale, torquete darnnate sanguis christianorum, semen. *Het bloed van de martelaren is een zaad*, - een zaad, dat wortels schiet en vruchten dmacht, niet alleen op de plaats, waar het werd uitgestrooid, maar in vele andere delen van het heelal.

De vrienden van Berthelier waren getroffen geweest door zijn verachting van de dood, door zijn verzekerdheid van een eeuwig leven. Het was alsof zij nog de edele hulde hoorden, die hij van de onsterfelijkheid had gebracht. Een van hen schreef dan ook voor hem dit schone grafschrift:

*Quid mihi mons nocnit Virtus post fata virescit,
Nee cruce, nee gladdio saevi. perit illa tyranni (3).*

Men ziet het, het denkbeeld ener opstanding, van een leven na de dood, waarover geen enkel mens enige macht heeft, schijnt in de geest, hetzij van Berthelier, hetzij van zijn vrienden, heersende te zijn geweest. Die man is geen gewoon martelaar voor de vrijheid geweest.

"Voorzeker," zeiden anderen, " dat onlangs uitgesproken woord: na God, hebben de helden en de stichters van de Republieken en van de rijken het meeste recht op

menselijke verering (4), is waar."

De bisschop haastte zich van zijn overwinning partij te trekken. "De dood van Berthelier," zegt zijn vriend Bonivard, geeft de tiran veel vertroosting, want daar de ram is vernietigd, heeft hij schoon spel om de nu verstrooide schapen te behandelen." De kerkvoogd begon dus verder te gaan, en ondernam in Genève veranderingen te bewerken, Eerst besloot hij de regering te veranderen.

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 297 en 298.

(2) Evan. Johannes, hoofdst. XII12, vers 24.

(5) Welk kwaad heeft de dood mij gedaan? de deugd bloeit na het verscheiden; zij vergaat noch door het kruis, noch door het zwaard van de tirannen.

(4) Machiavel

Vier dagen na de terechtstelling verzamelde hij de algemenen raad, en het aanzien van een overwinnaar aannemende, verscheen hij daarin met een talrijk gevolg. "Wij, Jan van Savoye," zegt hij in het document, dat ons bewaard is, "bisschop en vorst van Genève, de onenigheden van deze stad vernemende, hebben niet gevreesd er met grote kosten heen te komen om op haar gewapenderhand het krachtdadigst werkende hulpmiddel toe te passen; en wij hebben als een goed herder gearbeid."

De hertog van Savoye, die deze stad bijzonder bemint, er hebbende willen binnenkomen, zijn de syndici en de onruststokers met een ongelooflijke verwaandheid stout tegen een zo zachtaardig (1) vorst opgestaan; en indien deze doorluchtige vorst niet door barmhartigheid was bewogen geworden, indien hij niet door zijn goedertierenheid de liefde van de Heiland had overtroffen (2). Zouden wij allen zijn omgekomen."

Na deze vreemde woorden van een bisschop, die de hertog boven Jezus Christus plaatste, op hetzelfde ogenblik, waarop deze vorst zich juist medeplichtig had gemaakt aan een moord, vroeg de geestelijke rechter, meester Chappuis: "Is het niet zo, zegt?" Alleen Mamelukken waren tegenwoordig bij de vergadering en onder hen bevonden zich lieden, die geen ragt hadden er te zijn. Verscheidene stemmen riepen: "ja! ja!" Het was toon de regering van de vrees. De syndici, "liever de prelaat hun staven, dan hun hoofden willende ter hand stellen," zegt Bonivard, leiden dan ook voor hem de tekenen van hun macht neer. De volgende dag verkoos een nieuw algemene raad vier Mameluksche syndici: P. Versonay, P. Montyon, P. De Fernex en G. Danel, die overal en in alles deden, wat de hertog en de bisschop wilden. Dezelfde dag sloot men de Hugenoten van de beide raadsvergaderingen uit; en de bisschop verbood aan al de burgers wapenen te dragen en zich in de nacht te verzamelen, op straffe van vijf en twintig livres boete en twee trekken met het trekzeel (3).

De smart en de vrees vervulden alle harten. Het was, alsof er over Genève een van die treurige lijkkleden lag, die men over de doden, uitspreidt. Niemand verroerde zich, niemand sprak; alles was onbewegelijk en stom; men rook de lucht van het despotisme, zij drukte op de gemoederen en verdoofde ze. Besançon Hugues, A. Lévrier en de andere vaderlanders trokken zich aan hun haardsteden terug; maar zij hadden de hoop niet verloren; zij verwachtten in stilte, dat God op nieuw in hun vaderland de zaak van de vrijheid zou doen zegepralen (4). Enige moedige zielen ontwaakten evenwel weldra en begonnen zich te bewegen. De vaderlanders hadden behoefte gezamenlijk hun smart uit te storten; men kwam de bisschop berichten, dat "verscheidene personen van de sekte van de Hugenoten (5) heimelijk in verschillende plaatsen bijeen kwamen." Toen begonnen de ver-

(1. Tam mansuetum prineipem."

(2). Nisi fuisset ent. (Men zie de gehele akte in de bewijsstukken van Besançonllugues) door M. Galiffe, de zoon.)

(3) Om een misdadiger op de folterbank uit te rekken. De vert.

(4) Bonivard, Chroniq., 11, p. 270-273. - Savyon, Annales, p. 101. - Galiffe, Male7riaux puur l'histoire de Genève, II, p. 277.

(5. Ayguinocticao sectdae." (Galiffe, Matériaux par l'histoire de Genève, II, p. 164.

volgingen: "Men spaarde zomin de goeden als de slechten," zegt Bonivard, "en men legde hun valse misdaden ten laste, om zich daarover te wreken."

Een van de vrienden van Berthelier, Amedetis de Joye, had, vóór het tijdperk, waarmee wij ons bezig houden, none daad volvoerd, die in zichzelf weinig belangrijk was, maar die in Genève het eerste teken werd tot verzet tegen de Roomse bijgelovigheden.

Toen Amedeüs haar beging, twee jaren voor het tijdstip, waarop wij ons bevinden, had Luther aan Spenlein zijn schonen brief over de rechtvaardiging door het geloof geschreven, hij had de zendbrief aan de Galaten verklaard, en waarschijnlijk zijn stellingen aangeplakt. Zwingli, tot prediker te Einsiedeln beroepen, predikte daar tegen de bedevaarten, de offeranden, de beelden, de aanroeping van de Heilige Maagd en van de heiligen. Was het gerucht dezer predikingen tot Genève doorgedrongen? Het is mogelijk, want, - wij hebben het gezien, - er waren voortdurende betrekkingen tussen deze stad en de Duitse cantons. Hoe dit zij, enige Genevezen vroegen zich reeds af, of de roem van God "niet werd verlaagd door zulk een dwaas en zwaar ding, als een beeld?" Amedeüs de Joye, die wij bij de beroemde vergadering van de Molard hebben ontmoet, en wie zijn vijanden beschuldigden van de vriend van Berthelier, van Pécolat en "van vele andere schurken" te zijn, had weinig eerbied voor de lelijke poppetjes van de bisschop.

Nu was er te Genève een beroemd zwart beeld, van hout gemaakt, twee of drie voet hoog, dat St. Babolin heette. Zekere katholieken, daarvoor een grote eerbied hebbende, droegen het in lange processies en gaven het allerlei eerbewijzen. Op zekere avond dan, waren deze aanhangers van St. Babolin bij een hunner, Ami Motey genaamd, verenigd. Verontwaardigd over hun afgoderij en van gevoelen zijnde, dat het lelijk afbeeldsel meer op een duivel dan op een God geleek, ontvoerde De Joye het, en, met het plan om aan de aanhangers van de afgod een les te geven, naderde hij vervolgens het huis van Motey. Het venster was geopend, hij hoorde de gesprekken van deze kleinen vromen kring; hij vatte moed, verhief het beeld tot op de hoogte van het kozijn, en wierp het in het midden van zijn aanbidders. Het was geen redetwist van goed allooi, men moet het bekennen; maar men was in de zestiende eeuw, en de Genèvezen hadden een stout en spotziek karakter. Verschrikt beschouwden de vereerders van Babolin met verwondering hun heilige, als uit de hemel gevallen. Plotseling opende zich de deur en een verschrikkelijke stem riep hun toe: "Dat heeft de duivel gedaan en hij zal u allen straks opeten!" Bij deze woorden staat Motey op, grijpt een werpspies en maakt zich gereed om haar naar de rustverstoorder te werpen, maar de Joye maakt zich haastig uit de voeten. Er werden geen steken gegeven, noch bloed vergoten (1).

Deze daad was bijna vergeten, toen de agenten van de bisschop, vast besloten tegen de vrienden van de vrijheid gestreng te werk te gaan, de Joye deden opsluiten in het kasteel van het Eiland, waar Berthelier

(1. Galiffe pour l'histoire de Genève, 11, p. 225-228,

in geweest was, en aan de syndici (7 September 1519) verlof verzochten, hem te ondervragen en hem te folteren om hem de waarheid te ontrukken. Behalve het geval met het beeld, beschuldigde men hem bij de geheime bijeenkomsten te zijn geweest, waar de burgers zwoeren zich er tegen te verzetten, dat hun vrijheden door recht of door geweld werden geschonden (1). De syndici bepaalden, dat de Joye in de gevangenis met een gebonden voet, pede ligato, zou onderzocht worden. Het proces begon.

"Ik ben geboren van aanzienlijke, eerlijke, lofwaardige ouders," zei de Joye, toen hij voor de syndici verscheen, door welken ik deugdzaam ben opgevoed, tot op de huwbare leeftijd. Van toen af aan heb ik omgang gehad met al de rechtschapen lieden van de stad, en in het beroep, dat ik heb uitgeoefend, heb ik voortdurend een goede bekendheid genoten. Verre van de twisten te zoeken, heb ik ze met grote zorgvuldigheid vermeden en er verscheidene doen bedaren. Eindelijk, ik ben ten allen tijde getrouw en gehoorzaam geweest aan de bisschop, mijn heer (2)."

Deze woorden, die wij uit de akten van het proces overschrijven, waren geschikt om de rechters zekere omzichtigheden in te boezemen; maar er kwam daarvan niets. Eerst Claude du Bols, luitenant van de bisschopsleenhouder, vervolgens de slotvoogd van het Eiland, eisten, dat men de Joye op de pijnbank zou leggen, ten einde hem te noodzaken de misdaden, die men hem te laste legde, te bekennen (3). Men wilde vooraf de getuigen horen, die verhaalden, wat zij hadden hoorere zeggen door personen, wier naam zij zich niet herinnerden. Fraaie getuigenissen, om een man op de pijnbank te brengen! (4)

De slotvoogd had zijn plan niet laten varen; de bisschopsleenhouder kwam in persoon er bij de syndici op aandringen, hun dit genoeg te doen (5). Kon men het hun weigeren, daar het een versmader van St. Babolin betrof? Amedeus kende het Evangelie niet; zijn tegenstand tegen het zwarte beeld kwam slechts voort uit de afkeer, die het bijgeloof aan verstandige geesten inboezemt, en er was in zijn karakter meer vuur dan moed, meer voortvarenheid dan volharding. Zacht, zwak, ziek, onvermogen, beangstigd door de gedachte aan de folteringen, en al zijn lichaamsdelen reeds uit het lid gerukt ziende, smolt deze arme man in tranen weg en bood aan zijn onschuld op de relikwieën van de heiligen Antonius te bezweren. Op al de vragen, die men hem deed, antwoordde hij slechts met klachten en tranen. De bisschopsleenhouder, die geen teergevoelige ziel had, eiste opnieuw, dat hij op de pijnbank zou gebracht worden. "Mijn rechterarm is verminkt" riep de ongelukkige uit, "de pezen zijn ingekrompen." "Twee wondartsen verklaarden dat hij inderdaad het wippen niet zou kunnen verdragen, maar dat hij de foltering van de lichter zonder schok zou kunnen doorstaan (6). Er waren in de naamlijst van de beul straffen voor alle lichaamsgesteldheden, voor de zwakken en verminkten zowel als voor de sterken. De Joye, die, na de afdwalingen van de jeugd te zijn doorgekomen, een eerlijk burger

(1) Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 214.

(2) Ibid. Verhoor van de Joye, II, p. 224.

(3) Ut verftas ex ore delati eruatur." (Ibid., II, p. 221, 224.)

(4) Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 227

(5) Ibid p. 281.

was geworden, werd noch onder de woelzieken noch onder de helden gerekend. De rechters, in het nauw gebracht, vonden in de klucht van Babolin geen oorzaak om een

man ter dood te brengen; zij lieten hem in de nacht ontvluchten, aldus de schijn reddende.

De vervolgingen van de bisschop bepaalden zich niet tot een enkel bijzonder persoon. Jan van Savoye schepte vermaak in de macht en wilde de kardinalen tonen, dat hij machtig genoeg was om de opstand te onderdrukken. "Men zette in de gevangenis," zegt Bonivard, men sloeg, men folterde, men deed onthoofden en ophangen, dat het deerniswaardig was (1). Genève was verplet.

Het was niet genoeg aan mensen de hand te slaan, de vorsten van Savoye leiden die op de grondwet. De oorlog werd nog meer tegen de beginselen, dan tegen de afzonderlijke personen gevoerd. Men moest die zonderlinge verlangens, die de geesten tot nieuw denkbepelden voerden, verstikken, en een einde maken aan verbeeldingen, die de wettigheid van de onbepaalde macht ontkenden. In overeenstemming met de bisschop, maakte de hertog, ofschoon hij een vreemd vorst was, een beperkende akte van de vrijheden van Genève bekend, welke alle jongelieden (zij waren verdacht van onafhankelijkheid) uit de algemene raadsvergaderingen verbande, en die aan het volk de rechtstreekse verkiezing van de syndici ontnam. De 3den September nam de algemene raad, waarin zich weinig anders dan Mamelukken bevonden, deze artikelen stilzwijgend aan. De hertog van Savoye, door de bisschop bijgestaan, zegepraalde dus over de beginselen, rechten en vrijheden, en waande de jonge arenden, die hij eertijds had gevreesd een hogen vlucht te zien nemen, in hun nest te hebben verstikt. Vernietigd, gemuilband door een slechten vorst en een slechte grondwet, was Genève niet meer te vrezen.

De droefheid was algemeen, en men zou gezegd hebben, dat er in de gemeente nog slechts kracht genoeg was om de laatsten adem uit te blazen. Gelijk men eertijds in Israël in hachelijke ogenblikken, profeten en profetessen zag opstaan, zo hoorde men in Genève stemmen, somtijds die van de zwakste wezens, de ondergang van het volk aankondigen en Gods geduchte oordelen bekend maken. Een arm meisje doorliep gedurende drie dagen de gehele stad, niet willende eten of drinken, maar, altijd voortgaande, uitroepende: Le maz mugnier; le maz molin! le maz molu! tout est perdu "Slechte molenaar! slechte molen! slecht meel alles is verloren!"

De molenaar was de vorst, de molen was de grondwet, het meel was het volk. Alles is verloren! Het schijnt dat deze langzame, eentonige, klagelijke stem iedereen bewoog, tot zelfs de Mamelukken; men geloofde toen gemakkelijk aan het wonderbare; de bisschopsleen- houder durfde de profetes niet in hechtenis nemen. Een van de meest verlichte mannen van Genève, op dat tijdstip, de syndici Balard, zag een diepe betekenis in de zending van het meisje van Genève: "Welke zaken," zegt hij in zijn belangrijk dagboek, de zaken van de tegenwoordige tijd schijnen te betekenen (2)."

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 374.

(2) Journal van Bolard, p. 309. - Manuscript van Gautier

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Vrijheidsstrijd. Luther. Dood van de bisschop en zijn opvolger.

(1520-1523.)

De profetes had zich bedrogen; het meel was goed. Het weder, dat tot op dat ogenblik zo somber was geweest, helderde plotseling op; een zonnestraal brak door. De hertog, die huwelijksplannen had, keerde toen naar Turijn terug; de bisschop, die ernstig ziek was en een warmere lucht behoefde, trok zich terug in zijn abdij van Pignerol, en de

Hugenoten, van hun beide onderdrukkers ontslagen, verhieven weer het hoofd. Ramel, Hugues, Tacon, Bandichon de la Maison-Neuve en twee anderen begaven zich tot de bisschoppelijke stedehouder, protonotaris van de heiligen zetel, en verzochten van hem de herroeping van de met de vrijheden van de stad strijdige bevelschriften en de bevrijding van de door de bisschop ingekerkerde burgers. "In geval van weigering," zeiden zij, "zullen wij ons beroepen op de aartsbisschoppelijke zetel van Vienne (1). Zich de kerkban herinnerende, die in de tijd van Pécolat had plaats gehad, was de vicaris onthutst en stond toe wat men hem verzocht. Deze vergunning beurde de moed van de beschroomden op, en de vaderlanders hielden dadelijk vergaderingen om in het heil van de stad te voorzien. Ami Lévrier, de rechter van de moedwilligheden, deed er zich vooral horen. Berthelier was de man van de handeling geweest, Lévrier was de man van het recht; hij zag met smart de macht zich in de plaats stellen van de wet. Volgens hem moest ieder denkbeeld, dat strijdig was met het recht, bestreden worden; en het bestuur van de bisschop was niet dat van de wetten, maar van de willekeur en van de vrees. Lévrier had er voorbeelden van in zijn familie; de kerkvoogd had zijn schoonbroeder (den procureur Chambet) in de gevangenis doen werpen, omdat hij Hugenoot was, en had hem zeer hevig doen pijnigen, zodat hij er een breuk van had behouden. God heeft de mens vrij geschapen," zei Lévrier, "de eeuwen hebben Genève vrij gemaakt; geen vorst heeft het recht ons tot slaven te maken." Wanhopende van ooit de bisschop volgens recht te zien heersen, stelde hij een heldhaftig middel voor. "Laat ons de Paus de afzetting van de kerkvoogd verzoeken." de keurde deze heldhaftige voorslag goed, en aan Lévrier werd opgedragen zelf te Rome er de uitvoering van te gaan verlangen. De vorsten van Savoye slaagden er in, hem in hechtenis te nemen, en werden op deze wijze, althans ten dele, de slag af. Niettemin beval Léo X, erkennende wat er schuldigs was in het gedrag van de bisschop, de bastaard nimmer in Genève terug te keren en zich een medehelper en vermoedelijk opvolger te kiezen om hem te vervangen. Het was voor de kerkvoogd een wrede ongenade.

Dit was niet alles; het volk eiste zijn oude rechten terug. Het ogenblik om de syndici voor het jaar te verkiezen was gekomen.

1. (Bewijsstukken van Besançon Hugue³, door M. Galiffe jun., p. 479.

De hertog en de bisschop, men herinnert het zich, hadden aan het volk het kiezersrecht ontnomen; de grote raad benoemde dus deze overheidspersonen, maar aanstonds deden zich luide klachten horen. De oude Jan Favre (1) en zijn twee zonen, de Ia Mare, Malbuisson, Vandel, Richardet en anderen protesteerden nadrukkelijk tegen deze onwettige handeling en verklaarden, dat men tot de verkiezing moest overgaan in overeenstemming met de aloude voorrechten. Het volk was toen verenigd in een algemenen raad. De vrijheden niet willende teruggeven, die hun opperhoofden aan de burgers hadden ontnomen, verzetten de Mamelukken zich met nadruk; er was in de vergadering een zeer grote opschudding. Altijd overhaast, organiseerden de Hugenoten dadelijk het bureau, zonder zich aan de tegenkantingen van hun tegenpartijders te storen; en de volksverkiezing begon. Op dit bericht snelden de dienaren van de bisschop en van de hertog aan, en riepen uit: "Houdt op, het is een waar schandaal! De grote raad heeft reeds de syndici benoemd!" De Hugenoten boden tegenstand; zij verklaarden de oude rechten, die een vreemd vorst hun had ontfond, te willen hernemen, en de dienaren van de beide neven (Karel en Jan), ziende, dat hun enig hulpmiddel was, tijd te winnen, verzochten en verkregen, dat de verkiezing tot de volgende dag zoude worden uitgesteld. De volgende dag, Maandag, zag men van alle

kanten burgers zich naar St. Pieter begeven, vol geestdrift voor de grondwetten, door hun vaders nagelaten. Het geweld kon het recht niet stuiten; de verkiezing werd door het volk, in overeenstemming met de vrijheden van Genève, gedaan. Maar hun vrijheden herwonnen hebbende, vertoonden de Hugenoten, met betrekking tot het feit, een gematigdheid, die nog verwonderlijker was dan hun geestkracht. Zij begrepen, dat zij, door geduldig te zijn, sterk zouden wezen; zij meenden, dat de verkiezing van de Hugenootse syndici, in de bestaande omstandigheden, het onweder zouden kunnen doen losbarsten en onberekenbare verwoestingen aanbrengen; zij benoemden dus dezelfde syndici, die de grote raad had benoemd. Na het absolutisme te hebben overwonnen, overwonnen zij zichzelf. In van de haast een betimmering op te slaan, die vervolgens gemakkelijk zou zijn omvergeworpen, was hun zaak niet; zij wilden aan het gebouw van de vrijheid vaste grondslagen geven (2).

Zij deden meer; zij beproefden een verzoening. Drie van hen, Robert Vandel (syndicus in 1529) aan hun hoofd hebbende, gingen de Mamelukschen syndicus Danel in zijn kamer bezoeken. "Laat ons onze wederkerige beledigingen vergeten," zeiden zij tot hem, "laat ons vrede sluiten; laat ons de namen van Mamelukken en Hugenoten ter zijde stellen, en dat er voortaan in Genève niet dan Gene vezen zijn! Stelt de zaak aan de raad voor." De Hugenoten, als ware burgers, verlangden de eenheid in hun vaderland; maar de Mamelukken, in de vreemde gewonnen, wilden er gene, op generlei wijze. Zij verwezen dit voorstel naar de vicaris en naar de bisschoppelijke raad, daarna naar de bisschop en naar de hertog;

(1) De registers van de Raad zeggen Jan Fabri; de namen Favre en Fabri, gelijkelyk van Faber afkomstig, waren dikwijls de een voor de ander genomen.

(2) Registers van de Raad van 5 en 6 Februari 1520. - Bonivard, Chroniq.;11, 377.

een zeker middel om het te doen mislukken (1). De gematigdheid, de eendracht, de eerbied voor de rechten van allen, waren op de zijde van de vrijheid. De Mamelukken en de priesters dachten er slechts aan, hun zaak van de algemene zaak af te scheiden. Men zag er zo even een schitterend bewijs van.

Men hield zich bezig met het afdoen van de kosten van de oorlog, die van de *Besollen* genaamd. Nu weigerde de geestelijkheid, ondanks hare rijkdommen, haar deel te betalen, weinig denkende dat zij, door hare gierigheid, de wegen voor de Hervorming bereidde (2).

Te vergeefs deden de Hugenoten, die zich in de verkiezing van de syndici zo grootmoedig betoond hadden, een treflenden stap, om al de partijen te verzoenen; slechts aan hun beurs denkende, antwoordden de priesters daarop door een van die gewelddadige maatregelen, waaraan het pausdom gewoon is. Een van Rome gekomen dagvaarding verscheen plotseling te midden van Genève; de paus riep de aanzienlijkste overheidspersonen van de Republiek op om voor hem te verschijnen, ten einde rekenschap te geven van de last, die zij de priesters durfden opleggen; en de 30ste April plakten de agenten van het hof van Rome deze dagvaarding aan de poorten van de St. Pieterskerk aan. Men snelt toe, men leest haar. Hoe, de priesters kunnen zich slechts ter zijde stellen! Armen, die met moeite in het zweet huns aanschijns hun brood verdienen, moeten, om deze schuld te betalen, op het brood van hun kinderen uitzuinigen; en deze liederlijke monniken, deze gevoelloze priesters zullen in overvloed de wellusten van het vlees genieten, zonder de geringste offerande te willen brengen! Het algemeen geweten geraakte in opstand; men beefde van verontwaardiging; "iedereen werd er zeer oproerig door," en de volgende dag, de 1^e Mei, barstte de toorn, die deze nieuwe laagheid, deze schreeuwende baatzuchtigheid,

inboezemde, los; "er ontstond opschudding."

Had de Hervorming reeds enig aandeel in deze tegenkating aan de baatzucht van de priesters en aan het despotisme van Rome? Het is mogelijk; het is waarschijnlijk; maar het is ten onrechte, dat men er de Hervormer van Wittenberg in heeft gemengd. "Luther," zegt Bonivard, "had in die tijd reeds aan velen te Genève en elders onderrichtingen gegeven (3)." De onderrichtingen van Luther, waarvan de prior van St. Victor spreekt, hadden betrekking, dit schijnt duidelijk, op de christelijke waarheid in het algemeen, en niet op het gedrag, dat de Genèvezen moesten houden in de omstandigheden, waarin zij zich bevonden. Zou Luther meer gedaan hebben? Zou hij aan Genève enige van zijn evangelische onderwijzingen gericht hebben, gelijk Bonivard het schijnt aan te duiden? Zou hij zelf in deze stad het werk hebben begonnen, dat Calvijn er voltooide, zoals een uitgever van Bonivard heeft gemeend (4) Dit schijnt ons meer dan

(1) Registers van de Raad, van de 3den Mei 1520.

(2) Ibid., van de 25sten Februari en van de 5den October 1520.

(3) Bonivard, Chroniq., II, p. 382. De woorden onderrichtingen gegeven moeten in het manuscript worden geraden maar de betekenis van de woorden duidt ze aan.

(4) Luther, die reeds in die tijd op de gemoederen van Genève had gewerkt, legde grote schranderheid aan de dag, door in het belang van zijn zaak een terrein vruchtbaar te maken, dat zo goed was voorbereid, als deze stad was, om de Hervorming aan te nemen. (Noot 3 van p. 383 van het tweede deel van de Chroniques, Genève 1831.

twijfelachtig. De invloed, die Luther op Genève uitoefende, is onbetwifelbaar; maar zij kwam eniglijk voort uit zijn geschriften; het was de algemene invloed van de evangelische denkbeelden, door de groeten Hervormer in de wereld verspreid.

Men was in 1520. Luther was te Genève bekend. Een klein aantal Hugenoten, verontwaardigd over de bul van Rome, vroegen zich af, of die monnik, van wie men reeds in de ganse christenheid sprak, niet had aangetoond, dat de paus zich dikwijls ernstig had bedrogen en zich dagelijks bedroog? Of, toen de paus hem had veroordeeld: Luther zich niet op de paus beroepen had? Of hij niet gezegd had, dat de macht van de oppersten herder hem niet moet dienen om "de schapen van Jezus Christus te vermoorden en hen de muil van de wolf toe te werpen?" Toen de paus een bul tegen die stoutmoedige leraar had geworpen, gelijk hij nu een dagvaarding tegen Genève wierp, had toen Luther niet gevraagd, hoe het kwam, dat men in de gehele Bijbel geen enkel woord over de pauselijke waardigheid vond en dat, terwijl de Schrift dikwijls van kleine dingen spreekt, zij volstrekt niets zegt van wat, naar men verzekerde, het grootste was in de Kerk? Wij vrezen de bellen van de paus niet meer zo zeer," zeiden deze Genèvezen; "en wij zullen ons niet in zijn netten laten vangen." Zodanig was in Genève de eerste weerklink van de kreet, te Wittenberg geslaakt. Op die heuvelen, die zich vol bevalligheid aan het uiteinde van het schoonste meer verhieven, was een bodem, geheel bereid om het kostbare zaad te ontvangen, dat Luther toen in de lucht strooide. Op de winden gedragen, kwam het van de oevers van de Elbe tot aan de oevers van de Rhone. Genève en Wittenberg begonnen elkander de hand te reiken.

Den naam van Luther horende, waren de Genève'sche priesters verschrikt; zij waanden reeds in Genève het verschrikkelijk gelaat van de aartsketter te zien, en begonnen lange processien te doen, om de toorn des hemels af te wenden. Tot elke prijs hun beurs en hun geloof willende redden, organiseerden zij er eens ene, langer dan al de andere. De stad uittrekkende richtten zij zich, met luider stem zingende, naar Notre-Dame de Grâce, op de oever van de onstuimige stroom van de Arve, -waarvan de

zandige wateren van de gletsers afdalen. Allen waren er, de kanunniken, de priesters, de monniken, de scholieren in witte hemden gekleed, en geestelijken van minderen rang, fier op hun post, droegen het afbeeldsel van de heiligen Petrus, het symbool van de pauselijke waardigheid, voorop. Dit schouwspel mishaagde de burgers zeer. Indien men buiten de paus kan, gelijk Luther, kan men het dan ook niet stellen zonder die kanunniken, die monniken en die priesters? Heeft Luther niet pas onlangs gezegd, "dat een Christen, door christenen verkoren ten het Evangelie te prediken, meer in waarheid priester is, dan indien al de bisschoppen en al de pausen hem hadden gewijd?" Het is niet zeer waarschijnlijk, dat de Genèvezen het denkbeeld koesterden, deze theorie van de Hervormer in praktijk te brengen; maar enige onder hen begeerden tot een einde te komen met die manschappen van Rome, aan de hertog van Savoye verkocht. "Al de priesters zijn weggegaan," zeiden zij; laat ons partij trekken van de gelegenheid; laat ons de poorten sluiten en hen nooit weer binnenlaten!" Daar de priesters hun belangen buiten die van Genève stelden; scheen het logisch hen zelf buiten de stad te zetten. Weinig scheelde het, zegt de syndicus Reset, of "het gehele papengebroedsel was uitgesloten geweest, als zich van de Republiek afzonderende (1)." Men kan de schrik van de priesters begrijpen, toen men hun kwam melden, waarvan er sprake was. Er was niets, dachten zij waartoe de Hugenoten niet in staat waren, en een zo schielijke gelegenheid om zich op eenmaal van de geestelijkheid te ontslaan, was zeer in overeenstemming met hun karakter. De Genèvezen waren evenwel niet zo vermetel. De wijzen wendden dit af," zegt Bonivard. Men verzette er zich niet tegen, dat de verschrikte monniken en priesters in allerijl in hun nesten terugkeerden en er op nieuw op hun gemak een trotse houding aannamen zij kwamen er met een ruwen schok van vrij. Dit zonderling voorstel, door enige mannen met vaste karakters gedaan, is beschouwd geworden als een voorspel van de Hervorming te Genève. Dat is te veel gezegd; men moest er eerst het Evangelie verkondigen; dat is het ware voorspel. Het uur van de Hervorming had er nog niet geslagen. Overigens was de les niet verloren; er kwam een schikking tot stand met de geestelijkheid, die een gedeelte van de oorlogskosten betaalde

Andere gebeurtenissen kwamen enige hoop geven aan de Genevezen, wier voorrechten op ruw wijze werden vertreden; hun grootste vriend kwam uit de gevangenis, en hun grootste vijand verliet deze wereld. Bonivard was sieeds gevangen; maar zijn verwanten, die aan het hof veel invloed hadden, smeekten de hertog hem in vrijheid te stellen. "Ik durf niet," antwoordde Karel, uit vrees van de paus te mishagen." Men wendde zich dus tot Rome; Leo X droeg de bisschop van Belley op, de zaak te onderzoeken, en toen de vrienden van de prior bij deze kerkvoogd op de loslating van de gevangene aandrongen, antwoordde hij: "Ik durf niet, uit vrees van de hertog te mishagen." Eindelijk gaf de hertog zijn toestemming en Bonivard her kreeg de vrijheid, maar niet zijn priorei. Toen de abt van Montheron, aan wie Karel haar had gegeven, naar Rome gegaan was om zijn zaken te regelen, nodigden zekere geestelijken, die belust waren op het inkomen, de abt op eengin maaltijd naar de Romeinse wijze, "en daar," zegt Bonivard, "gaven zij hem kardinaalspoeder, dat hem de ziel uit het ligehaam purgeerde (2)." Reeds was, door deze Romeinse wijze te baat te nemen, de schuldige ziel van paus Alexander VI uit deze wereld verdreven. Men vond een akte, waardoor Montheron, berouw gevoelende, aan Bonivard de rechten afstond, die hij op deze priorei kon hebben (3); maar Leo X gaf St. Victor aan een van zijn neven, die de opbrengst er van,

(1) Reset, Chroniq., boek I, hoofdst. CVI. Boldvard, Chroniq., II, p. 383.

(2) Bonivard, Chroniq., 11, p. 180. (3) De doctor Champonnière heeft deze akte

gegeven. (Mw. dilrchéologie, 1V, p. 153).

voor de prijs van zes honderd en veertig gouden kronen, verpachtte; en Bonivard, de beminnelijke en schitterende edelman, in overvloed opgevoed, eertijds prior en zelfs vorst, werd in armoede gelaten. Hij slaagde er, wel is waar, in voor enige tijd in het bezit van zijn priorei te worden hersteld; maar de hertog deed hem weldra in afschuwelijke kerkerholen de vrijheid en de goederen, die men hem hergeven had, betreuren. De tijd van de benauwdheid was voor Genève nog niet geëindigd, en op het ogenblik, waarop de burgers waanden een vrijere lucht te kunnen inademen, kwam de onderdrukking op nieuw hen verstikken.

Ene andere gebeurtenis, die Genève gunstig scheen te moeten zijn, naderde. De paus had, gelijk wij gezegd hebben, de bisschop een medehelper en vermoedelijk opvolger opgedrongen, en deze had eenén geestelijke uit een aanzienlijk geslacht, Pierre de la Baume, uit het doorluchtige huis van de graven van Montrevel gekozen, die hij als zijn zoon beschouwde. Pierre, abt van Suza en van St. Claude, kwam, omstreeks de tijd van de bevrijding van Bonivard, in 1521, te Genève aan om bezit te nemen van zijn post. Tot dat einde werd, op de 25sten Januari, door de bisschop van Maurienne, in St. Pieter een Te Deum gevierd. Iedereen begreep dat de coadjuntor weldra bisschop en vorst zou zijn; ook geraakten al de hartstochten in bewe ging, en na de mis gaven de Mamelukken zich alle moeite, om de toekomstigen prelaat voor hun zaak te winnen. Besangen Hugues, die Genève katholiek, bisschopsgezind, maar vrij begeerde te zien, begaf zich naar dit personaadje; herinnerde hem, om zich een goede ontvangst te bereiden, dat een Hugues, zijn oudoom, kardinaal was geweest, en bemerkende, dat hij te doen had met een lichtzinnig, ijdel mens, een liefhebber van de vermakelijkheden, en die, als jongste zoon ener familie, de eerzucht had om zich ten minste zo hoog als zijn oudere broeders te verheffen, zocht hij hem te doen begripen, dat, verre van zich aan de hertog te onderwerpen, hij moest bedenken, dat de bisschop te Genève vorst was, terwijl de hertog slechts zijn vasal was. Door de eerlijkheid en welsprekendheid van de Genève'schen burger verleid, schonk Pierre de la Baume, een zwak man, die altijd hinkte op twee gedachten, hem zijn vertrouwen. Besangen Hugues bleef altijd zijn meest vertrouwde raadgever (1).

Een ander voorval had weldra plaats aan gene zijde van de Alpen. De ellendige Jan van Savoye lag te Pignerol op zijn doodsbed uitgestrekt. Gedurende zijn leven aan de genoegens van de tafel en aan de ontucht overgegeven, droeg hij toen de straf voor zijn misdrijven. Hij leed aan de jicht, hij was bedekt met schandelijke zweren, hij had nog slechts vel en beenderen. Hij had er slechts aan gedacht, het leven te genieten en anderen te onderdrukken; hij had aanslagen gesmeed op de ondergang ener stad, wier herder hij moest wezen; hij droeg nu de straf van zijn ongerechtigheid. Nabij het bed, waar deze kerkvoogd kwijnde, stond zijn coadjuntor, van Genève naar Pignerol geijld. Met de ogen op de stervende gevestigd, zocht

(I) 1114440n vno dort Raad, van de 2Pte" Sanuarij 1521. - Baanpon Hugues, door Dalin.° Jon., p. M53.

1, J1

Pierre hem valse hoop te geven; maar Jan maakte zich geen illusies. Weldra naderde het verschrikkelijk ogenblik; een geschiedschrijver, die de schrijvers van Rome gewoonlijk gunstig aanhalen (1), verhaalt al, wat er afgrijselijks was in het uiteinde van deze grote schuldige. Baatzuchtigen omringen de stervenden bisschop en vestigen de ogen achtereenvolgens op hem en op de voorwerpen, waarvan zij zich zullen

kunnen meester maken, zodra hij buiten kennis is. Pierre de la Baume beschouwt met een nauw verholene voldoening de vorderingen van de ziekte, met zijn wensen het ogenblik verhaastende, waarop hij, ontslagen van de huichelachtige zorgen, in het bezit zal treden van datgene, wat hij sinds zo vele jaren begeert. Jan Portier, de secretaris van de stervende en de vertrouwde van zijn opvolger, geniet door dat misdadig ongeduld, door die gierige beguerigheid, door die snode laf hartigheid, die hij reeds in hope tot zijn voordeel aanwendt. De schimmen van de slachtoffers van de zieltogende zijn, door een wrekende hand, op al de muren van zijn kamer afgetekend, en als men hem eindelijk het laatste oliesel wil toedienen, verbeeldt hij zich, dat men hem met bloed bedekt; men biedt hem het kruis aan, hij meent daarop de trekken van Berthelier te herkennen, en vraagt met een verwilderd uiterlijk: "Wie heeft dat gedaan?"

Verre van dit zinnebeeld van de eeuwige behoudenis met eerbied en onderwerping te omhelzen, stoot hij het met afgrijzen van zich en overstelpt het met beledigingen. De godslastering en de belediging mengen zich onder het schuim, dat zijn bevende lippen wit kleurt. Zo spreekt, gelijk men ziet, een schrijver minder geestelijk dan men denkt (2). Hoe dit zij, voor de dood volgde het berouw op de wanhoop in de schuldige ziel van de kerkvoogd. Een laatste blik naar zijn aangenomen zoon wendende, zei hij tot hem: "Ik heb aan Savoye de vorstelijke waardigheid te Genève willen geven. en om dit doel te bereiken, heb ik verscheidene onschuldigen doen sterven." Het bloed, dat hij had vergoten, riep in zijn oren; Navis, Blanchet, Berthelier stonden voor hem op. Door de wroeging vervolgd, door de vrees voor een rechter overstelpt, had hij Pierre willen behoeden voor de misslagen, die hij had begaan. Indien gij," vervolgde hij, tot deze bisschoppelijke waardigheid wordt verheven, dan smee ik u, volg mijn voetsporen niet. In tegendeel, verdedig de voorrechten van de stad. In dit lijden, dat ik draag, herken ik de Goddelijke wraakoefeningen Ik roep om barmhartigheid tot God met mijn gehele hart. In het vagevuur. Zal God mij vergeven (3)!"

Aan het einde van een misdadig leven, hoort men graag die kreet van een ontwakend geweten. Ongelukkiglijk trok Pierre de la Baume geen partij van deze plechtigen raad. De bastaard stierf na vreselijke folteringen, "door het Goddelijk oordeel hem opgelegd," zegt Bonivard, een hij ging om voor het opperwezen te pleiten met hen, wier bloed hij had vergoten." - "Op het ogenblik van zijn dood was hij zo mager,

(1) Galiffe. Het is ons onbekend, welke documenten de door deze geestkrachtige, schrijver gedane schildering billijken.

(2) Galiffe, *Matériaux pour l'histoire de Genève*, II, p. 303.

(3), *Si pervenaris enz.*" Mem, van het bisdom van Genève, door Besson, p. 61. - Savyon, *Annales*, p. 108,

voegt de prior van St. Victor er bij, "dat hij geen vijf en twintig pond woog." De voorzegging van Pécolat word vervuld: *Non videbit dies Petri*: in plaats van vijf en twintig jaren had het bisschoppelijk bestuur van Jan van Savoye er slechts negen geduurd.

Genève zou van meester veranderen. De worsteling, die het bisschoppelijk bestuur van Jan van Savoye had gekenmerkt, kon niet anders dan zich hernieuwen, indien de Genèvezen, in plaats van een herder, een huurling kregen. Wie zou in deze nieuw strijd de overhand hebben? Zouden de oude tijden zich handhaven? of zou men, dank zij een kerkvoogd, die de behoeften van zijn tijd en de natuur van het Evangelie zou begrijpen, een nieuw tijdrekening zien aanvangen? Er was weinig hoop, dat het aldus zou zijn. De bisschoppelijke zetel van Genève, die de rang van wereldlijk vorst gaf,

was zeer gezocht bij de edelen en zelfs, wij hebben het ge, zien, bij de leden van de vorstengeslachten. Deze wereldse bisschoppen dachten er slechts aan zich te verrijken en in het genoegen en de weelde te leven, zander er zich over te bekommeren om de stad goed te besturen, en de kudde te wijden. De troon van zulke vorsten moest wankelen en weldra in een storten. Ondanks enige goede hoedanigheden, kon Pierre de la Baume deze ramp niet beletten; integendeel verhaastte hij dien. Hij had geest en verbeelding; maar hij was zwak, ijdel, geneigd tot de zelfde gewoonten van zinnelijkheid als zijn voorganger, a onbekwaam," zegt een geschiedschrijver, " om enig ander geluk te bevatten, dan dat van goed te slapen, na goed gedronken en goed gegeten te hebben (1)."

Toen de **bastaard** de laatste adem bad uitgeblazen stond Pierre, die voor zijn bed lag geknield, als bisschop op. Hij nam aanstonds zijn maatregelen, om zijn nieuw eigendommen voor de plundering te vrijwaren, en schreef (7 Februari 1522) aan zijn zeer waarden, welbeminden en getrouwen, de syndici, raadsheren, mannen en gemeente van Genève," een brief, die niet beloofde onder zijn bisschoppelijk bestuur de regering van de waarheid te zien. Hij begon met de in een dergelijk geval gebruikelijke leugens; hij maakte de Genèvezen bekend, dat zijn voorganger zulk een heerlijk uiteinde had gehad, als ooit enig kerkvoogd, tot de laatsten ademtocht zijn Schepper en de Maagd. Maria hebbende aangeropen." Hij herinnerde hun tevens de grote liefde en toegenegenheid, die Jan, gedurende zijn leven, voor hen en voor al zijn goede onderdanen had gehad". "En de notenboom van de brug van.4rve!" zeiden enige (2).

De nieuw bisschop wachtte een jaar, alvorens te Genève te komen. Was het vrees? Waren het zijn wereldlijke bezigheden, die hem weerhielden? Waarschijnlijk deze laatste beweegreden. Hij moest zich aangaande zijn bisdom met de hertog en met de paus verstaan, en begaf zich naar Rome om zijn pauselijke brieven te verkrijgen. Eindelijk had, de 11e April 1523, zijn plechtige intocht plaats (3), een grote menigte snelde toe van de naburige landerijen. De syndici, de raad en het volk gingen tot aan de brug van Arve

(1) Gliffe, Matriaoux pour l'histoire de Genève, 11, p. 26.

(2) Ibid., p. 1301 en 305.

(3) Geschr. Reg. van de Raad, Maart en April 1623.

den bisschop tegemoet; en deze, omringd door zijn edellieden, door zijn priesters, door zijn vrienden, en zijn schoonzuster de gravin van Montrevel, zijn tweeden broeder de marquis van St. Sorlin en twee van zijn neven aan zijn zijden hebbende, trok voorwaarts, "rijdende op een goed geharnast en verguld muildier" en een groen hoofddeksel, op de wijze van de bisschoppen van Rome." De vier syndici verhieven boven zijn hoofd een prachtig verhemelte, dat een stortregen overigens hoogst noodzakelijk maakte.

"Meer dan honderd paarden gingen langzaam stapvoets" voor hem uit. Vier compagnien van boogschutters, busschieters, voetboogschutters en piekeniers defileerden met vasten stap. In al de straten van de stad "reden jongelingen op Albaneesche wijze op goede paarden, goed uitgedost en opgeschikt." Men vertoonde drama's en kluchtspelen, verhaalde geschiedenissen, speelde en verdreef de tijd in de opene lucht ondanks de regen, en al de Genèvezen waren vol hoop. Men zou gezegd hebben, dat die krachtig geschudde, bijna van het Romeinse pausdom losgemaakte tak, zou hersteld worden. Door aan een bisschop een zo goede ontvangst te bereiden,

gaf Genève haar aan de paus, die hem zond. Men was toch in 1523. Luther had de bul van Rome verbrand; hij had voor de rijksdag van Worms gezegd: "Ik kan niet anders! De Hervorming maakte te Wittenberg grote schreden voorwaarts; zij plantte zich voort in Duitsland. En toch was het toen, dat Genève, bijna met geestdrift, een Romeins bisschop ontving; maar indien de geestdriftige stad in hare verwachting was bedrogen, zou men haar zich tegen de betimmering van Rome zien verheffen en haar omstorten, zonder dat een enkel stuk op zijn plaats bleef.

Voor het ogenblik gaf men zich over aan de vleidendste hoop. La Baume had in zijn wapenschild een boom; de Genèvezen boden hem een gedicht aan, waarvan de eerste regels waren:

*Si die nefit mis eet arbre en mon verger
Genève était sans récréation;
Je navais plus tronc, branche, ni pilier,
Pour mappuyer, en temps dafilietion.
Dieu soit boud de sa production,
Et de lavoir planté dans ce quartier!
Sous lui vivront en pais et en union,
Pauvres et orphelins, veuves, gens de métier.*

Indien God deze boom niet in mijn boomgaard had geplant, zou Genève zonder verlustiging zijn; ik had noch stam, noch tak, noch steunpunt meer, om in tijden van droefenis op te steunen. God zij geprezen voor zijn voortbrenging, en omdat Hij hem op deze plaats heeft geplant! Onder hem zullen armen en wezen, weduwen en arbeidslieden in vrede en eendracht leven (1).

Deze regelen zijn een bewijs van de vredelievende bedoelingen, die toen de patriotten zelf hadden, want zij waren gemaakt door een van de meest verklaarde Hugenoten, Ami Porral, die een van de eerste beschermers van de Hervorming was. De Rooms-bisschoppelijke waardigheid zou aan deze hoop niet beantwoorden; Porral en zijn vrienden moesten weldra erkennen, dat men in de boomgaard een anderen boom, die van het Evangelie moest planten, onder

welken alleen de vogelen des hemels hun nest kunnen bouwen. Een priester, de heiligen Petrus vertegenwoordigende, als paus gekleed, bood de bisschop de vergulden sleutel het van zijn hoofdkerk aan, en staande in de kerk voor het grote altaar, zwoer deze prelaat de voorrechten van de stad te zullen bewaren (1). Maar nauwelijks had hij die eed afgelegd, of hij liet een burger onwettig in hechtenis nemen; en toen de syndici hem nederig hun vrijheden herinnerden, riep hij spijtig uit: "Gij riekt altijd naar de Zwitsers (2)!" Hij liet echter de gevangene los.

Van 1519 tot 1525 waren er nog dagen van geestkracht en van snelle vooruitgang in Genève; maar de vrijheid was stervende, de tirannie zweefde over de stad, een sombere sluier scheen zich over hare muren uit te breiden. Het was voor haar de tijd van de beproeving, en, als wij zo mogen spreken, van haar lijden. Te midden van burgers, die sluimeren, van anderen, die een onwettige macht vleien, van nog anderen, die zich vermaken, storten toch verscheidene tranen over het verlies van hun roemrijke hoop. Wij voelen ons dan in Genève niet op ons gemak, en dat nog minder te midden van de feesten, dan te midden van de smarten. Zouden de hertog en de bisschop er waarlijk in geslaagd zijn het nieuw leven, dat dit kleine volk bezielde, te verstikken? Zou de Genève'sche bevrijding, even als zo vele, in vorige eeuwen beproefde, pogingen tot staatkundige hervormingen, mislukken? Een grote

gebeurtenis zal kracht komen geven aan de vrijheid. Nog jong is zij in het graf van Berthelier neergedaald; zij zal er uitgaan op het ogenblik, waarop, de poorten van Zwitserland zich wagenwijd geopend hebbende, Genève de hand van de oude strijders voor de onafhankelijkheid zal vatten en de woorden zal ontvangen van Hem, die gezegd heeft: *De waarheid zal ulieden vrijmaken*.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Karel wil Genève door feesten verleiden: de komedie der kanunniken en die van de Hugenoten. (Augustus 1523.)

De Genève'sche gemeente grotelijks verzwakt ziende, had Karel nieuw plannen gevormd om zich volkomen van het oppergezag in Genève meester te maken en er te gelijk de vrijheden en de neigingen tot de Hervorming, waardoor deze zo woelzieke stad zich, volgens Karel III en Karel V, voelde aangetast, uit te verjagen. Pracht, feesten, heerlijkheden, vleierijen, verleidingen, trouweloosheid, alles zou in het werk gesteld worden; Karel had daartoe nieuw hulpbronnen. Hij was pas in het huwelijk getreden met Beatrix van Portugal, wier zuster keizer Karel V op het punt stond te huwen. Met een

(1) Bonivard Chroniq., II. p. 388. - Registers van de Raad van de 27ste Februari en 17e Maart, 9-11 April.

(2) Manu. Gautier

grote schoonheid bedeed, fier, eerezuchtig, heerszuchtig, eiste Beatrix, dat alles voor haar zou buigen; Karel, een man zonder wil vond er een in deze vorstin; en de samenzwering van Savoye tegen de Genève'sche onafhankelijkheid trad aldus in een schijn-gestalte, die dreigde door grote schaduwkanten te worden getekend. Na enige maanden te zijn gehuwd geweest, drukte de hertog zijn begeerte uit, om de schone hertogin aan zijn goede vrienden van Genève voor te stellen, en maakte zich gereed om, ten einde hen te winnen, al de luister en de bevalligheden van het hof ten toon te spreiden. Dit is niet alles.

Men was in Augustus (1523); de hertogin moest in December bevallen; indien zij te Genève een zoon kreeg, zouden zich dan die eerlijke burgers niet gelukkig, zelfs vereerd rekenen, een binnen hun muren geboren zoon van Savoye tot vorst te hebben? En zou dan de oom van het kind, de machtige keizer, in de oude keizerstad, die nog de arend in haar wapenschild voerde, geen enkel woord ten zijn gunste te zeggen hebben? Alles zette zich aan het werk om deze samenzwering van het hof ten uitvoer te brengen.

De hertog had juist berekend, door op de republikeinse ijdelheid te rekenen. Ieder stelde zich in beweging om de vorst, zijn gade en zijn hovelingen te ontvangen; de Genèvezen wilden, dat de luister van dit feest die van de ontvangst van de bisschop eindeloos zouden overtreffen. Er was ook tweeërlei soort van mensen onder die burgers; de ene, vol verhevene verlangens, wilde de vrijheid en de waarheid; maar de andere, vol ijdelheid en minnares van de vermakelijkheden, liet zich door de weelde en de verlustigingen van een hof verleiden. De hertog en de bisschop waren er nimmer in geslaagd Genève in het verderf te storten; maar indien Genève zelf zich bij hen voegde, scheen zijn ondergang onvermijdelijk. Al de hoofden waren op hol. "Ik zal op de dag van de intocht van de hertogin prachtiger zijn uitgedost, dan gij," zei Jan de Malbuisson tot Jan Philippe, die later eerste syndicus was. Waarop Philippe, een van

de fierste Hugenoten, zich een prachtig kleet van satijn, taf, fluweel en zilver liet maken, dat hem acht en veertig blinkende kroongin kostte. Malbuisson was vol ijverzucht en toorn, en de syndici moesten tussen beiden komen, om deze ijdelheidswist tot bedaren te brengen (1). Verrukt over de eer, die hun de dochter van de koning van Portugal zou aandoen, wilden deze fiere republikeinen rozen strooien op haren weg. Door de beroemde dynastie van Aviz bestuurd, door de tochten van Diaz, van Vasco di Gama, van Cabral, en door de veroveringen van Albuquerque opgeluisterd, vloeide Portugal toen over van rijkdommen, was een zeemogendheid van de eersten rang, en bevond zich in de tijden van zijn grootheid. Het was geen geringe zaak in de ogen van de burgers van de Lemanstad, te zien hoe die luister, die toen de verste zeeën van zijn glans vervulde, enige vonken van zijn licht over de oevers van een onbekend meer deed schitteren. De hertog twijfelde niet, dat die stedelingen, die beminnaars waren van het vermaak, zich rustig de ketens zouden laten aandoen, welke de schoonheid hun bracht, en dat Genève aan hem zou toebehoren. Eindelijk brak de Oden Augustus aan, en de gehele stad begaf

(1) Registers van de Raad van de 2den Augustus.

zich naar de oevers van de Arve, de schone en jonge hertogin tegemoet; de vrouwen vervulden de eersten rol in deze Genève-schen optocht. Een bataillon van Amazonen, gevormd door drie honderd van de jongste en schoonste meisjes van Genève, verscheen het eerst. Zij droegen de kleuren van de hertogin, blauw en wit; even als bij de krijgshaftige schoenen van de oudheid, waren hare rokken tot aan de knie opgeschort; en ieder van haar hield in de rechterhand een werpspies en in de linker een klein schild.

Aan het hoofd bevond zich als bevelhebster de vrouw van de heer van Avolly, die, daar zij een Spaanse was, met de hertogin in hare eigene taal kon spreken; in het midden was de vaandeldraagster, een schone en grote vrouw, die met het vaandel wuifde, zoals een oud soldaat, die zijn gehele leven niets anders gedaan had, het zou hebben kunnen doen (1.)

De hertogin verscheen; zij reed op een zegewagen, bespannen met vier paarden, die zodanig bekleed waren door met goud en edelgesteenten bezaaide dekken, dat de ogen er door verblind werden. De hertog bereed een rijk gedekt muil-dier aan hare zijde, en een menigte van prachtig geklede heergin volgden hen. Zij spraken te samen, zij glimlachten; de goe-dhartige eenvoud dezer republikeinen verrukte hen. Zij zeiden onderling, dat, zo zij ook al met de degen niet waren geslaagd, het hun met de edelgesteenten, de pluimen en de paardendekken zou gelukken, en dat deze oproerige stad zeer tevreden zou zijn om, tot loon voor de vermakelijkheden, die men haar zou geven, de hertog te ontvangen en de paus te vleien. Alles was er op aangelegd om het vergif door zachte en fijne middelen in de harten te doen ingaan. Toen de zegewagen te Plainpalais had stil gehouden, naderde de koningin van de amazonen de hertogin, en zei tot haar: *Wees welkom in dit land* (2)!

en andere dichtregels, die wij weglaten. Toen daarna de vorstin voor de kapel van de Rhone was gekomen, alwaar zich het beeld van de heilige Maagd met het kind Jezus in de armen bevond, vertoonde zich een sibille en zei tot haar: "Ik heb een Goddelijke zaak voor u verkregen; het is deze, dat gij God zult aanschouwen: sla de ogen op, en zie Hem in de schoot van de heilige Maagd, die hem tot ons brengt naar omlaag; bid hem aan met diepe eerbied! zo zal hij u de poort van zijn hemelen openen."

De optocht ging achtereenvolgens onder zes, aan doorluchtige vorstinnen opgedragen triomfbogen door; voor ieder waarvan Beatrix moest ophouden en een nieuw

plichtpleging aanhoren. Maar men mocht doen, wat men wilde, verre van de dames te bedanken, zag de trotse Portugeesche ze zelfs niet aan; en toen de mannen zich op hun beurt hadden voorgesteld met die prachtige klederen, die hun zoveel geld en twist hadden gekost, ontving de hertogin die winkeliers met nog meer minachting. Een hevige ontevredenheid

(1) Bonivard, Chroniq., 11, p. 380.

(2 's Dans ce pap; soyea la bienvenue!").

verving aanstonds de algemene geestdrift. "Zij ziet ons aan voor hare slaven, op de wijze van Portugal!" riep een van de fierste Hugenoten uit. "Laat ons haar tonen, dat wij vrije mannen zijn. Komt, dames, ik raad u, keert tot uw spinnewielen terug. En wat ons aangaat, vrienden, werpen wij de stellaadjes om en breken wij de schouwburgen af." Vervolgens fluisterde de patriot een van de naastbijstaanden in het oor: "Het zou beter zijn, ons geld te gebruiken om de stad te versterken, en om al die Savoyaards te dwingen er buiten te blijven. Gij lokt ze aan. past op, dat zij u niet met uw eigen stroo verbranden!"

De raadsliden van de hertog begonnen zich te verontrusten. De mijn, die zij zo behendig meenden gegraven te hebben, dreigde, hen te doen in de lucht springen. Nog enige misslagen van die aard, en alles was verloren:. De Genèvezen naderende, poogden, hovelingen de trotse manieren van Beatrix te verontschuldigen, door te zeggen uche eran loscostumbres de Portugal!" "Het is zo de gewoonte in Portugal!" De hertog bezwoer zijn gade enige pogingen te doen om - de harten weer voor zich in te nemen. De blik van Beatrix had hem doen ontvlammen, en Karel meende, dat het slechts van haar afhing iedereen aan zich te boeien (1).

Daar zich toen twijfelingen begonnen te verspreiden over de gehechtheid van Genève aan het pausdom, hadden Karel en zijn hovelingen daarvan, iets gehoord; en de begeerte om de stad voortdurend in de schoot van de Roomse Kerk te houden was, gelijk wij gezegd hebben, een van de hoofdoorzaken van hun ridderlijke onderneming. Zich schamende van zo bekend te staan, hadden de Mamelukken en de kanunniken een mysteriespel in gereedheid gebracht, hetwelk strekte om de hertog en de hertogin te doen geloven, dat de Genèvezen er veeleer aan dachten kruizen en andere reliquiën te zoeken, dan om dat Nieuw Testament te vinden, dat zo lang onbekend was geweest en waarvan men in Duitsland, zoveel sprak op de plaats van de Bowig du Four aangekomen, vond de stoet er dan ook een grote stellaadje, een soort van huis, naar de zijde van de toeschouwers geopend, en dat in verscheidene verdiepingen was ingedeeld. De zegewagen hield stil, en het volk van Genève, dat later aan de wereld een geheel ander schouwspel moest vertonen, begon de vinding van het heilige kruis te spelen.

Het toneel stelt Jeruzalem voor, en Keizer Constantijn en zijn moeder Helena zijn in de heilige stad aangekomen om onderzoek te doen naar de heilige relikwie.

Constantijn, tot de Joden.

Komt herwaarts, Joden! Wat heeft men gedaan met het kruis, waaraan Jezus Christus wreed door u werd gehangen?

De Joden, bevende.

Waarde keizer, gewisselijk, wij weten niets daarvan.

Constantijn.

Gij liegt! Maar gij zult er voor gefolterd worden.

Tot zijn wachten:

Grijpt hen, zet hen vast.

De Joden worden in de gevangenis gezet; en dit is een les, die moet leren, wat men doen moet aan al degenen, die geen werk maken van het hout, dat Helena kwam aanbidden.

Een van de Joden, zegt door het venster.

Ik ben Judas, een van de voorzitters: indien gij mij wilt loslaten, zal ik door een duidelijk teken tonen, waar mijn vader het zag verbergen.

Constantijn.

Ja, kom te voorschijn; laat ons het gaan halen. Middeler wijl zullen deze blijven.

Het toneel stelt voor: Golgótha. De keizer, Helena en hun stoet volgen de Jood.

Judas:

Grote keizer, ziehier de plaats, ts, waar dit kruis met anderen werd verborgen.

Konstantijn.

Goed. In de naam van God daarboven! dat deze aarde worde omgespit, en dat men het spoedig vinde.

Een schansgraver graaft; hij haalt uit de aarde drie kruizen, daarna zegt hij:

Dat is alles.

Constantijn, niet wetende hoe er achter te komen, welke het ware is. Nu moet de proef nog genomen worden Hoe zullen wij dat doen?

Helena

Goed mijn lief kind, zwijg!

(Zij beveelt dat men een dood lichaam brenge),

Neemt dit lichaam en raakt het achtereenvolgens met deze drie kruizen aan. Ik wil, dat gij het mij wijt, indien het kruis het niet levend maakt.

(Men raakt het lichaam met de drie kruizen aan; op het ogenblik, waarop het derde de dode aanraakt, staat hij op).

Helena.

Mirakel!..

(Helena houdt het ware kruis in hare armen). Constantijn, geknielt, aanbidt en zegt: O kruis, van krachtadige werking! Ik aanbid u op deze plaats. Door u worde mijn ziel behouden!

Helena:

Het is dit, dat de genade van God doet ontvangen, dat alle zonden uitwist. Dit is een uitgemaakte zaak.

Zo geloven dus de Genèvezen aan de wonderen, door het hout des kruises gedaan. Hoe zal men, na zulke duidelijke bewijzen, niet erkennen, dat Genève zuiver is van ketterij (1)?

De stoet en de vorstin zetten de tocht voort. Men hield stil voor het stadhuis; dáár boden de syndici aan Beatrix het geschenk der stad aan, en daar de hertog haar de les had gelezen,

(1) Mat. D'Archéologie de Genève, p. 191. - Bonivard, Chroniq., 11, p. 391. - Savyon, ilnnales, p. 111. - Spon, Hist. De Genève.

ontving zij het op een liefvallige wijze. Zij was echter afgemat; uitgeput van vermoeienis verzocht zij, als een gunst om haar verblijf. Men begaf zich dan ook op weg naar het klooster van de Dominicanen, buiten de stad aan de boorden van de

Rhone gelegen, een van de meest verdorven, maar ook van de rijkste kloosters van het bisdom; het was dáár, dat de vertrekken van de hertog en van de hertogin waren in gereedheid gebracht. Eindelijk kwamen zij er aan, Karel even vrolijk, als Beatrix verdrietig was. "De vliegen laten zich vangen met honig," zei de hertog; "nog enige feesten en die trotse Genèvezen zullen onze slaven worden.

Hij verloor geen tijd, en vol vertrouwen in de betoverende werking van Portugal, de glans van zijn hof en de bevalligheden van de hertogin, begon hij "grote maaltijden, danspartijen en triomftochten aan te leggen." Begrepen hebbende, dat, om Genève te winnen, het er op aankwam de herten in te nemen, toonde Beatrix zich beminnelijk jegens de dames, en gaf haar feestmalen, "uitmuntend in vleessoorten," gevolgd door ballets, maskerades en comédies. Van zijn zijde richtte de hertog steekspelen aan, met aanzienlijke medewerking van edele ridders, die van al de kastelen van die landstreken gekomen waren, en waarin de kinderen van Genève worstelden met de heren van het hof. Sinds de tijd van de hertog Philibert," zeiden de jonge Genèvezen, "heeft men zich niet zo goed geamuseerd!". Bij de aanlokselen van het genoeg voegde Savoye die van de winst. Het hof, dat " groot en uitgebreid" was, verteerde veel geld in de stad, en nam op deze wijze diegenen voor zich in, die zeer belust waren op rijkdommen.

Eindelijk bood men aan anderen de aantrekkelijkheden van de eerezucht. Genève kon aan de naar roem hunkerende zielen slechts een karig overheidsambt aanbieden, terwijl men, door zich aan Savoye over te geven, naar hoge ereposten kon dingen; de aanzienlijken en zelfs de syndici plaatsden zich dan ook aan de voeten van de hertog en van de hertogin. "Deze vorst," zegt Bonivard, werd te Genève beter gehoorzaamd, dan te Chambery. Alles deed de staatkundigen op een volkomen goeden uitslag hopen. De stoute vlucht naar de onafhankelijkheid en het Evangelie, die de hertog, de koning van Frankrijk en de keizer zo zeer mishaaide, zou worden gestuit en die verontrustende vrijheden, die gedurende eeuwen hadden gesluimerd, maar die nu hare kluisters schenen te willen verbreken, zouden in bedwang en in onderwerping worden gehouden (1).

De berekeningen van de vorsten van Savoye waren echter niet zo nauwkeurig, als zij het meenden. Een bijna onopgemerkte omstandigheid kon ze verijdelen. Terwijl het kabinet van Turijn aanslagen had beraamd tot de ondergang van Genève, waakte God over zijn lotgevallen Kort vóór de intocht van de bisschop en van de hertog, was er een andere macht in Genève gekomen; deze macht was het Evangelie. Tegen het einde van het vorige jaar, in October en November 1522, had Le Fèvre zijn Franse vertaling van het Nieuw Testament in het licht gegeven. Ter zelfder tijd hadden de te Parijs vervolgde vrienden van Gods Woord in verschillende gewesten de

(I) Bonivard, Chroniq." p. 395. - Savyon, Annedes, p. 113. - Manuscript van Gautior

wijk genomen. De koopman Vaugris en de edelman Du Blet waren te Lyon en zonden van da4r evangeliepredikers en Nieuw Testamenten naar Botergondiig, Dauphiné, Grenoble en Vienne (1). In de zestiende eeuw, gelijk zulks reeds in de tweede eeuw was geschied, kwam het Evangelie de Rhone op; het was van Lyon en van Vienne, dat in 1525 het Woord Gods, dat eertijds de heidense bijgelovigheden had vernietigd, en dat nu de Roomse overtolligheden moest afschaffen, op de boorden van het Leman-meer aankwam. "Lieden, die Evangelischen genoemd werden, kwamen uit Frankrijk," verhaalt een Memorie aan de paus over het oproer van Genève, dat zich in de Archieven van Turijn bevindt. De namen van die vrome lieden, die het eerst de Heilige Schriften aan het volk van Genève brachten, zijn niet beter bewaard, dan die

van de zendelingen van de tweede eeuw de grote vuren worden gewoonlijk in de nacht ontstoken. Enige Genèvezen "hielden mondgesprekken met hen en kochten hun boeken," voegt dit manuscript er bij. Zo waren er, terwijl de kanunniken oude fabelen deden opvoeren en de vroomheid van diegenen, die het kruis in ruïnen zochten, tot voorbeeld aangaven, te Genève meer verheven zielen, die het zochten in de Schrift. Een van de eersten, om deze Bijbelverspreiders te ontvangen was een stout man, zelfs vurig tot onvoorzichtigheid toe; maar waar, oprecht en edelmoedig, Baudichon de la Maison-Neuve. Hij was verrukt in het Evangelie de kracht te vinden, welke hij nodig had om de bijgelovigheden van de ouden tijd, die hem een instinctmatige afkeer inboezemden, aan te vallen. Robert Vendel deed evenzo.

Als syndicus in 1529, en gemoeid in alle belangrijke zaken van dat tijdperk, vond hij in die van Lyon gekomen boeken een middel tot verwezenlijking van zijn ideaal, dat daarin bestond van Genève een Republiek te maken, even onafhankelijk, met betrekking tot de godsdienst als met betrekking tot de staatkunde. Deze edelmoedige mannen, en verscheidene anderen, lazen met verbazing de Schrift. Zij mochten zoeken zoveel zij wilden, zij vonden er de Roomse godsdienst niet in; geen beelden, geen mis, geen paus; maar zij vonden er een gezag, hoger dan de kerkvoogden, dan de conciliën, dan de grootpriesters, dan de vorsten zelfs.

Een nieuw gezag, een nieuw leer, een nieuw leven, een nieuw Kerk. en al deze nieuw zaken waren de oude, die de apostelen zelf hadden ingesteld. Het was alsof de levenwekkende adem van de lente zich in de vallei, na de gestrengheid van een langen winter, begon te doen gevoelen. Men plaatste zich in de open lucht; men zocht de stralen van de nieuw zon; men oefende de verstijfde leden. De priesters, de dweepzieke leken beschouwden met verwondering dit nieuw schouwspel. Hoe! zij hadden gehoopt, dat de luisterrijke intocht van Karel en van Beatrix hun triomf zou verzekeren, en daar schijnt nu een onbekend boek, op geheimzinnige wijze in de stad gekomen, zonder pracht, zonder dekkleed zonder gouden stoffen, nederig op de rug van enige arme marskramers gedragen, bestemd te zijn om meer uitwerking voort te brengen, dan de tegenwoordigheid van de schoonbroeder van Karel V en van de dochter der

(1) Geschiedenis der Hervorming in de zestiende eeuw, ten tijde van Luther, III, boek X 11, hoofdstuk V11 en XI.

koningen van Portugal. Zou de overwinning, op het ogenblik van welslagen, aan hun handen ontsnappen? Zou Genève bestemd zijn om iets anders te wezen, dan een kleine stad van Savoye en een parochie van de paus? Ongerust over deze beweging van de geesten, haastten zich enige agenten van het pausdom naar Rome te schrijven. "Zonderlinge zaak een nieuw hoop beving de verslagen muiters. En van die boeken, die uit Frankrijk gekomen waren en die zij van de Evangelischen kopen, verwachtten de Genèvezen hun vrijmaking (1).:

Inderdaad, de vorderingen van de hertog, van de hertogin en van hun hof, die er in slaagden zekere Genèvezen in de verkwisting en dienstbaarheid te storten, verontwaardigden de Hugenoten; zij ontmoetten elkander niet meer zonder, terwijl zij elkander de hand drukten, een woord van spotternij of van treurigheid te wisselen. Onder hen was Jan Philippe, die dikwijls tot kapitein-generaal werd gekozen. Hij behoorde niet tot diegenen, die de heilige schriften hadden bekeerd; het was een rijk burger, edelmoedig, vol van moed, een groot minnaar van de vrijheid; maar meer houdende van afbreken dan van opbouwen, en de stoutmoedigheid tot vermetelheid drijvende. Hij verzocht, dat men de Mamelukken en priesters een les zou geven, " en

hij belastte zich," zei hij, "met haar te bekostigen." Andere, meer gematigde en vooral meer godsdienstige Hugenenoten, waren er vooral op gesteld de overtuigingen, die zij in de evangelische boeken hadden gevonden, bekend te maken. Daar Gods Woord hun harten had getroffen, wilden zij ook aan anderen zeggen, dat het het geneesmiddel was voor de wonden van de mensheid. Ziende, dat iedereen zich beijverde de hertog en de hertogin eer te bewijzen, besloten zij ook hun schotel tot de feestdis aan te bieden, maar terwijl zij er enige zoutkorrels instrooiden. In plaats van de ontdekking van het kruis door Helena, zouden zij de ontdekking van de Bijbel door de Hervorming vieren. De tegenhanger was niet kwaad gevonden, en deed het verschil tussen de oude tijden en de nieuwe tijden uitkomen. De Hugenenoten meldden dus de hertog, dat zij, op Zondag na de Bordes ter van zijn eer een mysteriespel wilden spelen in de open lucht. Jan Philippe edelmoedig in al de uitgaven voorzien hebbende, leerden de jonge mannen van de partij de rollen en alles werd tot de voorstelling in gereedheid gebracht.

Er was toen kermis in Genève; een grote menigte van Gene-vezen en van vreemdelingen omringde dan ook weldra het theater: de bisschop van Maurienne kwam aan; heren en dames van hoge afkomst namen plaats; maar Tevergeefs wachtte men de hertog, hij verscheen niet. "Noch ik, noch de hertogin zullen gaan," zei hij, omdat het Hugenenoten zijn, die spelen!" zijn lieden goed kennende, vreesde Karel, dat er een adder onder het gras mocht schuilen. De Hugenooot, die het stuk had vervaardigd, stelde de toestand van de wereld voor onder het beeld ener ziekte, en de Hervorming onder dat van

(1) Archieven van Turijn, 14de pakket, le categorie. Aan de paus over het oproer te Genève. M. Gaberel, die dit opstel heeft in handen gehad, en die het aanhaalt. (Histoira de l' Eglis de Gen., 1, p. 84), plaatst het omstreeks het jaar 1520; het komt mij meer waarschijnlijk voor, dat het van het jaar 1523 is.

het middel, waardoor God haar wilde genezen het onderwerp en de benaming van zijn drama was de kranke wereld, en alles moest er in voorkomen, de priesters, de missen, de Bijbel en zijn aanhangers. De hoofdpersoon, de wereld, had hare monniken, beangstigd door de onlangs uit Frankrijk gekomen boeken, horen aankondigen, dat de laatste tijden gekomen waren, en dat de wereld weldra zou vergaan. Zij moest te gelijk door het vuur verteerd en door het water verdrongen worden. Dat was te veel; ook beefde en vermagerde zij, hare gezondheid nam af. Men verontrustte zich rondom haar, en een van de personen riep uit: De wereld wordt gedurig erger; ik weet niet, wat haar eind zal zijn!"

Toch had zij enige vrienden, en ieder van hun bracht haar een geneesmiddel; maar alles was nutteloos, de wereld werd hoe langer hoe erger. Toen besloot zij hare toevlucht te nemen tot het uiterste, algemene middel, waarmee men zelfs de doden behoudt: de missen! Het is de Roomse eredienst, door de Hervormers aangevallen, die hier op deze hansworsten-stellaadje wordt bepleit.

De Wereld.

Hier priester, kom hier uw missen uitkramen. laat mij zien, hoe zij zijn.

De Priester, verrukt van de Wereld zich tot hem te zien wenden. God geve u vreugde, o Wereld! Hoe verkiest gij ze?

De Wereld.

Zo als allen ze vragen.

De Priester.

Korte!

De Wereld.

Ja.

De Priester, haar missen aanbiedende.

Nu dan, hier zijn er.

De Wereld, ze met schrik verwerpende.

Maar zij zijn zo lang als een preek.

De Priester, andere aanbiedende:

Begeert gij er van deze?

De Wereld, ze nogmaals verwerpende.

Neen!

De Priester, ziende, dat de Wereld noch korte noch lange missen wil. Daar nu! Gij weet wat gij wilt.

Toen neemt een persoon, de Raadsheer, een wijs en verlicht man, het woord, en stelt een nieuw geneesmiddel voor; een onschuldig, krachtig werkend middel, dat veel gerucht begint te maken.

Graag wat is dat? zegt de wereld;

De Raadsheer antwoordt:

De tekst van de Bijbel, die een ONBERISPELIJKE zaak is.

De Wereld begrijpt niet, wat dit voor een medicijn is; Tevergeefs wil een ander persoon haar vertrouwen daarin geven:

Geloof, Wereld! dat niemand zo gek is, dat hij dit niet kent.

Do Wereld wil tot genen prijs er van gediend zijn. Men wist reeds, in 1523 te Genève, dat de Wereld het Evangelie slecht ontvangt: "Men zal u scheldnamen geven en men zal u vervolgen."

Niet door de priester, en ook niet door de Bijbel willende genezen worden, laat de Wereld de geneesheer roepen en beschrijft hem zorgvuldig hare ziekte:

Ik ben zo vermoeid, zo verontrust en zo gekweld door al die dwaasheden, die men heeft gezegd, dat ik er plat van neerval in mijn bed.

De Geneesheer.

Welke dwaasheden?

De Wereld.

Dat er een zondvloed zou komen, en dat men overal een in de lucht zou zien.

Maar nu gebeurt het juist, dat de geneesheer ook (hetgeen in de zestiende eeuw dikwijls het geval is) tot diegenen behoort, die geloven, dat de tekst van de Bijbel onfeilbaar is, hij begint de ongeregeldheden van de geestelijkheid in de levendigste kleuren te schilderen, ten einde zijn patiënt aan te sporen om het middel, dat hem is voorgeschreven, te gebruiken:

Hoe, Wereld! Gij verontrust u daarover? En gij verontrust er u niet over te zien, dat deze dieven, bedriegers, beneficiën verkopers en kopen dat de kinderen, in de armen van de voedsters, abten, bisschoppen en kloostervoogden zijn. Dat zij tot hun vermaak de lieden ombrengen, het hun verspelen, dat van anderen zich toeëigenen, aan vleiers gehoor verlenen; of, om een kleinigheid, onder de Christenen strijd verwekken op leven en dood (1)."

Verwonderd over deze weinig rechtzinnige beschrijving, krijgt de Wereld achterdocht, vindt deze redenen ketters en roept uit:

Dat zijn praatjes uit het, land van LUTHER - die zo vals en verwerpelijk zijn!

De Geneesheer.

Spreek nu van de gebreken. Gij zult aan LUTHER worden overgegeven!

Luther was dus reeds toen te Genève (en in de gehele katholieke wereld) de man, die de gebreken ontsluisde.

De Geneesheer laat zich door deze beschuldiging van lutheranisme niet van zijn streek brengen:

- Wereld! wilt gij in goede gezondheid hersteld worden?

De Wereld, stoutweg.

Ja!

De Geneesheer.

Denk dan aan de bedriegerijen, die elke dag bij u geschieden; en stel er order op, volgens de wet!

Dit was zoveel als de Hervorming eisen. De Hugenoten. (Eidgenossen) juichten toe; de vreemde kooplieden verwonderden zich; de hovelingen van Savoye, Maurienne zelf, glimlachten. Niettemin kenden Maison-Neuve, Vendel, Bernard, al diegenen, die met de Evangelischen mondgesprekken hadden gehad, en de schrijver van het drama in het bijzonder, de zwarigheden, die de Hervorming in Genève zou aantreffen.

Vertoornd tegen die leken, die zich tot predikers opwerpen, roept de Wereld uit:

(1) De uitgevers hebben de schimpschoten, welke de kiesheid onzer eeuw niet behoort weer te geven, weggelaten. Men zie dit kluchtspel in de *Mémoires d' Arch*.

Die bedrieger van een geneesheer, met zijn moeide praatjes; hij is wel gek, dat hij mij een preek heeft gehouden, in plaats van mij geneesmiddelen voor te schrijven.

Een ander persoon, verschrikt over een zo ongehoorde zaak: Mijn God! Is het waar?

De Wereld.

Ja, zeker, maar goed voor zijn gepreek zal ik mij liever richten naar de begeerten van een dwaas, dan van een preker!

Een van de vrienden van de Wereld.

Gij zult daar wel aan doen; leef naar uw hartelust.

De Wereld.

Dat wil ik ook!

Daarop laat de wereld zich als een dwaas kleden, en de *sottie* is uit.

Het was maar al te waar, dat de wereld zich, na de Hervorming, aan verschillende plaatsen, in Frankrijk in het bijzonder, als een gek heeft gekleed. Wat was het huis van Valois, anders dan een gekkenhuis? Toch was er van toen af aan in de wereld gekomen en is er nog een Goddelijke wijsheid tot genezing van de volken. Reeds in het begin van 1523 was het grote beginsel van het protestantisme, dat de Schrift de enige bron en regel van de waarheid verklaard te zijn, in tegenstelling met dat van het katholicisme, dat daarvoor het gezag van de Kerk in de plaats stelt, in Genève erkent. De tekst van de Bijbel. was openlijk verklaard een onberispelijke zaak, en het enig middel tot genezing van de kranke mensheid te zijn. Wat was, wèl beschouwd, deze *sottie* van de Hugenoten, anders dan een wereldlijke prediking over deze tekst: De wet van God verkwikt de ziel? Het is goed er de dagtekening van op te merken, daar men gewoonlijk gelooft, dat de Hervorming eerst veel later in de stad van Calvijn een aanvang nam- Dit mysteriespel van een nieuw soort bleef niet zonder uitwerking; de evangelischen hadden een stelling ingenomen, de stormram, gewapend met een koperen hoofd, dat de muren van Rome moest beuken, en ze omverwerpen, de onfeilbare Bijbel was verschenen. Jan Philippe was van mening, dat het stuk hem niet te veel had gekost.

Nauwelijks waren de stellaadjes van *de Kranke Wereld* weggenomen, of de burgers moesten aan iets anders dan aan komedies denken. De Savoyaards, die van de schotel, die men hun had opgedaan, niet hadden geproefd, en die gemeend hadden daarin het

gift van de ketterij te ontdekken, besloten, ten einde het te bestrijden, de zwaarte van hun juk te doen gevoelen. De gehele staatkunde dezer soldaten en dezer hovelingen was in twee woorden vervat: despotisme van de vorst, dienstbaarheid van het volk; zij beproefden de Genèvezen naar hun stelsel te vormen. Met trots gelaat en op verwaanden toon, zochten zij onophoudelijk twist met de burgers; zij vonden alles, wat men hen verkocht, te duur; zij maakten zich driftig; zij sloegen de kooplieden en deze, die geen wapens hadden, moesten aanvankelijk deze afkloppingen verdragen. Maar weldra wapende zich een ieder, en, het hoofd opstekende, kruisten de winkeliers de degen met die onbeschaamde heren. Er was veel gerucht in de stad. Verontwaardigd over deze weerstand, ijld de grootmeester van het hof naar de rand: "Mijnheer de hertog en Mevrouw de hertogin," zei hij, "zijn in deze plaats gekomen, menende er onder vrienden te zijn."

De raad gaf bevel de burgers, die edellieden hadden geslagen, in hechtenis te nemen, en de Savoysche foerier ondernam hen in de kerker te plaatsen; dadelijk verzette zich de Genève'sche fourier daartegen. De vertoornde hertog dreigde, zijn onderdanen te zullen laten halen om "deze stad te fourageren." Er was, men moet het bekennen, enige reden om een weinig rust te verlangen. „Mevrouw de hertogin wil ons wel de eer bewijzen van in deze stad te bevallen," zei de syndicus Baud tot het volk; "maakt dus niet het minste leven, en zodra gij de klokken en de trompetten hoort, gaat dan in processie, met waskaarsen en flambouwen, God voor haar bidden (I)."

De eer, die Mevrouw de hertogin Genève zou aandoen, roerde de Genèvezen niet. De moedigste burgers, Aimé Lévrier, Jan Lullin en anderen toonden zich verheven boven alle verleidingen. Lévrier, de getrouw tolk van de wet, de bedaarde maar onversaagde bewaker van de gebruiken en inzettingen, herinnerde gedurig in de raad, dat Karel geen oppermachtig vorst van Genève was; en terwijl hij een luidruchtige tegenstand vermeed, toonde hij een onverzettelijke standvastigheid; ook begon de hertog van gevoelen te zijn, dat hij slechts vorst zou worden, na over het lichaam van die man te zijn gegaan. Lullin was geen rechtsgeleerde, zoals Lévrier, maar werkzaam, praktisch en vol geestkracht; hij openbaarde bij elke gelegenheid zijn liefde tot de vrijheid, en hij deed het zelfs somwijlen met een zekere ruwheid. Prior zijnde van de broederschap van St. Loup, was hij tevens herbergier van De Beer, hetgeen naar de zeden van die tijd zich zeer wel met een hoge plaats in de stad paarde. Op zekere dag, dat zijn stallen vol paarden waren, die aan een armen Zwitserse karrenvoerman toebehoorden, stegen rijk geklede Savoysche heergin met geraas voor De Beer af, en maakten zich gereed er hun paarden te plaatsen. "Geen plaats, Heren!" zei Lullin op ruwe toon. - "Het zijn de paarden van de hertog," antwoordden de hovelingen. "Dat doet er niet toe," antwoordde de gespierde Hugenoot. Laat hem, die er in is, er blijven! Ik geef liever huisvesting aan voerlieden, dan aan vorsten."

Karel wierf destijds zes duizend man aan, die in Genève de doop van zijn kind moesten bijwonen, en de ruiters behoorden ongetwijfeld tot dat corps. Maar de Hugenoten vonden, dat het te veel was zes duizend van top tot teen gewapende doopgetuigen te hebben, en dit was wat Lullin in een kwaden luim bracht. Karel was zwak, maar opvliegend; hij stampte met de voet, bij het horen van de belediging, die men zijn lieden zo even had aangedaan, wierp een woedende blik op de stad en riep met een ontzettende vloek uit: "Ik zal die stad Genève kleiner maken, dan het kleinste dorp van Savoye (2)!"

Velen beefden bij het horen dezer bedreiging, en, om de vorst tot bedaren te brengen, zette de raad Lullin in de gevangenis en hield hem daar drie dagen.

Eindelijk kwam de grote gebeurtenis, waarop de hoop van Genève

berustte. Op de 2den December kwam een hertogelijk officier de

- (1) Registers van de Raad van 4 September, 24 October en 15 November 1528.
- (2) "Minfirn nna villagium snae patriae" (Register van de Raad, 18 December. – Bonivard Chr. 11, p, 399).

syndici berichten, dat de hertogin, te twaalf uur op de middag, van een prins was bevallen. Dadelijk luidden de klokken, de trompetten werden gestoken; de bisschop, de kanunniken, de priesters, de monniken, de gilden, de jonge knapen en jonge meisjes in het wit gekleed, met een flambouw in de hand, vormden eene zeer lange processie. Terwijl men op alle pleinen vreugdevuren ontstak, verkondigden de kanonnen, op de vlakte, die Savoye bestrijkt (La Treille) gericht, aan dit getrouw land, dat zijn hertog een zoon had.

Daar hij te Genève geboren is," zeiden de hovelingen onder elkander, " zullen die van de stad hem niet als hun vorst durven weigeren." De hertogin zelf ging deze zaak zeer ter harte; en weldra, rijk opgeschikt, als een kraamvrouw in haar bed gezeten, zei zij in de beuzelachtige gesprekken, welke zij met de personen, die werden toegelaten om haar hun hof te maken, voerde: "Cette wille est une tres buena posada" (deze stad is een zeer goede herberg). Verrukt antwoordde haar de hertog: "Genève zal u toebehooren!". Hetgeen zij zeer graag hoorde.

Alles in Genève en zelfs alles in Europa scheen toen de plannen van Savoye te begunstigen. Karel V, schoonbroeder van de hertog, en François I, zijn neef, maakten zich gereed tot de strijd van Pavia. De worsteling tussen Luther en de paus hield ieders geest bezig. De Zwitsers waren " in grote zorg en geschil, stad tegen stad, en, in een zelfde stad, de een tegen de ander." De bisschop, Pierre de la Baume, had een lichtzinnige wereldse geest, er van houdende te spelen, lekker te eten, de dames te dienen, en andere geringe genoegens zoekende, die hem van ernstige zaken aftrokken. Hij was beschroomd, vreesachtig zelfs, als een weerhaan met alle winden draaiende, en vreesde bovenal de inkomsten te verliezen, die hij op de landerijen van zijn Hoogheid bezat. Dit alles veroorloofde aan Karel (hij meende het althans) Genève bedaard te overheersen en het bij Savoye in te lijven, zonder dat Europa er een woord van zou zeggen. Om de handen nog vrijer te hebben, overtuigde hij de la Baume, dat zijn tegenwoordigheid in Italië noodzakelijk was voor de dienst van de keizer.

Dit gedaan zijnde en menende, dat de vrucht rijp en op het punt was van af te vallen, stelden de hertog en de hertogin het zich ten plicht, de laatste slag te slaan. Wel zagen zij de vijandige gezindheden van verscheidene Genèvezen: maar zij vonden daarin een reden te meer, om hun pogingen te verdubbelen. Indien nu, daar er te Genève een prins was geboren, de hertog in zijn plannen niet slaagde, was alles voor lange tijd verloren. Er werd dus aan de gehele Savoysche adel een bepaalden wenk gegeven. De glans van de goudstukken verblindde de kooplieden; de spelen, feestmalen, bals, maskerades, schouwspelen, steekspelen, prachtvertoningen, klederpralerijen, wellusten, gemakkelikheden, en al de verleidende aanlokkelikheden, zeggen de schrijvers van die tijd, boeiden de landgoedbezitters en vooral de jeugd.

Enige Hugenoten spraken luide van onafhankelijkheid; enige oude Genèvezen zochten nog hun zonen te weerhouden enige eerbiedwaardige moeders, hun kinderen, met de rijkste klederen getooid, naar het hof ziende vertrekken, vroegen hun of zij bloosden over de ouderwetse zeden van hun vaders, of zij hun vrije ziel wilden verkopen om zich vorstendienaars te maken? Maar alles was nutteloos. "Het is hetzelfde, als

wanneer men water op een bal werpt," zeiden de bedroefde ouders; "er blijft geen druppel op. - "Wat is er aan te doen? het is sterker dan wij," antwoordde deze dwaze jeugd; zodra de aanlokselen van de wereld zich voordoen, worden onze lusten vervoerd als ongebreidelde dieren."

De monniken bleven niet achter in dit werk van verbastering. De dominikanen vierden, de 20e Mei, het feest van St. Ives, en nodigden de jeugd tot deze beroemde avondfeesten, waar afgrijselijke dingen werden gedaan. Tevergeefs beklagden zich de syndici bij de vikaris-creneraal over het schandelijke leven, *sceleratae vitae*, dezer kloosterlingen., Gaat naar het klooster en berispt hen,". antwoordde deze geestelijke. En als de syndici er zich heen begaven, bekende de prior wél, dat de inonnikert een ongebonden leven leidden; il maar," voegde hij er bij, het is Tevergeefs, dat ik hun van verbetering spreek; zij antwoorden mij, dat, als ik niet zwijg, zij mij uit het klooster zullen jagen (1). Door hare ondeugden delfde de geestelijkheid onder hare voeten een afgrond, waarin zij alles moest medeslepen, - hare grondleer, hare eredienst, hare Kerk. Alles scheen samen te lopen tot de onderwerping van Genève. Noch de keizer, noch de koning, noch de bisschop, noch de Zwitsers, noch zelfs de Genèvezen waakten over de onafhankelijkheid van de stad. De levende wateren van het Evangelie alleen konden deze stallen van Augias reinigen. "God bleef alléén over," zegt Bonivard; " maar terwijl Genève sliep, hield God daarover de wacht (2)." Inderdaad, Genève zou weldra weer ontwaken. De ontzenuwende dromen van de gouden jeugd begonnen te verdwijnen. Het waren niet alleen diegenen, aan wie Nieuw Testamenten waren gebracht, niet enkel de vrienden van de onafhankelijkheid, het waren ook de ernstige mannen van regel en wet, die zich welhaast tegen de hertog zouden verzetten. Een nieuw martelaar moest met zijn bloed een milde bodem vruchtbaar maken, en de eindoverwinning van het recht en van de vrijheid voorbereiden.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Aimé Lévrier, martelaar voor de vrijheid en het recht, op het kasteel van Bonne.

Er was in Genève een burger, die de hertog zeer hinderde, het was Lévrier. Zo hij de overweldigingen van deze vorst, in de weg stond was zulks noch uit trotsheid, noch uit wrok, noch uit na-

(1) Registers van de Raad, van 20 Mei, 20, 23 Juni 1522, en 22 Juli 1528.

(2) Bonivard, Chroniq., II, p. 395. - Manuscript van Gautier.

ijver, maar uit verkleefdheid aan het recht en uit eerbied voor de oude grondwetten van de vrijheid. Hij had minder vuur dan Berthelier, maar meer waardigheid; minder volksliefde, maar gestrengere zeden; meer voorzichtigheid, maar even zo veel moed. Hij schreeuwde niet, hij deed niet, zoals de krachtige Philibert of de onstuimige Maison-Neuve, zijn stem in de straten horen; het was in de raadsvergaderingen, dat hij koel zijn onveranderlijk veto volhield. De heftigste Hugonoten verweten hem zijn overgrote gematigdheid; zij zeiden, dat, wanneer de mensen te stijf zijn om onder de adem van de overtuiging te buigen, men er met krachtige mokerslagen op moet beuken; en dat, wanneer vlammeende vuurspranken hier en daar brand trachten te stichten, men zich als stromen er op moet werpen om ze uit te doven." Maar Lévrier, standvastig, waar het het recht betrof, was zacht jegens de mensen. Als onversaagde

instandhouder van de wet, handhaafde hij haar zonder veel geschreeuw, maar zonder aarzeling en zonder vrees. Nooit was er, in de Republieken van de ouden of van de nieuw tijd, een burger van wie men, beter dan van hem, heeft kunnen zeggen: Non vultus instantis tyranni Monte quatit solidá (1).

Het ogenblik naderde, waarop Lévrier in Genève voor de vrijheid zou zeggen, wat Luther pas in Worms voor de waarheid had gezegd: Ik kan niet anders!" Maar minder gelukkig dan de monnik van Wittenberg, zou hij nauwelijks dit woord hebben uitgesproken, of hij zou de doodslag ontvangen. Die vrijheidsmartelaren aan de voet van de Alpen, die in zovele verschillende oorden door de martelaars voor het Evangelie zouden gevolgd worden, ontstaken een nieuw vlam op de aarde. Het dankbaar nageslacht, vertegenwoordigd door vrome Christenen van de Nieuw Wereld, legt dan ook op het nederige graf van de Bertheliers en van de Lévriers, even als op dat van de Luthers en van de Calvijns, een zegekroon neer (2).

Daar de post van bisschopsleenhouder aan de hertog toebehoorde, was het altijd door het bisschoppelijk leenhouderschap, dat de vorsten van Savoye zich in de zaken van Genève mengden; zij benoemden dan ook tot die post slechts mannen, wier slaafsheid van karakter hun wel bekend was. De hertog had de ellendeling Aymon Conseil door de heer de Salagine doen vervangen, daarna, toen deze gestorven was, benoemde hij in zijn plaats een van zijn kamerheren Verneau, heer van Rougemont (3). "Oho! de hertog kent zijn lieden," zei men in de stad. "Indien al Conseil de klank van zijn trommel zo goed verstond, verstaat deze hem nog beter, en wij zullen een fraaien dans hebben (4)."

Inderdaad, zich niet tevreden stellende met het lagere gerechtshof, dat aan hem was afgestaan, vormde Karel het plan

(1) Odes, van Horatius, boek III, ode III.

(2) "Tho swies republies first came forward; and te the spirit of the Reformation, as the remote cause, is the american revolution te be itself attributed." (Smyth, Eed. Republicaninn,

(3) Registers van de Raad van de 19e Februari 1524.

(4) Bonivard, Chroniq II, p.15:3.

Genève te veroveren en dit in twee tempos te volvoeren. Door de eerste beweging zou hij zich van de gehele rechtspraak en door de tweede van het oppergezag meester maken. Dán zou zijn verblijf te Genève zijn doel bereikt hebben.

Karel wilde, om te beginnen, dat de bisschopsleenhouder aan hem, en niet aan de bisschop de eed zou afleggen, een aanmatiging, die strijdig was met de grondwet, want de vorst van Savoye was in Genève slechts een ondergeschikt ambtenaar van de bisschop, en de hertog stelde zich aldus in de plaats van de vorst van Genève. Men was op het punt om toe te geven, want de markies van. St. Sorlin, de broeder van de kerkvoogd en belast met diens wereldlijke belangen, terwijl deze in Italië was, en de bisschoppelijke raad zelf wilden de bisschop behagen en iets toegeven aan een zo machtig heer. Maar Lévrier, de waakzame wachter, stelde zich dadelijk in de bres. Hij toonde in de bisschoppelijke raad aan, dat het de bisschop niet vrij stond de rechten van de Staat op te offeren; dat hij er slechts bestuurder van was; dat hij er rekenschap van verschuldigd was "aan het keizerrijk, aan het kapittel, aan de Republiek, aan het nageslacht."

De bisschopsleenhouder was verplicht de eed aan de vertegenwoordigers van de bisschop af te leggen. Toen beval de verbitterde hertog zijn kamerheer, slechts aan

hem rekenschap te geven van zijn ambt. Lévrier begreep, dat Savoye hare batterijen tegen Genève opwierp, dat de oorlog begon; en vast besloten om de onafhankelijkheid van zijn vaderland te redden, nam hij het besluit om zich tegen de misdadige overweldigingen van de vreemden vorst te verzetten, al moest hij er zelfs zijn leven bij verliezen (1).

De worsteling tussen de hertog en de rechter dreigde verschrikkelijk te worden; zij kon slechts eindigen door de dood van de een, of door de verdrijving van de ander van de beide worstelaars. Alles begunstigde toen de hertog. Wie zal hem beletten zich tot opperheer van Genève te maken? zei men rondom hem. - De bisschop? Hoewel hij veel vertoning maakt, is hij gemakkelijk tevreden te stellen, want hij heeft inkomsten in overvloed in de staten van zijn Hoogheid. - Paus Clément? De hertog heeft een verbintenis met hem. - De keizer? Zijn huwelijk met de zuster van de hertogin is reeds ter tafel gebracht. - De heren van het Zwitsers Bondgenootschap? Zij hebben veel zorg door het huis van Oostenrijk en zelfs zijn zij stad tegen stad onenig vanwege de godsdienst. - De bevolking van Genève? Het hof, dat veel geld verteert, heeft haar gewonnen. - Berthelier? Hij is dood. - De andere Huguenoten? Zij zijn bij gelegenheid van de eerste onderneming zo mishandeld, dat zij die zaak niet meer durven ophalen. Wie blijft er over, om de hertog te beletten zijn onderneming te voltooien? "Er blijft niemand over dan God," herhaalde men (2).

Het lag in het karakter van Karel liever door list dan door geweld te willen zegepralen. De vorsten verbeeldden zich toen, dat

(1) Registers van de Raad van de 19,10, Februari 1524. - Lévrier, Chronologie des comtes de Gen., 11, p. 198.

(2) Bonivard, Chr.,11, p. 395.

niemand hun weerstand kon bieden; hij trachtte dus Lévrier te winnen, door die gunstbewijzen, waarin de hovelingen een eer stellen. Maar, om te slagen, was het nodig hem onder vier ogen te hebben, ver van Genève en van de Genèvezen. "Wolk een verrukkelijke zonneschijn!" zei men op zekere morgen aan het hertogelijke hof. "Laat ons van dit schone winterweder partij trekken om naar het kasteel van Bonne te gaan en er enige dagen aan de voet van de zacht glooiende en bekoorlijke hellingen van de berg van de Voirons door te brengen!" De hertog, de hertogin, het hof, maken hun toebereidselen, en (kennelijk teken van zijn welwillendheid), Karel nodigt Lévrier uit, hem te vergezellen. In die heerlijke oorden, omringd door met sneeuw bedekte bergen, welke de glans van de zon verguld, neemt de hertog de wijze ter zijde; hij richt beminnelijke woorden tot hem; en daar Lévrier met eerbied heeft geantwoord, neemt Karel een ogenblik, dat hij gunstig waant, te baat, en zegt op innemende toon tot hem: "Gij weet het, ik ben oppermachtig heer van Genève, en gij zijt mijn onderdaan." - "Nee Monseigneur!" antwoordt dadelijk de rechter in zaken van moedwil, "ik ben uw onderdaan niet en gij zijt geen soeverein van Genève." De hertog verbeet zijn toorn, maar daar Lévrier ongeduldig scheen om naar Genève terug te keren, liet Karel deze onbuigsamen man vertrekken, en hem zich ziende verwijderen zwoer hij, dat hij zijn stoutmoedigheid duur zou betalen. aan de voet van diezelfde berg, in ditzelfde kasteel, waar de rechter had durven zeggen, dat de hertog van Savoye zijn soeverein niet was (1).

De hertog kwam te Genève terug, en besloten om de hand aan het werk te slaan, deed hij de bisschoppelijke raad, met al de betamende omzichtigheden, zijn onverzettelijk voornemen om zich de opperste rechtsuitspraak voortaan toe te voegen, meedelen.

Karel kende de zwakheid, de omkoopbaarheid zelfs van deze raadslieden van de vorst-bisschop, die tot genen prijs aan Savoye wilden mishagen. Zodra het gerucht van dit verzoek zich in de stad verspreid had, pruttelde iedereen tegen; men zeide, dat de opperste rechtspraak aan de opperheer behoorde, en dat, wanneer de hertog haar zou bezitten, hij nog slechts één schrede zou te doen hebben om erkend te worden als heer van de stad. De zwaksten waanden hun onafhankelijkheid verloren.,/ Weest gerust", zeiden de wijsten, "er is in de raad een zeker kind van Genève, dat aan allen de mond zal snoeren." Zij bedrogen zich niet; besloten om aan het verzoek van Karel een onwrikbare weerstand tegen te stellen, begon Lévrier de zwakken op te beuren, de lafaards te winnen, de verraders beschroomd te maken. "Noch de hertog", zei hij, "noch de senaat van Savoye hebben enig gezag in Genève. De rechtspleging behoort aan de stad en aan haar opperhoofd, de bisschop; de hertog is binnen onze muren een vasal en geen opperheer (2). Deze stoutte, maar ware rede maakte een grote indruk; Gruet, de bisschoppelijke vikaris, besloot, met Lévrier, de rechten van zijn meester te verdedigen. De tegen-

(1) Galiffe l'histoire de Genève, 11, p. 342.

(2) Bonivard, Chroniq., 11, p. 395.

kanting toonde zich niet minder nadrukkelijk onder de burgers. Het was het tijdstip van de verkiezing van de syndici; de verontruste Hugenoten besloten onder de eerste overheidspersonen een van de warmste vrienden van de onafhankelijkheid te plaatsen; zij kozen Claude Richardet, onwrikbaar in zijn beginselen, beslist in zijn karakter, schoon, groot, een machtig man en zeer driftig", zegt een kroniek.

De bisschoppelijke gemachtigden en de volksgemachtigden zich tegen hen ziende verenige, verloren echter Karel en zijn raadslieden de moed niet, en predikten openlijk in Genève het stelsel, dat de hertogen van Savoye sinds lang hadden aangenomen, - de noodzakelijkheid om er de Kerk en de Staat te scheiden. Wat baat het, dat Lévrier en zelfs de bisschoppelijke vikaris Gruet zich houden, alsof zij de wereldlijke rechten van de bisschop verdedigen? De hertog meende te weten, dat Pierre de la Baume zeer inschikkelijk zou zijn. De meest gevorderden van de Hugenoten wilden een vrije Kerk in een vrijen Staat; maar het hof van Turijn wilde een aan de paus onderworpen Kerk in een de hertog onderworpen Staat. - "Dat de bisschop," zeiden de hertogelijke officieren, verontwaardigd over de tegenkanting van de bisschoppelijke ambtenaren, "dat de bisschop zijn geestelijk bestuur behoude! Dat hij de behoedmiddelen tegen kwalen, de rozenkransen en al dergelijke koopwaren behoude; dat zijn parochianen zich overgeven, enige aan de zinnelijkheid, andere aan de kastijdingen; dat zij en al de grauwe, witte, zwarte, losbandige, speelzieke monniken, vergezeld door een troep van inquisiteurs, van kwakzalvers, van geselbroeders, van overspelige vrouwen en van aflatverkopers zich in bedevaart naar Loretto, naar St. Jacques de Compostella, naar Mekka begeven, zo de bisschop het wil. Zeer wel. dat is het departement van de priesters. en wij laten het hun houden.

Maar de burgerlijke macht behoort aan de leken; het is aan een wereldlijk vorst, dat de wereldlijke gerechtshoven, de stedelijke vrijheden en het bevel over de troepen behoren.- Aan de bisschop, de zielen; aan de Heer van Savoye, de goederen en de lichamen! "Deze grote ijver voor de scheiding van de godsdienstige orde van de staatkundige orde had geen ander doel, dan de eerezucht van Savoye te voldoen. Maar Genève trok partij van deze baatzuchtige prediciën en moest eenmaal zich verder vrijmaken, dan de wensen van Karel strekten. Nog enige jaren, en deze stad zal te gelijk van de beide onderdrukkingen ontslagen zijn. De wereldlijke macht en de

geestelijke macht zullen de door Rome benoemden bisschop uit de handen genomen werden; en terwijl de eerste aan de burgers zal worden overgegeven, zal de tweede worden overgegeven in de handen van het hoofd van de Kerk en van zijn woord van waarheid.

De dag na de verkiezing was er grote receptie bij zijn Hoogheid. De nieuw syndici kwamen de hertog begroeten; de bisschoppelijke vicaris Gruet en andere bisschoppelijke ambtenaren waren tegenwoordig. Karel ontmaskerde plotseling zijn batterij,: "Mijnheer de vicaris! ik heb gehoord, dat de bisschoppelijke beambten dezer eind zich in ongewijde zaken mengen; ik ben van plan deze verkeerdheid te hervormen; de Staat en de Kerk zijn twee onderscheidene heren, tot nu toe hebben. De bisschopsleenhouders, mijn ambtenaren, geen genoegzame macht gehad (1).

Onlangs een mijner kamerheren, een zeer geacht en uiterst goed bekend man, de adellijken Hugues de Rougemont, met die post bekleed hebbende, wil ik niet meer toestaan, dat de bisschop tussen beiden trede in de burgerlijke zaken." De vicaris, die door Lévrier op deze aanval was voorbereid en zijn les goed had onthouden, antwoordde: "Het is Uw Hoogheid niet, onbekend, dat Monseigneur van Genève te gelijktijd bisschop en vorst is; hij bezit in deze stad de beide rechtsplegingen." De ligt vertoornde hertog, die geen verzet van een vikars verwachtte, werd driftig: "Het is mijn wil, dat het niet meer zo zij," hernam hij; "en zo de bisschop vrijspreekt, wanneer mijn bisschopsleenhouder heeft veroordeeld, zal ik met hun genadebrieven al diegenen doen ophangen en wurgen, waaraan de bisschop die zal hebben verleend."

Ieder beefde. De vicaris, een blohartig man, zweeg; de syndici zochten de vorst tot bedaren te brengen, terwijl zij de aanmerkingen van Gruet ondersteunden. Toen kwamen de hovelingen van Savoye voorwaarts, en de rol spelende, die hun in deze droevige komedie was aangewezen, roemden zij de gunstbewijzen, waarmee de hertog de stad zou overladen. Er zouden aanzienlijke voordelen zijn voor de koophandel, koopwaren tot de halve prijs, grote vrolijkheden, prachtige onthalen, feesten op feesten voor de dames van de stad, bevallige en aangename wedstrijden, in tegenwoordigheid van. Hare Hoogheden, dansen en steekspelen.

Genève zou een klein paradijs worden. De hertog was zulk een goed vorst; wat dwaasheid, hem te verwerpen! Ondanks al deze redenen zeiden de Hugenoten bij zichzelf, dat de muilezel van de hertog, niettegenstaande hij rijk bekleed is, toch daarom niet minder een zadel draagt, dat hem kwetst.

De hertog hield nogmaals een beraadslaging. Hij meende een belangrijke schrede te hebben gedaan, bij gelegenheid van de ontvangst van de syndici. Het was reeds acht maanden, dat Karel zich in Genève ophield, alsof hij geen andere hoofdstad had gehad; nu of nooit, was het tijd om de eeuwenoude plannen van zijn geslacht te verwezenlijken. Het was nodig de beslissing te dwingen, en daartoe het beletsel uit de weg te ruimen. Dit beletsel was Lévrier. Deze Mordechaï, die weigerde zich te buigen, dwarsboomde de ontwerpen van Turijn en vervulde de zwakken Karel en de trotse Beatrix met toom. Al de hovelingen verhieven zich tegen hem; men aarzelde niet meer. Soms zijn grote slagen nodig, en Machiavelli had aan de vorsten van Italië geleerd, wat zij in dergelijk geval doen moeten. Men meende, dat de inlijving van Genève bij Savoye van te hoog belang was, om een enkel slachtoffer daarvoor te ontzien. Daar deze man hun in de weg was, evenals een rots, die hun loop stuitte, moest men die doen springen. Er werd tot de dood van Lévrier besloten.

De raad van de bisschop, die door de bisschoppelijke als opper-

(1) "Cum non elfent inagnae faeultatis." (Registers van de Raad van de 9den Februari.
"fertinntionibus factis dorninalous civitatis." (Registers van de Raad van de 19e febr.

ste raad werd beschouwd, werd uitgenodigd voor de hertog te verschijnen; al de leden, Lévrier uitgezonderd, meldden zich aan. Nauwelijks zag Karel de bisschoppelijke raadsheren voor zich, of " zich niet kunnende bedwingen, ontstak hij in zeer hevige toorn." "Vermeet gij u, mijn bevelen niet te gehoorzamen?" riep hij uit. Vervolgens, door tekens zijn wrede voornemens aanduidende, richtte hij verschrikkelijke woorden tot hen zelfs zó, dat zij voor hun leven begonnen te vrezen." De raadsheren, bijna dood van schrik, "deden toen als het hert, dat zijn gewei de honden toewerpt, ten einde zichzelf te redden," zegt een kroniek (1).

"Monseigneur I" zeiden zij, " het is onze schuld niet; het is Lévrier, die alles doet; hij zegt stoutweg, dat de Heer van Savoye in Genève niets te zeggen heeft. de schijn aannemende, alsof hij hem niet kende, zei toen de hertog: Hoe! nog een Lévrier op mijn weg!

De vader verzette er zich reeds, in 1507, tegen, dat men mij het geschut van Genève uitleverde! Brengt mij de zoon!" De ambtgenoten van de rechter in zaken van moedwil stemden er in toe, mits de hertog van zijn zijde zich verbond, hem generlei kwaad te doen; hetgeen Karel beloofde.

Lévrier wist, dat het om zijn leven te doen was, en iedereen raadde hem Genève te verlaten; maar hij besloot, "niet van de weg af te dwalen." Twee dagen na de eerste samenkomst, verscheen de bisschoppelijke raad andermaal voor de hertog, met Lévrier. Nauwelijks had Karel hem bemerkt, of, een woeste blik over het gehele gezelschap werpende, zei hij "woedend:" "Er zijn er onder ulieden, die zeggen, dat ik niet de soeverein ben van Genève." Hij hield op; maar ziende, dat ieder zweeg, hernam hij: "Het is een zekere Lévrier." Vervolgens hem met toornige blikken aanstarende, riep hij met luider stem: "Is die Lévrier niet hier?"

Daar de schrik al de omstanders beving, bogen allen ootmoedig, en men sprak niet één woord. Toen Karel, die Lévrier zeer goed kende, zag dat hij door de angst vorderde, herhaalde hij met een nog luider stem: "Is die Lévrier niet hier?" De rechter in zaken van moedwil trad onderdanig vóór en zei bedaard: "Die ben ik, Monseigneur."

De hertog, wie deze bedaardheid nog meer verbitterde, riep hem toe: Hebt gij niet gezegd, dat ik niet de soeverein van Genève ben?". - "Monseigneur!" antwoordde hij, "indien ik iets gezegd heb, is het in de raad, waar ieder het recht heeft vrijelijk te spreken. Gij moet zulks weten en ik moet daarover niet worden lastig gevallen." - Ga!" zei de hertog, zonder op deze opmerking, die zeer juist was, acht te slaan, ga en bewijs mij binnen drie dagen, dat, hetgeen gij zegt, waar is. Anders geloof ik, dat gij uw leven niet zeker zijt, overal waar ik zijn zal. - Verwijdert u uit mijn tegenwoordigheid!" (2) Allen gingen heen.

"Lévrier ging heen in grote bekommernis," zegt Bonivard. De dood, waarmee men hem dreigde, was onvermijdelijk. Er waren genoeg rechten, authentieke akten, de Franchises in het bijzonder, door middel waarvan hij kon bewijzen, dat de hertog in Genève generlei gezag had; maar verscheidene dezer stukken waren in handen der kanunniken, die de hertog waren toegedaan; en wat betreft die, welke de syndici in bewaring hadden, deze verzetten er zich tegen, dat men ze de vorst ter hand stelde, uit vrees, dat hij ze op het vuur mocht werpen; het is niet onwaarschijnlijk, dat dit het voornemen van Karel was, toen hij ze vroeg (1).

"Hij heeft tot mijn leven," zei Lévrier, een onmogelijk te vervullen voorwaarde gesteld Wat ik ook doe, slechts de dood blijft mij over!"

Zijn vrienden wilden hem tot elke prijs redden. Bonivard, die minder moedig was dan Lévrier, en die bij dergelijke gelegenheid de vlucht te baat zoude nemen, kwam gedurig weer op dit punt terug: "Er is geen ander middel," zei hij tot hem, "behalve,

dat gij u uit de voeten maakt."

Maar Lévrier was onverzettelijk. Als getrouw instandhouder van de oude gewoonten was hij besloten zich ten einde toe tegen de overweldigingen van Savoye te verzetten. Volgens de Genèvezen was de heilige Petrus de vorst van hun stad (waaronder zij niet de paus verstonden). Hadden zij niet in hun wapenen de sleutel van deze apostel? Lévrier antwoordde op de dringende aanzoeken van zijn vrienden, en vooral van Bonivard: "Ik wil liever voor de vrijheid van de stad en voor het gezag van de heiligen Petrus sterven, dan mij schuldig te erkennen door mijn post te verlaten." Dit antwoord bedroefde de prior van St Victor zeer. Hij bleef aandringen, hij bezwoer zijn vriend. alles was nutteloos. "Is het onvoorzichtigheid van zijn kant?" zei hij toen; "is het de begeerte, die hij heeft, om de nevenstander van Berthelier te zijn? Is het de wens om, ten koste van zijn bloed, een goed kampvechter voor de algemene zaak te zijn? Ik weet niet, welke beweegreden hem drijft; maar, wat daar. van zij, hij wil onze raad nooit geloven!" Inderdaad, Lévrier ging af en toe, en wandelde " als te voren; ja zelfs, na de termijn, die de hertog hem had gegeven (drie dagen); hij wachtte rustig de slag af, die hem moest treffen (2).

Karel de Goede (dit is de naam, die hij in de geschiedenis van Savoye draagt) beraamde de dood` van deze rechtvaardigen mens. Zijn hofmeester en gunsteling, de heer van Bellegarde, was een vijand van Lévrier, en dat des te heviger, daar hij lang zijn vriend was geweest. De vorst en de hofmeester beraadslaagden gezamenlijk over de meest geschikte middelen om zich van hem te ontdoen. Te Genève scheen dit onmogelijk; een tweede opvoering van de dood van Berthelier, daaraan was niet te denken; men moest Lévrier naar een of andere eenzame landstreek voeren, waar men hem gemakkelijk de keel zou afsnijden. Bellegarde nam op zich hem op te lichten; de hertog gaf hem bevel, hem naar het kasteel van Bonne te voeren, waar Lévrier het had gewaagd neen tot hem te zeggen. Bellegarde maakte afspraak met andere Savoysche edellieden; en vernomen hebbende, dat de rechter in zaken van moedwil, op Zaterdag 12 Maart, 's morgens, volgens zijn gewoonte, de mis zou bijwonen in de hoofdkerk van St. Pieter, kwam de hofmeester met deze eerloze hovelingen overeen, dat zij zich bij de kerk in een hinderlaag zouden leggen en dat zij hem bij het uitgaan van de mis zouden vatten.

Men bracht alles tot dit voorbedacht schelmstuk in gereedheid. De persoon, die het had moeten verhinderen, en die, welke er het bevel toegaf, verlieten beide de stad. De lafhartige markies van St. Sorlin, die, in zijne hoedanigheid van vertegenwoordiger van de bisschop, Lévrier had moeten verdedigen er de lucht van gekregen hebbende, begaf zich naar Rumilly, waar hij zich met de dames vermaakte, terwijl men zich bereidde om de verdediger van de rechten van zijn broeder te doedelt. Karel deed ongeveer hetzelfde. Toen de bepaalde, dag gekomen was (het was de dag vóór de Zondag van het Lijden 1524) verliet deze vorst, klein van moed, bevende bij de gedachte aan de stoute daad, die men weldra zou ondernemen; vrezende, dat het volk in oproer zou geraten en in zijn woning de rechtvaardigen man mocht komen opeisen, die men het ging ontroven, in het geheim zijn appartementen, beneden de stad, in de nabijheid van de Rhone gelegen, "ging door een achterdeur, nam zijn weg door eenzame weilanden, welke de Arve met hare snelle wateren besproeide, en trok zich goed en wel niet zijn familie terug naar Notre-Dame des Gr  ces, veinzende er heen te gaan om de mis te horen:" Daar deze kerk bij de brug van de Arve was, had de hertog, in geval er oproer mocht uitbreken, slechts deze rivier over te trekken om op zijn eigen gebied te zijn. Zo voor zijn veiligheid gezorgd hebbende, wachtte hij achter die muren, in grote spanning, tijdingen van zijn slachtoffer.

De mis was geëindigd in de hoofdkerk; de priester had de hostie opgeheven, en de zangen hadden opgehouden; Lévrier verliet dus St. Pieter. Hij droeg een lang kleet van kamelot, waarschijnlijk zijn rechterstabbaard, en een fraaie fluwelen overrok. Nauwelijks zette hij de voet buiten het kerkhof, dat bij de kerk was (het is de plaats, welke nu door de zaal van het Consistorie wordt ingenomen), of Bellegarde en zijn vrienden omringden hem, met ontbloten degen, sloegen vrij ruw de hand aan hem; en Bressieu, de gewelddadigste onder hen, bracht hem met het gevest van zijn degen op het hoofd een slag toe, waardoor Lévrier geheel bedwelmd werd. Er was geen ogenblik te verliezen, uit vrees, dat het volk in oproer geraakte. Enige dezer edellieden, van top tot teen gewapend, gaan vooruit, anderen stellen zich achterop, en men voert de gevangene snel naar Plain-Palais waar alles was gereed gemaakt om het schelmstuk te voltooien. Men werpt Lévrier op een kwaadaardig paard, men maakt hem de handen achter op de rug vast, men bindt hem de benen onder de buik van het dier; vervolgens vertrekt de ganse stoet in galop, naar dat kasteel van Bonne, waar hij vroeger had durven ontkennen, dat de hertog heer was van Genève.

Men trok voort. De ruiters overlaadden Lévrier met beledigingen: "Hugenoot, trouweloze, verrader!" Maar te midden van al deze hoon bleef de als een moordenaar geboeide rechter in zaken van moedwil kalm, standvastig en nam deze onwaardigheden aan zonder iets te zeggen. Hij was bedroefd over de onrechtvaardigheid van zijn vijanden, maar denkende aan de zaak, waarvoor hij leed, was zijn vreugde in hem groter dan zijn droefheid. Hij had zich gedurende zijn leven er aan gewend met de smart te worstelen en nu, "daar hem het kruis op de schouders was gelegd," viel het hem gemakkelijker het te dragen.

"Zijn leven te geven voor het recht en de vrijheid, bood hem grote stof tot vreugde, om alle droefheid te doen verdwijnen," zegt een tijdgenoot. De woeste, wrede, hartstochtelijke Bellegarde, welke die rechtvaardigen man meer haatte, dan hij hem in hun beider jeugd bemind had, had altijd op hem meer dan op de weg, de ooggin gevestigd; er deed zich een beletsel op, het paard steigerde, Bellegarde viel; men meende, dat hij zijn been gebroken had. Dit veroorzaakte een grote opschudding; men houdt op, enige wapenknechten stijgen van het paard, heffen de hofmeester op, plaatsen hem weer op zijn beest, en hoewel stapvoets vervolgt het geleide zijn weg. Toch kwam men vooruit, en naarmate men naderde, ontvouwde zich met meer grootheid het prachtig amfitheater dat de Alpen aan de zuidzijde vormen. Ter linkerzijde, naar het oosten, liet de Berg van de Voirons zijn zo bevallige glooiingen tot aan Bonne afdalen; een weinig verder ontdekte men de ingang van de vallei van Boège, op de achtergrond de Groene Naald en andere gletsjers; dán, veel dichterbij verhief de berg van de Wie met fierheid zijn piramide, waarvan de voet niet zeer ver was; onmiddellijk daarna, maar in het verschiet, verrees de Mont-Blanc statig boven de wolken en de bergen van de Bornes, zich naar het westen uitstrekkende, besloten de schilderij. Het geleide van Lévrier had, na in een vallei te zijn afgedaald, het kasteel van Bonne ontdekt, op een hogere top gelegen en het landschap bestrijkende, het was de steile weg, die derwaarts voert, opgestegen, en trok op het kasteel aan, toen" een enge vallei onder zich hebbende, in wier diepte de stroom van de Menoge vloeit. Eindelijk openden zich de oude poorten; men kwam op de binnenplaats en Lévrier werd overgegeven aan de slotvoogd, die hem in een donkere gevangenis opsloot. Toen Karel te Genève vernam, dat alles goed was afgelopen, verliet hij zijn wijkplaats en keerde vol vreugde naar zijn verblijf terug. Hij hield zich verzekerd, dat geen menselijke macht hem nu zijn slachtoffer kon ontrukken (1).

Gedurende die tijd was de stad in een grote spanning. Men verhaalde elkander met

beving de oplichting van de heldhaftige verdediger van de Genève'sche onafhankelijkheid, en al de goede burgers gaven aan hun verontwaardiging lucht. Deze handeling was een hoon aan de wetten van de Staat, een daad van struikrovers; twee even machtige gevoelens, de liefde voor Lévrier en de eerbied voor het recht, bewogen de gemoederen dan ook diep. De raad kwam onmiddellijk bijeen. I, Het is ongeveer een uur geleden," zei de syndicus de la Fontaine, een ijverig Mameluk, "dat Aimé Lévrier op bevel van de hertog is gevangen genomen en in verzekerde bewaring is gebracht."

Ja!" riepen enige vaderlanders uit, "de hertog houdt hem terug in het klooster van de Dominikanen, maar wij zullen hem wel aan die moordkuil weten te ontrukken." - "Bevolen," zegt het Register, " dat men zal beraadslagen om er in te voorzien, zo goed men kan." Toen men vernam, dat Lévrier van Plain-Palaisar Savoyo was weggevoerd, begaven de syndici zich gezamenlijk naar de vicaris van de bisschop, en verzochten hem de bisschoppelijke

(1). Bonivard, Chroniq., TI, p. 406, - Spon, Hist. De Gen. 1, p. 1167.- Savyon, Annales, p, 117, 118,

raad bijeen te doen komen, en hem over dit ongehoord geweld zijn oordeel te vragen. Men twijfelde niet, dat de hertog gehoor zou geven aan de vertogen, die hem zouden gedaan worden. Gruet riep dus ogenblikkelijk de leden van de raad des bisschops bijeen; maar deze lage, de hertog toegedane, zielen weigerden te verschijnen. De volgende dag drongen de syndici nog verder aan. "Daar uw ambtgenoten u verlaten," zeiden zij tot de bisschoppelijke vicaris, "ga zelf naar zijn Hoogheid, en breng hem aan het verstand, dat hij te gelijktijd de opperheerschappij van de bisschop en de vrijheden van de burgers vertrap. Gruet was beschroomd, en het verschrikte hem, alleen voor die machtigen heer te verschijnen; hij wendde zich tot twee van zijn ambtgenoten, de heren de Veigy en Grossi, hen smekende hem te vergezellen; maar zij weigerden het. "Ik zal niet alleen gaan," riep de bange vicaris uit, " neen, tot genen prijs! De hertog zou mij oplichten, even als Lévrier!" De geweldige daad van Karel joeg al diegenen, die bij hem vrijen toegang genoten, schrik aan. Evenwel was Genève in gevaar. Indien de meest geëerde van de burgers werd ter dood gebracht zonder dat iemand zijn verdediging op zich nam, zou er voor de Savoyschen dwingeland niets meer heilig zijn. De dood van Lévrier kon de dood zijn voor de gehele Republiek. Wat te doen? Men herinnerde zich een persoon, de bisschop van Manrienne, die zich te gelijk een vriend van de stad en een vriend van de hertog betoonde. De koude La Fontaine en de kokende Richardet snelden tot hem: "Red Lévrier!" zeiden zij tot hem, of wij zijn allen verloren!" De prelaat, die er van hield te bemiddelen, en die zeer wel wist, dat hij niets te vrezen had, begaf zich aanstonds tot zijn Hoogheid (1).

Karel was geen held; de ontroering van het volk bewoog hem, de geestkracht van de vaderlanders beangstigde hem. Hij besloot van zijn trouweloosheid een voordelig gebruik te maken, een wisseling voor te stellen; hij zal liet bloed van Lévrier afstaan, maar Genève moet hem zijn vrijheden afstaan. "Ga" zei hij tot Maurienne, "en zeg de syndici, dat ik, vol goedertierenheid jegens hen, hun slechts een ding verzoek. Laten zij bekennen mijn onderdanen te zijn, en ik geef hun Lévrier terug (2)." De Savoysche bisschop brengt dit antwoord aan de syndici, de syndici brachten het over aan de raad, en Karel van Savoye wachtte bedaard de afloop van zijn schandelijken aanslag af.

De beraadslaging begon in de raad van Genève. Als er twee gevaren zijn, treft

gewoonlijk datgene, wat het meest nabij is; elke dag heeft zijn werk, en het werk van die dag was, Lévrier te redden. De hertogelijke hovelingen vleiden zich allen met het wèlslagen van dit behendig oogmerk. Maar in dit beslissende uur zagen de burgers vóór alles het vaderland. Zij beminden het slachtoffer van Karel, maar zij beminden de vrijheid nog meer; zij zouden voor Lévrier hun leven hebben gegeven, maar Genève konden zij niet geven. "Wat! Ons onderdanen erkennen van de hertog!" riepen zij uit, "Ach! indien wij dat deden zou de hertog onze vrijheden voor immer

(1) Registers van de Raad van de 13en Maart, 1524,

(2) Ibid.

vernietigen (1). Lévrier zelf zou dit voorstel met afgrijzen verwerpen." Om het leven van één mens te redden, kunnen wij niet dat van een geheel volk opofferen; zei men onderling in de raad. Men herinnerde, dat Curtius, om zijn vaderland te redden, zich in de afgrond stortte, dat Berthelier, om de rechten van Genève te handhaven, zijn leven had gelaten op de oevers van de Rhone, en de woorden van de Schrift aanhalende, riep een van de burgers, in de Latijnse taal, uit: "Expedit ut anus moriator homo pro populo, et non toto Bens pereat (2)."

"De hertog vraagt bloed, voegde men er bij; "wel nu, hij neme het. maar dat bloed zal om wraak roepen voor God, en Karel zal zijn misdaad boeten." De raad besloot de hertog onder het oog te brengen, dat, door aan Lévrier de hand te slaan, hij de burgers van hun vrijdommen en de vorst van zijn hoedanigheden beroofde. Maurienne bracht dit antwoord aan zijn Hoogheid, die volhardde in zijn wreed dilemma: "Ik moet de vrijheden van Genève of het leven van Lévrier hebben."

Terwijl deze officiële stappen werden gedaan, geraakten edele vrouwenharten in ontroering. Deze vrouwen begrepen, dat, als het er op aan komt een hart te treffen, de zwakste sekse de sterkste is. Men wist, dat de trotse Beatrix haren echtgenoot beheerste; dat zij de stad, haar meer, hare bergen beminde, dat alles haar in deze buena posada tegenlachte. De dames, die bij haar gedanst hadden en haar vol toegevendheid hadden gevonden, begaven zich 's Zondags morgens naar de hertogelijke woning en zeiden met tranen tot de hertogin van Savoye: "Breng de toorn van zijn Hoogheid tot bedaren, Mevrouw! en red die rechtvaardigen man." Maar even getrouw aan hare staatkunde als aan hare trotsheid, weigerde de Portugese vorstin hare tussenkomst. Nauwelijks had zij het gedaan, of haar geweten verweet het haar; sinds deze weigering vond zij geen vermaak meer in Genève, en weldra, de hertog achterlatende, vertrok zij geheel alleen naar gene zijde van de bergen (3).

Het zou overigens te laat zijn geweest. Zondag morgen, 11 Maart, spraken drie mannen te samen op het kasteel van Bonne, en maakten zich gereed om Lévrier van kant te helpen. Het waren: Bellegarde, die genoegzaam van zijn val was hersteld om zich van zijn last te kwijten en een rechtspraak te verdraaien; een biechtvader, belast met de beschuldigde met de Kerk te verzoenen, en de beul, belast met hem het hoofd af te houwen. De hofmeester van zijn Hoogheid, die het bevel had ontvangen, er "in weinige uren" een einde aan te maken, liet eerst de gevangene geselen, "negen slagen," zegt Michel Roset; "niet zozeer uit noodzakelijkheid om hem te verhoren, als wel uit wraaklust," voegt Bonivard er bij. Deze vorstendienaar (wij spreken van Bellegarde) vond er een zekere wellust in, een overheidspersoon, die het recht zelf vertegenwoordigde, onwaardig te behandelen. Hebt gij geen medeplichtigen, die met

- (1) Registers van de Raad van de 13e Maart 1524, mse.
- (2) "Het is ons nut, dat één mens sterve voor het volk, en het gehele volk niet verloren ga," Evang van Johannes, XI: 50).
- (3) Bonivard, Gen.. - Mon. D'Arehéologie, V, p. 382. - Spon. Hist. De Gen.

tegen het gezag van Monseigneur hebben samengespannen?" zei hij tot Lévrier, na de geseling. "Er zijn geen medeplichtigen, waar geen misdaad is;" antwoordde de edelmoedige burger eenvoudig; waarop de Savoysche rechter hem veroordeelde om onthoofd te worden; "niet omdat hij enig misdrijf had begaan," zeggen de rechterlijke akten, emaar omdat hij een geletterd, geleerd man was, in staat om het welslagen van de onderneming van Savoye te beletten (1)." Na hem het vonnis te hebben medegedeeld, liet Bellegarde Lévrier alleen.

Reeds sinds lang had deze waardige overheidspersoon de dood voor ogen. Hij verachtte het leven niet, zoals Berthelier; hij ZQU graag zijn krachten aan de verdediging van de rechten van Genève hebben gewijd; maar hij was bereid om de zaak die hij had verdedigd, met zijn bloed te bezegelen. "De dood," zei hij bij zichzelf, "die zal mij niet het minste kwaad doen." Levendig herinnerde hij zich Berthelier, en de, bij gelegenheid van die marteldood voor de vrijheid, gemaakte verzen waren in zijn geheugen gegrift. Lévrier herhaalde ze met luider stem in zijn droevige toren, en de muur naderende, schreef hij zo met vaste hand:

Quid neora nonit?.

"Ja!" zei hij, ede dood zal weldra mijn lichaam doden en het levenloos op de aarde uitstrekken; maar ik zal daarna weer opluiken, en het leven, dat mij wacht aan gindsche zijde des grafs, zal mij het zwaard van de wreedsten van de dwingelanden niet kunnen ontnemen." Hij voltooide de inscriptie, die hij had begonnen en schreef op de muur van zijn kerker:

... Virtas post fata virescit

Nee cruce, nee saevi gladio perit illa tyranni.

Maar hij dacht niet alleen aan zichzelf, hij had het oog op Genève; hij zei bij zichzelf dat de dooi van de verdedigers van de vrijheid hare zegepraal verzekerde; dat de heiligste zaken op deze wijze triomferen.

En dat het kostbaar bloed, door een martelaar vergoten, tot zaad zal dienen voor Gods zaak.

Enige tijd na liet vertrek van Bellegarde verscheen de biechtvader, kweet zich werktuigelijk van zijn last, sprak het vonnis: *Ego te absolvo* uit, en verwijderde zich, niet meer medegevoel aan zijn slachtoffer tonende dan de opperrechter zelf had getoond. Toen verscheen een man met touwen; het was de beul. Het was toen te tien ure in de avond. Al de bewoners van het vlek en van de naburige landerijen waren in een diepen slaap gedompeld, en niemand vermoedde iets van de wrede handeling waardoor weldra het leven van een man, die in een grote monarchie op de eersten rang zou hebben geschitterd, werd afgesneden. Bellegarde had niet te duchten, dat men hem in het volvoeren van zijn misdaad zou storen; toch had hij het licht gevreesd; er was in dat verhard geweten een

(I) Gallife, Matriaume pour l'histoire de Genève, II, p. 248.

onbestemd gevoel van onrust, dat hem verschrikte. De beul knevelde de edelen Lévrier, gewapende mannen omringden hem, en de martelaar van de wet werd langzaam op het plein van het kasteel gebracht. Alles was stom rondom hem; niets

brak de stilte van deze lijkstoet af; de agenten van Karel trokken, als schimmen, langs de oude muren van de woning voorbij. De maan, die nog haar eerste kwartier niet bereikt had, was op het punt van onder te gaan, en gaf nog slechts een matten glans van zich af. Het was te donker, om de schone bergen te onderkennen, yin wier midden zich de torens verhieven, waaruit men het slachtoffer had gehaald; ternauwernood bemerkte men de bomen en de huizen van Bonne; een of twee toortsen, door de lieden van de rechter gedragen, verlichtten alleen dit wrede toneel. Midden op het plein van het kasteel gekomen, stond de beul stil en het slachtoffer eveneens. De hertogelijke trawanten sloten in stilte een kring om hen heen, en de scherprechter maakte zich gereed zijn werk te verrichten.

Lévrier was kalm; de vrede van een goed geweten hield hem staande in dat geduchte uur. Hij dacht aan God, aan de wet, aan de plicht, aan Genève, aan de vrijheid, aan het wettige gezag van Petrus, wie hij, de eenvoud zijns harten, als opperheer van de stad beschouwde. el beschouwd was het wel de vorst-bisschop, die hij aldus aanduidde: maar daar hij de naam van een kerkvoogd, die hij minachtte, niet wilde uitspreken, stelde hij die van de apostel voor hem in de plaats. Alleen, in het midden van de nacht, in die verrukkelijke gewesten van de Alpen, omringd door de barbaarse gezichten van Savoysche huurlingen, staande op deze leenroerige plaats, waarover de flambouwen een onheilspellende lichtglans wierpen, hief deze heldhaftige strijder voor het recht de ogen ten hemel, en zeide: *"Ik sterf, zonder zorg, door Gods genade, voor de vrijheid van mijn land en voor het gezag van de heiligen Petrus."*

De genade Gods, de vrijheid, het gezag, die grote grondbeginselen van de grootheid van de volken waren zijn laatste belijdenis. Nauwelijks waren deze woorden uitgesproken, toen de beul zijn zwaard zwaaide, en het hoofd van de burger rolde op het plein van het kasteel. Door vrees bevangen, verzamelden de moordenaars aanstonds eerbiedig zijn overblijfselen en legden ze in een lijkst. En werd zijn lichaam ter aarde besteld in de kerspelkerk van Bonne, met het hoofd er van gescheiden."

Op dat ogenblik ging de maan onder, en de dikste duisternis verborg de vlekken, welke het bloed van Lévrier op de stenen van het plein hadden achtergelaten (1).

"Noodlottige dood!" roept de oude Citadin de Genève uit, en die later een miljoen Savoysche levens kostte, in de volgende wrede oorlogen, waarin niemand op lijfsgenade werd ontvangen, omdat de onrechtvaardige dood van Lévrier altijd op de voorgrond werd gesteld! (2)."

Dit aantal Savoyaards, die, volgens deze schrijver, door hun dood de moord van Lévrier boetten, is zeer overdreven. Deze misdaad moest andere, - en schonere gevolgen hebben.

(1) Het kasteel van Bonne is slechts anderhalf uur van Genève verwijderd. Om in de puinhopen te komen, moet men gaan door het huis van een boer, die in de ruïnen is gehuisvest.

(2) Boivard Chroniq., II, p. 408, 412. Michel Roset, Chron., msc., livre II, eh. II., - Splon Hist. II, p.:368. - Le Citadin de Genève, p. 313, 314. - Manuscript van Gautier.

De zedelijke overwinningen verzekeren de uitslag meer dan de stoffelijke. Over de lijken van Berthelier en van Levrier kon men die beroemde woorden herhalen: "De overwonnen zaak is Gode aangenaam."

De woeste zegepraal van het geweld, in het kasteel van Bonne en vóór de Oesarstoren, ontroerde, ergerde, beangstigde de gemoederen. Overal stortte men tranen over deze beide lijfstraffen. Maar geduld! die bloedige rustplaatsen zullen worden bevonden

roemrijke rustplaatsen te zijn, die zullen uitlopen op de kroning van het recht en van de vrijheid. Men heeft in onze dagen een boek geschreven, dat de geschiedenis van de stichters van de godsdienstvrijheid verhaalt. Ik weet niet, of ik mij bedrieg, maar het schijnt mij toe, dat het verhaal van de worstelingen van de eerste Hugonoten, De Geschiedenis van de stichters van de nieuw vrijheden zou kunnen ten titel voeren. Wat mij troost, wanneer ik mij geroepen zie om enige onbekende feiten, betrekking hebbende op tot nu toe onbekende personen, en voorvallende in een kleine stad of in een onbekend kasteel, te beschrijven, is, dat deze feiten, naar mijn mening, een Europese, algemene belangrijkheid hebben, en tot de allereerste grondbeginselen van de tegenwoordige beschaving behoren. Berthelier, Lévrier en anderen zijn tot nu toe slechts Genève'sche helden geweest; zij zijn waardig op een meer verheven standpunt geplaatst, en door de gehele maatschappij begroet te worden als helden van de mensheid.

De overhaasting, waarmee het slachtoffer was omgebracht; het verwijderde toneel van die misdaad; het nachtelijk uur, dat men daartoe had gekozen; alles toonde, dat Karel een slecht geweten had. Hij zag weldra, dat hij zich in zijn vrees niet had bedrogen. De verontwaardiging was algemeen. De onafhankelijke mannen trokken partij van de pas begane misdaad, om de prijs van de vrijheid te verhogen.

Een schone beloning," zeiden zij, "die Mijnheer van Savoye aan Genève geeft, voor de eer, welke wij hem en zijn vrouw hebben bewezen!" zo hun toorn tegen de hertog uitbarstte, was hun minachting het deel van de bisschop. De gedachte, dat hij zijn vrienden aan de een zijde van de Alpen liet opofferen, terwijl hij zich aan de andere zijde vermaakte, was stuitend voor deze rechtschapen zielen. Een fraai herder!" zeiden, die niet alleen zijn kudde, maar ook de getrouw honden, die haar bewaken, aan de wolven overlaat." Men walgde van de priesterheerschappij; zelfs gingen enige burgers zover van te zeggen: "liet is veel beter aan de Heer van Savoye zijn verzoek toe te staan, dan zich te laten vermoorden, ter liefde van een kerkvoogd, die er geen acht op geeft. indien de hertog ons ook al enige dingen ontnemt, zal hij ons ten minste voor verscheidene borg staan; terwijl de bisschop zelf ons van de een zijde opeet, en ons van de andere zijde laat opeten (1)."

Men was van oordeel, dat de geestelijke vorstenwaardigheden slechts goed waren om de onderdanen te verderven; te Genève zoowel als te Rome. De liberalen en de hertogelijken spraken er bijna eveneens over. De wereldlijke macht van de bisschop was niets meer dan een bouwvallige winkel, die bij de eersten schok zou instorten.

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 110. - Savyon, Anodes, p, 119,

Toen de tijding van de moord te Bonne in het midden van de jonge wereldlingen, die aan het hof verkeerden, vernomen werd, werden zij er door getroffen en er had een gehele verandering plaats. Zij vergaten alles, wat de hertog gedaan had om hen te winnen, de luisterrijke feesten, de bevalligheden van de hertogin, de bekoorlijkheden van haar dames. Zij zagen in de balzaal niets dan de dood, op zijn sikkel steunende en niet zijn holle ogen een nieuw slachtoffer zoekende. Men had hun een schitterende toneelvoorstelling gegeven; plotseling viel de gordijn, de lichten doofden uit, en, door schrik bevangen, dachten de meest opgetogen toeschouwers er slechts aan, te vluchten ver van een toneel, waarop droppelen bloeds zijpelden. Deze nachtelijke dood bij toortslicht, bracht de gehele stad in een hevige ontsteltenis, zegt een kroniekschrijver. Te midden van al deze kreten van verontwaardiging, van ver- achtting, van schrik, was er een kleine groep stoutmoedige mannen, die achter de duisternis van de misdaad de glans van de vrijheid zagen verschijnen. De edelmoedige geesten, van Frankrijk het

Goddelijk Woord hadden ontvangen, Porral, Maison-Neuve, Vandel, Bernard, Bonivard, vatten moed, zelfs te midden van hun tranen, "Ene enkele verhindering houdt de hertog tegen," zeiden zij, I, maar die verhindering, is God I God wil, door de Hertog, Genève kastijden, maar niet het vernietigen. De slagen, die Hij het toebrengt, zijn niet tot zijn dood, maar tot zijn verbetering. Ja! na ons met de roeden eens vaders gekastijd te hebben, zal God, met het zwaard in de vuist, opstaan tegen hen, wier misdaden hij te dezer ure niet schijnt te bemerken (1)."

Toen Karel de uitwerking bespeurde, welke door de aanslag, die hij had gedaan, was te weeg gebracht, gevoelde hij zich in Genève slecht op zijn gemak. Dit is niet alles; vernemende, dat een talrijk François leger van de een zijde zijn staten binnenrukte, terwijl het keizerlijke leger van de andere zijde voorwaarts trok, en dat er een verschrikkelijke ontmoeting zoude plaats hebben, greep hij deze beweegreden aan, om zich naar Turijn te begeven. Niettemin zijn heerschappij in Genève willende verzekeren, deed hij Hugues, wiens vaderlandsliefde hij vreesde, bij zich komen, herinnerde hem het wrede toneel, dat pas te Bonne was voorgevallen, en verzocht hem bij ede te beloven, zich niet met de zaken van de stad te bemoeien. Hugues ging de gevraagde verbintenis aan (2).

Toen haastte zich Karel te vertrekken, en Bonivard zeide, met een ondeugende glimlach: "Daar mevrouw de hertogin naar gene zijde van de bergen is heengegaan, loopt de hertog haar na, - als een goede cijs.

Eindelijk herademden de Genèvezen; de stad was zonder bisschop en zonder hertog. De marteldood van Lévrier, die hen eerst moedeloos had gemaakt, ontvlamde hun moed. Gelijk een staaf, die langen tijd was geklemd, met snelheid in haar vorige toestand terugkomt, zo stond Genève, getroffen door een slag, die het scheen te moeten verderven, met veerkracht weer op. Dit was niet alles; de onbezette plaats moest vervuld worden. Van de hemel zou hulp komen. Niet tevreden met de bisschoppen en de hertogen te hebben verwijderd, zou de oude keizerlijke en bisschoppelijke stad die op de troon plaatsden, die de volken verheft. Dán, "wonende in de schaduw des Almachtigen en rustig aan de voet van haar schone bergen neergezeten, zou Genève het hoofd verheffen, met een dubbele vrijheid gekroond.

(1) Manuscripten van Reset, Chroniq., livre II, ch. II. - Manuscript van Gautier.

(2) Registers van de Raad van de 7, 8 nu 12 Februari).

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Verontwaardiging tegen de Mamelukken; de hertog nadert met een leger; uittocht van de keur van de burgers. (1524, 1525).

Nauwelijks was de hertog vertrokken of de verontwaardiging barstte los tegen hem en tegen de Mamelukken, die de grootste burgers aan de slagen van zijn zwaard overleverden. De thesaurier van de stad, Bernard Boulet, was een van de meest trotse dezer hertogelijke partijgangsters. Hij had een nieuw huis gebouwd; hij gaf luisterrijke feesten aan zijn partij, maakte goeden sier en had zó weldra zijn ganse vermogen verkwist. Toen zijn vrolijk leven niet willende vaarwel zeggen, stak hij heimelijk de hand uit naar het vermogen van de staat, en ging voort met zich goed te onthalen. "Boulet," zeiden de Hugenoten, "is op niets anders bedacht dan met zijn vrienden in alle genietingen, dronkenschap en wellust te zwelgen. Bevallig in zijn klederen, een

lekkerbek, wat de tafel betreft, bekommert hij zich noch om de honger, noch om de naaktheid van de armen. De verkwisting, het slechte beheer, de bedriegerijen en roverijen; dat is zijn leven." Boulet, die geen rekening en verantwoording deed, was "ten minste 6.400 guldens "aan de stad schuldig, hetgeen voor die tijd een aanzienlijke som was. Maar een was bevreesd voor zijn invloed en zijn kwaadaardigheid, en niemand wilde er van gewagen.

De syndicus Richardet, een goed vaderlander, moedig maar driftig, kwam op zekere dag in de raad, besloten om aan deze openbare knevelarijen een einde te maken. "Ik verzoek de thesaurier rekenschap van zijn geldelijk beheer te geven," zei hij. Verlegen, nam Boulet allerlei omwegen te baat om de vraag te ontwijken. Maar vast besloten om hem rekenschap te doen geven van zijn gedrag, hield de syndicus aan; tot het uiterste gebracht riep de Mameluk uit: "Zullen wij ons door die Hugenoten moeten laten regeren?" - Hij sprak zo uit minachting, zegt Bonivard. De onstuimige Richardet kon zich niet inhouden; verontwaardigd, doordien de thesaurier hem beledigde op het ogenblik, waarop hij de werkzaamheden van zijn post vervulde, handelde hij naar de wijze van de helden van Homerus, en, zijn syndicusstaf boven de ontrouwen Mameluk opheffende, gaf hij er hem zulk een slag mede, dat de staf in stukken vloog. Het is nodig zich te herinneren, dat, in de middeleeuwen, daden van geweld somtijds voor wettig gehouden werden. Een oude wet zei bijv., dat, zo een eerlijk man of een eerlijke vrouw werd beledigd, het elke consulent die daarbij mocht komen, geoorloofd was deze overlast door een, twee of drie klappen te beteugelen; alleen moest de consulent daarna zweren, dat hij de klappen ter liefde van de vrede had gegeven. Aanstonds barst een groot rumoer in de zaal los; de Mamelukse raadsleden slaken kreten van toorn; de Hugenootse verklaren, dat Richardet zonder hun toestemming heeft gehandeld, en de syndicus, die innerlijk oprecht en goed is, erkent onbewimpeld zijn onrecht. Alleen te midden dezer opschudding, sprak Boulet geen woord; hij berekende heimelijk het voordeel, dat hij van deze stokslag kon trekken, en verheugde zich die te hebben gekregen. "Hij dronk hem, zacht als melk;" zegt Bonivard. Hij waande, dat liet lot hem gunstig was en hem te rechter tijd aan een wanhopige toestand kwam ontrukken. Wat al nuttigheid in deze daad van geweld van de syndicus! De hebzuchtige en ontrouw thesaurier zal zich al het aanzien van een martelaar geven; hij zal zeggen, dat zijn getrouwheid aan de hertog alleen hem deze bloedige hoon heeft berokkend,. Hij zal Karel III tegen Genève opstoken; hij zal hem de stad stormenderhand doen innemen, en te midden van al deze opgewondenheid. Zal men zijn rekeningen vergeten, hetgeen voor hem het voornaamste is.

Boulet was niet de enige, die zich verheugde. De Mamelukken, zijn vrienden, bijeen gekomen zijnde, kwamen overeen de stokslag derwijze aan te wenden, dat daardoor de zwaardslag, die het hoofd van Lévrier had geveld, werd vergeten. - "Goed," zeiden zij, "wij hebben aldus de gelegenheid de ouden dans weer te beginnen; dat wil zeggen, Genève aan Savoye over te leveren. Ga naar Chambéry," zeiden zij verder, "doe uw klacht; zeg, dat gij in deze Hugenootse stad niet meer in veiligheid zijt, en smeeke de raad van zijn Hoogheid de syndici, die u beledigd hebben, te dagvaarden om te Chambéry zelf voor hem te verschijnen.

Boulet deed al, wat hij kon, om zijn ongeluk te overdrijven. Hij omwond zijn hoofd en hield zijn arm in een draagband. Tevergeefs verzekerde de chirurgijn, dat hij slechts licht gekneusd aan de linker arm, en overigens niet gewond was; het baat niet! "Ik zal mijn klacht voor de bisschop brengen," zei hij, "ik zal ze voor de hertog brengen!" Hij zou tot aan de keizer toe gegaan zijn. De toorn van Achilles, na de ontvoering van Briseis, was nauwelijks zo groot geweest als die van deze ellendeling, en volgens hem, verdiende Genève, even harde kastijdingen te ontvangen als die, waaronder

Troye bezweek. Hij had zich aan gene zijde van de stroom van de Ar ve teruggetrokken, evenals de zoon van Peleüs in zijn tent. Enige van zijn vrienden, zijn schoonvader en de rechter van Gex in het bijzonder, begaven zich tot hem en zochten hem tot bedaren te brengen; maar hij herinnerde hen aan de hoon, die hem was aangedaan en betoonde zich onverzoenlijk. "Het zal Genève duur te staan komen," zei hij gedurig tot zijn vrienden.

Inderdaad, hij vertrok naar Charnbery, verzocht voor de hertogelijken raad te worden toegelaten en verhaalde de gewelddadigheid van de syndicus. Men verkeerde te Genève in grote ongerustheid: "Die Savoyaards," zei de prior van St. Victor, "wensen niets liever, (12D1 de Hugenoten af te rossen." Weldra zag men de gereetsdienaars van Savoye opdagen; zij staken palen in de grond bij de brug van de Arve, bij de Grottes en bij de Munt, rond de gehele stad, en plakten er dagvaardingsbrieven op aan. De raad van Genève werd gedagvaard om voor de raad van Savoye te verschijnen. Dit was niet alles; de stafdragers van de Savoysche raad verklaarden de goederen van de Genèvezen in Savoye verbeurd, en verboden bijgevolg aan de pachters en wijngaardeniers, de akkers te bebouwen en in de ~lens te malen. Weiland, akkers, wijnbergen, alles moest onbebouwd blijven. Tot op die tijd stond het slechts bij God jaren van hongersnood te zenden; nu beweerden de heren van Chambéry dezelfde macht te hebben; en toen enige Genève'sche pachters het land met verlof van de plaatselijken overheidspersoon waren gaan bebouwen, werden zij op hoger gezag in de gevangenis gezet. Bijna terzelfder tijd werden andere burgers onder onwaardige voorwendselen in hechtenis genomen, en in de onderaardse gewelven van het kasteel van Gaillard geworpen. Door middel van een tegen de muur geplaatsten balk klommen deze arme lieden ieder op hun beurt naar het luchtgat, om de frisse lucht in te ademen en met hun vrouwen en kinderen te spreken; eens, dat een van hun zich deze troost gaf, nam men de balk op hertogelijk bevel weg, en deze ongelukkigen moesten in de diepte van de stinkende kerker omkomen.

Intussen wilde Boulet zijn zegepraal genieten; hij wilde de overheidspersonen trotseren, en hun vragen of een stokslag niet duur kon te staan komen. De gerechtsbeambte van Chambéry kwam te Genève aan, alsof deze stad tut zijn rechtsgebied had behoord, en plakte op de deur van het huis van Boulet een "schutbrief" aan. Dit was een vermetele aanmatiging, een hoon; maar indien de thesaurier het minste leed geschiedde zou de hertog het beschouwen, alsof het hem was aangedaan. Boulet kwam weer te voorschijn en had de stoutheid van zich in een algemene raadsvergadering te vertonen. Dat was wat al te sterk; de ellendeling, die zoveel rampen tegen de burgers had verwekt, waagde het in hun midden te verschijnen. Hoopte hij van de een of ander een klap te krijgen? Het is mij onbekend. De Genèvezen bedwongen zich; niemand sloeg de hand aan hem; maar hij hoorde er enige, die van zijn laaghartige verspillingen spraken; "Ik zal rekenschap geven van mijn boeken!" riep hij uit, hij ontmoette enige blikken, die hem deden ijzen. Indien men hem eens in de gevangenis plaatste. Men had er het recht toe, want hij was beschuldigd van ontrouw jegens de staat. Beducht voor ongeval, maakte hij zich opnieuw uit de voeten, en ging de hertogelijke raad smeken de Genèvezen te kwellen. Dat alles was dreigend. De syndici gaven bevel geboden te doen en missen te lezen tot heil van de stad.

Gedurende die tijd begon de bisschop een van zijn veelvuldige wendingen; daar hij tot regel had met de wind mee te lopen, begon hij de steven enigszins meer zuidwaarts te wenden, dat is te zeggen naar de kant van Savoye. Hij vreesde, dat de Genevezen de hertog beledigden, en schreef hun uit Piëmont: "Gedraagt u zó, dat God en de wereld reden hebben om zich tevreden te stellen." Hij kwam te Genève terug; maar hij bleef

er niet. Hij had tussen beiden moeten komen tussen van de hertog en zijn eigene onderdanen, de grote verkeerdheden van de ontrouwen thesaurier blootleggen, de raad van Chambéry uitnodigen om zijn maatregelen van geweld in te trekken; maar hoeveel hij te gelijk vorst en bisschop van de Genèvezen was, wachtte hij zich wel van hun recht te doen. Hij nam de wijk naar St. Claude, meer gevoelig voor de bekoorlijkheden van een werelds leven en voor de wijn van Arbois, dan voor de rampen van de stad, De hoofdsom van de wijsheid was wel in zijn ogen God en de wereld te bevredigen, maar de aanlokkingen van de wereld verleidden hem zodanig, dat hij vergat de vriend van God te zijn. Enige Genèvezen beweerden zelfs, dat hij " zich om het eeuwige leven niet meer bekommerde, dan een redeloos dier." Pierre de la Baume bemerkte, dat, sinds de troonsbestijging van Clemens VII, het huis van Savoye meer dan ooit bevriend was met het hof van Rome; hij was er op gesteld het te ontzien, het te vleien, ten einde door hetzelfde de kardinaalshoed te verkrijgen, die hij inderdaad later ontving. De rode hoed was wel de moeite waard om zijn schapen aan de wolven over te laten.

Maar zo de bisschop met alle winden draaide, de hertog draaide niet. De raad van Savoye verdubbelde in gestrengheid jegens Genève. Richardet had zijn staf slechts tegen één man opgeheven, Karel verhief die tegen een geheel volk. Geheel Genève was in beweging. De burgers bestormden de syndici met hun klachten; de syndici verzamelden de raad. Men verhaalde de tonelen, die op het land voorvielen, en al de geweldenarijen van Savoye. Twee van de edelste overheidspersonen, de syndicus Dumont en Aimi Girard, snelden naar St. Claude om de bisschop de kwellingen van de Savoyaards mee te delen. Girard had een verheven ziel en een onstuimig karakter; hij beschreef met zóveel levendigheid de bittere beledigingen waarmee Genève werd overgoten, dat P. De la Baume er door bewogen scheen, en de Genèvezen zijn hulp beloofde. "Als het zo zijn moet," riep hij uit, ezel ik zelf naar de paus., zal ik naar de keizer gaan., ik zal hem smeken mijn goed recht en de vrijdommen van uw stad te beschermen."

De afgevaardigden waren verrukt. Maar de bisschop haastte zich meer gematigd te worden; de hertog, zijn macht, de rode hoed kwamen hem weer voor de geest. "Laten wij ons niet overijlen," zei hij met meer koelheid. "Ik zal vooraf de edelen Albalesta naar de hertog zenden." Toen nu een maand verlopen was, zonder dat Albalesta iets had verkregen, besloten de Genèvezen hun eigene zaak in handen te nemen. Dát was, wat de prelaat tot elke prijs wilde vermijden. Hij zwoer dus, dat hij de beampten van Savoye voor de paus zou doen dagvaarden, op straffe van tien-duizend dukaten (1). Maar Genève, dat in de bisschop weinig vertrouwen had, besloot zijn onafhankelijkheid te handhaven en weerstand te bieden aan die vreemden Pharao, die zichzelfs verstoutte de aarde, welke God met de regen des hemels besproeit, met onvruchtbaarheid te slaan.

Deze nieuw veldtocht vereiste een nieuw opperhoofd. Berthelier en Lévrier, die edelmoedige mannen, waren niet meer. Maar er was een derde, en die derde was de man, die men nodig had. Besancon Hugues bezat noch de vlugheid van Berthelier, noch de vastheid van Lévrier; maar zacht en gevoelig als hij was, koesterde hij voor zijn vaderland een genegenheid, welker vlam nimmer ophield hem te bezielen. Gematigd, welwillend, met innemende manieren, wist hij zelfs zijn vijanden te winnen, en oefende dikwijls op Pierre de la Baume een grote invloed uit. Bene grote lichaamskracht bezittende, stoutmoedig, getrouw, zich op generlei wijze ontziende, trotseerde hij de gestrengste jaargetijden, en wierp zich met liet zwaard in de vuist te midden van de meest verwoede vijanden. Daar hij met een zeldzaam onderscheidingsvermogen, dat hem veroorloofde een helder inzicht te hebben in de

meest ingewikkelde zaken begaafd, een fijn diplomaat, wijs politicus en opgewonden patriot was, wist hij, door zijn volkomen wijsheid, de hinderpalen te verwijderen, door zijn krachtige taal de hardnekkigsten te overtuigen, - zelfs de senatoren van Bern, en aan die ijzeren harten tranen af te dwingen. Er was in zijn gehele persoonlijkheid een begoocheling, die hem een onweerstaanbare invloed in de raadsvergaderingen verzekerde, en enige woorden, enige regels waren hem genoeg om de volks-onstuimigheden te doen bedaren, als zij op het punt waren met elkander te botsen. Men heeft hem de Nestor, de Sully, de Washington van Genève genoemd. Dit is ongetwijfeld te veel.

Deze Nestor was slechts vijf en twintig jaren oud, toen hij zijn worstelingen met de hertog begon; vier en dertig, op de tijd waarvan wij spreken, en, toen hij twee of drie jaren vóór de Hervorming stierf, was hij nog geen veertig jaar. Niettemin was Hugues in het klein, op een klein toneel, wat deze grote mannen op een groot waren.

Het ogenblik om de syndici te verkiezen gekomen zijnde, besloot men tot de eerste regeringspost burgers te verheffen, die geschikt waren om de rechten van het land te handhaven; de naam van Hugues was in aller mond; hij werd benoemd, Montyon Pensabin en Balard eveneens. Met Hugues tot opperhoofd, dachtte Genève niets; maar die grote burger wees de post, waartoe men hem riep, van de hand. Zijn vrienden omringden hem, bezwoeren hem die aan te nemen; hij scheen de enige stuurman die het schip van de

1. Registers van de Raad van 2 en 3 Februari 1525. - Journaal van Balard bl. 2. - Brief van L. Baume in de Archieven van Genève, onder het no. 930.

staat door zoveel klippen kon heensturen. "De bisschop is uw vriend, hij zal u beschermen," zei men tot hem. - "Ja" antwoordde hij: "evenals hij Lévrier heeft beschermd."

Zo gij weigert, weigeren wij;" zei Bolard. "De hertog," antwoordde Hugues, "heeft aan mij persoonlijk verboden, mij in de zaken van de stad te mengen; ik heb het hem beloofd; de dood van Lévrier heeft ons geleerd, wat de toorn van zijn Hoogheid vermag. Ik wil liever belijder dan martelaar zijn." Was er in Hugues een ogenblik van zwakheid? Men mag zulks betwijfelen. Hij wilde een woord houden, dat hij gegeven had, en had overigens andere redenen. Hij meende, dat hij in de raad van weinig nut zou zijn; dat Genève langs andere wegen moest behouden worden; en hij wilde vrij blijven in zijn bewegingen. Maar verscheidenen konden hem niet begrijpen, en hun toorn kon zich niet langer bedwingen. "Hugues," zeiden zij, "verzuimt zijn heiligste plichten." Die fiere Republikeinen spaarden niemand. De vriend en schoonbroeder van Hugues, de gewezen syndicus Baud. kapitein van de artillerie, stelde de algemenen raad voor, hem gedurende een jaar van het burgerrecht te beroven. Zonderling noodlot! Bijna op hetzelfde ogenblik werd die man geplaatst aan het hoofd van de Republiek, en werd hij er buiten geworpen. Maar het volk schijnt het instinktmatig gevoel gehad te hebben, dat Hugues het niet zou begeven: "Hij trekt zich terug," zei men, "om beter zijn voordelen te nemen." Het voorstel van Baud. ging niet door (1).

Genève begon met een zonderlingen stap te doen. De 10den Januari 1525, de algemene raad in St. Pieter vergaderd zijnde, werd er besloten vanwege de vervolgingen van Savoye op de paus te appelleren en er vertrokken afgevaardigden om dit appel aan de opperpriester aan te bieden. De Genèvezen waren voorstanders van wettigheid; zij wilden de toevlucht nemen tot een sinds eeuwen erkende rechtbank: De pausen," zeiden enige, "zijn de verdedigers van de vrijheden van de volken."

Maar enige goed niet de geschiedenis bekende mannen, zou als Bonivard, schudden het hoofd en beweerden dat, indien vorsten door pausen waren in de ban gedaan, zulks niet was, omdat zij de vrijheid van de volken hadden onderdrukt, maar omdat zij de eerezucht van de grootpriesters hadden bestreden. Men noemde Filips-August; Filips de Schone. Het beroep op de paus zou dienen om te tonen, dat de paus zich alleen bij de onderdrukkers voegt. Dat schaadt niet, de afgevaardigden van Genève vertrokken. Het was tien jaren vóór de dag waarop de Hervorming binnen zijn muren werd afgekondigd. Deze stap is een opmerkenswaardig kenteken van de vredelievende en wettige gezindheden, die de stedelijke regering bezielde.

Terzelfder tijd begaven de syndici zich tot de geestelijken rechter van het bisdom; zij hadden gewild, dat de bisschop zelf hun zaak bij de paus bepleitte. "Indien Monseigneur er in toestemt de bergen over te trekken en ons te Rome te ondersteunen," zeiden zij, "zullen wij hem honderd gouden kronen geven en wij zullen er vijf en twintig bijvoegen voor u." De geestelijke rechter glimlachte. "Honders

(I) Registers van de Raad van 2 Januari, 3 Februari 1525. - Besançon Hugues, par M Galliffe

kronen!" zei hij, "honderd kronen zouden niet genoeg zijn om de paarden van Monseigneur te beslaan!" "Welnu!" hernamen de syndici, "Wij zullen er twee honderd geven." De bisschop, die altijd geldgebrek had, stak deze som in zijn beurs; daarna beproefde hij de zaak in orde te brengen zonder zich in het ongenode te brengen, door eenvoudig een afgevaardigde naar Chambéry te zenden.

Nooit werd een afgevaardigde slechter ontvangen. De voorzitter van de hertogelijke raad, vertoornd dat deze kleine stad een zo machtig vorst als zijn meester durfde trotseren, beschouwde de afgevaardigde met minachting en riep uit; "Mijnheer de hertog is oppermachtig vorst van Genève. Wat was Genève voor honderd jaar? een klein, open, slecht versterkt nest. Wie zijn het, die van dat dorp een stad hebben gemaakt? Onderdanen van de hertog, die hem schatting en herendienst verschuldigd zijn (1).

De Genèvezen verzoeken, dat men de tegen hen uitgesproken straffen opheffen. "Aha! Mijn heren van Genève! wij zullen ze voor u vermeerderen. Indien gij van nu tot het einde van de maand u niet onderwerpt, zullen wij u zoveel oorlogslieden zenden, dat gij wel de moeite zult moeten nemen van aan zijn Hoogheid te gehoorzamen." De vernietiging van de vrijheden van Genève scheen te genaken.

Toen namen de Genèvezen op nieuw hun toevlucht tot de bisschop en bezwoeren hem de Alpen over te trekken. Tussen dit tweede verzoek en het eerste was er veel voorgevallen in de staatkundige wereld. Pierre de la Baume was een ijverig handlangers van de partij des keizers, en deze had hem doen zeggen, dat hij hem voor enige zaken nodig had. Geleid dat Karel V hem vroeg, had hij de schijn aangenomen van de Genèvezen hun verzoek toe te staan. "Ik zal gaan," zei hij, en hij had dadelijk Genève verlaten. Bonivard, die La Baume door en door kende, glimlachte toen hij de onnozele Genèvezen aan hun bisschop en vorst twee honderd kronen zag geven om hen te verdedigen. "Hij is een groot verkwister," zei hij, "en de hoogste deugd van een kerkvoogd is in zijn ogen een grote schotel en een lekkere tafel met goeden wijn te hebben; als hij eens bezig is, neemt hij het er goed van, zelfs zo dat het de perken te buiten gaat. Bovendien is hij zeer mild jegens de vrouwen en zoekt de adel van zijn geslacht te tonen door grote luister en niet door deugd. - Gij hebt hem twee honderd kronen gegeven. maar waar is het geld? Hij zal het verspelen of het op enige andere

wijze verteren (2). Inderdaad, nauwelijks te Turijn aangekomen, vertrok de bisschop, zonder de zaak van Genève te bepleiten, zonder zich naar Rome te begeven om haar bij de paus te verdedigen, aanstonds naar Milaan, waar hij als agent van Karel V tegen François I tegen moest werken. Van de paus en van Genève, - geen woord.

Zodanig was de bisschoppelijke tederheid van Pierre de la Baume. Het land, waarvan hij te gelijk de vorst en de bisschop was, van een vreemde en tirannische onderdrukking bevrijden, dat was in

(1, Unem villagium. quitenentur ei adangaria et porangarit." (Registers van de Rand ven 25 Mart en 10 Mei 1525.)

(2 Bonivard d'Archilologie, p. 382.

zijn ogen niet de moeite waard om er de geringste stap voor te doen; maar indien het vereist werd in Lombardije voor de machthebber, die hij als scheidsman van de wereld beschouwde, te gaan kuipen, was een teken voldoende om er hem te doen heensnellen. Wat de Genève'sche afgevaardigden aangaat, Rome zag ze evenmin als hun bisschop; het hof van Turijn had er iets op gevonden om hen onderweg op te houden. Overigens, al waren zij ook op de boorden van de Tiber aangekomen, dan was er nog niet het minste gevaar, dat Clemens VII hun verdediging op zich mocht nemen; men zou deze vreemde gezanten hebben uitgelachen. Alles liep de hertog mede; hij was er in geslaagd deze zwakke en trotse stad geheel af te zonderen.

Deze vorst besloot dus de zaak tot een einde te brengen met deze woelzieke bevolking, die hem meer last verschaftte dan een groot rijk. Hij verliet Turijn, trok weer over de bergen, "en sloot zich op te Annecy," zegt Bonivard. Hij wilde, om te overwinnen, de lachjes van zijn mond en de slagen van zijn hand gebruiken; het gebruik van zulke tegenstrijdige middelen was bij hem niet minder natuurlijk dan staatkundig; Karel hinkte altijd aan beide zijden. Wanneer Genève hem afgevaardigden zond, riep hij uit: "Op het woord van een edelman ik wil, dat de brieven, die ik ten uw gunste verleend heb, worden ten uitvoer gelegd!" Maar op een anderen dag werd die goede hertog, die zo zacht als een lam had geschenen, zo woest als een wolf; hij liet de afgevaardigden, die men hem zond, en de Genèvezen, die zich op zijn gronden durfden wagen, oplichten en in zijn kerkers werpen. Men plunderde de landhuizen, die Genève omringden, men haalde er de meubels uit weg, men dronk er de wijn, men sneed de levensmiddelen af van de stad, hetgeen een schreeuwende schending van de stelligste verdragen was.

Niettemin, het beroep op Rome verontrustte de hertog. De vorst van Rome was priester, de vorst van Genève eveneens; Karel vreesde, dat de beide priesters hem achter de rug enige poets mochten spelen. Hij besloot zich liever van list dan van geweld te bedienen, het volk er toe te brengen om hem de opperste rechtspraak te geven, hetgeen hem in staat zou stellen de andere rechten van de opperheerschappij aan zich te trekken; hij besloot om te verzoeken, tevens zich de schijn gevende alsof hij de Genèvezen een grote gunst bewees. De bisschopsleenhouder vertoonde zich dus in de raadsvergadering van de 8steu September, als komende in naam van zijn Hoogheid het meest edelmoedige voorstel doen. "Gij van uw zijde," zei hij, "zult het beroep op Rome intrekken; de hertog, van zijn zijde, zal al de kwellingen, waarover gij u beklaagt, doen ophouden." Daarna vroeg hij voor de hertog, als toegift, de opperste rechtspraak in Genève. Ditmaal meende Karel zijn doel te bereiken. Inderdaad, begrijpende dat het beslissende ogenblik gekomen was, ondernamen zijn aanhangers, die talrijk waren in de stad, van alle zijden de aanval. "Laat ons aannemen!" zei de Mameluk Nergaz: "Indien wij deze edelmoedige voorstellen

weigeren, zullen onze goederen, onze medeburgers ons nimmer worden hergeven, en niemand onzer zal buiten ons klein grondgebied kunnen gaan, zonder in de kastelen van zijn Hoogheid te worden opgesloten." - "Laat ons aannemen!" herhaalden al de hertogelijken. Genève was op het punt van Savooyisch te worden; en de zonder twijfel nederige, maar toch belangrijke rol, die in de geschiedenis voor hetzelfde was weggelegd, zou nooit hebben bestaan. De moedigste vaderlanders, Besangon Hugues, Jan Philippe, de beide Bands, Michel Sept, de syndicus Bouvier, die in de plaats van Hugues was benoemd, Ami Bandière, de beide Bossets, Jan Pécolat, Jan Lullin, riepen toen uit: "Indien wij de goederen van dit leven zozeer beminnen, zullen wij niets anders winnen dan dat wij ze verliezen, en de vrijheid met hen. De hertog lokt ons heden slechts aan, om ons morgen dienstbaar te maken. Laat ons noch de verbanning, noch de gevangenis, noch de bijl vrezen. Laat ons de onafhankelijkheid van Genève kopen, zelfs al zou zij met ons bloed worden betaald." Bouvier zelf, die een zwak en weifelend karakter had, werd door deze edele woorden in vuur en vlam gezet, en voegde er bij: "Ik zal eer de stad verlaten en naar Turkije gaan, dan dit verzoek toe te stemmen!" - "Geen verdrag met de hertog!" herhaalden al de onafhankelijke mannen. De Mamelukken bleven aandringen; zij wezen op de onbebouwde akkers, op de Genèvezen in de gevangenis en zonder stil te staan bij het vraagstuk van de opperste rechtspraak (dat was onaanneembaar), verzochten zij, dat men het beroep van Genève tegen de hertog introk. Er was voor dit voorstel een meerderheid van elf stemmen; twee en veertig stemmen hadden tegen, drie en vijftig voor gestemd. Wondere zaak, het waren de Hugenoten, die het beroep op de paus hadden voorgestaan. De paus (hij was er, men moet het zeggen, geheel onschuldig aan), de paus scheen aan de zijde van de vrijheid te zijn. De onafhankelijkheids partij was overwonnen (1).

Karel evenwel was niet voldaan, Hij had een afkeer van die meerderheden en minderheden en al die Republikeinse stemmingen, hij moest een lijdelijke en algemene gehoorzaamheid hebben; hij lette slechts op de stemmen van de minderheid, en dacht er over, alles in het werk te stellen om zich van die twee en veertig Hugenoten, die zijn plannen dwarsboomden, te ontdoen. In zijn omgeving was men verrukt over deze stemming; men stak de draak met die twee en veertig onafhankelijkheidsmensen, die onnozel genoeg geweest waren om hun naam op te geven en aldus zichzelf aan het hof van Turijn aan te wijzen als diegenen, waarvan het zich vóór alles moest ontslaan. Men las en herlas de lijst; men maakte er aanmerkingen over. Deze beschimping tegen die, gene belediging voor een ander. Men nam al de maatregelen, die voor de zuivering, welke het er op aan kwam te volvoeren, nodig waren. De hertog gaf bevel het leger, dat in de stad komen en hem van de ongehoorzamen ontslaan moest, te doen optrekken.

De vijanden van Genève waren van binnen niet minder bedrijvig als van buiten. De bisschopsleenhouder een slaafs handlanger van Karel, verenigde in zijn huis de hoofden van de Mamelukken. Al de burgers, wier dood zij begeerden, bevonden zich niet onder de twee en veertig; men hield zich dan ook in deze onwettige vergaderingen bezig met voltallige lijsten van vogelvrijverklaring op te maken. De bisschopsleenhouder, de Mamelukken en de Savoyaards verheugden zich te samen in het vooruitzicht van de hoofden van hun tegenpartijders te laten afhouden, en schreven de namen van een groot aantal van de beste burgers op (1). Daar het kwaad, volgens deze eedgenoten, uitermate verspreid was, moest men zich van de vrienden van de onafhankelijkheid in het groot en niet in het klein ontslaan. Men maakte zich dus gereed om de patriotten binnen de stad te grijpen en hen buiten de stad de hals af te snijden; men verdeelde onderling de rollen; deze zal in hechtenis nemen, die zal oordelen, en gene zal terechtstellen. Terzelfder tijd plaatste de hertog, om de

Genèvezen het vluchten te beletten, soldaten op al de wegen. Genève zal zeer behendig zijn, als het ditmaal aan de samenzwering ontsnapt, en indien het niet onder de slagen van Savoye en zijn oude vrijheden, en zijn nieuw hoop op Evangelie en op hervorming ziet verdelgen.

Aan Karel IX, de toon aangevende, begon Karel III de jacht op de Hugenoten. Hij deed die eerst op zijn eigen gebied, hetgeen hem gemakkelijk was; Pierre de Malbuisson werd te Seyssel gegrepen; Bellifant te Annecy; Bullon werd, op Zondag in de kerk van Notre-Dame de Grâce, (afschuwelijke heiligschennis in de ogen van de katholieken) in hechtenis genomen op het ogenblik dat men er de grote mis vierde.

"Dat komt er niet op aan!" zeiden de hertogelijken, "er zijn gevallen, waarin de heiligdommen van de Kerk de voorrang moeten afstaan aan de belangen van de staat." Gedurende die tijd gingen de te Genève gebleven patriotten af en toe in de stad, toonden zich moedig tot onvoorzichtigheid toe en eisten stoutweg de bijeenroeping van een algemene vergadering van het volk om de stemming, die door een meerderheid van elf stemmen aan Karel voldoening had gegeven, van onwaarde te verklaren. Dit voerde de toorn van Karel ten top; hij zwoer zich over zo groot een hoon te wreken, en alles maakte zich gereed om deze stoutmoedige burgers te verpletteren. De hemel werd verduisterd een dof geraas deed zich horen in de stad; men verkeerde in een algemene onrust; ieder vroeg zich af, wat zou gebeuren. De ontsteltenis was overal.

Eindelijk barst het onweder los. Het was de 15den September; een, twee, drie, verscheidene te Genève onbekende personen, boeren of ambachtslieden met weinig fortuin vertonen zich aan de poorten; het zijn boodschappers, die in Savoye gevestigde vrienden en bloedverwanten van de patriotten hun zenden. De een boodschap volgt op de andere. Het hertogelijke leger stelt zich in beweging, laat men hun zeggen; het maakt zich gereed om. De dorpen, waar het gestationeerd was, te verlaten. Opperhoofden en soldaten zeggen luide, dat zij haar Genève gaan, om de vijanden van de hertog ter dood

(1) Registers van de Raad van 7 en 8 September. - Savyon Annales, p. 122.

(2) Bonivard Police de Gen. p. 384).

te brengen. Zij doen niets dan bedreigingen, snoeverijen en vreugdekreten horen Enige ogenblikken daarna snellen lieden van de omstreken toe, en kondigen aan, dat het leger niet meer dan een kwart mijl verwijderd is. Men begeeft zich naar enige hogere gedeelten van de stad; men ziet de haakbusschieters, de piekenters, de hellebardiers, de vaandels; men hoort de pijpen, de trommels, het gerucht van de mars en de hourras van de soldaten, De vijand is in de velden en in de straten. Het is zelfs de burgers niet mogelijk zich op de wallen te laten ombrengen; de hertogelijken lieten er hun niet komen. "Redt u!" zei men van alle zijden tot de Hugenootse hoofden "indien gij een enkel ogenblik draalt, zijt gij verloren." De Mamelukken verheffen het hoofd en roepen uit: "Dit is de dag van de wrake

De edele burgers, welke het zwaard van Karel of de bijl van zijn beulen bedreigt, zich willen verstaan, maar zij hebben de tijd niet om elkander te spreken. Zij begrijpen het lot, dat hen wacht, en de angst van de vrouwen, van de grijsaards en van diegenen, die niets te duchten hebben, jaagt hen als een stormwind voort. Enige zouden hun leven duur willen verkopen; anderen zeiden, dat hun taak nog niet was voleindigd; dat, indien de hertog hen trouweloos aanvalt, indien de bisschop hen lafhartig verliet, zij ergens moeten heentrekken, liet uur van de gerechtigheid inroepen en voor Genève machtige verdedigers winnen. Hun besluit is nauwelijks gevormd, toen de

onderofficieren van het leger de poorten naderen. De Hugenoten, welke het staal van Savoye vervolgt, kunnen noch meenemen, wat hun gedurende hun ballingschap nodig zal zijn, noch afscheid nemen van hun vrienden; nauwelijks heeft degene, die op straat is, tijd om in zijn huis te gaan. Allen vertrekken te midden van de tranen van hun vrouwen en het gekrijt van hun kinderen.

De uittocht begon, niet de uittocht van het gehele volk, maar van de keur van de burgers. Men ziet er verscheidenen de poorten van de stad verlaten. Daar zijn Jan Baud, kapitein van de artillerie, en zijn broeder Claude een ijverig bisschopsgezinde, maar vriend van de onafhankelijkheid; Girard, die Boulet als thesaurier van de stad had vervangen; Jan Philippe, later eerste syndicus; de onversaagde Jan Lullin; Hudriot du Molard en Ami Bandière, die in het jaar van de Hervorming syndici waren; Jan d'Arloz, later in de raad van de twee honderd; Michel Sept, dikwijls afgevaardigde naar Zwitserland; G. Peter; Claude Roset, de vader van de beroemden syndicus en kroniekschrijver; J. L. Ramel; Pierre de la Thoy; Chabod en Pécolat. Nog anderen verlieten in het geheim Genève; enige bij dag, enige bij nacht, vermomd, enige te voet, de anderen te paard, "in allerijl en langs verschillende wegen, zonder iets van elkander af te weten." Enige volgen de oever van het meer, de anderen snellen naar het gebergte. O ellendige verstrooiing, toppunt van rampspoed (1!

En toch, terwijl zij zich terug trekken, voeden die edelmoedige mannen de hoop de vrijheid te zien zegepralen. In dit ogenblik van vreselijke crisis wenden zij hun blikken naar de muren der

(I) Reg. van de Raad van de 23 Februarv 1526, Bonivard, Chron. I I,

oude stad, en zweren dat, zo zij haar ook verlaten zulks niet is om zich aan de dood te onttrekken, maar om haar te onttrekken aan de onderdrukking. Zij gaan heen om hulp voor haar te halen,- niet naar de slaafse heuvelen van de Tiber, gelijk zij eertijds in hun dwaasheid gedaan hebben; maar naar die edele bergen van Zwitserland, die zelf zich hebben bevrijd van het juk van de vreemde tirannen. Het zwaard van Savoye vervolgt hen, maar, o voorzienigheid Gods! het verjaagt hen naar die streken, waar een nieuw licht is opgegaan, en waar zij bij bijna elke schrede de vrienden van Zwingli en van de Hervorming zullen ontmoeten. Het is een niet de paus bevriend vorst, die hen naar de leerschool voor het Evangelie zendt.

De meest bedreigde van allen was Besangon Hugues; indien hij ware gevangen genomen, zou zijn hoofd het eerst zijn gevallen. Hij bevond zich toen op een landgoed, dat hij te Châtelaine, op enige minuten van Genève, naar de zijde van Gex, bezat. Hij was ernstig, maar bedaard, want hij begreep het gewicht van liet ogenblik en maakte zich in stilte gereed om zijn druiven in te oogsten; het was liet jaargetijde. Des avonds van de 15den September krijgt hij bezoek van een vriend; het is Messire Vuillet, slotvoogd van Gex, zijn peet, die te paard bij hem aankomt en hem op gullen toon verzoekt, hem gedurende de nacht te herbergen. Hugues was zonder achterdocht; het paard werd in de stal geplaatst; aan Vuillet werd een goede kamer gegeven, en de beide vrienden, zich aan tafel zettende, spraken gedurende het avondmaal langen tijd vertrouwelijk te samen; men had elkander toen zó veel te zeggen. De slotvoogd van Gex, wie door de hertog de inhechtenisneming van Hugues was opgedragen, had zijn onderofficieren bevel gegeven zich de 16den, zeer vroeg in de morgen te Châtelaine te bevinden; en om zekerder te zijn, zijn man niet te missen, had hij geoordeeld, dat het behendigste was vriendschappelijk met degene te komen souperen, die men weldra aan de dood van Berthelier en van Lévrier zou overleveren, onder zijn dak te slapen,

hem de volgende dag te arresteren en hem aan de beulen in handen te stellen. Hugues wist nog niets van wat er omging.

Intussen was de vlucht reeds algemeen: de Hugenoten pakten hun goederen in en begaven zich op weg, enige naar Freyburg, door Lausanne; anderen naar St. Claude, door de Jura. De bisschop was, zo als wij gezegd hebben, waarschijnlijk in de maand Maart en dus zes maanden te voren, naar Italië gereisd; maar hij had te St. Claude ijverige aanhangers; diegenen onder de vluchtelingen, die nog iets van de bisschoppelijke macht hoopten, sloegen dan ook deze laatsten weg in. Laat ons eerst de eerste dezer twee benden volgen.

Aan het hoofd van diegenen, die de weg naar Zwitserland waren ingeslagen, waren de la Thoy en Chabod. Met lossen teugel joegen zij hun paarden op de weg van Lausanne voort; te Versoix aangekomen geraakten zij, zonder dat zij er op verdacht waren, in het midden van de soldaten, welke in die plaats waren geposteed met bevel om de Gene vezen in hun vlucht aan te houden. De la Thoy, die een goed lasaal berijdt, geeft zijn ros de sporen, en ontsnapt; maar Chabod wordt gevangen naar Chabod gebracht. De tijding van deze inhechtenisneming verspreidt zich dadelijk en brengt de ontsteltenis onder de vluchtelingen, die hen volgen. Zij snellen voort door afgelegen wegen, zij gaan de voet van de berg langs; en Tevergeefs zitten hun de gewapende lieden van Karel op de hielen, verscheidenen van hen komen te Lausanne aan. Het was echter Freyburg, dat zij wilden bereiken, en om daar te komen, moesten zij door moeilijke bergpassen gaan, waar Karel soldaten had geplaatst, die hen moesten grijpen. De sieur d'Englisberg, ambtman van Freyburg, had wijnbergen aan de boorden van het meer van Genève en oogstte zijn druiven te La Vaux. Te midden van zijn perskuipen en van zijn vaten, verneemt hij wat er omgaat, en vol medelijden voor die ongelukkigen, zendt hij een ijlbode naar zijn ambtgenoten. De raad van Freyburg zond aanstonds een kapitein met dertig ruiters, belast met de vluchtende Hugenoten te beschermen.

Gedurende die tijd trokken diegenen, welke de weg naar Franche-Comté ingeslagen hadden, (de aanhangers van de bisschop), de berg Jura over en maakten, zegt Bonivard, duizende omwegen om te ontsnappen. Bij dag trokken zij weinig, bij nacht veel voort en zij wierpen zich in de bosschen en beklommen de rotsen. Die goede bisschopsgezinden verbeeldden zich, dat het hun voldoende zou zijn het gelaat van hun herder te zien om gered te zijn. En zelfs indien hij niet te St. Claude was teruggekeerd., zou deze stad hun een zekere schuilplaats aanbieden. Maar, o wrede teleurstelling! niet alleen is er geen bisschop, maar bovendien wijzen zijn beambten zijn vervolgte onderdanen af. Niemand in die stad wil, zelfs aan de meest katholieken van de vluchtelingen, enige schuilplaats geven.

In hun verwachting bedrogen, in hun plannen verijdeld, besluiten de Genèvezen hun vlucht voort te zetten. Het was meer dan tijd; op het ogenblik, waarop zij door de een poort de stad uitgingen, kwamen de Savoysche wapenlieden er door de andere binnen. Verschrikt verhaasten zij hun schreden; zij redden zich, met een regenbui op het hoofd en de boogschietters in de rug, op, het punt van ieder ogenblik in de handen van hun tegenpartijders te vallen, en de gevaren van hun vaderland vermeederen nog de treurigheid van de weg. Eindelijk komen zij te Besangon aan; vervolgens te Neufchatel, daarna te Freyburg, waar zij hun door Lausanne gekomen vrienden vonden. Men drukt elkander de hand, men omhelst elkander. - Maar Besangon Hugues - men zoekt hem overal; hij is daar niet. De ongerustheid is algemeen. Men kent de ijver, waarmee de hertogelijke boogschietters gepoogd moeten hebben die

grote burger te vatten: het was overigens zo gemakkelijk hem in zijn rustig huis te Chatelaine te overvallen. Helaas! de moordenaars van de cesarstoren en van het kasteel van Bonne, hebben wellicht reeds het bloed van een derde martelaar vergoten ...!

Hugues en de slotvoogd van Gex hadden de avond onder vier ogen doorgebracht; ven daar de Genèvees," zegt een handschrift, "fijner reuk had dan zijn trouweloze vriend," had hij Vuillet over de omstandigheden van de tijd doen praten en had het doel van het bezoek van zijn peet geraden. Hij had begrepen dat het enig middel om Genève te redden was, de hulp van de Zwitsers in te roepen. Toen het ogenblik om ter ruste te gaan gekomen was, leidde Hugues met een goedgehartig gelaat de slotvoogd in de kamer, die hij voor hem had doen in gereedheid brengen, wenste hem een goede nacht, en nauwelijks was deze ingeslapen toen hij, het uitmuntend paard van zijn gast latende opzadelen, in volle galop met een of twee metgezellen vertrok; hij sloeg de weg naar St. Claude in, om vandaar naar Freyburg te gaan. Bij het aanbreken van de dag bevond zich Hugues op de hoogten van de berg Gex, en van de engte van de Faucille zei hij vaarwel aan de prachtige vallei van de Léman, welke de stralen van de opgaande zon begonnen te verlevendigen.

Op dat ogenblik ontwaakte Messire Vuillet, die te Chatelaine, was gebleven, stond zonder gerucht op en uit het venster ziende, dat zijn soldaten reeds het huis omringden, sloop hij voort om zijn man te vatten. O verraad! het bed is ledig; de vogel is ontsnapt! Dadelijk laat de slotvoogd van Gex zich de poort openen, roept de provoost van de marechaussee en geeft hem bevel met de wapenlieden van zijn Hoogheid de vluchteling na te jagen. De troep vertrok in volle galop. Maar reeds sinds enige uren waren boogschietters van Gex de Genèvezen nagesneld, zich zeker wanende van hen te bereiken. De bergweg maakte talrijke wendingen en omwegen, ter oorzaak van de afgronden en van de valleien; zodat de vervolgden en de vervolgers, zich somtijds op twee tegengestelde hellingen bevindende, elkander konden zien, elkander horen zelfs, ofschoon er tussen hen een afgrond was. Toen men de vlucht van Hugues vernam, verdubbelde de ijver van de gewapende lieden. Deze, het gevaar kennende, snelde, om aan zijn vijanden te ontsnappen, langs onbegaanbare wegen voort.

"Ach!" zei hij later, "het was geen vrolijkheid; want de boogschietters en de gevolmachtigden van Mijnheer van Savoye volgden ons tot aan St. Claude, vervolgens van St. Claude tot Besancon en verder. Wij moesten dag en nacht op weg zijn, door de bossen, met regenweder, niet wetende waarheen te gaan om zeker te zijn." Eindelijk kwam hij te Freyburg aan, zes dagen na diegenen van zijn vrienden, die door Lausanne waren gegaan, en allen, Freyburgers en Genèvezen, ontvingen hem met vervoering (1).

(1) Wij hebben in de Registers van de Staat, dit verhaal door Hugues zelf gedaan, gevonden. De verkillung door de schrijver van de Promenades historiques dans le canton de Geneve is opgesierd naar de wijze van Walter Scott. - Bonivard, Chronig., p. 41.6. - Handschrift van Gautier. Savyon, Annales, p. 123.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
De vluchtelingen in Freyburg en in Bern. De hertog en
de raad van de hellebaarden in Genève.
(September tot December 1525).

Het was een hartaangrijpend schouwspel, dat toen aan de door de Zaehringen gestichte stad gegeven werd. Onbekende mannen dwaalden rond de oude kathedraal en op de steile en schilderachtige oevers van de Sarine. Het volk van Freyburg beschouwde hen met eerbied,

want het wist dat die burgers, slachtoffers van de dwingelandij van een vreemden vorst, binnen zijn muren een schuilplaats waren komen zoeken. Men plaatste zich aan de vensters om ze te zien voorbijgaan, men naderde hen met hartelijke genegenheid. Men wilde ze horen, en Besançon Hugues, omringd door de troep van de vluchtelingen, werd in de raadzaal binnen gevoerd. Men deed hem aan de rechterzijde van de ambtman neerzitten, hetgeen de ereplaats was, en toen de zitting geopend was, stond de Genèvees op en zeide: "Zeer geëerde Heren! Er is een stad, gelegen op de natuurlijke grenzen van Zwitserland, een stad, die u geheel is toegedaan, waar gij kunt gaan en komen als bij u, handeldrijven, verkopen, kopen wat gij nodig hebt, en die in staat zou zijn uw vijanden te stuiten, indien het bondgenootschap van de zuidzijde werd aangevallen. Die stad, welke volkomen tot Helvetië behoort, moet de bondgenote van de cantons zijn. Strekte niet Zwitserland, ten tijde van César, zich tot de Ecluse (1) uit? Indien Genève in de handen van Savoye viel, zouden de kanonnen, die u moeten verdedigen, aanstonds tegen u gekeerd worden. Mijn Heren, de tijd dringt, het noodlottig ogenblik nadert. Lange, onrechtvaardige en hevige vervolgingen hebben onze vrijheden aan de rand van de afgrond gebracht. De heldhaftige Berthelier, voor de toren van het eiland vermoord; de wijze Lévrier op de binnenplaats van het kasteel van Bonne onthoofd; Malbuisson, Chabod en Verscheiden anderen onlangs in sombere kerkers geworpen; al diegenen vans vrienden, die te Genève gebleven zijn, blootgesteld om hun leven te verliezen. en wij, zeer geëerde Heren wij, die vóór u staan, verplicht onze goederen, onze zaken, onze huisgezinnen ons vaderland te verlaten, om niet een vorst in handen te vallen, die onze dood heeft gezworen: ziet daar, waartoe onze vrije en oude stad is gebracht. Een enkele zaak kan haar redden, - het is de machtige hand van de Zwitserse eedverbondenen. Zeer geëerde Heren! hoort onze klachten; ziet onze tranen; hebt medelijden met onze ellende. Geeft ons hulp en raad, om Godswil"

De vluchtelingen, die Hugues omringden, Lullin, Gerard, de twee Bauds, Bandière, Sept, Pécolat, en ongeveer twaalf andere burgers, waren hevig bewogen. Die mannen, met een grote geestkracht beziel, verschenen als smekelingen voor de senaat van Freyburg. Hun gelaat, hun woorden riepen de bijstand dezer machtige stad in, en toch kon men in hun blikken een edele fierheid lezen. Zij gevoelden te gelijk hun onafhankelijkheid en hun ellende; zij zagen er uit als afgezette koningen. Enige vouwden de handen; anderen stortten tranen; allen vroegen met smartelijke kreten, dat de Zwitsers hun te hulp zouden komen. Door medelijden voor Genève en zijn bannelingen bevangen en vervuld met verontwaardiging tegen Karel en zijn aanhangers, antwoordden de Freyburgers: "Neen, wij zullen u nimmer verlaten." O woord vol zoetheid, dat overstelpende droefenissen kwam verlichten en enige helderheid wierp op een weg vol duisternis!

Inderdaad was het ogenblik gunstig om de Zwitsers mee te

(1) Het fort van de Ecluse (sluis) tussen Genève en Bourg. (Ain),

slepen; zij waren verbitterd toen zij, na de slag van Pavia, Savoye lafhartig de zaak des overwinnaars zagen omhelzen. Door Genève te hulp te komen zou het getrouw Zwitserland tuut deze mogelijkheid, die zich altijd aan de zijde van de sterksten plaatste, een heilzame les geven. Freyburg deed aanstonds afgevaardigden naar Bern en naar Solothurn vertrekken; en enige van de uitgewekenen vergezelden hen. Deze ongelukkige Genèvezen hernieuwden in die beide steden hun roerende smekingen. Te Bern vonden zij, zegt een kroniekschrijver "een droevige intocht en een goeden uitgang;" te Solothurn, in tegendeel, ijed goeden intocht, maar een zeer slechten uitgang. "Niettemin voegde zelfs Solothurn zich bij de beide andere steden om de hertog te kennen te geven, dat, indien hij aan hun vriendschap enige waarde hechtte, hij moest ophouden Genève leed te doen.

Maar Bern vooral toonde een grote ijver. Er was reeds in die stad een zeker aantal hartelijke vrienden van Zwingli en van de Hervorming; onder anderen een van de voornaamste overheidspersonen, Thomas ab Hofen, een schrander, gematigd, enigszins droefgeestig man, veel gebruikt in de openbare zaken van zijn land, en die sinds bijna twee jaren in briefwisseling was met de Hervormer van Zurich. Die Evangelische Berners erkenden weldra, dat er een verborgen, maar wezenlijke betrekking bestond tussen de Hervorming van Zurich en de bevrijding van Genève; en zij deden hun volk. partij kiezen ten gunste van de Genèvezen. Terzelfder tijd spraken zij tot de vluchtelingen over hêr Evangelie, en enige van deze, die in Zwitserland slechts de vrijheid waren komen zoeken, vonden er tevens de waarheid. Deze toenadering van de machtige Republiek tot Genève voorspelde nieuw tijden. Savoye had in Genève de vrijheid, die er zo oud was, en de Hervorming, die er begon, willen verplet- teren maar door een bewonderenswaardige voorzienigheid Gods, zou de slag, die bestemd was om beiden te doden, haar bestaan verzekere en haar uitgebreide ontwikkelingen geven. Het woord van de Hervormers, door het Bernse volk gunstig ontvangen, zou weldra tot Genève komen, en aldus moest deze stad, door het raadsbesluit Gods, niet alleen de nationale onafhankelijkheid, maar tevens goederen, die zich uitstrekken boven de lotgevallen van de volken, van Zwitserland ontvangen (1).

Intussen had de hertog het vertrek van de vluchtelingen vernomen; op het (o)ogenblik, waarop hij zijn hand op het nest wilde leggen, was het broedsel verdwenen. Karel en zijn raadslieden waren van hun stuk gebracht. Het is waar, die krachtvolle Genèvezen zouden niet meer te Genève zijn om al zijn plannen te bestrijden; maar het zou, dacht hij, veiliger geweest zijn hen, hetzij door het zwaard van de beul, hetzij door langdurige gevangenschap, buiten gevecht te stellen; Karel de Goede had sinds geruime tijd zoowel de eerste als de laatste dezer wegen gevolgd. Tevergeefs zei men tot de hertogelijken, om hen te troosten, dat de patriotten althans hun de blikken niet zouden verduisteren. Ja, maar

(1) Manuscript van Gautier. - Manuscript van La Corbière. Bonivard, Chroniq., p. 417,

indien zij terugkomen, indien zij niet alleen terugkomen, indien de Zwitsers. Er waren onder de Helvetische Eedverbondenen doffe geruchten, verre klanken van Hervorming en van vrijheid, die de Savoyaards verontrustten. Niettemin zeiden zij tot elkaar, dat, indien zij voorzichtiglijk met de afwezigheid van de Hugenoten hun voordeel deden, indien zij de andere Genèvezen behoorlijk de mond snoerden, indien zij zich stevig in de stad vestigden, niemand meer in staat zijn zou er hen te doen uitgaan.

Nu, daar niets haast had, besloot de hertog zijn intocht een weinig uit te stellen. Het beroep op Rome had hem diep gekrenkt. Hij, de oppermachtige vorst, het hoofd van het doorluchtigste huis van Europa, de schoonbroeder des keizers, de oom van de koning van Frankrijk, zich gedagvaard te zien voor de paus door een troep geringe lieden, dát verbitterde de verwaande, hoogmoedige Karel VII hevig. Alvorens hij Genève binnen treedt, moet Genève zijn beroep intrekken. De hertog zond zijn bevelen dienaangaande aan M. De Balleyson, die hem in de stad vertegenwoordigde. Daarna, als het ware om geduld te oefenen, deed hij de vervolging van de Genevezen overal rondom zich met ijver voortzetten. De heer van Bonebougues, broeder van de heer van Montrotier aan het hoofd van gewapende lieden uit Faucigny, dio goede soldaten maar geweldadige mannen waren, plunderde de landerijen, lichte de gegoede lieden in de omtrek van de stad op, en sloot ze in de kastelen van Savoye, waar zij op ruw wijze werden mishandeld.

De heer de Balleyson had geen tijd verloren, om zich van de bevelen van zijn meester te kwijten. Hij had de voornaamste vrienden van Savoye in Genève onder het oog gebracht aan welke belediging de stad zich jegens de hertog had schuldig gemaakt, door het te wagen hem voor de paus te beschuldigen. Op de 20ste September werd de algemene raad verzameld. Helaas! die krachtige mannen, die er zo dikwijls de roem van hadden uitgemaakt, Hugues en zijn medegezellen in het ongeluk, waren afwezig, en de vrienden, die zij nog te Genève hadden, weigerden bijna allen te verschijnen. De heer de Balleyson vertoonde zich voor deze soort van algemene raadsvergadering, en zeide: "Onze heer de hertog wil van het volk van deze stad Genève weten en verstaan, of het wil en of het van zins is een zeker beroep voor het hof van Rome door te zetten." De Mamelukken, die bijna alleen in de raadsvergadering waren, begonnen als met een stem te roepen: "Het is niet onze wil, gezegd beroep door te zetten!"

Toen de zaak van het beroep geëindigd was, dacht de hertog er over, de stad Genève binnen te gaan, hetgeen hij in de laatste dagen van September deed, met een gedeelte van de troepen, die hij "aan gene zijde van Arve" had. Hij vond Genève zeer verschillend van wat hij begeerd had. Hij had gehoopt er oproerlingen te vatten en hij zag er slechts slaven. De slaafse Mamelukken, weinig bekommerd om vrijheid, waren er trots op een meester te hebben. Zij noemden hem hun zeer geduchte heer" zij omringden hem met lage vleierijen, en terwijl zij de ketens kusten, die hij hun bracht, verzekerden zij hem, dat zijn komst hen met vertroosting en met vreugde vervulde.

De hertog, die zich aan deze mannen met hun diepe buigingen weinig liet gelegen liggen, dacht er slechts aan vorst van de stad te worden en hij gebruikte listen, opdat zij zelf hem het oppergezag in handen mochten stellen. Te die einde hadden zijn ministers een plan beraamd, dat behendig scheen, en de noodzakelijke kuiperijen begonnen dadelijk.

De syndici waren de 29sten September (1525) voor zijn Hoogheid verschenen: "Mijn heren!" zei de hertog tamelijk kortaf tot hen, de kosten en boeten, door mijn raad van Chambéry aan Genève opgelegd, bedragen twintig duizend gouden kronen." Hij wilde de Genèvezen schrik aanjagen, en hen er toe brengen hem hun onafhankelijkheid in ruiling tegen deze schuld op te offeren. Maar de syndici vergenoegden zich met hem te antwoorden: "Monseigneur! de stad is arm, en wij hebben u niets aan te bieden. dan onze harten." Dit was niet wat Karel wilde. De hertogelijke kanselier, de syndici ter zijde trekkende, zei tot hen: "Komt, Mijn heren, wordt het eens; doet iets, dat zijn Hoogheid bevredigt."

De syndici overwogen twee of drie dagen, en niet kunnende, of liever niet willende raden, wat dat iets kon zijn, zeiden zij tot de bisschopsleenhouder, die de wettige bemiddelaar tussen hen en de vorst was: "Hoe bedoelt Mijnheer de hertog het?" De

bisschopsleenhouder sprak met zijn meester; en zich, de 10de October, in de raad hebbende aangemeld, zei hij: "De hertog is keizerlijk vicaris en opperheer van al de steden, welke zich in zijn staten bevinden; Genève is er ingesloten; erkent hem dus als zodanig. Vreest niets, het is een genadig vorst; hij zal het gezag van de bisschop, de vrijdommen van de stad eerbiedigen, en gij zult een tot nu toe ongekende voorspoed genieten." Dit was duidelijker; de Savoysche vorst zei ronduit, dat hij Genève wilde hebben. Bemerkende, dat zijn kennisgeving zonder geestdrift werd ontvangen, voegde de bisschopsleenhouder er bij; "Indien gij de hertog niet goedschiks aanneemt, zal hij er u met geweld toe noodzaken. De slaafse Mamelukken wilden, dat men alles op het oogenblik zelf toestond, terwijl zij de voordelen roemden, welke de inlijving bij een zo machtigen staat zou hebben. Het oogenblik was netelig; de syndici waren onrustig en weifelend. Aan de een zijde was de aloude onafhankelijkheid van hun vaderland; aan de andere een woeste overmacht, welke niemand kon weerstaan. Zij verwezen het aanzoek van zijn Hoogheid naar de bisschoppelijke raad, die het zelf naar de vorst-bisschop verwees. Zulk een antwoord was reeds een toestemming; de staatkundigen van Savoye meenden het doel nabij te zijn. Genève stemt toe, zullen zij tot de bisschop zeggen, gij kunt ons niet door een weigering antwoorden. De stad was op liet punt, van haren ondergang; een oude vriendschap redde haar.

Wat Karel zo zeer gevreesd had, gebeurde. Tegen het einde van October zag men, door de Zwitserse poort, krachtige, enigszins ruw mannen, met fiere blik, verschijnen; het waren afgezanten van Bern, van Freyburg en van Solothurn, Gaspard de Mullinen, van Bern, aan het hoofd hebbende. Deze krachtige man was een goed katholiek; hij had in 1517 de bedevaart naar Jeruzalem gedaan, en was er tot ridder van het Heilige Graf geslagen; terwijl hij blindelings al het oude zocht in stand te houden, was hij te zelfder tijd onherroepelijk tegen iedere godsdienstige of staatkundige verandering. Hij zei onophoudelijk op de rijksdagen: "Eedgenoten! bestrijdt de leer van Luther, of zij zal weldra de overhand over ons verkrijgen (1)."

Het scheen, dat Mullinen met zijn ijzeren hand de aanspraken van de hertog had moeten ondersteunen; maar in zijn ogen was de poging van Savoye strijdig met de traktaten en bijgevolg een omwentelingswerk. Toen hij dus zag, dat de Genèvefse raadsleden de moed verloren, begaf de verontwaardigde Berner zich in hun midden en zeide: "Blijft standvastig, en vreest niets; onze heren zullen u in al uw rechten handhaven (2)."

Deze tussenkoms van Zwitserland bracht de hertog in verlegenheid. Het was nodig van handelwijze te veranderen en de list te baat te nemen om zich van deze ridder van het Heilige Graf te ontslaan. Nooit bedrogen diplomaten beter ruw krijgslieden en eerlijke burgers. Eerst stuurden de ministers van Karel de Mamelukken vooruit, die aan ieder, die kwam, begonnen toe te roepen: "Wij willen leven onder de bescherming van Mijnheer de hertog en onder die van de bisschop!" Vervolgens, verklaarde Karel de Zwitsers, dat hij vol was van liefde voor de burgers van Genève, en bereid hun alles toe te staan wat de cantons vroegen. "De vluchtelingen kunnen terugkomen," voegde hij er bij. "Ziet hier zelfs een vrijgeleide voor hen; brengt het hun." Het stuk werd Mullinen in handen gesteld. Hij was verwonderd over het zo snelle slagen van zijn zending. Dat papier, dat hij in de hand hield, hij keerde het om en om, zonder het echter te lezen en om goede reden. Het vrij-geleide was in het Latijn geschreven, en de ridder de Mullinen met zijn edele ambtgenoten hadden niet zoveel verbeelding om te menen dat zij die taal kenden; maar hoe kon men denken dat de hertog niet, zoals hij verzekerde, algehele voldoening gaf? Zij waanden, dat het document, terwijl het de vluchtelingen leven en vrijheid verzekerde, hun de poorten van Genève weer zonde openen; en niet twijfelende of Besançon Hugues, Lullin, Girard en hun vrienden, in

de stad teruggekeerd, zouden haar onafhankelijkheid wel weten te bewaren, dankten zij de hertog en keerden zeer voldaan naar hun land terug (3).

Maar Hugues wist meer van het Latijn en kende beter zijn wereld, dan Mullinen. Nauwelijks was de afgezant terug, of hij stelde, met zegepralend gelaat, het belangrijke stuk, dat de prijs van zijn loop was, de Genèvezen ter hand, en Hugues las het met gretig-

(1) "Wehret bei Zeiten dass die lutherische Sache nicht die Oberhand; Hottinger, Kirchen-Geschichte, V, p. 103).

(2) Registers van de Raad van de 27sten October. - journaal van Balard, b1.18, 19. Manuscript van Gautier.

(3) Bonivard, Chroniq., II, p. 418, 421. - Manuscript van Gautier enz.

heid. Aan de laatste volzin gekomen, glimlachte hij bitterlijk: Dum modo non intrent eivitatent, nee suburbia ejus, stond er in het vrijgeleide; "hetgeen betekent," zei Hugues tot de afgevaardigden, "dat wij naar Genève kunnen terugkeren; mits wij er niet binnentreden, zelfs niet in de voorsteden. De hertog zal er binnen zijn, en wij er buiten. Welke diensten kunnen wij de stad bewijzen? Gij kent de kleinheid van ons grondgebied! Indien wij noch in de stad, noch in de voorsteden zijn, zullen wij zijn op het gebied van Savoye. Indien nu Berthelier onder le Crét (la Treille) is gevat, indien Lévrier aan de poort zelf van St. Pieter is gegrepen, wat zou dan ons geschieden, op het hertogelijk grondgebied? Het is een valstrik, die de hertog ons zoekt te spannenene voorwaarde, die deze akte van onwaarde maakt. —

Waarlijk!" voegde hij er bij, "de vogel, welke ons de hertog zendt, heeft een fraaie kop en prachtige vederen; maar hij heeft hem geheel aan het einde een staart gegeven, die al het overige bederft. - Deze genade is een moordkuil!" zeiden de meest vasten van karakter. De heer de Mullinen was geschokt, verontwaardigd over de wijze waarop de hertog van Savoye met hem de spot had gedreven, en wellicht begon hij te geloven, dat het Latijn tot iets dienstig kan zijn. "Heren!" zeiden de vluchtelingen tot de raadsheren van Bern en van Freyburg, "de hertog is een bekwaam nettenspreider. Hij vreest God niet, maar hij vreest de mensen des te meer. Ontvangt ons daarom in uw burgerij, want hij zal ons dán slechts met vrede laten, als hij weet, dat wij uw bondgenoten, zijn (1)."

Tevens riepen de Genèvezen, wel verre van naar Genève te vertrekken, de hertog het vertrouwen willende tonen, dat zij in zijn vrij-geleide stelden, hun vrouwen en hun kinderen tot zich. Dit was aan Savoye het uitdrukkelijkste antwoord geven.

De arme Genèvezen begaven zich, met een hart vol bitterheid, op weg. De vrouwen reisden niet veel in het begin van de zestiende eeuw; deze waren bijna nooit buiten Genève gegaan, en meenden naar Freyburg en naar Bern gaande, dat zij zich bijna naar het einde van de wereld begaven. Wat treurige reis, toch ook! Verschrikt door de wezenlijke of denkbeeldige gevaren van de weg, verwonderd over de vreemde taal, wier onverstaanbare klanken in haar oren begonnen te weerklinken, zich badende in tranen en met verbrijzelde ziel, sloten zij haar arme kinderen, die geheel bevreesd waren bij het zien van nieuw plaatsen, van onbekende gezichten, en die zich met hun zwakke handjes aan de hals van hun moeders klemde, in haar armen. Eindelijk kwam deze troep van treurenden binnen Freyburg; maar deze aankomst was aanvankelijk slechts een vermeerdering van smarten, en toen deze vrome echtgenoten haar mannen omhelsden, mengden zij aan de tranen van de vreugde overvloedige tranen van droefheid. De *forensifs*, dit was hun naam, ofschoon van aanzienlijke, familiën, waren

toen van alles ontbloot, en zij bevonden zich bijna als bedelaars aan de deur van hun vrienden. Zij moesten in het eerste ogenblik hun huisgezinnen in de steek laten, zonder te weten waar hen onder dak te brengen. Het was een hartverscheurend uur. Hoe! geen enkele kamer, zelfs geen

(1. Bonivard, Chron. II, p. 418, 121 Manusscript van Gautier, enz.

stal om deze door vermoeienis uitgeputte vrouwen en kinderen neer te doen leggen! De troosteloze moeders drukten de kleine schepseltjes aan haar borst, verenigden treurig hun mond met de hunnen en betreurden daarna Genève.

Moed vattende, begaven de forensifs zich eindelijk naar de raad. "Wij hebben onze huisgezinnen doen komen," zeiden zij, "maar wij kunnen ze evenmin huisvesten als voeden. Geeft verlof, dat zij naar het hospitaal gaan." Men stond het hun toe, en men zag deze welgeboren vrouwen, vroeger met zijde bekleed, en die met Beatrix van Portugal gedanst hadden, de paleizen met de gasthuizen verwisselen. "Dit bewoog het volk tot barmhartigheid," zegt Bonivard. Evenwel, een woning in het hospitaal, dit moet men in aanmerking nemen, had destijds niets ontterends; men ontving er dikwijls reizigers (1).

De aankomst van de vrouwen en van de kinderen vermeerderde aanvankelijk de treurigheid van de burgers; zij werden er door ontmoedigd en schenen tot het toppunt van ellende gekomen. Het zien van deze welbeminde wezens herinnerde hen aan Genève, en vertederde hun harten. Maar plotseling waakten zij weer op. Zij deden zich geweld aan; zij begaven zich van Freyburg naar Bern; zij spraken in de huizen, in de raadzaalen, op de openbare plaatsen, en deden een beroep op het medegevoel van de Zwitsers. Zij verhaalden, dat de hertog hun opperhoofden had ter dood gebracht; dat hij hen zelf verplicht had hun huizen, hun neringen te verlaten en naar de vreemde te vluchten; dat zij, tot de uiterste armoede gebracht, hun vrouwen in een toestand hadden moeten plaatsen, die zij te voren met minachting zouden hebben verworpen, en dat, om deze ellende ten top te voeren, de stad, die zij beminden en voor welker onafhankelijkheid zij gereed waren alles op te offeren, overmeesterd en dienstbaar gemaakt was. Die grote zielen waren geschokt; die trotse burgers, zo sterk tegenover een wrede vorst, was het hart verscheurd in tegenwoordigheid van hun beproefde huisgezinnen, van hun verbanning, van de ondergang van Genève, en hun tranen verrieden hun zwakheid. De Berners vestigden met bewondering en met medelijden hun blikken op die edele personen, wier verscheurde klederen van ellende getuigden, en wier rechtvaardige grieven de harten van de kinderen van het vrije Helvetië beroerden. Verscheiden geslachten van de stad Bern en de meerderheid van de raad van de Twee-Honderd verklaarden zich voor de overwonnene zaak, en het sluiten van een verbond met Genève scheen tot stand te zullen komen.

De bisschop, die reeds verontrust was door de kuiperijen van Karel, werd zeer bevreesd bij het vernemen dezer dingen. Indien Bern even als Zurich de hervormde leer aannam, indien Genève het voorbeeld van Bern volgde, zou de prelaat, op de zetel van de bisschoppen en op de troon van de vorsten gezeten, zich beiden te gelijk zien ontnemen. Evenals vele geestelijke opperbestuurders, bekommerde Pierre de la Baume zich volstrekt niet om het welzijn van diegenen, die hij zijn onderdanen noemde; maar hij stelde veel prijs op de vorstentitel: en hij wilde noch de hertog, noch de Zwitsers veroorloven hem die te ontnemen. Om hem te behouden, zou hij, als het hem mogelijk was

(I) Bonivard, Chron, II, p. 421. Porenys, lieden van buitenaf

geweest, de gehele wereld hebben bijeengeroepen. Hij was dan ook, zelfs in de uren, dat hij goeden sier maakte op zijn goederen, dikwijls onrustig, en men zag hem, te midden van de genoegens van de tafel, ophouden. In stilte peinzende, zei hij dan: "De hertog is te Genève; de vos in het kippenhok Dat de kippen en de haan zich in acht nemen! En dan, van een andere zijde, mengen zich verschillende praktijken in de kantons.: De beren schijnen plan te hebben om van de berg naar beneden te komen. Ongelukkige herder! Ik zal alles doen," riep hij uit, ntot instandhouding van de rechtspleging van de Kerk." Hij zette zich inderdaad er toe, en poogde eerst zijn schapen aan te lokken (1, dat wil zeggen hen tot zich te trekken door schone redenen. "Wij zijn zeer verheugd," zo schreef hij, "van uw goede wil te horen, en gij zult ons een groot genoegen doen door ons te verwittigen van alles, wat nodig is tot het welzijn onzer dierbare stad. Gij, van uw zijde, gedraagt u zó, dat God en de wereld reden hebben om tevreden te zijn." In 1525, evenals in 1523, was *God en de wereld* de zinspreuk van de prelaat (2).

Deze pogingen konden tot niets leiden. Het bestuur van de bisschoppen en vorsten, in verschillende landen van de Christenheid gevestigd, was aanvankelijk zacht en vaderlijk geweest, indien men het vergeleek met dat van "enige wereldlijke heren; maar sinds een vrij langen tijd had de bisschop niets meer van wat zijn gezag kon wettigen, en de wereldlijke macht had integendeel een grote invloed in de wereld verkregen. Vooral sinds de dertiende eeuw, had het koningschap, een karakter van welwillendheid ontvouwende, in Frankrijk de vorderingen des volks op stoffelijk, geestelijk en zelfs zedelijk gebied begunstigd; en indien François I, ondanks een weinig achtenswaardig persoonlijk karakter, in de geschiedenis een schitterende plaats bekleedt, moet men dit toeschrijven aan deze hoedanigheid van het Franse koningschap. Maar bijna al de bisschoppelijke vorsten, die te Genève de Hervorming voorafgingen, bekommerden zich in niets om de ontwikkeling van de natie, indien niet om ze aan kluisters te leggen. Jan van Savoye, Pierre de la Baume waren slechts baatzuchtige, losbandige geestelijken, Geen straalkrans was zichtbaar om hun gelaat; ook ontdekten zij op zekere dag, dat er geen vaste grond onder hun voeten was. De geestelijke machten, zelfs wanneer zij eerlijk zijn, komen altijd tot de geringschatting van de wereldlijke belangen van hun onderdanen; ongelukkiglijk treft het geestelijk belang nauwelijks de eierzuchtige kerkvoogden; de onsterfelijke zielen en de aardse vrijheden van hun schapen vinden evenzeer onderdrukkers in hen.

De hertog, die beter dan iemand de verzwakking van de bisschoppelijke macht kende. (hij had er het zijn toe gedaan), voelde zijn eierzucht aangroeien, en besloot er een einde aan te maken. Hij zal daartoe een stal, doen, die, hem gevende wat Savoye sinds lang uit eierzucht begeerde, hem een hoedanigheid zal toekennen, geschikt om aan de

(1) Apigeoner, een te Genève en enige provinciën van Savoye gebruikelijke uitdrukking, welke beteekent: duiven te doen buiten komen en hun graan aan te bieden.

(2) Brief van la Baume, Archieven van Genève onder het no. 930

aan de eisen van de Zwitsers het stilzwijgen op te leggen. Hij besloot een algemene raad, bijna uitsluitend uit door hem tot aanzien verheven lieden samengesteld, op te roepen, waarvan hij, hetzij door verleiding, hetzij door een grote ontwikkeling van krachten, de opperbestuurder verschuldigde huldebetoningen zou verkrijgen. Om zijn doel te bereiken, begon hij van zijn trots gedrag en zijn onrechtmatige aanspraken

enigszins afstand te doen; hij nam de schijn aan alsof hij een goed vorst ware. De thesaurier Boulet, de eerste oorzaak van al deze opschuddingen, verplicht zijn rekeningen op het stadhuis over te geven, werd veroordeeld. De in de gevangenis geplaatste of beboete burgers ontvingen de verzekering ener volkomen kwijtschelding; en menende aldus de harten gewonnen te hebben, verzocht Karel dat het volk werd bijeengeroepen, opdat de gehele bevolking mocht kennis dragen van de goeden wil, die hij voor hen had. De syndici en de vicaris van de bisschop, begrijpende dat het noodlottig uur gekomen was, sloegen dit aanzoek van de hand. Zij waren niet sterk; maar een siddering greep hen aan op het beslissend ogenblik, dat zij Genève boven de afgrond zagen hangen. De vicaris Gruet stamelde enige verontschuldigen. "Er zouden in die raadsvergadering slechts onbeduidende lieden, voorvechters komen " zei hij. Dit was juist, wat de hertog wilde. Deze vorst, die reed, meester was van Genève en die wilde, dat alles voor zijn wil boog, veroorloofde dan ook Gruet niet, zijn rede ten einde toe uit te spreken, en zeide: "De mening van mijn raad is, dat het volk zich morgen, Zondag, 's morgens ten acht ure, in het klooster van St Pieter verzamelen. Laat het met trompetgeschal bekend maken, en dat men van deur tot deur het al de hoofden van de huizen te kennen geve."

Daarna zich tot de vicaris zelf wendende, zei hij tot hem: "Gij zult er met de gehele bisschoppelijke raad bij tegenwoordig zijn." Hij kondigde aan, dat hij, in het naar de mis gaan zou binnen komen, en dat hij dan zou zeggen, wat hem zou behagen; daarna, dat gedurende de godsdienstoefening de raad zijn antwoord zou gereed maken en dat de hertog het bij zijn terugkeer zou afwachten. Dadelijk liepen de hertogelijken van straat tot straat en van huis tot huis, ten einde de adel en de burgerstand van hun partij te verenigen tot de vergadering, bijeengeroepen in naam van de vorst, wiens onderdanen te Chambéry en te Turijn woonden (1). De, in Genève nog talrijke, vrije mannen bleven er over het algemeen van weg, zij beschouwden een door de hertog vergaderden raad niet als wettig.

Nadat de volgende dag, Zondag 10 December, de grote klok van de kathedraal de burgers had opgeroepen, deden zich mannen, wier namen voor het grootste gedeelte onbekend zijn, op, om de raadsvergadering te vormen. Het gewichtige in deze volksvergadering was niet het volk, het was de hertog; hij verscheen tussen negen en tien ure, vergezeld door de bisschop de Maurienne, door de bisschoppelijke raad, door de kanselier van Savoye, door al zijne

(I) Registers van de Raad van de 9de November 1525. - Journaal van Balard, p.28, - Savyou Annales, p. 127. Besançon Hugues, par Galiffe; p. 276-

kamerheren, schildknapen, officieren, en door verscheiden edellieden uit zijn staten. Dit prachtig geleide was niet voldoende; voor en achter marcheerden de boogschutters van Savoye, die, hun hellebaarden op een dreigende wijze dragende, en ongeduldig om dit burgervolk aan hun vorst te onderwerpen, aan deze samenkomst eerder het aanzien van een veldslag dan van een raadsvergadering gaven; nooit had men iets dergelijks in de stad gezien. Vast besloten die dag Genève te veroveren, klom Karel met fierheid op tot de plaats, die alleen voor de soeverein was bestemd; zijn hovelingen plaatste zich aan zijn rechter- en aan zijn linkerzijde, en zijn soldaten, zich in een kring om de vergadering scharende, lieten, boven de hoofden uit, de lange, brede, gepunte, aan het uiteinde van lange schaften bevestigde ijzers glinsteren, welke de burgers schenen te bedreigen. De hertog leunde op de met een rijk tapijt bedekten troon, en beval de kanselier zijn oppermachtige bedoelingen bloot te leggen.

Deze maakte toen een diepe buiging, en zeide; "Het is ongeveer drie maanden geleden, dat Monseigneur de hertog zich gereed maakte om, voor de aangelegenheden van Italië, de bergen weer over te trekken, toen hij vernam, dat enige nu in het land van de Eedverbondenen geweken oproerlingen tussen hem en de bisschop, tussen Genève en de Zwitsers, het zaad van de tweedracht strooiden. Toen heeft zijn Hoogheid, die voor deze stad altijd een zacht en goedertieren vorst is geweest, haar bedreigd ziende met zulk een verschrikkelijke ellende, zijn eigene belangen dáárgelaten, is in uw midden gesneld, en heeft noch moeite, noch kosten gespaard om u de vrede te hergeven. Voor zoveel weldaden maakt deze grootmoedige vorst u slechts een enkele zaak, namelijk, dat gij hem als uw opperste beschermer erkent." De bescherming was klaarblijkelijk slechts een sluier, die de heerschappij en het onbeperkt gezag verborg; de weinige goede burgers, die tegenwoordig waren, waren dan ook verslagen en verstomd. Men moest zich haasten, want de hertog wilde elke tegenstand vermijden.

Nadat de lezing gedaan was, trad de kanselier voorwaarts, en riep zo hard hij kon, (hij had een zwakke stem): Wilt gij leven onder de gehoorzaamheid aan uw bisschop en vorst, en onder de gehoorzaamheid aan en bescherming van Monseigneur de hertog? Men had, volgens de regel, tot de stemming moeten overgaan; maar de ongeduldige Mamelukken stemden met geestdrift, en begonnen uit alle macht te roepen: "ja! Ja!"

De kanselier hernam: "De grote liefde ziende, die deze stad hem toedraagt, vernietigt Monseigneur al de straffen, die zij zich op de hals heeft gehaald, heft al de inbeslagnemingen op, spreekt vrij van al de boeten, welke 22.000 kronen bedragen, en schenkt vergiffenis aan al de oproerlingen, - behalve aan die, welke zich naar Zwitserland hebben begeven. Zodanig zijn gewoonlijk de kwijscheldingen van de dwingelanden; zij zonderen er juist diegenen van uit, die zij moesten omvatten., en zij plaatsen daarin diegenen, die er niets mede te maken hebben. "Grote dank!" antwoordden de Mamelukken.

"Daar zijn kanselier wellicht niet voldoende verstaan was," zei Karel tot de syndicus Montyon, "wees zo goed, heer syndicus, te herhalen wat hij in mijn naam heeft gezegd." Toen verwijderden zich zijn Hoogheid, zijn kanselier, zijn hovelingen, zijn edellieden en zijn hellebaarden, om zich naar de mis te begeven. Deze gehele processie zag er uit als een triomftocht. Wat diegenen betreft, die achterbleven, indien er zich al lage zielen onder bevonden, die stoutmoedig het hoofd verhieven, er waren ook verontruste gewetens, die het neerbogen (1).

T

oen de Genèvezen alleen gebleven waren, klonk Montyon, de dweepzieke aanhanger van Savoye, op een bank en herhaalde, hoewel niet zonder -enige verlegenheid, de rede van de kanselier. Toen de hellebaarden vertrokken waren, was de inwilliging niet meer eenstemmig. Toch waren er in Genève nog veel eerlijk denkende lieden, die gehecht waren aan de oude instellingen van de Staat en een afschrik hadden van een Savoysche vergeldiging. Op het ogenblik dat men gereed stond de vrijheid van hun vaderland in een afgrond te werpen, ontbrandden enige in een laatste liefde voor haar. "Deze rede is vol arglistigheden," zeiden zij, Verscheidenn willigden echter de bescherming in; maar zij voegden er bij: "Behoudens het gezag van de vorst-bisschop en de vrijheden van de stad!" hetgeen de toestemming van onwaarde maakte (2).

Zodanig was de Raad van de hellebaarden. Hij had aan Genève de hertog tot beschermer gegeven, en had de burgers de gehoorzaamheid jegens die vorst opgelegd. Bon overweldigend, behendig, machtig hof, zoals dat van Turijn was, kon gemakkelijk van deze vergunning een erfelijke opperheerschappij maken. Maar een bron van geweld en van list veroorzaakt de weerstand van de edelmoedige geesten. Na

de werking van het willekeurig gezag, moest de tegenwerking van de vrijheid beginnen; de boog, door de hertog te sterk gespannen, zou in zijn handen breken.

Inderdaad liet de hertog, die zich reeds vorst van de stad waande, zijn nieuwe loopbaan willende beginnen, de volgende dag verzoeken, dat de stad hem de rechtspraak in strafzaken zonde overgeven; men weigerde hem die. Dit was niet de enige mislukking; de procureursskaal, op bevel van zijn Hoogheid, van huis tot huis de stemmen tegen het verbond met de Zwitsers hebbende laten opzamelen weigerden verscheiden volstrekt de hunne te geven. Op dat oogenblik was de hertog als getroffen. Hij had in zijn hoofd dingen, die hem verontrustten, die hem in verwarring brachten, die hem wantrouwen en zorg gaven. Pas had het verzamelde volk hem de eed van gehoorzaamheid afgelegd en op zijn beide eerste verzoeken (Zo wettig, dacht hij,) antwoordde men afwijzend!

Na een voorbeeld van zijn uiterste gewelddadigheid gegeven te hebben, gaf Karel er een van zijn uiterste zwakheid. Hij waande Genève dood; maar zelfs het dode Genève joeg hem vrees aan. Hij hield het de voet op de keel; maar onder zijn voet voelde hij liet lijk tegenspartelen. Hij begon in de Mamelukken zelf niets dan halsstarrige Republikeinen te zien, die heimelijk hun Onafhankelijkheid verdedigden. Het hoofd draaide hem; het hart ontzonk hem. De hoofdtrek van zijn karakter, men herinnert het zich, was alles te beginnen en nooit iets te voleindigen. Die vereniging

(1) Bonivard, Chroniq., II, p. 424-427. - Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p. 318-323. - Journaal van Balard, 28-30. - Manuscript van Gautier. Het besluit van deze Raad ontbreekt in de Registers; ongetwijfeld is het als wederrechtelijk aan de vrijheden van Genève, weggelaten.

(2) Men zie de voorgaande noot. - Manuscript van Reset, boek II, hoofdst. VI.

van gewelddadigheid en van dwaasheid, waarvan enige Romeinse keizers het voorbeeld hebben gegeven, liet zich in Karel terugvinden. Op het oogenblik toen het zo noodzakelijk was, dat hij, een belangrijke overwinning verkregen hebbende, op het slagveld bleef om daarvan partij te trekken, keerde hij het de rug toe, vluchtte weg en keerde in allerijl naar Piëmont terug. Men heeft beweerd, dat Beatrix hem had terug geroepen. "Venus haalde Pallas over!" zegt Bonivard. De prior van St. Victor is altijd enigszins ondeugend. Maar indien (hetgeen mogelijk is) het de begeerte was om aan de hertogin het hof te gaan maken, die er Karel III toebracht, die stad Genève, welke het huis van Savoye sinds eeuwen beloofde, aan zijn handen te laten ontglippen, is zulks gewis een bewijs, dat, zo hij gewelddadig genoeg was om haar te nemen, hij te dom was om haar te behouden.

Wat daarvan zij, op de 12de December 1525 verliet de hertog de stad en sinds die dag zouden noch hij noch zijn opvolgers er ooit weer binnen komen. Indien Karel gebleven was, indien hij de raadgevingen van zijn ministers had gevolgd, zou hij waarschijnlijk zijn macht gevestigd en Genève met Rome verbonden hebben. De zegepraal van de Savoysche macht aan de uiteinden van de Lemainzee, zou gewichtige gevolgen hebben gehad. Maar de overwinning, die hij op het punt was te behalen, die hij zelfs gewonnen had. ontsnapte hem door zijn lafhartig weglopen en ontsnapte hem voor altijd (1).

Dit hadden de syndicus Montyon en de vijftig meest slaafse Mamelukken niet gedacht. Trots op het besluit van de raad van de hellebaarden, besloten zij het de Zwitsers mee te delen. De ruiter, met de boodschap belast, vertrok, en te Freyburg

aangekomen, stelde hij zijn brieven de ambtman ter hand. "De vluchtelingen bedriegen u," werd daarin gezegd; "de gehele bevolking wil leven onder de bescherming van onze zeer geduchte heer, de hertog van Savoye."

Deze beschuldiging gaf de Hugenoten al hun geestkracht weer. De Mamelukken noemden hen leugenaars! Van dat ogenblik af aan, vrezen zij noch de gevangenis, noch het zwaard meer. Dat men hen in het kasteel van het Eiland, in het kasteel van Bonne of elders werpe; het komt er niet op aan! Zij zijn bereid om zich aan de slagen van de vijand bloot te stellen. "Geef ons een commissaris," zeiden twee of drie van hen; "dat hij met ons te Genève kome, en hij zal u leren, wie u heeft voorgelogen, wij of de Mamelukken." Jan Lullin en twee of drie van zijn vrienden vertrokken zonder vrijgeleide, vergezeld van de Freyburgse notaris de Sergine, en vast besloten te bewijzen, dat Genève vrij wilde zijn. Toen de zo onverwachte tijding van de aankomst van Lullin zich in Genève verspreid had, omringden een groot aantal burgers aanstonds de stoutmoedige en onvoorzichtige Hugenoot, beschouwden hem met aandoening, en vroegen hem om strijd berichten van de forensifs. Het waren vaders, broeders, zonen, vrienden, die met grote zielsangst tijdingen kwamen vragen van diegenen, die hun het dierbaarst waren. "Helaas!" zei Lullin, "hoe u hun ellende en hun treurigheid te beschrijven."

(1) Registers van de Rand, December 1525. - Journaal van Balard, p. 33. - Manuscript van Roset

Hij stelde hen voor verbannen, vervuld van vrees voor hun vaderland, veracht door enige, hard bejegend door anderen, ontbloot, niets bezittende dan de mesthoop van Job," verplicht tot onderhoud van hun huisgezinnen, de aalmoes van diegenen onder de vreemdelingen, die medelijden met hen hadden, aan te nemen. Maar hier kon de edelmoedige burger, wiens hart ontroerd; bloedend, opgezwollen van zuchten en vol van bitterheid was, zich niet langer inhouden. "Gij zijt het," riep hij uit, "die onze smart vermeerdert, ja, gij - zelf." Hij beklagde zich met verontwaardiging er over, dat de in Genève gebleven Genèvezen diegenen verloochenden, die het verlaten hadden om zijn onafhankelijkheid te redden, en hen voor leugenaars lieten doorgaan. Hij vroeg hen hoe het kwam dat, daar de vreemde vorst naar gene zijde van zijn Alpen gevlucht was, Genève de vrijheid niet wist te hernemen, die hij het had ontnomen. Is het aldus, dat de burgers de aloude, van hun vaders ontvangen rechten bewaren? Deze aandoenlijke reden, het zien van hem, die ze uitsprak, en van de twee of drie vluchtelingen, die hem omringden, van hun armoede, van hun ongeluk, van hun vaderlandsliefde, van hun heldenmoed, ontroerde de burgers. Tevergeefs waren de Savooyse handlangers, Balleyson, Saleneuve en hun soldaten nog binnen zijn muren; het ingesluimerde Genève ontwaakte weder. "Freyburg wil de wezenlijke toestand dezer stad kennen," zeiden enige patriotten tot Sergine; "wel nu! vergezelt ons voor de raad; komt en ziet zelf." De krachtigste mannen bevonden zich in Zwitserland; maar men zag langzamerhand al diegenen, die nog in Genève de vrijheid beminden, het stilzwijgen verbreken, waartoe zij waren gedwongen. Zij moedigden elkaar tot een ontzagwekkende openlijke getuigenis aan. Weldra had de rechtvaardiging van de forensifs plaats, en zij geschiedde met al de glans, welke een eenvoudig volk haar kon geven (1).

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.
Het volk en de bisschop verdedigen de zaak van de vluchtelingen.
(December 1525 tot Februari 1526).

Op de 22sten December, tien dagen na Karels vertrek, begaf zich een menigte van burgers van alle zijden naar het stadhuis. De syndici en de raad hielden toen zitting; men kwam hun melden, dat enige burgers verzochten te worden binnengelaten; de deuren werden geopend, en de smekelingen traden binnen. Aan hun hoofd ging een burger van ongeveer zestig jaren, Jan Bandière; zijn zoon Ami (die in het jaar van de Hervorming syndicus was) behoorde tot het getal van de vluchtelingen. Deze eerbiedwaardige man trad voorwaarts, omringd door de kinderen van zijn zoon en door die van andere bannelin-

(1) Manuscript van Gautier. Galiffe, Matériaux; pour l'histoire de Genève, I, p. 333. Neon, dr Genive, fii", p. 385.

gen (1). Met hem kwamen burgers, die, al waren zij in de laatste omstandigheden op de achtergrond gebleven, toch met volle recht op de voorgrond konden verschijnen. Daar waren de beminnelijke Ami Porral, die later syndicus was en met ijver het Evangelisch geloof omhelsde; Pierre de Joys, neef van dien, welke bisschop Jan had willen doen omkomen; de stoutste Robert Vandel, syndicus in 1529; zijn broeder Pierre, Sept, de Chapeaurouge, Falquet, Lect, Delapalud, de Malbuissons, de Favres, de Lullins, Denis Hugues, zoon van de voortreffelijke Besançon; in het geheel, zegt een akte van die tijd, ongeveer honderd burgers; het was de keur van Genève. Al deze mannen wilden niet alleen getuigenis geven aan onrechtvaardig beschuldigde vrienden; maar overtuigd, dat diegenen, aan wiep de teugels van de Staat waren toevertrouwd, sluimerden, dat de wagen de weg verliet en in enige diepe kuil zou vallen, rekenden zij het tot hun plicht hen allen weer op de goeden weg te plaatsen. Met een door tranen besproeid gelaat, (verhaalt ons een handschrift), nam Bandière het woord, en zeide: "Zeer geëerde heren! gij ziet deze kinderen; kent gij hun vaders niet? Zijn die arme kleinen niet reeds wezen, hoewel hun vaders nog in leven zijn? (2)"

"Ja!" antwoordden de raadsheren. - "Die burgers, die, omdat zij de vrijheden van Genève hebben verdedigd, onder duizend gevaren naar Duitsland de wijk hebben moeten nemen, zijn zij niet rechtschapen lieden? vervolgde Bandière. -

"Ja!" antwoordde men. "Die rechtschapen lieden, waarvan gij de vaders, de zonen, de aangetrouwde familieleden, de vrienden, voor u hebt, zijn zij niet burgers dezer stad?" - Men erkende het luide.

Aldus het getuigenis van de raad zelf ten gunste van de uitgewekenen hebbende, een getuigenis waarvan de afgevaardigde van Freyburg nota nam, hernam de eerwaardige Bandière: Die forensifs, die gij zelf voor rechtschapen lieden erkent, zijn zeer verbaasd dat gij hen in brieven aan de heren van het Bondgenootschap hebt verloochend. Het is daarom, dat wij, die ons hier bevinden, luide verklaren hun bijval te schenken, zoowel in hun woorden als in hun daden, en hen te houden voor getrouw en edelmoedige burgers. Terzelfder tijd, zeer geëerde heren, protesteren wij tegen elke aanranding van de rechten van de vorst en de vrijheden van de stad door een vreemde macht."

Zo wierp het verstijfde Genève, dat Karel dood had gewaand, de banden af waarmee die vorst het had gebonden, en met de een hand de hertog terugstotende, riep het met

de andere de vluchtelingen tot zich. Bandière gaf zijn verklaring op schrift over en verzocht er schriftelijke getuigenissen van. Zeer in verlegenheid ge-

(1) De officiële Registers van de Raad (22 December) luiden: "Bandière, drie of vier knopen geleidende." De syndicus Balard, een ooggetuige, zegt: "Bandière, vergezeld door de kinderen vult enige van diegenen, die naar Duitsland zijn uitgeweken. (Journaal, bl. 34). Bonivard verhaalt hetzelfde, Chroniq., II, p. 435. Het is dus ten onrechte, dat een schrijver die overigens zeer bekend is met de geschiedenis van Genève, gezegd heeft: "Er was niet één enkel klein kind bij hun." Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, II, p.334). Mijnheer Galiffe, de zoon, heeft deze dwaling niet begaan. (Besançon Hugues, p. 277).

(2) Bonivard, Chroniq II, p. 435.

bracht, zei de syndicus Montyon, dat men moest beraadslagen alvorens te antwoorden. "Waartoe is dat nodig?" riep de vurige Robert Vandel uit. Het is niet de gewoonte hier getuigsschriften te geven," antwoordde men. Verwonderd van een eenvoudigen kwijtbrief te zien weigeren, verloor toen de Hugenoot het geduld, wendde zich tot de Freyburgsche notaris de Sergine, en verzocht hem zelf de akte op te maken.

De syndici en de raadsheren hadden dit persoon nog niet opgemerkt. "Er geen gedachte op hebbende," zegt Bonivard, "dat zij zulk een gast in hun huis hadden, zagen zij hem verwonderd aan." Hun verwondering nam toe, toen zij de Freyburger zagen opstaan en hem, zich tot de gehele vergadering richtende, hoorden zeggen: "Mijn Heren! erkent gij diegenen, die in het land van de Helvetiërs zich bevinden, voor lieden die alle eer waardig zijn; en bekrachtigt gij alles wat door hen voor het welzijn dezer beroemde stad zal worden gedaan?" Verrast door deze onverwachte opeising, bewaarden de syndici en de raadsheren het stilzwijgen; maar al de andere aanwezige burgers, als in een algemene raadsvergadering. stemmende, antwoordden ja, ja." De raad tot getuige genomen hebbende van de volkomen goedkeuring, die zo even aan de daden van de vluchtelingen was geschonken, verwijderde zich de Sergine, en de honderd burgers volgden hem, er trots op zijnde de stem van het volk in de schoot zelf van een slaafs senaat te hebben doen horen (1).

Niet één ogenblik willende verliezen, zette de Sergine, zonder meer omstandigheden, zich op het portaal van het stadhuis neer, zoals men wellicht in de eenvoudige Republieken van de oudheid had gedaan, en maakte zich gereed om de schriftelijke getuigenissen, die van hem gevraagd werden, op te stellen. Een zeker aantal vaderlanders omringden hem; anderen, de stad doorlopende, verspreidden het gerucht van wat pas was voorgevallen. Overal verblijdde men zich; men stelde zich op weg naar het stadhuis, gedachtig er aan dat God geen volk verlaat, "dat zichzelf niet verlaat."

Van minuut tot minuut kwamen nieuw burgers de zonderlinge vergadering vermeerderen, die rondom de notaris werd gehouden, en elke nieuw aangekomene haastte zich zijn naam onder de verklaring te doen plaatsen. Allen spraken en redetwistten te gelijk; enige weenden, anderen lachten; ieder gevoelde, dat een nieuw adem over de stad heenging, en dat haar oude vrijheden herleefden. Alle stemmen verenigden zich om de lof van de vluchtelingen te verkondigen. "Ja, gewis!" zei men, "zij zijn beter dan wij; want zij hebben alles verlaten, opdat onze vrijheden ons bewaard zouden worden." Sinds lang had men in Genève zoveel geestdrift en vreugde niet gezien, en men vergeleek deze edelmoedige vergadering, waarin iedereen met gevaar van zijn leven zijn naam opgaf, met, de sombere raadsvergadering van de hellebaarden, in tegenwoordigheid van de hertog gehouden. Aan de een zijde,

prachtvertoningen en dwingelandij; aan de andere,

(1) Registers van de Raad, van de 22sten December 1522. - - Spon, Hist. De Genève, enz.

eenvoud en vrijheid. Van twaalf tot vijf ure in de namiddag, volgden de burgers, door de bisschop verlaten, door de hertog bedreigd, door de graaf van het Genèvefse gebied bewaakt, zelfs door de gewapende soldaten van Saleneuve en van Balleyson, die altijd tot daden van geweld geneigd waren, omringd, elkaar op om de akte te tekenen, die hun verbond met Zwitserland en de zegepraal van hun vrijheden moest bevestigen. Een klein volk verhief zich weder.

Evenwel namen de Mamelukken, een beweging, die dreigde de hertog al zijn pas verkregen voordelen te ontnemen, willende stuiten, hun toevlucht tot geheime praktijken. Enige, naar deze of gene patriotten van hun kennis sluipende die zij zagen naderen, zeiden tot hen: "Neemt u in acht, wanneer de hertog met zijn leger zal terugkomen zal hij de hand leggen op die getuigschriften de namen tellen, de schuldigsten met een kruisje aanstippen en hen heen zenden bij de schimmen van Berthelier en van Lévrier." De hertog had inderdaad wraaknemingen voorhanden; maar de burgers maakten zich daarover niet ongerust en beantwoordden deze handelwijze door hun naam op te geven. De nadering van het Kerstfeest en van het Nieuwjaar verplichtte velen van hun in hun winkels te blijven, en belette hen aldus te gaan tekenen; om hieraan tegemoet te komen, begaven zich enige burgers van huis tot huis, vragende wie voor het verbond met Zwitserland wilde stemmen; er waren geen honderd personen in Genève die achter bleven. De protestatie van het stadhuis besliste over het lot van de stad. Verscheiden van de ondertekenaars behoorden tot het getal van diegenen, die het eerst het Evangelie ontvingen. De dageraad van de bevrijding, die toen begon aan te breken moest gevolgd worden door het daglicht van de Hervorming. Maar wat al worstelingen, wat al oorlogen moesten nog gevoerd worden, en aan wat al gevaren zou Genève nog zijn blootgesteld, alvorens die schone dag komen zou! (1).

Weldra daalde de beweging af; zij plantte zich van het stadhuis in al de straten van de binnenstad voort, en de vreugdekreten van de jonge lieden en van het volk voegden zich bij de edele protestatie van de aanzienlijken. De feestelijkheden van Kerstmis en van het Nieuw jaar waren gekomen. De kinderen van Genève roerden de trom, maskerden zich, maakten hun gelaat zwart, doorliepen de straten, zongen en riepen door de stad: "Leve de Hugonoten!" Gedurende die tijd hadden de burgers, hetzij des daags, hetzij bij nacht, talrijke bijeenkomsten, waarin men luide de terugkeer van de vaderlanders vroeg, hoewel men de gevaren erkende die daarmee zouden gepaard zijn. Enige van de Independenten begaven zich in het geheim naar Zwitserland, om dáár mee te delen wat er omging, en om de vluchtelingen in triomf terug te brengen.

De Savoysche partij, die nog de macht in handen had, was vast egslid en haar niet over te geven. De bisschoppelijke raad hield de hele nacht zitting. De syndici, de vicaris, de bisschopsle-

(1) Registers van de Raad van de 22sten December 1526. - Journaal van Balard, bl. 34, ms. L'Hist de Genève, II, p. 330-333. - Pictet, liet. Hist. De Genève. II, p. 40 b. Manuscript van Ganger. - Spon, Hist. de Genève.

houder vooral, raakten het hoofd op hol. Om te verhinderen, dat de beweging haar doel mocht bereiken, namen zij nutteloze, tegenstrijdige maatregelen, die geschikt

waren om de verbittering van de gemoederen te vermeederen; niets gelukte hun. "Geloof vrij, dat zij zeer verbaasd zijn," schreef de geestige Porral aan Hugues. "Zij zullen razend worden, als het God behaagt. De bisschopsleen-houder is altijd binnen, jichtig; God doek er hem blijven! Zij hebben aan de schuitenvoerders verboden iemand bij nacht over te zetten. Zij zijn bang; God geeft hun hun verdiende loon." De procureur-fiscaal gaf bevelschriften tot inhechtenisneming- voor al de ondertekenaars van de protestatie. "Indien gij niet wilt antwoorden op mijn begeren," zei hij tot hen, "zal ik u wel door geweld doen spreken." "Waarlijk!" zei Porral, die reeds de noodwendigheid ener andere dan de staats-vrijheid gevoelde, "Waarlijk!" ik geloof dat zij, nadat zij ons zullen hebben gedwongen onze bloedverwanten, burens en vrienden te verloochenen, ons vervolgens daarna zullen noodzaken God zelf te verzaken!"

Niettemin, indien ook al de partij van Savoye vrij zwak scheen, die van de vrijheid was ook zeer zwak" Deze beide gedeelten van de gemeente wendden zich terzelfder tijd tot de bisschop. "Het is," zeiden enige vaderlanders, "het is zijn eigen gezag, waarom het hier te doen is. Hij zal met ons partij kiezen tegen Savoye. Laat ons hem roepen." - De bisschop," zeiden de bisschoppelijke raad en de Mamelukken, "kan geen gemene zaak maken met oproerlingen; laat ons dus op zijn terugkeer aandringen." Terwijl de kerkvoogd nog aan gene zijde van de Alpen was, schreven hem de beide partijen, elke afzonderlijk: "Kom haastig terug; zonder u kunnen wij niets meer doen (1)."

Dit bracht Pierre de la Baume zeer in veegelegenheid. Van de een zijde was hij gesteld op zijn vorstelijke waardigheid en somtijds had hij wel lust om de hertog af te wijzen; maar van een andere zijde gevoelde hij zich onmachtig om die vorst te weerstaan en zo dobberde hij altijd tussen het recht en de vrees. Hij vertrok naar Genève zonder te weten, wat hij er wilde uitvoeren.

Op Donderdag, de 1ste Februari 1526, trokken honderd zestig burgers te paard de stad uit, monseigneur tegemoet Waarlijk!" riep een hevig Mameluk, Biolley, secretaris van de raad, hen ziende voorbijtrekken, uit: "er zijn slechts Genoten (Guenots)!" Toch was er nog iets anders. De bisschop werd rechts en links ter zijde gestaan door twee ijverige dienaars van de hertog, Saleneuve en Balleyson; en Karel, die De la Baume wantrouwde, stond er op, dat hij hun zou gehoorzamen, alsof zij zijn voogden geweest waren. Deze prelaat hield noch van zijn Hoogheid, noch van de burgers van Genève, "maar alleen van zijn beurs te vullen, om haar vervolgens te ledigen door lustig te leven," verhaalt een tijdgenoot. Evenwel hielden de twee kamerheren hem van zo nabij omsloten, dat hij tot niemand vrijuit kon spreken. Hij had voor hen slechts innemende manieren en scheen een zeer nederige dienaar te zijn. Maar aan de brug van Arve, waar Slivoye eindigde en het Genèvefse grondgebied begon, gekomen, deed

(I) Registers van de Raad, van 22, 29 December 1525. - Bonivard, Chroniq., 11 p, 425

de bisschop zijn ros de sporen voelen en begon voor zijn voogden uit te rijden, ten teken dat hij heer en meester was; vervolgens zich in hun tegenwoordigheid oprichtende, dwong hij hen sinds die ogenblik slechts met ongedekten hoofde tot hem te het spreken (I).

Niettemin waren de beide edele Savoyaards besloten hun prooi niet los te laten. De volgende dag (2 Februari) na het eten, terwijl de beide voogden de bisschop "aan een speeltafel" bezig hielden, kwam men hem zachtkens berichten dat Robert Vandel naar hem vroeg. Vandel, een van de vrije Genèvezen, bezat zijn geheide vertrouwen, en de bisschop verlangde zeer hem te zien; maar de heren de Saleneuve en Balleyson zetten

hun spel vorst, en Pierre de la Baume wist niet hoe hij het zou aanvangen om te ontsnappen. Zich niet langer kunnende bedwingen, stond hij op, een zeer natuurlijk voorwendsel opgevend, en snelde naar een aan de achterzijde van het huis gelegen kamertje, waar zich Vandel bevond. "Wel, Robert!" zei de prelaat enigszins bitter tot hem; "men verzekert dat gij in de stad een zekere verklaring tegen mijn gezag hebt laten doen."

"Men heeft u bedrogen," antwoordde Vandel, en hij las hem de protestatie van het stadhuis voor. –

"Goed, goed!" zei de bisschop; "daar steekt niet veel kwaad in." Vandel bracht hem toen onder het oog, dat, indien al Genève een dubbele gehoorzaamheid verschuldigd was, de een aan de hertog, de andere aan de bisschop, zoals de raadsvergadering van de hellebaarden had vastgesteld, de eerste zonder enige twijfel de tweede zou verzwelgen. Pierre de la Baume twijfelde daar niet aan. – "Er zijn er," zei hij met zachter stem, "die zich zeer verheugen over mijn komst, maar die haar later zullen betreuren. Ik wil geen vingerbreedte van mijn rechtspleging verliezen, al moest ik mijn ganse vermogen aan haar verdediging te koste leggen. Evenwel wil ik geen verbond met de Zwitsers; ik heb het de hertog beloofd."

Vandel deed hem opmerken, dat de Genèvezen naar dit verbond streefden, om het bisschoppelijk oppergezag te beschermen tegen de overweldigingen van Savoye; vervolgens, de gierigheid van de kerkvoogd kennende, voegde hij er listiglijk bij: "Als het verbond met de Zwitsers zal gesloten zijn, zal men de hertogelijken een proces aandoen, men zal, hun u goederen verbeurd verklaren, en, Monseigneur, dat zal geen schade toebrengen." – "Wat zegt gij, Robert?" Vandel verklaarde duidelijker zijn denkwijze. Zodanige gezegden brachten de bisschop tot andere gedachten. – "Waarlijk" antwoordde hij. "Welnu wij zullen er een ander maal nader over spreken; voor het ogenblik, vaarwel!" De kerkvoogd ging bekeerd terug, om met zijn beide alguazils te spelen (2)

De bisschop, door Vandel gewonnen, bedacht zich rijpelijk gedurende de nacht, en wilde de volgende dag de syndici en de raad zien, die hem door hun toegeeflijkheden jegens de hertog zeer luidden vertoornd. – "Zegt mij, hoe gij u sinds mijn vertrek hebt gehandeld?" zei hij op gestrenge toon tot hen; daarna ver.

(1) l'onlvmd" p.1,30, 431.

(2) Brief van Ami Porall

volgde hij bars: "Gij had mij verzocht, mij bij u te voegen voor het beroep op Rome, en vervolgens hebt gij er zonder mijn toestemming van afgezien. Dat is verkeerd; gij moet zonder vrees uw plicht betrachten, wat onrecht men u ook aandoet. Ik wil niet afzien van het appèl; ik zal veeleer het volk bijeenroepen. God en de wereld zullen over mij tevreden zijn." La Baume had de hertog in Piëmont gezien. "zijn Hoogheid," zei hij, zich tot zijn bisschoppelijke raad wendende, "heeft mij gezegd, dat zij het oppergezag over Genève wilde hebben, en heeft mij verzocht een dag te bepalen, ten einde dienaangaande een overeenkomst te maken; maar ik heb dadelijk geantwoord, dat, hoewel Pierre de la Baume zijn nederige onderdaan is, zijn Hoogheid in mijn stad niets te zien heeft. – Ik ben vast besloten de rechten mijner Kerk en de vrijheden mijner stad te handhaven – tot de dood toe." Daarna zich op nieuw tot de syndici wendende, voegde hij er bij: "Wat diegenen betreft, die naar Zwitserland de wijk genomen hebben, ik houd hen voor rechtschapen lieden, en behalve het verbond, keur ik alles goed, wat zij zullen tot stand brengen."

Plotseling vroeg de bisschop zich af, wat de hertog zou zeggen indien men hem zulke

woorden overbracht? Verschrikt over zijn moed, geraakte hij in verwarring, hield op en zacht tot de eersten syndicus sprekende, zei hij: "Ik wenste, dat gij deed zoals te Venetië. Uw raad is niet geheim; zij moest het zijn. Ik kies, versta het wèl, partij voor de stad; maar de inkomsten, die ik in de staten van zijn Hoogheid bezit, vereisen, dat ik het heimelijk doe., Indien ik al, in enige omstandigheid, tegen uw belangen schijn, herinner u dat zulks slechts, in schijn is." Terzelfder tijd meldde de bisschop de vluchtelingen in een brief zijn voornemen om al de uitgaven te betalen, welke de onafhankelijkheid van de stad zou noodzakelijk maken; maar hij voegde er bij: 11 Indien ik u het tegenovergestelde schrijf, let er niet op; daaraan zal geen gevolg gegeven worden; ik zal het slechts doen uit vrees voor de hertog, en om hem niet te vertoornen." Het wezenlijke van zijn staatkunde was te liegen. Zodanig was de laatste bisschop van Genève (1).

De jaarlijkse benoeming van de syndici zou gaan plaats hebben en de gehele stad was in een grote spanning. Beide partijen rekenden op die verkiezing; de Mamelukken om de hertog in Genève te vestigen, en de Hugenoten om hem daaruit te verjagen. Daar de grote vaderlanders in ballingschap waren, scheen de overwinning de hertogelijken verzekerd. Evenwel, zelfs de beschroomdste onder de Hugenoten vatten moed en zwoeren "rechtschapen lieden, die de vrijheid van de stad zouden bevorderen", te verkiezen. Toen de algemene raad, de 4den Februari bijeengekomen was, stelde de Mamelukse syndicus Montyon acht kandidaten voor, waaruit het volk, naar het door de hertog ingesteld bevel, de vier syndici moest, verkiezen, Toen verhief zich Robert Vandel: "Mij is door de burgers opgedragen," zei hij tot de syndicus, "u te kennen te geven, dat zij niet gebreideld (brigidari) willen zijn." Vervolgens zich tot het volk wendende: "Is het niet zoo?" Allen antwoordden: "Ja! Ja!" Terzelfder tijd riepen Verscheiden: "Jean Philippe!" Niet alleen bevond Philippe zich niet onder de acht, maar bovendien was hij een der forensifs.

"Wij willen Jan Philippe tot syndicus benoemen," herhaalden de Hugenoten, en aldus tonen dat èn hij, èn al de anderen, die zich in Zwitserland bevinden, goede burgers zijn." Indien al de volkskandidaat niet Hugues Besançon was, zouden wij toch in dit feit geen daad van naijver kunnen zien; het is waarschijnlijker, dat de burgers deze edelen burger zijn weigering van het vorige jaar nog niet geheel hadden vergeven.

Op dat ogenblik verscheen de prokureur-fiscaal van de bisschop, Mandalla. De moed van la Baume was niet heldhaftig; hij beefde bij de gedachte aan een zuiver Hugenootse verkiezing, en wilde een half slaafse en half vrijzinnige, tweeslachtige lijst doen aannemen. Mandalla stelde in zijn naam vier kandidaten voor, waaronder zich de verrader Cartelier bevond. "Dat zal al de haspelarijen (I) tot bedaren brengen," zei de fiscaal. Deze handelwijze was niet behendig; de naam van Cartelier was voldoende om aan de drie anderen alle vertrouwen te ontnemen.

De stemming nam een aanvang. Ieder naderde en wees de secretaris zijn namen aan. De onstuimigste mannen van de beide partijen telden de stemmen, die hun kandidaten hadden. Angstvallig sloeg de prokureur-fiscaal de verkiezing gade. Welhaast snelde hij verontwaardigd eu ontsteld heen om de bisschop te berichten, dat men op zijn boodschap volstrekt geen acht sloeg. Pierre de la Baume werd bevreesd. De ijverige fiscaal snelde op nieuw naar de plaats van de verkiezing: "Monseigneur bezweert u," zei hij, "althans niet Jean Philippe te kiezen, aangezien hij zelfs niet in de stad is." Wij zullen geen keus doen, die de bisschop onaangenaam zou kunnen zijn," antwoordde men beleefdelyk, en terzelfder tijd werden al de stemmen voortdurend op de banneling uitgebracht. Het volk van Genève was besloten op een schitterende wijze te

tonen, dat het met Savoye brak, dat het zich met Zwitserland verenigde, dat het moedig op de weg van de vrijheid voortging. Ziende, dat zijn procureur niets verkreeg, zond de steeds meer beangstigde bisschop zijn vicaris, om in zijn naam te protesteren tegen een zo gevaarlijke verkiezing." "Het zal geschieden gelijk het onze vorst behaagt," zei men op hoffelijke toon tot hem; daarna "werden, zonder gerucht noch gemor, vier Hugenenoten gekozen.

"Heer Jean Philippe," zei men in de stad, "heeft meer stemmen gehad dan een van de anderen!" De burgers bekommerden zich niet meer om de bisschop dan om de hertog, wanneer het er op aankwam hun vrijheden te herstellen. Het volk was nooit meer eendrachter geweest; de partij van de oppositie telde slechts elf stemmen, en na de verkiezing verklaarden allen dat zij zich hielden "aan het grootste aantal stemmen!" Men zei onderling, dat een vrij, moedig volk, hetwelk door God wordt geholpen, nimmer kan omkomen,

Ei heerste onrust op het bisschoppelijk paleis. Zodra men, zeiden enigen, zich tegen de hertog wil verzetten, barst de om-

(I) Journaal van Balard, bl. 41-43. - Bonivard, Chroniq., 11, p. 433, - Manuscript van Gautier. Savyon, Annales, p. 130.

2. Raad van 4 Februari 1526.

wenteling uit. Het is nodig deze verkiezing te verbreken. De bisschop beval, dat er de volgende dag een nieuw algemene raad zou worden belegd, en rekenende op zijn persoonlijke invloed, verscheen hij er vergezeld door zijn raadslieden en ambtenaars. Maar het volk sloot het oor en bleef zijn keuze op Philippe bepalen; alleenlijk benoemde het zijn schoonbroeder (D. Franc) om zijn ambtsbezigdheden gedurende zijn afwezigheid te vervullen. Dit was niet genoeg; het volk verbrak al de op verzoek van Karel van Savoye tegen de vrijheden van Genève gemaakte artikelen.

Verschrikt door deze Republikeinse handelingen, riep de bisschop uit: "Is er niemand, die deze besluiten wil in stand houden?" Niemand antwoordde. Alles verviel, en men kwam weer terug tot de oude grondwetten. Na de wetten te hebben veranderd, hield men zich bezig met de personen te veranderen. Men wilde niet gediend zijn van aanhangers van Savoye om de vrijheden van Genève te behouden. Hugenenootse raadsheren werden in de plaats van de Mamelukken verkozen. De herstelling van de Genève'sche vrijheden was zo plotseling tot stand gekomen dat de hertogelijken hun ogen niet konden geloven. "Onze brasseurs (brouwers) zijn nooit meer verbaasd geweest," zeiden de Hugenenoten; zij noemden met die naam diegenen, die verraderlijke plannen brouwden of beraamden. Bij de hertogelijke partij waren van die mannen, die van gevoelen veranderen als de wind draait; men zag ben toen de vaderlanders naderen en hun de hand drukken.

"Ziet," zeiden de Hugenenoten, "hoe zij de goede gezellen nadoen." Vervolgens riepen al de ware vrienden des vaderlands uit: *Laat ons God loven! Laus Deo!*

Zo zegepraalde de vrijheid.

Het Genève'sche volk had zijn vrijdommen hersteld, de Mamelukken weggezonden, het wrede protektoraat van Karel verworpen, het verbond met de Zwitsers gevraagd; en na dat alles bracht het Gode de eer (1).

De zaak van Savoye verloren zijnde, scheen de bisschop, die zo lang had geweefteld, zich te begeven aan de zijde van de vrijen en van de dapperen. Hij zond Peter Bertholo, om deze belangrijke berichten aan Jean Philippe en aan die forensifs, waarvoor hij zo bang was, over te brengen. Deze hadden hun tijd niet verloren; zij

trachtten de Zwitsers nader in te lichten en Hugues herhaalde onophoudelijk en bewees dat Genève niet onderworpen was aan de hertog (2). Toen kwam Bertholo. "De bevelschriften van Savoye zijn vernietigd," zei hij tot de uitgewekenen; "overal nemen vaderlanders de plaats van de hertogelijken in; en een uwer, Jean Philippe, is tot syndicus benoemd!" Nauwelijks kon men deze tijding geloven. Wat! een van die ongelukkige vluchtelingen, van die bedelaars, zo als hun tegenpartijders hen noemden, door het volk van Genève aan het hoofd van de Staat gesteld. Welk een wederlegging van de lasteringen van de hertogelijke partij. Maar de forensifs geven zich niet over aan de vrolijkheid, welke deze

(1) Registers van de Raad van 4, 5, 10, 12 Februari). - Journaal van Balard, p. 41-45. - Galiffe, Matériaux pour l'histoire de Genève, T1, p. 347. - Bonivard, Chroniq., II, p. 436, 438, 439.

(2) Manuscript van Gautier. - Registers van de Raad, van 11 en 13 Februari 1526, - Journal van Balard, p. 48.

boodschap hun verschaft. Zij plaatsen Bertholo in hun midden, en zich naar de bernschen raad begevende, verkondigen zij er de on- verwachte tijdingen, welke de bode brengt. "Tot nu toe," antwoordde de ambtman, "heb ik alleen Besançon Hugues, als uw hoofd verzocht zich aan mijn zijde neer te zetten; nu, Messire Jean Philippe, plaats u boven Besançon, in uw hoedanigheid als syndicus van Genève." Het verbond kon geen beletsel meer ontmoeten. "Wij zullen u, als onze burgers aannemen," vervolgde de ambtman, "zonder ons op te houden bij de woorden van die dikke meesters, die nu niet van langen duur zijn (1)."

Het volk van Genève zou, zo te zeggen, uit het graf opstaan. Het had met vastberadenheid, met nadruk, met een onverzettelijke standvastigheid gehandeld. Het had tot overheidspersonen slechts mannen gewild, die in staat waren de wetten en de onafhankelijkheid in zijn schoot te handhaven en had stoutmoedig uit het wetboek van de Republiek de met de Genève'sche vrijheden strijdige besluiten uitgewist. Een aanzienlijk persoon (2), die in het begin van de zeventiende eeuw leefde, riep dan ook, nadat hij deze feiten bestudeerd had, uit: "Deze geschiedenis is wonderbaar (merveillable), gedenkwaardig, en doet mij denken aan een trek uit de Philetès van Plato, betreffende het goede vervat in drie denkbeelden: wezenlijkheid, evenredigheid en waarheid. Zij is geheel gekleurd door en geheel vol van zeer bijzondere trekken van de wijze en barmhartige Voorzienigheid van God, die tot heden toe dit schip van zijn wonderen dwars door een oneindigheid van klippen heeft, gevoerd. Hoe meer men daarin liet diepste van de menselijke gedachten beschouwt, des te dieper ontdekt men daarin Gods raadsbesluiten." Dat, wat wij nu zullen zien, schijnt deze woorden te bevestigen.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

Genève en de Zwitsers sluiten te samen een verbond, de bisschop, de hertogelijken en de kanunniken nemen de vlucht en het volk beeft van vreugde. (Februari tot Augustus 1526).

Toen had er een handeling plaats, zonder welke de Hervorming zich nimmer in Genève zou hebben gevestigd. Op de morgen van de 2 Ogen Februari besloten de

vertegenwoordigers van Bern " Freyburg en Genève tussen de drie steden op plechtige wijze het verbond te sluiten, waarnaar het volk sinds zoveel jaren reikhalzend verlangde. Zij verzamelden zich, zij drukten elkaar de hand;

(1) Registers van de Raad, van 24 Februari. Bonivard, Chroniq., II, p. 439.

(y) ?run personnage da marque, (hij wordt ons slechts door deze uitdrukking aangewezen)

1111111nuillffirn vuil Bern. (Historia Helvetica, p. 125).

Deze brief wordt toegeschreven aan Theoduta Iludrfrui, raadsheer van de Staat, geschiedschrijver des konings, en secretaris van In het rg11111141,1111i1 111111 VIIIIkrijk voor de algemenen vrede van Munster. Ik schrijf hem veeleer kW 11U111,11 111WdOr J madam, de bekwame rechtsgelcerde, die prote.stantseh was.

de genegenheid, het vertrouwen stond op al hun trekken te lezen. ab de naam van de zeer heilige en zeer hoge Drieinenheid," zeiden deze drie vrije Staten, "in de naam van God den. Vader de Zoon en de Heiligen Geest, beloven wij elkaar goede vriend-

schap en oude buurschap, opdat het ons mogelijk zij de goederen, die God ons heeft gegeven, te behouden in recht, rust en goeden vrede. En indien vodrtaan een enkel persoon of meerdere personen de syndici, raadsheren en burgers van Genève moeten willen overlast aandoen aan hun lijve, eer, goederen of lande, - zullen wij ambtlieden, raadsheren en burgers van de steden Bern en

Freyburg, ingevolge onze afgelegden en gezworen eed, - verplicht zijn hint gunst, hulp en bijstand te geven, en onze strijd-

krachten te doen uittrekken - nogtans voor hun rekening (1)." De vereiste formaliteiten vervuld zijnde, zei Jean Philippe: "Mijn Heren! wij gaan vertrekken en zelf deze goede boodschap naar ons vaderland overbrengen." De raden van Bern en van Freyburg gaven bevel dat afgevaardigden, in even groot aantal als dat van de vluchtelingen hen zouden vergezellen, met last om het verbond te Genève te bezegelen. Al de ballingen vertrokken dezelfde dag; maar hoezeer verschilde de terugkeer van die hijgenden loop, die hen te voren naar Freyburg had gebracht! "Zij gingen, niet vol angst en vrees zoals zij gekomen waren, maar hun fraaie rechten weg lopende door Waadtland, waar van niets anders sprake was dan hun eer te bewijzen; awant," zegt Bonivard, "de rook van het geraad van Morat werd er nog geroken."

Den 23sten Februari verspreidde zich in Genève het bericht van de aanstaande komst van de forensifs en van de afgevaardigden van de kantons; de een burger deelt het de anderen mede, men verheugt zich, men maakt een overeenkomst om hen te ontvangen. Hun staf in de hand houdende en gevolgd door al degenen, die paarden hadden, gingen de syndici deze persoon tegemoet, en het volk verenigde zich bij de Zwitserse Poort om ze te ontvangen. Het geschut verkondigde hun nadering en begroette hen. Zij gingen drie aan drie; in het midden bevond zich een gevlucht Genèvees ter van zijn rechter- en linkerzijde een afgevaardigde van Bern en een van Freyburg; deze orde, die in de gehele stoet volgehouden was, verkondigde, beter dan al het overige, de nauw eendrachtigheid van de drie steden. Genève, als bondgenoot van de Zwitsers, zou zijn onafhankelijkheid kunnen verdedigen; Genève was gered. Er had in deszelfs volk een gehele verandering plaats. Tot op die tijd was het naar het Zuiden gekeerd; DU wendde het zich naar het Noorden; het begon Rome te verlaten en Wittenberg te onderkennen. Er zijn in de natiën zekere bewegingen, die haar geheel anderj bestemmingen geven. De burgers konden hun blikken niet afwenden van die

ongelukkigen, die zoveel moeite hadden gehad om aan de boogschutters van Savoye te ontsnappen en die, wonderlijke zaak 1 terugkwamen, terwijl zij Bern en Freyburg aan de hand hielden,

(1) W11 bobben de plaatsen uit deze zo belangrijke verhandeling woordelijk overgenomen, fibril de otwrpronkolijke, die zich bevindt in de openbare bibliotheek van Bern,

UW. goinehow, V, p, 10, die weiren heengegaan, altijd geneigd zich

op neme te ee.teepen, on die, in Zwitserland veel van de Hervorming hebbende horen spreken, onder de eersten moesten zijn om te Genève Farel en het E vabgelie in te halen. Bloedverwanten, vrienden, sloten die vluchtelingen, die zij gedacht hadden nimmer weer te zien, in hun armen. "Men onthaalde hen luisterrijk op het stadhuis. Men speelde er een moraliteit (1) op bovengenoemd verbond, en men ontstak een vreugdevuur op het plein van Molard (2)." Men riep de raad van de tweehonderden bijeen.

Deze belangrijke raad vergaderde; maar in plaats van twee honderd burgers, waren er drie honderd en twintig verenigd. Deze zitting moest een feest zijn; ieder wilde er bij tegenwoordig wezen. Men wist, dat Hugues zou spreken; de eerbied, die men voor die groeten burger en zijn metgezellen in het ongeluk koesterde; de odyssee, welke hij te verhalen had en die, zei men, doorweven was van zonderlinge feiten, alles maakte de belangstelling en de nieuwsgierigheid gaande. Hugues nam het woord; er ontstond een diep stilzwijgen: "Gij weet het, Mijn Heren!" zei hij, "het is vijf of zes maanden geleden, dat wij, de dag na die van de II eilige Kruisverheffing, 15 September 1525, in allerijl, langs verschillende wegen van hier vertrokken zonder iets van elkaar af te weten, zonder te weten waar wij moesten heentrekken om de woede van de Zeer Doorluchtigen Hertog van Savoye te ontkomen. Wij waren door vrienden er van onderricht, dat deze vorst, op het verzoek van enige uit deze stad, besloten was ons te doen vatten en op schandelijke wijze te doen ter dood brengen, omdat wij ons hadden verzet tegen nieuwigheden, die strijdig waren met onze vrijheden. Ach, Mijn Heren 1 het was geen spel, wilt het geloven; de boogschutters en handlangers van gezegden heer van Savoye vervolgden ons tot aan St. Claude; van SI. Claude naar Besançon en nog verder Wij moesten dag en nacht voorttrekken door de bosschen, door regen en wind en niet wetende waarheen te gaan om in veiligheid te zijn. Eindelijk bedachten wij, dat wij vrienden hadden te Freyburg en wij begaven ons derwaarts."

De ooggin op Hugues gevestigd houdende, verloren de burgers geen enkel woord van zijn verhaal en van de bijzonderheden, burgers

die

hij er bijvoegde. Het was hun alsof zij zich met hem in die bergen, die bosschen, die holle wegen en sneeuwjagten bevonden; zij waanden achter zich de schreden te horen van de gewapende lieden, die hen vervolgden. Wat hen aangreep was niet alleen het epische, om zo te zeggen, dat er in deze vlucht en in deze terugkomst van de vrije mannen lag, waarvan het oude Griekenland ongetwijfeld een van de schone mythen van zijn geschiedenis zou hebben gemaakt; het was vooral het hoge belang, dat deze feiten voor hen zelf hadden. Gedurende die gewijde dagen hadden Genève en zijn toekomst zich om hun as gewenteld; zijn poorten hadden zich geopend

(1) I1mio/i1(1.8 en soties zijn godsdienstige en mythologische toneelvertoningen, welke geruiwou 4111 iu lirlinkrijk zeer in zwang waren. Je Vert.

04 119ununeei,ivn van Bern over de Histoire de Genève, valeeheljk aan Bonivard toegehebt oven. Men zie nok let Manuscript van Gautier. - Registers van de RI:ad van 24 Februari.-

Iiiiiivm, afinnriq., II, 11, lin, 410.

naar de zijde van het licht en van de vrijheid; de vlucht, het verblijf te Bern en te Freyburg en de terugkomst van Hugues beslaan one van de grote bladzijden van de Genève'sche jaarboeken.

Hugues vervolgde; hij verhaalde hoe Freyburg en Bern geen ander middel hadden gezien om hun vrijheden te verzekere, dan door hen in hun verbond op te nemen. "Ziet er hier de wel verzegelde en in de behoorlijken vorm met hun grote zegels voorziene brieven van!" zei de edele redenaar, een parkement aanbiedende. "Zij zijn in het Duits geschreven; maar ik zal u de hoofdzakelijken inhoud van elk artikel afzonderlijk meedelen, zonder u in iets te mislieden, - op mijn woord." Hij las dus de akte van het verbond, en hij voegde er bij: "Mijn Heren! ik en mijn metgezellen, die hier zijn, wij staan er u borg voor met ons leven en al onze goederen, dat gezegd burgerschap zodanig is. Beraadslaagt, Mijn Heren! of gij het wilt bekrachtige en het aannemen." De vergadering gaf haar goedkeuring "met dankbetuigingen" te kennen, en besloot tegen de volgende dag een algemenen raad bijeen te roepen (1).

De katholieke partij en de hertogelijke werden ontroerd. Het verbond met Zwitserland, een zeer grote wijziging in de stand van zaken, bedreigde al de veroveringen, die zij, sinds zóvele eeuwen en met zóveel moeite, binnen Genève gemaakt hadden. Vol onrust, ging de bisschop te rade met de kanunniken en enige andere mannen, waarop hij meende te kunnen rekenen. Allen zeiden hem, dat indien Bern de overhand had in Genève, dan, geen bisschop meer, geen vorst meer! Alzo dus, aan het werk! Al de machten van de leenroerigheid en van het pausdom verenigden zich tot een samenzwering tegen een verbond, dat de schijn had alsof het aan Genève de vrijheid en later het Evangelie zou geven. In de eerste plaats wilde men de algemenen raad verhinderen bijeen te komen. Om deze te doen vergaderen, moest de grote klok hem bijeenroepen; nu was het de kanunnik de Lutry, die de sleutel had van de toren, waarin deze klok zich bevond. De eerwaarde vader doet zich, de dag te voren, door enige gewapende lieden volgen, zij klimmen allen, trede voor trede, de engen trap op die naar de klokkentoren leidt en geheel boven gekomen zijnde legt Lutry er zijn lieden in garnizoen. "Gij zijt dáár," zei hij, "om de klok te verdedigen en niet om haar te luiden," vervolgens klimt hij weer naar beneden, sluit de deur op het nachtslot en neemt de sleutel mede. 's Morgens vindt men de deur gesloten en Lutry weigert haar te openen. "De Heren kanunniken," zei men overal, "verzetten er zich tegen, dat men het volk verzamele! " De burgers ontbranden in toorn; zij snellen toe, "waardoor er een oproerigheid en een schrik, in de kerk van St. Pieter ontstond, zodat Mijnheer de Lutry genoodzaakt werd de deur te doen openen en de klok te luiden (2)."

Het is er mede gedaan; men moet besluiten een laatste slag te leveren, zelfs met de zekerheid van overwonnen te worden. De

(1) Registers van de Raad van 24 Februari 1526.

(2) Journaal van Ralard, bl. 51. - Savyon, iinnales, p. 131. algetneone raad vormde zich; de bisschop zelf begaf zich er heen, omringd door zijn bisschoppelijke luister in de hoop, dat zijn tegenwoordigheid de Hugenoten schroomvallig zal maken. "Ik ben," zei hij, "de herder, de vorst van de gemeente. het betreft mijn zaken; ik wil horen, wat men zal voorstellen." - "Het is geen gewoonte, dat Monseigneur tegenwoordig zij," zei Hugues; "de burgers behandelen hier slechts staatszaken, die hun geheel toebehoren. Niettemin is zijn tegenwoordigheid ons steeds aangenaam, mits men daaruit niets afleide, dat schadelijk zij voor onze vrijheden." Daarop stelde Hugues het verbond voor. Toen stond Stephanus de la Mare op. In 1519 had hij geschitterd in de eersten rang van de vaderlanders; maar, als ijverig romnsch katholiek, had hij sinds die tijd de vrijheid op de tweeden en de Kerk op de eersten rang geplaatst; hij was het, die op zich had genomen het voorstel te bestrijden. n Het is ons genoeg," zei hij, I, te leven

onder de bescherming van God, van de heiligen Petrus en van de bisschop. Ik verzet mij tegen het verbond." De la Mare kon niet verder voortgaan zo groot was de opschudding, die zich in de vergadering deed blijken; de verontwaardiging was algemeen; evenwel herstelden zich de orde en de vrede en het traktaat werd voorgelezen. "Wilt gij dit verbond bekrachtigen?" zei de eerste syndicus G. Bergeron. "Ja, ja," riep men van alle zijden. De syndicus hervatte: "Dat zij, die het hun bijval schenken, de handen opheffen!" Het was eerre gehele massa, daar ieder beide handen te gelijk opstak. Wij willen het! Wij schenken daaraan onze goedkeuring!" riep men van alle kanten. "Dat zij, die het niet willen, het te kennen geven!" voegde de syndicus er bij. Slechts zes handen verhieven zich tot het tegenbewijs. Van de hoogte van zijn bisschoppelijke zetel, zag Pierre de la Baume met ongerustheid dit schouwspel aan.)oor De la Mare, het gewezen hoofd van de vaderlanders, te kiezen om hem aan het hoofd van de beweging tegen het verbond met de Zwitsers te stellen, had hij een bewonderenswaardige combinatie gemeend te vinden; maar zijn verwachtingen werden te leur gesteld. Verschrikt, vertoornd, bemerkende waar deze stemming hem toe zou brengen, vast besloten zijn vorstenwaardigheid tot elke prijs te bewaren, riep de prins-bisschop uit: "Ik stem dit verbond niet toe; ik beroep mij dienaangaande op onze heiligen vader de paus, en op zijn Majesteit de Keizer!" Maar de bisschop van Genève, op weg om zijn Staten te verliezen, beriep zich Tevergeefs op de meest geducht d machten; niemand sloeg acht op dit protest; de vreugde schitterde in aller blikken, en deze woorden: de paus, de Keizer, werden gedekt door de kreten van geestdrift, die zich deden horen " de Zwitsers," zei men, 1/ de Zwitsers en de vrijheid!". Besançon Hugues, die, hoewel vóór de onafhankelijkheid zijnde, zeer aan de bisschop gehecht was, bezigde bij hem zijn gehele invloed, 11 Wel nu!" zei deze wispelturige prelaat; "indien uw vrijdommen u veroorloven een verbond te sluiten zonder uw vorst, doe het!"

- "Ik neem akte van deze verklaring," zei Hugues; vervolgens voegde hij er bij: I, Voorzeker, de burgers hebben meer dan eens zulke verbonden, zonder hun vorst, met Venetië, Keulen en nog andere steden gesloten." De registers beweren, dat daarop genoemde vormt tevreden heenging." Wij betwijfelen zulks enigszins. Wat daarvan zij, de bisschop had door zijn tegenwoordigheid, niets uitgewerkt; hij had slechts zijn bekrachtiging gegeven aan de maatregel, die hij zo van ganser harte wenste te verhinderen (1).

Wat Pierre de la Baume enigszins geruststelde was, Ilesançon Hugues aan het hoofd van de beweging te zien. Deze grote burger hield niet op de bisschop te verzekeren, dat het verbond met Zwitserland niet strijdig was met zijn gezag, en hij deed het met een volkomen rechtschapenheid (2). Hugues was eenvoudig een behoudsman. Indien hij al het verbond met de Zwitsers had begeerd, was het om Genève zó te behouden als het was. Hij wilde de kerkvoogd niet alleen als bisschop, maar ook als vorst handhaven; zijn gehele tegenkanting was gericht tegen de overweldigingen van Savoye. Maar er waren in Genève geesten, die reeds haakten naar meer. Zekere burgers, in wie zich de nieuw verlangens van de nieuw samenleving begonnen te vertonen, bedachten, dat de stedelijke vrijheden van de stad onophoudelijk door de vorstelijke macht van de bisschop werden gekluisterd en dikwijls vernietigd. Zag men hem niet zelfs de wrede moordenarijen begunstigen, welke de Savoysche macht in Genève pleegde? De vrijheden van het volk en de wereldlijke heerschappij van de bisschop kunnen niet langer gesamenlijk bestaan, Een van deze beide machten moet noodzakelijk bezwijken!" zei men. De geschiedenis van de latere tijden heeft maar al te zeer de wettigheid dezer vrees aangetoond. Overal waar de bisschop koning is gebleven, heeft

hij de vrijheden des volks met voeten getreden. Daar, geen vertegenwoordigend bestuur, geen vrijheid van drukpers, geen godsdienstvrijheid. In de ogen van de bisschopsvorst zijn die grote goederen van de nieuw maatschappij monsters, die men haastelijk moet verstikken.

Enige Genèvezen begrepen het gevaar dat hen bedreigde, en daar zij de vrijheden, die zij van hun voorouders gekregen hadden, wilden behouden, zagen zij geen ander middel dan aan de dienaars van de godsdienst een wereldlijke macht te ontnemen, welke Jezus Christus hun voormaals geweigerd had. Enige, maar toen in kleinen getale, gingen nog verder en begonnen zich af te vragen, of het gezag van de bisschop in godsdienstige zaken niet nog meer strijdig was met de voorschriften van het Evangelie, dat geen ander gezag erkent, dan dat van Gods Woord; en of zelfs de vrijheid ooit in de Staat zou kunnen bestaan, zoolang er een despoot zou zijn in de Kerk. Zodanige waren de grote kwestieën, die vóór meer dan drie eeuwen in Genève begonnen verhandeld te worden; de tegenwoordige tijd schijnt bestemd om ze op te lossen.

Ondanks de oprechte verzekeringen van Besançon Hugues, was de bisschop ongerust. Ter zijde van de vrijheid neergezeten, gevoelde hij zich niet op zijn gemak; en de schrik, die al de rangen van de geestelijkheid doorliep, kon niet missen hem te bereiken. Indien het gebeurde, dat de bisschop van Genève van zijn vorstelijke waardig-

(1) Registers van de Raad van 25 Februari. - Journaal van Balard, bl. 51. - Gaffife, *Al oMrion.r pour histoire, de Genève*, II, p. 362. - Savyon, *finnales*, p. 131.

(2) (lel, *Matériaux pour l'histoire de Genève*, II, p. 364, beid werd beroofd, wie weet of men er dan niet eenmaal toe komen zou, de paus zijn koninklijke waardigheid te ontnemen? De ont-

zetting van de kanunniken, van de priesters, van al de vrienden van het pausdom groeide onophoudelijk aan. Wist men niet, dat de Hervorming van dag tot dag grond won in Verscheiden van de verbondene Staten? Freyburg, wel is waar, was nog Katholiek; maar Zurich was het niet meer, en alles kondigde aan, dat Bern weldra zou ophouden het te zijn. Deze vrees was niet ongegrond. Het was, wel is waar, van een ander land, van een land dat de taal van Genève sprak, dat de grote lichtstromen komen zouden; maar Genève ontving toen uit Zwitserland de eerste lichtflikkeringen, die het heldere daglicht voorafgaan. Reeds begonnen zelfs enige Genèvezen vrij openlijk hunne nieuw godsdienstige denkbeelden te belijden; Robert Vandel, de vriend van de bisschop, begon openlijk de Hervorming te verdedigen. "Heer Robert," zei men, "is niet te goed voor Freyburg; maar voor Bern is hij goed, zeer goed!" hetgeen aanduidde, dat hij aan de Heilige Schrift de voorkeur gaf boven de paus. De priesters zeiden, dat, indien men zich met de Zwitsers verenigde, het gedaan was met de voorrechten van de geestelijkheid; dat eenvoudige Christenen zich dan met de godsdienst zouden gaan bezig houden, dat in Genève, even als in Zurich, in Bazel, in Schaffhausen, in Bern, leken het geloof van de Kerk zouden bespreken! Nu was er niets waarvoor de geestelijkheid meer beangstigd was. In plaats van de Schriften te peilen, er de leerstellingen in op te zoeken, die geschikt waren om de behoeften van de mens te voldoen en ze te verspreiden door ene zachte overtuiging, dachten de dienaars van de Godsdienst aan geheel iets anders, en wilden niet dat iemand voor hen aan de Bijbel en

zijn inhoud zou denken. Nooit was een roeping meer volkomen een verdichtsel. Zij hebben, zei men, de sleutel van de kennis genomen, maar zij treden er niet in en verhinderen diegenen, die er in zouden willen doordringen.

Deze denkbeelden werden van dag tot dag machtiger in Genève, en de gehechtheid van de priesters aan hun oude gewoonten werd steeds halsstarriger. Het was moeilijk het oproer te vermijden; de kanunniken zelf waren degenen, die het gaande maakten; het is noodzakelijk dit wel op te merken. Rijk en machtig als zij waren, vast besloten om zich uit al hun macht tegen het verbond te verzetten en, als het zijn moest, hun geestelijke voorrechten, te vuur en, te zwaard te verdedigen, verenigden deze geestelijken vele wapenen in het huis van de dweepziekten onder hen, Mijnheer de Lutry, om er gebruik van te maken " tegen de stad." Vervolgens partij trekkende van de nacht van 26 op 27 Februari, slopen deze eerwaarde vaders, benevens de voornaamste Mamelukken de een na de ander, heimelijk dit huis binnen, en hielden er een conciliabule (1). Toen verhief zich een gerucht in de stad. De burgers deelden elkaar mede, "dat de Lutry en de Vausier heimelijk een aantal lieden bij elkaar gebracht hadden om een oproer te verwekken." De patriotten, die een snel en beslist karakter hadden,

(i (n. de ring van scheurzieke of kettersche kerkvoogden; ook wel, none ver-
gading van 111(111141111{,11, dí0 01100 geheime zarnenspanning maken. Da
fort.

waren vast besloten de Mamelukken geen enkele kans te laten om hun macht te hernemen. "Het volk sloeg aan het muiten; het huis werd omsingeld; het blijkt, dat enige van de hoofden van de hertogelijke partij naar buiten kwamen en dat men de degen kruiste. "Enige werden gewond," zegt de kroniekschrijver. Niettemin deed men omroepingen met trompetgeschal in de stad," en de orde werd hersteld (1).

De samenzwering van de kanunniken aldus mislukt zijnde, waanden de mannen van de leenroerige en pauselijke partij alles verloren. Het scheen hun toe alsof zij een onherroepelijk noodlot met geweld hun ondergang zagen met zich slepen. De voornaamste steunpilaren van de oude orde van zaken, geheel bezig gehouden door de zorg voor hun in de waagschaal gestelde veiligheid, dachten nog slechts aan vlugten, gelijk de nachtvogels voor de eerste stralen van het daglicht. Men vermomde zich, men ontsnapte onverwachts, de een door deze, de ander door gene poort. Het was een bijna algemeen redde zich, wie kan. De onstuimige Lutry slaagde er het eerst in, met een van zijn ambtgenoten te ontsnappen; vervolgens kwam de beurt aan de prins-bisschop. Hevig berispt door de graaf van het Genève'sche, omdat hij het verbond niet belet had, werd Pierre de la Baume bang voor de Huguenoten en de hertog te gelijk, en bergde zich te St. Claude. De agenten van zijn Hoogheid van Savoye beefden zelf in hun torentjes; de bisschopsleenhouder haastte zich aan de een zijde te vertrekken, en de cipier van het kasteel van het Eiland, die men de soudaan noemde, deed even zo aan de andere zijde.

De meest beangsten waren die geestelijken en Mamelukken, die bij het conciliabule ten huize van de kanunnik de Lutry waren tegenwoordig geweest. Zij hadden zich wel gewacht van daar te blijven; en na de waarschuwing om op hun hoede te zijn, die men hun had gegeven, en het, met trompetgeschal, openlijk afgekondigd bevel om zich elk in zijn woning terug te trekken, hadden zij zich gehaast om te ontsnappen, vermomd, bevende, wanhopig. De volgende dag 's morgens was de wacht van de stad, gevolgd door haar dienaars, met geweld in het huis van Lutry binnen gegaan; zij nam de wapens, die er zorgvuldig verborgen waren, in beslag, maar zij vond het nest ledig; de

vogels waren allen ontvlogen. „Indien zij zich niet gered hadden," zegt de syndicus Balard, "zou hun leven in gevaar geweest zijn." Diegenen van de kanunniken, die niet de vlucht genomen hadden, zonden twee van hen naar het stadhuis, om de syndici te zeggen: "Houdt gij ons voor veilig en zeker in de stad? Indien niet, dan behage het u ons een vrij-geleide op te stellen om haar te verlaten." Zij dachten er slechts aan, hun ambtgegenoten te volgen.

De vlucht van de 26sten Februari was het tegendeel van die van de 15den September. In September waren de nieuw tijden in Genève voor slechts enige weken verdwenen; in Februari gingen de oude tijden voor altijd heen. De Genèvezen verheugden zich toen zij die bloedzuigers zagen verdwijnen, die hen zó lang tot op merg (ei been hadden uitgezogen. "De priesters en de Savoyaards," zei-

(1) Boniverd, Chroniq., H, p, 144. - Journaal van Balard, bl. 52, 53. De zij, "doen als de wolf, die de honger uit het Bosch jaagt, waarin men hem niets meer toestaat te nemen, en di(elders zijn voeder gaat zoeken." Niets kon voor het verbond met (10 Zwitsers en voor de vrijheid gunstiger zijn, dan deze algemene vlucht. Danr de bisschop- pelijken en de hertogelijken de stad ruimden, bleven de senaat en het volk er meester van. De dankbare burgers brachten er dan ook Gode de eer van toe en riepen uit: "De opperheerschappij berust nu in handen van de raad, en zulks zonder dat de overheid noch het volk er zich mede bemoeid hebben. Alles is geschied door de genade Gods (1).

Op het ogenblik, waarop de mannen van het leenstelsel Genève verlieten, kwamen die van de vrijheid er aan, en de grote overgang werd gedaan. De nam Maart traden negen Zwitserse gezanten, te midden ener talrijke menigte en van de losbrandingen van het geschut, de stad binnen; het waren de afgevaardigden van de kantons, die de eden van Genève kwamen ontvangen en er de hunne afleggen. De volgende dag verschenen die vrije mannen, zonen van de overwinnaars van Karel de Stoute, allen bezielde door de begeerte om Genève aan de aanvallen van Karel de Goede te onttrekken, voor de algemenen raad. Aan hun hoofd bevond zich Sébastiaan van Diesbach, een man vol geestkracht, ijverig katholiek, groot veldheer en behendig diplomaat. "Doorluchtige heren! Zeer waarde medeburgers!" zei hij, 11 Freyburg en Bern doen u weten, dat zij met u willen leven en

sterven. Wilt gij zweren het verbond, dat gevormd is, getrouw te zijn.?" "Ja!" riepen al de Genèvezen, zonder een enkele

tegenkanting, uit. Staande verhieven toen de Zwitserse gezanten de hand naar de hemel om te zweren. Ieder beschouwde met ontroering die acht Helvetiërs, van een hoge gestalte, met een krijgshaftig ge. laat, vertegenwoordigers van die bevolkingen vol geestkracht, waarvan de krijgsmansroem toen die van al de andere natiën overtrof. De "edele Sebastiaan" de eed van het verbond hebbende uitgesproken, hieven de omstanders eveneens de hand op, en herhaalden met luider stem zijn woorden. Van alle zijden riepen de burgers met verrukking uit: "Wij willen het, wij willen het!" Vervolgens zeiden bewogen stem-

men: "Diegenen, welke ons een zo goede zaak bezorgd hebben, zijn in een goed uur geboren!" Acht afgevaardigden van Genève, onder welke zich François Favre en G. Hugues, de broeder van Besançon, bevonden, begaven zich naar Bern en naar Freyburg om er, in de naam van hun medeburgers, dezelfde eed af te leggen M.

De mannen, van de oude tijden lieten de moed niet zinken; konden zij niet te Freyburg en te Bern overwinnen, al hadden zij dan ook te Genève het onderspit moeten delven? Onvermoeibaar in hun pogingen, besloten zij alles in het werk te stellen om te slagen. Steven de la N are, drie andere afgevaardigden van de hertog, Michel Nergaz,

benevens twee en veertig Mamelukken, begaven zich naar Zwitserland om het verbond te doen verbreken. Maar Freyburg en Bern antwoordden: "Voor niets ter wereld zullen wij afzien van hetgeen

(1) Juiniwl van Balard, bl. 52, 53. - Galiffe, 111atériaux pour Phistoire de Genève, 11, p. 1363 11.niivard, Police de Genève, p. 392, 393. - Ctroniq., 11, p. 440, 444.

(2) 11(10114m van 12 Maart, 1526. - Journaal van Balard, p. 54. - Spon, Hist. De Genève, 11, p, IBW Mannscript van Ganger. Galiffe, Matériaux pour l'histoire de

Genève, II, p. 11111/, 10111 Havynn, Anna/e8, p. 132.

wij gezworen hebben." De hand Gods was kerrielijk; ook riep Hu- koes, dit woord horende, uit: "Het is God, die onze zaken leidt!"

Toen was Genève dronken van vreugde. Reeds de dag na dien, waarop de eed was afgelegd in de algemenen raad, barstte de vrolijkheid des volks van alle kanten los. Men ontstak vreugdevuren op de pleinen, men hield danspartijen en maskeraden, men juichte; vaderlandse en spotliedere weerklonken in al de straten; er was een opbruisching van geluk en van vrijheid. "Als het volk te lang in toorn is gehouden," zei Bonivard, "begint het, zodra het zich niet langer gebonden voelt, gevaarlijke luchtsprongen te maken (1).

Terwijl het volk zich op zijn wijze verheugde, besloten de wijze mannen onder de raadsleden hun dankbaarheid jegens God op een andere wijze te tonen. De raadsleden schonken een algemene vergiffenis. Vervolgens werden de ondersteuning, de eensgezindheid afgekondigd, en allen namen de verbintenis op zich, van in goede overeenstemming te blijven. Men deed nog meer; men wilde de onrechtvaardigheden van het vorige bestuur herstellen. I, Bonivard," zeiden enige burgers, ter oorzaak van zijn getrouwheid, op onrechtvaardige wijze van zijn priorei van St. Victor beroofd." - "Wat wilt gij er aan doen?" antwoordde men "De paus heeft die bezitting aan een ander gegeven." " Ik maak er mij geen grote gewetenszaak van, de paus ongehoorzaam te zijn," zei Bonivard op ondeugenden toon. En wij," zeiden de syndici, "wij bekommeren ons volstrekt niet om hem." Later zouden de overheidspersonen van Genève van deze verklaring de klaarblijkelijkste bewijzen geven; voor het ogenblik bepaalde men zich er bij, de gewezen prior weer in het bezit te stellen van het huis, waarvan de paus hem had beroofd. Een andere en meer belangrijke herstelling zou weldra tot stand komen.

In dit plechtig uur, waarin de zaak van de vrijheid zegepraalde, hoorde men, te midden van de vreugdekreten des volks, hier en daar, met zuchten en zelfs met tranen, twee namen uitspreken: "Bérthelier! Lévrier!" zeiden de edelsten onder de burgers. o Wij hebben het doel bereikt; maar zij zijn het, die ons door hun bloed de weg hebben gebaad!" De vrijgemaakte volken moeten niet ondankbaar zijn jegens hun bevrijders. Door een onverwacht invallen juist op dat tijdstip, zou de verjaardag van de dood van Berthelier weldra nog levendiger de herinnering van deze droevige gebeurtenis voor de geest brengen. Honderd burgers verschenen, de 23sten Augustus, voor de raad: "Het is zeven jaren geleden," zeiden zij, "dat, op dezelfde dag, Philibert Berthelier voor de zaak van de Republiek is onthoofd; wij verzoeken, dat men zijn nagedachtenis ere, en dat te die einde een plechtige optocht van de kerk van St. Pieter vertrekke onder het gelui van al de klokken en zich naar de kerk van Notre Dame de Grace begeve, waarin het hoofd van de held is begraven." Dit was niet zonder gevaar; Notre Dame was op de grens van Savoye en de soldaten van zijn Hoogheid hadden deze plechtigheid gemakkelijk kunnen storen. De raad verkoos een plechtige lijkdienst ter gedachtenis aan Berthelier, aan

(I) Journaal van Balard, p. 54, 55. - Bonivard, Chroniq., II, p. 447. - IVIanuseript van

ttaxel" Chroniq., livre II, oh. X.

Lévrier en aan de andere voor de Republiek gestorven burgers te bevelen. Dankbaar voor de grote weldaden, waarmee de hand van God hen pas had verrijkt, wilden de Genèvezen nl liet omegt herstellen, al de opofferingen eren, met vasten tred in de wegen van het recht en van de vrijheid voortgaan. Het was door zulke offers, dat zij begrepen hun bevrijding te moeten vieren (1).

Genève was niet de enige plaats, die dit hogex streven van de nieuw tijden gevoelde. Het was voorzeker in de zestiende eeuw een groot voorbeeld van vrijheid; maar de beweging, die naar nieuw zaken voerde, deed zich toen gevoelen onder al die volken, welke de Bijbel vergelijkt aan een onstuimige zee; het getij groeide over de gehele uitgestrektheid. Gedurende de eerste helft van de zestiende eeuw ontwaakte geheel Europa; de liefde voor de oude letterkunde verlichtte aller verstand, en de zo lang onderschepte, schitterende stralen van de christelijke waarheid, begonnen overal door de wolken te dringen. Een wereld, wier bestaan men tot nog toe niet had geweten, vertoonde zich voor de verbaasde ogen en alles scheen een beschaving, een onafhankelijkheid, een nieuw leen voor de mensheid aan te kondigen. De zielen stonden op, traden voorwaarts en namen plaats in het licht, onverzaadbaar van leven, van kundigheden, van vrijheid.

De grote vraag was, te weten of de nieuw wereld, die uit de afgrond scheen te verrijzen, op vaste grondslagen zou rusten. Reeds meer dan eens had de maatschappij, opgewekt wordende, de schijn aangenomen alsof zij haar banden verbreken, haar doodkleed afwerpen en de steen van haar graf oplichten wilde. Zo was het geweest in de negende, in de elfde, in de twaalfde eeuw, waarin de uitstekendste geesten de reden van de zaken begonnen na te sporen (2). Maar telke male had het van de mensheid aan de nodige kracht ontbroken; haar wede-geboorte had zich niet voltooid; het graf was weer toegevalen, en zij had haar vasten slaap weer aangevangen.

Zou het nu al weer eveneens zijn? Zou dit ontwaken van de zestiende eeuw ook slechts zijn als een slapeloosheid in het midden van de nacht?

Enige door God uitverkoren mannen moesten aan de nieuw beweging de kracht geven, die zij behoefde. Wenden wij ons naar het land, van waar die met de Heiligen Geest en met vuur gedoopte helden te Genève moesten komen.

De geschiedenis gaat nu van toneel veranderen. Een persoon van betekenis (zoals men hem noemt), van wie wij reeds enige woorden hebben aangehaald, zeide, van Genève sprekende: "Op deze stellaadje verschijnen spelers, die niet zo luide spreken als de grote koningen en keizers, op het ruime schouwtoneel van hun staten. Maar wat doet het er toe, hoe diegene, die spreekt, gekleed is, indien hij maar zegt, wat hij moet zeggen (3)?" Wij verlaten voor een wijle deze onaanzienlijke stellaadje. Wij zullen niet meer te doen hebben met een klein volk, waarvan onbekende burgers de grootste helden

(1) Itublerm van de Raad van 23 Augustus 1526. - Manuscript van Gautier.

(2) "tb 111111.(1 "

(5) 1 lalt l1114 pormonnage de marquo. Manuscript van Bern, Hist. Helvét., p. 125.

zijn. Wij komen in een machtig rijk, waar wij ons te midden van de koningen, van de koninginnen, van grote persoons, van vermaarde hovelingen zullen bevinden. Niettemin is de ongelijkheid dezer beide schouwtonelen minder groot, dan men zou kunnen menen. In dat uitgestrekte Frankrijk, waarin de geschiedschrijvers ons gewoonlijk slechts de breiden, door de talrijke combinatiën van de staatkunde gevormden stroom beschrijven, ontspringen ook hier en daar enige, aanvankelijk ongekenne bronnen, maar die langzamerhand groter worden en waarvan de wateren bestemd zijn

om eenmaal op het lot van de wereld meer invloed te hebben, dan die van die machtigen vloed. Een van die bronnen vindt men te Etaples, niet verre van de oevers van het kanaal; een tweede te Gap, in Dauphiné; anderen op verschillende andere plaatsen. Maar de belangrijkste, die, welke ze allen moet verenige en tot in de afgelegenste landen een nieuw leven verspreiden, welt op te Noyon, een oude en eertijds vermaarde stad van Picardyë. Het is Frankrijk, dat Lefèvre, Farel heeft opgeleverd, het is Frankrijk, dat Calvijn heeft gegeven. Dat Franse volk, dat, naar het zeggen van velen, zich slechts met oorlog en diplomatie bezig hield; dat land cener dikwijls twijfelzieke wijsbegeerte en somtijds spottend van ongeloof; die natie, welke zich verklaarde en nog verklaart te zijn de oudste dochter van Rome, heeft aan de wereld de Hervorming van Calvijn, van Genève, de grote Hervorming gegeven; die Hervorming, welke de kracht is van de invloedrijkste volken, en die gaat tot het einde van de aarde. Dát is de schoonste eretitel van Frankrijk; wij vergeten het niet. Ongetwijfeld zal het die niet altoos versmaden, en na anderen verrijkt te hebben, zal het zich-zelf verrijken. Dát tijdperk, waarin zijn dierbaarste kinderen zich zouden dompelen in de levende bronnen, die in de zestiende eeuw uit zijn schoot voortkwamen, of liever in die eeuwige bron van het woord van God, welker wateren tot genezing van de volken strekken, zou een groot tijdperk voor zijn toekomstige ontwikkelingen zijn.

TWEEDE DEEL

FRANKRIJK. GUNSTIGE TIJDEN.

Vervolg op Geneve, boek 1.

INHOUD

EERSTE HOOFDSTUK.

EEN MAN UIT HET VOLK, EN EEN KONINGIN.

(1525-1526.)

Drie handelingen, noodzakelijk voor de gemeenschap met God. Werk van Luther, Zwingli, Calvijn. De waarheid en zedelijkheid verschaffen de vrijheid. Calvijn voltooit de tempel Gods. een koningin. De overeenkomst tussen Margaretha en Calvijn. Hun verschil. Pavia. Uitwerking te weeg gebracht op Karel de Groten. Raad van de hertog van Alva. Verdediging van Frankrijk. De weg van het kruis. Gebeden van Margaretha. Zij vindt de koning stervende. Hij komt terug tot het leven. Margaretha te Toledo. Hare welsprekendheid en haar medelijden. Opgetogenheid, die zij inboezemt

TWEEDE HOOFDSTUK.

MARGARETHA REDT DE EVANGELISCHEN EN de KONING.

(1525-1526.)

Vervolging in Frankrijk. Berquin predikt in Artois. Oppositie. Beda onderzoekt de boeken van Berquin. Berquin gevangen. Margaretha en de koning treden tussen beide. Gevaar van Margaretha in Spanje. Valse eden van de koning. Goedkeuring van de paus 250

DERDE HOOFDSTUK.

ZAL DE HERVORMING OVER de RIJN GAAN?

(1525, 1526.)

De overtocht van de Rijn te Straatsburg. De graaf van Haute Flamme. Briefwisseling van Margaretha en Haute Flamme. Het stelsel van Margaretha. Zij nodigt Haute Flamme in Frankrijk. Verbod van te schrijven, te drukken en te lezen. Ondervraging van Berquin. Margaretha wint hare moeder voor Berquin. De koning verbiedt aan het parlement te handelen. Hendrik d'Albret koning van Navarre. Hij herwint de hand van Margaretha. Vooringenomenheid van Margaretha

VIERDE HOOFDSTUK.

DE DOOD van de MARTELAARS EN DE TERUGKEER DES KONINGS.

(1526.)

Een martelaar op de markt te Maubert. Een jong Christen van Maux herroept. Hoe het in Vauderie ging. Een jonge Picardiër te Grève verbrand. Toussaint overgeleverd aan de abt St. Antoine. Angst van Toussaint in de kerker. François de Ie wordt aan Frankrijk teruggegeven. De koning ten voordele de Evangelischen geraadpleegd.

François verzet zich tegen de komst van Haute Flamme. De gijzeling des konings. Verzuuchting van Margaretha's ziel. De klacht van de gevangene. Gedachten des konings over het huwelijk van zijn zuster. Nieuwe staat van zaken in Europa

VIJFDE HOOFDSTUK.
DE BEVRIJDING van de GEVANGENEN EN DE TERUGKEER van de
BALLINGEN.
(1526.)

Verlossing van de gevangenen; Berquin, Marot. Michel d'Aranda tot bisschop benoemd. Toussaint uit zijn kerker gehaald. Grote vreugde te Straatsburg. De vluchtelingen in deze stad. Lefèvre en Roussel door Margaretha ontvangen. De vruchten van de beproeving. Evangelische samenkomst te Blois. Toussaint aan het hof. Een schitterend tijdperk begint. De koning komt het in Parijs inwijken. De aanzienlijken en geestelijken, gelovigen aan het hof, verwerpen het geloof, als zij er van verwijderd zijn. Zwakheid van Lefèvre en Roussel. Toussaint walgt van het hof. Dat Frankrijk het Woord waardig zij!

ZESDE HOOFDSTUK.
WIE ZAL DE HERVORMER, VAN FRANKRIJK ZIJN?
(1526.)

Zal dat Levèvre, Roussel zijn? Zal het Farel zijn? Roussel en de vorsten van la Marche. Farel geroepen in la Marche. Proselytisme van Margaretha. Zij wil de heiligmaking. Het Evangelie afhankelijk van zedelijke invloed. Farel als Hervormer. Farel en Mirabeau. Hoe Farel werd ontvangen. De oproeping van la Marche komt te laat. Berquin in vrijheid gesteld. Zal hij niet de Hervormer zijn? Huwelijk van Margaretha met de koning van Navarre. Verlangen van de koningin. Alles verandert in de wereld

ZEVENDE HOOFDSTUK.
EERSTE STUDIEN EN EERSTE WORSTELINGEN VAN GALMT.
(1528-1527.)

Een professor en een scholier. Aankomst en erkentenis van Calvijn. Invloed van Cordier op Calvijn. Calvijn komt in. Montaigu. Een Spaans professor. Calvijn klimt op in filosofische kennis. Zuiverheid en ijver van Calvijn. Zijn studiën. Een adem des Evangelies in de lucht. Olivétanus, neef van Calvijn. Gesprekken van Olivétanus en Calvijn. Tegenstand van Calvijn. Calvijn onderzoekt zich. Zijn meesters willen hem stuiten. Calvijn neemt zijn toevlucht tot boeten en heiligen. Zijn wanhoop.

ACHTSTE HOOFDSTUK.
BEKEERING VAN CALVIJN EN VERANDERING VAN ROEPING.
(1527.)

De proto-notarius Doullon levend verbrand. Het licht schijnt in Calvijn. Hij valt voor de voeten van Christus neder. Hij kan zich niet van de Kerk scheiden. De leer van de paus, door zijn vrienden aangevallen. Het pausdom voor Calvijn. Was zijn bekering plotseling? Tijdstip van die bekering. God in de bekering. Spijt van de vader van Calvijn. Gérard bestemt zijn zoon voor het recht. Bekering, Christendom en Hervorming.

NEGENDE HOOFDSTUK.

BERWIN VERKLAART HET PAUSDOM DE OORLOG.

Orde en vrijheid komen uit de waarheid voort. Beda en Berquin. Onderneming van Berquin. Schrik van zijn vrienden. Beda in het paleis opgesloten. Berquin valt Beda en de Sorbonne aan. Schrik van Erasmus. Hij wil niet vechten. De Katholieke partij komt in beweging

TIENDE HOOFDSTUK.

POGINGEN VAN DUPRAT TOT DET VERKRIJGEN van de VERVOLGING, NVEUSTAND VAN François 1.

(1527, 1528.)

Louise van Savoye en Saprat. François de 1e en de 16e eeuw. Onderhandeling, die de geestelijkheid voorstelt. Margaretha aangemoedigd. Hare wandelingen te Fontainebleau. Hare bevalling te Pau. Marteling van de La Tour. De koningin keert met haast naar Frankrijk terug. Concilie te Parijs. Duprat doet aanzoek hij de koning, Conciliën in het overige gedeelte van Frankrijk. Duprat en het parlement verzoenen zich met elkander. De koning verzet zich tegen de vervolging

ELFDE HOOFDSTUK.

DE FEESTEN VAN FONTAINEBLEAU, EN DE MAAGD van de RUE DES BOSIERS. (1528.)

Evangelisatie door de koningin van Navarre. De koningin en een jong jager. Ah! gij zijt een slecht jager. Bruiloften van Renée en van de hertog van Verrare. Uitbarstingen van toorn bij de koning. Het beeld van de H. Maagd verbrijzeld. Verdriet en geschreeuw van het volk. Pogingen om de schuldige uit te vinden. Uitgestrekte processie. Wonderen geopenbaard door het beeld. De koning laat de teugels vrij aan de vervolgers.

TWAALFDE HOOFDSTUK

GEVANGENEN EN MARTELAARS TE PARIJS EN IN DE PROVINCIE.

(1528.)

Een Christaudin. Denis, van Rieux. Briçonnet in de gevangenis van Denis. Horde en brandstapel. De heilige deugden van Annonay. Machopolis, Rénier, Jonas. Kalmte van Berquin voor het onweder. Berquin gevat. Verblinding van het pausdom. Uit de vervolging komt de Hervormer te voorschijn.

EERSTE HOOFDSTUK.

Een man uit het volk en een koningin.

De Hervorming heeft zich met God en met de mens bezig gehouden; zij heeft de wegen willen herstellen, waardoor God en de mens zich verenigen en de Schepper tot het schepsel wederkeert. Die weg, niet macht door Jezus Christus geopend, was in eeuwen van bijgeloof versperd geworden. De Hervorming zuiverde de lucht en stelt de ingang weer open.

De middeleeuwen, wij erkennen het graag, waren niet onbekend geweest met liet bewonderenswaardige werk van de verlossing; de waarheid was toen veeleer door een sluier gedekt dan vernietigd geweest, en wanneer men het onkruid, waarmee het veld langzamerhand was begroeid, uitrukte, hervond men de oorspronkelijke bodem. Wanneer men de verering, van de Heilige Maagd, van de heiligen, van de hostie gebracht, de verdienstelijke en overvloedige werken, toverij en nog andere dwalingen wegnam, kwam men tot het eenvoudig geloof in de Vader, de Zoon, en de Heiligen Geest. Het was niet evenzo wanneer er sprake was van de wijze, waarop God met de mens in gemeenschap treedt. Het Rooms-katholicisme was in dat opzicht op het dwaalspoor geraakt; enige mystieken in zijn schoot beweerden, dat zij die geheimzinnige weg aanwezen; maar hun verhitte verbeelding deed hen dolen, terwijl de leraars van Rome zekere geestelijke, machinaal uitgevoerde praktijken voor deze inwendige eredienst in de plaats stelden. Het enige middel om deze koninklijke weg weer te vinden, was terug te keren tot de apostolische tijden en er in het Evangelie nasporingen naar te doen. Drie handelingen zijn nodig om de mens met God te verenigen. De godsdienst dringt door in de mens door de diepten van het geweten; van daar verheft zij zich tot de hoogten van de kennis, en eindelijk verspreidt zij zich in de gehele bedrijvigheid des levens.

Het geweten van de mensen was toegeschroeid, niet alleen door de zonde, die aan onze natuur eigen is, maar bovendien door de aflaten en de kastijdingen, die door de Kerk werden opgelegd. Het geweten moest worden levend gemaakt door het geloof aan het verzoenend bloed van Christus.

De overleveringen, de schoolse godgeleerdheid, de pauselijke onfeilbaarheid, haar verwarde vraagstukken en talrijke bijgelovigheden in de natuurlijke duisternis van het hart komende innemen, was het verstand geheel verduisterd geworden. Het moest verlicht worden door de fakkel van Gods Woord.

Een vereniging van priesters, die overal een volstrekte heerschappij uitoefende, had de Christenheid dienstbaar gemaakt. Voor deze theocratische, klerikale, priesterlijke maatschappij moest een levende maatschappij van kinderen Gods in de plaats worden gesteld.

Het was met Luther, dat het menselijk geweten begon te ontwaken. Verschrikt over de zonde, die hij in zichzelf ontdekte, vond hij, om zich toe rust te brengen, slechts het geloof in de genade van Jezus Christus. Dit aanvangspunt van de Duitse Hervormer was tevens dat van geheel de Hervorming.

Aan Zwingli behoort vooral het werk des verstands. De eerste behoefte van de Zwitserse Hervormer was God te kennen. Hij zocht het valse en het ware, de reden van het geloof. Gevormd door de studie van de Griekse klassieken, had hij de gave van de schriften te verstaan en te vertolken, en nauwelijks te Zurich aangekomen, begon hij zijn hervormingsloopbaan met het Nieuw Testament te verklaren.

Cavijn volbracht het derde werk, dat voor de Hervorming noodzakelijk is. Wat hem

onderscheidt is niet, zoals sommigen menen, het onderwijs door leerstellingen, waaraan men zijn naam hoort gegeven; zijn grote gedachte was al de gelovigen tot een zelfde lichaam te verenigen, een zelfde leven hebbende en handelende onder het bevel van hetzelfde Hoofd. In zijn ogen is de Hervorming in haar wezen de hernieuwing van de persoon, van de menselijke geest, van de christenheid. Aan de Kerk van Rome, die machtig als regering, maar dood en slaafs was, wilde hij een herboren Kerk tegenover stellen, wier lidmaten door het geloof de vrijheid van de kinderen Gods zouden gevonden hebben en die, hoewel de steunpilaren van de waarheid zijnde, een beginsel van zedelijke zuivering voor de gehele mensheid zijn zou. Hij maakte het stoute plan om voor de nieuw tijden een maatschappij te vormen, waarin de persoonlijke vrijheid en de gelijkheid van al de leden verenigd zouden zijn met de aankleving aan een waarheid, onveranderlijk omdat zij van God kwam, en aan een heilige, strenge, maar vrijwillig aangenomen wet. Een nadrukkelijk streven naar de zedelijke volmaaktheid was een van de zinspreuken, op zijn banier geschreven. Hij heeft het grote denkbeeld, dat wij zo even hebben aangestipt, niet alleen opgevat; hij heeft het verwezenlijkt. Hij heeft beweging en leven gegeven aan die verlichte en geheiligde Maatschappij, het voorwerp van zijn edele verlangens. En nu, - overal waar zich Kerkgenootschappen vormen op de dubbelen grondslag van waarheid en zedelijkheid, - al ware het zelfs bij de tegenvoeters, - kan men zeggen, dat het grootse denkbeeld van Calvijn zich voortplant en voltooit.

Uit de natuur zelf dezer maatschappij vloeide voort, dat het democratisch element moest ingevoerd worden onder de natiën, waar zij zich vestigde. Juist door aan de leden van het lichaam de waarheid en de zedelijkheid te geven, gaf hij hun de vrijheid. Allen waren geroepen om het licht te zoeken in de Bijbel; allen moesten onmiddellijk door God en niet enkel door de priesters onderwezen worden; allen waren geroepen om de waarheid, die zij gevonden hadden, aan anderen bekend te maken. "Ieder uwer," zei Calvijn, "is aan Christus toegewijd, opdat gij met hem moogt zijn medebezitters van het koninkrijk, en deelgenoten van zijn priesterschap (1)."

Hoe zouden de burgers dezer geestelijke Republiek niet waardig zijn geoordeeld om deel te hebben aan zijn bestuur? Het 15de hoofdstuk van de Handelingen van de Apostelen toont ons de broeders verenigd met de ouderlingen en de apostelen, in de handelingen van de Kerk, en zodanig is de orde, welke Calvijn wilde herstellen. Wij hebben te voren enige redenen aangegeven, krachtens welke de constitutionele vrijheden zijn gekomen in de schoot van de volken, die de Hervorming van Genève hebben ontvangen. Die, welke wij zo even hebben aangeduid, moet er aan worden toegevoegd.

Van elkaar afgescheiden, zouden de drie grote beginselen van Luther, van Zwingli, van Calvijn onvoldoende geweest zijn. Het geloof zou, indien het niet de kennis van Gods Woord tot grondslag had, gemakkelijk ontaarden in een geheimzinnige opgewondenheid. Het afgetrokken gezag van de Schriften, afgescheiden van het levend geloof, zou slechts uitlopen op een dode rechtzinnigheid; en het

(I) Calvin sut St. Pierre, ch. II, v. 9.

maatschappelijk beginsel, beroofd van deze beide fondamenten, zou er slechts in slagen in de lucht een van die kunstige gebouwen op te trekken, die onmiddellijk ineenstorten.

Door aan de zestiende eeuw een man te geven, die met het levend geloof van Luther, met het helder inzicht in de Schriften van Zwingli een vormende ziel, een scheppende geest paarde, gaf God de volkomen Hervormer. Indien Luther de grondslagen legde, indien Zwingli en anderen de muren optrokken, was het Calvijn, die de tempel Gods

voltooide.

Wij zullen hebben na te gaan, hoe deze leraar zelf tot de kennis van de waarheid kwam; wij zullen zijn arbeid en zijn worstelingen te bestuderen hebben, tot op het ogenblik waarop hij, voor altijd een vaderland verlatende, welks bodem toen onder zijn voeten beefde en hem dreigde te verzwelgen, op een nederigen heuvel van de Alpen de standaard ging planten, om welke het zijn voornemen was de verspreide lidmaten van Jezus Christus te verzamelen.

Maar vooraf moeten wij zien, welke de toestand van Frankrijk was op het ogenblik, waarop de Hervormer tot het Evangelie werd gebracht. De geschiedenis van de Hervorming in Frankrijk vóór de vestiging van Calvijn te Genève, heeft twee gedeelten; het eerste omvat de gunstige tijden, het tweede de ongunstige tijden. Wij erkennen, dat de gunstige tijden somtijds ongunstig en de ongunstige tijden somtijds gunstig geweest zijn; en toch geloven wij, dat deze onderscheiding zich in een algemene stelling zou kunnen rechtvaardigen. Reeds vele malen is dit onderwerp behandeld; toch zullen wij enige tijdperken uit de Franse Hervorming te beschrijven hebben, die niet altijd zijn voorgesteld door diegenen, die er de geschiedenis van geschreven hebben.

Twee personen, een man en een vrouw, wier maatschappelijke positie en karakter de treffendste tegenstellingen bieden, hebben met de meeste ijver gearbeid om het Evangelie in Frankrijk te verspreiden, in het tijdperk van de Hervorming.

De vrouw verschijnt het eerst. Zij is de schoonste, de schranderste, de geestigste, de beminnelijkste, en, als men haar dochter uitzondert, de grootste van haar eeuw. Zuster, moeder van koningen, zelf koningin, grootmoeder van de monarch, die Frankrijk (te recht of te onrecht) het meest heeft geroemd, Hendrik IV, leeft zij veel in de grote wereld, in de grote feesten, met de aanzienlijke persoons, te midden van de heerlijkheden van de Louvre, van St. Germain en van Fontainebleau. Deze vrouw is **Margaretha van Angoulème**, hertogin van Alençon, koningin van Navarre en zuster van François I.

De man, die daarna verschijnt (hij is zeventien jaar jonger dan zij), steekt af bij al die grootheden door de geringheid van zijn afkomst; hij is een man uit het volk, een Picardiër, wiens grootvader kuiper was geweest te Pont-l'Eveque, wiens vader secretaris van het bisdom was, en die, ten tijde van zijn grootste invloed in de wereld, aan zijn broeder Antonie het boekbindersvak liet leren.

Zelf eenvoudig, sober, arm, met "ene enigszins schuw en bedeesde inborst (I)," zodanig is het nederig omhulsel, dat de grootheid

(1) Preface des Psaumes,

van zijn genie en de kracht van zijn wil bedekt. Die man is - Calvijn.

Die man en die vrouw zo tegengesteld met betrekking tot hun voorkomen in de wereld, gelijken elkaar in de hoofdtrekken. Beiden slaan zij geloof aan de grote waarheden van het Evangelie, zij hebben Jezus Christus lief; zij hebben gelijken ijver om met een onvermoeibare bedrijvigheid de waarheden, die hun dierbaar zijn, te verspreiden; zij hebben hetzelfde medelijden met de ongelukkigen en vooral met de slachtoffers van de godsdienstige vervolgingen. Maar terwijl de man somtijds de mannelijke vastheid overdrijft, behoort de vrouw geheel tot de zwakke sekse. Zij heeft ongetwijfeld een zedelijke deugd, die de verleidingen van de eeuw weerstaat, zij bewaart zich rein te midden van een verdorven hof; maar zij heeft ook die zwakheid, die tot te grote toegeeflijkheid beweegt en zich laat medeslepen door zekere

verkeerdheden van de samenleving van de tijd. Men zal haar geschiedenissen zien opstellen, welker oorsprong men kan verklaren en zelfs billijken, omdat zij tot doel hebben, de onzedelijkheid van de monniken en van de priesters te ontsluiten; maar die niettemin een betreurenswaardige schatting zijn, betaald aan de geest van haar tijd. Terwijl Calvijn aan het pausdom een voorhoofd was, hard als diamant, tegenoverstelt, wacht zich Margaretha, zelfs in de dagen van haar grootste ijver, van met Rome te breken, geeft later, althans voor het uiterlijke, toe aan de hoge bevelen van haar broeder, aan de voortdurende vijandigheden van het hof, van de geestelijkheid en van het parlement, en, terwijl zij in haar ziel het geloof bewaart aan de Zaligmaker, die haar heeft vrijgekocht, verbergt zij dat geloof onder de sluiers van de Roomse vroomheid. Terwijl Calvijn in strijd met de machten van de wereld, het Evangelie verspreidt, zeggende: zo als de oorlog is, zo zijn de wapenen. Indien onze oorlog geestelijk is, moeten wij zijn toegerust met geestelijke wapenrustingen; (D" Margaretha zegt ongetwijfeld hetzelfde; maar zij is de zuster des konings, geroepen in zijn raad, gewoon aan de diplomatie, geëerbiedigd door de vreemde vorsten; zij hoopt, dat een vereniging met de Evangelische vorsten van Duitsland de Hervorming van Frankrijk zal kunnen verhaasten.

Terwijl eindelijk Calvijn vóór alles in de kerk de waarheid wenst, is Margaretha er bovenal op gesteld daarin de eenheid te bewaren, en wordt de edele vertegenwoordigster van een stelsel, dat nóg enige protestanten voorstaan; - een schoonschijnend stelsel voorzeker, maar onmogelijk te verwezenlijken: namelijk, de kerk te hervormen, zonder haar vaneen te scheuren. En toch speelt deze doorluchtige vrouw, ondanks haar dwalingen, een grote rol in de geschiedenis van de Hervorming; de vroomsten van de Hervormers hebben haar vereerd. De onpartijdige mens moet de vooroordelen, die tegen haar zijn, trotseren en haar de plaats aanwijzen, die haar toekomt.

Laat ons ons begeven in de Franse Hervorming op het ogenblik, waarop zij, na machtige maar afzonderlijke voorbereidingen, een plaats begint in te nemen in de zaken van de natie (2).

(2. Men zie, voor de voorafgaande tijden, het twaalfde boek van de Geschiedenis der Hervorming in de zestiende eeuw, deel III.

De nederlaag bij Pavia had Frankrijk in rouw gedompeld. Er was geen huis, waarin men niet een zoon, een echtgenoot, een vader beweende en het ganse honingrijk boog droevig het hoofd, toen het zijn koning gevangen zag. De terugwerking dezer grote ramp liet zich niet wachten. "De goden kastijden ons, laat ons op de Christenen vallen!" zeiden de Romeinen van de eerste eeuwen; de vervolgzieke geest van Rome ontwaakte in Frankrijk. "Het is onze toegevendheid jegens de Lutheranen, die ons de wrake des hemels heeft berokkend," zeiden de vurige katholieken, en zij vatten het denkbeeld op, de hemel door offeranden te bevredigen.

Die grote tijding van Pavia, die Frankrijk bedroefde, maakte Spanje verrukt van vreugde. Op het ogenblik dat de slag geleverd werd, bevond zich de jeugdige keizer in Castilië en verwachtte angstig tijdingen uit Italië. De 10de Maart 1525 onderhield hij zich in een van de zalen van het slot van Madrid over de voordelen van François I en over de hachelijke toestand van het keizerlijke leger: "Wij zullen overwinnen," had Pescara hem geschreven, "zo niet, dan zullen wij sterven!"

Op dat ogenblik vertoonde zich een van Lombardije komende ijlbode aan de poort van het paleis; men voerde hem aanstonds binnen. "Sire!" zei hij, voor de keizer de de knie buigende, te midden van het ganse hof, "het Franse leger is vernietigd en de

koning van Frankrijk bevindt zich in de macht van Uw Majesteit." Getroffen door dit onverwacht bericht, bleef Karel bleek, onbewegelijk; men zou gemeend hebben, dat het bloed in zijn aderen had opgehouden te vloeien. Gedurende enige ogenblikken uitte hij geen enkel woord en al degenen, die hem omringden, bewogen gelijk hij, staarden hem stilzwijgend aan. Eindelijk zei die eierzuchtige vorst langzaam en tot zichzelf sprekende: "De koning van Frankrijk is mijn gevangene. Ik heb de slag gewonnen."

Vervolgens ging hij, zonder iemand aan te zien, in zijn slaapkamer en knielde neer voor een beeld van de Heilige Maagd, aan wie hij dank zei voor de overwinning. Hij overpeinsde vóór dat afbeeldsel de grote daden, waartoe hij zich nu geroepen waande. Meester worden van Europa, overal het wankelend katholicisme herstellen, zich van Constantinopel meester maken en zelfs Jeruzalem heroveren, dat was het werk, tot welks vervulling Karel V de Heilige Maagd smeekte hem in staat te stellen. Indien deze eierzuchtige plannen zich verwezenlijkten was de vernieuwde bloei van de letteren in de waagschaal gesteld, de Hervorming was verloren, de nieuw denkbeelden zouden uitgeroeid zijn en de gehele wereld zou het hoofd bukken onder de twee zwaarden, dat van de keizer en daarna, dat van de paus. Eindelijk stond Karel op van zijn bidstoel; hij las de onderdanige brieven van de koning van Frankrijk, gaf bevel tot processies en woonde de volgende dag de mis bij met al de tekenen ener zeer greote vroomheid. De gehele Christenheid dacht gelijk deze vorst; isme siddering doorliep geheel Europa, en ieder zei bij zichzelf, led hoofd buigende: "Dat is de meester, die het lot ons toevoegt!" Te Napels riep zelfs een vrome stem uit: "Gij hebt de wereld aan hun voeten geplaatst!"

Men heeft aangemerkt, dat, indien in onze dagen een koning gevangen werd genomen, de erfgenaam van de troon of een regent hem in al zijn rechten zou opvolgen; maar in de zestiende eeuw zetelde de alvermogensdheid in de persoon van de monarch en hij kon, uit de diepte van zijn kerker, zijn land binden door de heillooste verdragen. Karel V besloot partij te trekken van die staat van zaken. Hij vergaderde zijn raad. De wrede Alva bezwoer hem met welsprekendheid zijn mededinger niet los te laten, dan nadat hij hem buiten staat gesteld zou hebben om hem te schaden. "Aan wie," zei hij, "is de onbeschaamdheid natuurlijker, aan wie is de lichtzinnigheid meer eigen, dan aan de Fransen? Vat mag men hopen van een koning van Frankrijk? Onoverwinnelijke keizer! verlies de gelegenheid niet, om, het gezag van het keizerrijk te verheffen, niet tot uw roem, maar tot de dienst van God (2)." Karel V scheen de raad van de hertog van Alva slechts toe te geven, maar hij was wel geheel naar zijn hart; en hoewel herhalende, dat een christelijk vorst niet moet pralen met zijn overwinning op een ander besloot hij zijn mededinger te verpletteren. Mijnheer de Beaurain, de onderkoning van Napels Lannoy, en de door François I zo gehate connetabel van Bourbon, begaven zich allen drie tot de gevangen koning.

Frans I had de hem zo nieuw rol van smekeling overdreven. "Maak," had hij aan Karel geschreven, yin plaats van tot een nutteloos gevangene, een koning voor immer tot uw slaaf." Karel liet hem voorstellen, Frankrijk aan drie zijden te ontleiden. De connetabel van Bourbon zou Provence en Dauphiné hebben en deze provinciën, gevoegd bij het Bourbonneesche, dat hij reeds bezat, zouden tot een onafhankelijk koninkrijk worden gemaakt. De koning van Engeland zou Normandië en Guyana hebben; eindelijk zou de keizer voor zijn deel zich tevreden stellen met François -Vlaanderen, met Picardye en Bourgondië. Bij het hoorgin dezer afgrijpselijke voorstellen slaakte François een kreet en stortte zich op zijn zwaard; men haast zich het hem te ontrukken. Toen zich tot de afgevaardigden wendende, zei hij: nik zal liever sterven als gevangene, dan zulke eisen toe te staan!" Kort daarop, menende op deze wijze beter met de keizer

klaar te komen, scheepte hij zich te Genua in om zich naar Spanje te begeven. Verrukt stond Karel V hem het slot van Madrid af en stelde alles in het werk om hem te noodzaken zijn heilloze voorwaarden aan te nemen (3).

Wie zal deze noodlottige plannen doen mislukken? een vrouw, Margaretha van Valois, beproefde het (4). De staatslieden van haar eeuw beschouwden haar als het verstandigste hoofd van Europa; de vrienden van de Hervorming eerbiedigden haar als hun moeder. Haar dierbaarste verlangen was een levend Christendom in de plaats te stellen voor de dode vormen van het pausdom en zij hoopte er haar broeder de Vader der

(1) M. Rosseeuw Saint-Hilaire, *Eist. D'Espagne*, IV, p. 436.

(2) Guicciardini, *Hist. Des guerres*, II, boek XVI, p. 501, 511.

(3) *Memoires de Du Bellay*, p. 121. - Guiceiardini, *Hist. Des guerres d'Italie*, boek XVI, p. 511, 512.

(4) Men zie *Geschiedenis van de Hervorming in de zestiende eeuw*, deel III, boek XII,

Letteren', toe te brengen met haar werk te arbeiden. Het was niet slechts in Frankrijk, dat zij de zegepraal van het Evangelie wenste, het was in Duitsland, in Engeland, in Italië, in Spanje zelfs. Daar nu de plannen van Karel V alles moesten vernietigen, wat zij beminde, - de koning, Frankrijk en het Evangelie, - schroomde Margaretha niet slag te gaan leveren, zelfs tot in het hol van de leeuw.

Terwijl zij in Spanje voorttrok, voelde de hertogin haar hart diep bewogen. Op dezelfde dag, waarop zij van de slag bij Pavia had bericht ontvangen, had zij dit zware kruis moedig op de schouders genomen; maar somtijds bezweek zij onder de last. Met ongeduld verlangende bij haar broeder te komen, brandende van begeerte om hem te redden, vrezende hem stervende te vinden, bevende bij de gedachte dat men van haar afwezigheid mocht gebruik maken om in Frankrijk het Evangelie en de godsdienstvrijheid te verpletteren, vond zij slechts vrede aan de voeten van de Heiland. Verscheiden Evangelische mannen weenden en baden met haar; zij zochten haar moed op te wekken te midden van de grote beproeving, die haar scheen te moeten overstelpen, en leiden een schoon getuigenis van haar godsvrucht af. Er zijn in het christelijk leven verschillende rustpunten," zei dan een van de Hervormers, Capito, tot haar. "Gij zijt dat nu binnengetreden, wat men gewoonlijk de kruisweg noemt (1). De godgeleerdheid van de mensen verachtende, wilt gij niets kennen dan Jezus Christus, en Jezus Christus gekruisigd (2)."

Toen in een draagstoel de velden van Catalonië, van Arragon en van Castilië doortrekkende (September 1525), riep Margaretha uit: Ik schouw naar alle zijden. Om te zien of niemand komt, biddende zonder ophouden, twijfel er niet aan, tot dat God mijn koning gezondheid schenke. Als ik niemand zie, laat ik het oog vrijelijk wenen; daarna schrijf ik op het papier een klein deel van mijn smart. Dat is mijn smartelijke bezigheid (3).

Somtijds meende zij van verre een bode met losse teugel van Madrid te zien komen, haar tijdingen van haar broeder brengende. Maar, helaas! haar verbeelding had haar bedrogen; niemand verscheen, Dan riep zij uit: *O Gij, Heer!! waak op. Dat uw oog zijn liefelijkheid ontvouwe, red Uw gezalfde en ons allen!*

Eens of twee maal per dag steeg zij uit in enige herberg, op de weg van Madrid, maar het was niet om te eten. "Ik heb slechts éénmaal gesoupeerd sinds het vertrek van Aigues-Mortes;" zei zij. (4) Nauwelijks in een ellendige kamer binnengetreden, begon zij op de een of andere tafel of op haar knieën aan haar broeder te schrijven. "Niets om u van dienst te zijn, zal mij vreemd of moeilijk wezen," schreef zij hem, "niets, al

moest ik de as mijner beenderen in de wind strooien; maar troost, rust en eer (5)."

(1) *nlit istum pietatis gradum evasisti, quod vulgo dicitur via Crucie.*" (Capiton, Ep. dedicat.

(2) *Idem, Christumque Jesum et hunc crucifizum, tibi solum reserves.*"

(3) *Les Marguerites de la Marguerite des Prineses*, 1, p. 467, 473.

(4) *Ibid*" II, p. 41.

(5) *Lettres de la reine de Navarre, sur la route de Madrid*, II, p. 42.

De nederlaag van Pavia en de buitensporige eisen van Karel V hadden de koning zulke schokken toegebracht, dat hij ernstig ziek was geworden; de keizer had zich dus naar Madrid begeven. Het was op Woensdag, 19 September 1525, dat Margaretha in deze hoofdstad aankwam. Karel V ontving haar omringd door een talrijken hofstoet en haar eerbiedig naderende, drukte deze staatkundige, koelzinnige vorst haar een kus op het voorhoofd en bood haar de hand. Gevolgd door de dames en heren van Frankrijk, die haar vergezelden en gekleed met een eenvoudig kleed van zwart fluweel zonder enig versiersel, ging Margaretha door twee rijen van hovelingen, getroffen van bewondering bij haar aanblik. De keizer geleidde haar tot, aan de deur van het vertrek van haar broeder en trok zich terug.

Margaretha snelde er binnen! Wat vond zij? Een zieltogende, bleek, mager, zonder kracht; François was aan de poorten des grafs; en al degenen, die hem omringden, schenen zijn laatste zucht te verbeiden. Zachtken naderde de hertogin zijn bed, zó dat de zieke haar niet hoorde; zonder dat hij het bemerkte, vestigde zij op hem de blikken van de tederste bekommring en haar ziel, versterkt door een onwrikbaar geloof, aarzelde niet; zij geloofde aan de genezing van haar broeder; zij had zoveel gebeden. Zij meende in liet diepst van haar hart een antwoord van God op haar gebeden te vernemen; en terwijl rondom die vorst, die bijna een lijk was, allen het hoofd in een sombere wanhoop lieten hangen, hief Margaretha het hopen op naar de hemel.

Voorzichtig, ervaren, beslist, bedrijvig, evenzeer een Martha als een Maria, nam zij aanstonds haar intrek in de kamer van de monarch en nam er het oppertoezicht. "Indien zij niet gekomen ware, zou hij gestorven zijn," zegt Branteme (1).

"Ik ken," zei zij, "het temperament mijns broeders beter, dan de geneesheren." Ondanks hun tegenspartelen deed zij de behandeling veranderen; daarna zette zij zich bij het bed van de zieke neer en verliet hem niet meer. Terwijl de koning sliep, bad zij; ontwaakte hij, dan richtte zij enig bemoedigend woord tot hem. Het geloof van de zuster verdreef langzamerhand de neerslachtigheid van de broeder. Zij begon tot hem te spreken van de liefde van Christus; zij stelde hem voor Zijn verzoenend sterven te herdenken door de viering van het heilig Avondmaal; François stemde er in toe. Nauwelijks had hij gecommuniceerd of hij scheen uit een diepe slaap te ontwaken; hij -verhief zich op zijn zetel, hij vestigde zijn blikken op zijn zuster en zei de; "God zal mijn ziel en mijn lichaam genezen." Margaretha antwoordde geheel bewogen: "Ja, God doet u herleven en Hij zal u vrij maken." Van toenaf aan kreeg de koning langzamerhand zijn krachten terug en hij zei dikwijls: "Zonder haar ware ik gestorven (2)."

Haar broeder tot het leven teruggekeerd ziende, hield Margaretha er nog slechts aan, hem aan de vrijheid te hergeven. Zij vertrok naar Toledo, waar Karel V was; de landvoogd (Sengal) van Poitou en zijn gemalin, de bisschop van Senlis, de aartsbisschop van Embrun, de president van Selves en verscheiden andere edelen vergezelden haar. Welk een reis! Zal zij er in slagen de cipier van haar broeder te roeren. Of wél, zal het haar mislukken? Deze vraag doet zich onophoudelijk op voor haar geest. De hoop, de

vrees, de verontwaardiging bezielde haar beurtelings; bij elke schrede vermeerderde haar ontroering. De keizer kwam haar op hoffelijke wijze tegemoet; hij hielp haar bij het afstijgen uit haar draagkoets en had met haar een eerste gesprek in het Alcazar, het gewezen en prachtig paleis van de Moorse koningen. Karel V was besloten van zijn overwinning misbruik te maken; ondanks de uitwendige tekenen van beleefdheid welke de gebruiken van de hoven vereisten, omhulde hij zich dan ook met een onverstoorbare waardigheid en toonde zich koel en bijna hard. De overwinnaar van haar broeder hem om zo te zeggen de voet op de keel ziende houden, zonder hem te willen loslaten, kon Margaretha zich niet bedwingen en haar woord barstte los in hevigen toorn (1)." Gelijk aan een leeuw, die men haar welpen ontnemt, te gelijk vol van majesteit en van woede, verbaasde zij de koude en vormelijke Karel V, zegt Brantôme. Evenwel bedwong hij zich, hij behield zijn ijskoud uiterlijk, antwoordde de hertogin niet en zich er op toeleggende haar de eer te bewijzen, die haar verschuldigd was, geleidde hij haar, vergezeld van de aartsbisschop van Toledo en van Verscheiden Spaanse heren, naar het paleis van de Diego Mendoza, dat men voor haar in gereedheid had gebracht.

Alleen gebleven in haar vertrekken, liet deze vorstin de vrije loop aan haar tranen; zij schreef aan François "Ik heb hem zeer koel gevonden (2)." Zij herinnerde zich, dat de koning des hemels op zijn troon als een teken van genade heeft geplaatst; dat wij geen enkele reden hebben om te vrezen, dat zijn Majesteit ons zal terugwijzen; dat hij ons de hand reikt, zelfs vóór wij hem daarom smeekten." En zich aldus versterkt hebbende bereidde zij zich voor tot de plechtige zitting, waarin zij de zaak van haar broeder moest bepleiten. Zij verliet ontroerd het paleis om voor de buitengewone raad, waarin de keizer en zijn raadslieden gezeten waren, met al de Castiliaanse grootheid en fierheid, te verschijnen; Margaretha werd niet schroomvallig en hoewel zij op de gestrengte en onbewegelijke gezichten van zijn rechters niet het minste teken van belangstelling kon bemerken, "overwon zij zichzelf om wél te spreken en wél te redeneren." Maar verbrijzeld door smart keerde zij terug: de onverzettelijke gestrengheid van de keizer en van zijn raadslieden bedroefden haar zeer. De zaak is verergerd," zei zij, nog erger, dan ik dacht (3)."

Standvastiger dan haar broeder, wilde de hertogin van Alençon de afstand van Bourgondië niet toegeven. De vertoornde keizer antwoordde: Het is mijn vaderlijk erfgoed, ik draag er de naam en de wapens van." Toen wierp de hertogin, van haar stuk gebracht door de hardheid van Karel, zich God in de armen. Waar de mensen ons begeven," zei zij, "vergeet God niet," Zij

(1. Brantome, *Memoires des Dames Illustres*, p. 113.

(2) *Lettres de la Reine de Navarre*, 1, p. 188,

(3) *Id.* 1, p. 192.

klampte zich vast aan de rots; "zij steunde," zegt Erasmus, "op de onbewegelijke rots; welke Jezus Christus heet."

Toen vatte zij weer moed; zij vroeg een nieuw gehoor; zij keerde tot de aanval terug; en haar bewogen ziel sprak met nieuw welsprekendheid tot de keizer en tot zijn ministers. Nooit hadden het Eskuriaal of het Alcazar een zo vurige en zo volharde de smekeling gezien. Zij keerde in haar vertrekken met afwisselingen van droefheid en van vreugde terug. "Soms, een goed woord," schreef zij, "en dan terstond daarop is alles veranderd. Ik heb te doen met de grootste veinzaards."

Deze schone en welsprekende afgezante vervulde de Spanjaarden met bewondering. Men sprak aan het hof slechts van de zuster van François I. Brieven uit Madrid en uit

Toledo, in Frankrijk en in Duitsland ontvangen, roemden haar zachtheid, haar geestkracht, haar deugden. De geletterden van Europa voelden de liefde en de eerbied, die zij haar toedroegen, aangroeien en waren trots op een vorstin, die zij als hun Mécénas beschouwden. Hetgeen hen verrukte was niet alleen de onderzoekende geest van Margaretha, die zich van haar jonge jaren af aan naar de letteren, naar de godgeleerdheid had gericht en haar het Latijn en hebreeuwse!, had, doen leren; in geestdrift ontbrand, de wonderen vernemende die zij in Spanje (leed, riep Erasmus uit: "Hoe zouden wij zulk een heldin, zulk een manhaftige vrouw in God niet liefhebben?". De moed, waarmee de hertogin van Alençon naar Spanje was gegaan om haar broeder te redden, deed enige Christenen geloven, dat zij dezelfde heldenmoed zou ontwikkelen om de Kerk uit haar langdurige gevangenschap te verlossen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Margaretha redt de Evangelischen en de koning. **(1525, 1526.)**

De gevangen François was inderdaad niet de enige smart van Margaretha. Indien haar broeder gevangene van de keizer was, haar broeders in het geloof waren gevangenen van haar moeder. Nadat het parlement van Parijs een besluit tegen de lutheranen genomen, en de paus, de 17de Maart, de raadslieden, die in last hadden tegen hen te handelen, met het apostolisch gezag bekleed had, sloegen de vervolgers de handen aan het werk. De regentes, Louise van Savoye, moeder van François 1 en van Margaretha, vroeg aan de Sorbonne, door welk middel men de verdoemde leer van Luther kon uitroeien.

De dweepzieke Beda, syndicus van de Sorbonne, bekoord door zo'n vraag, antwoordde zonder aarzelen vanwege zijn gezelschap: "Zij moet met de uiterste gestrengheid vervolgd worden."

Ogenblikkelijk deed Louise patentbrieven bekend maken, om de verdoemde ketterij van Luther uit te roeien."

Frankrijk begon in de vervolging verzoening te zoeken voor de feilen, die oorzaak waren geweest van de nederlaag bij Pavia. Verscheiden Evangelische Christenen werden gevat of verjaagd. De kamerdienaar van de hertogin van Alençon, Marot, de eerste dichter van het tijdperk, die de priesters niet ontzag en de psalmen van David in rijm vertaalde, werd in hechtenis genomen. Lefèvre, Roussel en anderen moesten vluchten; Caroli, Mazurier herriepen het geloof, dat zij beleden hadden. "Helaas!" zeiden, "niemand kan Jezus Christus belijden, zonder zijn leven in gevaar te brengen."

"Het is de ure van de zegepraal!" zeiden Beda en de mannen van de Roomse partij fier. Een nog gevoeliger slag zou weldra Margaretha treffen.

Berquin, een edelman, een vriend van Erasmus, van de letteren en vooral van de Schrift, die vrijen toegang had aan het hof van de hertogin en met wie deze prinses graag over het Evangelie en de nieuw tijden sprak, was in hechtenis genomen ter zake van ketterij; daarna, in 1523, door de tussenkomst van Margaretha en door de bevelen des konings in vrijheid gesteld, Toen Parijs verlatende, had hij zich naar zijn vaderland Artois begeven. Als man met een oprecht hart, met een edelmoedige ziel, met een onversaagde ijver, "in wie men de natuur van een grote geest zag afgeschilderd," zegt een kroniekschrijver, vertegenwoordigde hij op waardige wijze, door zijn karakter, die adel van Frankrijk en vooral van Artois, die zich ton allen tijde door zijn verkleefdheid en dapperheid zozeer heeft onderscheiden. Gelukkig door de vrijheid, die God hem had hergeven, had Berquin gezworen ze Hem toe te wijden en verspreidde met ijver, in de hutten die hem omringden, de leer van de behoudenis door

Christus alleen.

Het land van de oude Atrébaten, dat een bewonderenswaardige vruchtbaarheid met betrekking tot de graankorrels van de aarde bezat, toonde zich even vruchtbaar met betrekking tot het zaad des hemels. Berquin bestreed het priesterambt, zoals Rome het gemaakt had., Gij zult," zei hij, "dikwijls in de heilige Schrift deze woorden: eerbaar huwelijk, onbevlekt bed, aantreffen; maar van ongehuwden staat, daarvan zult gij geen enkel woord vinden!" Een ander maal zei hij: "Ik heb nog geen enkel klooster gekend, dat niet door haat en geschillen werd verontrust."

Deze woorden, in de eetzaal en lange gangen van de kloosters herhaald, vervulden ze met toorn tegen de edelen vriend van de letteren. Hij bleef daar niet bij: "Men moet," zei hij, "aan de schapen des Heren leren met verstand te bidden, zodat zij zich niet tevreden stellen niet hun lippen te slobberen even als eendvogels met hun bek, zonder iets te begrijpen van wat zij zeggen." "Hij valt ons aan!" riepen de kapelaans uit. Berquin vierde echter niet altijd de teugel aan zijn bits humeur; hij was een vroom Christen en begeerde een heilige en levende eenheid te zien volgen op de partijen, die de Kerk verdeelden. "Men moet niet," zei hij, il onder Christenen deze woorden: Ik ben van de Sorbonne, ik ben van Luther, - of ik ben Franciscaner, ik ben Jacobijn, ik ben Bernardijn, horen. Zou het te veel zijn, te zeggen: "Ik ben christen! Jezus, die voor ons allen gekomen is, moet door ons niet verdeeld worden."

Maar deze woorden zelf wekten de haat nog meer op. Priesters en edelen, die streng gehecht waren aan de oude gebruiken, verhieven zich hevig tegen hem; zij vielen hem aan in de parochiën, in de kastelen; zij begaven zichzels tot hem en poogden hem los te maken van die nieuw denkbeelden, die hen verschrikten. Houd op!" zeiden zij tot hem, met een oprechtheid, die niet in twijfel kan getrokken worden, houd op I of het is met de Roomse hiërarchie gedaan." Berquin glimlachte; toch matigde hij zijn taal; hij zocht te doen begrijpen, dat God diegenen bemint, die hij roept om in Jezus Christus te geloven en legde er zich op toe met een onvermoeibare moed het Goddelijk graan uit te strooien." Met zijn Testament in de hand, doorliep hij aldus te voet de omstreken van Abbeville, de oevers van de Somme, de steden, de woningen, de velden van Artois en van Picardië, ze vervullende met het Woord van God.

Het was aan de bisschop van Amiëns, dat die landstreken als leengoed toebehoorden. elke dag kwam de een of andere edelman, priester of boer zelfs deze daad of dat Evangelisch woord van de christelijke edelman aan het bisschoppelijk paleis verhalen. De bisschop, zijn stedehouders, zijn kanunniken vroegen elkaar om raad. Plotseling vertrok de bisschop naar Parijs, begerig om de Evangelist te doen verdwijnen, die de rust in het gehele noorden van Frankrijk verstoorde. Hij begaf zich tot de bisschop, tot de voornaamste leraars van de Sorbonne, hij verhaalde hun de ketterse pogingen van de edelman, de verbittering van de priesters en de ergernis van de gelovigen. De Sorbonne kwam bijeen, sloeg de handen aan het werk en daar zij Berquin niet kon vatten, legde zij beslag op zijn boeken, zij onderzocht ze en "trok daaruit zekere artikelen, op de wijze van de spinnen, zegt Crespin, om er een venijn uit te maken en de dood te bewerken van een persoon, die met oprechtheid en rondheid van geest de leer van God trachtte te bevorderen."

Beda vooral, de dweepzieke Beda putte zich uit tegen de Evangelist. Men zag deze mistrouwende, partijdige leraar, die een wezenlijk inquisiteur en begaafd was met een merkwaardig talent om in een boek al datgene te ontdekken, wat een mens, door middel van bepaalde uitleggingen, in het verderf kon storten, men zag hem nacht en dag over de boeken van Berquin heengebogen. Hij las daarin: "De Maagd Maria wordt ten onrechte aangeroepen in plaats van de Heilige Geest." - Een bewijs verkregen tegen de beschuldigde, zei Beda. - Hij vervolgde: Het is zonder reden dat

zij de schatbewaarster van genadegiften, onze hoop, ons leven genoemd wordt, hoedanigheden, die volstrekt aan onze enige Zaligmaker toebehoren - Bevestiging! - "Het geloof alleen rechtvaardigt." - Noodlottige ketterij! De poorten van de hel, de duivel noch de zonde vermogen iets tegen dengene, die in God gelooft." - Welk een trotsheid! (1) Hij deed zijn verslag; "Voorzeker!" zeiden zijn ambtgenoten, "daar is stof om iemand te doen verbranden."

De dood van Berquin was besloten, de Sorbonne richtte zich tot het Parlement. Dit kon aan geen de minste zwaarigheid onderhevig zijn; men bracht destijds een man ter dood voor een slecht klinkende passage in zijn schriften gevonden; het was het oordeel ener eeuw, die uit de woestheid van de middeleeuwen uittrad. Demailly, de deurwaarder van het hof, vertrok naar Abbeville, drong door in de landerijen van de edelman en nam hem gevangen in naam van de wet. Zijn vazallen die hem waren toegedaan, beefden en zouden zijn opgestaan om hem te verdedigen; maar Berquin waande zich sterk door zijn recht; hij herinnerde zich bovendien deze woorden van Gods Zoon: "Indien iemand u wil dwingen met hem één mijl te gaan, ga met hem twee mijlen; hij bezwoer zijn vrienden hem te laten vertrekken en werd naar de gevangenis van de Conciergerie gevoerd, waar hij met vasten blik en opgeheven hoofd binnentrad.

Deze treurige berichten, die van de hertogin van Alençon in Spanje ter ore kwamen, troffen haar diep en terwijl zij van Madrid naar Toledo, naar Alcala, naar Guadalaxara snelde, bij iedereen aanzoek doende, het huwelijk van haar broeder met de zuster van Karel V beramende en aldus de verzoening van de beide potentaten voorbereidende, besloot zij haar om het Evangelie verbannen of gevangen broeders te redden.

Zij wendde zich tot de koning, hem van zijn beste zijde aanvattende. François 1, zo verhaalt ons Brantôme, werd de vader van de letteren genoemd. Hij had in geheel Europa omgang gezocht met geleerden, en te Fontainebleau een fraaie bibliotheek aangelegd (3).

"Hoe!" zei zijn zuster tot hem, "gij sticht te Parijs een school, die bestemd is om de geleerde mannen van de vreemde landen te ontvangen; en op ditzelfde ogenblik moeten vermaarde Franse geleerden, Lefèvre, d'Etaples en anderen, een wijkplaats buiten het koninkrijk zoeken. Gij wilt de bevorderaar van de verlichting zijn; en donker grauwe, witte, zwarte, grijze huichelaars en in alle kleuren stellen alles in het werk om ze onder ons uit te doven (4)."

Margaretha stelde zich niet tevreden met te beminnen met het woord en de tong; zij toonde haar liefde door haar werken. De gedachte aan de arme bannelingen, die hongerig waren en geen plaats hadden om hun hoofd neer te leggen, vervolgde haar in de prachtige paleizen

(1) Crispin, Martyrologue, p. 103.

(2) Journal d'un, Bourgeois de Paris sous Francois Ier, publié d'après un manuscrit, par etc, p. 377 en 378.

(3) IMemoires de Brantôme, 1, p. 251.

(4) Collection de Memoires pour l'histoire de France, p. 23.

van Spanje; zij deed vier duizend goudstukken onder hen uitdelen, zegt een van de vijanden van de Hervorming.

Zij deed meer; zij beproefde haar broeder voor het Evangelie te winnen en begon, zo verhaalt zij ons, het ware vuur in zijn hart aan te wakkeren; maar helaas! het ware vuur had nooit gebrand. Toch wilde Frans, getroffen door deze zo levendige en zo

zuivere genegenheid, die, als het noodzakelijk ware geweest, zelfs tot de opoffering van het leven zou gegaan zijn, aan Margaretha een bewijs van zijn dankbaarheid geven; hij beval het parlement de vervolgingen tegen de Evangelischen uit te stellen tot zijn terugkeer. "Ik wil," voegde. hij er bij, "aan de "geleerde mannen bijzondere bewijzen mijner gunst geven." Deze woorden verbaasden de Sorbonne, het parlement, de stad en het hof zeer. Allen beschouwden elkaar met een uitdrukking van onrust; men was van gevoelen, dat het verdriet het oordeel des konings had gekrenkt. "Men sloeg dan ook niet veel acht op zijn brief en de 24en November 1525, twaalf dagen na de brief des konings, werd de bisschoppen bevel gegeven het geld te verschaffen, dat tot de vervolging van de ketters noodzakelijk was."

Margaretha had geen tijd om meer medelijden te gevoelen met het lot van haar vrienden. Karel V, die van deze vorstin met bewondering sprak, dacht, niet zonder reden, dat zij de koning aanmoedigde om hem te weerstaan; bijgevolg nam hij zich voor haar gevangen te nemen, zodra haar vrijgeleide zou ten einde zijn. Het schijnt, dat het Montmorency was, die, door de geheime agenten van de regentes onderricht van dit voornemen des keizers, er aan de hertogin kennis van gaf. Haar arbeid in Spanje scheen geëindigd; het was nu uit Frankrijk, dat op Karel moest worden gewerkt. Inderdaad had Frans, verontwaardigd over de vorderingen van die vorst, zijn troonsafstand getekend en aan zijn zuster ter hand gesteld. Dit document in handen houdende, kon de Franse regering aan haar aanzoeken een geheel nieuw kracht geven. Margaretha verliet Madrid, en de "den November 1525 bevond zij zich te Alcala. Maar al vluchtende blikte zij achterwaarts en vroeg zich gedurig af, hoe zij François zou redden uit het "vagevuur van Spanje." Intussen was het vrijgeleide op het punt van te eindigen, het noodlottig ogenblik was gekomen; de gerechtsdienaars van Karel V waren niet verre. Toen legde de hertogin van Alençon, 's morgens te zes ure te paard stijgende, in één dag de weg van vier dagreizen af en kwam in Frankrijk. terug, juist een uur voor het einde van het bestand.

Alles veranderde te Madrid. Verschrikt door de afstand van Frans, zachter gestemd door het aanstaande huwelijk van deze monarch met zijn zuster en eindelijk het hoofdzakelijke van zijn vorderingen verkrijgende, stemde Karel V er in toe de koning van Frankrijk de vrijheid te hergeven. Het was Bourgondië, dat de schikking had vertraagd. De koning was niet meer dan de hertogin geneigd om deze belangrijke provincie van Frankrijk af te scheiden, het enige verschil tussen de broeder en de zuster bestond hierin, dat de godsdienst van de een de eden als heilig beschouwde en dat de godsdienst van de ander er volstrekt geen gewetenszaak van maakte ze te verbreken; François I toonde het weldra.

De 14^e januari 1526 verenigden zich enige van zijn hovelingen, beambten en dienaars rondom hun meester, tot een handeling, die zij, in hun zeer grote eenvoudigheid, heilig noemden. De koning zwoer in hun tegenwoordigheid, dat hij geen enkel van de punten, die Karel V hem wilde opleggen, zou nakomen. Dit gedaan zijnde, verplichtte zich Frans, een uur later, bij. ede, met de hand op de Schriften, te doen wat Karel verzocht. Volgens de inhoud van het verdrag zag hij af van elke aanspraak op Italië; hij gaf Bourgondië terug aan de keizer, aan wie het, zo luidde het, toebehoorde. Hij herstelde hem in het bezit van Provence, hetwelk de vorst aan de connetabel van Bourbon afstond; Frankrijk was op deze wijze vernietigd. Van het verdrag werd de paus mededeling gedaan. "Uitmuntend!" zei hij, na het gelezen te hebben, "mits de koning het niet nakome." Dát was een punt, waaromtrent François en Clemens het volkomen eens waren.

Margaretha had zich niet ingelaten met deze onwaardige bedriegerij; zij was er slechts op bedacht geweest, de koning en de Evangelisch-gezinden te redden.

DERDE HOOFDSTUK

Zal de Hervorming over de Rijn gaan?

(1525, 1526)

Margaretha die vol hoop voor de bevrijding haars broeders uit Spanje terug kwam, was besloten al wat in haar macht zou zijn te doen voor de zegepraal van het Evangelie. Terwijl de mannen van de ultramontaanse partij, onophoudelijk aan de neerlaag bij Pavia herinnerende, eisten, dat men de Hemel door schavotten zoude bevredigen, was Margaretha daarentegen van gevoelen, dat het vernederde Frankrijk zich tot Jezus Christus moest keren om van Hem roemrijke bevrijdingen te verkrijgen. Maar zou François I in de wegen van zijn zuster voortgaan? De geschiedenis vertoont weinig karakters, meer vol van tegenstrijdigheden dan dat van deze vorst. Hij gaf nu eens aan Margaretha, dan weer aan de Sorbonne toe. Hij nam gevangen en stelde in vrijheid, hij smeedde ketens en verbrak ze. Al zijn daden waren met elkaar in tegenspraak; al zijn plannen schenen elkaar uit te sluiten; van zijn lichtzijde, was hij de vader van de letteren; van zijn schaduwzijde, de vijand van alle vrijheid, en bovenal van die, welke het Evangelie verleent; en hij ging met een zekere gemakkelijkerheid van de een dezer rollen tot de andere over. Evenwel scheen de invloed, die Margaretha ten gunste van de hervormden op hem uitoefende, gedurende de acht of negen jaren, die op zijn gevangenschap volgden, de sterkste te zijn; François betoonde zich gedurende dat tijdperk zekere ogenblikken, waarop enige buitensporigheden hem verbitterden, uitgezonderd, vrij gunstig omtrent de Evangelisch-gezinden.

Gelijk een grillig en onstuimig ros, gevoelde hij somtijds een vlieg, die hem stak, steigerde en wierp zijn ruit af; maar hij bedaarde evenwel en zette zich weer in de stap. Velen meenden dan ook gedurende die jaren 1525 tot 1534, dat het vaderland van Bernard en van Valdo niet bij Duitsland, Zwitserland en Engeland zou achterblijven. Indien de Hervorming er ware tot stand gekomen, zou Frankrijk van de gruwelen van de Valois, van het despotisme van de Bourbons en van de dienstbaar makende bijgelovigheden van de pausen zijn verschoond gebleven.

Negen jaren waren verlopen sinds de Hervorming in Duitsland begon; zou zij de Rijn niet overgaan? Straatsburg is de voornamelijkste brug, waarover de Duitse denkbeelden Frankrijk binnen komen en de Franse denkbeelden naar Duitsland gaan. Er zijn er reeds vele, zoowel goede als kwade, van de rechter- naar de linker- en van de linker- naar de rechter-oever overgegaan; en er zullen er overgaan zo lang de Rijn zal stromen. In 1521 was de beweging zeer bedrijvig geweest. Er was in Straatsburg een inval van de leerstellingen en van de geschriften van Luther geweest; de kermis was op de brug gehouden, Het edele gedrag van Luther op de rijksdag van Worms had geheel Duitsland in geestdrift ontstoken en van alle zijden kwam daar bericht van. Men herhaalde elkaar zijn woorden, men verslond zijn geschriften. Zeil, pastoor van St. Laurent en bisschoppelijk penitentarius, een van de eersten die ontwaakt was, begon de waarheid te zoeken in de schriften, te prediken, dat de mens door genade behouden wordt; en zijn redevoeringen maakten een zeer grote indruk.

Een heer van die stad, de graaf Sigismund van Hohenlohe, de vriend en bondgenoot van de hertogin, die hem haar goeden neef noemt, was getroffen door de heldenmoed van Luther en de predikingen van Zell. Zijn geweten ontwaakte; hij trachtte te leven naar de wil van God; en in zich de zonde gevoelende, die er hem in verhinderde,

ondervond hij behoefte aan een Zaligmaker en vond die in Jezus Christus. Sigismund behoorde niet tot die edelen, toen zeer talrijk, die in het geheim van de Heiland spraken, maar die, voor de wereld, hem niet schenen te kennen; Lambert d'Avignon; bewonderde zijn openhartigheid en zijn moed. Hoewel dignitaris van de Kerk en deken van het Groot-Kapittel zijnde, legde de graaf er zich op toe, de Evangelische waarheid rondom zich te verspreiden en kwam tegelijkertijd op een grote gedachte. Zich tussen de beide landen geplaatst vindende en de beide talen sprekende, besloot hij zich tot taak te stellen in Frankrijk de grote beginselen van de Hervorming over te brengen. Inderdaad, nauwelijks had hij een nieuw geschrift van Luther ontvangen, of hij deed het in het François overzetten en drukken, en zond het aan de zuster des konings.

Hij deed meer; hij wendde zich tot Luther; hij smeekte hem enige brieven aan de hertogin te schrijven of zelfs enig geschrift op te stellen, dat geschikt was, haar in haar heilige ondernemingen aan te moedigen. De graaf, die de geest, de vroomheid, de invloed van Margaretha op de koning kende, twijfelde niet, dat zij de deur zou zijn, waardoor de nieuw denkbeelden, die de wereld zouden hernieuwen, in Frankrijk zouden doordringen. Hij stelde zelf een geschrift op, getiteld: *Le Livret de la Croix*, waarin hij de dood van Christus als de hoofdzaak van het Evangelie voorstelde, en gaf het uit.

De pogingen van Sigismund bij de priesters en edelen, die hem omringden, werden met geen goeden uitslag bekroond. De monniken vooral beschouwden hem met een verwonderd oog en antwoordden, dat zij geen lust hadden iets te veranderen aan het goede leven, dat zij leidden. Lambert d'Avignon, die een scherp oog had, bemerkte het en zei glimlachend tot de graaf: "Gij zult niet slagen; die lieden vrezen hun bedelzakken, hun keukens, hun stallen en hun buiken te verliezen."

Maar hij slaagde beter bij Margaretha. Nauwelijks had hij de neerlaag bij Pavia vernomen of hij schreef haar een brief vol medegevoel. "God belone u," antwoordde zij hem, "voor de genade, die gij ons hebt bewezen, door met zulk een hartelijke liefde, de moeder en de dochter, arme weduwen, niet zonder droefenis, te bezoeken. Gij toont, dat gij niet alleen naar de bloede en het vlees, maar ook naar de geest een neef zijt. Wij hebben besloten uw raad te volgen, voor zover de Vader aller mensen ons daarbij gunstig zal zijn." Sigismund schreef op nieuw aan de hertogin, terwijl zij in Spanje was; en toen hij haar terugkeer in Frankrijk vernam, gaf hij haar de begeerte te kennen om zelf te Parijs het werk van de Hervorming te komen bevorderen. Terzelfder tijd toonde hij zich vol vertrouwen op de ijver van Margaretha. "Gij waant mij meer gevorderd, dan ik ben," antwoordde zij hem; "maar ik hoop, dat Hij, die, niettegenstaande alles wat ik verbeurd heb, u deze gedachte van mij inboezemt, ook in mij zijn werk genadig zal vervullen."

Toch, wij hebben het gezegd, wilde de hertogin van Alençon geen Hervorming, zo als die van Luther of van Calvijn. Zij begeerde in de Kerk een oprechte, levende godsvrucht te zien, maar de bisschoppen en de kerkregering te behouden. Het inwendige veranderen, doch het uitwendige laten bestaan, zodanig was haar stelsel. Indien men de kerk verliet, zouden daaruit, volgens haar, twee kwalen voortkomen, die zij wilde vermijden; vooreerst zou zulks onoverkomelijke tegenkantingen verwekken; vervolgens zou zulks verdeeldheden scheppen en het verbreken van de eenheid ten gevolge hebben. Zij hoopte haar doeleinden door middel ener vereniging tussen Frankrijk en Duitsland te bereiken. Indien Duitsland Frankrijk aanzette, indien Frankrijk Duitsland matigde, zou men dan niet tot een algemene Hervorming van de Kerk geraken?, Zij had haar plan niet vooruit gemaakt, maar de omstandigheden brachten haar langzamerhand op dit denkbeeld, dat niet enkel het hare, maar ook dat

van de meest invloedrijke raadslieden van haar broeders en somtijds dat van haar broeder zelf was. Zou zij slagen? De waarheid is fier en kan niet gepaard gaan met de dwaling. Bovendien is Rome het ook en het zou ongetwijfeld, (indien aan dit stelsel de voorkeur was gegeven), met de omzichtigheden van de Hervormers zijn voordeel hebben gedaan, om al zijn misbruiken in stand te houden.

De grote gebeurtenis, welke Margaretha verwachtte, verdubbelde haar hoop. Wanneer François I de Pyreneën zou overtrekken, zou hij in haar ogen zijn als de zon, opgaande aan de poorten van het Oosten om ons halfmond met haar stralen te overstromen. Margaretha twijfelde er niet aan, dat haar broeder aanstonds al de vrienden van het Evangelie rondom zich zou verzamelen, even als planeten rondom de zon. "Kom in liet midden van April," schreef zij aan Hohenlohe, die in haar ogen een ster van de eerste grootte was; "gij zult al uw vrienden verzameld vinden. De geest, die u door het levend geloof met uw enig Hoofd (Jezus Christus) verenigt, zal u met ijver uw bijstand doen verlenen aan al degenen, die daaraan behoefte hebben, voornamelijk aan diegenen, die één zijn met u in de geest en in het geloof. Zodra de koning in Frankrijk zal zijn wedergekeerd, zal hij tot hen zenden en hen op zijn beurt opzoeken." Margaretha ziet zich dus reeds aan het hof van Frankrijk, de graaf aan haar zijde, de bannelingen, gevangenen en leraars rondom zich hebbende. Welke uitwerkingen zou niet deze stroom van licht op de Fransen gehad hebben? Al de ijskorsten van het schools katholicisme zullen smelten voor de stralen van de zon. "Aanvankelijk; zei zij, "zal er wel enige zwarigheid zijn, maar het Woord van de waarheid zal gehoord worden. God is God. Hij is wat Hij is, niet minder onzichtbaar als onbegrijpelijk. Zijn roem en zijn overwinning zijn geestelijk. Hij is de overwinnaar, wanneer de wereld Hem overwonnen waant.

De koning was nog gevangen; de regentes en Duprat, die tegen de Hervorming waren, oefenden het opperste gezag uit; de priesters begrepen de belangrijkheid van het ogenblik, verenigden al hun pogingen om de Evangelischen invloed te bestrijden en verkregen een schitterende triomf.

Op Maandag 5 Februari 1526, een maand voordien terugkeer van François I, deed het geklank van de trompet zich horen in al de kruisstraten van Parijs en later in die van Sens, Orleans, Auxerre, Meaux, Tours, Bourges, Angers, Poitiers, Froyes, Lyon, Maçon en "in al de rechtsgebieden, landvoogdijschappen, proostschappen, burggraafschappen en landerijen van het koninkrijk."

Toen de trompet opgehouden had, riep de heraut op bevel van het parlement: Het is een iegelijk verboden, de brieven van Paulus, de Openbaring, of andere boeken uit te leggen of over te zetten van het Latijn in liet Frans. Voortaan hebbe geen boekdrukker meer een enkel boek van Luther te drukken. Dat niemand van de Kerk noch van de beelden anders spreke, dan de Kerk het heeft bevolen. Dat al de boeken van de heiligen Bijbel, die in het François zijn overgezet, dengenen, die ze bezaten, worden ontnomen en binnen acht (lagen aan de griffie van het hof worden gebracht. En dat alle kerkvoogden, priesters en stedeouders hun parochianen verbieden, de minsten twijfel te koesteren omtrent het katholiek geloof. Vertalingen, drukken, uitleggingen en zelfs de twijfel waren verboden.

Dit bevel bedroefde Margaretha zeer. Zal haar broeder deze monnikachtige en woeste verboden bevestigen, of zal hij tot de zegepraal van de waarheid medewerken? Zal hij toestaan, dat de Hervorming uit Duitsland in Frankrijk overga? Een omstandigheid kwam de hertogin van Alençon met moed vervullen; de koning deed uitspraak ten gunste van Berquin. Men herinnert zich, dat deze edelman in de Conciergerie was

opgesloten. Drie monniken, zijn rechters, vertoonden zich in zijn gevangenis en verweten hem gezegd te hebben, dat "de poorten van de hel niets vermochten tegen dengene, die het geloof bezit." Dit denkbeeld ener geheel van de priesters onafhankelijke zaligheid verbitterde de geestelijken. - "Ja!" antwoordde Berquin, "wanneer de eeuwige Zoon van God een zondaar ontvangt, die in Zijn dood gelooft, en Hij een kind Gods van hem maakt, kan deze Goddelijke aanneming niet verloren,gaan." Maar de monniken zagen slechts een schuldige geestdrift in dit blij vertrouwen. Berquin zond aan Erasmus de door zijn rechters berispte stellingen. Ik vind daarin niets, wat goddeloos is," antwoordde de vorst van de scholen.

De Sorbonne dacht er anders over. De prior van de Kartuziers, de prior van de Celestijnen, monniken van alle kleuren, "aanhangers van de Antichrist," zegt de kroniekschrijver, "schonken aan de bende van de Sorbonne bijstand, ten einde, door de menigte, de moed van Berquin te vernietigen." - Uw boeken zullen verbrand worden," zeiden de afgevaardigden van de paus tot de beschuldigde; gij zult behoorlijk boete doen, en slechts dan zult gij ontkomen! Maar indien gij weigert hetgeen men van u verwacht, zal men u naar het vuur brengen. - "

Ik zal geen enkel punt toegeven," antwoordde hij. Daarop riepen de Sorbonnisten, de Kartuziers en de Celestijnen uit: "Dan is het met u gedaan!" Berquin wachtte rustig de vervulling dezer bedreigingen af:

Toen de hertogin van Alençon deze dingen vernam, schreef zij aanstonds aan haar broeder en omhelsde de knieën van haar moeder. In die plechtige dagen, die over de vrijheid van haar zoon moesten beslissen, was Louise van Savoye niet ontoegankelijk voor het medelijden. Deze vorstin behoorde tot die lichtzinnige karakters, die zich in de gewonen tijd Weinig aan God laten gelegen liggen, maar tot Hem roepen, wanneer de woedende zee op het punt is hen te verzwelgen. Met Margaretha in haar kabinet opgesloten, bad zij met haar, opdat God de koning aan Frankrijk zou wedergeven. Tegelijk vol van christelijke liefde en vol slimheid., maakte de hertogin van een dezer gemeenzame ogenblikken gebruik, om haar moeder ten gunste van Berquin te vertederen. Zij slaagde; de regentes werd door een schonen ijver aangegrepen en deed aan de afgevaardigden van de paus schrijven, dat zij deze zaak hadden op te schorten tot na de terugkeer des konings.

Zeer verrast lazen en herlazen die afgevaardigden deze brief, die hun zeer vreemd toescheen. Zij beraadslaagden er over en zich ver boven die vrouw wanende, zetten zij, hun werk rustig voort. Trots en beslist als zij was, geraakte Louise van Savoye, deze onbeschaamdheid vernomen hebbende, buiten zichzelf en deed een tweeden brief aan de agenten van de paus schrijven, die zich vergenoegden met te zeggen: "Non possumus," en haast maakten, vrezende, dat hun slachtoffer hun zou ontsnappen. Meer en meer verontwaardigd, richtte de moeder des konings zich tot het parlement, hetwelk Berquin vereerde en waarin men luide zeide, dat deze gehele zaak slechts een complot van monniken was. Toen geraakten de mannen van de Roomse partij nog meer in beweging. Velen onder hen (men moet het erkennen) meenden een tot het algemeen welzijn noodzakelijk werk te doen. - "Erasmus is een afvallige;" zeiden zij; "Berquin is zijn volgeling. Hun gevoelens zijn ketters, scheurziek en ergerlijk. De boeken van Erasmus moeten verbrand worden en Berquin met hen."

Maar Margaretha verloor de moed niet. Zij herinnerde zich, dat de weduwe in het Evangelie haar verzoek door langdurig aanhouden had verkregen. Zij smeekte haar moeder, zij schreef aan haar broeder: "Indien gij niet tussenbeiden komt," zei zij

gedurig, "is Berquin een kind des doods."

Frans I gaf gehoor aan haar verzoek en liet aan de eersten president schrijven, dat hij, de koning, van hem het leven van Berquin zou teruggeisen, indien hij hem durfde veroordelen. De president staakte het rechtsgeding, de monniken bogen het hoofd; en Beda met zijn vrienden, zegt de kroniekschrijver "barstten bijna van spijt." Evenwel ontveinsde Margaretha zich niet, dat zij een moeilijke worsteling voor zich had, welke kracht en volharding vereiste. Zij voelde behoefte aan een steun om in Frankrijk een gehele verandering, gelijk aan die, welke toen Duitsland hernieuwde, tot een goed einde te leiden. De graaf van Hohenlohe te Straatsburg was niet voldoende; zij moest nevens zich een steun hebben, die haar in staat stelde de ontevredenheid van haar broeder te verdragen. God scheen haar die te willen geven.

Er was aan het hof een jong, levendig, geestig vorst, met een fraai voorkomen, moedig, vrolijk, somtijds wat ruw, die reeds verwonderlijke avonturen had gehad; en, hetgeen in de ogen van Margaretha geen geringe zaak was, die de wapenbroeder en deelgenoot in de gevangenschap van François I was geweest. Het was Hendrik van Albret, koning van Navarra, koning volgens recht indien niet met de daad, en destijds 24 jaren oud. Het gemeenschappelijk ongeluk had François en Hendrik door een nauw vriendschap verenigd en weldra gevoelde de jonge Albret een levendige genegenheid voor de zuster van zijn vriend. Hendrik beminde de letteren, had een grote levendigheid van geest en sprak met gemakkelijheid, zelfs met welsprekendheid. Men hoorde hem graag met bevalligheid in de kringen van het hof de wijze verhalen, waarop hij was ontsnapt uit het fort van Pizzighetone, waar hij na de slag bij Pavia was opgesloten geweest.

"Tevergeefs," zei hij, bood ik de keizer een aanzienlijken losprijs; hij hield zich doof. Vast besloten aan mijn cipiers te ontsnappen, won ik twee mijner bewakers; ik verschaft mij een touwladder; en ik en Vivis (dat was zijn schildknaap) hingen haar gedurende de nacht aan het venster. Mijn kamer was op een grote hoogte en in de voornaamste toren boven de grachten gelegen. Maar besloten om liever mijn leven dan de Staten mijner vaderen op te offeren, trok ik de klederen van een mijner lieden aan, die zelf mijn plaats in mijn bed innam. Ik opende het venster; het was een stikdonkere nacht; ik liet mij hangen tussen hemel en aarde, daalde langzaam langs de hoge muren af, raakte de grond, klom tegen de wallen op, ging uit het kasteel van Pavia en deed met Gods hulp zoveel, dat ik de dag vóór Kersmis (1525) te St. Just aankwam."

Aldus aan zijn vijanden ontsnapt zijnde, begaf Hendrik van Albret zich naar Lyon, waar zich de oudste dochter des konings bevond en waar Margaretha kort daarna, op haar terugkeer uit Spanje, aankwam. Bekoord door haar schoonheid, haar verstand, haar bevalligheden, begeerde de koning van Navarre haar hand. Alles in hem bekoorde degenen, die hem zagen; maar de hand van Margaretha was niet gemakkelijk te verwerven. Zij was eerst ten huwelijk gevraagd voor de jeugdigen Karel, koning van Spanje; en zulk een verbintenis zou, indien zij ware voltrokken, wellicht niet zonder invloed zijn geweest op de lotgevallen van Europa. Maar de ouderdom van deze monarch (hij was toen eerst 8 jaren oud) deed deze onderhandeling mislukken en de zuster des konings van Frankrijk huwde de hertog van Alençon, een prins van de bloede, maar een man zonder verstand, zonder beminnelijkheid en zonder moed. Deze vorst, de hoofdoorzaak van de rampen van Pavia, was van het slagveld weggevlucht en van schaamte gestorven.

Aanvankelijk wees Margaretha de huldebetoningen van de jongen koning van Navarre van de hand. Zij zou in hem niet de steun vinden, die zij zou nodig hebben; maar dat was niet de reden van haar weigering; zij kon niet besluiten aan het huwelijk te

denken, zo lang haar broeder gevangen was. Hendrik werd niet moedeloos; Hij deed al wat hij kon om de hertogin te behagen en, daar hij haar gehechtheid aan het Evangelie kende, liet hij nimmer na, wanneer hij zich in de raad bevond, de verdediging van de vrome mannen, die de kardinaal Duprat ter dood wilde overleveren, op zich te nemen. Deze tussenkomst was geen overbodige zorg. De vervolging werd zelfs zó hevig, dat Margaretha, zich aan de aanhoudende diensten van de vorst onttrekkende, nog slechts aan de gevaren van de nederige christenen dacht, met wie zij hetzelfde geloof had.

Men zou weldra zien, dat de paus en de Sorbonne in Frankrijk meer invloed hadden dan de regentes en de koning.

VIERDE HOOFDSTUK.

De dood van de martelaars en de terugkeer des konings. (1526).

Op het oogenblik, "waarop de hertogin, de graaf van Hohenlohe en anderen zich met de zoetste hoop vleiden, deed de duisterste toekomst zich voor hun ogen op. Margaretha had gedroomd van een nieuw dag, verlicht door de schoonste zon; maar plotseling trokken de wolken zich samen, het licht werd verduisterd, de winden gierden en de storm barstte los.

Er was te Parijs een jong man van ongeveer acht en twintig jaren, licentiaat in de wet, Wilhelm Joubert genaamd, wie zijn vader, advocaat des konings te La Rochelle, naar de hoofdstad had gezonden om de praktijk te leren. Ondanks het verbod van het parlement, onderzocht Wilhelm, die met een ernstige geest was begaafd, het katholiek geloof, geraakte te die opzichte in twijfelingen, en eens zei hij, in liet bureau waar hij arbeide, in tegenwoordigheid van zijn vrienden, de klerken, dat "noch Genoveva, noch zelfs Maria hem konden behouden, maar de Zoon van God alleen.". Kort nadat het trompetgeschal zich had doen horera, werd de licentiaat in de gevangenis geworpen. De verontruste vader snelde dadelijk naar Parijs: Zijn zoon, zijn hoop. Een ketter! en op het punt om verbrand te worden! Hij gaf zich geen rust; hij ging van de een rechter tot de anderen. "Vraagt wat gij wilt," zei de ongelukkige vader; "ik ben bereid veel geld te storten om hem het leven te redden (1)."

Maar tevergeefs hernieuwde hij dagelijks zijn smekingen; op Zatur dag, de 17de Februari 1526, kwam de beul Wilhelm afhalen; hij deed hem een vuilniskar beklimmen en voerde hem vervolgens voor Notre-Dame. "Smeek Onze Lieve Vrouw om genade," zeide. hij tot hem. Toen bracht hij hem voor St. Geneviève: "Roep om genade tot Mevrouw Genoveva."

De Rocheller was vast in zijn geloof en wilde slechts tot God om genade roepen. Hij werd naar de plaats Maubert gebracht. Bij de aanblik van zijn jeugd en van zijn schoon uiterlijk " had het volk grotelijks medelijden met zijn lot; maar de wachten ma:Luwden deze goede zielen af: "Beklaagt hem niet," zeiden zij, "hij

(I) Journal d'un Bourgeois de Paris sous Francois Ier, p. 251.

heeft kwaad gesproken van Onze Lieve Vrouwe, van de heilige mannen en vrouwen van het Paradijs, en hij houdt zich aan de leer, van Luther." De beul nam toon zijn werktuigen, naderde Wilhelm, liet hem de mond openen en doorstak hem de tong. Vervolgens wurgde en eindelijk verbrandde hij hem. De arme vader keerde alleen

naar Rochelle terug. Maar het parlement stelde zich niet tevreden met een enkel slachtoffer; het trof weldra enige bewoners van de stad, welke door de vijanden van het Evangelie bijzonder werden gehaat.

Een welonderricht jong man van Meaux was te Parijs gekomen; hij had zekere boeken van het Latijn in het François vertaald; "hij behoorde tot de, partij van Luther" en sprak met stoutmoedigheid: "Men moet geen wijwater nemen om de zonde uit te wissen," zei hij, "het bloed van Jezus Christus alleen reinigt ons daarvan. Men moet niet bidden voor de afgestorvenen; want onmiddellijk na het verscheiden zijn zij in het paradijs of in de hel; er is geen vagevuur; ik geloof er niet aan (1)."

"Aha!" zeiden de verontwaardigde monnikken, "wij zien het, Meaux is geheel door valse leer besmet; een zeker Falry (2), een priester, is, benevens anderen, Oorzaak van gezegde verstandsverbijsteringen."

De jonge man werd bij het parlement aangeklaagd. "Als gij uw woorden niet intrekt, zult gij verbrand worden" zei men tot hem. De arme jongeling verschrikte, hij was bang voor de dood; hij liet zich voor de grote kerk van Notre Dame te Parijs brengen; daar beklom hij met ontbloten hoofde de ladder, een brandende toorts in zijn hand houdende, en hij riep: "Dank aan God en aan Onze Lieve Vrouwe!" De priesters hem toen de boeken, die hij overgezet had, voorhoudende, "las hij ze woord voor woord" (zonder twijfel de titels); vervolgens verklaarde hij, dat zij vals en doemwaardig waren. Men verbrandde de boeken in zijn tegenwoordigheid; maar wat hem aangaat, men "voerde hem in de gevangenis van de Celestijnen, waar hij op water en brood werd gesteld."

Hij was niet de enige van zijn geboortestad, die de ijver boette, waarmee men de Hervorming had ontvangen. Een lakenvoller, ook afkomstig uit Meaux en die, even als hij, "de sekte van Luther" volgde, onderging bijna terzelfder tijd dezelfde straf (3). "Deze Lutheraan," zeiden de burgers van Parijs, "durft overal zeggen, dat de Heilige Maagd en de Heiligen generlei macht hebben, en Verscheiden andere dwaasheden,."

Het was Picardië, dat daarna zijn schatting betaalde. Picardij in het Noorden, Dauphiné in het Zuiden waren de twee provinciën van Frankrijk, die het best tot de ontvangst van het Evangelie waren toebereid. Gedurende de vijftiende eeuw, zo verhaalde men, gingen vele Picardiërs in Waldenzery. Eenvoudige katholieken herhaalden elkaar, om het vuur gezeten, gedurende de lange avondstonden, dat die Waldenzen, in eenzame oorden, afschuwelijke vergaderingen hielden, waar tafels, met keurige en talrijke vleessoorten beladen, waren opgeslagen. Die arme christenen kwamen

1. Journal d'un Bourgeois de Paris sous François p. 277.
2. Idem Het is ongetwijfeld Forel of Lefèvre. (Fabry).
3. Idem, pag 281

inderdaad graag dikwijls van zeer verwijderde kantons, bijeen. Zij gingen langs omwegen naar de nachtelijke vergaderplaats; een hunner, de meest geleerde, zei enige plaatsen van de Schriften op; vervolgens spraken zij te samen en baden. Maar deze nederige geheime bijeenkomsten werden op een belachelijke wijze ingekleed. "Weet gij," zei men, "hoe zij het aanleggen om zich er heen te begeven, zonder dat het gerecht hen kan aanhouden? De duivel heeft hun een zekere zalf gegeven en als zij in Waldenzery willen gaan, wrijven zij daarmede een kleinen staf in; en nauwelijks hebben zij zich daarop te paard gezet of onmiddellijk voert hij hen mede, zij vliegen door de lucht en komen, zonder iemand te ontmoeten, op hun sabbat aan. In het

midden bevindt zich een bok met een apenstaart; het is satan, die hun huldigen ontvangt!"

Deze domme vertelsels waren niet alleen die van het volk; het waren vooral die van de priesters. Zó sprak in 1460, op het grote plein van Arras, boven van een spreekgestoelte, de geloofsonderzoeker Jean de Broussart. Een zeer grote menigte omringde hem; een schavot verhief zich tegenover het spreekgestoelte, en een groot aantal mannen en vrouwen, geknield en met een mijter, waarop zich een afbeelding van de duivel bevond, op het hoofd, verwachtten hun straf. Was het geloof van die arme lieden niet met enige dwalingen vermengd? Wellicht. Wat daarvan zij, na de rede van meester Broussart, verbrandde men ze (1).

Een student, die reeds inkomsten bezat, hoewel hij de priesterrang nog niet bekleedde, had aan het Evangelie geloofd en had luide gezegd, dat er geen andere Zaligmaker was, dan Jezus Christus, en dat de Maagd Maria niet meer macht had, dan anderen (2). Deze jonge geestelijke, van Théroutane in Picardie, was reeds in 1525 gevat en met de straf bang gemaakt; hij had, met een brandende toorts in de hand, naakt tot op het hemd, "tot God en tot Maria, voor de kerk van Notre-Dame, om vergiffenis geroepen;" het was de dag voor Kerstmis. Uit aanmerking "van zijn zeer groot berouw, vergenoegde men zich met hem, voor zeven jaren, in de kerkers van St. Martin des Champs, op water en brood op te sluiten. Zich alleen in zijn kerker bevindende, hoorde hij de stemme Gods in het diepst van zijn hart; hij begon hete tranen te schreien en "aanstonds," zegt de kroniekschrijver, "begon hij weer zijn dwaasheid." Indien de een of andere monnik zijn kerker binnentrad, verkondigde de jonge geestelijke hem het Evangelie; de monniken verwonderden zich over zulk een dwaasheid; het gehele klooster was in gisting en in onrust. Toen begaf de groot-penitentarius, de leraar Merlin, zich in persoon tot de gevangene, preekte hem voor, raadde hem, bezwoer hem; alles was nutteloos.

De jonge Evangelist werd, bij besluit van het hof, "op de Grève te Parijs verbrand," en anderen ondergingen dezelfde straf. Zodanig was, in die wrede eeuw, de methode, die gebezigd werd om de leer van de Kerk ingang te doen vinden in de harten van diegenen, die haar verwierpen; men gebruikte gesels om hen te slaan en touwen om hen te wurgen.

Het was niet alleen te Parijs, dat men met gestrengheid tegen

(1) Eistoire des Protestants de Picardie, par L. Bossier, p. 2.

(2) Journal dun Bourgeois de Paris sous Francois Ier, p. 291.

de Lutheranen te werk ging; in de provincie deed men evenzo. De jonge Pierre Toussaint, provenier van Metz, die naar Bazel was uitgeweken, was, na de dood van Leclerc (1) moed gevat hebbende, in Frankrijk teruggekeerd en verkondigde er liet Evangelie. Zijn vijanden grepen hem en leverden hem over aan de abt van St. Antoine. Deze abt, die toen zeer bekend was, was een geweldig, wreed, onmeedogend mens (2). Noch de jeugd van Toussaint, noch zijn oprechtheid, noch zijn zwakke gezondheid roerden hem; hij wierp hem in een afschuwelijk kerkerhol, vol stilstaand water en vuilnis (3), waarin de vrome Evangelieprediker slechts met moeite kon staan. Met de rug tegen de muur geplaatst en met de voeten op de enige plek van het hol, die niet door het water werd bereikt, verstikt door de verpeste dampen, die rondom hem uitwasemden, herinnerde de arme jongeling zich het schitterende huis van zijn oom, de deken van Metz, en het prachtige paleis van de kardinaal van Lotharingen, waar hij met zoveel gunst werd ontvangen, toen hij nog aan de paus was gehecht.

Nu, welk een tegenstelling! De gezondheid van Toussaint nam af, zijn wangen verbleekten en zijn sidderende benen hadden moeite om hem te ondersteunen. Helaas! Waar waren ze, die dagen, waarop hij, nog kind zijnde, vrolijk op een stok te paard door de kamer galoppeerde, en waarop zijn moeder op ernstigen toon deze godspraak deed horen: "De Antichrist zal weldra komen en al degenen, die zich bekeerd hebben, verdelgen (4)."

De ongelukkige Toussaint waande het ogenblik gekomen. Zijn verbeelding ontvlamde; hij meende die vreselijke Antichrist, die zijn moeder voorspeld had, hem te zien aanvatten, om hem naar de strafplaats te slepen; hij slaakte een kreet en was op het punt van de laatste adem uit te blazen (5). Hij boezemde allen, die hem zagen, belang in; hij was zo zacht, onschuldig, zei men, als een pasgeboren kind, zodat de wrede abt niet wist, hoe een reden tot zijn dood op te geven. Hij meende, dat, wanneer hij zijn boeken en papieren had, hij daarin oorzaak zou vinden om hem te verbranden. Op zekere dag komt men de arme jonge man halen; men brengt hem buiten zijn ongezonde put, men doet hem de trap opgaan naar de kamer van St. Antoine, "Schrijf aan uw gastheer van Bazel," zei deze tot hem, "dat gij uw boeken nodig hebt om u in uw ledige uren te vermaken, en verzoek hem, ze u te zenden." Toussaint, die het doel van dit bevel begreep, aarzelde; toen deed de bisschop hem vreselijke bedreigingen; bevreesd geworden, schreef Toussaint; vervolgens werd hij in zijn stinkend riool teruggezonden.

Zo was het tijdstip, waarop de Evangelische Christenen enige verlichting hoopten te hebben, door een verdubbeling van gestrengheid

(1) Zie Geschiedenis van de Hervorming in de zestiende eeuw, DL III, VIII-XTV.

(2) Antonii abbati erudelissimo Evangelii hosti prodiderunt me." , p. 280).

(3) In careere plene aqua et sordibus." (Ibid.)

(4) Cum equitabam in arundine longa." (Foseanus Farello,

5. Pro tormento quibus me affecerunt, ut saepe desperarem de vita." (Herzog Oecolampade. P. 280.

gekenmerkt. De Hervorming, - (Margaretha vertegenwoordigde haar toen in de ogen van velen), - de bedroefde Hervorming zag rondom zich haar kinderen, enige ter dood gebracht, anderen in boeien, allen met de noodlottige slag bedreigd. Beangst en bedroefd, had de zuster van François I diegenen, die het staal scheen te moeten bereiden, met haar lichaam willen dekken; maar haar pogingen schenen vruchteloos.

Plotseling deed zich een vreugdekreet horen, die, van de Pyreneeën uitgegaan, tot Calais weerklonk. De Zon (het is aldus, men herinnert het zich, dat Margaretha haar broeder noemde) verscheen in het Zuiden, om alles in het Franse koninkrijk te doen herleven. De 21^e Maart verliet François I Spanje, ging de Bidassoa over en zette eindelijk de voet op Fransen bodem. Hij had zijn geestkracht teruggevonden; het leven was in alle deden van zijn wezen weergekeerd; het vloeiende er in over. Het scheen hem, dat hij, uit zijn gevangenis verlost, meester was van de wereld. Hij bereed een Turks paard, en terwijl hij met zijn hoed en vederbos in de lucht wuifde, riep hij, in galop op de weg van St. Jean de Luz voorttrekkende, uit: "Ik ben weer koning!" Van daar begaf hij zich naar Bayonne, waar het Hof en een groot aantal van zijn onderdanen, wie het niet was geoorloofd geweest de grenzen nader bij te komen, hem opwachtten.

Nergens was de vreugde zo groot als bij Margaretha en bij de vrienden van het Evangelie. Enige van deze besloten de koning tegemoet te gaan en hem in de naam van de ballingen en gevangenen een verzoekschrift aan te bieden, overtuigd als zij waren, dat hij zich aan liet hoofd zou stellen van de partij, die de verfoeide Karel V

vervolgde.

Die zeer vrome Galliërs, zoals Zwingli ze noemt, bezwoeren de monarch; Margaretha slaakte een kreet ten gunste van de ellendigen; maar Frans, hoewel vol gevoelens van achting voor zijn zuster, toonde een zekere verbittering tegen Luther en de Lutheranen. Zijn werelds karakter, zijn zinnelijk temperament deden hem de Evangelischen haten en de staatkunde gebod hem een grote bedachtzaamheid.

Margaretha had voortdurend in haar hart de hoop gekoesterd, de graaf van Hohenlohe te Parijs te zien komen om te arbeiden voor de verspreiding van het Evangelie in Frankrijk. Tegelijk een man van de wereld en een man Gods, een Evangelisch Christen en toch dignitaris van de Kerk, Duitsland volkomen kennende en echter aan het hof van Frankrijk geacht als daaraan te behoren, scheen Sigismund aan de hertogin van Alençon het geschiktste werktuig om onder de Fransen deze gehele verandering tot stand te brengen, welke de behoeften van de eeuw en het Woord van God gelijkelijk vereisten. Op zekere dag dan vatte zij moed en stelde haar verzoek haar broeder voor; François I ontving deze mededeling slecht. Hij kende Hohenlohe wel en vond zijn Evangelische beginselen overdreven; bovendien als er in Frankrijk enigerlei verandering moest plaats hebben, wilde de koning de enige zijn, om die tot stand te brengen. Niettemin openbaarde hij zich niet geheel voor zijn zuster; hij deed haar slechts verstaan, dat het ogenblik nog niet gekomen was. Indien de graaf te Parijs komt, indien hij al de vrienden van het Evangelie rondom zich verenigt, indien hij liet aan het lid, in de kerken, in de open lucht wellicht predikt, wat zal dan de keizer; - wat de paus zeggen? - "Nog niet!" zei de koning.

Op wrede wijze teleurgesteld, kon de hertogin van Alençon er nauwelijks toe besluiten, deze droevige tijdingen de graaf mee te delen. Toch moest het daartoe komen. "De begeerte, die ik heb, om u te zien is nog toegenomen door hetgeen ik van uw deugd en van de bestendigheid van de Goddelijke genade in u verneem. Maar mijn waarde neef, al uw vrienden hebben beraadslaagd, dat het, om enige reden, nog geen tijd voor u is om tot ons te komen, Zodra wij daaraan iets zullen gedaan hebben met Gods hulp, zal ik mij de moeite geven het u mee, te delen."

Hohenlohe was diep bedroefd over dit uitstel; Margaretha zocht hem dan ook te troosten. "Weldra," zei zij, "zal de Almachtige ons de genade bewijzen van te voleinden, wat Hij ons de genade heeft bewezen van te beginnen. Dan zult gij getroost worden in deze vergadering, waarin gij tegenwoordig zijt, hoewel afwezig met het lichaam ... - Dat de vrede des Heren, die alle zinnelijke genoegens te boven gaat en welke de wereld niet kent, zo overvloedig aan uw hart gegeven worde, dat geen tegenspoed het kan bedroeven (1)."

Terzelfder tijd verdubbelde zij haar smekingen bij haar broeder; zij bezwoer de koning een nieuw tijdperk in te wijden; zij stelde zelfs op nieuw de betamelijkheid om de graaf tot zich te roepen op de voorgrond. ik bekommer mij niet om die man," antwoordde François I levendig. Hij bekommerde zich evenwel om hem, wanneer hij hem nodig had. Wij hebben een brief van de koning "aan zijn zeer waarden en geliefden neef van Hohenlohe," waarin hij hem zegt, dat hij, een machtig leger op de been willende brengen en "zijn trouw, dapperheid, nauw verwantschap, liefde eii warme genegenheid" kennende, hem met grote toegenegenheid verzoekt drie duizend voetknechten te werven (2).

Maar wanneer er sprake was van het Evangelie, was het iets anders. Om zich van de aanzoeken van zijn zuster te ontslaan, antwoordde François haar eens: Wilt gij dan, dat mijn kinderen in Spanje blijven?" Hij had ze de keizer als gijzelaars gegeven. Margaretha zweeg; wanneer er van haar neven sprake was, had zij geen woord meer te zeggen. Zij schreef aan de graaf: "Mijn vriend, ik kan u al het verdriet, dat ik heb, niet

verhalen; de koning zou u ongraag zien. De reden daarvan is de bevrijding van zijn kinderen, die hij evenzeer acht als zijn eigene." Zij voegde er bij: "Ik heb goeden moed voor u, meer om reden van de broederlijke genegenheid, dan om de banden van een vergankelijk vlees en bloed. Want de andere geboorte en de tweede kindwording, ziedaar de wezenlijke en volmaakte vereniging." De graaf van Hohenlohe de leerling van Luther, kwam dus niet in Frankrijk.

(1) Lettres de la reine de Navarre, 1, p. 212.

(2) Ibid, I p. 406, (21 maart 1528).

Deze weigering van François I was niet de enige droefheid, die hij zijn zuster veroorzaakte. De liefde van de koning van Navarre was voortdurend toegenomen en zij begon hem wederliefde te schenken. Maar François verzette er zich tegen, dat zij de geneigdheid van haar hart volgde. In al haar begeerten tegenwerkt, een bitteren kolk drinkende, somtijds in opstand komende tegen zijn despotische wil, waaronder zij moest buigen, in haar ziel de wonden van de zonde gevoelende, trok Margaretha zich in haar kabinet terug en legde voor Christus haar smarten bloot.

"O Gij, mijn Koning, mijn Voorspraak, mijn Priester, van wie mijn leven en mijn wezen afhankelijk is, o Gij, Heer, die er het eerst van hebt gedronken, die weet wat het is (indien ooit een mens het heeft geweten) dat vergif. die harde doornen, die struiken en al hun wonden; o, mijn Heiland! o, mijn Vriend! mijn Koning! Bepleit mijn zaak, spreek, kom, red mij! (1".

De godsdienstige gedichten van Margaretha, waarin het niet aan bevalligheid, aan natuurlijkheid, aan gevoel ontbreekt, behoren (het moet niet vergeten worden), tot de oude voortbrengselen van de Franse poëzie; en wat er ons vooral toe brengt ze aan te halen, is, dat zij de uitdrukking zijn van de christelijke gevoelens dezer vorstin. Het is, naar het ons toeschijnt, de tijd, waarin het christendom van Margaretha het zuiverste was. Te voren, in het tijdperk van haar verbintenissen met Brignonnet, was haar geloof omhuld door de dampen van het mysticisme; later, toen de verschrikkelijke wil van François I deze tedere en vreesachtige ziel beangstigde, scheen een sluier van katholicisme de zuiverheid van haar geloof te bedekken. Maar van 1526 tot 1532 was Margaretha van Valois zichzelf. De getuigenissen van de godsvrucht van de Evangelische Christenen van dat tijdstip zijn te gering in getal, dan dat wij ons zouden hebben kunnen veroorloven diegene weg te laten, die wij in de geschriften van de zuster des konings vinden.

De hertogin van Alençon zocht in de poëzie enige afleiding; en het is toen, naar ik denk, dat zij het gedicht "de gevangene" vervaardigde. Zij herinnerde zich graag de tijd, toen de koning van Navarre met François I gevangen was geweest; zij geraakte in vervoering op het ogenblik, dat op de slag bij Pavia volgde; zij meende de jeugdigen Hendrik van Albret zijn vertrouwen op God te horen uitdrukken, en van de hogen toren van Pizzighetone uitroepen: "Te vergeefs gieren de winden over de oceaan; zij verbrijzelen alles, maar zij kunnen geen enkel blad van de bossen doen bewegen, alvorens zij Uw stem horen!"

De gevangene bezong op klagende toon de bittere smarten van de gevangenis; vervolgens gaf hij aan Christus die smarten te kennen, welke het gevoel van zijn euveldaden hem veroorzaakte.

(1) Marguerites de la Marguerite, 1, p. 144.

Niet een hel, maar duizend miljoenen, heb ik voor mijn weerspanning verdiend.

"Maar in U werd mijn veroordeling door de wind medegevoerd (1) en mijn zonde werd in U gezeseld."

De edelaardige gevangene bepaalt zich er niet toe, voor zich het heil Gods te zoeken; hij wenst vurig, dat het Evangelie worde gebracht aan dat Italië, waarin hij zich als gevangene bevindt eerste verlangens naar hervorming voor de Italianen.

"Weet gij waarom God u uit Frankrijk voerde, waar gij in rust, zonder lijden leefde? Het was opdat gij, door veel arbeid, te voet over die bergen, door de vlakten en valleien trekkende, aan zijn uitverkorenen de schat zou brengen, die gij in uw broos vat bewaarde (2)."

Plotseling herinnert de gevangene zich zijn vriend; hij gelooft aan zijn teder mededogen, hij roept tot hem: "En gij, Frans! Helft van mijn hart! Volkomen vriend! Toonbeeld van vriendschap! Mijn Jonathan! Mijn getrouwe Achates! Mijn ware Pollux! Mijn getrouwe Orestes! Mij zo door onheil ter neergeslagen, aldus behandeld ziende, mijn broeder! wat zegt gij daarvan (3)?"

Maar tevergeefs noemde Hendrik van Albret, François I zijn Jonathan; Jonathan wilde hem zijn zuster niet geven. De koning had andere gedachten. Gedurende de gevangenschap des konings, had de keizer aan de regentes de hand van Margaretha gevraagd (4). Maar Frans, wie men, ondanks hemzelf, de zuster van Karel V zou doen huwen, vond dat zulks reeds genoeg verbintenis met het huis van Oostenrijk was, en menende dat Hendrik VIII hem zou kunnen helpen om zich op Karel te wreken, vatte hij toen genegenheid voor hem op. "Indien al mijn lichaam gevangene des keizers is," zei hij. Mijn hart en alles wat het heeft is het van de koning van Engeland (5)!"

Hij won de kardinaal Wolsey en deze zei tot zijn meester, dat er in geheel Europa geen vrouw was, waardiger dan Margaretha van Frankrijk, om de kroon van Engeland te dragen (6). Maar de christelijke ziel van de hertogin van Alençon verzette zich tegen het denkbeeld, om de plaats in te nemen van Katharina van Arragon, wier deugden zij eerde (7); en Hendrik VIII zelf sloeg weldra andere wegen in. Men moest het voornemen, om Margaretha nevens Tudor op de troon van Engeland te plaatsen, opgeven. Een groot

(1) Ventillé. (Marguerites de la Marguerite, Complainte du Prisonnier, p. 448).

(2) Ibid., p. 456.

(3) Ibid., p. 460.

(4) Handschriften Bethune, no. 8496, fo. 13.

(5) Lettres de la reine de Navarre, I, p. 31.

(6). Histoire du Divorce de Henri V111, I, p. 47. - Polydorus Virgil., p. 686.

(7) Gesch. der Hervorming in de zestiende eeuw, DI. V, boek XIX, hoofdst. V.

geluk voor deze vorstin, maar wellicht een ongeluk voor het land, waarover zij zou geregeerd hebben.

Echter moest de hertogin van Alençon niet al haar verzoeken afgeslagen zien. Bij het verlaten van de gevangenschap, was, het inzicht van François I verward. Langzamerhand kreeg hij een helderder inzicht in de staat van de zaken van Europa, en deed enige schreden tot die godsdienstvrijheid, die Margaretha zo vurig van hem had gevraagd. Het schijnt zelfs, dat hij, door zijn zuster geleid, zich tot beschouwingen van een hoge vlucht verhief.

VIJFDE HOOFDSTUK.

De bevrijding der gevangenen en de terugkeer van de ballingen. (1526).

De Christenheid had er een instinctmatig gevoel van, dat zij tot op die tijd slechts een verstrooide maatschappij, een grote wanorde, een onmetelijke chaos geweest was. Zij had een innige behoefte aan die gemeenschappelijke eenheid, aan die uiterste orde, aan die overheersende gedachte, welke het pausdom haar niet had kunnen schenken, De Hervorming, een nieuw schepping verkondigende, moest deze taak vervullen. De afzondering van de volken mi weldra zou ophouden; alles zou onderling in aanraking komen; de wederkerige inwerkingen zouden van geslachte tot geslachte zich vermenigvuldigen, Het was de Hervorming, die de grote eenheid in het midden van de mensen moest voorbereiden.

De Evangelische Christenen hadden wellicht een onduidelijk, maar diep gevoel van deze nieuw wending van de menselijke zaken, en velen van hun zouden gewild hebben, dat Frankrijk niet aan Duitsland of aan Engeland het voorrecht afstond, van aan het hoofd van de nieuw tijden voor te gaan. Zij zeiden onderling, dat, daar de keizer zich op de eersten rang van de vijanden van de Hervorming stelde, de koning zich op de eersten rang van haar verdedigers plaatsen moest. De hertogin van Alençon vooral kwam gedurig bij de koning op de zaak terug en smeekte hem, in Frankrijk de mannen, die er het ware licht konden brengen, terug te roepen. François hoorde haar koel aan, antwoordde haar somtijds zelfs ruw en sneed elk antwoord kortweg af; maar de hertogin was onvermoeibaar en als de koning haar de deur sloot, "kwam zij er als tussen de reten door." –

Eindelijk gaf François I, die zijn zuster beminde, die de letteren hoogschatte, die de monniken verachtte, mout de dringende aanzoeken van Margaretha gehoor; maar vooral denk ik, aan nieuw denkbepelden en aan de eisen van zijn staatkundige plannen, De deuren van de gevangenen ontsloten zich.

Berquin was nog gevangen; treurig, maar vertroost door zijn geloof; zijn toekomst niet helder inziende, maar onwrikbaar in zijn trouw aan het Evangelie. De koning besloot hem "uit de klauwen van de samenrotting van Beda" te redden. "Ik zal niet dulden, dat men tegen de persoon van deze edelman of tegen zijn goederen aanslagen berame, deed hij, de 1sten April, aan liet, parlement zeggen; "ik wil zelf van die zaak kennis nemen." Door den koning gezonden beambten haalden de gevangen Christen uit zijn kerker en, hoewel hem van nabij doende bewaken, plaatste zij hem in een gemakkelijk vertrek. Dadelijk begon Berquin plannen te vormen tot de zegepraal van de waarheid. Clément Marot had het voorrecht van secretaris van Margaretha te zijn, duur betaald; hij was in de gevangenis en troostte zich niet zijn luchtige rijmelarijen in versmaat te brengen. Margaretha verkreeg zijn gehele bevrijding en Marot haastte zich tot zijn vrienden te ijlen, zijn vreugde te doen losbarsten en riep uit:

"De vrijheid, die mij zonder oorzaak en zonder recht door kwaadgezinden was ontzegd, is mij in, dit nieuw jaar (1) door de koning hergeven."

Michel d'Arande, die in 1524 het Evangelie met zoveel kracht te Lyon had gepredikt, was van Margaretha, wier aalmoezenier hij was, verwijderd. Zij liet hem komen; zij deelde hem haar voornemen mede, om het Evangelie in de katholieke Kerk van Frankrijk in te voeren, door haar te hernieuw zonder haar te vernietigen. "Ik heb u," zei zij tot hem, "tot bisschop van Trois-Châteaux in Dauphiné doen benoemen (2); ga en verkondig het Evangelie in uw bisdom." Michel d'Arande nam het aan; de waarheid was in Dauphiné reeds door Farel en anderen verspreid. Deelde d'Arande de inzichten van Margaretha of wel nam de eerezucht een plaats in zijn aanneming in? Het is moeilijk zulks te zeggen.

Een vierde slachtoffer van de vervolging werd weldra gered. De jeugdige provenier

van Metz, de beminnelijke Pierre Toussaint, bevond zich nog in het afschuwelijk riool, waarin de abt van St. Antoine hem had geworpen. Zijn gastheer te Bazel had hem de boeken, welke deze trouweloze priester hem gedwongen had aan te vragen, niet gezonden; zonder twijfel had deze goede Bazeler, wetende in welke handen zijn vriend zich bevond, het gevaar begrepen, waaraan zulk een zending zou blootstellen. Verscheiden Evangelische Christenen uit Frankrijk, uit Zwitserland en uit Lotharingen, de koopman Vaugris in het bijzonder, waren achtereenvolgens zijn voorspraak geweest, maar tevergeefs. Al hun pogingen nutteloos ziende, wendden zij zich eindelijk tot Margaretha, die de zaak van de jonge Evangeliebelijder met warmte bij de koning bepleitte. In Juli 1526 kwam het bevel tot invrijheidstelling aan. De beambten, met deze aangename taak belast, daalden af in de somberen kerker, die door de abt van St. Antoine was gekozen, en ontrukten het

(1) Het nieuwjaar viel in op Pasen; eerst later werd het begin van het jaar bepaald op d 1ste Januari) vastgesteld.

(2) *Suc Michaeli le Aratido Mpiscopo Sancei Pauli in Delphinatn.*" (Cornel. Agrippa: p, 835).

lam aan de klauwen van dit roofdier. Mager, broos, bleek als een verwelkte bloem, kwam Toussaint langzaam uit zijn afschuwelijk hol. Zijn verzwakte ogen konden ternauwernood het daglicht verdragen en hij wist niet, waarheen te gaan. Hij begaf zich eerst tot oude bekenden; maar ieder was bang voor een ketter, die aan het schavot was ontsnapt. De jonge provenier bezat de geestkracht niet van Berquin; hij behoorde tot die gevoelige en tedere naturen, die behoefte hebben aan een steun en hij bevond zich in de wereld, in de open lucht, bijna even alleen als in zijn onzindelijk verblijf: "Ach!" zei hij "God, onze hemelse Vader, die aan de toorn van de mensen palen stelt, welke hij niet kan overschrijden, heeft mij op een bewonderenswaardige wijze uit de handen van de tirannen verlost; maar helaas! wat te doen? de wereld is woedend en beledigt het herlevende Evangelie van Jezus Christus." Enige beschroomde, maar welwillende vrienden zeiden tot hem: "De hertogin van Alennon alleen kan u beschermen; slechts aan het hof is een schuilplaats voor u. Wend u tot die vorstin, die met zoveel edelmoedigheid al de vrienden van de letteren en van het Evangelie ontvangt, en trek partij van uw oponthoud om van nabij de wind te onderzoeken, die in die verheven oorden waait." Toussaint deed wat men hem zeide; ondanks zijn natuurlijke beschroomdheid, begaf hij zich op weg en kwam aan het hof, waar wij hem zullen terugvinden, aan.

Nog belangrijker bevrijdingen bereidden zich voor. Straatsburg zou weldra in vreugde verkeren, Er was geen stad buiten Frankrijk, waarin de terugkeer des konings met meer geestdrift was begroet. Verscheiden Evangelische Fransen hadden er een schuilplaats voor de wreedheden van Duprat gezocht en zij reikhaldden naar het ogenblik, dat hen aan het vaderland zou hergeven. De beroemde Cornelius Agrippa bevond zich onder het getal van de uitgewekenen. Zijn goede naam is niet onbevlekt; een boek over de Onzekerheid van de wetenschappen strekt hem weinig tot eer; maar het schijnt, dat hij zich op dat tijdstip met het Evangelie bezig hield. Een brief van de uitmuntende Papillon ontvangen hebbende, die hem meldde hoezeer de koning van de nieuw verlichting gunstig scheen, riep Cornelius Agrippa, die, toen door vrome mannen omringd, de toon aannam en zijn stem met de hunne in overeenstemming bracht: "De gehele Kerk van de heiligen, vernemende welke de zegepralen zijn van Gods Woord, hetzij aan het hof, hetzij in bijna geheel Frankrijk, verheugt zich daarover met een grote vreugde.

Ik loof de Heer om de roem, waarmee het Woord in uw midden wordt gekroond. Moge het slechts God behagen, dat aan ons, ook aan ons, veroorloofd werd in Frankrijk terug te komen."

Een ander land hield insgelijks deze geleerde bezig: "Schrijf mij, wat men te Genève doet. Zeg mij, of men er het Woord bemint en of men er zich met de letteren bezig houdt."

Er bevonden zich te Straatsburg mannen, die moer Evangelisch dan Cornelius Agrippa waren. Gedurende de molmden winter had de gastvrije woning van Capito dikwijls die Christenen zien vergaderen, welke in Frankrijk de standaard, van het Evangelie het hoogst hadden opgestoken. Men zag er de ouden Lefèvre, de eersten vertaler des Bijbels, die slechts door de vlagt aan de brandstapel was ontsnapt; de vrome Rousse, Vedaste, Simon; Farel zelfs was van Montbéliard daarheen gekomen. Deze vrienden van de Hervorming verborgen zich onder valse namen; Lefèvre noemde zich Antoine Peregrin; Roussel gaf zich de naam van Tolnin; maar zij waren bij iedereen bekend en zelfs de kinderen noemden hen in de straten. Zij zagen dikwijls Bucer, Zell, de graaf van Hohenlohe en stichtten elkaar onderling. Margaretha poogde hen in Frankrijk te doen terugkomen. Het hof bevond zich toen in het Zuiden; de koning hield zich op te Cognac, waar hij geboren was en dikwijls zijn verblijf had; de hertoginnen, (haar moeder en haar zuster), te Angoulème. Op zekere dag, dat zij bijeen waren, smeekte Margaretha haar broeder de wrede ballingschap van haar vrienden te doen ophouden; François stond alles toe.

Welk een vreugde! de oude Lefèvre, de vurige Roussel worden teruggeroepen met ere, zegt Erasmus. De Straatsburgers omhelsden ze met tranen, maar de grijsaard voelde zich gelukkig te gaan sterven in het land, waar hij geboren was. Dadelijk begaf hij zich met Roussel naar Frankrijk op weg; anderen volgden hen; men geloofde aan nieuw tijden. De Evangelischen herinnerden elkaar in hun vergaderingen deze woorden: Zij zullen wederkeren en zij zullen terugkomen met gejuich; de droefenis en de zuchten zijn verdwenen. De blijdschap en de vrolijkheid zijn op hun hoofd. Lefèvre en Roussel snelden tot hun beschermvrouw. Margaretha ontving hen met goedheid, in het kasteel van Angoulème, waar zij geboren was, op die bevalligen heuvel, Welke zij beminde, bij die Charente, welke zachtens heenvliet (zoals zij zegt). Lefèvre en Roussel hielden kostelijke gesprekken met haar. Zij verhaalden graag van hun leefwijze te Straatsburg, van het nieuw licht, dat zij er gevonden, de broederlijke gemeenschap, die zij genoten hadden, "Wij waren daar," zeiden zij, "met Guillaume Farel, Michel d'Arande, François Lambert, Jean Vedaste, de ridder d'Esch en vele andere Evangelischen verstrooide leden van een verscheurd lichaam, maar één in Jezus Christus. Wij verwijderden zorgvuldig alles, wat de eendracht onder de broeders kon storen; verre van zonder reuk te zijn, gelijk die van de wereld, was de vrede, die wij smaakten, geheel bewierookt door de liefelijken geur van de dienst van God."

Deze vereniging te Straatsburg had vruchten gedragen. De krachtige Farel, de geleerde Lefèvre, de geestige Roussel, met zulke tegengestelde naturen begaafd, hadden op elkaar gewerkt. Farel was zachter, Roussel krachtiger geworden; de aanraking met het ijzer Trad aan dit van nature enigszins week metaal een ongewone sterkte gegeven. De prediking, die zij hoorden, menigvuldige gesprekken, de beproeving van de verbanning en de vertroosting van de Geest Gods hadden deze zielen, door de vervolging enigermate ontmoedigd, weer gehard. Roussel had van zijn ledigen tijd gebruik gemaakt om het Hebreeuwsch te bestuderen, en het Woord Gods had in zijn ogen een hoge belangrijkheid verkregen. Getroffen door de deugden, waarvan de eerste Christenen het voorbeeld gegeven hadden, begreep hij, dat men in de ingewanden van de oorspronkelijke Kerk, in de door God ingegeven Schriften het

geheim van hun leven moest zoeken. "Nooit," zei hij, "zal men de zuiverheid van de godsdienst herstellen, indien men niet put uit de bronnen, welke de Heilige Geest ons heeft gegeven (1)."

Het was niet genoeg, dat de uitgewekenen waren wedergekeerd; van hun Christelijke bedrijvigheid moest voor Frankrijk partij getrokken worden. In het begin van Juni begaf Roussel zich naar Blois. Margaretha wilde van deze stad, liet geliefkoosd verblijf van de Valois en vermaard door de misdaden, die er later volvoerd werden, een wijkplaats voor de vervolgdten, een plaats tot herberging van de heiligen, een sterkte van het Evangelie maken. De 29sten Juni ging Lofèvre zelf daarheen (2). De koning belastte hem met de opvoeding van zijn derde zoon en met de zorg voor de bibliotheek van het kasteel. De geneesheer van de hertogin van Angoulême, Chapelain, een ander geneesheer, Cop, van wie later zal sprake zijn, waren ook in die stad en allen, vervuld met dankbaarheid jegens François I, hielden zich bezig met de middelen om iets van het Christendom aan de Allerchristelijkste koning (3) te brengen; hetgeen inderdaad zeer noodzakelijk was.

Zó was alles in beweging. Het scheen dat de letteren en het Evangelie met de koning van Frankrijk uit de ballingschap waren wedergekeerd. Macrin, wiens naam Zwingli met die van Berquin verbond, werd in vrijheid gesteld (4). Cornelius Agrippa keerde naar Lyon terug. Uit een oud geslacht van Keulen gesproten, had hij zeven jaren in de keizerlijke legers gediend; vervolgens, een groot geleerde zijnde, (niet een groot tovenaer, zoals men beweerde), was hij doctor in de godgeleerdheid, in de rechten en in de medicijnen geworden. Hij gaf over het huwelijk en tegen de ongehuwden staat een boek uit, dat veel opschudding verwekte. Cornelius verwonderde zich zeer daarover en niet zonder reden. "Hoe nu!" zei hij, "de novellen van Boccacio, de kluchten van Roggia, de echtbrekingen van Euryales en van Lucretia, de minnarijen van Tristan en van Lancelot worden, zelfs door jonge meisjes met gmachte gelezen (5); en men schreeuwt tegen mijn boek over het huwelijk!"

Dit verklaart ons een trek uit de geschiedenis; die jonge lezeressen van Boccacio moesten het berucht "bataillon" van Katharina de Medicis vormen, door middel waarvan deze onzedelijke vrouw zoveel overwinningen op de heren van het hof behaalde.

(1) "Nisi assint qui fontes porrigant, quos reliquit nobis Spiritus sanctus." (Mac. Bibl. De Genève. Schmidt, Roussel, p. 188).

(2) „Faber Stapulansis hodie bic discedens, Blesios petiit." (Cornel. Agripp Ep., p. 848.

(3), Oned transferas non nihil de christianismo ad christianissinnun &gem. (Tbid., p. 859).

(4) Berquinus et Macrinus liberabuntur." (Zwingl. Ep., VIII, D.

(5) Leguntor avide etim a puellis, novellae Boccatii. (Cornel. Agripp. p. 82D.

Al deze bevrijdingen vernemende, geloofde men stellig, dat François I, Karel V aan het hoofd van de Roomse partij ziende, zich aan het hoofd van de Evangelische partij zou stellen en dat de beide kampvechters in besloten kamp het grote geschil van de eeuw zouden beslechten. "De koning," zo schreef de uitmuntende Capito aan de krachtige Zwingli, de koning is gunstig gezind omtrent het Woord Gods (1)."

Margaretha zag reeds de Heilige Geest in Frankrijk de éne, heilige, algemene Kerk doen herleven. Zij besloot die gelukkige tijden te verhaasten en Angoulême en Blois in de maand Juli verlatende, kwam zij te Parijs aan.

Toussaint zocht haar op. Onder een aangenomen naam in de hoofdstad gekomen, had deze jonge Evangelieprediker zich aanvankelijk verborgen gehouden. De aankomst van de zuster van François I vernemende, deed hij haar verlof vragen haar in het geheim te zien, en de prinses ontving hem, volgens haar gewoonte, met een grote goedheid. Welk een tegenstelling voor die armen, nauwelijks aan de wrede klauwen van de abt van St. Antoine ontsnapten jongen man, zich in het paleis van St. Germain te zien verplaatst, waar de persoon van Margaretha, haar hoffelijkheid, haar geest, haar levende godsvrucht, haar onvermoeibare ijver, haar liefde tot de letteren, haar deftigheid al degenen, die haar naderden, bekoorden. Toussaint kon niet nalaten, gelijk de dichter, in haar te bewonderen

*Een zachtheid, daar haar schoon gelaat van spreekt,
Waarvoor de schoonheid van de schoonste maagd verbleekt;
Een vluggen geest, een kennis; - het is een wonder!
En bovenal, een gratie zo bijzonder,
t Zij zwijgend, of als zij vertrouwen kweekt (2).*

Toch was er iets, dat Toussaint nog meer bekoorde; het was de ware godsvrucht, die hij in Margaretha vond. Zij behandelde hem met de welwillendheid ener christelijke vrouw; ook voelde hij zich weldra op zijn gemak. "De zeer doorluchtige hertogin van Aleneon," schreef hij, "heeft mij met zoveel goedheid ontvangen alsof ik een vorst of de man was, die haar het dierbaarst is (3).

"Ik hoop," voegde hij er bij, "dat het Evangelie van Christus weldra in Frankrijk zal heersen (4)."

De hertogin van haar zijde, getroffen door het geloof van de jeugdigen Evangelieprediker, nodigde hem uit, haar "de volgende dag, op een bepaald uur," weer te komen bezoeken. Hij kwam terug en nog eens terug, hij had met Margaretha lange en menigvuldige gesprekken over de middelen om overal het Evangelie te verspreiden (5). "Het is noodzakelijk," zei hij, "dat God, door het licht van zijn Woord de wereld verlichte en dat Hij, door de adem van Zijn Geest de harten geheel veranderer. Het Evangelie alleen, Mevrouw! zal al, wat verward is, in een goed geregelden toestand herstellen." - "Dat is het enige op de wereld, wat ik begeer,"

(1) Rx Verbo favet." (Capito Zwinglio).

(2) Epître de Marot a la duchesse d'Alençon (1526).

(3) Prineipeni aliquem vel hominem sibi carissimum." (Tossanus Oecolampadio. Herzog, t. I I p. 286).

(4) Brevi regnatum Christi Evangelium per Galliam."

(5.) Multum (Ibid.)

antwoordde Margaretha. Zij geloofde aan de zegepraal van de waarheid; liet scheen haar toe, dat de mannen des lichts niet konden overwonnen worden door de mannen van de duisternis. Het nieuw leven zou zich weldra verheffen gelijk de zee en met haar onmetelijke golven de dorre heidevelden van Frankrijk bedekken, Margaretha zag lichtvlammen schemeren, zij hoorde welsprekende stemmen, zij voelde rondom zich ontroerde harten kloppen. Alles bewoog zich in die nieuw en geheimzinnige wereld, die haar verbeelding bekoorde. Het was om deze tijdkring, geheel vol van licht, geloof en vrijheid, in te wijden, dat haar broeder uit de gevangenissen van Karel V was bevrijd: "O" zei zij tot Toussaint in hun Evangelische samensprekingen, "ik ben niet de enige, die de zegepraal van het Evangelie verlangt; de koning zelf roept ze. En geloof mij, onze moeder, Louise van Savoye, zal zich niet tegen onze pogingen verzetten.

"De koning," verklaarde zij de jongman, "de koning komt te Parijs om de vorderingen van het Evangelie te verzekere, indien althans de oorlog hem niet weerhoudt." Grote illusies! Zonder twijfel had François I dienaangaande, met betrekking tot zijn staatkunde, zekere plannen in de geest; maar deze vorst was er toen vooral op bedacht zich schadeloos te stellen voor de ontberingen van de gevangenschap, door zich aan allerlei minnehandel over te geven.

De jonge provenier van Metz was geheel verrukt, gaf zich over aan de schoonste verwachtingen en begroette met vreugde het nieuw uitpansel, waaraan Margaretha, als een van de meest lichtende sterren, schitterde. Hij schreef aan Oecolampadius: "Deze doorluchtige vorstin is zozeer van God onderricht en zo gemeenzaam met de heilige Schriften, dat niemand haar ooit van Jezus Christus zal kunnen scheiden." Men kan zich afvragen of deze voorzeggingen vervuld zijn. Beangstigd door de bedreigingen van haar broeder, had Margaretha later ongetwijfeld een treurige toegeeflijkheid, en een brief van Calvijn getuigt het; maar toch was zij een boom, geplant in de nabijheid van de waterbeken. Het onweder voerde er enige takken van mede; niettemin waren de wortelen diep en de boom bleef altijd bestaan.

Dikwijls vond Toussaint de zalen van het kasteel van St. Germain vol van de aanzienlijkste persoons van het koninkrijk, zeer begerig om de zuster van François I hun hulde te bieden. Nevens de afgezanten en edelen, wier klederen een grote weelde ten toon spreidden, en de krijgslieden met hun schitterende wapenen, bevonden zich kardinalen, met purper en hermelijn bedekt, bisschoppen, met hun satijnen tabbaarden, geestelijken van elke rang, met lange klederen en met geschoren hoofd. Zeer begerig tot de hoogste posten van de Kerk te geraken, naderden deze geestelijken de doorluchtige vorstin, spraken haar van het Evangelie van Christus, van de onuitdoofbare liefde, en Toussaint, hoorde deze zonderlinge hofgesprekken met verbazing aan.

Zijn gewezen beschermheer, de kardinaal van Lotharingon, aartsbisschop van Rhohns en van Lyon, die men niet moet verwisselen met zijn eerloze neef, een van de beulen van de St. Bartholomeus-nacht, ontving de jonge provenier op de vriendelijkste wijze, niet ophoudende hem te herhalen, dat hij het Evangelie uitermate genegen was. Margaretha, die zich gemakkelijk liet overtuigen, nam de godsdienstige praat van die vleiers aan voor een godsvrucht van goed allooi en boezemde de jeugdig Christen een blind vertrouwen in.

Evenwel vroeg deze zich somtijds af, of al die schone woorden geen hof-wijwater waren. Eens hoorde hij de bisschop van Meaux, Brignonnet, op wie de meest lichtgelovige nog enige verwachtingen bouwden, de Roomse Kerk zeer hoog en het Woord Gods zeer laag plaatsen: "Huichelachtige priester!" zei Toussaint ter zijde, "gij zijt meer begerig de mensen, dan Gode te behagen!" Wanneer die pratzuchtige geestelijken, in een zaal, verwijderd van die waarin zich de vorstin bevond, of op het terras van St. Germain, spotzieke of godloochenende edellieden ontmoetten, legden zij onbevreesd de sluier af en maakten het Evangelisch geloof, dat zij voor de zuster van François I hadden uitgebazuind, belachelijk. Wanneer zij vervolgens de geestelijke goederen, die zij beloerden, verkregen hadden, veranderden zij van partij; zij bevonden zich op de eerste lijn tegen de Lutheranen; en als zij enige Evangelisch-gezinde bemerkten, keerden zij hun de rug toe. Toen riep de arme Toussaint uit: "Helaas! zij spreken goed over Jezus Christus met hen, die er goed over spreken; maar met ben, die lasteren, lasteren zij."

Lefèvre en Roussel toen van Blois naar Parijs gekomen zijnde, (het was tegen het einde van Juli 1526), snelde de jeugdige en vurige Toussaint, die vol eerbied voor hen

was, tot hen om hun zijn leed te verhalen en verzocht hun deze huichelaars te ontsluiëren en op luiden toon het zuiver Evangelie te midden van dit goddeloze hof te verkondigen. "Geduld," zeiden de beide geleerden, die van nature enigszins tot dralen geneigd en door de hoflucht wellicht reeds verzwakt waren, "geduld, laat ons niets bederven, het uur is nog niet gekomen."

Toen barstte Toussaint, oprecht, edelmoedig en vol genegenheid als hij was, in tranen los. "Ik kan," zei hij, "mijn tranen niet weerhouden. Nu dan, ja, zijt verstandig op uw wijze, wacht, stelt uit, veinst zoveel gij wilt; toch zult gij ten laatste erkennen, dat het onmogelijk is het Evangelie te verkondigen zonder het kruis te verdragen. De banier van de Goddelijke barmhartigheid is nu ontplooid, de poort van het koninkrijk Gods is geopend. Het is Gods wil niet, dat wij zijn roepstem met achteloosheid ontvangen. Het is noodzakelijk zich te haasten, uit vrees, dat de gelegenheid ons niet ontsnappe en de deur gesloten worde!"

Bedroefd, neergedrukt door de toon van het hof, schreef Toussaint al zijn ontevredenheid aan de Hervormer van Bazel: "O, mijn Oecolompadius," zei hij tot hem "wanneer ik bedenk, dat de koning en de hertogin zo geneigd mogelijk zijn om het Evangelie van Christus te bevorderen en ik tevens diegenen, die geroepen zijn om het eerst aan deze uitmuntende zaak te arbeiden, onophoudelijk citstel zie bezigen, dan kan ik mijn droefheid niet bedwingen. Wat zoudt gij niet in Duitsland doen, wanneer de keizer en zijn broeder Ferdinand uw pogingen begunstigen?" Toussaint verborg Margaretha zelf zijn teleurstelling niet: "Het ontbreekt Lefèvre aan moed," zei hij; "dat God hem bevestigte en hem versterke!" De hertogin deed alles om de jongen Evangelieprediker aan haar hof terug te houden; zij zocht mannen, die, hoewel een christelijk hart hebbende en een christelijk leven leidende, toch riet met de Kerk braken; zij bood dus de gewezen provenier grote voordelen aan, maar verzocht hem tevens meer gematigd te zijn. Toussaint, die een vast, zelfs enigszins scherp karakter had, wees deze aanbiedingen met fierheid van de hand. Hij verstikte aan het hof; de lucht, die men er inademde, deed hem zeer; de walging was gevolgd op de bewondering.

"Ik veracht deze prachtige aanbiedingen," zei hij; "ik heb een afschuw van het hof, zo als niemand te voren. Vaarwel aan het hof. Het is de gevaarlijkste van de ontuchtigen." Margaretha bezwoer hem, ten minste Frankrijk niet te verlaten en zond hem tot een van haar vriendinnen, Mevrouw de Contraigues, die, vol liefderijkheid voor de vervolgde Evangeliepredikers, ze in haar kasteel van Malesherbes, in het Orleansche, ontving. Alvorens te vertrekken en een aanstaande en verschrikkelijke worstelstrijd voorziende, beval de jonge Messin de vrienden, die hij achterliet, aan, God te smeken, dat Frankrijk zich het woord waardig mocht betonen. Daarna verwijderde hij zich, de Heer vragende, dit volk de Leraar, de Apostel te zenden, die, zelf een toonbeeld van waarheid en van toewijding zijnde, het zou leiden in de nieuw wegen des levens.

ZESDE HOOFDSTUK.

Wie zal de Hervormer van Frankrijk zijn?

(1526.)

Verscheiden Evangelische Christenen dachten even als Toussaint. Zij gevoelden, dat Frankrijk een Hervormer nodig had, en zagen niemand, die, aan hun ideaal beantwoordde. Er was een man Gods4nodig, die, de grondwaarheden van het

Evangelie machtig zijnde, ze in hun levende harmonie blootlegde; die, terwijl hij het Goddelijk wezen van het Christendom roemde, het voorstelde in zijn betrekkingen met de menselijke natuur; die niet alleen geschikt was de gezonde leer vast te stellen, maar ook om door Gods genade een nieuw leven in de Kerk te verspreiden; een dienaar Gods, vol moed, vol werkzaamheid, bekwaam om te besturen en te leiden. Er was een Panlus nodig, maar waar hem te vinden? Was het Lefèvre? Hij had duidelijk de rechtvaardigheid door het geloof, zelfs vóór Luther onderwezen; wij hebben het in van de tijd gezegd (1) en sinds hebben velen het herhaald; het is een geschiedkundig feit. Maar Lefèvre was oud en zocht rust; hij was godvruchtig, maar beschroomd; meer een kamergeleerde dan de Hervormer van een volk. Zou het Roussel zijn? Met een licht voor indrukken vatbare en bewegelijke ziel begaafd, wilde hij het wel maar hij durfde het niet altijd doen. Aan het hof van de hertogin predikte hij dikwijls voor de aanzienlijkste mannen van het koninkrijk; maar hij verkondigde niet de gehele raad van God. Hij gevoelde het, hij was over zichzelf verontwaardigd, en toch verviel hij altijd in dezelfde fout.

"Helaas!" schreef hij aan Farel, er zijn vele Evangelische waarheden, die ik tot op de helft moet verminderen. Indien de Heer door zijn tegenwoordigheid, mijn ijver niet aanvuurt, zal ik zijn ver beneden datgene, wat ik zijn moet (2)." De vrome, maar zwakke Roussel was de man, die de hertogin geschikt had geoordeeld om het christelijk leven te verspreiden, maar zonder de instellingen van de Kerk aan te raken. Toch wilde hij somtijds, ontevreden over zijn toestand en begerende zonder mensenvrees het Evangelie te verkondigen, naar Italië vertrekken. daarna verviel hij weer in zijn vorige toestand (3).

De meest besliste Christenen voelden zijn ongenoegzaamheid. Die geestelijken van de hertogin van Alençon, die halverwege bleven staan, waren in hun ogen onbekwaam om Frankrijk te hervormen. Naar hun mening, was er een man nodig, begaafd met een eenvoudige ziel, met een onversaagd hart, met een krachtige taal, die, recht door gaande, een nieuw stoot aan het door Lefèvre en zijn vrienden zwak begonnen werk gaf, en deze Christenen, tot het andere uiterste overgaande, dachten aan Farel. Die Hervormer was toen het licht van Frankrijk. Hoe groot was niet de liefde, die hij voor Jezus Christus koesterde! Welk ene welsprekende prediking! Welk een stoutheid om vooruit te gaan en de hinderpalen te overkomen! Welk een volharding te midden van de gevaren! Maar noch François noch Margaretha wilden van hem gediend wezen; zij waren bang voor hem. Op het ogenblik, waarop de koning al de uitgewekenen had teruggeroepen, was zulks met Farel niet het geval geweest. Hij was toen te Straatsburg met de voet op de grenzen, altijd het bevel tot terugkeer afwachtende, maar dat bevel kwam niet. Men wilde niets weten van zijn aanvallende prediking en van zijn heldhaftige standvastigheid; men verlangde in Frankrijk een verzacht welriekend Evangelie.

(1) Geschiedenis van de Hervorming enz. Deel III, Boek XII, hoofdst. II.

(2) "Dissiondowl n nobis sunt pinrima et tot decoquenda." (Roussel á Farel, manuserit de Dennve Schmidt, lloresvel, p. 198).

(3) «Petam Venetias." (Ibid. p. 193).

Al zijn vrienden in hun vaderland ziende wederkeren en alleen in ballingschap blijvende, werd de edele Dauphinees door droefheid verteerd en riep tot God in zijn smart.

Roussel begreep de vrees van Margaretha; Farel, hij wist het, was geen man voor een hof en zou zich nooit met de hertogin kunnen verstaan. Niettemin, de waarde van

zulk een dienaar Gods kennende, zocht de edele en vrome Roussel of men niet op een andere wijze zijn grote ijver zich zou kunnen ten nutte maken en of er niet enige provincie was, die zich voor zijn krachtige werkzaamheden kon ontsluiten. "Ik zal genoeg verkrijgen om in al uw behoeften te voorzien," schreef hij hem, de 2den Augustus, van het kasteel van Amboise, "totdat de Heer u eindelijk de intocht geeft en u tot ons voert (1)."

Dit was ook de vurige begeerte van Farel; hij dacht toen niet aan Zwitserland; zijn vaderland bezat al zijn liefde; zijn blikken richtten zich nacht en dag op de poorten van Frankrijk, zo hardnekkig gesloten; hij naderde ze, hij klopte er aan. Alles gesloten blijvende, keerde hij ontmoedigd terug en riep: "O! indien de Heer mij een weg wilde openen om in Frankrijk terug te keren en te arbeiden!" Plotseling scheen de vurigste van zijn begeerten zich te zullen verwezenlijken.

Eens dat er grote receptie aan het hof was, kwamen de beide zonen van Vorst Robert van de Mark aan de zuster des konings hun hulde bieden. De Mark vormde sinds de achtste eeuw een vorstendom, dat laatstelijk een erfgoed van de D'Armagnacs en van de Bourbons was geweest (2). Het Evangelie was dáár doorgedrongen. Margaretha, die de zucht om proselieten te maken in zo hoogte mate bezat, zei tot Roussel, hem met de ogen" diegenen aanwijzende, wier bekering zij begeerde: "spreek tot die beide jonge Vorsten: grijp, om Gods wil, deze gelegenheid aan om de zaak van Jezus Christus te bevorderen." - zal haar aangrijpen," zei de kapelaan met geestdrift. Deze jonge heerschappen naderende, bracht Roussel inderdaad het gesprek op het Evangelie. De Saucy en de Giminetz, (dit waren hun namen), schenen niet verwonderd en hoorden hem aan met de blikken van de levendigste belangstelling. De Evangelieprediker trok de stoute schoenen aan en verklaarde hun vrijuit al wat hij van hen vorderde (3). "God heeft it niet om uws zelfs wil doen geboren worden," zeide, hij tot hen, "maar voor het welzijn van de leden van Jezus Christus. Het is niet genoeg dat gij Christus tot uw Heiland kiest; dezelfde genade moet ook door u aan uw onderdanen worden medegedeeld (4)." Roussel schiep behagen in het denkbeeld, het Evangelie zich in de frisse weilanden welke de Vienne, de Creuse, de Cher met hun wateren bespoelen, te zien verspreiden; te Guéret, te Bellac, in het gehele oude grondgebied van de Lemoiriers en Biturigen. Van hun zijde, hoorden de beide jonge vorsten de Hervormer oplettend

(1) *Quousque Dominus ingressum aperuerit.*" (Roussel á Parel, manuscrit de Genève. Schmidt, Roussel, p. 198.)

(2) Tegenwoordig de departementen van de Cruse en van de Haute-Vienne.

(3) *Cum hos reperirem ex animo favere, toepi libere animun explicare ureum et quid in illie desiderem.*" (Rousset aan Parel, 7 december 1526, handschrift van Genève. Schmidt, Rommel, p. 200.)

(4) *Non satis quod Christum amplectuntur,*" (Ibid.)

aan en schonken aan zijn woorden de moest volkomen bijval (1). De kapelaan van Margaretha deed een nieuw schrede; hij meende- gevonden te hebben, wat hij voor de ijverige Farel zocht; en, toen de zonen van Robert de Mark hem - zeiden, dat zij zich te zwak gevoelden voor het werk dat hun was voorgesteld, zei hij tot hen: "Ik ken slechts één man, die tot zulk een grote arbeid geschikt is; het is **Guillaume Farel**; Christus heeft hem een buitengewoon talent toevertrouwd om de rijkdommen van zijn roem te doen kennen. Roept hem."

Dit voorstel bekoorde de jonge vorsten: "O!" riepen zij uit, "wij begeren het nog meer dan gij-zelf; onze vader en wij, wij openen onze armen voor Farel. Hij zal onze zoon,

onze broeder, onze vader zijn (2). Hij vreze niets! Hij zal met ons blijven. - Ja, in ons eigen paleis. Al diegenen, die hij er vinden zal, zijn vrienden van Jezus Christus. Onze geneesheer, meester Hendrik, een waarlijk christelijk man, de zoon van wijlen graaf Frans, de heer van Chateau- Rouge en zijn kinderen, en vele anderen zullen zich allen in zijn komst verblijden. Wij zelf," voegden zij er bij, wij zullen dáár zijn om hem te ontvangen. Alleenlijk, dat hij zich haaste; dat hij kome vóór de aanstaande vasten!" – "Ik beloof het u," antwoordde Roussel. De beide vorsten verbonden zich tot het vestigen eni drukkerij bij hen, opdat Farel, door de pers, de Evangelische waarheden, niet alleen in de Mark, maar in het gehele koninkrijk, zou kunnen verspreiden. Roussel schreef dadelijk aan zijn vriend Toussaint voegde. Zijn smekingen bij die van de kapelaan. "Nooit heeft een tijding mij meer vreugde veroorzaakt," schreef hij; haast u te komen! (3).-

De jonge vorsten van de Mark waren niet de enige heren van het hof, die de invloed van de hertogin van Alençon in de wegen van het Evangelie lokte. Margaretha behoorde " niet tot diegenen, die veel geschreeuw maken," zegt een christen van haar tijd; "maar tot diegenen, wier woorden met lering gepaard gaan en met zachtmoedigheid zijn doortrokken;" zij had het oog gedurig op de wacht om zielen te ontdekken, die zij tot haar Meester kon trekken. Edelen, vrouwen en jonkvrouwen van aanzien, geleerden, lieden van de tabbaard, krijgslieden en zelfs geestelijken hoorden, hetzij uit haar mond, hetzij uit die van Roussel of van enige anderen van haar vrienden, het woord des levens. De edelen hadden een heimelijken, maar zeer ouden haat tegen de priesters, die zo dikwijls hun voorrechten hadden aangerand; en zij wensten niets liever, dan zich van hun juk te bevrijden. Margaretha vreesde dat de jonge heerschappen zich slechts ten halve mochten bekeren; dat er in hen generlei vernieuwing des harten of des levens was; en de geschiedenis van de godsdienstoorlogen heeft maar al te zeer getoond, dat deze vrees gegrond was. Wetende hoe moeilijk het is het stuk te bestaan, zo als zij liet uitdrukke, drong zij aan op de noodzakelijkheid van een wezenlijk, zedelijk christendom en zei tot die schitterende jeugd, die door

(1) Adduut, assentintur." (Roussel aan Farel, 7 December 1526, handschrift van Genève. Roussel, S. 200.)

(2) Te perinde ae filium et fratrem, imo si vis patrem hahituri." (Ibid.)

(3) Guae res sic animum ureum exhilaravit, ot nulla magis. Per inde advola, .
(Tossanus Farello, handschrift van Neufchatel).

de bekoorlijkheden van haar persoon en door de luister van haar rang werd gelokt.

Om wezenlijk een waar christen te zijn, moet men op Christus zelf gelijken, afstand doen van alle werlds goed en van allen roem die doemwaardig is; van elk genoeg, dat het vlees beweegt, van alle eer, alle goederen,. en vrienden. Ach! niet ieder, die wil, kan dit stuk bestaan!

Met een vrolijk en gewillig hart, moet men zijn goederen de armen geven; dan, de beledigingen vergeven; wél doen, wie u kwaad doen; de wraak, de toorn laten sluimeren, zijn vijand beminnen, zo men kan; dengene beminnen, die niet bemint. Ach! niet ieder, die wil, kan dit stuk bestaan!

Men moet overwinnaar des doods zijn en hem begeerlijk en schoon vinden; hem zelfs meer beminnen, dan enig aards goed; zich verheugen in droefheid en in kwellingen, waardoor het vlees lijdt; de dood beminnen als het leven. Ach! niet ieder, die wil, kan dit stuk bestaan!

Slaagde Margaretha? Een koningin, met al de glans van haar rang, is geen goed Hervormer; daartoe zijn nederige en arme mannen nodig. Er is altijd gevaar bij,

wanneer de vorsten zich Evangeliepredikers maken; enige van diegenen, die hen omringen, worden gemakkelijk huichelaars. Margaretha lokte tot het Evangelie, maar de meesten van diegenen, die door haar geroepen waren, gingen niet ver en hun Christendom bleef oppervlakkig. Er waren in de hoge rangen van de Franse maatschappij vele verlichte geesten; maar er waren weinig gewetens, aangetast door het Woord van God. Velen, en het is een menigvuldige dwaling in alle eeuwen, zagen in de leer van Jezus Christus slechts verstandelijke waarheden; noodlottige dwaling, die het gehele godsdienstige leven ener Kerk, het gehele nationale leven van een volk ontbinden kan. Geen richting is meer tegengesteld aan het Evangelisch protestantisme. Zij spruit voort, niet uit het verstandelijk maar uit het zedelijk vermogen. Als Luther, in het klooster van Erfurt, ten prooi was aan vreselijke worstelingen, is het doordien zijn ontrust geweten de vrede zocht; en men kan van de Hervorming zeggen, dat zij altijd begint met gewetens, die ontwaken. - Het geweten is het palladium van het protestantisme, meer dan het standbeeld van Vallas het pand tot het behoud van Troye was. - Indien de edelen in Frankrijk de Hervorming in gevaar brachten, is het, omdat hun geweten niet krachtig was opgewekt geworden.

Farel zou de tot dit werk geschikte man geweest zijn. Hij behoorde tot diegenen, wier eenvoudig, ernstig, levend woord de massa's meesleept. Zijn donderstem deed zijn toehoorders beven, de kracht van zijn overtuigingen schiep het geloof in hun ziel, de vurigheid van zijn gebeden verhief hen tot de hemel. "Hem horende," zoals Calvin zegt, "gevoelde men niet enige prikkelingen en stoken, maar men was gewond en tot het diepste doordrongen; en de huichelarij werd buiten die wonderbare en over verwarde schuilhoeken gebracht, die zij in de harten van de mensen heeft." Hij brak af en hij stichtte met gelijke geestkracht. Zijn leven zelfs, een apostelschap vol toewijding, gevaren en zegepralen, was even nadrukkelijk als zijn redenen. Hij was niet alleen een dienaar des Woords, hij was ook een bisschop. Hij wist de jonge mannen, die geschikt waren de Evangelische wapenen te voeren, te onderscheiden en hen in de grote krijg der eeuw te leiden. Nooit viel Farel een plaats, hoe moeilijk ook de aanval was, aan, zonder haar te veroveren. Zodanig was de man, die, toen in Frankrijk geroepen, bestemd scheen er de Hervormer van te zijn, De brieven van Roussel en van. Toussaint, welke Farel uitnodigden, werden hem te Straatsburg gebracht en kwamen er in de maand December 1526 aan.

Farel, na het vertrek van zijn vrienden alleen gebleven in deze stad, hield, gelijk wij gezegd hebben, de ogen naar Frankrijk gekeerd. Hij wachtte, hij wachtte steeds, aarzelende om zich naar Zwitserland te begeven, waarheen men hem riep; maar die poorten, van Frankrijk, waarvan hij de ogen niet kon afwenden, bleven altijd gesloten. Hij overpeinsde; hij vroeg zich af, welke plaats God voor hem had bewaard? Zijn scherpe blik had in de toekomst willen doordringen. Zou hij niet in Dauphiné wederkeren? Hij had te Gap, te Manosque bloedverwanten, die het Evangelie gunstig waren; zijn broeder Gantier griffier van het bisschoppelijke hof, zijn broeder Jean Jacques, die de Bijbel met evenveel stoutmoedigheid als hij uitlegde, de notaris Antoine Alvat, die een van zijn nichten had gehuwd, zijn schoonbroeder, de edele Honorat Riquetti, "een van de voorouders van Mirabeau," verhaalt ons de bewaarder van de archieven van de Hoge-Alpen (1). Voorzeker zijn er geen namen, die meer verbaasd moeten zijn elkaar te ontmoeten, dan die van Farel en van Mirabeau; en toch bestaan er tussen deze beide Fransen ten minste twee betrekkingen; de macht van hun welsprekendheid en de stoutheid van hun hervormingen.

Farel keerde niet naar Gap terug; indien hij er geweest was, kunnen wij veronderstellen hoe hij er zou zijn ontvangen, volgens een ontvangst, die hem later

werd gedaan en waarvan een oudheidonderzoeker de bijzonderheden in de Annales des Capucins van Gap onlangs heeft teruggevonden. Reeds op gevorderde leeftijd in zijn land het Evangelie willende prediken alvorens God hem uit deze wereld terugriep, kwam Farel er aan en nam zijn intrek bij de poorten van zijn geboortestad in een korenmolen, waar hij onder de boeren een valse en gevaarlijke godsdienstleer invoerde met een Bijbel in de Franse taal, die hij op zijn wijze uitlegde (wij geven dit verhaal in de eigen termen van de katholieke schrijver). Weldra vestigde hij zijn prediking in het midden van de stad, in een de heilige Columbus

(1) Les Guerres, etc, par M. Charronnet, archiviste de la, préfecture, Gap, 1861, p. 17. Mijnheer Charronnet heeft dit onverwachte feit, zoals hij het noemt, In de stedelijke itreldeven van Manosque, proces van Aloa, gevonden. Men weet, dat de naam van Minimal *Regueti* was.

gewijde kapel. De magistraat verbood hem de prediking en het parlement van Grenoble verlangde hem te doen verbranden, zeggen de Capucijnen. Farel antwoordde door een stellige weigering van gehoorzaamheid. Toen begeeft zich de onderschout, Benoit Olier, een zeer ijverig katholiek, door Verscheiden gerechtsdienaars en politiebeambten vergezeld, naar de kapel, waarin Farel predikte. De deur is gesloten, men klopt, niemand antwoordt; men breekt haar open, de menigte is Wr in aanzienlijken getale; niemand wendt het hoofd af, allen luisteren met gretigheid naar het woord van de Hervormer. De handhavers van de gerechtigheid rukken rept op het spreekgestoelte aan; Farel met de misdaad (de Bijbel) in de hand gevat, volgens het nadrukkelijk gezegde van de Capucijners wordt dwars door de menigte voortgesleept, en in, de gevangenis op de gevangenrol aangetekend. Maar reeds waren er aanhangers van de nieuw leerstellingen onder al de klassen, op het zolderkamertje van de handwerksman en in de winkel van de koopman, in het versterkte herenhuis en zelfs somtijds in het bisschoppelijk paleis. 's Avonds halen de hervormden, door geweld of door list, de moedigen grijsaard uit de gevangenis; zij geleiden hem naar de wallen en, niet behulp ener mand, laten zij hem op het veld neer. Medeplichtigen wachtten op hem en de prediker ontsnapte met hen. Keren wij tot het jaar 1526 terug.

Berthold Halter, de Hervormer van Bern, riep Farel naar Zwitserland. De Berners bezaten enige provinciën in het Roomse Zwitserland, waar een prediker van het Evangelie in de Franse taal noodzakelijk was. De roepstemmen van de ouden Haller herhaalden zich. Indien Frankrijk zich sluit, Zwitserland opent zich; Farel kan er niet meer aan twijfelen. God verwijderde hem van het een dezer landen en roept hem in het andere; hij zal gehoorzamen. Farel, wiens hart brak bij de gedachte dat zijn land hem verwerpt, vertrok eenvoudig te voet van Straatsburg, op zekere dag van de maand November 1526; en de Rijn afgaande, richtte hij zich naar die streken van de Alpen, waarvan hij weldra een van de grootste Hervormers zou worden.

Hij was op weg toen de bode van Roussel en van Tonsseint te Straatsburg aankwamen Het was te laat. Wetende, dat hij zich naar Bern begaf, deden zijn vrienden de brieven volgen en het, was te Aigle, waar hij zich als schoolmeester vestigde, dat Farel de oproeping van de heren van de Mark ontving. Wat zal hij doen? Hij kon terugkeren. Zal hij de oproeping van God en van de heren van Bern. verlaten om die te volgen, welke deze vorsten tot hem richtten? Een hevige worsteling greep plaats in zijn geest. Was niet Frankrijk zijn vaderland? Voorzeker, maar. het is te laat; God heeft gesproken, zei hij bij zichzelf, en hoewel door Vorsten opgeroepen, bleef Farel op de nederige bank van zijn kleine school, in de kleine stad Aigle, tussen de majestueusen Dent du Midi, en de afgeknotte gletsjers van de Diableret. Zo was de Hervormer, die vele Christenen voor Frankrijk droomden, daarvoor verloren.

Toch was het niet zonder hulpmiddelen; het bezat nog Berquin, die enige *zijn Luther* noemden; maar terwijl de ballingen en de gevangenen het uur van de bevrijding hadden horen slaan, was Berquin, hoewel met meer achting behandeld wordende, nog van zijn vrijheid beroofd. Margaretha werd niet moede de koning te smeken. Zij poogde zelfs Montmorency tot medelijden te bewegen; maar de Romeinse godgeleerden stelden alles in het werk om tegen haar invloed op te wegen. Vrienden en vijanden waren gelijkelijk van gevoelen, dat, indien Berquin vrij was, hij aan de kerkheerschappij ruw slagen zou toebrengen. Eindelijk na een worsteling van acht maanden, behaalde Margaretha de overwinning. Berquin ging, in November 1526, uit zijn gevangenis op hetzelfde ogenblik, waarop Farel Frankrijk verliet.

De hertogin van Alençon gaf haar dankbaarheid lucht. Montmorency met een nog vriendelijker naam dan gewoonlijk noemende, zei zij: "Mijn zoon! ik dank u voor het genoeg, dat gij aan mij voor de armen Farel hebt gedaan. Gij kunt zeggen, dat gij mij uit de gevangenis hebt gerukt, want ik acht, het genoeg als aan mij gedaan (1)." Monseigneur," schreef zij aan de koning, "mijn begeerte om uw bevelen te gehoorzamen was zeer groot; maar gij hebt het verdubbeld door de liefdadigheid, die het u behaagt heeft de armen Farel te betonen. Hij, voor wier hij geleden heeft, zal een welgevallen hebben aan de barmhartigheid, die gij, tot zijn eer, aan Zijn dienaar en de uw hebt bewezen; en de beschaming van hen, die God vergeten hebben, (de vijanden van de Evangelischen), zal niet geringer zijn dan de voortdurende roem, die God u geven zal (2)."

Vrij geworden, begon Berquin over zijn grote zaak, die de macht van de dwaling scheen te verpletteren, na te denken, zijn bevrijding was in zijn ogen niet een eenvoudige kwijschelding, het was een oproeping. Hij bekommerde er zich niet om, (Zo als Erasmus hem dringend aanmaande), op de oevers van de Somme een zachte rust te genieten; wat hij wilde, was, te strijden. Volgens hem was het christelijk leven een aanhoudende strijd. Geen wapenstilstand met satan! Nu was satan voor hem vooral de Sorbonne en hij twijfelde niet meer aan de overwinning, dan als de strijd geëindigd was. Berquin was algemeen bekend, bemind, geacht. Aan de vastberadenheid en ijver van Farel paarde hij een wereldkennis, die toen zeer noodzakelijk was. Margaretha hield van hem althans zo veel als van Roussel. Men meende toen algemeen onder de Christenen, dat God hem uit zijn gevangenis had verlost om hem aan het hoofd van de Hervorming in Frankrijk te plaatsen: Berquin, zelf dacht het. Ieder verheugde zich en een belangrijke omstandigheid kwam de verwachtingen van de vrienden van de Hervorming nog vergroten.

Margaretha had een andere vreugde. François I bemerkte eindelijk, dat Hendrik VIII aan een van zijn gewezen hofdames, Anna Boleyn, de voorkeur gaf boven zijn doorluchtige zuster. Van toen af

(1) Lettres de la reine de Navarre, I, p. 219.

(2) Ibid, I I. p. 77. De uitgever meent, dat deze brief tot de koning te Madrid is gericht, de dwaling schijnt mij duidelijk.

toonde hij zich niet meer tegen de wensen van de koning van Navarre, en, in November, gaf hij de toestemming tot zijn vereniging met Mevrouw van Alençon.

Den 24sten Januari 1527 vervulde een schitterende hofstoet de kapel van het kasteel van St. Germain, waarin het huwelijk van de zuster des konings zou worden gevierd, en alle monden roemden liet vernuft, de bevalligheden, de deugden van de vorstin. Margaretha van Frankrijk en Hendrik Albret werden verenigd en, gedurende acht

dagen waren er prachtige ridderspelen. François I deed aan de echtelingen de schoonste beloften. "Wees gerust," zei hij tot Hendrik, "ik zal de keizer aanmanen, u uw koninkrijk van Navarre terug te geven en als hij het weigert, zal ik u een leger geven om het te heroveren."

Maar kort daarop, een diplomatisch stuk doende opstellen, waardoor hij Karel V verzocht hem zijn beide zonen, die gijzelaars te Madrid waren, terug te geven, voegde die vorst er deze bepaling in: Hem, belooft gezegde heer koning, de koning van Navarre, hoezeer hij zijn welbeminde en enige zuster gehuwd heeft, niet bij te staan noch te begunstigen om zijn koninkrijk te heroveren."

Margaretha dacht toen aan iets anders dan koninkrijken. In dit plechtig ogenblik van haar leven, wendde zij de ogen naar de eeuwigheid en stortte haar hart uit aan de boezem ener vriendin. "O!" zei zij tot mevrouw de la Rochefoucauld, "duizend gelegenheden nemen ons uit deze wereld weg. Het zij wij nabij of verre, in oorlog of in vrede, te paard of te bed zijn. God neemt en laat, wie het hem behaagt."

De koningin van Navarre ondervond zelfs weldra enige teleurstelling en bemerkte, dat het humeur van Hendrik van Albret niet altijd hetzelfde was. De zwakheden van haar echtgenoot deden haar jaren heiligen minnaar, gelijk zij tot mevrouw de la Rochefoucauld zeide, des te meer zoeken, en de zo prachtige huwelijksfeesten, waarvan men langen tijd sprak, deden er haar betere begeren. Het is toen dat zij zeide: Heer! wanneer zal de zo gewenste dag komen, waarop ik door liefde tot u zal getrokken worden? En wanneer zal de vereniging tussen ons zodanig zijn, dat men mij de gemalin en u de gemaal zal noemen?

Heer! ik verlang zozeer naar die bruiloftsdag, dat ik met generlei goed of eer tevreden ben. Ik kan van de wereld genoeg en goed hebben. Indien ik u niet kan zien. Helaas! dan heb ik niets.

Het gebed was niet het enig goed van de nieuw koningin; de handeling, de liefdadigheid, de ijver in liet te hulp komen van anderen verschaften haar niet minder geluk. Zij verkreeg door haar huwelijk meer vrijheid om de Hervorming te beschermen. "Alle ogen zijn op u gevestigd (1," schreef haar Capito. Zij meende, dat Roussel, haar biechtvader en Michel d'Arando, haar bisschop, het Godsbestuur grotelijks zouden bevorderen en verheugde zich er over, dat de mannen van wetenschap en van zedelijkheid zich dagelijks krachtiger ten gunste van het Evangelie uitlieten (2).

De wereld was in een van die beslissende ogenblikken, waarin zij om haar scharnieren draait; en de vrienden van de letteren en van het Evangelie zeiden bij zichzelf, dat Frankrijk, altijd gedurende de middel-eeuwen de maatschappij vooruit geweest zijnde, zich nu niet achteraan zou plaatsen. Het zuiver geloof, meenden enige, zou in al de klassen doordringen, al de bronnen van het zedelijk leven hernieuwen, aan het volk te gelijk de gehoorzaamheid en de vrijheid leren. Tussen de middeleeuwse en de nieuw tijd geplaatst, zou de Vader van de letteren, François I, in alle zaken de nieuw tijden op de oude tijden doen volgen. Alles veranderde inderdaad. De gotische torens maakten plaats voor de nieuw stichtingen van de Renaissance; de vrije en klassieke studiën volgden op de scholastiek van de universiteiten en men zag aan het hof zelf, nevens edelen en priesters, nieuw personen, filologen, archeologen, dichters, schilders, leraars van het Romeinse recht. Zal de Kerk alleen voor het licht gesloten blijven, wanneer zich zulks alom verspreidt?

De Renaissance had de poorten voor nieuw tijden geopend, en de Hervorming zou het nieuw geslacht met de kracht bezielen, die nodig was om er binnen te gaan.

Maar waar was de man, die aan zijn eeuw, onder verschillende volken en vooral in de

landen van de Franse taal die krachtige en heilsamen stoot zou geven? Het was niet Lefèvre, Roussel, Farel, Berquin Wie was het dan?
Het is tijd om hem te leren kennen.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Eerste studiën en eerste worstelingen van Calvijn. (1523-1527.)

De richtingen van een tijdperk verpersoonlijken zich gewoonlijk in een man, die zij voortbrengen, maar die ze weldra beheerst en ze voert tot het doel, hetwelk haar zonder hem onmogelijk zou geweest zijn te bereiken. Tot de categorie dezer uitstekende persoonlijkheden, dezer grote mannen, die te gelijk zonen en meesters van hun eeuw waren, hebben de Hervormers behoord. Maar terwijl de helden van de wereld de krachten van hun tijdperk tot voetstuk van hun eigene grootheid maken, zijn de mannen Gods er slechts op bedacht die te doen dienen tot de grootheid van hun Meester.

De Hervorming bestond in Frankrijk; maar de Hervormer was nog onbekend. Farel zou een machtig Evangelieprediker geweest zijn, maar zijn land had hem verworpen, en bovendien een krijgsman zijnde, was hij noch de leraar, noch de gids, die voor het werk van de 16de eeuw vereist werd; een groter dan Farel stond te verschijnen en wij zullen nu zijn eerste stappen nagaan op de weg, waarop hij bestemd was later de gids van verscheiden volken te zijn.

Er was toen (1526) te Parijs, in de klassen van het college van de Mark, een professor van ongeveer vijftig, en een scholier van zeventien jaar; men zag ze dikwijls samen. In plaats van met zijn medeleerlingen te spelen, bleef de scholier gedurende de uren van uitspanning in de nabijheid van zijn meester en luisterde gretig naar zijn gesprekken. Zij waren verenigd, gelijk somtijds een uitstekende meester en een kind, dat bestemd is om een groot man te worden, verenigd zijn; hun namen waren Mathurin Oordier en Johannes Calvijn.

Mathurin was een van die zielen van de ouden tijd, die altijd het algemeen welzijn verkiezen boven hun belangen en hun roem; een schitterende loopbaan die hij gemakkelijk zou zijn doorgekomen veronachtzamende, wijdde hij dan ook zijn gehele leven aan de opvoeding van de kinderen. Vóór de aankomst van Calvijn te Parijs, hield hij de eerste klasse van liet college en gaf er onderricht met eer; maar hij was niet voldaan; dikwijls hield hij op te midden van zijn lessen, bij zijn kwekelingen slechts een oppervlakkige kennis vindende van wat zij door en door hadden moeten weten. In plaats van hem de genietingen te verschaffen, waarnaar hij begerig was, gaf het onderwijs hem slechts droefheid en afkeer. "Helaas!" zei hij, "de andere meesters vormen deze kinderen uit eerezucht en door bedreiging. De eerste gronden zijn dan ook niet vast gelegd." Hij beklagde zich bij de directeur van het college: "de scholieren, die het eerste jaar intreden," zei hij tot hem, "brengen niets mede, wat vast is; zij hebben slechts enige opwellingen om indruk te maken, zodat ik genoodzaakt ben geheel op nieuw te beginnen met hen te vormen." Bijgevolg verzocht Cordier de eerste klasse te verlaten en tot de vierde af te dalen ten einde de gronden goed te leggen.

Pas had hij zich met deze afdeling belast, toen hij eens (in 1523) in zijn school een

kleine, magere, bleken, beschroomdere, maar ernstige jongen zag binnenkomen, wiens blik vol schrandereheid was, het was de jonge Calvijn, die toen eerst veertien jaar oud was. Aanvankelijk was hij vreesachtig, schroomvallig voor de professor; maar deze, bemerkende, dat hij daar een scholier van twee geheel nieuw soort voor zich had, hechtte zich dadelijk aan hem. Hij schepte er vermaak in, dat jonge en schone vernuft te ontwikkelen; langzamerhand verdween de vrees van het kind uit Noyon; en gedurende al de tijd, die hij aan het college doorint, genoot bij het onderwijs van de meester, als een bijzondere weldaad van God." Toen dan ook beiden, door de vorvidging buiten Frankrijk geworpen hun woonplaats aan de voet der bergen van Zwitser land hadden gevestigd, herinnerde Calvijn, die een van de grootste leraren geworden was, zich graag nederig die dagen van zijn kindsheid en zijn dankbaarheid openlijk betuigende, zei hij tot Cordier: O, meester Mathurin! O, man begaafd met geleerdheid en met een grote vreze Gods! Toen mijn vader mij als een jong kind naar Parijs zond, slechts enige geringe beginselen van de Latijnse taal kennende, wilde God, dat ik u ontmoette om mijn onderwijzer te zijn, opdat ik door u mocht gewezen worden op de waren weg en op de rechte wijze van te leren; en aanvankelijk onder uw leiding die wijze van studeren begonnen hebbende, heb ik het zo ver gebracht, dat ik nu de Kerk van God in enig ding nuttig kan zijn."

Op het tijdstip, waarop Calvijn in het college kwam, volgden de meester en de kwekeling, gelijkelijk vreemd aan de Evangelische leerstellingen, godvruchtig de oefeningen van de Roomse eredienst. Ongetwijfeld vergenoegde Cordier zich niet, zijn begunstigden kwekeling het Latijn en het Grieks te leren; hij maakte hem bekend niet die meer algemene beoefening van kunsten en wetenschappen, die de Renaissance kenmerkte; hij deelde hem iets mede van de kennis van de oudheid en de oude beschaving; hij boezemde hem gemakkelijk die ijver in, die de klassieke school bezield; maar wanneer Calvijn zegt, dat hij door Cordier is gewezen op de waren weg, is het van de weg van de wetenschap en niet van die van het Evangelie, dat hij spreekt.

Enige tijd na de aankomst van de scholier, besloot de directeur van de school, ziende dat het kind knapper was dan zijn medeleerlingen, hem in de hoogste klasse te doen opklimmen. Calvijn, er van onderricht zijnde, kon zijn droefheid niet bedwingen en gaf zelfs toe aan een van die vlagen van spijt en van een slecht humeur, waarvan hij nimmer volkomen genas. Geen verheffing veroorzaakte ooit zoveel smart aan een scholier. "O, meester Mathurin!" zei hij, "die onbedachtzame man zonder oordeel, die naar zijn goetvinden, of liever volgens zijn dwaze inbeelding, over mijn studiën beschikt: veroorlooft mij niet, langer uw onderricht te genieten; ik moet dadelijk hoger klimmen. Welk een ongeluk!"

Toch was het slechts de overgang van de een klasse tot de andere en niet, gelijk men gemeend heeft, van het een college naar het andere. Hoewel een andere klasse volgende, bleef Calvijn toch onder hetzelfde dak, als Cordier. In de tussenuren snelde hij tot hem; hij hing aan zijn lippen en gedurende al de tijd, die hij aan de Mark doorbracht, maakte hij zich onophoudelijk zijn zo uitstekende smaak, zijn zo zuiver Latijnse stijl, zijn zo veelomvattende geleerdheid en zijn zo bewonderenswaardige gaven om de jeugd te vormen ten nutte.

Intussen kwam het ogenblik, waarop het scheiden noodzakelijk was. Johannes Calvijn had zijn professor medegedeeld, dat hij, volgens het voornemen zijns vaders, priester moest worden. Inderdaad hoopte deze, dat zijn zoon, dank zij de bescherming van zijn machtige vrienden, tot de waardigheden van de Kerk zou geraken. De scholier moest dus in een van de colleges komen, die bestemd waren om geleerde priesters te vormen. Er waren er twee te Parijs, dat van de Sorbonne en dat van Montaigu; dit

laatste was dat, hetwelk men koos.

Op zekere dag dan, in 1526, kwam het ogenblik, waarop de jonge man afscheid moest nemen van de uitmuntende Cordier. Zijn hart was gebroken; het zal niet meer slechts gedurende de uren van de klasse zijn, dat hij van hem zal gescheiden zijn, maar gedurende lange dagen. Niettemin, het denkbeeld van zaken te leren, die hij nog niet wist, ondersteunde hem. Hij verliet zijn meester met een hart vol dankbaarheid. "Het onderricht en de aanwijzing, die gij mij hebt gegeven," zei hij later, "zijn mij zo goed te pas gekomen, dat ik met volle recht belijd, dat ik u de bevordering, die gevolgd is, verschuldigd ben. Ik wil er getuigenis van geven aan diegenen, die na ons zullen komen, opdat, indien zij oenig nut uit mijn geschrift ten trekken, zij weten, dat het ton deel van u is, dat zulks voorkomt." God heeft dikwijls groot meesters in voorraad voor de grote mannen. De professor Cordier werd later de leerling van zijn scholier en op zijn beurt zei hij hem dank, maar voor een Goddelijk onderwijs van onberekenbare waarde.

Toen Calvijn aan het college Montaignu kwam, was hij bedroefd, niet hopen de er de vader te hervinden, die hij verloren had; maar ongeduldig, gelukkig van een uitgebreider veld van studiën zich voor hem te zien openen.

Een van de eerste persoon, die hij opmerkte, was een Spaans professor, die, onder een koel uiterlijk, een liefderijke ziel verborg, en wiens ernstige en stilzwijgende houding diepe genegenheden omsluerde. Calvijn voelde zich tot hem aangetrokken. De roep van een goed scholier was hem te Montaignu vooraf gegaan; deze leraar van het Herische Schiereiland vestigde dan ook op hem een oplettend oog. Langzaam, bedaard en nadenkend, gelijk de Spanjaarden in het algemeen zijn, bestudeerde hij zorgvuldig de jongen Calvijn, had met hem gemeenzame gesprekken en ging weldra van de grootste koelheid tot de hevigste genegenheid over. "Welk een wonderbaar genie!" riep hij uit. Voor het overige had de professor uit Spanje dat blakende Katholicisme, die beuzelachtige oefeningen" die blinden ijver medegebracht, die het onderscheidend ken merk dezer natie zijn. De scholier van Noyon kon dus van hem generlei Evangelisch licht ontvangen; de Spanjaard daarentegen, verheugd zijn leerling hardnekkig aan de bijgelovigheden van het pausdom overgegeven te zien, hoopte, dat deze jonge man een fakkel in de Kerk zou wezen.

Vol bewondering voor de dichters, de redenaars en de wijsgeren van de oudheid, bestudeerde Calvijn zo met ijver en verrijkte zich met hun schatten; wij vinden dikwijls in zijn geschriften aanhalingen van Virgilius, van Seneca en van Cicero. Weldra had hij op nieuw al zijn medeleerlingen achter zich gelaten. De professoren, die hem met verrassing aanschouwden, deden hem in de wijsbegeerte opklimmen hoewel hij de vereisten ouderdom niet bereikt had. Toen opende een nieuw sfeer, de wereld van de gedachte, zich voor zijn schoon verstand; hij doorliep haar met een onvermoeibare ijver. De logica, de redeneerkunst, de wijsbegeerte hadden voor hem oneindige bekoorlijkheden.

Calvijn verwierf zich talrijke vrienden onder zijn medeleerlingen; evenwel stond hij boven hen door de zedelijkheid van zijn karakter. Hij gedroeg zich niet als een leermeester en er was generlei gemaaktheid in hem; maar wanneer hij zich op de binnenplaatsen van het college of in de een of andere zaal bevond, waar Verscheiden kwekelingen bijeen waren, kon hij geen getuige zijn van hun twisten, hun dwaasheden, hun lichtzinnige zeden, zonder hen met trouwhartigheid daarover te berispen. "Ach!" riep de een of andere scholier van een dubbelzinnig gedrag uit, "hij weet op alles aanmerking te maken!" "Maakt u liever de raadgevingen van die jonge en rechtvaardige berisper ten nutte," antwoordden de wijze mannen. "Rooms-Katholieken, wier getuigenis onberispelijk is," zegt Theodorus Beza, "hebben mij

deze dingen vele jaren later verhaald, toen zijn naam reeds met roem bekend was." Het is niet alleen de daad," zei Calvijn later, "maar de blik en de geheime lust, die de mens schuldig naakt." "Niemand," heeft een van zijn tegenstanders gezegd, "had ooit zulk een hevige afkeer van overspel. De kuisheid was in zijn ogen de kroon van de jeugd en het middelpunt van alle deugden.

Het college van Montaigu had aan zijn hoofd hartstochtelijke aanhangers van het pausdom. Beda, zo berucht door zijn hevig uitvaren tegen de Hervorming, door zijn oproerige kuiperijen en zijn tiranniek beheer, was de voornaamste van die school. Hij ging met voldoening de jongen Calvijn na, die, als een nauwgezet betrachter van de oefeningen van de Kerk, niet één vaste, afzondering, mis of processie naliet." Waarlijk!" zei men, "in een geruime tijd hebben de Sorbonne of Montaigu zulk een Godvruchtige seminarist niet gehad. "Zolang Luther, Calvijn, Farel, in de katholieke kerk waren, behoorden zij tot haar meest gestrengte aanhang. De gestrengte oefeningen van het aan God gewijde leven waren een leerschool, die hen tot Christus voerde. "Ik was toen zo hardnekkig overgegeven aan de bijgelovigheden van het pausdom," zegt Calvijn, "dat het onmogelijk scheen, dat men mij uit die diepe modderpoel kon uittrekken."

Niet minder verbaasde hij zijn meesters door zijn vlijt bij het werk. In zijn boeken verdiept, vergat hij dikwijls de etensuren en zelfs de uren van de rust. De burgers, die in de nabuurschap woonden, toonden elkaar, wanneer zij des avonds te huis kwamen, een klein en eenzaam schijnsel, een venster, dat altijd gedurende de gansen nacht verlicht was; men sprak er lang van in die wijk. Johannes Calvijn overtrof zijn medeleerlingen in de wijsbegeerte, gelijk hij het in de letteren gedaan had. Hij begon toen met de godgeleerdheid en, wondere zaak! hij werd verrukt door Scott, Bonaventura en Thomas d'Aquin. Deze laatste vooral bekoorde hem. Indien Calvijn geen Hervormer geweest ware, zou hij Thomist geworden zijn. De scholastiek scheen hem de koningin van de wetenschappen; maar hij was er aanvankelijk slechts de hartstochtelijke liefhebber van, om er later de verschrikkelijke tegenstander van te zijn.

Zijn vader, de secretaris van het bisschoppelijk paleis te Noyon, voedde altijd de hoop van zijn zoon een dignitaris van de Kerk te maken. Te die einde streefde hij naar de gunst van de bisschop; hij sprak op nederigen toon met de kanunniken. Johannes was sinds Verscheiden jaren kapelaan van la Gésine; dit was de vader niet genoeg; toen dan ook het pastoorschap van St. Martin te Marteville open gekomen was, stond Gerard Calvijn er naar, en verkreeg tot zijn grote vreugde deze kerk voor de student van Montaigu, die toch slechts de kruinschering ontvangen had; het was in het jaar 1527. Waarschijnlijk van een vakantietijd gebruik makende, ging Calvijn zijn familie en zijn nieuw parochie bezien. Men heeft gemeend, dat hij er gepredikt had. "Ofschoon hij geen enkel bevel had ontvangen," zegt Beza, "deed hij Verscheiden predikingen voor het volk."

Beklom hij inderdaad de spreekgestoelten van zijn vaderland, op het ogenblik, waarop zijn inwendige worstelingen begonnen? Hem te horen zou voor zijn vader een grote voldoening geweest zijn, en zijn leeftijd was geen beletsel voor zijn prediken; men heeft groter predikers nog jonger zien beginnen. Maar het komt ons voor, na een nauwkeurig onderzoek van de passage, dat hij eerst later, toen het Evangelie in zijn hart volkomen had gezegepraald, in zijn kerk sprak. Wat daarvan zij, op achttienjarige leeftijd was Calvijn pastoor; hij zou weldra iets geheel anders worden.

Nieuwe lichtstralen, die weinig op de valse lichtglans van de scholastiek geleken, begonnen hem te omringen. Er was toen in de lucht een adem des Evangelies en die

levenwekkende koelte bereikte de scholier achter de muren van zijn college en zelfs de monnik in de diepte van zijn klooster; niemand was buiten haar bereik. Calvijn hoorde rondom zich spreken van de heilige Schriften, van Lefèvre van Etaples, van Luther, van Melanchten, van wat er in Duitsland voorviel. Wanneer de stralen van de zon in de Alpen verschijnen, zijn het de hoogste toppen, die ze het eerst opvangen; liet waren ook de uitstekendste geesten, die het eerst verlicht werden. Maar hetgeen door enige werd aangenomen, word door anderen verworpen; zo waren er in de colleges hevige en spitsvondige twisten en Calvijn was aanvankelijk onder het getal van de onbuigzaamste tegenstanders van de Hervorming.

Een jong mens van Noyon, weinig ouder dan hij, kwam hem dikwijls op het college bezoeken. Hij heette **Pierre Robert Olivétan** en zonder het verheven vernuft van zijn jonge bloedverwant te bezitten, was hij begaafd met een vasten geest, met een grote volharding in de vervulling van zijn plichten, met een onwrikbare getrouwheid aan zijn overtuigingen en zelf met een heilige stoutmoedigheid, wanneer het er op aankwam de dwaling te bestrijden. Hij toonde het te Genève, waar zijn stem ene van de eersten was, om zich ten gunste van het Evangelie te verheffen. Toen Calvijn bespeurde, dat deze vriend van zijn kindsheid door ketterij was aangetast, gevoelde hij daarover de levendigste smart.

"Hoe jammer! " dacht hij. Inderdaad was Olivétan niet alleen in het Latijn, maar ook in het Grieks en zelfs in het Hebreeuws zeer bedreven; hij las in de oorspronkelijke talen het Oude en het Nieuw Testament en kende de overzetting van de Zeventigen. De studie van de heilige Schriften, waarvan Picardije in Frankrijk, als het ware, de oorspronkelijke plaats geweest was, (Lefèvre, Olivétan en Calvijn waren alle drie Picardiërs), had zich zeer verspreid sinds de vertaling van Lefèvre. Het is waar, de meesten van hen, die er zich mee bezig hielden, "zagen het zo terloops eens in," zegt Calvijn, "maar anderen zochten veel verder de schat, die daarin verborgen was." Olivétan behoorde tot dat aantal en hij was het, die eens aan de Franse bevolkingen een vertaling van de Schriften moest geven, welke beroemd is in de geschiedenis des Bijbels.

De tijdrekening van het leven van Calvijn, in de tijden van zijn studiën, is minder gemakkelijk te bepalen, dan die van Luther. Wij hebben bijna de dagen kunnen aangeven, waarop voor de Hervormer van Duitsland de opmerkelijkste veranderingen van zijn geloof hebben plaats gehad. Voor de Hervormer van Genève is dit niet liet geval. Het juiste ogenblik, waarop in de ziel van Calvijn de worsteling, de nederlaag en oile overwinning plaats greep, kan niet, bepaald worden. Moet men daarom de geschiedenis van zijn geestelijken strijd weglaten? Ze te verzwijgen zou een verzuim van de eersten plicht des geschiedschrijvers zijn. Overigens zullen wij slechts geloofwaardige gezegden aanhalen en, na in de tekst het uit het François vertaalde Hollands van Calvijn gegeven te hebben, zullen wij dikwijls zijn Latijn in de noot geven.

Olivétan, die toen in al de ijver van zijn zucht om proselieten te maken was, hield zich zeer bezig met zijn zeer katholieken neef en deze (Calvijn) zou tot elke prijs zijn vriend in de schoot van de Kerk hebben willen terugvoeren. De beide jonge Picardiërs hadden samen lange en levendige gesprekken, waarin zij wederkerig zochten elkaar te bekeren.

"Er zijn vele valse godsdiensten," zei Olivétan, "er is slechts ééne ware? Calvijn gaf zulks toe. "De valse zijn die, welke de mensen hebben uitgevonden volgens welke onze eigene verdiensten ons behouden; de ware is die, welke van God komt, volgens welke de behoudenis uit genade van boven gegeven wordt. Kies de ware". Calvijn maakte een ontkennend toeken.

"De ware godsdienst," zo vervolgde Olivétan, is niet die oneindige opeenstapeling van

plechtigheden en van oefeningen, welke de Kerk aan haar aanhangers oplegt en die de zielen van Jezus Christus verwijderen. O, mijn vriend! houd op met luider stem, gelijk de pausgezinden, te roepen: "De Vaders! de Leraars! de Kerk!" Hoor, in plaats van hen, de profeten en de apostelen; onderzoek de heilige Schriften." –

"Ik wil niets te maken hebben met uw leerstellingen," antwoordde Calvijn; "haar nieuwhed kwetst mij; ik kan u niet aanhoren. Waant gij, dat ik mijn gehele leven in dwaling ben opgevoed? Neen, ik zal uw aanvallen moedig weerstaan." "Mijn hart," zei Calvijn later, "door het bijgeloof verhard, bleef ongevoelig bij al die roepstemmen." De beide neven verlieten elkaar, weinig over elkaar tevreden. Verschrikt over de nieuwigheden van zijn vriend, wierp Calvijn zich op de knieën in de kapellen en smeekte de heiligen deze verdoolde ziel tot voorspraak te zijn. Olivétan sloot zich op in zijn kamer en riep Jezus Christus aan.

Intussen kon Calvijn, die met een wezenlijk opmerkzame geest was begaafd, zich niet te midden van de grote beweging, die in de wereld plaats greep, bevinden, zonder na te denken over de waarheid, over de dwaling en over zichzelf. Dikwijls wanneer hij alleen was en wanneer de stem van de mensen had opgehouden zich te doen horen, sprak een machtiger stem tot zijn ziel; en zijn kamer werd de schouwplaats van even hevige worstelingen, als die van de cel van Erfurt. Het is dwars door dezelfde stormen, dat de beide grote Hervormers de haven zijn binnengekomen. Calvijn kwam tot het geloof langs die praktische weg, die er Farel en Augustinus, Luther en Paulus toe had gebracht.

Onrustig en verontrust ten gevolge van zijn geschillen met zijn jonge bloedverwant, sloot de student van Montaigu zich in zijn kleine kamer op en onderzocht zichzelf; hij vroeg zich af, wat hij was, waar hij heenging *"Heere, Gij weet het,"* zei hij, *"ik belijd het christelijk geloof, zoals ik het van mijn kindsheid af aan geleerd heb. En toch ontbreekt mij iets. Men heeft mij geleerd U te aanbidden als mijn enige God; maar ik ben onbekend met de ware verering, die U moet worden toegebracht. Men heeft mij geleerd, dat Uw Zoon mij door Zijn dood heeft vrijgekocht. maar nooit heb ik in mijn ziel de kracht van die verlossing ondervonden. Men heeft mij geleerd, dat er eenmaal een opstanding zijn zal, maar ik heb er een afschrik voor, als voor de noodlottigsten aller dagen. Waar zal ik het licht vinden, dat ik nodeg heb? Helaas! Uw Woord, dat, gelijk een lamp, Uw gehele volk moest verlichten, is ons ontnomen. In plaats daarvan spreekt men ons van een verborgene wetenschap en van een gering aantal ingewijden, wier godspraken wij moeten aannemen. O God! verlicht mij met Uw licht!"*

De hooggeplaatste van het college van Montaigu begonnen omtrent hun student vrees te gevoelen. De Spaanse professor, even als zijn landgenoten tot onverdraagzaamheid geneigd, zag met afschuw die jonge man, wiens vroomheid hem eerst bekoord had, ontevreden met de traditionele godsdienst en wellicht bereid haar te verlaten. Zou de beste van de kwekelingen tot ketterij vervallen? De meesters traden met Calvijn in gesprek en nog vol genegenheid voor deze jonge man zijnde, zochten zij hem in het Roomse geloof te bevestigen. "De hoogste wijsheid van de Christenen," zeiden zij tot hem, "bestaat daarin, zich blindelings aan de Kerk te onderwerpen en hun hoogste waardigheid is de rechtvaardigheid van hun werken." "Ach!" antwoordde Calvijn, die de zonde in zich gevoelde, "ik ben een ellendig zondaar.!" "Het is waar," hernam de professor; "maar er is een middel om barmhartigheid te verkrijgen: het is, te voldoen aan het recht van God. biecht uw zonden bij een priester en vraag er nederig absolutie voor. Wisch door uw goede werken de herinnering aan uw feilen uit en voor hetgeen u nog ontbreken zal, vul dat aan door offers en plechtige reinigingen er aan toe te voegen."

Deze woorden horende, zei Calvin bij zichzelf, dat degene, die naar een priester luistert, naar Christus zelf luistert. Onderworpen ging hij naar de kerk, hij trad de biechtstoel binnen, hij knielde neer op de bidstoel, beleed zijn zonden aan de dienaar Gods, vroeg hem om absolutie en nam nederig alle boetedoeningen aan, die men hem oplegde. En dadelijk poogde hij, Met al de geestkracht die hem kenmerkte, de verdiensten te verkrijgen, die zijn biechtvader van hem eiste. "O God!" zei hij, "ik wil door mijn goede werken U de gedachtenis aan mijn beledigingen ontnemen!"

Hij kweet zich van de voldoeningen, die door de priester waren voorgeschreven: hij deed zelfs meer dan de taak, die men hem had opgelegd, en hoopte, dat hij na zoveel arbeid zou behouden zijn Maar helaas! zijn vrede was niet van langen duur. Enige dagen, enige uren waren wellicht nog niet verlopen toen, aan een beweging van ongeduld of van toorn hebbende toegegeven, zijn hart op nieuw verontrust was: hij meende Gods oog in de diepte van zijn ziel te zien doordringen en zijn bevelen te zien ontdekken.

"O God!" riep hij beangst uit, "Uw blik doet mij ijzen van schrik." Hij snelde toen weer naar de biechtstoel. "God," zei de priester tot hem, "is een streng rechter" die de ongerechtigheid gestreng wreekt. Wend u dan eerst tot de heiligen."

En Calvin, die later degenen die valse voorspraken uitvinden, heiligschenders noemde, riep de heiligen aan en smeekte hen door hun tussenkomst oenen God te bevredigen, die hem onverbiddelijk scheen." Aldus enige ogenblikken van ontspanning gevonden hebbende, begaf hij zich weer aan zijn studiën; hij verdiepte zich in zijn boeken. hij verbleekte over Scott en Thomas d'Aquin; maar zelfs te midden van zijn werkzaamheden kwam een plotselinge onrust zijn ziel overheersen en, de boekdelen, die hij bestudeerde, ver van zich afschuivende, riep hij uit: "ach! mijn geweten is nog verwijderd van de ware gerustheid." Zijn hart verontrustte zich, zijn verbeelding werd opgewekt, hij zag zich omringd door afgronden en slaakte een kreet van schrik, zeggende. "Telkeu male als ik afdaal in de diepten mijner ziel; telken male, o God! als ik mijn hart tot uw troon verhef, bevangt mij een zeer grote angst. Ik zie het, generlei zuivering, generlei voldoening kunnen mijn kwaal verhelpen! Ik, voel mijn geweten doorstoken door ruw prikkels."

Calvin daalde aldus trap voor trap af tot de diepste diepten van de wanhoop; en geheel verbijzeld; gelijk aan een dood lichaam, nam hij het besluit zich niet meer met zijn zaligheid bezig te houden. Hij leefde meer met zijn medeleerlingen; hij ging zelfs zover van zich met hen te vermaken; hij bezocht de vrienden, die hij in de stad had, zocht gesprekken, die geschikt waren om hem verstrooiing te bezorgen, en vroeg, even als eertijds de Atheners, of er iets nieuws was. Zal het werk Gods, in deze ziel begonnen niet voltooid worden?

Er had dit jaar een gebeurtenis plaats, die niet kon missen Calvin te ontroeren.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Bekering van Calvin en verandering van roeping.

(1527.)

"Het koninkrijk van Jezus Christus is meer bevestigd en gesticht door het bloed van de martelaren, dan door de kracht van de wapenen," zei eens een leraar van Noyon. Hij kon zelf op dat tijdstip de waarheid van die gedachte ondervinden.

Op zekere dag van het jaar 1527, bevond zich een man van zesendertigjarige leeftijd, van goede familie, verwant met mijnheer de Lude, opgevoed in de geestelijke waardigheden, pauselijk oppergeheimschrijver en van Verscheiden beneficiën

voorzien, de Sieur Nicolas Doullon, beschuldigd van de misdaad van ketterij, voor de kerk van Notre-Dame en een overgrote menigte van burgers, priesters en gepeupel omringde hem. De beul had zich des morgens aan de gevangenis aangemeld, had de oppergeheimschrijver beroofd van de klederen van zijn ambt, hem een touw om de hals gedaan, hem een toorts van was in de hand gegeven en hem voor de kerk van de Heilige Maagd gevoerd. Deze arme man had schone dagen gezien; hij was dikwijls aan het paleis van de Louvre, van Saint-Germain, van Fontainebleau geweest, te midden van de edellieden in de nabijheid des konings, van diens moeder en zuster; hij had zelfs Clemens V als een van zijn beambten gediend. De burgers van Parijs, die door deze terechtstelling derwaarts gelokt waren en zijn droevig gelaat aanschouwden, meiden dan ook tot elkaar: "Hij verkeerde aan het hof des konings en hij heeft te Rome gewoond, in dienst van de paus."

Doullon was beschuldigd van een grote lastering tegen de roemrijke moeder onzes Heren en tegen onze Heer zelf te hebben uitgesproken; hij had ontkend, dat de hostie Jezus Christus in Persoon was. Daar de koning afwezig was, had de geestelijkheid daarvan gebruik gemaakt en men had deze veroordeling met een ongehoorde overhaasting doorgezet. "Hij was de Donderdag te voren gevat," en vier dagen later bevond hij zich, met ontbloten hoofde, naakte voeten en het touw om de hals, voor de aartsbisschoppelijke kerk van Parijs. Ieder luisterde met open oren, om de betamelijke boete te vernemen, die hij voor de Heilige Maagd zou doen. Maar men luisterde Tevergeefs; Doullon bleef ten einde toe standvastig in zijn geloof.

Bijgevolg sloeg de beul op nieuw de hand aan hem en de gewezen oppergeheimschrijver, omringd door de gerechtsdienaars en voorafgegaan en gevolgd door een menigte volks, werd naar de plaats van de Grève gevoerd. Daar werd Doullon op een brandstapel gebonden en levend verbrand."

Deze terechtstelling van een priester, die tot een hoge waardigheid in de Kerk was verheven, maakte indruk in Parijs, vooral in de scholen en onder de leerlingen van de Hervorming. "Ach!" zei later Calvijn, "de kwellingen van de heiligen, welke de hand des Heren onoverwinnelijk maakt, moeten ons stoutmoedig maken; want wij hebben aldus vooraf het onderpand onzer overwinning in de persoon onzer broederen."

Terwijl de dood de gelederen van het Evangelische leger dunde, kwamen nieuw strijders de plaats innemen van hen, die verdwenen waren. Calvijn had enige tijd in de duisternis omgedoold, wanhopende behouden te worden door de weg van de paus, en die van Jezus Christus niet kennende.

Op zekere dag, (wij weten niet op welke), zag hij het licht schemeren te midden van de duisternis en een troostende gedachte sloop plotseling zijn hart binnen, "Een nieuw leervorm verheft zich," zei hij. "Indien ik mij eens bedrogen had Indien Olivétan, indien mijn andere vrienden, indien degenen, die hun leven geven om hun geloof vol te houden, in de waarheid waren. Indien zij op die weg de vrede gevonden hadden, welke de leer van de paus mij weigert?" Hij begon acht te geven op de dingen, die men hem zeide: hij begon de staat van zijn ziel te overpeinzen. Een straal verlichtte hem en ontsluisde hem zijn zonde, Zijn hart werd verontrust; het kwam hem voor alsof al de woorden van God, die hij in de Schrift vond, hem zijn euveldeeden ontsluisden en verweten; hij stortte overvloedige tranen. "Voorzeker," zei hij, "die nieuw predikers hebben stof om mijn geweten te prikkelen. Nu, daar ik mij heb toegerust om waarlijk oplettend te zijn, begin ik, dank zij het licht, dat mij is gebracht, te bekennen in welk een modderpoel van dwaling ik mij tot nu toe heb gewenteld : door hoeveel vlekken ik mij heb misvormd. en vooral, welke de eeuwige dood is, die mij

bedreigt."

Hij beefde geweldig; hij, ging zijn kamer op en neer" gelijk Luther eertijds het klooster van Erfurt. Hij slaakte, zo verhaalt hij ons, diepe verzuchtingen en storte stromen van tranen. Het gewicht van de zonde verpletterde hem. Verschrikt door de Goddelijke heiligheid, gelijk aan een door de wind gedreven blad, aan een man, die beangst is door de hagel, door bliksemschichten en donderslagen, riep hij uit: o God! Gij houdt mij ingesloten, alsof gij op mijn hoofd de bliksem afzond."

Toen viel hij neer voor de voeten van de Oneindige, uitroepende, lieer! ik veroordeel met tranen mijn vroegere wijze van leven en ik trek mij terug in uw weg. Arm, ellendig, geef ik mij over aan de barmhartigheid die gij ons in Jezus Christus hebt bewezen, ik ga die enige haven des heils binnen. O God! reken mij die gruwelijke verzaking en verwijdering van uw woord niet toe, waarvan uw wonderbare goedheid mij heeft teruggetrokken."

Volgens de raad van Olivétan, gaf Calvijn zich over aan de studie van de Schrift en overal vond hij Jezus Christus. "O Vader" zei hij toen, "Zijn offer heeft Uw toorn doen bedaren; Zijn bloed heeft mijn bevlekkingen afgewassen; Zijn kruis heeft mijn vloek gedragen; Zijn dood heeft voor mij voldaan. Wij hadden nutteloze dwaasheden gedaan maar Gij hebt Uw woord als een fakkel voor mij gesteld, en, Gij hebt mijn hart geroerd, opdat ik een afkeer zou hebben van elke andere verdienste, dan die van Jezus."

Toch was er voor Calvijn nog een laatste strijd te leveren. Even als voor Luther was ook voor hem het vraagstuk van de Kerk de grote tegenwerping. Hij had altijd het gezag geëerbiedigd van een Kerk, die hij door de apostelen gesticht waande en die belast was met de mensen rondom Jezus Christus te verzamelen, en dikwijls ont-rustten hem deze gedachten. "Er is iets," zei hij tot de Evangelischen, "dat mij verhindert u te geloven; het is de eerbied aan de Kerk verschuldigd. De majesteit der Kerk moet niet verminderd worden. Ik kan mij niet van de Kerk scheiden."

De vrienden van Calvijn te Parijs, wellicht later Wolmar en anderen te Orleans en te Bourges, aarzelden niet hem te antwoorden: "er is een groot onderscheid tussen zich van de Kerk afscheiden en arbeiden tot verbetering van de ondeugden, waarmee zij is besmet. Hoeveel malen hebben Antichristussen in haar schoot de plaats ingenomen, die slechts aan de herders toekomt!"

Calvijn begreep eindelijk, dat de eenheid van de Kerk slechts kon en moest zijn in de waarheid. Zulks bemerkende, voerden zijn vrienden hem openlijk tegen den Paus van Rome." "Men houdt hem voor stedehouder van Christus, opvolger van de heiligen Petrus, hoofd van de Kerk. Maar deze titels zijn slechts ijdele verschrikkingen." Verre van zich door deze grote woorden te laten verblinden, moeten de gelovigen de zaak naar waarheid onderscheiden. Indien de paus zich tot zulk een hoogte en luister verheven heeft, is het omdat de wereld in onwetendheid was gedompeld en met blindheid geslagen. Het is noch door de mond Gods, noch door een wettige roeping der, Kerk, dat de paus tot vorst en hoofd van de Kerk is gesteld; het is op zijn eigen gezag en door zijn wil alleen. Hij heeft zichzelf verkoren. Opdat het Koninkrijk van Christus is het nodig dat de dwingelandij, waarmee de paus de volken onderdrukt, eindige. De vrienden van Calvijn sloopten aldus," verhaalt hij ons, door het Woord Gods, de vorstelijke waardigheid van de paus en zijn zo grote hoogheid."

Zich niet tevreden stellende met het oor te boenen aan de redenen van zijn vrienden, "peilde Calvijn de schriften tot de bodem" en vond daarin een tal van getuigenissen, de dingen bevestigende, die hem verkondigd waren. Hij werd overtuigd. "Ik zie zeer duidelijk," zei hij, dat de wezenlijke orde van de Kerk is verloren gegaan; dat de

sleutels, die de tucht moeten bewaren, vervalst zijn; dat de christelijke vrijheid is omvergestoten; dat, toen de vorstelijke waardigheid van de paus zich heeft verheven, het koninkrijk van Christus vernietigd is."

Aldus zonk het pausdom voor de geest van de toekomstige Hervormer; en Christus werd voor hem het enige Hoofd en de almachtige Koning van de Kerk.

Wat deed toen Calvijn. Dikwijls meenden de bekeerden geroepen te zijn in de Kerk te blijven, om te arbeiden aan haar reiniging: maakte hij zich van Rome los? Zijn vertrouwde vriend, Theodorus Beza, zegt: "Door een van zijn bloedverwanten, Pierre Robert Olivétan genaamd, in de ware godsdienst onderricht en met zorg de gewijde Boeken gelezen hebbende, begon Calvijn een afkeer te krijgen van de leer van de Roomse Kerk en vatte het voornemen op, zijn lidmaatschap te laten varen."

Dit getuigenis is stellig. Evenwel zegt Theodorus Beza in deze passage alleen: "hij vatte het voornemen op; de afscheiding was toen nog niet beslist en volstrekt. Het was een handeling, waarvan Calvijn het overgrote gewicht gevoelde. Niettemin besloot hij met de leer van de Rooms-katholieke Kerk te breken, als zulks voor het bezit van de waarheid vereist werd.

"Ik begeer overeenstemming en eenheid, Heer!" zei hij; maar de eenheid van de Kerk, die ik verlang, is die, welke in U haar aanvang neemt en in "eindicht ! Indien ik, om vrede te hebben met diegenen, die er zich op beroemen de eersten in de Kerk te zijn, die door de verloochening van de waarheid moest kopen dán zou ik mij liever aan alles onderwerpen, dan een zo afschuwelijk verdrag toe te geven."

De Hervormer, zijn karakter, zijn geloof, zijn besluit, zijn gehele leven bevinden zich in deze woorden. Hij zal beproeven in de Kerk te blijven; maar met de waarheid.

De bekering van Calvijn was van verre voorbereid. En echter was deze verandering in zekere zin plotseling. Toen ik de halsstarrige slaaf van de bijgelovigheden van het pausdom was," zegt hij, Hen toen het onmogelijk scheen mij uit een zo diepe poel op te trekken, bedwong God mij door een plotselinge bekering en maakte mijn hart vatbaar voor zijn Woord." Wanneer een stad is ingenomen, is het wel in een enkelen, dag en door een enkelen storm, dat de overwinnaar er binnentreedt en zijn banier op de wallen plant; en toch gedurende maanden, gedurende jaren wellicht, was hij bezig om een bres te maken in de muren. Aldus werd deze gedenkwaardige bekering voltoerd, die, terwijl zij een ziel redde, voor de Kerk en zelfs, wij durven het zeggen, voor de mensheid weldra het beginsel ener zeer grote verandering zou worden. Toen was het slechts een arm student, die zich in een college bekeerde; maar in de tegenwoordige ure is het licht, dat deze scholier op de kandelaar geplaatst heeft, tot liet einde van de aarde doorgedrongen en uitverkoren zielen, onder al de volkeren verspreid, erkennen in zijn bekering de oorsprong van de hunne.

Het was te Parijs, dat Calvijn een nieuw geboorte ontving; wij hebben er het bewijs van gezien; Men kun haar niet later plaatsen, gelijk men heeft willen doen, zonder zich te plaatsen tegenover de stelligste getuigenissen. Volgens Theodorus Beza, werd Calvijn door Olivétan in de ware godsdienst onderwezen, alvorens zich naar Orléans te begeven; wij weten bovendien, dat Calvijn, hetzij te Bourges, hetzij zelfs reeds te Orleans, het koninkrijk Gods op wonderbare wijze bevorderde. Hoe zou hij zulks hebben kunnen doen, indien hij dit koninkrijk niet gekend had? Calvijn, negentien jaren oud, begaafd met none diepzinnige en godsdienstige ziel, omringd door ijverige vrienden en bloedverwanten van het Evangelie, te Parijs bevindende te midden ener machtige godsdienstige lewe ging, werd zelf door de Geest Gods aangetast. Ongetwijfeld geschiedde toen niet alles; enige van de trekken, die wij volgens de

Hervormer zelf hebben aangetekend, kunnen, gelijk wij reeds opgemerkt hebben, betrekking hebben op zijn verblijf te Orleans of te Bourges; maar liet wezen van het werk werd voorzeker in 1527 voltooid. Zodanig is. De overtuiging, waartoe wij door een oplettende studio zijn gebracht.

In onze dagen zijn er mannen, die de bekering beschouwen, als een denkbeeldige gebeurtenis en eenvoudig zeggen, dat een mens dan van denkwijze is veranderd. Men wil wel, dat God een zedelijk wezen eenmaal kan scheppen, maar men geeft Hem de vrijheid niet het ten tweeden male te scheppen; het inwendig geheel te veranderen. De bekering is altijd een werk van God. Er zijn krachten, die in de natuur werkzaam zijn en de aarde vruchten doen voortbrengen; en men zou beweren, dat God niet kan werken in het hart van de mens om er een nieuw vrucht te scheppen! De menselijke wil is niet voldoende om de veranderingen, die zich in de mens vertonen, te verklaren; er is daar meer dan overal elders, iets geheimzinnigs en Goddelijks.

De jonge man vertoonde niet aanstonds openlijk zijn bekering; er waren slechts een of twee van zijn meerderen, die kennis droegen van zijn worstelingen en zij zochten ze voor de kwekelingen te verbergen. Zij zagen er liefst slechts een voorbijgaande aanval in van de koorts, waardoor zóvele lieden waren aangetast, en meenden, dat de zoon van de bisschoppelijke secretaris zich weer gedwee onder de staf van de Kerk zou schikken. De Spaanse professor, gekomen uit een landstreek, waar vurige hartstochten onder een vlamme hemel uitbarsten en waar de godsdienstige geestdrijverij slachtoffers eist, deed ongetwijfeld aan de nieuw overtuigingen van de student een onverbiddelijke oorlog aan. Evenwel ontbreken ons de terechtwijzingen te die opzichte. Calvijn zelf verborg zijn schat zorgvuldig; hij onttrok zich aan zijn medeleerlingen, sloot zich in enig afgezonderd vertrek op en zocht de gemeenschap met God alleen.

"Van een enigszins ruw en verlegen inborst zijnde," zegt hij, "heb ik altijd rust (requoy) en stilte bemind; ik begon dan ook toen voor mij enig verborgen verblijf te zoeken en een middel om mij, in enige afgezonderde plaats, aan de lieden te onttrekken." Deze achterhoudendheid van Calvijn heeft kunnen doen geloven, dat zijn bekering eerst later heeft plaats gehad.

Het bericht van wat er te Parijs omging kwam in de kleine stad van Picardijë, waarin Calvijn geboren was. Het zou kostelijk zijn de brieven te hebben, die hij, in die tijden van strijd, aan zijn vader schreef, en zelfs die van Olivétan; maar uien heeft noch de eersten, noch de anderen. Men verneemt te Noyon de betrekkingen van Johannes met Olivétan; de ketterse denkwijzen van de jongen pastoor van St. Martin van Motteville zijn buiten twijfel. Welk een smart voor de familie en vooral voor de bisschoppelijke geheimschrijver! Verplicht te zijn, er van af te zien om eenmaal zijn zoon algemeen stedehouder, bisschop, wellicht kardinaal te zien, was bedroevend voor die eierzuchtige vader. Niettemin nam hij een kort besluit en daar voor hem het belangrijkste was, dat Calvijn iets zou zijn, gaf hij een andere richting aan zijn ongematigde begeerten naar eer.

Hij zei bij zichzelf, dat, door hem de rechtsgeleerdheid te laten bestuderen, hij hem wellicht zijn nieuw denkbeelden zou doen opgeven; en dat in ieder geval de studie van het recht een even zekere en zelfs zekerder weg was, om tot rijkdom en een hoge positie te geraken. Is niet Duprat, zo dacht hij, die aanvankelijk een eenvoudig rechtsgeleerde en daarna president van het parlement was, thans kanselier van Frankrijk en na de koning de eerste persoon in het koninkrijk P. Gerard, wiens geest, voor hem en voor anderen, vruchtbaar was in middelen om te slagen, ging voort met luchtkastelen te bouwen ter ere van zijn zoon alleenlijk veranderde hij van terrein en, in plaats van ze in het domein van de Kerk te plaatsen, plaatste hij ze in dat van de

Staat.

Aldus, terwijl de zoon een nieuw geloof en een nieuw leven ontving, had de vader een nieuw denkwijze. Theodorus Beza heeft dit samentreffen aangewezen. Na van de roeping van Calvijn tot de geestelijken Staat gesproken te hebben, voegt hij er bij, dat een dubbele verandering, die toen plaats greep in de geest van de vader en van de zoon, dit besluit door een ander deed vervangen. Het samentreffen ontroerde Calvijn zelf, en hij was het zonder twijfel, die er zijn vriend te Genève op wees. Het was dus niet dit besluit van Gérard Calvijn, dat de roeping van zijn zoon besliste, gelijk men gemeend heeft.

De beide besluiten schijnen bij de eersten oogopslag onafhankelijk van elkaar; maar het komt mij als waarschijnlijk voor, dat het de verandering van de zoon was, welke die des vaders medebracht en niet de verandering des vaders, welke die van de zoon ten gevolge had. De jonge man onderwierp zich met vreugde aan het bevel, dat hij ontving. Door zijn zoon aan de godgeleerde studiën te onttrekken, wilde Gérard hem van de ketterij verwijderen; maar hij bedroog zich.

Had niet Luther eerst het recht te Erfurt bestudeerd? Bereidde Calvijn zich niet, door deze studie, beter dan door het priesterschap, voor tot de loopbaan van Hervormer?

De bekering is het grondfeit van het Evangelie en van de hervorming. Hun werk is een bekering in het groot. Het is uit de verandering, in de bijzondere persoon bewerkt, dat de gehele verandering, in de wereld een gevolg moet zijn. Dit feit, dat bij enige van zeer korten duur is en plotseling tot het geloof leidt, duurt bij anderen zeer lang; de macht van de zonde hernieuwt zich altijd bij hen, zonder dat noch de nieuw mens, noch de oude mens gedurende een geruime tijd tot een beslissende overwinning kunnen komen.

Dat is het beeld van het Christendom.

Het is de worsteling van de nieuw mens met de ouden mens, een worsteling die sinds meer dan achttien eeuwen voortduurt. De nieuw wint onophoudelijk grond; de oude verzwakt en gaat achteruit; maar het uur van de zegepraal heeft nog niet geslagen. Niettemin is dat uur verzekerd. De Hervorming van de zestiende eeuw, gelijk het Evangelie van de eerste, (om de woorden van Jezus Christus zelf te bezigen), *is gelijk de zuurdesem, welk een vrouw in drie maten koren legt, tot het deeg geheel gerezen zij.*" Al de geslachten van de aarde hebben die hemelsen zuurdesem reeds ontvangen. Het werkt daarin, het gist daarin; en het gehele deeg zal rijzen.

NEGENDE HOOFDSTUK. **Berquin verklaart het pausdom de oorlog.** **(1527.)**

Zou de Hervormer, die God toen voor Frankrijk schiep, in François I de steun vinden, die Luther in Frederik de Wijzen had gevonden? sinds zijn terugkeer uit Spanje, scheen de koning, gelijk wij gezien hebben, aan de invloed van zijn zuster en aan de beweging van de eeuw toe te geven. Door de nieuw adem ternauwernood aangeraakt, hoorde hij somtijds Evangelische leerredenen en las met Margaretha brokstukken uit de Heilige Schriften. Eens, dat de schoonheid van het Evangelie tot zijn hart had gesproken, riep hij uit: "Het is schande, dat de monniken de eigen leer van God ketterij durven noemen!" Maar de Hervorming kon hem niet behagen; de vrijheid, die een van haar elementen was, streed tegen het despotisme van die vorst; en de heiligheid, die er een ander van was, verontrustte zijn ongeregeldheden.

Evenwel moest het verzet tegen het pausdom enige bekoorlijkheden hebben voor

François I, die voor hoofdregel had, datgene, wat zijn grootheid aantastte, te doen bukken. Nu herinnerde hij zich, dat de pausen meer dan eens de koningen van Frankrijk hadden vernederd en dat Clemens VII gewoonlijk in het belang des keizers was. Maar het zijn geen staatkundige redenen, die ooit een ware hervorming zullen aanbrengen. Ook zijn er weinig vorsten, die zoveel als François I hebben bijgedragen, om het bijgeloof in plaats van de waarheid, de dienstbaarheid in plaats van de vrijheid, de losbandigheid in plaats van de zedelijkheid te verspreiden. Indien het Woord Gods niet zijn onzichtbare macht op de natiën uitoefent, zijn zij juist daardoor beroofd van de voorwaarden, die noodzakelijk zijn tot de instandhouding van de orde en van de vrijheid. Zij kunnen een grote glans van zich werpen, maar zij gaan gemakkelijk van ongeregeldeheid tot willekeur over, gelijk aan een prachtig schip, waarop de roemrijkste banieren wapperen en dat met zware kanonnen is gewapend; maar dat, ontbloot van de noodzakelijke ballast, gewoonlijk tussen twee uiterste rotspunten heen en weer wordt geslingerd en beurtelings tegen Charybde en tegen Scylla schipbreuk komt te lijden.

Terwijl François I ten opzichte van de Hervorming met omzichtigheid te werk ging, bleven andere machten in Frankrijk zijn onverzoenelijke vijanden. De leden van het parlement, voor het merendeel eerlijke lieden, maar vóór alles rechtsgeleerden, niet kunnende erkennen (en wie kon het toen?), dat de zaken van de geestelijke orde niet tot hun vak behoorden, hadden geen plan zich te bepalen bij het veroordelen van wereldlijke misdrijven, en stelden zich tot voorvechters van de wet van het honingrijk tegen de wet van God. De leraars van de Sorbonne van hun zijde, ziende, dat het dubbele gezag van de heilige Schrift en van het geweten het hun tot de ondergang bracht, verzetten zich met al hun krachten er tegen, dat men het godsdienstig element voor het geestelijk element in de plaats stelde.

"Zij braken tegen de Hervormers los," zegt Roussel, "en poogden het heelal tegen hen in opstand te brengen." Hoe meer de koning naar de vrede neigde, des te meer eiste de Sorbonne de oorlog. Zij telde haar bataljons en maakte zich gereed tot de strijd. De opperbevelhebber, die zij aan haar hoofd geplaatst had, was, zegt ons Erasmus, een monster, hebbende een groot aantal hoofden, die hun venijn naar alle zijden uitstrooiden."

Beda (deze was het monster), de ouderdom van Lefèvre, de zwakheid van Roussel, de afwezigheid van Farel ziende en Calvijn niet kennende, had bij zichzelf gezegd, dat de toekomstige Luther van Frankrijk Berquin zou zijn en het was tegen hem, dat hij al zijn slagen ging richten.

Louis de Berquin, door de koning in November 1526 uit de gevangenis, waarin de Bedisten hem geworpen hadden, bevrijd, had een plan vol stoutheid gevormd, dat van Frankrijk te redden uit de handen van de paus. Toen zes en dertig jaren oud, had hij een innemend karakter, een zuiverheid van levenswandel, die zijn vijanden zelf bewonderd hebben, een onvermoeide vlijt bij de studie, een ontembare geestkracht, een hardnekkige ijver, een standvastige volharding voor de vervulling van zijn werk. Niettemin was er in hem een gebrek. Even als Luther, zou Calvijn de stellige leerwijze volgen, de waarheid op de voorgrond plaatsende en zoekende aldus de bekering van de zielen te bewerken; Berquin gaf zich somtijds te veel aan de ontkennende leerwijze over. Evenwel was hij vol liefde en daar hij in God een vader, in Christus een redder gevonden had, bestreed hij de godgeleerden alleen om aan: de zielen die vrede en die vreugde te geven, die zijn geluk uitmaakten.

Berquin ging niet voort op goed geluk af; hij had alles berekend. Hij had bij zichzelf gezegd, dat, in een land zoals Frankrijk.

De Hervorming niet zonder de wil des konings kon tot stand komen; maar hij geloofde, dat François I de zaak haar gang zou laten gaan, indien hij niet zelf medewerkte. Hij had redenen om het te denken. Had niet, toen hij in 1523 in de gevangenis was gezet, de koning, die naar Italië vertrok, hem door de bevelhebber van zijn lijfwacht laten halen, om hem het leven te redden? Toen hij in 1526, als ketter door het geestelijke aan het wereldlijke gerecht was overgeleverd, had toen François hem niet op nieuw bevrijd ?

Maar de edele ziel van Berquin liet de zegepraal van de waarheid niet afhangen van de ondersteuning van de vorsten. Een nieuw eeuw begon toen. God deed de maatschappij, welke de nacht van de middeleeuwen had verdoofd, weer herleven en Berquin geloofde, dat God bij het werk niet zou ontbreken. Het is een woord van Calvijn, dat de enkele helderheid van de Goddelijke macht al de domme bekoringen en de ijdele verbeeldingen doet verdwijnen." Berquin onderscheidde die waarheid niet zo duidelijk; maar zij was hem niet onbekend. Tevens wetende, dat geen leger de overwinning behaalt, zonder die met de dood van velen van zijn soldaten te betalen, was hij bereid zijn leven te geven.

Op het ogenblik, waarop hij bijna alleen de kolossus ging aanvallen, meende hij er zijn vrienden van te moeten verwittigen. "Onder de mantel van de godsdienst," schreef hij aan Erasmus, verbergen de priesters de laagste hartstochten, de meest verdorven zeden, de meest ergerlijke ongelovigheid. De sluier, die deze afschuwelijke verborgenheid bedekt, moet verscheurd en de Sorbonne, Rome en al hun dienaars stoutweg van ongodsdienstigheid beschuldigd worden. Bij deze woorden worden zijn vrienden verontrust, verschrikt, en zoeken zijn voornemen tegen te houden.

"Hoe groter de uitslag is, die gij u belooft," zei Erasmus tot hem "hoe meer ik daarvoor beangst ben o, mijn vriend! leef in de afzondering, geloof mij; geniet de liefelijkheden van de studie en laat de priesters op hun gemak beweging maken. Of wel, indien gij meent, dat zij uw ondergang beramen, gebruik dan de een of andere list. Laat de vrienden, die gij aan het hof hebt, voor u van de koning de een of andere zending verkrijgen en verlaat Frankrijk onder dit voorwendsel! Bedenk o, Berquin! bedenk gedurig welke draak gij aanvalt en door hoeveel muilen hij zijn venijn uitwerpt. Uw vijand is onsterfelijk want een faculteit sterft niet. Gij zult beginnen met slechts drie monniken aan te vallen, maar gij zult er aldus legioenen, talrijke, rijke, machtige, goddeloze legioenen tegen u doen opstaan. Te dezer ure zijn de vorsten voor u, maar de kwaadsprekers zullen door behendige kunstenaars u hun genegenheid weten te ontroven. Ik voor mij verklaar u dat ik niets wil te doen hebben met de Sorbonne en met haar heirlegers van monniken."

Deze brief ontroerde Berquin. Hij las en herlas die en telkern male vermeerderde zijn ongerustheid. Hij een afgezant. hij, de koning vertegenwoordigende aan de vreemde hoven. Ach! toen de duivel Jezus wilde verleiden, bood hij hem al de koninkrijken van de wereld aan. Beter is het een martelaar te zijn op de plaats van Grève ter wille van de Zaligmaker! Berquin zal zich van Erasmus scheiden. "Zijn geest," zei men, "gelijkt de palmboom, hoe meer men hem wil neerbui gen, hoe meer hij zich weer verheft." een omstandigheid kwam zijn moed vermeederen.

Op zekere dag begaf zich Beda, de syndicus van de Sorbonne, een zaak met de koning voor zijn afdeling te behandelen hebbende, naar het hof. Hij had enige tijd te voren een wederlegging van de Paraphrases et Annotationes van Erasmus opgesteld en François 1, die zich er op beroemde een leerling van deze koning van de letteren te zijn, de aanval van Beda vernomen hebbende, had aan een aanval van toorn toegegeven. Nauwelijks wist hij dan ook, dat Beda in het paleis was, of hij zeide: "dat

men hem gevangen houder" Inderdaad werd de syndicus gevat, in een kamer opgesloten, en onder opzicht bewaakt. Hij was verontwaardigd en de haat, die hij de Hervorming toedroeg, stortte zich over de koning uit. Enige van zijn vrienden, dit vreemde voorval vernomen hebbende, bezwoeren François I de syndicus in vrijheid te stellen; de volgende dag stemde hij er in toe, maar op voorwaarde, dat Beda zich niet weer zonde aanmelden, voordat men hem zou ontbieden.

De Sorbonne, zei Berquin bij zichzelf, vertegenwoordigt het pausdom. Opdat Christus zegeprale, moet men het overwinnen. Hij begon eerst de geschriften van Beda, welke op die van zijn tegenstanders zoveel had aangemerkt, te bestuderen en trok daaruit twaalf, volgend Erasmus, klaarblijkelijke goddeloze en godslasterlijke stellingen. Van zijn manuscript voorzien, begaf hij zich vervolgens naar het hof en bood het de koning aan: "Ik zal, zei die vorst, "beslag leggen op de twistschriften van Beda."

Daar François het hem toelachte, besloot de edelman verder te gaan; de Sorbonne, het pausdom, als gelijkelijk gevaarlijk voor de Staat en voor de Kerk, aan te vallen; zekere voorstellen te doen kennen, die de macht van de vorsten aanrandden. Hij naderde de koning en zei met zachter stem: "Sire! ik heb ook in de akten en papieren van de Sorbonne belangrijke geheimen voor de Staat, verborgenheden van ongerechtigheid ontdekt."

Niets was meer geschikt om François I te verbitteren; "Geef mij die passages!" riep hij uit. Intussen zei hij tot de edelman, dat de twaalf stellingen van de syndicus van de Sorbonne zouden onderzocht worden. Vol hoop verliet Berquin het paleis: "Ik wil," zei hij tot zijn vrienden, "die verschrikkelijke wespen in haar holen vervolgen. Ik wil mij werpen op die zinneloze keffers van de eeuw en hen op hun mesthoop met roeden slaan." Enige burgers, die hem hoorden, meenden, dat zijn hoofd op hol was. "Waarlijk!" zeiden zij, "die edelman gaat zich laten ter dood brengen en hij zal het wel verdiend hebben "

Alles scheen het voornemen van Berquin tegen te lachen. Irlans I nam de rol aan van Frederik de Wijze; hij scheen zelfs vuriger dan die gematigde beschermer van Luther. De 12de Juli 1527 verscheen de bisschop van Bazas, door de koning geroepen, aan het hof. Deze vorst stelde hem de twaalf vermaarde stellingen ter hand, die hij van Berquin had gekregen, en beval hem ze aan de rector van de universiteit te brengen, met bevel ze te doen onderzoeken, niet eenvoudig door de leraren in de godgeleerdheid, die hij in dit geval voor verdacht hield maar door de gezamenlijke vier faculteiten. Beuglijen haastte zich het aan Erasmus te melden, hopende hem nog door deze goede tijding te winnen.

Nooit werd Erasmus door zulk een schrik bevangen; hij poogde Berquin in zijn dwaze onderneming te stuiten. Vooral de lofspraken, waarmee de golovige Christenen hem overlaadden, vervulden hem met angst; hij had duizendmaal liever beledigingen gehad. "De liefde, die gij mij betuigt," schreef hij hem, "verwekt overal tegen mij een onuitsprekelijke haat. Uw poging bij de koning zal slechts dienen om de wespen te verbitteren. Gij verlangt liever een schitterende dan een zekere overwinning; daarom zult gij in uw verwachting bedrogen worden; de Bedisten beramen enig afschuwelijk complot. Neem u in acht! tevergeefs zou uw zaak heiliger dan die van Christus zelf zijn, uw vijanden hebben besloten ter dood te brengen. Gij zegt dat de koning u beschermt. vertrouw daar niet op; de gunst van de vorsten is van zeer korte duur. Gij bekommert u niet om uw leven, voegt gij er bij; welnu, denk ten minste aan de letteren en aan onze vrienden, die helaas! met u zullen omkomen."

Deze brief veroorzaakte Berquin diepe droefheid. Volgens hem, was het ogenblik enig. Indien Erasmus, François I en Berquin het eens zijn, zal niemand hun kunnen

weerstaan; Frankrijk, wellicht Europa, zal hervormd worden. En het is wanneer de koning van Frankrijk hem de hand reikt, dat de geleerde van Rotterdam de zijn terugtrekt. Wat te doen zonder Erasmus! een omstandigheid komt evenwel de Evangelieprediker de hoop hergeven.

Zich weinig bekommerende om de tegenkanting des konings, ging de Sorbonne voort met haar oorlog tegen de letteren; zij verbood toen aan de professoren van de colleges, aan hun kwekelingen de Samenspraken van Erasmus voor te lezen, en verbande zo uit de scholen de koning van de scholen. IJdel, lichtgeraakt, driftig als hij was, zal Erasmus zich met Berquin verenige; deze twijfelt daar aan niet. "De tijd is gekomen," schreef dadelijk Berquin aan de vermaarde letterkundige; "laat ons de godgeleerden het masker afrukken, waarmee zij zich bedekken."

Maar hoe meer Berquin Erasmus drong, des te meer ging Erasmus terug; hij wilde tot elke prijs de vrede. Tevergeefs toonde men hem de slagen, die de Sorbonne hem toebracht; het behaagde hem geslagen te worden, niet uit goedaardigheid, maar uit wereldvrees. De grijsaard, hij was zestig jaren oud, verloor het geduld; maar het was niet tegen zijn lasteraars, het was tegen zijn vriend. Zijn zoon wilde hem leiden, alsof hij zijn meester was.

"Waarlijk!" antwoordde hij met droefheid en bijna met bitterheid, "ik bewonder u, mijn waarde Berquin, Gij verbeeldt u dus, dat, elke andere zaak stakende, ik mijn leven ga doorbrengen met godgeleerden te bestrijden. Ach ik zou liever al mijn boeken ten vure gedoemd zien, dan op mijn leeftijd te strijden. Ongelukkiglijk liet Erasmus niet alleen zijn boeken, hij liet ook de waarheid in de steek; en het is daarin, dat hij onrecht had. Berquin wanhoopte niet aan de overwinning en beproefde haar alleen te behalen. Erasmus," zei hij bij zichzelf, "bewondert in het Evangelie bepaalde overeenstemmingen met de wijsheid van de oudheid; maar hij aanbidt daarin niet de dwaasheid van het kruis; hij is een kerkvader en geen Hervormer."

Van toen af aan schreef Berquin zeldzamer en op koeler toon aan zijn vermaarde meester en bezigde al zijn krachten, om de plaats, die hij bestormde, met geweld te nemen. Indien al Erasmus, even als Achilles, zich in zijn tent terugtrok, streden niet Margaretha, François zelf, en bovenal de waarheid, met hem?

De katholieke partij verontrustte zich en besloot aan deze aanvallen een krachtdadige weerstand te bieden. Het bevel daartoe werd overal gegeven. Men verspreidde verschillende geschriften, men dreigde met gevangenis en brandstapel, men riep zelfs geesten op; alle middelen waren goed. Een zuster Alix kwam uit de vlammen van het vagevuur en verscheen op de oevers van de Rhône en van de Saline, om de doemwaardige sekte van de ketters beschamend te overtuigen. Ieder kon dit wonder lezen in de wonderbare geschiedenis van de Geest van Lyon, uitgegeven door een aalmoezenier des konings. Evenwel begreep de Sorbonne, dat schrikbeelden niet voldoende waren; maar zij had meer dan schrikbeelden in haar voordeel; zij kon tegenover Berquin tegenstanders stellen, die vlees en benen hadden gelijk hij en wier macht onweerstaanbaar scheen: het waren een vorstin en een staatsman.

TIENDE HOOFDSTUK.

Pogingen van Duprat tot het verkrijgen van de vervolging, en weerstand van François I. (1527, 1528).

Een vrouw heerste in de raadsvergaderingen des konings; aanvankelijk geneigd om met de monniken de spot te drijven, had zij zich, sinds de nederlaag bij Pavia, aan de

zijde van de priesters geschaard. Op het ogenblik, waarop de koninklijke Daagt zo hevig werd aangetast, had zij gezien dat hun macht bleef en zij had er zich helpers van gemaakt. Het was de moeder van François I, Louise van Savoye, hertogin van Angoulême, waardig om Catharina de Médicht vooraf te gaan. Een behendige vrouw, een dame, onbeperkt in "goede of slechte wensen," zegt Pasquier; een vrijdenkende vrouw de nieuw leer kon bestuderen als een bijzonderheid, maar die haar verachtte; een behaagzieke vrouw, waarvan Beaucaire, Brantinne en anderen een tal van ergerlijke anekdoten verhalen, een dwepende en volstreckte moeder zijnde, die haar hele leven een bijna onbeperkte macht over haar zoon behield, luid Louise twee legers onder haar bereik, waarover zij naar goedvinden beschikte. Het een was samengesteld uit eredames, door middel waarvan zij aan het hof van Frankrijk de onzedelijkheid, de ergernis mi, zelfs de onbetamelijkheid van de spraak invoerde; het andere werd gevormd door schrandere, listige mannen, zonder godsdienst, zonder zedelijkheid, zonder zwaarigheden, en aan wier hoofd Duprat schitterde.

Deze was de steunpilaar, waarop de Sorbonne meende te kunnen rekenen. Ondernemend, stelselmatig, te gelijk buigzaam en vast, slaafs en tiranniek, indringend en ontuchtig, dikwijls vertoornd, nooit ontmoedigd, "zeer behendig, wetenschappelijk en scherpzinnig," zegt de Bourgeois de Paris; "een van de verdorvenste mannen, die ooit bestaan hebben," zegt een ander geschiedschrijver verkocht Duprat de bedieningen, perste het volk uit, en wanneer men hem zijn ongeregelde heden onder het oog bracht, liet hij degenen, die zulks deden, in de Bastille plaatsen. Deze man, aartsbisschop van Sens, die toen kardinaal was en er naar streefde legaat *a latere* te worden, stelde, vorst van de Roomse kerk geworden zijnde, zijn invloed, zijn ijzeren wil en zelfs zijn wreedheid ten haar dienste,

Maar niets kon er gedaan worden, zonder de koning. Zijn lichtzinnigheid en zijn zucht naar vermaken kennende en wetende, dat hij ter zake van godsdienst slechts de prachtvertoningen en plechtigheden beminde, hoopten Louise van Savoye en de kardinaal hem gemakkelijk er toe te brengen, de Hervorming te bestrijden. Toch aarzelde François I; hij bood zelfs weerstand. Hij beweerde veel smaak voor de letteren te hebben: en nu maakte in zijn ogen het Evangelie een deel daarvan uit. Hij gaf graag toe aan zijn zuster; zij nu bepleitte met warmte de zaak van de vrienden van het Evangelie. Hij had een afkeer van de trotsheid van de priesters. De stoutheid, waarmee zij Over-Alpische denkbeelden op de voorgrond stelden, een andere macht, die van de paus, boven de zijn plaatste, zijn denkbeelden in de gesprekken, in de spotschriften en zelfs tot op de kansel aanvielen; hun woelziek karakter, hun laatdunkend vertrouwen in de zegepraal van hun zaak, dit alles verbitterde die vorst, de gevoeligste, die ooit bestond; en het bekoorde hem, een man als Berquin de blufferijen van de geestelijken te zien vernederen.

Toch konden er wel in de koning enige hogere beweegredenen zijn. Hij zag de menselijken geest naar alle zijden een nieuw bedrijvigheid ontvouwen. De letterkundige wereld, de wijsgerige wereld, de staatkundige wereld, de godsdienstige wereld, al de maatschappijen ondergingen in de eerste helft van de zestiende eeuw belangrijke veranderingen. Nu had François I wellicht somtijds een verward gevoel er van, dat er zich te midden van die verschillende bewegingen ééne bevond, die de hoofdbeweging was, het overheersend feit, het voortbrengingsbeginsel, en, als ik zo mag zeggen, het *fiat lux* van de nieuw schepping. Hij zag, dat de Hervorming de grote kracht was, die toen in de wereld handelde; dat al de anderen haar ondergeschikt waren; dat aan haar, volgens een oude godspraak, de verzameling van de volken toebehoorde; en in die ogenblikken, waarin zijn oog helder was, wilde hij zich aansluiten aan die onzichtbare macht, die meer deed dan alle andere machten.

Ongelukkiglijk verduisterden zijn hartstochten hem weldra het gezicht en na het daglicht te hebben zien schemeren, dompelde hij zich weer in de nacht.

Wat Duprat betreft, hij aarzelde niet; hij stelde zich. Vastberaden aan de zijde van de duisternis; zijn eerezucht, zijn inhaligheid dreven hem daarheen; hij was altijd met de ultramontanen. De worsteling zou dus aanvangen tussen de beste verlangens des konings en de samenzweringen van het hof van Rome. Het was moeilijk te zeggen, aan welke dezer beide machten de zegepraal zou toebehoren. De kanselierkardinaal niettemin twijfelde er niet aan: hij berekende de aanval met bekwaamheid en meende een ongetwijfeld laag, maar zeker middel gevonden te hebben, om de Hervorming te onderdrukken.

De koning moest voorzien in de belangrijke schattingen, welke het verdrag van Madrid hem oplegde, en hij had niets. Hij richtte zich tot de geestelijkheid. d Goed zeiden de geleerden, "laten wij ons de ons aangeboden gelegenheid ten nutte maken." Zij beloofden één miljoen drie honderd duizend livres, maar verzochten daarentegen, volgens de inblazingen van Duprat, dat zijn Majesteit ede doemwaardige en onverdraglijke Lutherse sekte, die sinds enige tijd verborgen in het koninkrijk was binnengeslopen, zou uitroeien."

De koning, geld nodig hebbende, moest bereid zijn om alles toe te staan, ten einde zijn geldkisten te vullen; het scheen dus, dat het, niet alleen met Berquin, maar met de gehele Hervorming gedaan was.

Margaretha, die zich toen met de koning van Navarre te Fontainebleau bevond, vernam het verzoek, aan de koning door de geestelijkheid gedaan en behoefde er voor, dat François I haar vrienden aan de vervolgingen van de kardinaal mocht overleveren. Aanstonds zocht zij op haar broeder die invloed uit te oefenen, waaraan hij toen gemakkelijk toegaf. Zij slaagde; terwijl hij de bijdrage van de geestelijkheid in zijn geldkist legde, gaf de koning geen bevel tot de uitdelging van de Lutherse ketterij. Evenwel was Margaretha niet geheel gerustgesteld. De gedachte aan het gevaar, hetwelk het Evangelie bedreigde, baarde haar een hevige ongerustheid.

"Ware God des hemels, vertroost mijn ziele!" zei zij in een van haar gedichten. Zij werd inderdaad vertroost. De oude Lefèvre, die toen de Bijbel en de Evangelische lessen van, Chrysostomus over de Handelingen van de Apostelen vertaalde en die zijn jongen kwekeling, de hertog van Angoulême, de psalmen van David liet van buiten leren, vuurde haar ijver aan en met

Zijn zwakke stem versterkte hij haar in het geloof. "Vrees niet," zei hij, "de verkiezing Gods is zeer machtig." Laat ons gelovig bidden," zei Roussel, "alles komt daar op aan, dat het geloof gepaard zij met ons gebed."

De vrienden van Straatsburg verzochten Luther haar door een goeden brief te versterken. Erasmus, de gevaren vernemende, waaraan het Evangelie was blootgesteld, werd bewogen en met diezelfde pen, waarmee hij Berquin had ontmoedigd, schreef hij:

"O koningin! nog doorluchtiger koningin door de zuiverheid uwer zeden, dan door de glans van uw geslacht en van uw kroon, vrees niet! Hij, die alle dingen doet uitlopen ten goede voor hen, die Hij bemint, weet wat goed voor ons is en Hij zal plotseling aan onze zaken een gelukkigen afloop geven, wanneer Hij zulks gepast zal oordelen. Het is wanneer het menselijk verstand aan alles wanhoopt, dat de ondoordringbare wijsheid Gods zich in al haar luister vertoont. Dengene, die in God het anker van zijn hope heeft bevestigd, kan niets kwaads overkomen. Laat ons dus alles in zijn handen overgeven. Maar wat doe ik? Ach! ik weet Mevrouw, dat het niet nodig is u door machtige prikkels aan te sporen en dat wij u veel meer daarvoor moeten danken, dat gij de goede letteren en al degenen, die Jezus Christus oprecht liefhebben, beschermt

tegen de kwaadwilligheid van de bozen."

De toestand, waarin de koningin zich bevond, kwam weldra haar gedachten een nieuw loop geven. Zij verwachtte een dochter en sprak er dikwijls van in haar brieven. Deze dochter werd haar inderdaad gegeven en zou de sterkste van de vrouwen van haar eeuw worden. Bedaard, een weinig droevig, zocht Margaretha, die zich op dat tijdstip in de prachtige woning van Fontainebleau bevond, enige verstrooiingen, genoot de schoonheden van de natuur, die haar omringden, en wandelde dagelijks in het park en in het Bosch.

Mijn zwangerschap," schreef zij de 27sten September 1527, "belet mij niet tweemaal 's daags die tuinen te bezoeken, waarin ik mij wonder goed op mijn gemak bevind." Zij liep langzaam, zij dacht aan de geboorte van haar kind; zij bewonderde het licht van de zon, vervolgens, terugkomende op hetgeen de eerste plaats in haar hart innam, herinnerde zij zich de ware Zon (Jezus Christus), betreurde het, dat zij haar stralen niet geheel Frankrijk zag verlichten en riep uit:

*O waarheid! onbekend aan velen volke,
Ach! het is tijd, dat deze zwarte wolke,
Waar in gij schuilt, van voor uw aanschijn vliedt.
De goede geesten, die u zien weerhouén,
Begeren zuchtend uw komst te aanschouwen
Die gij zo lang reeds hier verbeiden liet.
Kom, Heere Jezus, kom tot ons op aarde,
Maak onze diepe nacht tot schonen morgen;
Doe ons verstaan het nietige onzer waarde
En uw goedheid, die voor ons wil zorgen.*

Het schijnt, dat het verblijf van Margaretha bij de koning, de vervolgers tegenhield; maar zij moest hun weldra het veld vrij laten. Het ogenblik van haar bevalling naderde. Koning Hendrik d'Albret was sinds zijn huwelijk niet in Bearn geweest; wellicht wenste hij, dat zijn dochter in het kasteel van Pau geboren werd. De koning en de koningin van Navarre vertrokken dus in October 1527 naar hun bezittingen in de Pyreneën. Twee, maanden later de 7en Januari, werd Johanna d'Albret geboren.

Nauwelijks was de koningin van Navarre naar Bern vertrokken, of Duprat en de Sorbonne hadden hun wrede plannen zoeken uit te voeren. Onder het getal van de edellieden van Jan Stuart, hertog van Albany, bevond zich een heer van Poitou, De la Tour genaamd.

De hertog van Albany, lid van de koninklijke familie van Schotland, was regent van dit koninkrijk geweest en De la Tour had met hem te Edinburg gewoond. Hij had er zich zijn tijd ten nutte gemaakt. "Toon mijnheer de hertog regent van Schotland was," zei men, "heeft de heer De la Tour er verscheiden Lutherse dwalingen uitgestrooid". Deze filmische edelman zou dus een van de eerste Hervormers van Schotland geweest zijn, hij toonde niet minder ijver te Parijs, dan te "Limburg, hetgeen de priesters zeer mishaagde.

Daarenboven mishaagde de hertog van Albany, die bij de koning in gunst was, zelf aan de eerezuchtige kanselier. Er werd een proces aangevangen; François I, die zijn goede geest niet meer bij zich had, sloot de ogen; de heer De la Tour en zijn dienaar, die Evangelisch was gelijk hij, werden door het parlement veroordeeld ter zake van ketterij. Vervolgens, de 27sten October 1527, werden deze beide vrome christenen op dezelfde kar gebonden en langzaam naar de varkensmarkt gevoerd, om verbrand te worden.

"Kom stap daar van af!" zeiden de beulen tot de dienaar, toen de kar stilgehouden had. Gezegde dienaar steeg af en bleef achter het voertuig staan. Men trok hem zijn klederen uit; men sloeg hem met gesels in de tegenwoordigheid van zijn meester, en men sloeg hem zo lang en zo hard, dat de arme knecht verklaarde berouw te gevoelen; bij gevolg handelde men barmhartig met hem, zich tevreden stellende met hem de tong af te snijden. Men hoopte aldus De la Tour aan het wankelen te brengen; maar deze, hevig bewogen, sloeg zijn blikken ten hemel, beloofde aan God, Hem getrouw te blijven, en dadelijk verving een onuitsprekelijke vreugde de angst, die hem had geschokt. Hij werd levend verbrand.

Margaretha moest te Pau de dood van de vromen De la Tour vernemen; wat daarvan zij, zij vertrok naar Parijs kort na haar bevalling, aan haar lieden bevel gevende zich te haaien. Wat was het, dat haar zo plotseling in de hoofdstad terugriep? Was het de tijding van enig gevaar, dat het Evangelie lbedreijeli? Een concilie was op het punt van te Parijs bijeen te kienen; begeerde zij bij de hand te wezen om de slagen af te wenden, die liet, haar vrienden zou toebrengen? Dit is de reden, welke een geschiedschrijver opgeeft. Zij was besloten, spoed te maken," en nauwelijks van haar kraambed opgestaan, trok deze vorstin, die mm zwak gestel had, door de zandvlakten en moerassen van de Landos, in hevige spanning en haar koerier aansporende om voort te misken. Zij beklaagt zich over de slechte wegen in een van Barbozieux geschreven brief. "Ik zou niets moeilijk kunnen vinden," zei zij, "noch dagreizen doen, die mij kunnen afmatten. Ik hoop binnen tien dagen te Blois te zijn."

Het was tijd. De dood van De la Tour had noch de kanselier, noch de Sorbonne voldaan. Zij wilden de uitroeiing van de ketterij en niet enkel de dood van een ketter. Haar niet door middel van de schatting van de geestelijkheid verkregen hebbende, waren zij besloten haar op een andere wijze te zoeken. Duprat hoorde de rapporten, en hield aantekening van wat hij in de straten bemerkte. Niets verbitterde hem zozeer dan leken, zelfs vrouwen, de deuren van de Kerken te zien voorbijgaan, terwijl zij het hoofd afwendden, eenzame straten te zien binnensluipen, zich verenigende in de kelders of op de vlieringen, waar personen, die de gewijde orden niet hadden ontvangen, met luider stem baden en de heilige Schriften lazen. Had hij niet in 1516 de pragmatieke sanctie vernietigd en de Gallikaanse Kerk van haar vrijheid beroofd? Zou het hem dan niet met veel minder moeite gelukken, deze nieuw vrije Kerk, een kleine en verachtelijke kudde te verdelgen? Daar er te Parijs een provinciaal concilie moest gehouden worden, besloot Duprat daarvan partij te trekken om de grote slag te slaan.

Het concilie de 28ste Februari 1528 geopend zijnde, begaf de kardinaalaartsbisschop zich met pracht daarheen, stond vervolgens op en zei te midden ener grote stilte: "Mijn heren! een verschrikkelijke pest, door Martin Luther verwekt, heeft het rechtzinnige geloof vernietigd. Een storm is losgebarsten over de boot van de heilige Petrus, die, door de winden her en derwaarts geslingerd, door een afschuwelijke schipbreuk wordt bedreigd Luther verschilt niet van Manichéus. En toch, o eerwaarde vaders! zijn aanhangers vermenigvuldigen zich in onze provincie; zij houden op vele plaatsen geheime conventiekelen; zij verenige zich met leeken in de afgezonderdste deden van de huizen ; zij twisten over het katholieke geloof met vrouwen en onwetenden!

Het was, gelijk men ziet, eigenlijk niet de ketterij, maar de vrijheid, welke de kanselier aan de Hervorming verweet. Een godsdienst, die niet uitsluitend in handen van de priesters was, was in zijn ogen meer verontrustend dan de ketterij. Indien men zulke gewoonten duldde, zou men dan niet eenmaal edelen, burgers en zelfs uit de rangen

des volks voortgekomen lieden zien eisen, iets te zeggen te hebben in de zaken van de Staat? De constitutionele vrijheden van de nieuw tijden hadden hun kiem in de Hervorming; de eerste minister bedroog zich daarin niet. Hij wilde door dezelfde slag de godsdienstige en de staatkundige vrijheid het hoofd afhouden. Hij vond in de te Parijs vergaderde priesters medeplichtigen vol geestdrift. Het concilie nam een besluit, waarbij het de bisschoppen en zelfs al de inwoners van de bisdommen beval, al de Lutheranen, die hun bekend waren, aan te geven.

Zou de koning dit besluit bekrachtigen? Duprat was ongerust, Hij verzamelde zijn gedachten en begaf zich naar het paleis met de hoop van zijn meester mede te slepen. "Sire!" zei hij tot hem, "God zou zonder uw hulp de gehele ketterse drom kunnen verdelgen; maar in zijn grote goedheid, verwaardigt Hij zich de mensen ter hulp te roepen. Wie zou de roem en de gelukzaligheid kunnen vermelden van zoveel vorsten, die, in de verlopen eeuwen, de ketters hebben behandeld als de grote vijanden van hun kroon en ze aan de dood hebben overgeleverd? Indien gij de zaligheid wilt verkrijgen, indien gij uw soevereine rechten ongeschonden wilt bewaren, indien gij de natiën, die u onderworpen zijn in rust wilt houden, Sire, verdedig dan manmoedig het katholieke geloof en beteugel al zijn vijanden door de wapenen." zo sprak Duprat; maar François I dacht, dat, indien zijn rechten als soeverein bedreigd werden, zulks wel kon zijn door de macht van Rome. Hij hield zich nog doof,

"Laat ons verder gaan," milde de kardinaal tot zijn kanselarij; "Laat ons de uitroeiing van de ketterij door de gehele Kerk doen verzoeken." Er verzamelden zich conciliën te Lyon, te Rouaan, te Tours, te Rheims, te Bourges en men maakte in de provinciën nog minder omstandigheden, dan in de hoofdstad. Die ketters," zeiden onstuimige redenaars, "roepen de duivel aan en doen hem, door middel van zekere kruiden of van zekere tekens, verschijnen. Zij zijn waarzeggers, tovenaars, heiligschenners !" Maar alles was nutteloos; François I maakte er zich een genoegen van, de priesters te weerstaan; en Duprat ontmoette weldra een niet minder machtig beletsel.

Indien de pastoors de tovenaars moesten aangeven, het was het parlement, dat hen moest veroordelen; en nu waren het parlement en de kanselier met elkaar in onmin. Toen Duprat, die destijds leek en voorzitter van het parlement was, zijn vrouw had zien sterfen, had hij berekend, dat dit verlies een winst kon zijn en was priester geworden, ten einde zich van de rijkste inkomsten van het koninkrijk meester te maken. Eerst had hij de hand gelegd op het aartsbisdom van Sens, hoewel er in de verkiezing twee en twintig stemmen tegen en ééne enkele vóór hem was. Kort daarop had hij zich meester gemaakt van de rijke abdij van St. Benott. e De keus van onze abt behoort aan ons alléén," hadden de monniken gezegd, en zij hadden moedig geweigerd de kanselier te erkennen.

Tot enig antwoord liet Duprat hen achter de grendels zetten. Verontwaardigd zond het parlement zijn deurwaarder aan de beampten van de aartsbisschop en dagvaardde hen om te verschijnen; deze sprongen op de boodschapper toe en rosten hem zo duchtig af, dat hij er van stierf. De koning gaf zijn eersten minister de zaak ge wonnen en de tweedracht tussen de kanselier tql liet parlement werd nog heviger.

Duprat, die begeerde zich met dat hof te verzoenen, welks invloed hem dikwijls noodzakelijk was, verbeeldde zich, dat hij het zou winnen door middel van de Lutherse ketterij, die zij beiden gelijkelijk verfoeiden. Het parlement verlangde niets liever, van zijn zijde, dan de gunst van de eersten minister te herwinnen. Deze kuiperijen gelukten. "De kanselier en de raadsheren leverden aan elkaar de waarheid over, die zij als een nietigheid. achtten, gelijk iemand, die een hond een korst brood zou toewerpen," volgens de uitdrukking van een Hervormer. Toen was er een grote vreugde in de sakristiën en in de kloosters.

De kanselier, de Sorbonne en het parlement eenstemmig zijnde, scheen het inderdaad onmogelijk, dat de hervorming niet zou bezwijken onder hun verenigde slagen. "Wij moeten," zeiden zij tot elkaar al het onkruid uitrukken." Maar zij vorderden toch niet, dat dit werk in één dag zou voltooid zijn, Indien slechts de koning ons enige afgezonderde vervolging toestaat," zeiden de vijanden van de Hervorming, "zullen wij de zaak op zulk een wijze aanvatten, dat al het koren ten laatste tussen de molens zal vallen."

Zelfs dat konden zij van de koning niet verkrijgen; de verschrikkelijke molens waren werk en nutteloos. De opgewondenheid van de geestelijkheid was in de ogen van François I slechts een getier van monniken; hij wilde de letteren tegen de aanvallen van de ultramontanen beschermen. Hij gevoelde bovendien, dat het grootste gevaar, hetwelk zijn gezag bedreigde, de theocratische macht was en hij vreesde gedurig meer de zo woelzieke en zo veel geschreeuw makende priesters. De Hervorming scheen gered, toen een noodlottige, onverwachte omstandigheid haar aan haar vijanden kwam overleveren.

ELFDE HOOFDSTUK.
De feesten van Fontainebleau en de maagd van de Rue des Rosiers.
(1528).

Alles scheen in Frankrijk in vrede en in vreugde te zijn. Het hof was te Fontainebleau. De koning en de hertogin van Angoulême, de koning en de koningin van Navarre en alles wat onder de adel het doorluchtigste was, waren verenigd om de jongen hertog van Ferrara te ontvangen, die pas was aangekomen (20 Mei 1528) om met Mevrouw Renée, dochter van Lodewijk XII en van Anna van Bretagne, in het huwelijk te treden. Men vierde dus feest. François I, wiens geliefkoosd verblijf Fontainebleau was, had er prachtige gebouwen opgetrokken, schone tuinen, bossen, fonteinen en alle vermakelijke en tot uitspanning dienende zaken" aangebracht. "Waarlijk!" zei Drum, "de koning maakt van een woestenij de schoonste woning, die onder de christenheid bestaat; zo ruim, dat men er een kleine wereld geheel zou kunnen huisvesten. De vreemdelingen, die er aankwamen, waren getroffen door de pracht van die woning en door de glans van het hof. Het huwelijk van de dochter van Lodewijk XII naderde; er waren slechts zangen en vermakelijkheden. Men maakte partijen in het woud; men had de kwistigste feesten en geleerden spraken aan tafel over de hoge en lage wetenschappen," zegt Brantôme. Maar niets trok zo zeer de aandacht, als de koningin van Navarre. ik sloeg haar gade," zegt een bisschop, de legaat van de paus, "terwijl zij tot de kardinaal van Este sprak en ik bewonderde in haar trekken, in haar uitdrukking en in al haar bewegingen een welluidende vereniging van majesteit, zedigheid en welwillendheid." zo was Margaretha te midden van het hof; de goedheid van haar hart, de reinheid van haar wandel en het overvloedige van haar werken spraken met welsprekendheid tot al degenen, die haar omringden, van de Goddelijkheid van het Evangelie.

Verplicht om deel te nemen aan al de feesten, verloor deze vorstin geen enkele gelegenheid om een ziel tot Jezus Christus te roepen. Er was in de zestiende eeuw, althans onder de vrouwen, geen werkzamer Evangelieprediker dan zij; dit is een te belangrijke trek in de Franse Hervorming, dan dat men die niet zou aantekenen. De eredames van de hertogin van Angoulême waren niet meer de zedige meisjes van de koningin Claude. De koningin van Navarre, vol teder medelijden voor die arme jonge meisjes, riep nu de ene, dan de andere tot Christus; zij bezwoer haar liefjes (zoals zij ze noemde), niet toe te geven aan geneugten, die haar bij God gehaat zouden maken.

*Vaartwel, vriendinnen!
Want ik ga heen,
Het leven binnen
Door het kruis alleen.*

*Zo mijn biddend zuchten!
U ook trekken kon,
Zoudt gij heen vluchten
Tot de levensbron*

*Komt, mijn vriendinnen!
Komt ook daarheen,
Het leven binnen
Door het kruis alleen.*

Dikwijls snelde François I, die een liefhebber van de jacht was, het bos in en joeg gedurende Verscheiden dagen, gevolgd door zijn jonge heerschappen, haas en das achterna. Deze schepten er vermaak in, hun heldendaden aan de dames van het hof te verhalen of onder elkaar te twisten, wie het schoonste hert zou doden

De koningin van Navarre mengde zich somtijds met ongedwongenheid in het gesprek; al lachende noemde zij die wildzangen slechte jagers en vermaande ze voor iets beters op de jacht te gaan."

Ziehier een van die gesprekken van Fontainebleau, dat zijzelf ons mededeelt:

Een jong jager vroeg aan een gelukkige en verstandige vrouw of hij het wild, dat hij begeerde, in zulk een bosje kon vinden en of er kans was, dat wild te krijgen. De dame zei tot hem: "Mijnheer! het is wel het jaargetijde om het te vangen, maar. gij zijt een slecht jager. Wat gij zoekt is in het bos waarheen niemand gaat, die niet gelooft; in de ruwen heester van het kruis, dat voor de boze een wrede zaak is; maar goede jagers vinden het schoon en zijn kwelling is hun tot genoeg. Ach! indien gij de begeerte had om alles voor deze eer te vergeten, zoudt gij geen ander goed willen kiezen. Maar. gij zijt een slecht jager."

Toen de jager haar hoorde, veranderde zijn gelaat en zei hij, als in toorn, tot haar: "Gij spreekt in grote onwetendheid; ik moet het hert af keren en opjagen en nazetten."

Margaretha. "Mijnheer! het hert is dicht bij u, maar. gij zijt een slecht jager. Indien het u behaagde u neer te zetten op de kant ener fontein en dáár uw lichaam en geest te laten rusten, terwijl gij uit het levende en gezonde water put, zou voorzeker, zonder dat gij u meer moeite geeft, het hert rechtstreeks tot u komen en in de netten van uw hart verward raken. Maar. gij zijt een slecht jager."

De jonge jager. "Nee, Mevrouw! ik geloof niet dat men hetzij rijkdom, hetzij roem verkrijgt, zonder te werken noch een stap te doen. Ik wil niet drinken van het levend water."

Margaretha. "Ach! gij zijt een slecht jager."

De jonge jager begrijpt eindelijk wat men hem wil zeggen en na enige andere gesprekken met de dame, roept hij uit:

"Mijn ziel is door het geloof bevangen,

"k Laat varen nu elk aards verlangen,

"Ik hoor de stem van mijnen Heer!"

Margaretha. *"Gij zijt geen slechte jager meer!"*

Dit verhaal en andere dergelijke, die wij in de *Marguerites* aantreffen, zijn ongetwijfeld feiten geweest alvorens dichtstukken te worden. Deze blaadjes waren in omloop bij het gehele hof; iedereen wilde de traktaatjes van de koningin lezen en velen van de edelen van Frankrijk, die later de zaak van de Hervorming omhelsden, waren aldus hun eerste godsdienstige gevoelens aan Margaretha verschuldigd.

Voor het ogenblik was de bruiloft van de "zeer voorzichtige en luisterrijke mevrouw Renée" de grote gedachte, die alle geesten bezighield. De edellieden van Frankrijk en die van Ferrara verschenen zegepralend versierd aan het hof. De edelgesteenten schitterden op de persoon van de vorsten en vorstinnen; de zalen en galerijen waren met rijke tapijten behangen.

Danst een ballet, viert plechtig nu de feesten Van haar in wie uw liefde vast berust!

Plotseling, de dag na het Pinksterfeest, komt er te midden van dit schitterend en luidruchtig gezelschap een boodschap, die er de hevigste ontroering veroorzaakt. Men

stelt. De koning een brief ter hand en de uitwerking, die hij te weeg brengt, is gelijk aan die van een donderslag op de helderste dag. Frans, die de noodlottige brief in de hand hield, was bleek, ontroerd, bijna sidderend, gelijk een man op het ogenblik, dat hij de dodelijkste belediging ontvangt. Weldra barstte zijn toorn los en men zou gemeend hebben als een berg, die stromen van lava uitspuwde. Deze vorst gaf zich aan de woedendste drift over en zwoer een weende wraak te zullen uitoefenen. Door de toorn van haar broeder in ontsteltenis gebracht, opende Margaretha de mond niet en zonderde zich verschrikt af in de stilte en tot het gebed; nauwelijks durfde zij uitgaan om de opgewondenheid van François tot bedaren te brengen. "De koning," zegt de kroniekschrijver, vertoornd en bedroefd, weende zeer hevig". Al de feesten van het hof werden afgebroken; zich naar de toon van de meester voegende, eisten de hovelingen met luid geschreeuw maatregelen van geweld en François 1 vertrok ogenblikkelijk naar Parijs. Wat was er dan gebeurd?

Het Pinksterfeest was de 30en Mei (1528) met veel pracht gevierd; maar de meesten van de godvruchtigen, de Vader, de Zoon en vooral de Heiligen Geest vergetende, hadden op die dag er slechts aan gedacht de heilige Maagd en haar afbeeldingen te aanbidden. In de wijk St. Antoine, op de hoek, die nog tegenwoordig de straat van de Rosiers en die van de Juifs vormen, op de hoek van het huis van heer Loys de Harlay, bevond zich een beeld van de heilige Maagd het kind Jezus in haar armen houdende. Vrome mannen en vrouwen kwamen dagelijks in grote getale voor dit beeld neer knielen. Gedurende het feest was de menigte verdubbeld en de gelovigen, voor het afbeeldsel neergebogen, hadden het de prachtigste namen gegeven: "O, heilige Maagd! O, bemiddelaarster van de mensen! O, vergiffenis van de zondaren! Oorsprong van de gerechtigheid, die ons van onze misdaden wast! Toevlucht van al degenen, die tot God wederkeren!" Deze bijgelovigheden hadden diegenen, die zich het oude gebod; "Gij zult de Heer uwen, God aanbidden, en Hem alleen dienen," herinnerden, ten uiterste bedroefd.

's Maandags morgens, de dag na het feest, meenden enige voorbijgangers een zekere wanorde te bespeuren op de plaats, waar het beeld zich bevond; zij zagen noch het hoofd van de heilige Maagd, noch dat van het kind. Die burgers traden nader en inderdaad, de hoofden waren er afgenomen; zij zochten en vonden ze verborgen achter, enige stenera, die in de nabijheid opgestapeld lagen; zij raaptten in de beek het kleed van Onze Lieve Vrouw op, dat verscheurd en, naar het scheen, met de voeten vertrapt was. Deze lieden, die vrome katholieke waren, werden verschrikt; zij namen eerbiedig de beide hoofden op en brachten ze aan de halsrechter. Het gerucht van deze zonderlinge gebeurtenis verspreidde zich door de gehele wijk. De monniken, de priesters mengden zich onder de menigte en verhaalden wat men aan het standbeeld had gedaan. Mannen, vrouwen, geestelijken, kinderen omringden het verminkte beeld; enige wenende, anderen schreeuwende, allen de heiligschennis vervloekende. Een klacht van die tijd heeft ons de kreten des volks overgebracht.

*Is het niet een onherstelbre daad!
Helaas! is het niet betreurenswaardig!
Dat zulk een zonde hier bestaat,
Aan een dame zo eerwaardig,
En voor de zondaars zo hulpvaardig!*

Zodanig waren de gevoelens van de goede katholieken, die, met somber oog en onrustig hart, de verbrijzelde beeltenis aanschouwden.

Van waar kwam deze verminking? Men is het nimmer te weten gekomen. Men heeft gezegd, dat de priesters, verontrust over de vorderingen van de Hervorming en de gezindheden des konings, deze daad hadden begaan, ten einde zich daarvan een wapen te maken tegen de Lutheranen. Dit is mogelijk, zulke zaken zijn meer gezien. Toch ben ik meer geneigd te geloven, dat de een of andere belhamel van de Evangelische partij, verontwaardigd, dat men aan de heilige Maagd toebracht, wat slechts aan Jezus Christus behoort, de afgod had verbrijzeld. Wat daarvan zij, de dweepzieke partij besloot van deze heiligschennis partij te trekken, en zij slaagde daarin.

Frans I, de gevoeligste en oplopendste van de vorsten, zag in deze daad van geweld een aanslag op zijn waardigheid en zijn macht. Te Parijs aangekomen zijnde, deed hij dadelijk al wat hij kon, om de schuldige te ontdekken. Gedurende twee dagen doorliepen herauten de stad en op fle kruisstraten stilstaande, vergaderden zij het volk met trompetgeschal en riepen. "Indien men weet, wie dat gedaan heeft, dat men het te kennen geve en het zegge aan het gerecht en aan de koning. De provoost van Parijs zal hem duizend kronen van louter goud geven. En indien de aanbrengrer enig kwaad heeft gedaan, zal de koning hem voor alles genade schenken. En dat men zich wel wachtte van het te verzwijgen!" De menigte luisterde; vervolgens ging zij uiteen; alles was nutteloos; men kon niets te weten komen.

"Wel nu!" zei de koning steeds meer vertoornd, "ik beveel, dat commissarissen door al de huizen gaan onderzoek doen." De commissarissen vertrokken, klopten aan alle deuren, ondervroegen iedere inwoner van de wijk, de een na de ander; maar de uitkomst was altijd dezelfde: "Niemand kon er iets van te weten komen."

Men vergenoegde zich niet met deze bekendmakingen. Van Dingsdag, 2 Juni af, en gedurende de overige dagen van de week, zette de geestelijkheid van Parijs zich in beweging en er hadden van al de kerken van de stad voortdurend optochten plaats, die zich naar gezegde plek begaven. Acht dagen daarna, Dinsdag de 9de Juni, vertrokken vijf honderd studenten, elke een brandende waskaars in de hand houdende, al de leraars, ie licentiaten, de gepromoveerden van de universiteit, van de Sorbonne naar de plek van het onheil. De vier bedelorden gingen voor hen uit.

*Het was schoon om aan te zien
Een zo fraaie, lange rij;
Witte, grijze, zwarte liên
Trokken twee uur lang voorbij.*

De terugwerking was volkomen. Er was noch van letteren noch van Evangelie sprake meer; men dacht aan niets anders, dan de heilige Maagd te vereren. François 1, de hertog van Ferrara, de hertog van Longueville, de hertog van Venarne en zelfs de koning van Navarre wilden aan Maria hoge eer bewijzen en op Donderdag 11 Juni, Sacramentsdag, vertrok een zeer grote optocht van het paleis van de Tournolles Toortsen brandden, die in grote hoeveelheid voorafgingen; de kinderen kwamen en zongen zachtkens op liefelijke wijze; daarna de priesters, zachtkens zingende. Vervolgens kwam degene, die het lichaam van Jezus droeg (I). De koning van Navarre droeg een schonen draaghemel en werd daarin bijgestaan door de hertog van Ferrara, door Vendôme en door Longueville. De koning volgde hen; zijn hoofd was ontbloot; hij droeg een flambouw, die, naar het scheen, met fraai fluweel was bedekt. De verschillende, corporatiën, opperste hoven, bisschoppen, ambassadeurs, hoge ambtenaren van de kroon, prinsen van de bloede, niemand ontbrak er. Allen liepen op het geluid van de hobos, klaroenen en en trompetten, die met grote welluidendheid bespeeld werden. Aan de plaats des onheils aangekomen, naderde de koning

vromelijk, knielde neer, deed zijn gebed, stond op, ontving uit de handen van zijn grootaalmoezenier een standbeeldje van de Maagd van verguld zilver, zette het godvruchtig op de plaats van het oude en stelde zijn waskaars voor het afbeeldsel als hulde van zijn geloof. Al de omstanders, onder het geklank van de trompetten voorbijtrekkende, deden hetzelfde. Het volk betuigde zijn vreugde door zijn toejuichingen:

Leve de koning, van de Franse lelie

En geheel zijn edel verbond!

Weldra deed het verminkte beeld, in de Kerk van St. Germain overgebracht, wonderen. Vier dagen daarna, een dood kind ter wereld gekomen zijnde in de wijk, weent de moeder en wringt de handen; zij slaakt bittere zuchten en wenst, dat de dood haar haastelijk kome wegnemen; zij kwelt zich zozeer, dat de vrouwen, die zich dáár bevonden, allen overvloedig weenden, grote tranen uit hun ogen latende vloeien. Een van haar raadde wijselijk aan, dat men het schielijk tot de koningin van het uitspansel zonde brengen, hetgeen men godvruchtig deed.

Het kind veranderde van kleur, voegt de kroniek er bij; het werd gedoopt en nadat zijn ziel tot God was wedergekeerd, werd het begraven. Het wonder, men ziet het, wam niet van langen duur.

Te midden van die waskaarsen, van die wonderen en van dat trompetgeschal was de koning nog bewogen. Noch hij, noch de dwepers waren voldaan. Het rood, dat men op de wangen van het arme schepseltje gezien had, was niet voldoende; er werd een ander vereist, dat van het bloed. Duprat, de Sorbonne en het Parlement zeiden onderling, dat de meester eindelijk het verstand had herkrege en dat men daarvan moest partij trekken. François I, die de teugels met vastheid in handen hield, had tot op die ure de rossen, die aan zijn wagen verbonden waren, bedwongen. Maar verbitterd en ontvlamd boog hij zich nu voorover, wierp de breidel hun op de nek en hitste hen zelfs aan met de stem. Die onstuimige en wilde paarden zouden weldra diegenen, die zij op hun weg ontmoetten, onder de poten vertrappen en de wielen van de wagen, die ongelukkigen verpletterende, zouden het bloed doen spatten tot op de klederen van de vorst.

Inderdaad de vervolging begon.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Gevangenen en Martelaars te Parijs en in de Provinciën. (1528).

Er was te Parijs een van die arme Christenen van Meaux, die men *christaudins*, leerlingen van Christus noemde (Sinds is die naam verloren gegaan). Deze man, vol aanbidding voor de Zoon van God, maar tevens vol afschuw voor de beelden, was door de vervolging uit zijn stad verjaagd en schipper op de Seine geworden. Op zekere dag steeg een onbekende in zijn boot en daar de Maagd, sinds het geval van de Rue des Rosiers, het onderwerp van alle gesprekken was, begon de passagier de macht van de Moeder Gods te roemen en een afbeeldsel van Maria voor de dag halende, bood hij het zijn leidsman aan. De schipper, die met krachtige hand roeide, hield op, hij kon zich niet bedwingen en het afbeeldsel aannemende, zei hij levendig: "De maagd Maria heeft niet meer macht dan dit stuk papier!" Vervolgens scheurde hij het in kleine stukjes, die hij in de rivier wierp. De verontwaardigde katholiek sprak geen woord; maar nauwelijks had hij voet aan land gezet of hij snelde heen om de ketter aan te geven. Ditmaal althans kende men de dader van de heiligschennis. Wie weet of

niet hij degene is, die de daad van de Rue des Rosiers heeft begaan? De arme christaudin werd op de Grève te Parijs verbrand.

Niet alle Evangelische Christenen van Meaux hadden, evenals hij, la Brie verlaten. Men ontmoette dikwijls in de velden, die deze stad omgeven, een godvruchtig man, Denis genaamd en geboortig van Rieux. Eenmaal had hij de Goddelijke roepstem gehoord en hij was, vol begeerte om God te leren kennen, tot Jezus gekomen. Levendig getroffen door de smarten, die de Heiland had verduurd om de zondaar te redden, had hij van toen af onophoudelijk zijn blikken op de Gekruisigde geslagen. Denis was geheel verbaasd, wanneer hij de Christenen hun vertrouwen zag stellen in enige plechtigheid, in plaats van geheel op Christus te bouwen. Wanneer hij, op zijn menigvuldige wandelingen, voorbij een kerk ging op het ogenblik, waarop men de mis las, scheen het hem toe niet een godsdienstige daad, maar een toneelvoorstelling te zijn ; en zijn benauwde ziel slaakte een kreet van smart. "Zich met God te willen verzoenen door een mis," zei hij eens, "lis het lijden van mijn Zaligmaker verloochenen 1" Het Parlement gaf bevel Denis in de gevangenis van Meaux te werpen.

Brignonnet was nog het hoofd van dat bisdom, de rechters nodigden hem uit, te doen, wat in zijn vermogen was, om Denis in de schoot van de Kerk terug te voeren. Op zekere dag worden de deuren van de kerker geopend en de bisschop, op het toppunt van eer maar vervallen van het geloof, bevindt zich in tegenwoordigheid van de kruisdragende, maar getrouwe Christen. Verlegen met de rol, die men hem doet vervullen, houdt Brignonnet het hoofd neergebogen; hij aarzelt, hij bloost; dit bezoek is een straf, zijn lafhartigheid opgelegd.

"Indien gij herroept," zei hij eindelijk tot Denis, "zullen wij u in vrijheid stellen en u een jaarlijks inkomen geven." Nu had Denis, zegt de kroniekschrijver, deze woorden van Jezus Christus: "Wie mij voor de mensen zal verloochenen, ik zal hem verloochenen voor mijn Vader, die in de hemelen is," wondervast in zijn ziel geprent. Een verontwaardigde blik op Brignonnet werpende, riep hij dan ook uit: "Zoudt gij lafhartig genoeg zijn om mij te dringen om mijn God te verloochenen?" Bij het horen dezer aanspraak door schrik bevangen, waant de ongelukkige bisschop zijn eigene veroordeling te horen en zonder een woord te zeggen, gaat hij haastelijk naar buiten en ontvlucht. Denis werd veroordeeld om levend verbrand te worden.

Op de 31en Juli 1528 kwamen de gerechtsdienaars met een slede aan de gevangenis; zij haalden Denis uit de kerker, strekten hem uit en bonden hem op dit vierkant met een tussenwijdte, uit kleine dooreengevlochten takjes vervaardigd. Vervolgens de smaadheid aan de straf willende toevoegen, bonden zijn beulen hem de armen en bevestigden een houten kruis tussen zijn beide handen. Zich daarna om hem scharende, zeiden zij: "Ziet, hoe hij nu het hout des kruises aanbidt!" Men begon de armen lijder door al de straten op de slede voort te slepen. Enige, hem het stuk hout ziende vasthouden, riepen uit: "Waarlijk, hij heeft zich bekeerd!" Maar de nederige gelovige antwoordde: "*O, mijn vrienden! bekeert u tot het ware kruis!*"

Door de menigte volks ging de stoet langzaam voort. Op het ogenblik, waarop men bij een waterbak voorbijging, waar het water, door een overvloedige regen vermeerderd, met onstuimigheid uitstroomde, deed Denis een poging, het kruis viel en "dreef met het water af." De schijnheiligen (de kroniekschrijver noemt hen zo) zien op, en het kruis ziende afdrijven, ijlen zij derwaarts om het er uit te halen, maar zonder het te kunnen bereiken.

Zij kwamen terug en wreekten zich "door de arme, op de slede uitgestrekte lijder te

beschimpen," Men kwam eindelijk aan de brandstapel. "Zacht wat!" zeiden de priesters, "maakt slechts een klein vuur, een zeer klein vuur, opdat het lang dure. Men bond Denis op een wipplank, men plaatste hem op het vuur; vervolgens, toen de hitte hem bijna gedood had, hief men hem op in de lucht; en toen hij zijn bewustzijn had herkreken, liet men hem op nieuw neer. Hij werd zo drie herhaalde malen opgeheven en neergelaten, terwijl de vlammen telken male haar werk weer begonnen.,En altijd," zegt de kroniekschrijver, "riep hij de naam van God aan." Eindelijk stierf hij.

Het was niet te Parijs alleen, dat de Roomsgezinde partij meedogenloos was; de wil van Duprat, van de Sorbonne, van het parlement, werd in alle provinciën ten uitvoer gebracht; en overal, waar de waarheid het hoofd verhief, vertoonde zich de vervolging. In de voornaamste kerk van de kleine stad Annonay bevond zich, aan het gewelf van het gebouw opgehangen, een kostbare kist voor relikwieën, welke de gelovigen dagelijks met gelovig gelaat beschouwden. "Het zijn de heilige deugden," zeiden de priesters tot hen, "die heilige kist is vol geheimzinnige relikwieën, die het niemand geoorloofd is te zien.;" Evenwel, bij gelegenheid van de Hemelvaart, werden de heilige deugden met grote plechtigheid door de stad gedragen. Mannen, vrouwen, kinderen snelden toe, vormden een processie, in het hemd, met ontblote hoofden en voeten. Enige naderden de kist, kusten haar, gingen er gedurig onder door, ongeveer zoals de Hindoes doen, wanneer het afgodsbeeld van Juggernaut te midden van zijn aanbidders wordt gesleept. Op het ogenblik, waarop de heilige deugden door het kasteel trokken, draaiden de deuren dadelijk van zelf om haar hengsels en al de gevangenen werden in vrijheid gesteld, behalve de Lutheranen.

Deze dwaze bijgelovigheden zouden weldra verstoord werden. Rondom deze geheimzinnige kist begon een gevecht en er viel geen strijder zonder dat een ander hem dadelijk opvolgde.

De eerste was een minnebroeder, een leraar in de godgeleerdheid, welke Crespin (Martyrologue, p. 102) Stephanus Machopolis noemt; deze laatste naam schijnt een van die oorlogsnamen te zijn, die de hervormden somtijds aannamen. Door het gerucht van de Hervorming aangetrokken, had Stephanus zich naar Saksen begeven en Luther gehoord. Vervolgens, zich diens onderricht ten nutte gemaakt hebbende, had hij besloten naar Frankrijk terug te keren; Luther beval hem aan de graven van Mansfeld aan (t), die hem geld gaven om in zijn land weer te keren.

Nauwelijks te Annonay aangekomen, begon de minnebroeder met ijver de deugd van de Heiland, de kracht van de Heiligen Geest te prediken en te bulderen tegen de aan de gewelven opgehangen heilige deugden. De priesters wilden hem vatten; hij ontsnapte hun. Echter had hij veel gesproken over het Evangelie met een van zijn vrienden, even als hij een minnebroeder en Stephanus Rénier genaamd. Deze ondernam, met nog meer moed dan zijn voorganger, al die arme lieden van hun beenderen van afgestorvenen te bekeren tot de waren en levenden God. De monniken en de priesters overvielen de armen man, wierpen hem in de gevangenis en deden hem naar Vienne in Dauphiné voeren, waar de aartsbisschop zijn verblijf hield. Renier wilde liever levend verbrand worden, dan in iets toe te geven.

Een godvruchtig en geleerd schoolmeester, Jonas genaamd, had hem reeds vervangen en sprak in Annonay nog luider dan de beide franciskaners. Hij werd op zijn beurt in de gevangenis geworpen en leide dáár voor de overheden een goede en volkomen belijdenis van zijn geloof af. Jonas ingekerkerd houdende, meenden de priesters en de aartsbisschop eindelijk rustig te zijn.

Maar het was toen iets geheel anders; toen de beide geestelijken en de schoolmeester verdwenen waren, stonden al diegenen op, die het Woord des Levens van hen ontvangen hadden, en verkondigden het. De aartsbisschop van Vienne was zichzelf niet meer meester; het scheen hem toe, dat de Evangelische mannen geheel gewapend uit de grond kwamen, gelijk, eertijds de metgezellen van Cadmus. "Zij zijn stijfhoofdig en verwoed," zei men te Vienne. "Breng ze allen tot mij," riep de aartsbisschop uit. Vijf en twintig Evangelische Christenen werden van Annonay naar de aartsbisschoppelijke stad gevoerd, en velen van hen, onbepaald in de gevangenis gelaten, stierven er door neerslachtigheid en door slechte behandelingen.

De dood van enige onbekende mannen was de ultramontanen niet genoeg; zij moesten een meer vermaard slachtoffer, de geleerdste van de edelen hebben. Overal, waarheen Berquin of andere Evangelisten toen hun schreden richtten, ontmoetten zij woeste blikken, hoorden zij kreten van verontwaardiging! "O, tirannische woede!" zei men tot hen; "O, plutonische dolzinnigheid! Zeer slechte lieden Satanische mensen! Satrapen! Helsche stokers! Bedriegers vol zeegedrochten! Venijnige slangen! Dienaars van Lucifer!" Dit was het gebruikelijke woordenlijstje.

Deze overstroming van beledigingen ziende, antwoordde Berquin geen enkel woord; hij geloofde dat hij het onweder moest laten voorbijgaan en hield zich rustig en in afzondering voor God. Soms echter ontvlamde zijn ijver; er waren in zijn hart plotselinge ontroeringen, gelijk een wind, die de golven met grote schuimingen verhief; maar hij worstelde tegen de kokingen" des vleses; hij beval zijn ziel te zwijgen en weldra bleef er in hem slechts een geringe 4, sparteling" over.

Terwijl Berquin voor het onweder zweeg, stelden Beda en de bedisten alles in het werk, opdat de bliksem het trotse hoofd mocht treffen, dat weigerde voor hen te buigen. "Ziedaar," zeiden zij, de verminkingen van Onze Lieve Trouw beschrijvende, "ziedaar waartoe de verdraagzaamheid jegens de ketterij voert. Indien men haar niet geheel uitroeit, zal zij snel aangroeien en weldra het hele land bedekken."

De leraars van de Sorbonne en andere priesters verlieten in menigte hun woningen, verspreidden zich rechts en links, mompelden in de straten, mompelden in de huizen, mompelden in de paleizen. "Die wespen, met hun angels gewapend, deden," volgens een kroniekschrijver" "hun dof gebrom horen in de oren van al degenen, die zij ontmoetten, staken ze, en drongen hun pijl in de steek." "Neem weg!" zeiden zij, "neem Berquin weg!"

Zijn vrienden verontrustten zich. "Red u!" schreef hem Erasmus. "Red u," herhaalden hem de voorstanders van de letteren en van het Evangelie, die hem omringden. Maar Berquin meende, dat hij, zich rustig houdende, alles deed wat hij doen kon. Zijn vlucht zou in zijn ogen een schande, een misdaad geweest zijn. "Als God helpt," zei hij, "zal ik de monniken, de universiteit en het parlement zelf overwinnen "

Deze verzekerdheid van de edelman ontvlamde de Sorbonne. Beda en zijn acolyten bewogen de universiteit, het parlement, de stad, het hof, de Kerk, de hemel en de aarde. François was van zijn stuk gebracht, geschokt, verbitterd. Ten laatste, van alle kanten misleid, onophoudelijk horende, dat de leerstellingen van Berquin de oorzaak van den, aanslag van de Rue des Rosiers waren, gaf de koning toe, menende toch slechts weinig toe te geven; hij stemde er alleen in toe, dat men een onderzoek tegen Berquin aanving. Het beest sprong op van vreugde. Zijn prooi was hem nog niet overgeleverd; maar het voorzag reeds het uur, waarin het in zijn bloed de dorst zou lessen.

Een zonderlinge verblindings is die van het pausdom! De lessen van de geschiedenis

waren daarvoor verloren. Zoolang de gebeurtenissen voortgaan, miskennen de mensen er de oorzaak en de gevolgen van. De rook, die het slagveld bedekt te midden van het gevecht, veroorlooft niet de bewegingen van de verschillende legers te bemerken en te schatten. Maar zodra het gevecht eenmaal geëindigd is, de gebeurtenissen vervuld zijn, ontdekken de verstandige geesten de beginselen van de dingen en de orde van de slag. Wanneer er één waarheid is, die de geschiedenis verkondigt, het is deze, dat het Christendom zich in de wereld vestigt door het vergieten van het bloed van de martelaren. Een van de grootste leraars van het Westen heeft deze geheimzinnige wet uitgedrukt. Maar het Rome van de pausen, daarin zijn schatting aan de mensheid betalende, miskende deze grote onderwijzing. Het bekommerde zich niet om die aloude Spreuk: ("Het bloed van de Christenen is het zaad van de Kerk." (Tertullianus), en de feiten, die het hadden moeten verlichten. Het begreep niet, dat dit bloed van de vrienden van het Evangelie, dat het zich haastte te vergieten, voor de nieuw tijden zou zijn, gelijk het voor de oude tijden geweest was, een zaad tot gehele verandering. Onvoorzichtig de rol hernemende, die het Rome van de keizers gespeeld had, bracht het, slag voor slag, diegenen ter dood, die de eeuwige waarheid beleden. Maar op het ogenblik, waarop de vijanden van de Hervorming zich verbeeldden haar te vernietigen door zich van Berquin te ontslaan: op het ogenblik, waarop de verbittering des konings de dienaren van Christus op de sleden liet voortslepen, waarop hij de slechte behandelingen, de kerkers, de brandstapels billijkte; in de ure, waarin alles scheen te moeten zwijgen en sidderen, kwam de ware Hervormer van Frankrijk onbemerkt uit een priesterschool en was op het punt van in een belangrijke stad van het koninkrijk dat werk aan te vangen, dat wij ons hebben voorgesteld te verhalen, dat sinds drie eeuwen niet heeft opgehouden aan te wassen en dat nog niet ophoudt groter te worden.

Wij zullen beproeven daarvan de zwakke aanvangspunten in het volgende deel van dit boek te beschrijven.

EINDE VAN HET EERSTE BOEK, HET TWEEDE DEEL